ॐ

શ્રી વીતરાગાય નમઃ

છ ઢાળા પ્રવચન

(ભાગ-૩)

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના 'છ ઢાળા'

ગ્રંથ ઉપરના સળંગ પ્રવચનો

(ઢાળ ૫ તથા ૬)

પ્રકાશક

વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

ભાવનગર

❊ પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિ સ્થાન :
❊ વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
૫૮૦, જૂની માણેકવાડી,
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી માર્ગ
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭/ ૨૫૧૫૦૦૫
❊ ગુરુ ગૌરવ
શ્રી કુંદકુંદકહાન જૈન સાહિત્ય કેન્દ્ર,
પૂજ્ય સોગાનીજી માર્ગ, સોનગઢ.
❊ શ્રી ખીમજીભાઈ ગંગર (મુંબઈ) :
(૦૨૨) ૨૬૧૬૧૫૯૧
❊ શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી (કોલકાટા) :
(૦૩૩) ૨૪૭૫૨૬૯૭

❊ પ્રથમાવૃત્તિ : પ્રત : ૧૦૦૦, ૦૫-૦૯-૨૦૦૯, ઉત્તમ ક્ષમાવણી દિન
❊ પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૧૨ + ૩૪૮ = ૩૬૦
❊ પડતર કિંમત : ૧૧૫/- મૂલ્ય : ૨૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :
પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ
પ્લોટ નં. ૧૯૨૪/બી, ૬/ શાંતિનાથ બંગ્લોઝ,
શશીપ્રભુ ચોક, શશીપ્રભુ માર્ગ,
રૂપાણી સર્કલની પાસે,
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૫૬૧૭૪૯

મુદ્રક :
ભગવતી ઑફસેટ
૧૫/સી, બંસીધર મિલ કંપાઉન્ડ
બારડોલપુરા,
અહમદાવાદ–૩૮૦૦૦૪
ફોન : ૯૮૨૫૩૨૬૨૦૨

પ્રકાશકીય

સંસાર પરિભ્રમણમાં જન્મ-મરણ કરતા એવા જીવો નિરંતર માનસિક તથા શારીરિક આતાપથી તપ્તાયમાન થઈ રહ્યા છે. અનંતકાળ થયા છતાં જીવને આ દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય હાથ આવ્યો નથી તેથી અનિચ્છાએ પણ દુઃખી થઈ રહ્યા છે. સુખની ઝંખનામાં ભટકતા જીવો નિરંતર દુઃખપ્રાપ્તિના ઉપાયને જ સેવી રહ્યા છે. આ એક વાસ્તવિકતા છે. જીવને દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું છે તેની પણ ખબર નથી તો તેનાથી મુક્ત કેમ થવું તેના ઉપાયની સૂઝ તો ક્યાંથી હોય ? આવી એક જટિલ વણઉકલેલ પરિસ્થિતિમાં જગતના સર્વ જીવો કાળ પસાર કરી રહ્યા છે.

દુઃખને જ સુખ માનીને સેવન કરતો એવો આ જીવ દુઃખના ઉપાયને જ સાધે છે. સુખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું ? દુઃખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું ? તે સુખ કેમ પ્રગટ થાય ? ઇત્યાદિ વિષયથી સાવ અજાણ, એ વિષયની અંધકારમય પરિસ્થિતમાં કોઈ મહાભાગ્યે, મહા પુણ્યોદયે, કોઈ મંગલ વેળાએ, દુઃખથી મુક્ત કેમ થવું અને શાશ્વત સુખ કેમ પ્રાપ્ત કરવું તેનો પ્રકાશ કરવા, તે ઉપાય જગતને દર્શાવવા એક દિવ્ય આત્માનું આગમન આ ભરતક્ષેત્રમાં થયું. જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં અંધકાર રહેતો નથી, તેમ એ દિવ્ય દૈદિપ્યમાન, જાજ્વલ્યમાન, અંતર-બાહ્ય પવિત્રતાના પૂંજસ્વરૂપ, અનેકાનેક દિવ્ય ગુણોથી વિભૂષિત આત્માના આગમને સુખ કેમ પ્રગટ થાય તેનો ઉપાય દર્શાવી દુઃખી જીવોની દરિદ્રતાને મિટાવી, શાશ્વત સુખ-સંપત્તિ પ્રદાન કરી. એવા આપણા સૌન વ્હાલસોયા, તારણહાર, જગતઉદ્ધારક, મોક્ષમાર્ગ શિરોમણિ, પુરુષાર્થના ધણી, સુખસંપત્તિ દાતાર, આ કાળનો અંચબો એવા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ચરણોમાં અત્યંત વિનમ્ર ભાવે વંદન હો.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના જ્ઞાન-ધ્યાનમય જીવનનો એક મુખ્ય ભાગ છે – પ્રવચન. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ વસ્તુનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરી તેની સાથે સંકળાયેલ સુખ-દુઃખની જટિલ સમસ્યાનો ઉકેલ કર્યો. આપશ્રીના પ્રવચનો શ્રવણ કરવા, વાંચન કરવા એ જીવનની અચિંત્ય અને સુમંગલ ઘડી છે. એ પ્રવચનોનું પ્રકાશન થવું, ઘરે-ઘરે એ જિનવાણીનો સ્વાધ્યાય થાય, મૂળ મોક્ષમાર્ગ શાશ્વત અખંડપણે જળવાઈ રહે તે હેતુથી પૂજ્યશ્રીના બધા જ પ્રવચનો શબ્દશઃ

પ્રકાશિત થાય, એવી પ્રત્યક્ષ બોધસ્વરૂપ, પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનમર્મ પ્રકાશક, કરુણાસાગર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની મંગળ, પવિત્ર, લોકોત્તર ભાવનાના ફળસ્વરૂપે પ્રસ્તુત ગ્રંથ 'છ ઢાળા પ્રવચન' (ભાગ–૧ થી ૩) પ્રકાશિત કરતાં વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ, ભાવનગર ગૌરવ અનુભવે છે.

'છ ઢાળા પ્રવચન' (ભાગ–૧ થી ૩માં) પ્રત્યેક ભાગમાં બે ઢાળ ઉપરના પ્રવચનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સાથે મૂળ ગ્રંથકર્તા શ્રી દૌલતરામજી દ્વારા રચિત ગાથાઓ તથા તેની ગુજરાતી ટીકા આપવામાં આવેલ છે. કવિવર શ્રી દૌલરામજીનો સંક્ષિપ્ત જીવન પરિચય અન્યત્ર આપવામાં આવેલ છે તે પાઠકવર્ગે ત્યાંથી વાંચવા વિનંતી છે. પ્રથમ ઢાળમાં ગ્રંથકર્તા કવિવર શ્રી દૌલતરામજીએ સંસાર પરિભ્રમણનું સ્વરૂપ, ચાર ગતિમાં જીવે કેવા કેવા દુઃખ સહન કર્યા તેનું વર્ણન કર્યું છે. ત્યારબાદ બીજી ઢાળમાં સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ, સાત તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા, તેના નાશનો ઉપાય ઇત્યાદિ વિષય સાદી તથા સ્પષ્ટ ભાષામાં વર્ણવ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી પ્રવચનોમાં અનેકવાર ફરમાવે છે કે આ તો ગાગરમાં સાગર ભર્યો છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં 'છ ઢાળા'ની કૃતિ લોકપ્રિય છે. ઘણા જૈનોને આ કૃતિ મુખપાઠે છે. પરંતુ પરમ કૃપાળુદેવ 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી' ફરમાવે છે તેમ 'શાસ્ત્રમાં માર્ગ કહ્યો છે પરંતુ મર્મ તો જ્ઞાનીના હૃદયમાં રહ્યો છે', તદ્નુસાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ કવિવરના હૃદયમાં રહેલા ભાવોને સ્પષ્ટ કરી મોક્ષમાર્ગનો ઉદ્યોત કરી મહાન અવિસ્મરણીય ઉપકાર કર્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો એ માત્ર કોઈ સાધારણ વચનશ્રૃંખલા નથી પરંતુ તેમાં નિહિત અખંડ મોક્ષમાર્ગને જો જીવ હૃદયગત કરે તો આત્મકલ્યાણ થઈ જાય તેવું પ્રબળ નિમિત્તત્વ તેમાં રહ્યું છે. માટે પ્રસ્તુત પ્રવચનો જીવના પરમ કલ્યાણ અર્થે છે એ ઉદ્દેશથી અવધારણ કરવામાં આવે, તેનું વાંચન સ્વાધ્યાય આદિ કરવામાં એવી ભાવના છે.

મૂળ કૃતિ 'છ ઢાળા' સચિત્ર હોવાથી પ્રસ્તુત પ્રવચનોમાં જ્યાં જ્યાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ ચિત્રોને જોઈને તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે ત્યાં ત્યાં તે-તે ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. તદ્ઉપરાંત પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ જ્યાં જે પ્રકારના દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે તેના પણ અમુક ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનોનો ભાવ તથા ભાષાપ્રવાહ યથાવત્ જળવાઈ રહે તેનો યત્કિંચિત્ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અમુક જગ્યાએ શ્રોતાગણમાં કોઈ વાત કરવામાં

આવી હોય કે પૂછવામાં આવી હોય તે સ્પષ્ટ સાંભળી ન શકાય હોય ત્યાં ડોટ ડોટ કરીને છોડી દેવામાં આવેલ છે. જ્યાં જરૂર લાગી ત્યાં વાક્યરચના પૂર્ણ કરવા અર્થે કૌંસ ભરવામાં આવેલ છે. વ્યક્તિ નામનું સંબોધન ક્યાંય લેવામાં આવેલ નથી. પ્રત્યેક ભાગમાં બે ઢાળના પ્રવચનો લેવામાં આવ્યા છે.

પ્રસ્તુત પ્રવચનોને ફરી એકવાર સાંભળીને તપાસી જવામાં આવ્યા છે, જેથી કોઈ ક્ષતિ રહી જવા ન પામે. જિનવાણી પ્રકાશનનું કાર્ય અતિ ગંભીર કાર્ય છે તેવી જાગૃતિપૂર્વક ચીવટતાથી તેને તપાસીને પ્રકાશન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તેમ છતાં ક્યાંય અજાગૃતિવશ કે અગંભીરતાવશ કોઈ ક્ષતિ કે ભૂલ રહી જવા પામી હોય તો મા જિનવાણીની હૃદયપૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ. તથા પાઠકવર્ગને પણ વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આ બાબતે કોઈ ક્ષતિ ધ્યાન ઉપર આવે તો જણાવે.

પ્રસ્તુત પ્રવચન પ્રકાશન પ્રસંગે કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી, પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેન, પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂજ્ય નિહાલચંદ્રજી સોગાનીને સ્મરણમાં લઈ તેઓશ્રીના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના અપૂર્વ પ્રવચનો પ્રકાશિત થાય એવી જેમની મંગળ ભાવના છે એવા સૌમ્યમૂર્તિ, નિષ્કારણ કરુણાશીલ, જ્ઞાનીપુરુષોના હૃદયપ્રકાશક પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના ઉપકારને હૃદયગત કરી તેમના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની પ્રવચનગંગામાં સ્નાન કરી મિથ્યાત્વરૂપી મલિનતાને ધોઈ, નિર્મળ પવિત્ર પરિણતિ અંગીકાર કરીએ એ જ ભાવના સાથે અત્ર વિરામ પામીએ છીએ.

ટ્રસ્ટીગણ

શ્રી વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

ભાવનગર

કવિવર પંડિત શ્રી દૌલતરામજીનો સંક્ષિપ્ત જીવન-પરિચય

પ્રસ્તુત કૃતિ 'છ ઢાળા'ના રચયિતા પંડિત દૌલતરામનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૮૫૫ (સન ૧૭૯૮)માં અલીગઢ-હાથરસ મધ્યે સ્થિત 'સાસની' ગ્રામમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ 'ટોડરમલ' હતું. તેઓ પલ્લીવાલ જાતિના નરરત્ન હતા અને તેમનું ગોત્ર 'ગંગોરીવાલ અથવા ગંગટીવાલ' હતું. કવિવરના પિતાશ્રી પોતાના નાના ભાઈ શ્રી ચુનીલાલ સાથે હાથરસમાં કપડાનો વેપાર કરતા હતા.

કવિવર દૌલતરામની શિક્ષા અને શિક્ષા ગુરુ સંબંધિત કોઈ ઇતિહાસ મળતો નથી, તેમ છતાં એટલું નિશ્ચિત છે કે તેઓ સંસ્કૃત / પ્રાકૃત ભાષાના મર્મજ્ઞ વિદ્વાન હતા. તેઓ દ્વારા રચિત ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ જિન-સિદ્ધાંતોની ગંભીરતા આ વાતનું જ્વલંત પ્રતીક છે.

તેમના વિવાહ શેઠ ચિંતામણિ જૈન, છિપૈટી, અલીગઢની સુપુત્રી સાથે થયા હતા. તેમને વિક્રમ સંવત ૧૮૮૩ અને વિક્રમ સંવત ૧૮૮૬માં બે પુત્ર થયા. મોટા પુત્રનું નામ ટીકારામ હતુ અને તેઓ લશ્કરમાં રહેતા હતા. તેમના નાના પુત્ર સંબંધિત કોઈ જાણકારી મળતી નથી.

કવિવર દૌલતરામ હાથરસમાં પિતાશ્રી અને કાકા સાથે કપડાના વેપારમાં સહયોગ કરતા હતા, પરંતુ સ્વાધ્યાયપ્રેમી હોવાને કારણે જેમ-તેમ સમય કાઢીને શાસ્ત્ર અધ્યયન-મનનમાં લીન થઈ જતા હતા. એક વખતની વાત છે કે તેઓ હાથરસના જિનમંદિરમાં ગોમ્મટસારનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા, તે જ વખતે મથુરાના પ્રસિદ્ધ શેઠ મણિરામજી જિનદર્શન માટે ત્યાં પધાર્યા. તેઓ તેમના સ્વાધ્યાયથી એકદમ પ્રભાવિત થઈ ગયા અને તેમને હાથરસ છોડીને મથુરા આવવાનો આગ્રહ કરવા લાગ્યા. પંડિત દૌલતરામ તેમની સાથે મથુરા ગયા અને કેટલોક સમય ત્યાં તેઓ આનંદપૂર્વક રહ્યા પણ ખરા,પરંતુ શેઠના વૈભવની ઝાકઝમાળમાં તેમનું મન લાગ્યું નહિ, માટે તેઓ ત્યાંથી પોતાના ઘરે પાછા આવી ગયા.

ઘરે આવ્યા બાદ તેઓએ ફરીને આજીવિકા સંબંધિત વિચાર્યું અને અલીગઢ જઈને છીંટ કપડુ છાપવાનું કામ કરવા લાગ્યા. એમ પ્રતીત થાય છે કે તેઓ આજીવિકા સંબંધિત નિશ્ચિંત નહોતા અને તેમની આર્થિક સ્થિતિ પણ ઠીક નહોતી, માટે તેમને તેમના જીવના

વારંવાર અહીંથી ત્યાં જવું પડતું હતું, પરંતુ સાથે સાથે એ પ્રતીત થાય છે કે તેમની અધ્યાત્મરુચિ અત્યંત પ્રબળ હતી તેથી તેઓ આ ઉદયાધીન પરિસ્થિતિઓથી વિશેષ આકુળિત નહોતા થતા. એમ કહેવાય છે કે, જ્યારે તેઓ છીટ કપડુ છાપવાનું કામ કરતા ત્યારે તેઓ પોતાની નજીક બાજોઠ ઉપર કોઈ પ્રાકૃત કે સંસ્કૃત ભાષાનો ગ્રંથ બિરાજમાન કરતા અને કપડુ છાપતા છાપતા તેની ગાથાઓ અથવા શ્લોક પણ કંઠસ્થ કરતા જતા. તેમની સ્મરણશક્તિ અને રુચિ એટલી પ્રબળ હતી કે તેઓ એક દિવસમાં ૬૦-૭૦ ગાથાઓ અથવા શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતા.

કવિવર દૌલતરામના જીવનનો આ પ્રસંગ આત્મહિતના અભિલાષી જીવોએ વારંવાર ઊંડાણથી વિચારણીય છે, કેમકે આનાથી વ્યર્થ આર્તધ્યાન આદિ વિકારોથી બચીને વધારેમાં વધારે સમય તત્ત્વાભ્યાસ કરવાની મંગલ પ્રેરણા મળે છે.

અલીગઢ છોડ્યા બાદ કવિવર દૌલતરામ, દિલ્હી આવીને રહેવા લાગ્યા. દિલ્હીમાં તેઓને વિશિષ્ટ સ્વાધ્યાયી અને અધ્યાત્મરુચિસંપન્ન સાધર્મીઓનો એવો સુંદર સમાગમ મળ્યો કે, તેમને બધી ચિંતાઓ વિસ્મૃત થઈ ગઈ અને ત્યાંથી તેઓ બીજે ક્યાંય ગયા જ નહિ, જીવનના અંત સમય સુધી તેઓ ત્યાં જ રહ્યા. એક વાર વિક્રમ સંવત ૧૯૦૧માં મહા વદ ચૌદસના દિવસે દિલ્હીના અનેક સાધર્મી બંધુઓ સાથે તેઓએ તીર્થરાજ સમેદશીખરની યાત્રા પણ કરી હતી.

કવિવર પંડિત દૌલતરામનું સમાધિમરણ લગભગ ૬૮ વર્ષની ઉંમરે, માગશર વદ અમાસ, વિક્રમ સંવત ૧૯૨૩ના દિવસે (૦૭ ડિસેમ્બર, ૧૮૬૬, શુક્રવાર), બપોરે, અત્યંત શાંતભાવે સમાધિપૂર્વક થયું. એમ પણ કહેવાય છે કે, તેમને પોતાના દેહપરિવર્તનના છ દિવસ પહેલા આભાસ થઈ ગયો હતો અને તેમણે બધાની ક્ષમાયાચના કરીને સમાધિભાવ ધારણ કરી લીધો હતો.

(મંગલાયતન દ્વારા પ્રકાશિત 'છ ઢાળા', પુસ્તકમાંથી સાભાર ઉદ્ધૃત)

અનુક્રમણિકા

પ્રવચન ક્રમાંક	તારીખ	ગાથા	પૃષ્ઠ નંબર
પાંચમી ઢાળ			
૩૮	૨૨.૦૨.૧૯૬૬	૧૫	૨
૩૯	૦૧-૦૩-૦૯૬૬	૧,૨,૩	૫
૪૦	૦૨-૦૩-૧૯૬૬	૩,૪,૫	૨૫
૪૧	૦૩-૦૩-૧૯૬૬	૫,૬,૭	૪૭
૪૨	૦૪-૦૩-૧૯૬૬	૮,૯,૧૦	૬૯
૪૩	૦૫-૦૩-૧૯૬૬	૧૦,૧૧	૮૯
૪૪	૦૬-૦૩-૧૯૬૬	૧૧,૧૨,૧૩	૧૧૦
૪૫	૦૭-૦૩-૧૯૬૬	૧૩	૧૩૧
૪૬	૦૯-૦૩-૧૯૬૬	૧૪,૧૫	૧૫૦
છઠ્ઠી ઢાળ			
૪૭	૧૦-૦૩-૧૯૬૬	૧ થી ૪	૧૭૩
૪૮	૧૧-૦૩-૧૯૬૬	૫,૬,૭	૨૦૦
૪૯	૨૧-૦૩-૧૯૬૬	૮	૨૨૭
૫૦	૨૨-૦૩-૧૯૬૬	૮.૯	૨૪૩
૫૧	૨૩-૦૩-૧૯૬૬	૯	૨૬૧
૫૨	૨૪-૦૩-૧૯૬૬	૧૦	૨૮૦
૫૩	૧૨-૦૩-૧૯૬૬	૧૧,૧૨,૧૩	૨૯૮
૫૪	૧૩-૦૩-૧૯૬૬	૧૩,૧૪,૧૫	૩૧૮

'તીર્થંકરભગવંતોએ પ્રકાશેલો દિગંબર જૈન ધર્મ જ સત્ય છે એમ ગુરુદેવે યુક્તિ–ન્યાયથી સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટપણે સમજાવ્યું છે. માર્ગની ઘણી છણાવટ કરી છે. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય, ઉપાદાન-નિમિત્ત, નિશ્ચય-વ્યવહાર, આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, સમ્યગ્દર્શન, સ્વાનુભૂતિ, મોક્ષમાર્ગ ઇત્યાદિ બધું તેઓશ્રીના પરમ પ્રતાપે આ કાળે સત્યરૂપે બહાર આવ્યું છે. ગુરુદેવની શ્રુતની ધારા કોઈ જુદી જ છે. તેમણે આપણને તરવાનો માર્ગ દેખાડ્યો છે. પ્રવચનમાં કેટલું ઘોળી ઘોળીને કાઢે છે ! તેઓશ્રીના પ્રતાપે આખા ભારતમાં ઘણા જીવો મોક્ષના માર્ગને સમજવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. પંચમ કાળમાં આવો યોગ મળ્યો તે આપણું પરમ સદ્ભાગ્ય છે. જીવનમાં બધો ઉપકાર ગુરુદેવનો જ છે. ગુરુદેવ ગુણથી ભરપુર છે, મહિમાવંત છે. તેમનાં ચરણકમળની સેવા હૃદયમાં વસી રહો.'

– બહેનશ્રી ચંપાબેન

('બહેનશ્રીનાં વચનામૃત'માંથી સાભાર)

श्री सर्वज्ञवीतरागाय नमः

શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયનું પ્રારંભિક મંગલાચરણ

ओंकारं बिन्दुसंयुक्तं नित्यं ध्यायन्ति योगिनः।
कामदं मोक्षदं चैव ॐकाराय नमोनमः।।१।।
अविरलशब्दघनौघप्रक्षालितसकलभूतलकलङ्का।
मुनिभिरुपासिततीर्था सरस्वती हरतु नो दुरितान्।।२।।
अज्ञानतिमिरान्धानां ज्ञानाञ्जनशलाकया
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रुगुरुवे नमः।।३।।

।। श्रीपरमगुरुवे नमः, परम्पराचार्यगुरवे नमः।।

सकलकलुषविध्वंसकं, श्रेयसां परिवर्धकं, धर्मसम्बन्धकं, भव्यजीवमनःप्रतिबोधकारक्, पुण्यप्रकाशकं, पापप्रणाशकमिदं शास्त्रं श्री समयसारनामधेयं, अस्य मूलग्रन्थकर्तारः श्रीसर्वज्ञदेवास्तदुत्तरग्रन्थकर्तारः श्रीगणधरदेवाः प्रतिगणधरदेवास्तेषां वचनानुसारमासाद्य आचार्यश्रीकुन्दकुन्दाचार्यदेवविरचितं, श्रोतारः सावधानतया श्रृणवन्तु।।

मंगलं भगवान वीरो मंगलं गौतमो गणी।
मंगलं कुन्दकुन्दार्यो जैनधर्मोऽस्तु मंगलम्।।१।।
सर्वमंगलमांगल्यं सर्वकल्याणकारकं
प्रधानं सर्वधर्माणां जैनं जयतु शासनम्।।२।।

☸ ☸ ☸

શ્રી સદ્‌ગુરુદેવાય નમઃ

છ ઢાળા પ્રવચન

(ભાગ–૩)

(પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના છ ઢાળા ઉપરના સળંગ પ્રવચનો)

પાંચમી ઢાળ

(ચાલ છંદ)

ભાવનાઓનું ચિંતવનનું કારણ, તેના અધિકારી અને તેનું ફળ

મુનિ સકલવ્રતી બડભાગી, ભવ-ભોગનતૈં વૈરાગી;
વૈરાગ્ય ઉપાવન માઇ, ચિંતૈ અનુપ્રેક્ષા ભાઇ. ૧.

અન્વયાર્થ :– (ભાઇ) હે ભવ્ય જીવ ! (સકલવ્રતી) મહાવ્રતના ધારક (મુનિ) ભાવલિંગી મુનિરાજ (બડભાગી) મહાન પુરુષાર્થી છે, કારણ કે તેઓ (ભવ-ભોગનતૈં) સંસાર અને ભોગોથી (વૈરાગી) વિરક્ત હોય થે અને (વૈરાગ્ય) વીતરાગતાને (ઉપાવન) ઉત્પન્ન કરવા માટે (માઇ) માતા સમાન (અનુપ્રેક્ષા) બાર ભાવનાઓનું (ચિન્તૈ) ચિંતવન કરે છે.

ભાવાર્થ :– પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર ભાવલિંગી મુનિરાજ મહાપુરુષાર્થવાન છે, કેમકે તેઓ સંસાર, શરીર અને ભોગોથી અત્યંત વિરક્ત હોય છે; અને જેવી રીતે કોઇ માતા પુત્રને જન્મ આપે છે તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓ વૈરાગ્યને પેદા કરે છે તેથી મુનિરાજ આ બાર ભાવનાઓનું ચિંતવન કરે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૭, રવિવાર
તા. ૨૭-૨-૧૯૬૬, ગાથા–૧૫. પ્રવચન નંબર–૩૮

અબ પાંચવી, પાંચવી ઢાલ હૈ, ભૈયા ! પહલા શ્લોક. 'ભાવનાઓં કે ચિંતવન કા કારણ, ઉસકે અધિકારી ઔર ઉસકા ફલ.' શ્રાવક કે બાદ અબ મુનિ લેતે હૈં. પહલે સમ્યગ્દર્શન કા અધિકાર બહુત આ ગયા. સમ્યગ્જ્ઞાન કા આ ગયા, શ્રાવક કે વ્રત કા આ ગયા, અબ મુનિ કી બાત કરતે હૈં.

મુનિ સકલવ્રતી બડભાગી, ભવ-ભોગનતૈં વૈરાગી;
વૈરાગ્ય ઉપાવન માઇ, ચિંતૈ અનુપ્રેક્ષા ભાઇ. ૧.

શ્રાવક હોને કે બાદ મુનિપના લિયે બિના વિશેષ શાંતિ હોતી નહીં, મુક્તિ હોતી નહીં. 'હે ભવ્ય જીવ ! મહાવ્રતોં કે ધારક ભાવલિંગી મુનિરાજ...' મુનિ દિગંબર હોતે હૈં ઔર અંતર મેં આનંદ કી, અતીન્દ્રિય આનંદ કી દશા (પ્રગટ હોતી હૈ). ભગવાન કે શાસન મેં મુનિ ઉસકો કહતે હૈં, ક્ષણ મેં સપ્તમ ગુણસ્થાન આતા હૈ. અકેલા આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. ક્ષણ મેં છઠ્ઠે ગુણસ્થાન કા વિકલ્પ આતા હૈ. એક દિન મેં હજારોં બાર છઠ્ઠા-સાતવાં ગુણસ્થાન આતા હૈ ઉસકો ભગવાન કે શાસન મેં મુનિ કહને મેં આયા હૈ. સમજ મેં આયા ? ભૈયા ! છઠ્ઠા-સાતવાં ગુણસ્થાન હૈ ના ? અંતર મેં તીન કષાય કા અભાવ હુઆ હૈ. છઠ્ઠા ગુણસ્થાન હુઆ. અંતર આત્મા (કે) અતીન્દ્રિય આનંદ કા વેદન (પ્રગટ હુઆ હૈ).

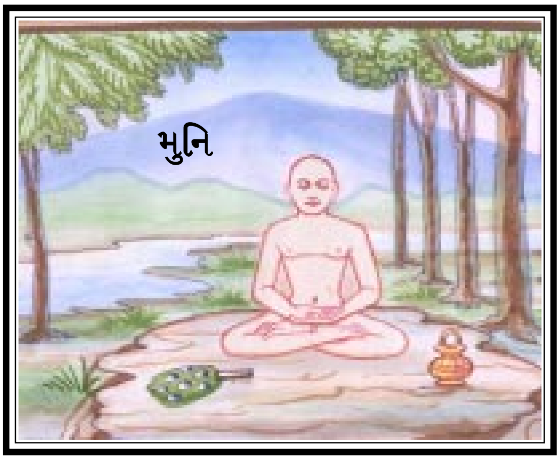

જો શ્રાવક કો અતીન્દ્રિય આનંદ કા વેદન હૈ ઉસસે ભી મુનિ કો અંદર સે

બહુત આનંદ બઢ ગયા. અંદર અતીન્દ્રિય ભગવાનમેં સે પ્રવાહ (પ્રગટ) હુઆ. તીન કષાય કા નાશ હોકર મુનિપના પ્રગટ હોતા હૈ. અતીન્દ્રિય આનંદ કે અનુભવ મેં જબ છટ્ઠે ગુણસ્થાન મેં હૈં, તબ ઉનકો પંચ મહાવ્રત કા વિકલ્પ હોતા હૈ. પંચ મહાવ્રત કા વિકલ્પ રાગ હૈ, પુણ્ય (હૈ). ક્ષણ મેં વહ વિકલ્પ છૂટ જાતા હૈ. અતીન્દ્રિય આનંદ કા ભિન્ન ગોલા ! ક્ષણ મેં સપ્તમ, ક્ષણ મેં છટ્ઠા, ક્ષણ મેં સપ્તમ, ક્ષણ મેં છટ્ઠા. ઐસી ભૂમિકા કો જૈનશાસન મેં ભાવલિંગી સંત કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? આગે થોડા કહેંગે, હાં ! ઉનકી નીંદ ભી થોડી (હૈ). ઇતની કાગ-નિંદ જિતની. ઉનકો પૌન સેકંડ નીંદ આતી હૈ. ભાવલિંગી સંત કો પૌન સેકંડ નીંદ આતી હૈ. પીછે કહેંગે, રયન મેં આતા હૈ ના પીછે ? રયની નહીં (આતા) ? પિછલી રયનિ. કહાં (હૈ) ? પીછે ? છટ્ઠી ઢાલ, છટ્ઠી ઢાલ મેં હૈ. વહ છટ્ઠી ઢાલ મેં હૈ. 'પિછલી રયનિ' શબ્દ આતા હૈ. છટ્ઠી ઢાલ કા પાંચવાં શ્લોક.

> સમતા સમ્હારૈં, થુતિ ઉચારૈં, વંદના જિનદેવકો;
> નિત કરૈં શ્રુતિરતિ, કરૈં પ્રતિક્રમ, તજૈં તન અહમેવકો.
> જિનકે ન ન્હૌન, ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન;
> ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં કછુ શયન એકાસન કરન. ૫.

મુનિદશા કિસકો કહેં ! ઓ..હો..હો...! પરમેશ્વરપદ ! પિછલી રાત મેં થોડી આતી હૈ, છઠવેં પ્રમત્ત ગુણસ્થાન મેં પૌન સેકંડ નિંદ્રા આતી હૈ. ફિર જાગૃત હોકર સપ્તમ ગુણસ્થાન મેં (આ જાતે હૈં). ફિર છટ્ઠા. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! મુનિપના કિસકો કહના દુનિયા ને સુના નહીં. જિનકો ગણધરદેવ નમસ્કાર કરે. પાંચ નવકાર મેં ણમો લોએ સવ્વસાહૂણં. ઐસે છોટે સાધુ કો નમન નહીં કરે પરંતુ ગણધર ભગવાન અભી 'સીમંધર' પ્રભુ કે પાસ બિરાજતે હૈં. વે જબ બારહ અંગ કી રચના કરતે હૈં (ઉસ સમય) ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં (બોલતે હૈં).

હે અઢાઈ દ્વિપ મેં સંત મનિ, આત્મજ્ઞાની-ધ્યાની આનંદકંદ મેં ઝુલનેવાલે, હે સંત ! તુમ્હારે ચરણ મેં મેરા નમસ્કાર. સમજ મેં આયા ? ગણધર કે નમસ્કાર જિનકે ચરણોં મેં પહુંચે ઉનકો મુનિ કહતે હૈં. બારહ અંગ કી રચના કરતે હૈં તબ પાંચ નમસ્કાર (મંત્ર કા) વિકલ્પ આતા હૈ ના ? ગણધર ચાર જ્ઞાન ઔર ચૌદહ પૂર્વ અંતર્મુહૂર્ત

મેં રચતે હૈં. વહ ભી જબ પંચ (પરમેષ્ઠી) સ્મરણ કા અથવા રચના કા વિકલ્પ આયા (તબ બોલતે હૈં) ણમો લોએ સવ્વ આઈરિયાણં. 'લોએ' (શબ્દ) સબ મેં લાગૂ પડતા હૈ. આખિર કા શબ્દ હૈ, અંત્યદીપક હૈ, અંત્યદીપક હૈ. ણમો લોએ સવ્વ અરિહંતાણં. મૂલ તો ઐસા હૈ. ણમો લોએ સબ મેં લાગૂ પડતા હૈ. ણમો લોએ સવ્વ સિદ્ધાણં, ણમો લોએ સવ્વ આઈરિયાણં, ણમો લોએ સવ્વ ઉવજ્ઝાયાણં, ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં.

અહો સંત ! છઠ્ઠી-સાતવીં ભૂમિકા કે આનંદ મેં ઝૂલનેવાલે, ઉનકે ચરણ મેં મેરા નમસ્કાર હૈ. ગણધર નમસ્કાર કરતે હૈં વહ મુનિ કી દિશા જૈનશાસન મેં ગિનને મેં આયી હૈ. સમજ મેં આયા ? મુનિવ્રત કી ભાવના, મુનિ કૈસી ભાવના કરતે હૈં, ઉનકી દશા કૈસી હૈ કિ, શ્રાવક સે અનંતગુની શાંતિ બઢ ગઈ હૈ. ઉસ ભૂમિકા મેં બારહ ભાવના ભાતે હૈં. ઉસકા અધિકાર ચલેગા. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❁

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૯, મંગળવાર
તા. ૦૧-૩-૧૯૬૬, ઢાળ-૫, શ્લોક–૧, ૨, ૩. પ્રવચન નંબર–૩૯

('છહ ઢાલા' કી પાંચવી ઢાલ કા, પહલા શ્લોક).

મુનિ સકલવ્રતી બડભાગી, ભવ-ભોગનતૈં વૈરાગી;
વૈરાગ્ય ઉપાવન માઇ, ચિંતૈ અનુપ્રેક્ષા ભાઇ. ૧.

ક્યા કહતે હૈં ? આત્મા નિત્યાનંદ સ્વરૂપ, નિત્યાનંદ આત્મા સ્વરૂપ. સ્થાયી આત્મા નિત્ય હૈ ઉસમેં દૃષ્ટિ લગાકર, ઉસમેં સ્થિર રહના વહી આત્મા કા માર્ગ હૈ. ઉસમેં યહ બારહ ભાવના ભાની, વહ વૈરાગ્ય કો ઉત્પન્ન કરનેવાલી યહ ભાવના હૈં. સમજ મેં આયા ? આત્મા નિત્યાનંદ પ્રભુ, સચ્ચિદાનંદ આત્મા નિત્ય (હૈ) ઉસકી સ્થાયી દૃષ્ટિ કરને કો અંતર પુરુષાર્થ કરના ઔર ઉસ પુરુષાર્થ મેં ઇન બારહ ભાવનાઓં કો ભાના. મુનિ હોને કે પહલે ભી ભાવના કરના ઔર મુનિ હોને કે બાદ ભી ભાવના કરના. ઉસકા નામ યહાં બારહ ભાવના કા સ્વરૂપ કા વર્ણન કરતે હૈં.

આત્મદર્શન સમ્યગ્દર્શન આત્માનુભવ, ઉસકા ભાનપૂર્વક શ્રાવક કો સ્વરૂપ મેં શાંતિ કે અંશ વૃદ્ધિ હુઈ હૈ, ઉનકો બારહ વ્રત કા વિકલ્પ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વહ બાત આ ગઈ. અબ પંચ મહાવ્રત આદિ મુનિ કે વ્રત હોતે હૈં. અતીન્દ્રિય આનંદ કા અંતર શાંતિ બહુત ઉત્પન્ન હો ગઈ હો. વહ કહતે હૈં, દેખો !

'હે ભવ્ય જીવ ! મહાવ્રતોં કે ધારક ભાવલિંગી મુનિરાજ...' આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ આત્મા, ઉસકા અંતર ઉગ્ર અનુભવ હુઆ હૈ. સમજ મેં આયા ? ઉસકો મુનિ કહેત હૈં. સમ્યગ્દર્શન મેં આત્મા પુણ્ય-પાપ કા રાગરહિત અનુભવ મેં અલ્પ આનંદ આયા હૈ ઔર શ્રાવક હોતા હૈ તબ વિશેષ અતીન્દ્રિય આનંદ કી શાંતિ વિશેષ હુઈ ઔર મુનિ હોતે હૈં ઉનકો અતીન્દ્રિય આનંદ ઉગ્રરૂપ સે હોતા હૈ. પ્રચુર સ્વસંવેદન (હોતા હૈ). સમજ મેં આતા હૈ ? પ્રચુર સ્વસંવેદન. આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રભુ હૈ. સચ્ચિદાનંદ આત્મા હૈ. સત્ શાશ્વત (હૈ) ઉસકે અતીન્દ્રિય આનંદમેં સે એકાગ્ર

હોકર પ્રચુર આનંદ કા અપના વેદન હુઆ હૈ ઉસકો મુનિ કહને મેં આતા હૈ. ઓ..હો...!

વે મુનિ મહાવ્રતોં કે ધારક હૈં. સકલવ્રતી. પહલે શ્રાવક મેં દેશવ્રતી કી વ્યાખ્યા કી. ઉનકો પાંચ મહાવ્રત હૈં. મુનિ, 'ભાવલિંગી મુનિરાજ મહાન પુરુષાર્થી હૈં,...' દેખો ! ઓ..હો..હો...! આત્મા આનંદ કી ભૂમિ, આનંદ કી ભૂમિ, અતીન્દ્રિય આનંદ કી ભૂમિ મેં બહુત લીન હો ગયે હૈં. ઇતના પુરુષાર્થ મુનિરાજ કો અંતર આનંદ મેં આતા હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- મહાન પુરુષાર્થ ક્યોં કહા ?

ઉત્તર :- મહાન પુરુષાર્થ કહા ના ? શ્રાવક કા અલ્પ પુરુષાર્થ હૈ, મુનિ કો મહાન પુરુષાર્થ હૈ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ કો ઔર શ્રાવક કો અલ્પ પુરુષાર્થ હૈ, મુનિ કી અપેક્ષા સે.

મુમુક્ષુ :- મહાન મેં ક્યા કહના હૈ ?

ઉત્તર :— મહાન નામ ઉગ્ર પહલે કહા ના ? પ્રચુર સ્વસંવેદન. વહ શબ્દ તો કહા. ઉગ્ર આનંદ કા પુરુષાર્થ સે ઉગ્ર આનંદ પ્રગટ કિયા. આત્મા તો અતીન્દ્રિય આનંદ કા ભંડાર હૈ, અતીન્દ્રિય આનંદ કી નિધી હૈ, ઉસકો ખોજકર પ્રચુર ઉગ્ર મહાન પુરુષાર્થ દ્વારા અતીન્દ્રિય આનંદ કો પર્યાય મેં જિન્હોં ને પ્રાપ્ત કિયા હૈ. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- બડભાગી..

ઉત્તર :- બડભાગી પુરુષાર્થ. વે બડભાગી હૈં. વાસ્તવ મેં પુણ્યશાલી ભી વે હૈં ઔર મહાન પુરુષાર્થી ભી વે હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! વહ તો સમકિત કી બાત કી, સમ્યગ્જ્ઞાન કી બાત કી, બાદ મેં દેશવ્રત કી કહી, અબ સર્વવિરતિ કી બાત ચલતી હૈ. ચાર ઢાલ તો પૂરી હુઈ, યહ પાંચવીં ઢાલ ચલતી હૈ.

પ્રત્યેક મેં અપના આત્મા સચ્ચિદાનંદ અતીન્દ્રિય આનંદ, ઉસકે અનુભવ મેં સમ્યગ્દર્શન હુઆ હો ઔર આત્મા કા જ્ઞાન હુઆ હો તો ઉસે ધર્મ કી પ્રાપ્તિ હુઈ ઔર બાદ મેં શ્રાવક કી પ્રાપ્તિ (હુઈ). સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- શ્રાવક તો જન્મ સે હોતે હૈં.

ઉત્તર :– શ્રાવક જન્મ સે હોતે હૈં ? કોઈ કહતા હૈ કિ, જૈનકુલ મેં જન્મ લિયા તો શ્રાવક હો ગયા. ઐસા હૈ નહીં. શ્રાવક કોઈ સંપ્રદાય કી ચીજ નહીં, વહ તો વસ્તુ કે સ્વરૂપ કી ચીજ હૈ. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય સચ્ચિદાનંદ ધામ હૈ, ઉસકી અંતર દૃષ્ટિ કરકે વિશેષ શાંતિ કી, આનંદ કી પ્રાપ્તિ હોના ઉસકા નામ શ્રાવકપના વાસ્તવ મેં ગિનને મેં આયા હૈ. આહા..હા...! ભૈયા ! મહાન પુરુષાર્થ.. ઓ..હો...! મુનિ પંચ પરમેષ્ઠી મેં મિલ ગયે. જિનકો ગણધર નમસ્કાર કરે. ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં. કરે કિ નહીં ? ગણધર ચૌદહ પૂર્વ કી રચના કરતે હૈં, સંત, જો સંતોં કે અગ્રેસર મુનિ ગણધર, વે ભી જબ બારહ અંગ કી રચના કરતે હૈં (ઉસ સમય બોલતે હૈં), ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં. હે સંત ! તેરે ચરણ મેં મેરા નમસ્કાર ! ગણધર કા જિસકે ચરણ મેં નમસ્કાર પહુંચે વહ મુનિપના કૈસા હૈ ? આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

પાંચ નમસ્કાર (કા) રટન કરતે હૈં ના ? ગણધરદેવ ચૌદહ પૂર્વ કી રચના કરતે હૈં કિ નહીં ? 'ગૌતમ' સ્વામી ને કી. ભગવાન કે પાસ બિરાજતે હૈં, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં 'સીમંધર' ભગવાન કે પાસ ગણધર બિરાજતે હૈં. વે ગણધર જબ બારહ અંગ કી રચના કરતે હૈં (તબ બોલતે હૈં), ણમો અરિહંતાણં, ણમો સિદ્ધાણં, ણમો આઈરિયાણં, ણમો ઉવજ્ઝાયાણં, ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં. અઢાઈ દ્વિપ મેં જિતને સંત મહાવ્રતધારી ભાવલિંગી આત્મઆનંદ મેં ઝુલનેવાલે, ઐસે છટ્ઠે-સાતવેં ગુણસ્થાન મેં મુનિ બિરાજતે હૈં, ઉનકો મૈં નમસ્કાર કરતા હૂં. ગણધર ઉનકો નમસ્કાર કરે કે નહીં ? વહ મુનિપના કૈસા હૈ ?

મુમુક્ષુ :– અતીન્દ્રિય કહા ન ?

ઉત્તર :– અતીન્દ્રિય કહો (કહતે હૈં), ઠીક ! આત્મા કહો કિ અતીન્દ્રિય કહો. યહ જડ હૈ વહ તો ઇન્દ્રિય સે ગ્રાહ્ય હૈ, આત્મા અતીન્દ્રિય ગ્રાહ્ય હૈ. મૂલ અભી અંદર બહુત ધુંઆં (–વિપરીત અભિપ્રાય) ઘૂસ ગયા હૈ. અભી પ્રશ્ન આતા હૈ. ભાઈ ! યહ આત્મા અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ હૈ, ઇન્દ્રિય સે ગ્રાહ્ય (નહીં હોતા). ઇન્દ્રિય સે આત્મા ગ્રાહ્ય હોતા હૈ ? યે તો જડ મિટ્ટી હૈ. ઉસસે લક્ષ્ય કરતે હૈં તો રૂપી પદાર્થ લક્ષ્ય મેં આતે હૈં.

આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ. ઇન્દ્રિય સે માનતા હૈ કિ, મુજે સુખ હૈ વહ તો દુઃખ હૈ. શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ મેં હમ સુખી હૈં (ઐસા માનતા હૈ) વહ તો મૂઢ હૈ. માન્યતા કરતા હૈ. સુખ તો આત્મા મેં હૈ, પર મેં સુખ હૈ ? સમજ મેં આયા ? સમ્યગ્દૃષ્ટિ પાંચ ઇન્દ્રિય કે વિષય મેં સુખ નહીં માનતે. આસક્તિ હોતી હૈ, પરંતુ સુખ નહીં માનતે. અસ્થિરતા હોતી હૈ, સુખ માનતે નહીં. સુખ તો અપને આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ. ઐસે અતીન્દ્રિય આનંદ કી રુચિ, દૃષ્ટિ અનુભવ હુઆ બાદ મેં આસક્તિ રહતી હૈ. આસક્તિ આંશિક કમ હોતી હૈ ઔર અપના અતીન્દ્રિય આનંદ થોડા બઢતા હૈ ઉસકો શ્રાવકપના કહને મેં આતા હૈ. ઔર સબ આસક્તિ નાશ હોતી હૈ ઔર સર્વવિરતિ અંતર અતીન્દ્રિય આનંદ કી પુષ્ટિ બહુત હોતી હૈ ઉસકો મુનિપના કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! વહ તો કહતે હૈં, દેખો !

'મહાન પુરુષાર્થી...' સંત તો આત્મા અકેલા, ઉદાસ.. ઉદાસ.. દુનિયા સે ઉદાસ. શ્રાવક કો ભી સમ્યગ્દર્શન હોનેપર ભી અભી થોડી આસક્તિ હૈ. સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર કે પ્રતિ પ્રેમ હૈ. રુચિ નહીં કિ, વે મેરે સુખ કા કારણ હૈ, રાગ આયા વહ સુખરૂપ હૈ, ઐસી દૃષ્ટિ નહીં (હૈ). ઉસ આસક્તિ કા અંશ કમ હોતા હૈ વહ શ્રાવક (હૈ). ઉસ આસક્તિ કી સર્વથા વિરતિ-નિવૃત્તિ હોતી હૈ વહ મુનિ (હૈ). સમજ મેં આયા ? દૃષ્ટિ મેં તો પહલે સે સમ્યક્ હુઆ હૈ.

મુમુક્ષુ :- દૃષ્ટિની વાત બહુ કરવી પડે છે

ઉત્તર :- લેકિન દૃષ્ટિ બિના, દ્રવ્ય કે ભાન બિના કહાં ઠરના ? સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- સંસાર ?

ઉત્તર :- સંસાર રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન (હૈ). સંસાર પૂછા ના ? ભૈયા ! આત્મા આનંદકંદ સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ આનંદ પ્રભુ હૈ, ઉસમેં સે નિકલકર વિકાર પુણ્ય-પાપ ભાવ ઉત્પન્ન કરના ઔર પુણ્ય-પાપ ભાવ મેરા હૈ ઐસા મિથ્યાત્વ (ઉત્પન્ન કરના) ઉસકા નામ સંસાર (હૈ). સંસરણં ઇતિ સંસારઃ. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ કા પિંડ પ્રભુ, ઉસમેં સે સંસરણં-હટ જાના, હટ જાના, હટકર વિકાર કો અપના માનના, પરવસ્તુ કો અપના માનના, પુણ્ય-પાપ મેં મીઠાશ-આનંદ હૈ ઐસા માનના

વહ મિથ્યાત્વભાવ ઔર રાગ-દ્વેષ સંસાર હૈ. સમજ મેં આયા ? એ..ઇ...! સંસાર ભૂલ હૈ ના ? તો આત્મા કી ભૂલ આત્મા મેં રહતી હૈ કિ બાહર રહતી હૈ ? સંસાર કહાં બાહર રહતા હૈ ? બાહર તો જડ હૈ, વહ તો પરદ્રવ્ય હૈં. સ્ત્રી-પુત્ર મેં આત્મા કા સંસાર રહતા હૈ ? ભૈયા ! સંસાર તો વિકારભાવ હૈ. અપના આત્મા મુક્તસ્વરૂપ હૈ. વસ્તુ મુક્ત આનંદમૂર્તિ આત્મા હૈ. ઉસકી રુચિ છોડકર પર મેરા, મૈં ઉસકા ઐસી માન્યતા ઔર ઇષ્ટ-અનિષ્ટ દેખકર રાગ-દ્વેષ કરના, યે રાગ-દ્વેષ ઔર મિથ્યાત્વભાવ જો અપની પર્યાય–અવસ્થા મેં સ્વરૂપમેં સે હટકર વિકાર મેં આયા વહી સંસાર (હૈ). ઇસ સંસાર કી રુચિ છોડકર આત્મા કે અતીન્દ્રિય આનંદ કી રુચિ કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન (હૈ). પીછે સંસાર કી આસક્તિ કા ભાવ રહતા હૈ, પરંતુ સંસાર સુખરૂપ હૈ ઐસી બુદ્ધિ ધર્મી કો નહીં રહતી હૈ. સમજ મેં આયા ?

સંસાર વિકાર મેં સુખબુદ્ધિ હૈ વહ મિથ્યાત્વરૂપી સંસાર ઔર આસક્તિ (હૈ) વહ ભી ચારિત્ર કે દોષ કા સંસાર (હૈ). પહલે આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમૂર્તિ હૈ ઐસી અનુભવ દૃષ્ટિ હુઈ તો પુણ્ય-પાપ કે ભાવ મેં સુખ હૈ ઐસી બુદ્ધિ હટ જાતી હૈ પરંતુ પુણ્ય-પાપ ભાવ હટતા નહીં. સમજ મેં આયા ? તો ઇતને અપરિમિત સંસાર કા નાશ સમ્યગ્દૃષ્ટિને કિયા. સમજ મેં આયા ? શુદ્ધ ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ કા કંદ પ્રભુ, ઉસકે અનુભવ મેં (આયા કિ), યહ આત્મા આનંદ હૈ, ઐસી દૃષ્ટિ કી તો પુણ્ય-પાપ કે ભાવ મેં સુખબુદ્ધિ થી, વહ મિથ્યાત્વ થા, અપરિમિત અનંત સંસાર થા, ઉસ અનંત સંસાર કા આત્મા અતીન્દ્રિય હૈ ઐસી દૃષ્ટિ કરકે અપરિમિત સંસાર કા છેદ કર દિયા. સમજ મેં આયા ? ઔર પરિમિત રાગ-દ્વેષ રહા, મર્યાદિત રાગ-દ્વેષ રહા. ઉસ મર્યાદિત રાગ-દ્વેષમેં સે ભી આંશિકરૂપ સે આસક્તિ કો હટાકર સ્વરૂપ મેં સ્થિરતા કા અંશ પ્રગટ કરના ઉસકા નામ શ્રાવકપના પંચમ ગુણસ્થાન કહને મેં આતા હૈ. ઉસ આસક્તિ કા સર્વથા અભાવ કરકે સ્વરૂપ મેં નિવૃત્તિ મેં વિશેષ લીન હોના ઉસકા નામ મુનિપના, પર કા ત્યાગ, સંસાર કા ત્યાગ યાનિ કિ વિકાર કી રુચિ ઔર આસક્તિ કા ત્યાગ (હો ગયા). થોડા વિકલ્પ રહતા હૈ ઉસકા જ્ઞાન કરતે હૈં, ઉસકા નામ મુનિપના કહતે હૈં. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? દુનિયા સે અલગ ચીજ હૈ. દુનિયા માનતે હૈં (ઐસા નહીં હૈ).

યહ દેહ તો જડ હૈ, ઇસમેં સંસાર હૈ ? યહ તો મિટ્ટી હૈ. સ્ત્રી-પુત્ર પર હૈં, ઉસમેં સંસાર હૈ ? વહ સંસાર હો તો મૃત્યુકાલ મેં સબ પડા રહતા હૈ. સમજ મેં આયા ? યદિ વહ સંસાર હો, સ્ત્રી, કુટુંબ (સંસાર હો તો) મૃત્યુકાલ મેં સબ પડા રહતા હૈ, ચલા જાતા હૈ. તો સંસાર પડા રહા, મુક્તિ હો જાયેગી. વહ સંસાર હૈ હી નહીં. સંસાર ઉસકી માન્યતા મેં ઔર રાગ-દ્વેષ મેં સંસાર પડા હૈ. સબ પડા રહતા હૈ. શરીર પડા રહતા હૈ. ચલા જાયે. સંસાર લેકર ચલા જાયે. અપની મિથ્યા રુચિ ઔર રાગ-દ્વેષ કી આસક્તિ લેકર ચલા જાતા હૈ, વહી સંસાર હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! સાથ મેં ગયા, સંસાર યહાં થોડા પડા રહા ? સ્ત્રી-પુત્ર સંસાર થા ? વહ સંસાર (યદિ હો તો) વે સબ યહાં પડે રહે તો મુક્તિ હો ગઈ. ઐસા હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં કિ, મુનિ... સમ્યગ્દૃષ્ટિ સે શ્રાવક ઊંચે હૈં, શ્રાવક સે મુનિ ઊંચે હૈં. ક્યોંકિ આસક્તિ બહુત ઘટ ગઈ. '(બડભાગી) મહાન પુરુષાર્થી હૈં, ક્યોંકિ ભવ-ભોગનતૈં વૈરાગી...' ભવ નામ સંસાર. દેખો ! ઉસમેં સાથ મેં શરીર લેના. સંસાર, શરીર ઔર ભોગ સે 'વિરક્ત હોતે હૈં...' સંસાર, રાગાદિ મેં બહુત વિરક્ત હૈં, ભોગ સે વિરક્ત હૈં, શરીર સે ભી વિરક્ત હૈં. અંતર અતીન્દ્રિય આનંદ મેં, વિરતિ મેં લીન હૈં. અતીન્દ્રિય આનંદ ભગવાનઆત્મા, ઉસમેં આનંદ કી બાઢ આતી હૈ. મુનિ કો અતીન્દ્રિય આનંદ કી બહુત બાઢ આતી હૈ. ઉસમેં લીન હૈં. અતીન્દ્રિય આનંદ કા સ્વાદ બહુત લેતે હૈં. વે સંસાર, શરીર ઔર ભોગોં સે વૈરાગી હૈં. સમજ મેં આયા ?

'ઔર વીતરાગતા કો ઉત્પન્ન કરને કે લિયે...' દેખો ! મુનિ અથવા મુનિ હોને સે પહલે વીતરાગતા કો ઉત્પન્ન કરને કે લિયે 'માતા સમાન બારહ ભાવનાઓં કા ચિંતવન કરતે હૈં.' બારહ ભાવના માતા સમાન હૈં. હૈ ના ? 'વૈરાગ્ય ઉપાવન માઈ' વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરને કી માતા. ભગવાનઆત્મા કા શુદ્ધ સન્મુખ અતીન્દ્રિય દૃષ્ટિ હુઈ હૈ તો બાદ મેં જો આસક્તિ હૈ ઉસે હટાને કો બારહ ભાવના મુનિ અથવા મુનિ હોને સે પહલે શ્રાવક ભી બારહ ભાવના ભાતે હૈં. કહો, સમજ મેં આયા ? દેખો !

ભાવાર્થ :– 'પાંચ મહાવ્રતોં કો ધારણ કરનેવાલે ભાવલિંગી મુનિરાજ મહાપુરુષાર્થવાન

હૈં,...' સંસાર મેં ગૃહસ્થ કો, શ્રાવક કો ઇતના પુરુષાર્થ નહીં (હૈ). 'ક્યોંકિ સંસાર, શરીર ઔર ભોગોં સે અત્યંત વિરક્ત હોતે હૈં...' સ્પષ્ટીકરણ કે લિયે શરીર ડાલા હૈ. પાઠ મેં 'ભવ-ભોગનતૈં' હૈ ના ? 'ઔર જિસપ્રકાર કોઈ માતા પુત્ર કો જન્મ દેતી હૈ...' માતા કોઈ પુત્ર કો જન્મ દેતી હૈ 'ઉસીપ્રકાર યહ બારહ ભાવનાએઁ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરતી હૈં,...'

વૈરાગ્ય.. વૈરાગ્ય. 'ક્ષણ લાખેણી જાયે..' માતા ! હે મા ! જબ દીક્ષિત હોતા હૈ ના ? માતા-પિતા આજ્ઞા નહીં દેતે હૈં તો કહતે હૈં, માતા ! મેરી ક્ષણ લાખેણી જાયે. મેરે સ્વરૂપ કી સાવધાની કરને મેં એક ક્ષણ લાખેણી જાતી હૈ. (અર્થાત્) લાખ રૂપયે, ક્રોડ, અબજ, અનંત રૂપયે દે (તો ભી) એક ક્ષણ નહીં મિલતી. ઐસા હમારા જન્મ ઔર અપને સ્વરૂપ મેં સાવધાની કરને કા કાલ (કીંમતી હૈ). માતા ! આજ્ઞા દો, આજ્ઞા દો. અપની સ્વરૂપ સાવધાની મેં રહને કો હમ વનવાસ જાતે હૈં. સમજ મેં આયા ? ગૃહસ્થાશ્રમ કો છોડકર, રાગ કી આસક્તિ ઘટાકર હમ વનવાસ જાતે હૈં. વનવાસ મેં આનંદ કા સાધન કરતે હૈં, ઉસકા નામ મુનિપના કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! 'મુનિરાજ ઇન બારહ ભાવનાઓં કા ચિંતવન કરતે હૈં.' પહલી ભાવના. ભાવનાઓં કા સ્વરૂપ બતલાતે હૈં.

ભાવનાઓનું ફળ અને મોક્ષસુખપ્રાપ્તિનો સમય

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;
જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

અન્વયાર્થ :– (જિમિ) જેવી રીતે (પવનકે) પવનના (લાગૈ) લાગવાથી (જ્વલન) અગ્નિ (જાગૈ) ભભૂકી ઊઠે છે, [તેવી રીતે] (ઇન) આ બાર ભાવનાઓનું (ચિન્તત) ચિંતવન કરવાથી (સમ સુખ) સમતારૂપી સુખ (જાગૈ) પ્રગટ થાય છે. (જબ હી) જ્યારે (જિય) જીવ (આતમ) આત્મસ્વરૂપને (જાનૈ) જાણે છે (તબ હી) ત્યારે જ (જિય) જીવ (શિવસુખ) મોક્ષસુખને (ઠાનૈ) પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ :– જેવી રીતે પવન લાગવાથી અગ્નિ એકદમ ભભૂકી ઊઠે છે તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓનું વારંવાર ચિંતવન કરવાથી સમતા (શાંતિ) રૂપી સુખ પ્રગટ થઇ જાય છે-વધી જાય છે. જ્યારે આ જીવ આત્મસ્વરૂપને જાણે છે ત્યારે પર પદાર્થોથી સંબંધ છોડીને પરમાનંદમય સ્વ-સ્વરૂપમાં લીન થઇ ને સમતારસનું પાન કરે છે અને છેવટે મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

‘ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;’ દેખો ! કિતની ભાવના ભર દી હૈ ! ‘દૌલતરામજી’ પંડિત શ્રાવક થે, પરંતુ ‘છહ ઢાલા’ મેં ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ.

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;
જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

દેખો ! કૈસી ભાષા (હૈ) ! થોડે મેં–અલ્પ મેં બહુત ભર દિયા હૈ. ‘છહ ઢાલા’ હૈ, ભૈયા ! ‘છહ ઢાલા’ તો બહુતોં કો કંઠસ્થ હૈ. અર્થ સમજે નહીં. ગડિયા બોલે જાયે, ગડિયા કો ક્યા કહતે હૈં ? પહાડા. ક્યા અર્થ હૈ ?

‘જિસપ્રકાર વાયુ કે લગને સે...’ હવા આતી હૈ ના ? હવા. ‘અગ્નિ ભભક ઉઠતી હૈ,...’ પવન કે આને સે... લોગોં મેં કહતે હૈં ના ? ‘લા ત્યાં વા, લા ત્યાં વા’ હમારે મેં કહતે હૈં. આપ કી ભાષા મેં કુછ હોગા. અગ્નિ ઉઠતી હૈ ના? અગ્નિ. હવા આતી હૈ તો અગ્નિ ભભક ઉઠતી હૈ. જ્વાલા (ઉઠતી હૈ). ‘અગ્નિ ભભક ઉઠતી હૈ, (ઉસીપ્રકાર બારહ ભાવનાઓં કા) ચિંતવન કરને સે...’ આત્મા કા આનંદ કા ભાન તો પહલે (હુઆ) હૈ, સમજ મેં આયા ? મેરા આનંદ મેરે મેં હૈ. રાગાદિ શુભાશુભભાવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે દુઃખરૂપ હૈં. વસ્તુ દુઃખરૂપ નહીં, ચીજ દુઃખરૂપ નહીં (હૈ). સમજ મેં આયા ? મેરે મેં જિતને પ્રકાર કા રાગ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ દુઃખરૂપ હૈ. મેરા આત્મા હી આનંદરૂપ હૈ. ઐસા પહલે આનંદ કા ભાન હુઆ હૈ ઔર બારહ ભાવના ભાતે હૈં.

કહતે હૈં કિ, (ભાવનાઓં કા) ‘ચિંતવન કરને સે સમતારૂપી સુખ પ્રગટ હોતા

હૈ.' સમતા કહો, વીતરાગતા કહો, અનાકુલ રાગરહિત શાંતિ કી ઉત્પત્તિ વિશેષ હોતી હૈ. ભાવના કરતે હૈં, અ..હો...! મેરા કોઈ નહીં. મૈં મેરા સ્વરૂપ શુદ્ધ ચિદાનંદ હૈ, મૈં હી મેરે સ્વરૂપ ચૂકકર મુજે આસક્તિ થોડી હોતી હૈ વહ મુજે દુઃખરૂપ હૈ. સમજ મેં આયા ? 'ચિંતવન કરને સે સમતારૂપી સુખ પ્રગટ હોતા હૈ.' આત્મા મેં આનંદ અનાકુલસ્વરૂપ શુદ્ધ હૈ ઐસી અનુભવ મેં દૃષ્ટિ તો હુઈ હૈ, પરંતુ આસક્તિ હૈ ઉસે હટાને કો બારહ ભાવના ભાતે હૈં. બારહ ભાવના કા ચિંતવન કરને સે સમતારૂપી સુખ–વીતરાગી સુખ (પ્રગટ હોતા હૈ). પુણ્ય-પાપ કે ભાવ મેં જો દુઃખ કી આસક્તિ થી તો યહ ભાવના ભાને સે અપને સ્વરૂપ સન્મુખ મેં સમતારૂપી સુખ કી જ્વાલા ઉત્પન્ન હોતી હૈ.

જૈસે અગ્નિ મેં હવા લગને સે અગ્નિ ભભક ઉઠતી હૈ, ઐસે ભગવાનઆત્મા જળહળજ્યોતિ આનંદકંદ કી દૃષ્ટિ તો હૈ ઔર બારહ ભાવના ભાને સે શાંતિ કી જ્વાલા પ્રગટ હોતી હૈ. સમજ મેં આયા ? યહ તો અંતર કી બાત હૈ, ભૈયા ! બાહર સે કુછ હૈ નહીં. યે તો જડ હૈ, મિટ્ટી હૈ–ધૂલ હૈ. ઉસકે સાથ સંબંધ ક્યા ? વહ અભી કહેંગે.

'જબ યહ જીવ આત્મસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ...' દેખો ! આત્મસ્વરૂપ કો જાના હૈ ઔર વિશેષ ભાવના કરને સે વિશેષ સ્થિરતા હોતી હૈ. આત્મસ્વરૂપ કો જાના હૈ ઉસે બારહ ભાવના હોતી હૈં. અજ્ઞાની કો બારહ ભાવના હૈ નહીં. નિત્ય (સ્વરૂપ કા) તો ભાન નહીં. મૈં નિત્યાનંદ પ્રભુ સ્થાયી આનંદકંદ હૂં, ઐસે ભાન બિના અનિત્ય (આદિ) બારહ ભાવના કૌન ભાતા હૈ ? એક ઓર સ્થાયી આત્મા હૈ, નિત્યાનંદ પ્રભુ હૈ, ઐસી દૃષ્ટિ હુઈ હૈ ઉસકો બારહ ભાવના હોતી હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– કૈસી જ્વાલા હોતી હૈ ?

ઉત્તર :– યહ શાંતિ કી જ્વાલા (હૈ). પ્રવાહ કહતે હૈં. પ્રવાહ–ધારા બહે, ધારા. શાંત.. શાંત.. શાંત.. મેરા સ્વરૂપ શાંત (હૈ). કિતની શાંતિ ! અપરિમિત શાંતિ ! ઇસકી રુચિ–દૃષ્ટિ મેં અલ્પ શાંતિ હુઈ. ઐસી ભાવના કરતે-કરતે સ્વસન્મુખ મેં આતે હૈં ઇતની સમતા કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ?

'જીવ આત્મસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ તબ...' જીવ મોક્ષસુખ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ.

આત્મા કે આનંદ કા ભાન નહીં, ભાવના કિસકી કરે ? જો વસ્તુ હી દૃષ્ટિ મેં આયી નહીં કિસકી એકાગ્રતા કરે ? કિસમેં એકાગ્રતા કરે ? ભાવના કા વાસ્તવિક અર્થ તો એકાગ્રતા હૈ. આત્મા અનાકુલ શાંતરસ કા સ્વામી, પૂર્ણ આનંદ શુદ્ધ કી દૃષ્ટિ હુએ બિના ઉસમેં એકાગ્રતા કી ભાવના ઔર સમતા કહાં સે આયેગી ? સમજ મેં આયા ? માત્ર વિકલ્પ કરેગા. (વહ તો) પુણ્યબંધ હૈ. કોઈ વસ્તુ નહીં.

'આત્મસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ...' ભગવાનઆત્મા..! આત્મા હૈ. હૈ તો હૈ કૈસા ? ઉસમેં ક્યા સ્વભાવ હૈ ? ઉસમેં કોઈ સ્વભાવ હૈ કિ નહીં ? વસ્તુ કોઈ ભી હૈ તો ઉસકા કોઈ ગુણ હૈ કિ નહીં ? ગુણ હૈ કિ નહીં ? આત્મા હૈ તો ઉસકા કોઈ ગુણ હૈ કિ નહીં ? ઉસકા ગુણ મુખ્યરૂપ સે આનંદ ઔર જ્ઞાન (હૈ). ઉસકા ગુણ આનંદ ઔર જ્ઞાન. ગુણ કા ગુણ... એકાગ્ર હોતે હૈં તો આનંદ ઔર જ્ઞાન કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ. સમજ મેં આયા ? જગત કો બહુત કઠિન પડે. બાહર સે લે લેના હૈ. વસ્તુ બાહર મેં હૈ નહીં. આહા..હા...!

આત્મા કો જાનતા હૈ તભી જીવ મોક્ષસુખ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ. ક્યોં ? પૂર્ણ સુખ કો કૌન પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? મોક્ષસુખ નામ પૂર્ણ સુખ. પૂર્ણ સુખ કો કૌન પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? કિ, પહલે આત્મા કે સુખ કો જાન લિયા હૈ. આત્મા કા સુખ આનંદ અપને મેં હૈ તો ઉસકી એકાગ્રતા કરતે-કરતે પૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત હોગા. પરંતુ આત્મા કા સુખ ઔર આત્મા ક્યા હૈ ઉસકા તો ભાન નહીં. સમજ મેં આયા ? આત્મસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ તભી જીવ પૂર્ણ મોક્ષસુખ, મોક્ષ યાની શિવસુખ યાની નિરુપદ્રવ યાની પૂર્ણ, ઐસે પૂર્ણ સુખ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ.

મુમુક્ષુ :– ગુરુ કી કૃપા બિના હોતા નહીં.

ઉત્તર :– આત્મા કી કૃપા બિના હોતા નહીં. સમજે ? વાસ્તવ મેં તો આત્મા આત્મા કા ગુરુ, આત્મા આત્મા કા દેવ (હૈ). એ..ઇ...! તબ વ્યવહાર સે બાદ મેં કહને મેં આતા હૈ. ઐસી બાત હૈ, ભૈયા ! આહા..હા...! દેખો ! દૃષ્ટાંત દિયા હૈ કિ નહીં ? દેખો ! મુનિરાજ કા દિયા હૈ. ઔર યહાં સમસુખ (કા દિયા હૈ). અગ્નિ મેં ફૂંક મારતા હૈ. સોની ભૂંગલી નહીં મારતે ? સોની. અગ્નિ જલતી હૈ. સોની હોતા હૈ ના ? સોની કો ક્યા કહતે હૈં ? કારિગર, સુવર્ણકાર. વહ ભૂંગલી મારતા

હૈ. વૈસે યહાં ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ અનાકુલ આનંદ કી દૃષ્ટિ હુઈ હૈ ઉસમેં બારહ ભાવના કી ફૂંક મારતે હૈં. સમજ મેં આયા ? ઉસમેં ચિત્ર ભી હૈ. ઉસમેં હૈ ? ઉસમેં હૈ, ચિત્ર ભી હૈ.

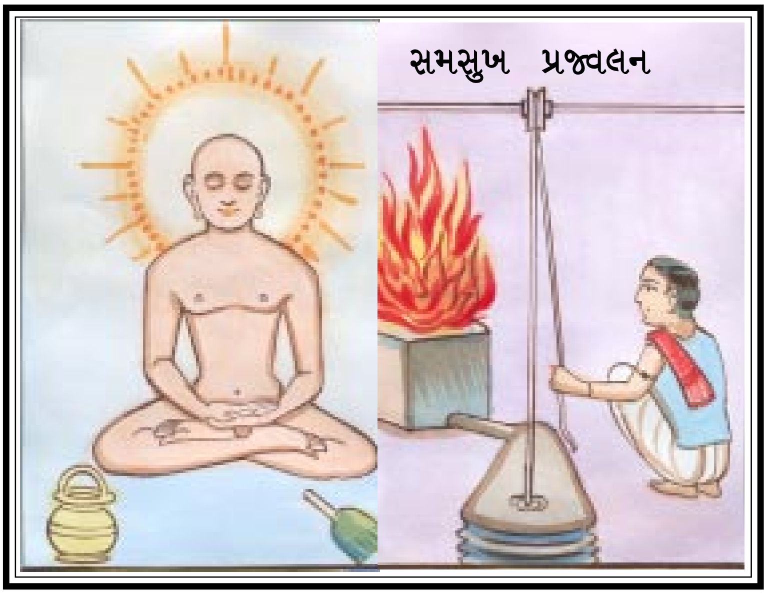

'જિસપ્રકાર વાયુ લગને સે અગ્નિ એકદમ ભભક ઉઠતી હૈ,...' વાયુ લગને સે અગ્નિ ભભક, પ્રજ્વલિત.. પ્રજ્વલિત હોતી હૈ. 'ઉસીપ્રકાર ઇન બારહ ભાવનાઓં કા વારંવાર ચિંતવન કરને સે...' વારંવાર, હાં ! એકબાર ક્ષણિક (વિચાર કિયા) ઐસે નહીં. વારંવાર. ઓ..હો...! આત્મા સ્થાયી આનંદ કી ભૂમિ તો તું હૈ, યે સબ અનિત્ય ક્ષણિક હૈં. કોઈ શરણ નહીં. ઐસે વારંવાર.. વારંવાર ભાવના કરને સે સમતા અથવા શાંતિરૂપી સુખ અથવા સ્વભાવ કા અનાકુલ વીતરાગી સુખ 'પ્રગટ હો જાતા હૈ.' આત્મા કા લક્ષ્ય કરકે, અનિત્ય, અશરણાદિ ભાવના ભાતે હૈં, અપને મેં સ્વસન્મુખ એકાગ્ર હોને સે અપને મેં શાંતિ, સમતા, અરાગી પર્યાય પ્રગટ હોતી હૈ, ઐસા કહતે હૈં. કહો સમજ મેં આયા ?

'બઢ જાતા હૈ.' તબ શાંતિ કા સુખ બઢ જાતા હૈ. 'જબ યહ જીવ આત્મસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ તબ પુરુષાર્થ બઢાકર...' દેખો ! લગની તબ લગે. એક ચીજ કા સ્વાદ આયા તો વહ સ્વાદ લેને કો વારંવાર ચિંતવન કરતે હૈં. ઐસે આત્મા કા પહલે ભાન હો, પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ સે, શરીર સે ભિન્ન ઐસે અપને સ્વરૂપ કા સ્વાદ આયા હો, દૃષ્ટિ હુઈ તો ફિર લગની લગને કા વારંવાર પ્રયત્ન ચલેગા. પરંતુ વસ્તુ કે ભાન બિના કિસમેં લગની લગાના ? સમજ મેં આયા ?

જિસમેં લગની લગતી હૈ ઉસમેં વારંબર ચિંતવન હોતા હૈ કિ નહીં ? ભાઈ ! રાત ઔર દિન રાગ કી જ્વાલા જલે. રાગ ઔર દ્વેષ, રાગ ઔર દ્વેષ, રાગ ઔર દ્વેષ. અનુકૂલ હો તો ઠીક, પ્રતિકૂલ હો તો ઠીક નહીં. રાગ-દ્વેષ (કરતા રહતા હૈ). ચૌબીસ ઘંટે ધમણ ચલતી હૈ, ધમણ. ધમણ સમજતે હો ? સુવર્ણકાર કી... ક્યા કહતે હૈં ? આહા..હા...! અરે..! ચૌબીસ ઘંટે ભગવાન તેરી ચીજ અનાદિઅનંત નિત્યાનંદ પ્રભુ કી તો તુજે થોડી ભી સાવધાની, દરકાર ભી નહીં ઔર પરપદાર્થ રખને કો વિકલ્પ કી જ્વાલા ઉઠાતા હૈ. (વહ તો) અગ્નિ હૈ, જ્વાલા હૈ, કષાય હૈ, દુ:ખરૂપ હૈ. માનતા હૈ કિ, મૈં ઠીક કરતા હૂં. વહી મિથ્યાદૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ કી પુષ્ટિ કરતા હૈ. આહા..! સમ્યગ્દૃષ્ટિ (જિસે) અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ હુઈ હૈ ઔર ઉસકી ભાવના કરતે હૈં તો શાંતિ કી પુષ્ટિ કરતે હૈં, ઐસા યહાં કહતે હૈં. આહા..હા...! અરે.. ભગવાન ! સમજ મેં આયા ? બહુત અચ્છી ભાવના લેંગે.

'જબ યહ જીવ આત્મસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ તબ પુરુષાર્થ કો બઢાકર...' દેખો ! 'પરપદાર્થોં સે સંબંધ છોડકર...' મુજે પરપદાર્થ સે ક્યા સંબંધ હૈ ? શરીર સે નહીં. વહ ભી ચલતા હૈ તો ઉસકી પર્યાય સે, મેરી ઇચ્છા સે ઉસમેં કિંચિત્ કામ હોતા નહીં. બરાબર હૈ ? ઇચ્છા હૈ તો યહ શરીર ચલતા હૈ ઐસા બિલકુલ તીનકાલ તીનલોક મેં નહીં. સાંસ કા ચલના ઐસા.. ઐસા.. સબ જડ કી પર્યાય જડ કે કારણ જડ મેં હોતી હૈં. અપને સે બિલકુલ નહીં. બિલકુલ કરને સે નહીં હોતી. ચૈતન્ય કે કરને સે હો તો દોનોં એક હો જાયે. જિસકે કરને સે જો હો તો (દોનોં) એક હો જાયે. એક હૈ હી નહીં. સમજ મેં આયા ? યહ વાણી ભી નિકલતી હૈ વહ અપની નહીં, આત્મા સે નહીં. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :– એકાંત નહીં થઈ જાયને ?

ઉત્તર :– યહ સમ્યક્ એકાંત હૈ. જડ કી પર્યાય જડ સે હોતી હૈ, અપને સે નહીં, ઉસકા નામ સમ્યક્ એકાંત હૈ. યહ અનેકાંત હૈ કિ અપને સે અપની હોતી હૈ, પર સે પર કી હોતી હૈ, પર સે અપની નહીં હોતી હૈ, ઉસકા નામ અનેકાંત (હૈ). આહા..હા...! યે રજકણ, મિટ્ટી (હૈ). સમય-સમય મેં ઉસમેં ઉત્પાદ-વ્યય હૈ યા નહીં ? સુના હૈ કિ નહીં ? 'ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં સત્.' 'સત્ દ્રવ્ય લક્ષણં'. 'તત્ત્વાર્થ

સૂત્ર' મેં આતા હૈ ?

પ્રત્યેક પદાર્થ, અનંત આત્મા, અનંત પરમાણુ, અસંખ્ય કાલાણુ, એક ધર્માસ્તિકાય, એક અધર્માસ્તિકાય, આકાશ (ઐસે) જાતિ સે છહ દ્રવ્ય હૈં, સંખ્યા સે અનંત હૈં. પ્રત્યેક પદાર્થ મેં એક સેકંડ કે અસંખ્યવે ભાગ મેં 'ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં સત્' વહ દ્રવ્ય કા લક્ષણ હૈ. અપની નયી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ, પુરાની પર્યાય સે વ્યય હોતા હૈ, સદૃશતા સે ધ્રુવ રહતા હૈ. ઉસમેં વહ હૈ, અપને સે ઉસમેં હૈ ? ઉત્પાદ્વ્યયધ્રુવ તો ઉસમેં હૈ, ઉસકે કારણ સે હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! લેકિન ઉસે અભિમાન હૈ, અભિમાન. મૈં કર દૂં, મૈં ઐસા કરતા હૂં, મૈં ઐસા કરતા હૂં. પહલે મૈંને શરીર કો ઐસે ચલાયા થા, અબ શરીર કામ કરતા નહીં, ધારણા કે અનુસાર કામ નહીં કરતા હૈ. પહલે ભી કહાં કરતા થા ? નહીં કરતા થા. વહ મૂઢ માનતા થા.

મુમુક્ષુ :– ચલતે થે, ફિરતે થે...

ઉત્તર :– ચલતા-ફિરતા કૌન થા ? દેહ યા આત્મા ? આત્મા ઉસે ચલાતા થા ? મૂઢ (કો) સનેપાત હુઆ થા. સનેપાત સમજે ? સનેપાત નહીં કહતે ? પાગલ. સનેપાત હોતા હૈ ના ? સનેપાત. વાત, પિત્ત ઔર કફ રોગ હોતા હૈ ના ? ઐસા મિથ્યાશ્રદ્ધા, મિથ્યાજ્ઞાન ઔર મિથ્યાચારિત્ર તીન કા રોગ લગા થા. મૈં ચલાતા હૂં, ઐસા માનતા થા.

મુમુક્ષુ :– ચલતા થા ઔર અબ અટક ગયા...

ઉત્તર :– ચલતા ભી વહી થા ઔર અટકા ભી વહી હૈ. આત્મા કે કારણ સે ચલતા થા ? ઔર આત્મા કે કારણ સે અટક ગયા ?

મુમુક્ષુ :– અટક ગયા ઉસકે કારણ સે.

ઉત્તર :– ઉસકે કારણ અટક ગયા, ચલતા થા ઉસકે કારણ સે. આહા..હા...! અંગૂલી ઉપર કરો, મરતે સમય નહીં કહતે હૈં ? ક્યા કરે ? ઉસકે અધિકાર કી બાત હૈ ? અંગૂલી ઉઠની હો તો ઉઠે, નહીં (ભી) ઉઠે, વહ તો જડ કી પર્યાય હૈ. જડ સે ભિન્ન આત્મા માના હી નહીં. મૂઢ હૈ. આત્મા ઔર જડ ભિન્ન હૈ, (ઐસા) માના હી નહીં કભી. મૈં શરીર કા કરતા હૂં. ધૂલ કા કરે ? રોગ ક્યોં આને દિયા ?

મુમુક્ષુ :– ઉસકો ખિલાના તો ચાહિયે.

ઉત્તર :– ક્યા ખિલાયે ? ધૂલ ખિલાયે ? આહાર-પાની કી ક્રિયા હોતી હૈ વહ તો જડ કી હૈ. આત્મા મેં એક વિકલ્પ, રાગ હોતા હૈ, બસ ઇતના. ખાના-પીના, ઐસે ચબાના વહ તો જડ કી ક્રિયા હૈ. આત્મા ખાને-પીને કા કર સકતા હૈ ?

મુમુક્ષુ :– મુર્દા કહાં કરતા હૈ ?

ઉત્તર :– મુર્દા ભી કરતા હૈ. મુર્દે કી ઉત્પાદ-વ્યય કી પર્યાય મુર્દે મેં હોતી હૈ. કિસ સમય પરમાણુ મેં ઉત્પાદ પર્યાય નહીં હોતી હૈ કિ જો આત્મા ઉસે કર દે ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! ભાઈ ! ક્યા કરના ઇસમેં ?

મુમુક્ષુ :– ... કરનો કરનો...

ઉત્તર :– કરના કિસકા ? પર કા યા અપના ? પર કા કરના ઊડ જાયેગા, અપના કરના રહેગા. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! ભાઈ ! એકબાર વિચાર કર, પ્રભુ ! મુજે કુછ હોતા હૈ. ક્યા હોતા હૈ ? બોલ ના. કુછ હોતા હૈ. જાને, કર સકે ? ક્યા ધૂલ મેં કર સકે ? વહ તો જડ કી પર્યાય હૈ. મુજે યહાં દુઃખ હોતા હૈ, મુજે યહાં મૂંઝવન હોતી હૈ. મૂંઝવન કો ક્યા કહતે હૈં ? મુંઝારા. તુજે ક્યા હોતા હૈ ? તુમ તો જાનતે હો. વહ જડ મેં હોતા હૈ. યે સાંસ. ખ્યાલ આયા કિ સાંસ રુક ગઈ. ભૈયા ! મેરી સાંસ અંદર સે રુક ગઈ હૈ. નીચે આગે નહીં જાતા, આગે નહીં જાતા. ઉપર હો ગયા. નીચે લે ના, તેરા અધિકાર હો તો ! મૃત્યુ કે સમય ખ્યાલ મેં આવે કિ, સાંસ યહાં સે હટ ગયા. યે નાભિ હૈ ના (વહાં સે) હટ ગયા, ખ્યાલ મેં આયા. નીચે લે. ક્યા લે ? તેરા અધિકાર હૈ ? વહ તો જડ કી પર્યાય હૈ. આતા હૈ તો ઉસસે ઔર જાતા હૈ તો ઉસસે. મૂઢ કો જડ કી પર્યાય કા અભિમાન અંદર સે ટલતા નહીં હૈ. આહા..! આહા..હા...!

અનંત રજકણોં કા પિંડ શરીર (હૈ). પીછે આયેગા. ભાઈ ! ભગવાન ! ઉસકી પર્યાય ઉસસે (હોતી હૈ). અનિત્ય, અશરણ આદિ (ભાવના) લેંગે વહાં સબ લેંગે. સમજ મેં આયા ? અ..હો..! પરપદાર્થો સે સંબંધ છોડ. પરપદાર્થ સે મેરા કોઈ સંબંધ નહીં. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ કા અર્થ ઉસ સમય ઉસકી પર્યાય જબ ઉસ કારણ સે હોતી હૈ તો મૈં નિમિત્ત કહને મેં આતા હૂં. નિમિત્ત કા અર્થ પૃથક્ જ્ઞાન કરને કી ચીજ હૈ. પૃથક્ કા કાર્ય કરને કી ચીજ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? આવાજ

ધીરે સે, જોર સે નીકલતી હૈ. ક્યા વહ આત્મા સે નિકલતી હૈ ? પુદ્‌ગલ કી ક્રિયા હૈ. આહા..હા...! તેરી નિરાલી ચીજ ભગવાન ચૈતન્ય-બંગલે મેં બિરાજમાન હૈ. વહ જડ મેં આતી હૈ ? પરમાણુ મેં ઘૂસ જાતી હૈ ?

(યહાં) કહતે હૈં, ભાઈ ! 'પુરુષાર્થ બઢાકર...' યહાં મુનિ કી વિશેષ બાત હૈ ના ? પરપદાર્થોં સે સંબંધ છોડ. પહલે દૃષ્ટિમેં તો સંબંધ છોડા હૈ બાદ મેં આસક્તિ કા સંબંધ છોડતે હૈં ઉસકા નામ ઉગ્ર પુરુષાર્થ કા મુનિપના કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? 'પરમાનંદમય સ્વરૂપ મેં લીન હોકર...' અતીન્દ્રિય ભગવાન પરમાત્મા, સ્વયં અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ હી હૈ. ઉસમેં લીન હોકર ભગવાનઆત્મા હી પરમાનંદ સ્વરૂપ હૈ. ઉસકા આનંદ બાહર મેં નહીં, રાગ મેં નહીં, શરીર મેં નહીં, ધૂલ મેં નહીં, પૈસે મેં નહીં. લેકિન મૂર્ખ હુઆ હૈ ના ! કિતની મૂર્ખતા ! પૈસે પાંચ લાખ હુએ તો મૈં સુખી. ઉસકે પાસ દસ (લાખ) હૈ તો બડા સુખી (હૈ). મૂઢ હૈ. યે તેરી ગિનતી કહાં સે આયી ? ઐસા તેરા અજ્ઞાન કા ગજ કહાં સે આયા ? ઉસકે પાસ પચીસ લાખ હૈ તો સુખી હૈ. મેરે પાસ પાંચ લાખ હૈ તો મૈં થોડા સુખી હૂં. મૂઢ હૈ. પરપદાર્થ સે તુને સુખ-દુઃખ કહાં સે માના ? સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– સબ કહતે હૈં ઉસમેં ક્યા ?

ઉત્તર :– સબ કહે તો ક્યા ? પાગલ કિ અસ્પતાલ મેં સબ પાગલ હોતે હૈં. પાગલ કી અસ્પતાલ મેં તો સબ પાગલ હોતે હૈં. વહ સયાના હો જાતા હૈ ? ભાઈ ! યહ સાંસ કી ક્રિયા હોતી હૈ વહ જડ સે હોતી હૈ. ભાઈ ! પરપદાર્થ કા અભિમાન છોડ દે. પરપદાર્થ કા અભિમાન છોડે બિના તેરે મેં અહંપને કી દૃષ્ટિ નહીં આયેગી. યહ અભિમાન છોડે બિના મૈં ચૈતન્ય હૂં ઐસા અહંપના કી શ્રદ્ધા કા, અસ્તિત્વ કી પ્રતીત નહીં આયેગી. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

'પરમાનંદમય સ્વસ્વરૂપ મેં લીન હોકર સમતારસ કા પાન કરતા હૈ...' સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિશેષ પુરુષાર્થ કરકે જબ મુનિપના હોતા હૈ તો સમતા કા, સુધારસ કા બહુત પાન કરતે હૈં. સમ્યગ્દૃષ્ટિ કો થોડા સુધારસ કા પાન હૈ, શ્રાવક કો થોડા વિશેષ બહુત હૈ, મુનિ કો ઉસસે ઉગ્ર હૈ. વાસ્તવ મેં તો વહ આનંદ કી વૃદ્ધિ કા ગુણસ્થાન હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ક્યા કરે ? ચૈતન્ય કી જાત કી મહિમા નહીં. મહાન

અનાકુલ શાંતરસ કા પિંડ મૈં (હૂં), મેરી શાંતિ તીનકાલ મેં પર હૈ નહીં. પરપદાર્થ કા જિતના લક્ષ્ય કરકે જિતના વિકલ્પ ઉઠાતા હૈ ઇતના દુઃખ હૈ. આહા..હા...! જિતના અંતર સ્વરૂપ મેં દૃષ્ટિ કરકે એકાગ્ર હોના વહી સુખ હૈ. બાકી કહીં સુખ તીનકાલ મેં હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? 'સમતારસ કા પાન કરતા હૈ ઔર અંત મેં મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરતા હૈ. ઉન બારહ ભાવનાઓં કા સ્વરૂપ કહા જાતા હૈ :–'

૧-અનિત્ય ભાવના

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ. ૩.

અન્વયાર્થ :– (જોબન) યુવાની, (ગૃહ) ઘર, (ગો) ગાય, (ધન) લક્ષ્મી, (નારી) સ્ત્રી, (હય) ઘોડા, (ગય) હાથી, (જન) કુટુંબી, (આજ્ઞાકારી) આજ્ઞા ઉઠાવનાર નોકર-ચાકર અને (ઇન્દ્રિય-ભોગ) પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગ એ બધા (સુરધનુ) ઇન્દ્રધનુષ્ય તથા (ચપલા) વીજળીની (ચપલાઇ) ચંચળતા-ક્ષણિકતાની માફક (છિન થાઇ) ક્ષણમાત્ર રહેનારાં છે.

ભાવાર્થ :– યુવાની, મકાન, ગાય, ભેંસ, ધન, ઝવેરાત, સ્ત્રી, ઘોડા, હાથી, કુટુંબી, નોકર અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય એ બધી ચીજો ક્ષણિક છે-અનિત્ય છે-નાશવંત છે. જેમ ઇન્દ્રધનુષ્ય અને વીજળી વગેરે જોતજોતાંમાં વિલય થઇ જાય છે તેમ આ જુવાની વગેરે પણ થોડા વખતમાં નાશ પામે છે. તે કોઇ પદાર્થ નિત્ય અને સ્થાયી નથી પણ નિજશુદ્ધાત્મા જ નિત્ય અને સ્થાયી નથી પણ નિજશુદ્ધાત્મા જ નિત્ય અને સ્થાયી છે-એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અનિત્ય ભાવના છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને અનિત્યાદિ એક પણ સાચી ભાવના હોતી નથી.

પહલી ભાવના.

૧-અનિત્ય ભાવના

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ. ૩.

દેખો ! સબ ચિત્ર દિયે હૈં. 'જોબન ગૃહ ગો ધન નારી,' ભાવના ભાતે હૈં, દેખો ! '(જોબન)...' શરીર કી યુવા અવસ્થા. ધૂલ કી અવસ્થા અનિત્ય હૈ. ક્ષણ મેં પલટ જાયેગી, ભાઈ ! તુજે માલૂમ નહીં. આહા..હા..!

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ.

'યૌવન...' શરીર કા યૌવન. માંસ કી કડક અવસ્થા, ઉસકા નામ યૌવન કહતે હૈં. માંસ કી કડક અવસ્થા. કડક સમજે ? સખત. ઉસકો યૌવન કહતે હૈં. પરંતુ યહ યૌવન કૈસા હૈ ? 'ઇન્દ્રધનુષ તથા બિજલી કી ચંચલતા–ક્ષણિકતા કી ભાંતિ ક્ષણમાત્ર રહનેવાલે હૈં.' બિજલી કા ચમકારા આયે (ઔર) ચલા જાયે. સમજ મેં આયા ? ઔર ઇન્દ્રધનુષ અથવા મેઘ એકદમ ચડે, (ફિર) ગિરે. ઇન્દ્રધનુષ.. ક્યા કહતે હૈં ?... યે યૌવન અવસ્થા ભગવાનઆત્મા નિત્યાનંદ પ્રભુ કી દૃષ્ટિ કરકે યહ યૌવન અવસ્થા ચપલ હૈ, ભૈયા ! દેખો ! પહલે જોબન લિયા. વહ પર્યાય અનિત્ય હૈ. પરમાણુ નિત્ય હૈ ઉસકે સાથ સંબંધ તો યહાં પર્યાય કે સાથ હૈ ના ?

કહતે હૈં કિ, '(જોબન)...' કૈસા હૈ ? 'ઇન્દ્રધનુષ તથા બિજલી કી ચંચલતા-ક્ષણિકતા કી ભાંતિ ક્ષણમાત્ર રહનેવાલે હૈં.' ૨૫-૨૫ સાલ કી યુવાન અવસ્થા હો, કાલે-કાલે બાલ હો. તેલ ડાલા હો. કંગે સે (બાલ) બનાયે હોં. ક્યા હુઆ ? હુઆ વહ ક્ષણિક થા. તુને નિત્ય માન રખા હૈ. વહ તો પર્યાય હૈ. પર્યાય નિત્ય કહાં સે રહેગી ? આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? શરીર કી યૌવન અવસ્થા, બિજલી કી ચમક હોતી હૈ, બિજલી કી ચમક ક્ષણ મેં આતી હૈ ઔર ચલી જાતી હૈ. (વૈસે હી) યૌવન અવસ્થા ક્ષણ મેં આતી હૈ ઔર ચલી જાતી હૈ. મૈં કર સકતા હૂં, યૌવન અવસ્થા મૈંને રખી થી. ભાઈ ! ધૂલ મેં ભી નહીં રખી થી. સત્તાપ્રિય પ્રકૃતિ.

મુમુક્ષુ :– .. કર્યું થાતું હતું.

ઉત્તર :– વહ કરને સે હોતા નહીં થા. મૂઢ માન રહા થા. કરને સે હોતા નહીં થા, મૂઢ હોકર માનતા થા. ભાઈ ! માત્ર માના થા ઐસે નહીં, મૂઢ, પાગલ હોકર માના થા. યહાં તો સ્પષ્ટ બાત હૈ ના ! હમ દોનોં ભાઈ મિલકર કરતે થે. યે ભાઈ ઉસકે ભાઈ કો સૌંપ દેતે થે. કર તૂ. માથાપચ્ચી કર. પૈસે લે-દે તો માને કિ મૈંને કિયા. અભિમાન કિયા થા. સમજ મેં આયા ? યહ તો આપ કા દૃષ્ટાંત હૈ, હાં ! સિર્ફ આપ કી બાત નહીં હૈ. (સબ કી બાત હૈ). ભાઈ ! યહ તો નામ દેકર સ્પષ્ટતા હોતી હૈ. આહા..હા...! રોજ ચલતા હૈ. દુનિયા મેં લોગ ઉસીપ્રકાર (ચલતે હૈં). યુવાન હો, જુતે ઐસે પહને હોં... હાથ મેં લકડી.. (ઐસે ઐસે ચલે). આહા..હા...! ક્યા હૈ ? ભાઈ ! ચમડી ફટ જાયેગી, એં..એં..એ.. હો જાયેગા. વહ તો અસ્થિર હૈ.

બિજલી ઔર ઇન્દ્રધનુષ દો દૃષ્ટાંત દિયે હૈં. સમજે ? તીસરા દૃષ્ટાંત દિયા હૈ. બાદલ આયે, કાલે બાદલ એકસાથ આયે. ફટ.. બરસ ગયે, ફિર કુછ નહીં. (બાદ મેં) બાદલ ભી નહીં દિખતે. કાલે બાદલ ચડ ગયે. ઓ..હો..હો..! એક ક્ષણ મેં ખલાસ. વૈસે યે સબ બાદલ ચડે થે. બાદલ સમજે ? યહ યુવાન અવસ્થા પરમાણુ કે બાદલ હૈ. દલ.. દલ.. એક ક્ષણ મેં બિખર જાયેગા. તુમ માનતે હો કિ રહેગા. ધૂલ મેં ભી નહીં રહેગા. આહા..હા...! મેઘ.. મેઘ.. બડા ચડતા હૈ કિ નહીં ? કિતને કાલે હોતે હૈં. કહાં ગયા ? ક્યોં ગયા ?

એક બાર અખબાર મેં આયા થા, બારીશ (બહુત આયા). કિતના પાક હુઆ થા. અનાજ (બહુત પકા થા). એક બાદલ ભી નહીં થા ઔર એકદમ બાદલ આયે, ઉસકે ખેત મેં ગિરા ઔર સબ કુછ ધૂલ ગયા. એક ઘંટે કે બાદ બાદલ કા ટુકડા ભી નહીં. આહા..હા...! અખબાર મેં આયા થા. હુઆ ક્યા યે ? એક ઘંટે પહલે ખેતી કા જો દાના થા વહ પડા થા. સબ બૈઠે થે. બાદલ નહીં થે, એકદમ આયે, એકદમ ગિરા. અનાજ સબ ખલાસ હો ગયા. એક ઘંટે કે બાદ દેખો તો બાદલ કા ટુકડા ભી નહીં. અરે..! યે હુઆ ક્યા ? સમજ મેં આયા ? ઐસા યહ હૈ. ક્યા હૈ ? દો સાલ, પાંચ સાલ શરીર યુવાન દિખે, પૈસે, સ્ત્રી (દિખે). ક્ષણ મેં બિખર જાતે હૈં. હાય.. હાય...! ફોટો લો (એક્સ-રે લો). શરીર મેં તો કુછ દિખતા નહીં.

મુમુક્ષુ :– મુદ્દત લગે..

ઉત્તર :– ધૂલ મેં ભી મુદ્દત નહીં લગતી. ક્ષણ ક્ષણ મેં ઉત્પાદ હોતા રહતા હૈ. નયી-નયી પર્યાય, પરમાણુ મેં નયી, નયી, નયી હોતી હૈં. આહા..હા...! પહલે જોબન મેં લિયા. સમજ મેં આયા ? ધમ-ધમ શરીર ચલે, દો-તીન લડ્ડુ ખા જાયે. ઓ.. કરકે પલંગ પર સો જાયે. પલંગ પર સોયે. કૌન હૈ ? ભગવાન ! સુન તો સહી. યહ તો જડ મિટ્ટી–ધૂલ હૈ. 'વીજળીના ઝબકારે મોતી પરોવી લ્યો' બિજલી કી ચમક આયી ઔર ચલી જાયેગી. વૈસે યુવાન અવસ્થા ક્ષણ મેં ચલી જાયેગી. ૨૫-૨૫ વર્ષ કે દેખે હૈં. ખૂન નહીં, માંસ નહીં. સમજ મેં આયા ? આપકે (રિશ્તેદાર) થે ના ? યહાં આયા થા. વહાં જાકર ઠીક હો ગયા થા. ઐસે દેખો તો મુર્દે કી ભાંતિ બૈઠા થા. ક્ષય લગા હો ઐસા શરીર. બાપુ ! વહ તો પરમાણુ કી (અવસ્થા હૈ). બાદલ કા બારીશ હૈ. કબ ગિરેગા ઔર કબ ક્ષય હોગા ક્ષણિક ચીજ હૈ. ઐસી ભાવના મુનિ ભાતે હૈં, ગૃહસ્થાશ્રમ મેં સમકિતી ભાતે હૈં. પર સે ઉદાસ હોકર ભાવના કરતે હૈં. અપને મેં લીનતા કી એકાગ્રતા બઢાતે હૈં, ઐસા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

'યૌવન, મકાન...' દસ-દસ લાખ કે મકાન. બીજલી ગિરી. હાં..! ધરતીકંપ 'બિહાર' મેં હુઆ થા ના ? એક કરોડપતિ.. કરોડપતિ (થા). ઘોડાગાડી લેકર બાહર ઘુમને નિકલા થા. આઠ હજાર કી ઘડી સાથ મેં થી, બસ ! વાપસ આયા તો મકાન, કુટુંબ સબ (જમીન કે) અંદર. ભાઈ ! વહ કિસકી ભાંતિ હૈ ? ઇન્દ્રધનુષ. યાની કાચબી. કાચબી કહતે હૈં ના ? ઇન્દ્રધનુષ ઔર બિજલી કી ભાંતિ. મકાન. ચપલ હૈ, ભાઈ ! ક્ષણમાત્ર રહનેવાલા હૈ. યહાં 'છન થાઈ' ઇતના હી કહા હૈ. ક્ષણ થાઈ હૈ. યહ આત્મા ભગવાન નિત્યાનંદ સ્થાયી હૈ. નિત્યાનંદ પ્રભુ આત્મા હૈ. ઉસકી દૃષ્ટિ કર. યહ તો છિન થાઈ, ક્ષણિક રહનેવાલા હૈ. થોડી દેર મેં ફિર જાયે. ઇજ્જત જાયે, મકાન દસ-દસ લાખ કે, પચાસ-પચાસ લાખ કે. ફૂ.. હો જાયે. દરાર હો ગઈ. યે ક્યા હુઆ ? ચાર ગાઉ દૂર સે નીચે સે ઝટકા લગા. ૧૯૯૪ કી સાલ મેં લગતે થે. 'પાળિયાદ'. નીચે એક માઈન (ખાન) થી. કોયલા મેં સે આઠ-આઠ ગાઉ દૂર 'રાણપુર' તક ઝટકે લગતે થે ના ? સાત-સાત ગાઉ દૂર તક જમીન તૂટ જાયે. ઐસા ઝટકા અંદર સે (લગે). ક્ષણભંગુર (હૈ). મકાન નયા બનાયા. 'પાળિયાદ' મેં કિતને ટૂટ ગયે. 'બોટાદ'

કે પાસ. નીચે સે આતા થા. થોડે મહિને રહા, ફિર બંદ હો ગયા. ઓ..હો..હો...! સમજ મેં આયા ?

દેખો ! સબ દૃષ્ટાંત દિયે હૈં, હાં ! દેખો મકાન ! બડા મકાન હૈ ના ? બૈઠ જાયે. 'મુંબઈ' મેં એક કરોડ કા મકાન થા. એક કરોડ કા એક મકાન બનાયા. દોપહર

કો મજદૂર ખાના ખાકર સોયે થે. ચારસૌ મજદૂર. અંદર સીમેન્ટ થોડી કચ્ચી થી. (ગિર ગયા). ચારસૌ મજદૂર ખલાસ, કરોડ કા મકાન ખલાસ ! કરોડ રૂપિયે કા મકાન આધે ઘંટે મેં (ખલાસ હો ગયા).

મુમુક્ષુ :– વહ એક ગિર ગયા, બાકી કે સબ નહીં ગિરે.

ઉત્તર :– વે સબ રહે હૈં ગિરને કે લિયે હી રહે હૈં. કહો, સમજ મેં આયા ?

ઐસી ભાવના કરતે હૈં તો નિત્યાનંદ આત્મા મેં ઉસકી સન્મુખતા વિશેષ બઢતી હૈ ઇસલિયે યહ ભાવના કરતે હૈં. (વિશેષ કહેંગે...) (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧૦, બુધવાર

તા. ૦૨-૩-૧૯૬૬, ઢાળ-૫, ગાથા–૩, ૪, ૫. પ્રવચન નંબર–૪૦

અનિત્ય ભાવના. ધર્મી ક્યા વિચારતે હૈં વહ કહતે હૈં. ધર્મ નામ આત્મા.. અપને આત્મા મેં આનંદ હૈ, ઐસા નિર્ણય કરનેવાલા ધર્મી અપને શુદ્ધ સ્વભાવ સન્મુખ દૃષ્ટિ રખકર પરપદાર્થ કી અનિત્યતા કા ચિંતવન કરતે હૈં. વહ બાત ચલતી હૈ. શ્રાવક હો યા મુનિ હો, અપને આત્મા મેં આનંદ (હૈ), નિત્યાનંદ સ્વરૂપ મૈં હૂં. નિત્ય–સ્થાયી ટિકનેવાલી ચીજ તો મૈં હૂં. આનંદ ઔર શાંતિ સે ભરા આત્મા મૈં હૂં. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ ને આત્મા કા ઐસા વર્ણન કિયા હૈ, ઐસા કહા હૈ. મૈં આનંદ શુદ્ધ હૂં. પુણ્ય-પાપ કા ભાવ હોતા હૈ વહ ભી ક્ષણિક હૈ. સારી બાહર કી ચીજ તો ક્ષણિક, અનિત્ય હૈ હી. વહ બાત કહતે હૈં.

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ. ૩.

દેખો ! 'યૌવન,...' શબ્દાર્થ હૈ ના ? યૌવન. યહ યૌવન ક્ષણિક ચપલ હૈ. દેહ તો નાશવાન હૈ. જૈસે ઇન્દ્રધનુષ ઔર બિજલી, ઉસકી ચંચલતા ચમક.. ચમક ક્ષણ મેં નાશ હોતી હૈ. ઐસે શરીર કી યૌવન અવસ્થા (ક્ષણિક હૈ). યહ તો મિટ્ટી–ધૂલ હૈ. ભગવાનઆત્મા તો અંદર ચિદાનંદ સ્વરૂપ હૈ. ઐસા ધર્મી જીવ ને અપને આત્મા મેં દૃષ્ટિ શુદ્ધ મેં, આનંદ મેં રખકર, યહ યૌવન અનિત્ય હૈ ઐસી વિચારણા વારંવાર કરની. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– યૌવન બીત ગયા હો ઉસે ક્યા કરના ?

ઉત્તર :– વૃદ્ધાવસ્થા ભી ઐસી હૈ. યૌવન બીત ગયા હો તો ક્યા હુઆ ? વૃદ્ધાવસ્થા કૈસી હૈ ? ધૂલ હૈ, ક્ષણ મેં પલટ જાયેગી. બિજલી કી ચમક અથવા ઇન્દ્રધનુષ.. વહ હૈ ના ? ક્યા કહતે હૈં ? મેઘધનુષ. ક્યા કહતે હૈં ? કાચબી.. કાચબી. કાચબી હોતી હૈ ના ? ક્ષણ મેં નાશ હોતા હૈ. વૈસે યહ શરીર વૃદ્ધાવસ્થા હો યા યુવાન

હો, મિટ્ટી હૈ, યહ તો ધૂલ હૈ. જડ પરમાણુ પુદ્ગલ કી દશા હૈ. યહ આત્મા નહીં હૈ. ભગવાનઆત્મા તો અંદર અરૂપી સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ સમાન (હૈ). જૈસે સિદ્ધ ભગવાન હૈ, અશરીરી હુએ વે (ભી) આત્મા થા. ઐસા આત્મા અંદર અશરીરી ચૈતન્યમૂર્તિ હૈ, જ્ઞાન, આનંદકંદ હૈ. ઐસી દૃષ્ટિ કરકે યૌવન હો યા વૃદ્ધાવસ્થા હો.. ભાઈ ! યૌવન ગયા ઔર વૃદ્ધાવસ્થા રહી ઉસે ક્યા કરના ? ઐસા પૂછા હૈ.

વૃદ્ધાવસ્થા તો ક્ષણ મેં ગિર જાતી હૈ. ઉસકે લિયે તો કહતે હૈં ના, 'ખર્યું પાન.' પીલે પત્તે કો ખિરને મેં દેર નહીં લગતી. ઐસે વૃદ્ધાવસ્થા તો ક્ષણ મેં નાશ હો જાયેગી. બૈઠે હો ઔર ફૂ.. હો જાયેગા. ક્યા હુઆ ? અભી તો હાર્ટ ફેઈલ બહુત હોતે હૈં. મજબૂત શરીર હો (ઔર હાર્ટ ફેઈલ હો જાતા હૈ). ક્યાંકિ સંયોગી ચીજ હૈ. યે કોઈ આત્મા કી ચીજ નહીં. આત્મા તો અવિનાશી ભિન્ન હૈ. યહ તો નાશવાન પદાર્થ કા સંયોગ હૈ.

'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' તો વહાં અનિત્ય મેં કહતે હૈં, માતા કે ઉદર મેં બાલક આયા તો માતા કી નજર પડે ઉસકે પહલે તો અનિત્યતા ને ઉસે ગોદ મેં લે લિયા. ક્યા કહા ? માતા કો પ્રસવ હોકર બાલક આયા. અભી નજર કરે ઉસકે પહલે, ગોદ મેં લેને સે પહલે અનિત્યતાને ગોદ મેં લે લિયા હૈ. કબ ક્ષણ મેં નાશ હો જાયેગા. નાશવાન પદાર્થ હૈ. જન્મ હોતે હી દેહ કા નાશ હો જાતા હૈ. ઐસી અનિત્ય ચિંતવના કરકે અપના આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ હૈ, ઉસકી અંતર દૃષ્ટિ (કરકે) એકાગ્ર(તા) કરના વહી મનુષ્યપના કા કર્તવ્ય હૈ. કહો, સમજ મેં આયા ?

'યૌવન, મકાન,...' પાંચ-પાંચ લાખ, દસ-દસ લાખ કા મકાન હો. બિજલી ગિરે ઔર ક્ષણ મેં ખલાસ હો જાયે.

મુમુક્ષુ :– જો ભાડે પર રહતા હો ઉસે ક્યા કરના ?

ઉત્તર :– વહ મકાન કહાં ઉસકે બાપ કા થા. ભાઈ ! ઇનકે પુત્ર કે બહુત મકાન હૈં. કરોડોં રૂપયે હૈં. ધૂલ મેં ભી નહીં હૈ. રૂપયા રૂપયા મેં હૈ, મકાન મકાન મેં હૈ, આત્મા ઉસમેં કહાં સે આયા ? મકાન મેં, પૈસે મેં આત્મા કહાં રહા ? વહ તો જડ હૈ. ક્ષણ મેં એં..એં.. એ.. હો જાયેગા. ક્યા હુઆ ? બ્લડ પ્રેશર. ક્યા કહતે હૈં ? બ્લડ પ્રેશર હો ગયા. યે પૈસે તુમ્હારે પાસ હૈ ના ? ધૂલ.. હોલી. પૈસા ક્યા

કરે ? પૈસે પડે રહે. વહ નાશવાન હૈ, ભાઈ !

ભગવાન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ કહતે હૈં કિ, પ્રભુ ! તેરા આત્મા તો અંદર ધ્રુવ હૈ ના ! ધ્રુવ ધ્રુવ અનાદિ હૈ. આત્મા કા નાશ કભી હોતા હૈ ? આત્મા કભી ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? કોઈ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈ. હૈ.. હૈ.. ઔર હૈ. અનાદિ કા આત્મા અંદર જ્ઞાનાનંદ અરૂપી સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ હૈ. ઐસે આત્મા કી દૃષ્ટિ કરકે, ઐસા મકાન ભી નાશવાન હૈ (ઐસા ચિંતવન કરના).

'ગાય-ભૈંસ,...' લો ! નાશવાન હૈં. હમારી ચીજ નયી આયી ઔર ખલાસ હો જાયે. મર જાયે, સર્પ કાટ લે. નાશવાન ચીજ હૈ, અનિત્ય હૈ. 'લક્ષ્મી,...' લો ! આપ કી લક્ષ્મી આયી. ધૂલ !

મુમુક્ષુ :– લક્ષ્મી હૈ, ધૂલ કહાં હૈ ?

ઉત્તર :– ધૂલ નહીં તો ક્યા હૈ લક્ષ્મી ? પુદ્ગલ હૈ. પુદ્ગલ મિટ્ટી હૈ. ભગવાન ઉસે પુદ્ગલાસ્તિકાય કહતે હૈં. આત્મા અંદર જીવાસ્તિકાય ભગવાન હૈ. યહ પુદ્ગલ હૈ, પૈસા મિટ્ટી–ધૂલ હૈ. નાશવાન હૈ, ક્ષણ મેં ચલા જાયેગા. ભિખારી બન જાતા હૈ. દેખો ! ક્ષણ મેં ભિખારી, ક્ષણ મેં રાજા, ક્ષણ મેં રંક, કર્મે વાળ્યો આડો અંક. ઐસા આતા હૈ ના ? પૂર્વકર્મ કા ઉદય આવે તો ક્ષણ મેં પૈસા આયે. ધૂલ મેં કહાં પૈસે ઉસકે થે ? મુફ્ત મેં અભિમાની અનાદિ સે (રખડતા હૈ). ઐસા મનુષ્યપના મિલા ઉસમેં પાંચ-પચીસ-પચાસ સાલ કા આયુષ્ય. અનંતકાલ મેં નિગોદમેં સે નિકલા. નિગોદ સમજે ? આલૂ, લીલ, ફૂગ. પાની મેં કાઈ હોતી હૈ ના ? આલૂ, હમારે યહાં બટાટા કહતે હૈં. એક કણ મેં અનંત જીવ હૈં. આલૂ કે એક કણ મેં અનંત જીવ હૈં. ઉસમેં મુશ્કિલ સે મનુષ્ય હુઆ. યહાં આયા તો ભૂલ ગયા. અપના (હિત) કરને કા અવસર નહીં.

'લક્ષ્મી,...' નાશવાન (હૈ). કૈસી (હૈ) ? ઇન્દ્રધનુષ ઔર બિજલી કી ભાંતિ. '(નારી)...' નાશવાન હૈ. દેખો ! અંદર દૃષ્ટાંત દિયે હૈં, ચિત્ર દિયે હૈં. દેખો, સ્ત્રી. વહ તો પરવસ્તુ હૈ. વહ આત્મા ઔર શરીર પર હૈ. ક્ષણ મેં એં..એં...એ.. હો જાયે. ચલી ગઈ. અર્ધાંગના કહતા થા. વહ કહાં તેરી હૈ ? શરીર તેરા નહીં તો સ્ત્રી કહાં સે તેરી આઈ ? સમજ મેં આયા ?

ભગવાનઆત્મા.. અપને ધ્રુવ નિજ સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ રખકર ઐસી પર ચીજ કી અનિત્યતા કી વારંવાર ભાવના કરની ચાહિયે, તો આત્મા મેં રાગ કો કમ કિયા ઔર વીતરાગતા કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ. 'ઘોડા, હાથી, કુટુંબ, (આજ્ઞાકારી) નૌકર-ચાકર...' ઐસે હુકમ બરાબર કરે. સેઠ સાહબ.. સેઠ સાહબ. ક્ષણ મેં નાશ હો જાયે. 'નૌકર-ચાકર તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોં કે ભોગ...' શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ. ઘર મેં ભંડાર ભરા હો. ફૂ.. હોકર રાખ હો જાયે. સમજ મેં આયા ? દેખો ના, જલ જાતા હૈ. ગોદામ જલ જાતા હૈ. ગોદામ જલ જાયે. કરોડોં રૂપયે કે મકાન જલ જાયે, ગિર જાયે, નાશ હો જાયે. ક્ષણ-ક્ષણ મેં વહ તો નાશવાન પદાર્થ હૈ. ઉસકી ક્યા ચિંતા ? અપને આત્મા કા ચિંતા કરે, ઐસા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

'(આજ્ઞાકારી) નૌકર-ચાકર તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોં કે ભોગ–યહ સબ ઇન્દ્રધનુષ તથા બિજલી કી ચંચલતા–ક્ષણિકતા કી ભાંતિ ક્ષણમાત્ર રહનેવાલેં હૈં.' લો ! 'શ્રીમદ્' ને અનિત્ય ભાવના મેં કહા હૈ ના ?

વિદ્યુત લક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ, આયુષ્ય તે તો જળના તરંગ,
પુરંદરી ચાપ અનંગ રંગ, શું રાચીએ ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ.

'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' સોલહ વર્ષ પહલે કહતે હૈં. સોલહ વર્ષ યાની શરીર બાલક થા ના ? શરીર બાલક હૈ, આત્મા કહાં બાલક હૈ ? આત્મા તો અનાદિઅનંત હૈ. યહ તો ધૂલ હૈ. શરીર બાલક, વૃદ્ધ ઉસકી અવસ્થા હૈ. ઉન્હોંને પહલી અનિત્ય ભાવના મેં લિયા. પહલે 'મોક્ષમાલા' બનાઈ થી. 'વિદ્યુત લક્ષ્મી...' લક્ષ્મી બિજલી કી ચમક જૈસી હૈ. યહાં લિયા હૈ ના ? 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ને સોલહ સાલ મેં કહા થા. 'વિદ્યુત લક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ,...' બડપ્પન.. બડપ્પન. સેઠાઈ, ઈશ્વરતા, બડપ્પન, અધિકારી, અમલદાર પાંચ-પાંચ હજાર કા પગાર. 'પ્રભુતા પતંગ...' પતંગ કે રંગ જૈસી પ્રભુતા હૈ. ભગવાનઆત્મા પ્રભુ આત્મા અંદર હૈ. ચિદાનંદ સ્વરૂપ ભગવાન (હૈ). કેવલી ને, તીર્થંકર પ્રભુ ને આત્મા કો પ્રભુ કહા હૈ. અપના નિજ સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ બિના યે સબ ચીજ અનિત્ય હૈં, ઐસી ભાવના ધર્માત્મા વારંવાર ભાતે હૈં. સમજ મેં આયા ? 'પ્રભુતા પતંગ...' પ્રભુતા (યાની) બડપ્પન.. બડપ્પન. સેઠાઈ મિલી હો, પાંચ-પચીસ કરોડ (હો), બડા સેઠ હો. ફૂ... હો જાયે. જાઓ નીચે.. ભીખ માંગે.

'જયપુર' કી બાત કહી થી ના ? જૌહરી થા. 'વાંકાનેર' મેં એક બડા જૌહરી થા. 'જયપુર' કી બજાર મેં જૌહરી કી બડી દુકાન થી. હમ (સંવત) ૨૦૧૩ કી સાલ મેં ગયે થે. હમ દિવાન કે બંગલે મેં ઠહરે થે. ખાલી મકાન થા, ખાલી (વહાં) ઠહરે થે. નીચે ઉતરે. વહાં એક (ભીખ) માંગતા થા. ૮૫ સાલ કા બુઢા ભીખ માંગ રહા થા. મેરી નજર ઉસપર ગઈ. 'જયપુર' કી બાત હૈ. લલાટ દેખા. યે કોઈ મૂલ ગરીબ ભિખારી આદમી નહીં હૈ. ઐસા દેખા. મૂલ મેં ભિખારી નહીં હૈ. કિસી કો પૂછા કિ, યહ કૌન હૈ ? યહ તો જોહરી કી દુકાન હૈ ઉસકા પુત્ર હૈ. 'વાંકાનેર' કે બ્રાહ્મણ થે. ઉસકા ૮૫ સાલ કા પુત્ર થા. ભિખારી કે જૈસે માંગ રહા થા. એ.. ભાઈ ! એક પૈસા દો. સબ ખલાસ હો ગયા. લક્ષ્મી ગઈ, દુકાન ગઈ, વસ્તાર (કુટુંબ) ગઈ. ભિખારી કી ભાંતિ. જુત્તા જિર્ણ પહને થે. મેરી નજર ગઈ. મુજે લગા, યે કોઈ મૂલ મેં ભિખારી નહીં હૈ. મૂલ મેં કોઈ ગૃહસ્થ હૈ. ડ્રાઈવર જો થા (ઉસને કહા), જોહરી કા પુત્ર હૈ શેઠને ઉસકો પહચાના. અરે..! મૈંને પહલે તો ઉસે બહુત પૈસે દિયે હૈં. અભી ઐસી હાલત હો ગઈ ? ઐસી હાલત ક્યા ભિખારી હોકર નરક મેં જાયે. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ કી દૃષ્ટિ–શ્રદ્ધા ધ્રુવ કી કરે નહીં ઔર ઐસી અનિત્યતા મેં રુક જાયે તો વહ તો નાશવાન ચીજ હૈ. સમજ મેં આયા ?

'પુરંદરી ચાપ અનંગ રંગ' યહ 'શ્રીમદ્' કહતે હૈં, હાં ! કામભોગ કૈસા હૈ ? પુરંદરી–ઇન્દ્રધનુષ. કાચબી કે જૈસે નાશ હો ઐસે કામભોગ. યુવાન અવસ્થા મેં પચીસ સાલ કી .. અવસ્થા, બૈલ જૈસા શરીર ક્ષણ મેં (ફૂ.. હો જાયે). ભોગ–સ્ત્રી કા, વિષય કા, કીર્તિ કા (ભોગ) ક્ષણ મેં નાશવાન હૈ, ભાઈ ! વહ અનિત્ય હૈ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ નિત્ય ધ્રુવ અપના સ્વરૂપ રખનેવાલા હૈ. ઉસકા તુમ અનુભવ કરો, ઉસકી દૃષ્ટિ કરો. યે સબ તો નાશવાન હૈં. સમજ મેં આયા ? 'પુરુંદરી ચાપ અનંગ રંગ.'

'શું રાચીએ ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ' અરે..! જહાં ક્ષણ કા પ્રસંગ હૈ વહાં ક્યા રાચના ? ભગવાનઆત્મા ધ્રુવ સ્વરૂપ હૈ ઉસમેં રુચિ, દૃષ્ટિ કરના યા ઇસ ક્ષણ કા પ્રસંગ (હૈ ઉસમેં કરના) ? ફૂ.. હોકર ચલા જાયે. ઐસા ધર્મીજીવ અપને આત્મા કે શુદ્ધ સ્વરૂપ કે સન્મુખ દૃષ્ટિ રખકર ઐસી ભાવના વારંવાર કરતે હૈં. કહો, સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

'કિન્તુ નિજ શુદ્ધાત્મા હી નિત્ય ઔર સ્થાયી હૈ.' લો ! ઉસકે અર્થ મેં હૈ. એક આત્મા નિજ શુદ્ધ ભગવાન, નિત્ય રહનેવાલા. અનાદિ.. અનાદિ.. અનાદિ.. અનાદિ.. અનંતકાલ રહેગા. અનાદિ કા હૈ. આત્મા નિત્ય વસ્તુ હૈ. નિત્ય કી શ્રદ્ધા, આત્મા નિત્ય સ્થાયી હૈ, 'ઐસા સ્વોન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરકે, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા કી વૃદ્ધિ કરતા હૈ...' સમજ મેં આયા ? સમય મિલે નહીં, ક્યા કરના ? કહો, ભાઈ ! યે હોલી, કમાના, ભોગ ઉસમેં સે સમય મિલે નહીં ક્યા કરના ? ભાઈ ! યે સમય મિલા તો હોલી (કરને લગા). રાગ ઔર દ્વેષ, વિકાર, કમાના, ખાના, દુકાન કી, ધૂલ કી. યે તો મિટ્ટી-ધૂલ હૈ. સુન ના ! સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! હાં કહતે હૈં. (ઇનકે) પાસ પૈસે બહુત હૈ ઇસલિયે નિવૃત્ત હોકર બૈઠે, ઐસા કુછ લોગ કહતે હૈં. લેકિન હૈ કહાં ? ઉનકે સાથ હૈ ? સાથ મેં કહાં લાયે હૈં ? દેખો ! આહા..હા..! જો કુછ હો ઉસકે ઘર પડા હો. ભાઈ ! તેરી ચીજ તો અંતર આત્મા (હૈ). દેહ કા નાશ હો જાયેગા. દેખો ! ઉસમેં લિખા હૈ. ચિત્ર મેં મુર્દા (હૈ). એક કૌઆ હૈ. આહા..હા...! કૌઆ તેરે મુખ મેં ચરકેગા. દેહ તેરા નાશ (હોગા), ભગવાન ! ઐસી ચીજ મેં (મોહ મત કર).

'જામનગર' મેં લિખા હૈ. 'જામનગર' સ્મશાન હૈ ના ? દસ પ્રકાર કી ચીજ લિખી હૈ. જન્મ, યુવાન, ફિર બ્યાહ કરતા હૈ, ફિર યુવાની, કમાતા હૈ, ફિર વૃદ્ધ હોતા હૈ, પલંગ પર ગિરતા હૈ, મર જાતા હૈ ઔર ફિર ઉઠા લે જાતે હૈં. ઐસે 'જામનગર' કે સ્મશાન મેં દસ ચિત્ર બનાયે હૈં. અપને યહાં હૈ. ઇસ કબાટ મેં હૈ. સ્મશાન મેં બનાયા હૈ. અભી દેખને ગયે થે. દેખો ! એક આદમી મર ગયા હૈ. યે સબ હૈ ના ? સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ, ધૂલ મેં હૈ, ક્યા હૈ તુજે ? વહ તો પર ચીજ હૈં. અનિત્ય ચીજ તેરે સાથ ક્યા આયેગી ? આહા..હા..!

૨-અશરણ ભાવના

સુર અસુર ખગાધિપ જેતે, મૃગ જ્યોં હરિ, કાલ દલે તે;
મણિ મંત્ર તંત્ર બહુ હોઇ, મરતે ન બચાવૈ કોઇ. ૪.

અન્વયાર્થ :– (સુર અસુર ખગાધિપ) દેવના ઇન્દ્ર, અસુરના ઇન્દ્ર અને ખગેન્દ્ર [ગરુડ, હંસ] (જેતે) જે જે છે (તે) તે બધાનો (મૃગ હરિ જ્યોં) જેમ હરણને સિંહ મારી નાખે છે તેમ (કાલ) મરણ (દલે) નાશ કરે છે. (મણિ) ચિંતામણિ વગેરે મણિ-રત્નો (મંત્ર) મોટા મોટા રક્ષામંત્ર (તંત્ર) તંત્ર (બહુ હોઇ) ઘણાં હોવા છતાં (મરતે) મરણ પામનારને (કોઇ) તે કોઇ (ન બચાવૈ) બચાવી શકતું નથી.

ભાવાર્થ :– સંસારમાં જે જે દેવેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર,ખગેન્દ્ર, (પક્ષીઓના રાજા) વગેરે છે તે સર્વનો-જેમ હરણને સિંહ મારી નાખે છે તેમ-મૃત્યુ નાશ કરે છે. ચિંતામણિ વગેરે મણિ, મંત્ર અને જંત્ર-તંત્ર વગેરે કોઇપણ મરણથી બચાવી શકતું નથી.

અહીં એમ સમજવું કે નિજ આત્મા જ શરણ છે, તે સિવાય અન્ય કોઇ શરણ નથી. કોઇ જીવ બીજા જીવની રક્ષા કરી શકવા સમર્થ નથી; માટે પરથી રક્ષાની આશા નકામી છે. સર્વત્ર-સદાય એક નિજ આત્મા જ પોતાનું શરણ છે. આત્મા નિશ્ચયથી મરતો જ નથી, કેમકે તે અનાદિ-અનંદ છે-એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અશરણ ભાવના છે.

અબ, અશરણ, દૂસરી અશરણ ભાવના.

સુર અસુર ખગાધિપ જેતે, મૃગ જ્યોં હરિ, કાલ દલે તે;
મણિ મંત્ર તંત્ર બહુ હોઇ, મરતે ન બચાવૈ કોઇ. ૪.

હૈ દૂસરા શ્લોક ? અશરણ ભાવના. દેખો ! યહાં એક મુર્દા બનાયા હૈ, દેખો ! યહાં મુર્દા (હૈ). ‘(સુર અસુર..)’ તેરે લાખ દેવ ઔર દેવી હો, તુજે મૃત્યુ સે બચાનેવાલા કોઈ હૈ નહીં. લક્ષ્મી કો માને, ઝાડ કો માને, ધૂલ કો માને, અંબાજી કો માને, ભવાની કો માને. વે સબ નાશવાન હૈં. વે સબ ભૂત હૈં. અંબાજી ઔર ભવાની સબ ભૂતડી

હૈં. એ..ઇ...! ભૂતડી કો માને, વે સબ નાશવાન હૈં. વે સબ વહાં દુઃખી હૈં. દેવ મેં ભી દુઃખી હૈ. ઉસકો માનના. મરતે સમય કોઈ બચા સકતા નહીં.

'(સુર અસુર ખગાધિપ)' યાની 'દેવોં કે ઇન્દ્ર, અસુરોં કે ઇન્દ્ર ઔર ખગેન્દ્ર...' સમજે ના ? વિદ્યાધર '(ગરુડ, હંસ)...' કોઈ મૃત્યુકાલ મેં કિસી કો બચાનેવાલા હૈ નહીં. દેખોના ! યે 'લાલબહાદુર શાસ્ત્રી' વહાં 'તાશ્કંદ' મેં બડે ડૉક્ટર સાથ મેં થે. અસુખ હૈ, ઐસા બોલે. અસુખ હૈ. ચલકર ગયે. ડૉક્ટર દૂસરે કમરે મેં થે. ઐસે દેખા, ખલાસ ! સાંસ બંદ હો ગઈ થી. પાંચ-સાત મિનિટ મેં તો ખલાસ. ક્યા કરે ? ધૂલ કરે કોઈ. સમજ મેં આયા ? દેહ કા આયુષ્ય પૂરા હો. ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર રખને કો સમર્થ નહીં. એક સમય કા આયુષ્ય કિસી કા બઢે (ઐસા) તીનકાલ તીનલોક મેં નહીં (બનતા). જિસ સમય મેં, જિસ ક્ષેત્ર મેં, જિસ સ્થિતિ મેં દેહ છૂટનેવાલા હૈ વહીં છૂટેગા, વહાં કોઈ શરણ-ફરણ હૈ નહીં. એક ક્ષણ રખ સકે (ઐસી) તીનકાલ મેં કિસી કી તાકત નહીં. ઐસી અશરણ ભાવના ભાની. દેખો !

'ઉન સબ કા જિસપ્રકાર હિરન કો સિંહ માર ડાલતા હૈ...' દેખો ! સિંહ લિયા હૈ. હિરન કે પૈર પકડ લિયે હૈં. સિંહ હૈ. હિરન ક્યા કરે ? મૃત્યુકાલ આયા, કોઈ શરણ નહીં. 'શ્વાસ તારો સગો નહિ' ઐસા હમારે યહાં કાઠિયાવાડ મેં કહતે હૈં. આપમેં ભી કુછ કહતે હોંગે. કહતે હૈં કિ નહીં ? સાંસ તો જડ હૈ, મિટ્ટી હૈ. ઐસે ચલતા હૈ વહ મિટ્ટી ચલતી હૈ, તેરે સે નહીં ચલતા. તુમ તો આત્મા હો. વહ તો સાંસ હૈ,

રજકણ હૈ, પુદ્ગલ પરમાણુ કે સ્કંધ કા પિંડ હૈ. વહ સાંસ કી ક્રિયા ચલતી હૈ, આત્મા સે નહીં. અરે.. અરે..! કિસ કો ફૂરસદ હૈ ? મરને કી ફૂરસદ નહીં. આહા..હા...!

સારા દિન મરણ.. મરણ.. મરણ.. ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર મરણ. મેરા.. મેરા.. મેરા.. મેરા.. કરકે અનંતકાલ સે મર ગયા હૈ. પરંતુ મેરી ચીજ અંદર મેં ક્યા હૈ ઉસકી કભી પીછાન કી નહીં. ભગવાન પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ કહતે હૈં કિ, હે ભાઈ ! વિચાર કર, ક્ષણ ભરતૂ વિચાર કર.

'જિસપ્રકાર હિરન કો સિંહ માર ડાલતા હૈ ઉસી પ્રકાર મૃત્યુ નાશ કરતા હૈ. ચિન્તામણિ આદિ મણિરત્ન,...' મૃત્યુ કે સમય કામ કરે ? ચિંતામણિ ઘિસકર પિલાઓ. ધૂલ ક્યા કરે ચિંતામણિ ? હિરન ગર્ભની આતી હૈ ના ? વહ તો સ્વાર્થ કે લિયે બુલાતે હૈં. વહ થોડા ઘિસકર દે. ફિર ભલે હી મર જાયે. ગર્મી સે થોડા આવાજ દે. કસ્તૂરી કી હિરનગર્ભ કી ગોલી આતી હૈ. માત્ર કસ્તૂરી નહીં, ગોલી આતી હૈ. બહુત ઊંચી ચીજ ઉસમેં હોતી હૈ. મૈંને દેખી હૈ. બહુત સાલ પહલે 'પાલેજ' મેં દેખી થી. એક આદમી બેચને આતા થા, ઔર એક સ્થાનકવાસી સાધુ થા વહ લેતા થા. મૈંને કહા, ઠીક ! 'બરવાલા' કે (કોઈ સાધુ થે) વે લેતે થે. ઉસ દિન દેખા થા. સંવત ૧૯૬૭ કી સાલ. મરતે સમય થોડા ઘિસકર પિલાતે હૈં. થોડી ગર્મી હો તો બોલે, ક્યા બાપૂ ? ક્યા કરના હૈ ? બસ ! ઇતના. બાદ મેં તો મર જાયેગા. કુછ પૂછના હો તો પૂછ લે. બાદ મેં મર જાતા હૈ. ક્યા કોઈ શરણ હૈ ?

મણિ, ચિંતામણિ રત્ન ઘર મેં પડા હો. કૌન રખ સકે ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! દેખો ના ! દસ-દસ કરોડ રૂપયે. દસ કરોડ ! અભી 'રતનગઢ' હૈ ના ? અભી આયા થા ના ભાઈ ? ઉનકે મામા કે પાસ દસ કરોડ. દેખો તો માણેક ભરે હો યા સોના ભરા હો. કહીં ખર્ચ કરને કી વૃત્તિ નહીં. પુત્ર નહીં થા. દસ કરોડ રૂપયે. સોના તો સોના હી ભરા હો, માણેક તો માણેક હી ભરે હો. સમજે ના ? ઇતની ચીજ. ઢિગલે (થે). ચાંદી તો ચાંદી હી ભરે હો. મણિરત્ન હો તો મણિરત્ન ભરે હો. દસ કરોડ કહાં ડાલે ? મરતે સમય.. ભાઈ ! આહા..હા...! અરે..! કોઈ નહીં હૈ. પુત્ર નહીં થા. સરકાર ને કહા, દો કરોડ લાઓ. વારસા કા દો કરોડ લાઓ. દુનિયા હૈરાન.. હૈરાન.. (હો રહી હૈ). અપની ચીજ નિત્યાનંદ ભગવાન, ઉસકી દૃષ્ટિ કરતે નહીં, સંભાલ કરતે નહીં, ઉસકી ક્યા ચીજ હૈ ઉસકા જ્ઞાન કરતે નહીં. મૈં હૂં કૌન ? યહ આત્મા-આત્મા કરતે હૈં, વહ હૈ કૌન ? સબ હૈ ઉસકા વિચાર કરતા

હૈ, લેકિન મૈં કૌન હૂં ?

'ચિન્તામણિ આદિ મણિરત્ન બડે-બડે રક્ષામંત્ર,...' હો. દેખો ! મુર્દે કે પાસ ક્રિયા હૈ ના ? સ્વાહા.. બ્રાહ્મણ કરતા હૈ. ધૂલ મેં ભી રખ સકતા નહીં. બ્રાહ્મણ ભી મર જાતા હૈ. બ્રાહ્મણ કે પાસ પઢાતે હૈં ના ? ક્યા કહતે હૈં ? મૃત્યુ કે જાપ. સેઠ લોગોં કો ભ્રમણા કે પાર નહીં હોતે. બડી ભ્રમણા.. બડી ભ્રમણા. સમજ મેં આયા ? હમને એક બડા સેઠ દેખા થા. બડા કરોડપતિ. મિલ થી. ઉનકે ઘર પર હી ઠહરે થે. વહાં એક બ્રાહ્મણ જાપ જપ રહા થા. યે ક્યા ? સેઠ કે લિયે. અરે..રે..રે...! ઐસે બનિયે હોકર ભી જાપ જપે. મૃત્યુ કા જાપ. લક્ષ્મી આતી હોગી. મર જાયેગા. 'ભાગ્ય બિના મિલે ન કોડી, હુન્નર કરે હજાર, ભાગ્ય બિન મિલે ન કોડિ.' લાખ હુન્નર કર ના, વહ તો તેરા રાગ હૈ. પૈસા આદિ મિલના તો પૂર્વ કે પુણ્ય કે કારણ સે હૈ. તેરી વ્યવસ્થા કે કારણ સે મિલતા હૈ ? સમજ મેં આયા ? તેરી હોશિયારી કે કારણ પૈસા મિલતા હૈ ? ધૂલ મેં નહીં મિલતા. કૈસે હોગા ? હોશિયારી સે મિલા હોગા ના ? ધૂલ મેં ભી નહીં હૈ. ઉસસે અધિક હોશિયાર તો બહુત હૈં. પૂર્વ કે પુણ્ય કે રજકણ પડે હો, (ઉસકે) પાક કે કાલ મેં લક્ષ્મી દિખતી હૈ. ઉસમેં તેરે મેં ક્યા આયા ? ધૂલ મેં આયા ક્યા ? પાંચ કરોડ દેખા ઉસમેં (ક્યા હુઆ) ? મમતા મેં નિમિત્ત હૈ.

ભગવાનઆત્મા આનંદમૂર્તિ હૈ, ઉસકી રુચિ ઔર દૃષ્ટિ કિયે બિના વહ સબ અશરણ.. અશરણ.. અશરણ.. (હૈં). સમજ મેં આયા ? પચાસ લાખ કી પુંજી હો, થોડા બીમાર હે, ડૉક્ટર કહે, કેન્સર હુઆ હૈ. સાહબ ! સ્ત્રી કો મત બોલના. અભી દો સાલ હુએ શાદી કી હૈ. ઐસા બના થા ? ભાઈ ! 'લીંબડી' મેં. દસ લાખ હુએ થે. હમેં તો યહ સબ એક-એક બાત માલૂમ હૈ ના ! દસ લાખ હુએ થે ઔર નયી શાદી કી થી. ૪૮ સાલ કી ઉમ્ર મેં નયી શાદી કી થી. દસ લાખ રૂપયે. ડૉક્ટર કહે, કેન્સર હુઆ હૈ. (તો ઉસને કહા), સાહબ ! કિસી કો બોલના મત. મુજે ભલે બતાયા, પરંતુ અબ બાહર કિસી કો મત કહના. નહીં તો સ્ત્રી કો ઔર સબ કો દુઃખ હોગા. સબ કો દુઃખ હોગા. મર ગયા બેચારા ! ૪૮ વર્ષ કી છોટી ઉમ્ર થી. ક્યા કરે ધૂલ મેં ? અશરણ મેં પૈસા શરણ (હૈ) ? સ્ત્રી શરણ હૈ ? કોઈ શરણ હૈ ? સિંહ દેખો ! હિરન કે પૈર કો પકડ લિયા હૈ. કૌન કરે ?

'તંત્ર, બહુત સે હોને પર ભી...' તંત્ર, મંત્ર કોઈ કરે. માદળીયા કરતે હૈં. ઐસા.. ઐસા કરતે હૈં. ધૂલ ભી નહીં હૈ, સુન ના ! તુજે કોઈ શરણ નહીં હૈ. મૂઢ, પક્કા મૂઢ હૈ. બૈલ જૈસા મૂઢ. ભાઈ ! તેરે આત્મા કા ચિંતવન કર. હિત કર. આત્મા ક્યા હૈ ? ઉસકી તો પડી નહીં ઔર ઐસા-ઐસા (કરતા હૈ). કોઈ શરણ નહીં. 'મરનેવાલે કો વે કોઈ નહીં બચા સકતે.' આહા..હા...! રોયે. ૩૫ સાલ કી સ્ત્રી મર જાયે, ૪૦ વર્ષ કા ધનિ રોયે. અરે..! યે લડકે કા ક્યા હોગા ? નયી શાદી કરુંગા. છોટી ઉમ્ર હૈ. પાંચ લાખ કી મુડી હૈ. હાય.. હાય...! કોઈ શરણ હૈ ?

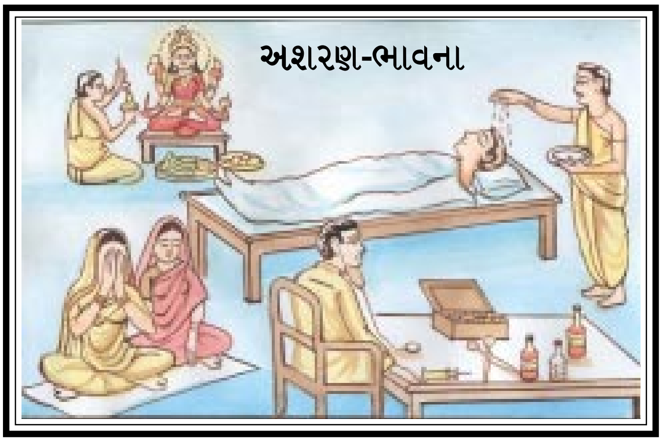

સબ કિયા હૈ અંદર, દેખો ! દેવી જૈસા કિયા હૈ. એક બ્રાહ્મણ મુર્દે પર ઐસા ઐસા કરતા હૈ. ક્યા જંતર-મંતર કરતા હૈ ? જિસ આયુષ્ય કી સ્થિતિ, જિસ સમય, જિસ ક્ષણ મેં, જિસ પલંગ પર, જિસ પ્રકાર સે (પૂરી) હોનેવાલી હૈ ઉસે તીનકાલ મેં ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર, જિનેન્દ્ર કોઈ ફેર સકે નહીં. કિસી કી તાકત નહીં કિ આયુષ્ય કા એક સમય બઢા સકે. લેકિન મૂઢ પર મેં શરણ ઢૂંઢને જાતા હૈ. આહા..હા...! યે સબ ઐસે મૂઢ હોંગે ? પૈસેવાલે ? પૈસેવાલે માને ક્યા ? પૈસેવાલે માને બડે ધૂલવાલે.

ભાવાર્થ :– 'ઇસ સંસાર મેં જો-જો દેવેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર, ખગેન્દ્ર (પક્ષિયોં કા રાજા) આદિ હૈં ઉન સબકા જિસપ્રકાર હિરન કો સિંહ માર ડાલતા હૈ ઉસીપ્રકાર–કાલ (મૃત્યુ) નાશ કરતા હૈ. ચિંતામણિ આદિ મણિ, મંત્ર ઔર જંત્ર-તંત્રાદિ કોઈ ભી મૃત્યુ સે નહીં બચા સકતા.'

'યહાં ઐસા સમજના કિ નિજ આત્મા હી શરણ હૈ.' અ..હો...! મૈં નિત્ય ધ્રુવ, મૈં તો હંમેશા રહનેવાલા હૂં. વિકાર ભી ક્ષણિક પલટતા હૈ, શરીર પલટતા હૈ, મૈં તો ધ્રુવ નિત્યાનંદ હૂં. મેરે અંતર સ્વરૂપ મેં તો, આનંદ–અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ.

વસ્તુ મેં આનંદ, શાંતિ પડી હૈ. ઐસા મૈં હી આત્મા હૂં, ઐસા ધર્મી જીવોં કો અપને સ્વરૂપ કા વારંવાર મનન, ચિંતન કરના. 'આત્મા હી શરણ હૈ.' દૂસરા કોઈ શરણ હૈ નહીં.

અરિહંતા શરણં આતા હૈ ના ? માંગલિક મેં આતા હૈ કિ નહીં ? અરિહંતા શરણં, સિદ્ધા શરણં, સાહૂ શરણં, કેવલિપણ્ણતો ધમ્મો શરણં. માંગલિક મેં આતા હૈ કિ નહીં ? ભગવાન શરણ દેતે હૈં ? ભગવાન કહતે હૈં કિ, તૂ તેરે સ્વરૂપ કી સંભાલ કર, તૂ તેરા શરણ હૈ. ઐસા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– કિસકા શરણ ? યહાં આકર ભગવાન દેતે હૈં ક્યા ? અરિહંત ભગવાન તો અરિહંત કે પાસ હૈ. મહાવિદેહ મેં બિરાજતે હૈં, તીર્થંકરદેવ 'સીમંધર' પ્રભુ બિરાજતે હૈં. 'મહાવીર' ભગવાન તો સિદ્ધ મેં ગયે. ચૌબીસ તીર્થંકર તો સિદ્ધ હો ગયે. શરીર બિના (હૈં). ક્યા નીચે કોઈ શરણ દેને આતે હૈં ? વે કહ ગયે હૈં કિ, તેરા સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદકંદ અંદર હૈ ઉસકા શરણ લો. ઉસે હી ભગવાન કા શરણ કહતે હૈં ? દૂસરા ક્યા ? દૂસરા ભગવાન કહાં શરણ દેને આતે હૈં ?

મુમુક્ષુ :– શરણ ન આયે ?

ઉત્તર :– શરણ મેં ક્યા ? થોડા શુભભાવ હોતા હૈ. ઉસમેં આત્મા મેં ક્યા હુઆ ? દેનેવાલે કો, લેનેવાલે કો કહાં ભાન હૈ ? આત્મા અંતર જ્ઞાનાનંદ પ્રભુ ચૈતન્યસૂર્ય (હૈ). આત્મા અર્થાત્ ચૈતન્યસૂર્ય. આત્મા અર્થાત્. આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદ કા ભંડાર. આહા..હા...! ઐસે આત્મા કા શરણ ન લે તો (અન્ય) કિસી મેં શરણ દેને કા તાકત હૈ નહીં. આહા..હા..! તેરી નજર તેરે મેં પડે તો શરણ હૈ. તેરી નજર શરીર ઔર પર મેં, પુણ્ય-પાપ પર રહે તો કુછ શરણ હૈ નહીં, ઐસા કહતે હૈં. આહા..હા...! ઇસકા નામ ધર્મ હૈ. તેરી નજર તેરે મેં પડની (ઉસકા નામ ધર્મ હૈ). બાત સુનને કા સમય મિલતા નહીં, વિચારને કા સમય નહીં. બહુત કહે તો કહે, હમેં મરને કા સમય નહીં. મરને કા સમય આયેગા તો તબ (સબ કુછ) એક બાજુ પડા રહેગા. સુન તો સહી. તેરે રૂપયે-પૈસે કુછ કામ નહીં આયેંગે.

કહતે હૈં, એક શરણ આત્મા હૈ. 'ઉસકે અતિરિક્ત અન્ય કોઈ શરણ નહીં હૈ.

કોઈ જીવ અન્ય જીવ કી રક્ષા કર સકને મેં સમર્થ નહીં હૈ.' કોઈ રક્ષા કર સકતા હૈ ? મૃત્યુંજય કરાવે તો ? મૃત્યુંજય જાપ. મૃત્યુંજય કરનેવાલા બ્રાહ્મણ મર જાતા હૈ. મૃત્યુંજય (જાપ) બ્રાહ્મણ કે પાસ કરવાતે હૈં, સવા લાખ કરવાઓ, સવા લાખ. ક્યા હૈ ? ઉસકો પાંચ-દસ હજાર મિલે. મૃત્યુ સે કોઈ બચા સકતા હૈ ? એક સમય આયુષ્ય કા બઢતા હૈ ? તીનકાલ મેં નહીં. જિસ સમય ઉસે જહાં મરના હૈ વહ મર જાતા હૈ. ભગવાન કેવલજ્ઞાની ને દેખા હૈ. ઇસ સમય દેહ છૂટેગા. વહ તીનકાલ મેં ફિરતા નહીં. કહો, ભાઈ ! ક્યા હોગા ? યહાં સે મરકર કહાં જાના હૈ ?

'ઇસલિયે પરસે રક્ષા કી આશા કરના વ્યર્થ હૈ.' દેખો ! 'સર્વત્ર-સદૈવ એક નિજ આત્મા હી અપના શરણ હૈ.' આત્મા અંદર શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ હૈ. પુણ્ય-પાપ વિકાર દિખતા હૈ, વહ તો વિકાર હૈ. વિકાર સે (ભિન્ન હોકર) અંદર મેં દેખે તો શુદ્ધ ચિદાનંદ આત્મા હૈ, જ્ઞાનાનંદ સિદ્ધ સમાન હૈ. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગ ને આત્મા આનંદસ્વરૂપ દેખા હૈ. વહ આનંદપ્રભુ આત્મા કા શરણ તુમ લો, ઉસકી દૃષ્ટિ કરો, ઉસકે સન્મુખ હો. દુનિયા સે ક્યા ? દુનિયા કોઈ શરણ દેનેવાલી નહીં. સમજ મેં આયા ?

'આત્મા નિશ્ચય સે મરતા હી નહીં,...' દેહ કા નાશ હોવે. આત્મા મર જાતા હૈ ? મરતે સમય કોઈ કહતા હૈ કિ, આત્મા મર ગયા ? આત્મા મર ગયા, ઐસા કહતે હૈં ? જીવ ગયા, ઐસા કહતે હૈં. જીવ ગયા, ઐસા કહતે હૈં. જીવ ગયા. જીવ યહાં થા તો ઔર જગહ ગયા. બરાબર હૈ કિ નહીં ? આહા..હા...! અભી નહીં બતાયા થા કિ નહીં ? લડકી કા જાતિસ્મરણ (બતાયા થા). યહાં આયી થી ના ? 'જૂનાગઢ' કી લોહાના કી લડકી (હૈ). અપને યહાં આયી હૈ. અભી આયી થી ના ? (ઉસે પૂછા), તુ કહાં સે આયી ? 'જૂનાગઢ' સે આયી હૂં. પૂર્વ મેં તુ કૌન થી ? મૈં ગીતા થી. અભી આયી થી ના ? આઠ દિન રહી થી. સમજ મેં આયા ? 'રાજુલ'. પૂર્વ ભવ મેં 'ગીતા' થી. 'જૂનાગઢ' કે લોહાના કી પુત્રી થી. અભી ચાર મહિને પહલે નક્કી હુઆ. યહાં દો બાર આ ગયી. અભી રહકર ગયી હૈ. આઠ દિન મેં સબ બતાયા. દેખો ! ઇસ લડકી કો જાતિસ્મરણ હૈ. લોહાના કી લડકી હૈ. લોહાના સમજતે હો ક્યા હૈ ? એક જ્ઞાતિ હૈ. લોહાના કી એક જ્ઞાતિ હૈ.

'જૂનાગઢ' મેં લોહાના કી જ્ઞાતિ મેં વહ લડકી જન્મી થી. અઢાઈ સાલ મેં ઉસકા

દેહ છૂટ ગયા. અઢાઈ વર્ષ. બુખાર મેં (મર ગઈ થી). યહાં આયી હૈ. હમારે પંડિતજી હૈ ના ? ઉનકે ભતીજે કી લડકી (હૈ). યહાં 'વાંકાનેર' મેં આયી હૈ. યહાં આયી થી, લાયે થે. યહાં સે જાકર પક્કા બતાયા કિ, યે મેરી માં, યે મેરે પિતા, યે મેરે ચાચા. વૈષ્ણવ થે તો મંદિર મેં દર્શન કરને જાતી થી. સબ બતાયા. ૨૦-૨૨ બોલ બતાયે. પેડા ખાતી થી, ઐસા બતાયા. સબ બતાયા થા. દૂધ ઇતના લાતે થે, મેરે ઘર ઇતના રખતે થે. દૂસરે કે પેડે બનાતે થે. સબ બતાયા. ઉસકી માં ને કબુલ કિયા. વહાં સે મરકર યહાં આયી. દેહ કા ખોખા તો વહાં પડા રહા. ઉસકો એકબાર હમને પૂછા, ગીતા કહાં ગઈ ? તો કહા, ગીતા યે રહી. ગીતા વહાં કહાં હૈ ? ગીતા તો મૈં હૂં. પાંચ સાલ કી હૈ. ગીતા કહાં હૈ ? બાદ મેં તો કિસી કે પાસ સે સુના હુઆ બોલી કિ, ઉસકે ખોખે કો જલા દિયા. ગીતા કા જો ખોખા–શરીર થા ઉસે જલા દિયા. ગીતા કા આત્મા મૈં યહાં હૂં. ઐસા બોલી. અભી આયી થી. સમજ મેં આયા ? કહાં માલૂમ હૈ ? આત્મા કૌન હૈ ? કૌન જાને. દુનિયા કી પડી હૈ. ધૂંએં કો પકડતા હૈ. ક્યા કહતે હૈં ? ધૂંઆં. ધૂંએ કો પકડે તો પકડ સકતા હૈ ? ધૂંએ કી બોરી ભરી હૈ ? ધૂંએ કી બોરી ભર સકતે હૈં ? ઐસે ઇસ જગત કી ચીજ અનિત્ય હૈં ઉન્હેં રખ સકતે હૈં ? તુજે કોઈ શરણ નહીં હૈ, કહતે હૈં.

આત્મા અનાદિઅનંત (હૈ). 'ઐસા સ્વોન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરકે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા કી વૃદ્ધિ કરતા હૈ...' ધર્મી જીવ અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ કરકે અનિત્ય, અશરણ કી ભાવના કરકે અપને સ્વસન્મુખ મેં વૃદ્ધિ કરતે હૈં. વહી ધર્મ હૈ, દૂસરા કોઈ બાહર સે ધર્મ હોતા નહીં.

૩-સંસાર ભાવના

ચહુંગતિ દુખ જીવ ભરૈ હૈ, પરિવર્તન પંચ કરૈ હૈ;
સબવિધિ સંસાર અસારા, યામેં સુખ નાહિં લગારા. ૫.

અન્વયાર્થ :– (જીવ) જીવ (ચહુંગતિ) ચાર ગતિમાં (દુખ) દુઃખ (ભરૈ હૈ) ભોગવે છે. અને (પંચ પરિવર્તન) પાંચ પરાવર્તન-પાંચ પ્રકારે પરિભ્રમણ (કરૈ હૈ) કરે છે. (સંસાર)

સંસાર (સબવિધિ) સર્વ પ્રકારે (અસારા) સાર વગરનો છે (યામેં) તેમાં (સુખ) સુખ (લગારા) લેશમાત્ર પણ (નાહિં) નથી.

ભાવાર્થ :– જીવનો અશુદ્ધ પર્યાય તે સંસાર છે. અજ્ઞાનના કારણે જીવ ચાર ગતિમાં દુઃખ ભોગવે છે અને પાંચે (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ અને ભાવ) પરાવર્તન કર્યા કરે છે, પરંતુ ક્યારેય શાંતિ પામતો નથી; તેથી કરીને ખરેખર સંસારભાવ બધી રીતે સાર રહિત છે, તેમાં જરાપણ સુખ નથી, કારણ કે જે રીતે સુખની કલ્પના કરવામાં આવે છે તેવું સુખનું સ્વરૂપ નથી અને જેમાં સુખ માને છે તે ખરી રીતે સુખ નથી-પણ તે પરદ્રવ્યના આલંબનરૂપ મલિન ભાવ હોવાથી આકુળતા ઉત્પન્ન કરનારો ભાવ છે. નિજ આત્મા જ સુખમય છે, તેના ધ્રુવ સ્વભાવમાં સંસાર છે જ નહિ-એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા વધારે છે.

સંસાર ભાવના.

ચહુંગતિ દુખ જીવ ભરૈ હૈ, પરિવર્તન પંચ કરૈ હૈ;
સબવિધિ સંસાર અસારા, યામેં સુખ નાહિં લગારા. ૫.

દેખો ! ઇસમેં લિખા હૈ, દેખો ! યહાં મનુષ્યગતિ લી હૈ, મનુષ્યગતિ. એક આદમી હૈ, એક લડકા હૈ, સ્ત્રી સામને દેખતી હુઈ બૈઠી હૈ, મકાન હૈ. યહ મનુષ્ય કા સંસાર. યહ દેવ, ફિર તિર્યંચ. એક ઘોડા લિયા હૈ, ઘોડા. ઉસપર વજન ભરા હૈ. નીચે કૂત્તે જૈસા કિયા લગતા હૈ. એક નારકી. નીચે નરકગતિ હૈ, હાં ! યહ પશુ દિખતે હૈં,

મનુષ્ય દિખતે હૈં. ઉપર દેવ હૈ, સ્વર્ગ મેં દેવ હૈં ઔર નીચે નારકી હૈ. માંસ, દારૂ પીતે હૈં, શિકાર કરતે હૈં, લંપટીપના કરતે હૈં, (વે સબ) મરકર નરક મેં જાતે હૈં. નરક ગતિ હૈ. હંબગ નહીં હૈ. કોઈ માને યા નહીં માને, ઉસસે વસ્તુ ચલી જાતી હૈ ? દેખો ! નારકી પડા હૈ. બિચ્છુ.. બિચ્છુ ડંખ માર રહા હૈ ઔર ઉસકો જમ માર રહા હૈ. સમજ મેં આયા ? યે ચાર ગતિ. મનુષ્ય, તિર્યંચ, દેવ ઔર નારકી.

'જીવ ચાર ગતિ મેં દુઃખ ભોગતા હૈ...' સ્વર્ગ મેં દુઃખ ? સ્વર્ગ મેં કુછ સુખ હોગા કી નહીં ? ભાઈ ! લિખા હૈ ના ઉસમેં ? ક્યા લિખા હૈ ? દેવ મેં દુઃખ હૈ, દેવ મેં દુઃખ હૈ. ધૂલ મેં કહાં (સુખ), વહાં તો આકુલતા હૈ. ઇન્દ્રાણી આદિ ભલે (હો), પરંતુ આકુલતા હૈ ના ! આકુલતા હૈ કિ, મેરા હૈ, મેરા હૈ. વહ તો દુઃખ હૈ. દેવ મેં સુખ કહાં સે પડા થા ? શેઠાઈ મેં ? ચાર ગતિ મેં ચારોં ગતિ લી હૈં. શેઠાઈ મેં સુખ હૈ ? દુઃખ હૈ. સેઠ લોગ દુઃખી હૈં, ઐસા કહતે હૈં. એ..ઇ..! ભાઈ ! દુઃખી હૈ ? આપ અંદર મેં માનતે હો ?

મુમુક્ષુ :– અંદર આકુલતા ભરી હૈ.

ઉત્તર :– વહ આકુલતા હૈ. યહ લક્ષ્મી મેરી, શરીર મેરા, ઐસે રક્ષણ કરના, ઐસે કરના, ધૂલ કરના યે સબ આકુલતા હૈં, દુઃખી હૈ. અંદર કષાય કી હોલી જલ રહી હૈ. વિકાર કી જ્વાલા જલ રહી હૈ, વહ દુઃખી હૈ. સેઠ દુઃખી, રંક-રાજા દુઃખી, દેવ દુઃખી. ચારોં ગતિ મેં દુઃખ (હૈ), દેખો ! ઐસે લિયા હૈ. સુખ હૈ નહીં. સુખ આત્મા કે આનંદ મેં હૈ. સુખ સિદ્ધપદ મેં હૈ. વહ સુખ આત્મા મેં હૈ ઉસમેં સે પ્રગટ હોતા હૈ. બાહર સે કોઈ સુખ આતા નહીં. સમજ મેં આયા ?

'ચાર ગતિ મેં દુઃખ ભોગતા હૈ...' 'ભરૈં હૈં' ઐસા લિખા હૈ. 'પાંચ પ્રકાર સે પરિવર્તન...' પરિભ્રમણ કરે. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભવ ઔર ભાવ. લો ! યે શુભાશુભભાવ દુઃખરૂપ હૈં, ઐસા કહતે હૈં. ક્યા (કહા) ? પાંચ પરિવર્તન આયા ના ? દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભવ ઔર ભાવ. જિતના શુભ ઔર અશુભભાવ હૈ વહ સંસાર પરિવર્તન દુઃખરૂપ હૈ. આહા..હા...! પાંચ પરિવર્તન આયા કિ નહીં ? દ્રવ્ય મેં યે સંયોગ, ક્ષેત્ર મેં યહ ક્ષેત્ર, કાલ મેં સમય-સમય, ભવ મેં ચાર ગતિ ઔર ભાવ મેં શુભાશુભભાવ. પાંચોં પરિવર્તન મેં અનંતકાલ સે આત્મા કા શુદ્ધ ચૈતન્ય કે ભાન બિના, સમ્યગ્દર્શન બિના,

સમ્યગ્દર્શન–આત્મા કે શુદ્ધ સ્વરૂપ કી પ્રતીતિ, અનુભવ બિના ચાર ગતિ મેં રખડા લેકન ઉસે સંસાર કા સુખ કોઈ શરણ નહીં હૈ. યહ સંસાર ભાવના કી બાત ચલતી હૈ, સમજે ?

'સંસાર સર્વપ્રકાર સે સાર રહિત હૈ,...' દેખો ! 'સબવિધિ સંસાર અસારા, યામેં સુખ નાહિં લગારા.' સુખ તો આત્મા મેં આનંદ મેં હૈ, સંસાર મેં કહીં સુખ નહીં. 'ઇસમેં સુખ લેશમાત્ર ભી નહીં હૈ.' લો ! થોડા સુખ હૈ કિ નહીં ?

મુમુક્ષુ :– ... બેઠા છે..

ઉત્તર :– બૈઠે હૈં, દુઃખી હૈ. આકુલતા હૈ, દેખો ! ઉસમેં આકુલતા હૈ. ધૂલ મેં સુખ નહીં હૈ, દુઃખ હૈ. આત્મા પ્રભુ અનાકુલ આનંદ સે ભરા, ઉસકી સમ્યગ્દષ્ટિ વહી સુખરૂપ હૈ. બાકી સબ મેં સંસાર મેં કહીં સુખ કી ગંધ હૈ નહીં. ચક્રવર્તી દુઃખી (હૈ). વહ શ્લોક આતા હૈ ના ? 'નવિ તુહિ દેવતા દેવ લોએ, નવિ તુહિ શેઠ સેણાવઇ; નવિ તુહિ પુઢવી પય રાખા..' આતા હૈ ના ? પૃથ્વિ કા પતિ ચક્રવર્તી સુખી નહીં હૈ. દુઃખી.. દુઃખી.. દુઃખી.. રાગ ઔર દ્વેષ વિકાર કરતે હૈં, દુઃખી હૈ. રાગ-દ્વેષ બિના કા આત્મા કા સ્વભાવ સુખરૂપ હૈ. ઐસી શ્રદ્ધા-કરતા નહીં ઔર ચાર ગતિ મેં સંસાર મેં દુઃખી હોકર રખડતા હૈ.

ભાવાર્થ :– 'જીવ કી અશુદ્ધ પર્યાય વહ સંસાર હૈ.' લો ! કલ કોઈ પૂછતા થા ના ? સંસાર કિસકો કહના ? સ્ત્રી, કુટુંબ, પૈસા, લક્ષ્મી, મકાન કો સંસાર કહના ? ના. વહ તો પર ચીજ હૈં. સંસાર આત્મા કા દોષ હૈ. સમજ મેં આયા ? સંસાર કહાં રહતા હોગા ? ભૈયા ! સમજ મેં આયા ? સંસાર કહાં રહતા હોગા ? માલૂમ નહીં. યે સ્ત્રી, પુત્ર, મકાન, પૈસા સંસાર હૈ ? વે તો જડ પરપદાર્થ હૈં, ઉસમેં સંસાર કહાં સે આયા ? આહા..હા..! માલૂમ નહીં, અભી સંસાર કહાં રહતા હૈ વહ માલૂમ નહીં. સંસાર ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદકંદ અંદર શુદ્ધ આત્મા હૈ, શક્તિ હૈ, સત્ત્વ હૈ. ઉસમેં સે હટકર પર મેરા, મૈં ઉસકા ઐસા મિથ્યાત્વભાવ ઔર રાગ-દ્વેષ કા ભાવ, ઉસકો ભગવાન સંસાર કહતે હૈં. દેખો !

'જીવ કી અશુદ્ધ પર્યાય વહ સંસાર હૈ.' યા લક્ષ્મી સંસાર ? દુકાન સંસાર ? ભાઈ ! લોગ કહતે હૈં ના ઉસને સંસાર છોડા. ક્યા સંસાર છોડા ? સ્ત્રી-પુત્ર તો

પર હૈં, ઉસે છોડા તો ક્યા છોડા ? અંદર મેં મિથ્યાત્વભાવ ઔર રાગ-દ્વેષભાવ કી રુચિ છોડે તો સંસાર કી રુચિ છૂટી. બાદ મેં આસક્તિ છૂટે તો વીતરાગતા હો તો આસક્તિ કા ત્યાગ હુઆ, ઉસકા નામ સંસાર કા ત્યાગ કહને મેં આતા હૈ. દુનિયા સે બાત હી અલગ હૈ. સમજ મેં આયા ?

સ્ત્રી, કુટુંબ, શરીર સંસાર હો તો યહ દેહ તો છૂટ જાયેગા. ઉસસે છૂટે તો ઉસકી મુક્તિ હો જાયેગી. યહ સંસાર હો તો (દેહ) છૂટતા હૈ, મૃત્યુકાલ મેં રહતા નહીં, તો ઉસકી મુક્તિ હો જાયે, યદિ યહ સંસાર હો તો. યહ સંસાર હૈ હી નહીં. ઉસકા સંસાર મેરી શુદ્ધ સ્વરૂપ શક્તિ હૈ ઉસકી પ્રતીતિ કી ખબર નહીં. યહ શરીર મેરા, લક્ષ્મી મેરી, કુટુંબ મેરા, આબરુ મેરી, પુણ્ય-પાપ કે ભાવ હોતે હૈં વહ મેરે. ઐસા મિથ્યાદષ્ટિપના વહી સંસાર હૈ. સમજ મેં આયા ? યે ઐસા કહાં સે નિકાલા ? હમ તો ઐસા સમજતે થે કે, યે સ્ત્રી-પુત્ર સંસાર હૈ. સ્ત્રી, પુત્ર, મકાન, પૈસે, ઇજ્જત, દુકાન ચલતી હો, પાંચ-પચાસ આદમી કામ કરતે હો, યહ સંસાર હૈ. તુમ્હારા સંસાર વહાં રહતા હોગા ? સંસાર તો તેરી ભૂલ હૈ. તેરી ભૂલ બાહર મેં રહતી હૈ ? વે તો બાહર કે પદાર્થ હૈં.

ભગવાન કો ભૂલકર મિથ્યાશ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરતા હૈ ઉસકા નામ ભગવાન સંસાર કહતે હૈં. આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ અખંડાનંદ આનંદકંદ, ઉસકો ભૂલકર વિકાર ઔર પર મેરા માનના ઔર રાગ-દ્વેષ હોના ઉસકા નામ ભગવાન સંસાર કહતે હૈં. ? સમજ મેં આયા ? ભૈયા ! આહા..હા...! યહ સંસાર કહાં (હૈ) ? સ્ત્રી-પુત્ર ઉસકે ઘર મેં રહે બેચારે, વે કહાં તુમ્હારે મેં ઘૂસ ગયે હૈં ? વે તો બાહર પડે હૈં. પૈસે ભી બાહર પડે હૈં, પાંચ-પાંચ, દસ-દસ લાખ કે મકાન કિયે હો. બાહર પડે હૈં. સાથ મેં આતે હૈં ? ભાઈ ! બંગલે મેં બૈઠા હો તો બંગલા યહાં સાથ મેં આયા હૈ ? આહા..હા...!

ભાઈ ! તેરી ચીજ અંદર શુદ્ધ આનંદ પ્રભુ હૈ આત્મા, ઉસકો ભૂલકર યે શરીર, વાણી, મન, પુણ્ય-પાપભાવ મેરા ઐસી માન્યતા મિથ્યાત્વ વહી તેરા સંસાર હૈ. આહા..હા...! ઔર મિથ્યાત્વ કે સાથ રાગ-દ્વેષ હોના વહ મંદ સંસાર હૈ, મિથ્યાત્વ તીવ્ર સંસાર હૈ. સમજ મેં આયા ? ક્યા કહા ? સંસાર આત્મા કી પર્યાય મેં–અવસ્થા

મેં રહતા હૈ. ભગવાનઆત્મા વીતરાગમૂર્તિ આત્મા હૈ. સ્વરૂપ શુદ્ધ ચિદાનંદ કી અનંત ગુણ કી મૂર્તિ પ્રભુઆત્મા હૈ. ઉસકી રુચિ છોડકર પુણ્ય-પાપ મેરા, ઐસી રુચિ કરના ઔર પરપદાર્થ ઉસમેં નહીં ઉસે મેરા માનના, વહી મિથ્યાદૃષ્ટિ કા મિથ્યાત્વભાવ સંસાર હૈ. ભગવાન ઉસકો સંસાર કહતે હૈં. આહા..હા...! ઐસા કહાં સે નિકાલા ? તુજે માલૂમ નહીં ઇસલિયે ક્યા દૂસરા હો જાયે ? ઔર ઉસકે સાથ જો પુણ્ય-પાપ કા, રાગ-દ્વેષ કા ભાવ હૈ વહ સંસાર હૈ. પરંતુ મિથ્યાત્વ બડા સંસાર હૈ ઔર રાગ-દ્વેષ મંદ સંસાર હૈ. દોનોં સંસાર હૈ. દોનોં કા ત્યાગ કરકે વીતરાગતા પ્રગટ કરના ઉસકા નામ મોક્ષ ઔર સંસાર કા અભાવ હૈ. સમજ મેં આયા ?

સંસાર. આયા થા ના ? 'મોક્ષ અધિકાર' મેં હૈ. ઇસમેં હૈ ના ? 'મોક્ષ અધિકાર' મેં અંત મેં હૈ. મોક્ષ.. મોક્ષ. પ્રગટ હો કિ મિથ્યાત્વ હી આસ્રવ, બંધ હૈ. મિથ્યાત્વ કા અભાવ સમ્યક્ સંવર, નિર્જરા ઔર મોક્ષ હૈ. પ્રસિદ્ધ હો, દાંડિ પિટકર પ્રસિદ્ધ હો કિ મિથ્યાત્વ હી આસ્રવ, બંધ હૈ, વહી સંસાર હૈ. અપને શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ કી શ્રદ્ધા છોડકર શરીર, વાણી મેરા, પુણ્ય-પાપ મેરા, પુણ્ય-પાપ કા ફલ મેરા, બંધન મેરા ઔર શુભાશુભભાવ મેરા ઐસી માન્યતા મિથ્યાત્વ વહીં સંસાર, આસ્રવ ઔર બંધ હૈ. આસ્રવ, બંધ હી સંસાર હૈ. આહા..હા...! યહ કહાં સે નિકાલા ? તૂજે માલૂમ નહીં ઇસલિયે દૂસરા નિકાલા ઐસા કહે ? જૈસા હૈ વૈસા વહી હૈ. સમજ મેં આયા ? દેખો !

'મોક્ષ અધિકાર' મેં હૈ. પ્રગટ હો કિ મિથ્યાત્વ હી આસ્રવ ઔર બંધ હૈ. કર્મ-ફર્મ નહીં. ઔર મિથ્યાત્વ કા અભાવ સમ્યક્ સંવર, નિર્જરા ઔર મોક્ષ હૈ. સમકિત હી સંવર, નિર્જરા ઔર મોક્ષ હૈ. આહા..હા...! અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ.. પૂર્ણ. કી પ્રતીતિ, ઉસકા જ્ઞાન ઔર ઉસકી લીનતા વહી સમ્યગ્દર્શન, સંવર, નિર્જરા ઔર મોક્ષ હૈ. દો બાત હી લી હૈ. એક મિથ્યાત્વ, આસ્રવ, બંધ. સમ્યક્ સંવર, નિર્જરા ઔર મોક્ષ. પ્રગટ હો, જાહિર હો, દાંડી પિટકર હમ કહતે હૈં, નગારે ચોટ પર કહતે હૈં કિ નહીં ? નગારે કી ચોટ સે કહતે હૈં, ભગવાનઆત્મા અપના શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ કો ભૂલકર પુણ્ય-પાપ કે ભાવ કો અપના માનના, ઉસકા બંધન અપના માનના ઔર ઉસકા ફલ સંયોગ અનુકૂલ-પ્રતિકૂલ અપના માનના બસ !

વહી મિથ્યાત્વ ઔર વહી આસ્રવ ઔર બંધ હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? સમય કહાં સે મિલે ? સમય મિલતા નહીં, આદમી ઐસા બોલતે હૈં. ભાઈ ! સમય પાપ મેં ગંવાયા. અબ (ક્યા) ? અબ ઇસ ચિંતા મેં. યે ચલા ગયા, યે ચલા ગયા. લેકિન કહાં ગયા ? ઉસકે ઠિકાને પડે હૈં. શરીર કે ઠિકાને શરીર હૈ, પૈસે કે ઠિકાને પૈસે હૈં, કીર્તિ કી જગહ કીર્તિ હૈ. યહાં આત્મા મેં કહાં ઘૂસ ગયે હૈં ? શરીર ચલતા નહીં ઉસમેં તુજે ક્યા ? વહ તો કહતે હૈં.

શરીર જડ હૈ. જડ કા ચલના, હિલના ભગવાન કહતે હૈં કિ, જડ કી પર્યાય સે હોતા હૈ. ઉસમેં પર્યાય-દ્રવ્ય હૈ. યહ વસ્તુ પરમાણુ હૈ. તો પરમાણુ મેં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવયુક્ત સત્ ભગવાન કહતે હૈં. પ્રત્યેક પદાર્થ મેં નયી-નયી અવસ્થા પ્રતિક્ષણ ઉત્પન્ન હોતી હૈ, પૂર્વ કી અવસ્થા કા અભાવ હોતા હૈ ઔર ધ્રુવપને કાયમ રહતા હૈ. ઉસકા હિલના, ચલના આત્મા સે નહીં (હોતા). મૂઢ અજ્ઞાની પાખંડી માનતા હૈ. જડ કી અવસ્થા મેરે સે હોતી હૈ વહી મિથ્યાત્વ બડા સંસાર હૈ. સમજ મેં આયા ? જડ જડ હૈ, ક્યા તેરી ચીજ હૈ ? યહ તો મિટ્ટી હૈ, ધૂલ હૈ. ધૂલ કી અવસ્થા કૈસી રહે, સરોગ, નિરોગ વહ તો ઉસકે આધીન હૈ, આત્મા કે આધીન હૈ ?

મુમુક્ષુ :– ઉસકા ઉપાય બતલાઈએ.

ઉત્તર :– યે ક્યા કહતે હૈં ? ચલે તો ચલો, ન ચલે તો ન ચલો. મુજે ક્યા હૈ ? પર કે સાથ ક્યા હૈ ? ઐસી અંતર દૃષ્ટિ કરના વહી સમાધાન ઔર સંતોષ હૈ. આહા..હા...! બૈલગાડી ચલે. બૈલગાડી ચલતી હૈ ના ? બૈલગાડી કે નીચે કુત્તા ચલે. કુત્તા જાને કિ મેરે સે ગાડી ચલતી હૈ. મૂઢ હૈ. શરીર આદિ તો ગાડી હૈ ઉસસે ચલતી હૈ. તુ હૈ તો ચલતી હૈ ? કૂત્તે જૈસા હૈ.

મુમુક્ષુ :– ... ગાડી ચાલી છે...

ઉત્તર :– નહીં, ચલી નહીં. ઉસકે કારણ સે ચલી હૈ. તુમ્હારે કારણ સે બિલકુલ નહીં. ઇસકા ચલતા હૈ, મેરા નહીં ચલતા, ઉસકી જલન અંદર મેં ઘૂસ ગઈ હૈ. કિસકા ચલે ઔર કિસકા ન ચલે ? મૂલ મેં સમાધાન કરને આતા નહીં. ભાઈ ! સચ બાત હૈ કી નહીં ? આહા..હા...!

કહા થા ના ? એક સાધુ થે, શ્વેતાંબર સાધુ થે. (સંવત) ૧૯૮૮ કા ચાતુર્માસ

થા ના ? 'જામનગર'. વહાં એક શ્વેતાંબર સાધુ થે. બાદ મેં ગયે થે. વહાં એક પાઠશાલા હૈ. એક સાધુ હો ગયે થે. ફિર હમ વહાં ગયે થે. બેચારે બહુત દુઃખી થે. સાઠ સાલ કી ઉમ્ર હોગી. ઐસે.. ઐસે.. હુઆ હી કરે, ચૌબીસ ઘંટે. તીન સાલ હો ગયે થે. ફિર (હમ) ગયે, (તો કહને લગે), અરે..! મહારાજ ! દુઃખી (હૈં). (હમને કહા), ક્યા કરોગે ? સમાધાન કરો. દેહ કી અવસ્થા હૈ. આઠ સાલ વૈસે રહા. અંત મેં લટ હો ગયી. શરીર મુલાયમ થા, સુંદર થા. દેહ કી પર્યાય કા ધર્મ હૈ. દેહ છૂટ ગયા. આઠ સાલ તક ઐસે રહા. નીચે સોયે તો ઘસાયા હી કરે. દેહ કી સ્થિતિ (હૈ), બાપુ ! યે તુમ્હે માલૂમ નહીં, ભાઈ ! આત્મા કા અધિકાર નહીં હૈ. માને નહીં ક્યા કરે ? આહા..હા...! અરે..! તુ જાનનેવાલા-દેખનેવાલા, ઉસકા અભિમાન કરે કિ, પહલે મૈંને ચલાયા થા, અબ ચલતા નહીં. દોનોં ભૂલ હૈં. દેહ દેહ કે કારણ સે રહે, દેહ કે કારણ સે ચલે ઔર દેહ દેહ કે કારણ સે રુક જાયે. આહા..હા..! લેકિન વહ માને નહીં. ભ્રમણા.. ભ્રમણા.. ભ્રમણા.. ભ્રમણા. યહાં વહી કહતે હૈં, સમજ મેં આયા ?

'જીવ કી અશુદ્ધ પર્યાય વહ સંસાર હૈ.' દેહ મેરે સે ચલા થા, અબ દેહ મેરે સે ચલતા નહીં. ઐસી તેરી માન્યતા, તેરી શ્રદ્ધા, તેરા મિથ્યાત્વ સંસાર હૈ. આહા..હા..! શરીર તંદુરસ્ત હો, લટ્ઠ જૈસા હો. ધૂલ હૈ, બાપૂ ! લટ ગિરેગી, ભાઈ ! યહ શરીર મિટ્ટી હૈ. યહ રત્ન નહીં હૈ. રત્ન હો તો ભી ધૂલ હૈ. બાપૂ ! તેરી અમર ચીજ તો અંદર હૈ. અમર ચીજ, અમર ચીજ ચિદાનંદ મરે નહીં ઐસા ભગવાનઆત્મા. ઐસી અમર ચીજ કો પહિચાન, બાકી સબ મિથ્યાભ્રમ હૈ. સમજ મેં આયા ?

'અજ્ઞાન કે કારણ જીવ ચાર ગતિ મેં દુઃખ ભોગતા હૈ...' લો ! અપને સ્વરૂપ કા ભાન બિના પરવસ્તુ મેરે સે ચલી, ગ્રહી, ટિકી, મૈંને રક્ષા કી. અભી તક તો મૈંને બહુત રક્ષા કી, અબ નહીં ચલતી. મૂઢ હૈ. રક્ષા કી થી ? વહ તો ઉસકે કારણ સે રહી થી. અબ હમારે હાથ કી બાત ન રહી, પહલે હમારે હાથ કી બાત થી. તેરે હાથ મેં આત્મા હૈ. આત્મા ક્યા પર કા કર સકતા હૈ ? જીવ કો અજીવ માને તો મિથ્યાત્વ. અજીવ કો જીવ માને તો મિથ્યાત્વ. ઐસા આતા હૈ કિ નહીં ? અજીવ કો જીવ માનના મિથ્યાત્વ હૈ. જીવ કો અજીવ માનના મિથ્યાત્વ હૈ. અપને શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ કો નહીં માનકર, મૈંને શરીર કો અબ તક તો ઠીક રહા થા, હાં ! કુટુંબ

કો, દુકાન કો (બરાબર રખા થા), મૂઢ હૈ વહ તો પરવસ્તુ હૈ. તેરે સે કહાં રહી થી ? ચલી જાતી હૈ તો ઉસકે કારણ સે જાતી હૈ, તેરે કારણ સે જાતી હૈ ? સમજ મેં આયા ?

પાગલ કા દષ્ટાંત હૈ ના શાસ્ત્ર મેં ? એક પાગલ થા, પાગલ. બાહર બૈઠા થા. (ઉતને મેં) રાજા આયા. રાજા આયા, રાની આયી, સબ આયે. પાગલ બૈઠા થા. આયે, શામ કો ચલે ગયે. ક્યોં પૂછે બિના જાતે હૈં ? પરંતુ તેરે કારણ સે કહાં આયે હૈં ? તુમ પાગલ યહાં બૈઠો હો. હમ તો હમારે કારણ સે આયે હૈં. પાગલ બૈઠા થા, પાગલ સમજે ? દસ બજે કા ટાઈમ થા. રાજા આયા. હાથી પર જાતે થે. દસ બજ ગયે થે. નદી મેં જલ થા તો આહર કરને કો રુક ગયે. રાની, હાથી, ઘોડા (સબ થે). પાગલ કો લગતા હૈ, યે મેરા રાજા, યે મેરી રાની. ચાર બજે ચલે. તો કહતા હૈ, ક્યોં ચલે જાતે હો ? હમ તેરે કારણ સે કહાં આયે હૈં ?

ઇસપ્રકાર યહ પાગલ (હૈ). પૂર્વ કે કારણ સે લક્ષ્મી આયી, સ્ત્રી આયી, મકાન આયા વહ તો ઉસકે કારણ સે આયે હૈં. નાશ હોતા હૈ તો કહતા હૈ કિ, ચલે ક્યોં જાતે હૈં ? લેકિન તેરે કારણ સે કહાં સે આયે હૈં કિ, ન ચલે જાયે ? પાગલ હૈ, પાગલ. ક્યા હૈ ? પાગલ કે ગાંવ કોઈ અલગ હોતે હૈં ?

યહાં તો કહતે હૈં કિ, ચાર ગતિ મેં રખડતા હૈ 'કિન્તુ કભી શાંતિ પ્રાપ્ત નહીં કરતા;...' વિશેષ કહેંગે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

❀

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧૧, ગુરુવાર
તા. ૦૩-૩-૧૯૬૬, ઢાળ-૫, શ્લોક–૫, ૬, ૭. પ્રવચન નંબર–૪૧

'દૌલતરામજી' કૃત પાંચવીં ઢાલ હૈ ના ? સંસાર ભાવના. દો ભાવના (પૂરી હુઈ). (કૌન-સી) ? અનિત્ય ઔર અશરણ. આત્મા કે અલાવા સબ પદાર્થ અનિત્ય હૈં, ક્ષણિક કહેં, નાશવાન હૈં. અપના સ્વરૂપ નિત્ય ધ્રુવ ચિદાનંદ સ્વરૂપ હૈ. ઐસી અંતર મેં સ્વભાવ સન્મુખ ધ્રુવ નિત્ય કી દૃષ્ટિ કરકે, પરવસ્તુ કી અનિત્યતા કી ભાવના મેં વૈરાગ્ય કરના ચાહિયે. સમજ મેં આયા ?

દૂસરી અશરણ (ભાવના). અપને આત્મા કો જગત મેં કોઈ શરણ નહીં. શરીર, વિકલ્પ આદિ, રાગાદિ કોઈ શરણ નહીં, તો બાહ્ય પદાર્થ તો શરણ હૈ હી નહીં. શરણ તો અંતર મેં આનંદ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ, ઉસકા જ્ઞાન કરકે, ઉસકા આશ્રય કરના વહી આત્મા કો શરણ હૈ. સમજ મેં આયા ? દૂસરા કોઈ જગત મેં શરણ હૈ નહીં.

સંસાર ભાવના. ભાવાર્થ :– 'જીવ કી અશુદ્ધ પર્યાય વહ સંસાર હૈ.' અપની પર્યાય મેં–અવસ્થા મેં મિથ્યા રાગ-દ્વેષ વિકલ્પ વિકાર જો ઉઠતે હૈં, વહ વિકાર દશા હી સંસાર હૈ. ઉસકી વિચારણ કરકે અપના સ્વરૂપ, સંસાર દશા વિકાર સે, નિર્વિકાર અપના નિજ સ્વરૂપ આનંદ ભિન્ન હૈ, ઐસા અંતર્મુખ હોકર એકાગ્રતા કરના વહ સંસાર ભાવના કા તાત્પર્ય હૈ. સમજ મેં આયા ?

'અજ્ઞાન કે કારણ જીવ ચાર ગતિ મેં દુઃખ ભોગતા હૈ...' અ..હો...! અપની કીમત, અપની નિજ ચીજ કી કીમત કિયે બિના.. સમજ મેં આયા ? અપની ચીજ ક્યા હૈ નિધિ ? ચૈતન્ય આનંદકંદ અપના સ્વરૂપ કી અધિકતા, વિકાર ઔર પર સે ભિન્ન (હૈ), ઉસકી કીમત કિયે બિના ચૌરાસી મેં (રખડ રહા હૈ). અપના સ્વરૂપ કા ભાન, નિધિ હૈ ઉસકા ભાન કે અભાવ સે ચાર ગતિ મેં રખડતા હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– કર્મ કે કારણ...

ઉત્તર :- કર્મ કે કારણ સે નહીં. અભી કહતે થે, અંદર પીછે આતા થા. કર્મ કે કારણ સે નહીં. વહ કહા ના ? અપના શુદ્ધ આનંદ નિજ જાત ભગવાનઆત્મા, જિસમેં અંતર મેં તો શાંતિ, જ્ઞાન, આનંદ, શ્રદ્ધા ઔર અનંત અનંત પ્રભુતા અંતર મેં પડી હૈ (ઉસમેં) એકાગ્ર હોકર ઉછાલના-નિકાલના ચાહિયે. સમજ મેં આયા ? અપને મેં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, પ્રભુતા આત્મપદાર્થ મેં પડી હૈ. ઉસકે સન્મુખ હોકર અંતર મેં જો શક્તિ પડી હૈ ઉસકો વર્તમાન મેં પ્રગટ કરના. વહ નહીં પ્રગટ કરતે હૈં તો સ્વરૂપ કે અજ્ઞાન કે કારણ વિકાર પ્રગટ કરતા હૈ. બસ ! અપના હી કારણ હૈ, દૂસરા કોઈ કારણ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! લેકિન આત્મા ક્યા હૈ ઉસકી ખબર નહીં. આત્મા યાની કુછ નહીં. યહાં કહતે હૈં કિ, આત્મા યાની સર્વસ્વ પરમાત્મા. સમજ મેં આયા ?

જિસમેં અનંત અનંત સિદ્ધપદ પડા હૈ. સમજ મેં આયા ? કિસમેં ? આત્મા મેં. અનંત.. અનંત.. અનંત સિદ્ધપદ જિસમેં પડા હૈ ઐસા આત્મા (હૈ). સંસાર કે સામને યહ બાત ચલતી હૈ. યહ સંસાર ભાવના હૈ ના ? ઐસા અપના અનંત અનંત સિદ્ધસ્વરૂપ ભગવાન, એક સિદ્ધ નહીં, ઐસી અનંત પર્યાય. પર્યાય કી બાત હૈ ના ? અનંતી સિદ્ધ કી પર્યાય, અનંત નિર્મલ પર્યાય, ઐસે અનંત સિદ્ધ જિસકી ખાની મેં (હૈં). અમૂલ્ય નિધિ ભગવાનઆત્મા કી કીમત કિયે બિના પર કી કીમત કી તો અપના અજ્ઞાન હુઆ. સમજ મેં આયા ? ઇસ અજ્ઞાન કે કારણ સંસાર ગતિ મેં દુઃખ ભોગતા હૈ. સમજ મેં આયા ? ઓ..હો..હો...! ચાર ગતિ કા દુઃખ સુના હો, વિચાર કિયા હો તો માલૂમ પડે. સમજ મેં આયા ? ઉસ દુઃખ કી દશા, અપના શુદ્ધ આનંદ સ્વરૂપ કે અજ્ઞાન કે કારણ ચોરાસી (મેં રખડતા હૈ). યહાં તો ચાર ગતિ લી હૈ ના ? માત્ર નરકગતિ ઐસા નહીં. સમજ મેં આયા ? ઓ..હો...! નરક કા દુઃખ સપને મેં આવે તો માલૂમ પડે કિ, કિતની પીડા હૈ. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, ઐસા દુઃખ ભગવાનઆત્મા અપની કીમત અથવા અપના જ્ઞાન અથવા અપના અધિક બડપ્પન ક્યા હૈ, અપના બડપ્પન ક્યા હૈ, માલૂમ નહીં. દૂસરે કો અધિકતા દે દેતા હૈ. પુણ્ય કો, વિકલ્પ કો, રાગ કો, પાપ કો, નિમિત્ત કો, સંયોગ કો (અધિકતા દેતા હૈ). બડપ્પન સમજતે હો ? અધિકપના દે દેતે હૈં. અપના સ્વભાવ

પરમાનંદ, ઉસકો છોડકર દૂસરે કો અધિક મહત્તા આશ્ચર્યકારી માન લેતા હૈ. અપની ચીજ કે અલાવા પર કો આશ્ચર્યકારી, વિસ્મય દૃષ્ટિ સે દેખતા હૈ. પર કો વિસ્મય દૃષ્ટિ સે દેખતા હૈ. અપના સ્વરૂપ વિસ્મય દૃષ્ટિ સે દેખના ચાહિયે. સમજ મેં આયા ? વિસ્મય તો સમજતે હો ના ? આશ્ચર્ય દૃષ્ટિ સે.. ઓ..હો..! ઓ..હો...! ઓ..હો..હો...! ક્યા હૈ ? શરીર સુંદર હો, કીર્તિ ઠીક હો તો ઓ..હો..! ઓ..હો..! (કરે). લેકિન ક્યા હૈ ઓ..હો...! ? **અજ્ઞાની અપના આશ્ચર્યકારી સ્વભાવ, અદ્‌ભુત સ્વભાવ, અદ્‌ભુતાત અદ્‌ભુત સ્વભાવ કો આશ્ચર્યકારી દૃષ્ટિ સે નહીં દેખતા ઔર અપને અલાવા વિકાર, પરપદાર્થ કો આશ્ચયદૃષ્ટિ સે, વિસ્મય દૃષ્ટિ સે, પ્રફુલ્લિત હોને કે દૃષ્ટિ સે** (દેખતા હૈ). ઓ..હો..! પર મેં તો બહુત મજા હૈ. **ઐસે અજ્ઞાનભાવ સે ભાવ કરતે હૈં ઔર** ચાર ગતિ સ્વર્ગ હો યા નર્ક હો, ચાર ગતિ મેં દુઃખ ભોગતા હૈ.

'(દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભવ તથા ભાવ) પરાવર્તન કરતા રહતા હૈ...' દેખો ! **અનંત** પરપદાર્થ કા સંયોગ, **અસંખ્ય ક્ષેત્ર મેં અનંત** બાર, **અનંત** કાલ, **અનંત** ભવ **ઔર અનંત** ભાવ. **જો અધ્યવસાય શુભાશુભ અસંખ્ય પ્રકાર કે હૈં, શુભ ઔર અશુભ, યે શુભ ઔર અશુભભાવ અસંખ્ય પ્રકાર કે** (હૈં), **ઉન એક-એક પ્રકાર મેં અનંત** બાર પરિભ્રમણ કિયા હૈ. સમજ મેં આયા ? **અપને ચૈતન્ય સ્વરૂપ કી વિસ્મય, અદ્‌ભુત દૃષ્ટિ કિયે બિના પરપદાર્થ કો અદ્‌ભુત, આશ્ચર્ય, વિસ્મય દૃષ્ટિ સે દેખને સે અપના** જ્ઞાન ખોયા, ખો ગયા. વહ રહ ગયા. યે ચીજ, યે ચીજ, યે ચીજ (હૈ). ઇસ ચીજ મેં શુભભાવ ઇતની બાર કિયે, **અશુભભાવ** કી બાત તો કહી. **અશુભ અનંતબાર** કિયા, **અશુભ કે અસંખ્ય પ્રકાર.** હિંસા, જૂઠ, ક્રોધ, માન **કે અસંખ્ય પ્રકાર. એક-એક પ્રકાર અનંત** બાર કિયે. **ઔર** દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ કા શુભભાવ કે **ભી અસંખ્ય પ્રકાર.** યહ **એક-એક પ્રકાર ભી અનંત** બાર કિયે. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

ભગવાન **અનંત આનંદ** કા કંદ કી **અંતર વિસ્મય, આશ્ચર્ય દૃષ્ટિ કરકે અંતર** કો ખોલના ચાહિયે. શક્તિ કા ભંડાર **એકત્વ કૂંચી** સે ખોલકર, ઉસે નહીં ખોલકર અજ્ઞાન સે વિકાર કો ખોલા–પ્રગટ કિયા. ભૈયા ! આહા..હા...! કહતે હૈં કિ, ઐસા કોઈ ભાવ નહીં, બંધન કા કારણ (જો નહીં કિયા હો). તીર્થંકર ગોત્ર કા ભાવ આદિ

દૂસરી (ચીજ હૈ). નૌંવી ગ્રૈવેયક અનંતબાર ગયા. શુક્લલેશ્યા, એક બાર નહીં પરંતુ અનંત બાર ઐસી શુક્લ લેશ્યા હુઈ હૈ. સમજ મેં આયા ? ભૈયા ! શુક્લલેશ્યા, હાં ! શુક્લ ધ્યાન નહીં. શુક્લ ધ્યાન દૂસરી ચીજ હૈ. વહ મોક્ષમાર્ગ મેં હોતી હૈ. શુક્લ લેશ્યા તો બંધમાર્ગ મેં અનંતબાર હો ગઈ. આહા..હા...! અરે...! સમજ મેં આયા ?

'કિન્તુ કભી શાંતિ પ્રાપ્ત નહીં કરતા;...' મિથ્યાભાવ, અશરણભાવ, સંસારભાવ કો શાંત કરને કા ઉપાય અપને જ્ઞાતા સ્વભાવ કી જ્ઞાનદૃષ્ટિ, જ્ઞાનદૃષ્ટિ (કરની વહ) ઉસકો શાંત કરને કા ઉપાય હૈ. સમજ મેં આયા ? વહ કભી કિયા નહીં. અંતર મેં શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. એક અંશ ભી શાંતિ નિકાલે તો અનાદિ કી શુભાશુભ જ્વાલા સે રખડતા હૈ ઉસે જલા દે. સમજ મેં આયા ? પરંતુ ઐસા કભી અનંતકાલ મેં અપની ચીજ કી કીમત કિયે બિના રખડતા હૈ.

'ઇસલિયે વાસ્તવ મેં સંસારભાવ સર્વપ્રકાર સે સારરહિત હૈ,...' સંસારભાવ સર્વ પ્રકાર સે સારરહિત હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? 'ઉસમેં કિંચિત્‌માત્ર સુખ નહીં હૈ;...' ઓ..હો...! 'ક્યોંકિ જિસપ્રકાર સુખ કી કલ્પના કી જાતી હૈ વૈસા સુખ કા સ્વરૂપ નહીં હૈ...' સુખ કી કલ્પના ક્યા ? યે પુણ્ય મેં, પાપ મેં, ફ્લ મેં, શરીર મેં, સ્ત્રી મેં સુખ કી કલ્પના કરતા હૈ તો સુખ કા સ્વરૂપ ઐસા હૈ હી નહીં. ઓ..હો..હો...! સમજ મેં નહીં આયા ?

ઇસ શરીર મેં સુખ હૈ, પૈસે મેં સુખ હૈ, સ્ત્રી મેં સુખ હૈ, કીર્તિ મેં સુખ હૈ, મકાન મેં સુખ હૈ, કપડે ઠીક પહને સે, સુગંધ લગાને સે, ઉસમેં સુખ હૈ ઐસી કલ્પના કરતા હૈ, વાસ્તવ મેં વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ હી નહીં, વહ તો દુ:ખ કા સ્વરૂપ હૈ. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– .. એવું બને છે ને ?

ઉત્તર :– ક્યા બનતા હૈ ? ધૂલ મેં બનતા હૈ. ભાઈ ! રોજ બનતા હૈ. ઉસમેં કલ્પના કી. હોલી જલતી હૈ. રાગ ઔર દ્વેષ, રાગ ઔર દ્વેષ. ઓ..હો..હો...! સમજ મેં આયા ? બહુત સાલ પહલે સપને મેં એક સ્ત્રી કો નરક મેં દેખી થી. પરસોં એક સ્ત્રી કો સપને મેં નરક મેં દેખી. વહ દેખે તો માલૂમ પડે ક્યા ચીજ હૈ !

સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! પીડા.. કહાં સે કહાં આઈ ? ઐસી ચીજ દેખી. સ્ત્રી, નગ્ન, વહાં તો નગ્ન હૈ ના. નારકી મેં કુછ નહીં. દુઃખ.. દુઃખ.. દુઃખ... દુઃખ.. ફિર ક્યા હુઆ ? કોઈ કહે ઐસા હુઆ. ઉસમેં સે યાદ આયા. એક આદમી પાની કા બડા ઘડા ભરકર લાયા (ઔર) ઉસપર ડાલા. સમજ મેં આયા ? મૈંને તો ઉસે અંદર મેં લિયા.

અનાદિ અજ્ઞાની વિકાર સે જલા હુઆ જલતા હૈ. બહુત વર્ષ પહલે એક સ્ત્રી આયી થી. કૌન થી વહ લક્ષ્ય મેં આ ગઈ થી. યહ કૌન વહ ખ્યાલ મેં નહીં આયા, વહ કૌન થી વહ ખ્યાલ મેં આયી થી. દુઃખ દેખો તો દેખા નહીં જાયે. પહલે તો પૂડે જૈસા દેખા, ભાઈ ! જૈસે મધપુડા હોતા હૈ ના ? મધપુડા. ઐસે.. ઐસે.. હોતા થા. યે ક્યા ? ઉસમેં સ્ત્રી કા મુખ અને શરીર કા સ્ત્રી. ઔર પીડા.. પીડા.. પીડા.. ઐસે દેખે.. અરે..! યે ક્યા ? સમજ મેં આયા ? બાપુ ! અનંતબાર ઐસે ભવ કિયે હૈં. સમજ મેં આયા ? પરસોં રાત કો (દેખા). સમજ મેં આયા ? યહાં કહતે હૈં, યહાં કુછ નરક કા ચલતા હોગા ના ? ભાવના, વિચારણા અંદર સે (ચલતી હોગી). ગતિ કા ખ્યાલ આ ગયા. ઓ..હો...! ઉસકો બુઝાને કા એક ઉપાય શાંતિ હૈ, દૂસરા કોઈ ઉપાય હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? ક્યા લિખા હૈ ? દેખો !

'ક્યોંકિ જિસપ્રકાર સુખ કી કલ્પના કી જાતી હૈ...' લડ્ડુ મેં સુખ હૈ, સ્ત્રી મેં સુખ હૈ, ઇજ્જત મેં સુખ હૈ, ઐસે બૈઠું તો સુખ, ઐસે દેખું તો સુખ હૈ. યે કલ્પના જિસને કી હૈ વૈસા સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં. બરાબર હૈ ? ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– ... ભાઈ વાત તો ઠીક લાગે છે, પણ...

ઉત્તર :– યહાં દૂસરી બાત કહતે હૈં ઔર તુમ્હારે અંદર ખટકતી હૈ દૂસરી. યહાં તો કહતે હૈં, જિસમેં કલ્પના કરતે હૈં વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં. ઇતની બાત હૈ. દુઃખ બાદ મેં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! અરે..!

યહાં તો કહતે હૈં, 'કિન્તુ વહ પરદ્રવ્ય કે આલંબનરૂપ મલિનભાવ હોને સે આકુલતા ઉત્પન્ન કરનેવાલા ભાવ હૈ.' સંસાર હૈ ના ? સંસરણ. જિતની વિકલ્પ કી શુભ-અશુભ જાલ સબ દુઃખમય હૈ, સંસાર હૈ. ભગવાનઆત્મા.. દેખો ! વહ કહતે હૈં. 'નિજ આત્મા હી સુખમય હૈ,...' અબ યહાં લેના. ભગવાનઆત્મા ઓ..હો...!

નિજ આત્મા આનંદમય, જિસમેં આનંદ પડા હૈ. યહ સંસાર તો જહાં કલ્પના કરતા હૈ વહાં-વહાં સબ દુ:ખરૂપ હૈ. કલ્પના જહાં-જહાં કરતા હૈ તહાં-તહાં વહ સબ દુ:ખરૂપ હૈ. આપ કહતે હો વૈસા નહીં હૈ. આપ તો દૂસરે પ્રકાર સે કહતે હો, આપ કી બાત અલગ હૈ, યહ બાત અલગ હૈ. યહાં તો પર મેં કલ્પના કરતા હૈ કિ, યહાં સુખ હૈ, શરીર મેં ઐસા હૈ, ઐસા હૈ, ઐસા હૈ. યહ કલ્પના દુ:ખરૂપ હૈ. પૈર નહીં ચલતા હૈ ઇસલિયે દુ:ખરૂપ હૈ, ઐસે નહીં. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! માપ મેં ફર્ક હૈ. ગજ મેં ફર્ક હૈ.

યહાં તો કહતે હૈં, અપના શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ કા લક્ષ્ય છોડકર, જહાં-જહાં સુખ કી કલ્પના (કરતા હૈ), કોઈ ભી ચીજ મેં આબરુ મેં, કીર્તિ મેં, શરીર મેં, સ્ત્રી મેં, કુટુંબ મેં, વ્યાપાર મેં, ધંધે મેં, અમલદાર મેં, સોને મેં.. સમજ મેં આયા ? જહાં-જહાં સુખ કી કલ્પના કરતા હૈ વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં અર્થાત્ વહ દુ:ખ કા સ્વરૂપ હૈ. યહ શરીર ચલતા નહીં ઇસલિયે દુ:ખ હૈ, ઐસી બાત યહાં નહીં હૈ. યહાં તો કહતે હૈં કિ, જહાં-જહાં.. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :– ..

ઉત્તર :– ધૂલ મેં ભી સુખી નહીં હૈ. કૌન કહતા હૈ ?

મુમુક્ષુ :– .. સુખી હૈ ના ?

ઉત્તર :— ના, કૌન કહતા હૈ સુખી હૈ ? જિતની કલ્પના કરતે હૈં સબ દુ:ખી હૈં. કલ્પના કરતા હૈ કિ, યહાં.. યહાં.. (સુખ હૈ), વહ દુ:ખી હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

યહાં તો ક્યા કહા ? 'જિસપ્રકાર કલ્પના કી જાતી હૈ વૈસા સુખ કા સ્વરૂપ નહીં હૈ...' સુખ કા સ્વરૂપ ઐસા માને કિ, ઐસા ઠીક હૈ, ઐસા ઠીક હૈ. લડકા ઠીક હૈ, પૈસા ઠીક હૈ, કમાતે ઠીક હૈ, કીર્તિ ઠીક હૈ, શરીર સુંદર હૈ, નિરોગતા હૈ, હજમ હોતા હૈ, અચ્છા હજમ હોતા હૈ, ઐસી કલ્પના જહાં-જહાં કરે તહાં-તહાં વહ સુખ કી સ્થિતિ હૈ હી નહીં, વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ નહીં. વહ તો દુ:ખ કા સ્વરૂપ હૈ. ભૈયા ! સમજ મેં આતા હૈ ? કલ્પનામાત્ર કરતા હૈ. આહા..હા..! પાંચ હજાર મિલે,

કરો લાપસી. લાપસી કો ક્યા કહતે હૈં ? કલ્પના કરતા હૈ કિ, મુજે સુખ હૈ. વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ હી નહીં. સમજ મેં આયા ?

એક હી પુત્ર હો, પચીસ સાલ કા જવાન હો, ૬૫ સાલ કી (ખુદ કી) ઉમ્ર હો, પચાસ લાખ કી પુંજી હો, દો લાખ ખર્ચ કરને કી કલ્પના કરતા હૈ. ઓ..હો..! આહા..હા...! યહ અંતિમ અવસર હૈ, ભાઈ ! ઐસા થોડી બાર-બાર આતા હૈ. મૂઢ હૈ. તેરી કલ્પના સુખરૂપ માનતા હૈ, વહ સુખરૂપ હૈ હી નહીં. આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા ઉસક કલ્પના સે પાર હૈ. સમજ મેં આયા ? ઐસે અપને આત્મા કી દૃષ્ટિ કરના, ઉસમેં આનંદ ઔર સુખ હૈ, બાહર મેં સુખ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ?

'દૌલતરામજી' 'છહ ઢાલા' મેં ઐસા કહતે હૈં. 'છહ ઢાલા' ચલતી હૈ. સમજ મેં આયા ? યહ આત્મા હી સુખમય હૈ. યહ આત્મા અંદર પડા હૈ ના આત્મા ? વહી આનંદમય હૈ, આનંદમય હૈ. સુખમય, સુખવાલા નહીં, સુખમય હી હૈ. કૈસે બૈઠે ? યહ ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય હૈ. જૈસે શક્કર મીઠેપનમય હૈ. ઐસે ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય હૈ. ઉસકે અલાવા જિતની કલ્પના કરના વહ સબ દુઃખરૂપ હૈ, સુખ કી કલ્પના માન રખી હૈ. સમજ મેં આયા ? સ્વર્ગ મેં ભી અનુકૂલતા હૈ, ઇન્દ્રાણી કી અનુકૂલતા (હૈ), ઇજ્જત કી અનુકૂલતા (હૈ). સમજ મેં આયા ? દેવ જહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વિચાર કરે કિ, દેવ ક્યોં નહીં આતે ? લેકિન દેવ વહાં ઘડી-દો ઘડી વિચાર કરે ઉતને મેં પચાસ-સૌ સાલ ચલે જાયે. એ..ઇ...! ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? (એક મુમુક્ષુ) સ્વર્ગ મેં ગયે. પુણ્ય ઇતને હોતે હૈં, ઉસકે ફલ મેં જહાં દેખે વહાં (અનુકૂલતા દિખતી હૈ), વહ વિચાર કરતે-કરતે એક ઘડી આયે ઉતને મેં યહાં કે પચાસ-સૌ સાલ ચલે જાયે. ઉતને સમય તક યહાં આદમી રહે નહીં. સુખ કા વિચાર હૈ ના ? સુખ કી ઘડી બહુત થોડે કાલ દિખતી હૈ. ઔર દુઃખ કા કાલ બડી રાત દિખતી હૈ. રાત તો થોડી હૈ, લેકિન બહુત દુઃખ હો તો (બોલે) આજ તો રાત બડી હો ગઈ. રાત બડી નહીં હૈ, તેરા દુઃખ હૈ ઉસ કારણ સે લગતી હૈ. વહાં અનુકૂલતા ઇતની દેખે, થોડા-થોડા વિચાર કરે તો (કાલ) ચલા જાયે. યહાં પૂર્વ કા સંબંધ હો વહ પૂરો હો જાયે.

ભગવાનઆત્મા.. વહ કલ્પના કરતા હૈ, હાં ! કિ, ઇસમેં સુખ હૈ. દેવ મેં સુખ

હૈ, ઐસી કલ્પના કરતા હૈ. સુખ કા સ્વરૂપ ઐસા હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? પાંચ-પચીસ લાખ મેં સુખ હૈ, શરીર મેં સુખ હૈ, ઇજ્જત મેં સુખ હૈ, વહ કલ્પના કરતા હૈ. વહ સુખ કા સ્વરૂપ હૈ હી નહીં. વહ તો દુઃખ કી વ્યાખ્યા હૈ. સુખ તો અપને આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ, ઉસકી અંતર દૃષ્ટિ કરને સે સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. બાહર સે કભી તીનકાલ મેં સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

'ઉસકે ધ્રુવસ્વભાવ મેં સંસાર હૈ હી નહીં...' દેખો ! ક્યા કહતે હૈં ? ભગવાનઆત્મા ધ્રુવ.. ધ્રુવ.. નિત્ય.. નિત્ય, ઉસકે નિત્ય સ્વભાવ મેં તો સંસાર કી ગંધ નહીં. પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ અથવા કલ્પના ઉસમેં હૈ હી નહીં. અપના ધ્રુવ સ્વભાવ, નિત્ય સ્વભાવ, અનાદિઅનંત સ્વભાવ, એકરૂપ સ્વભાવ, વસ્તુ.. વસ્તુ કા ધ્રુવ સ્વભાવ, ઉસમેં સંસાર કી કલ્પના કી ગંધ નહીં. પરમપવિત્ર ધામ ભગવાનઆત્મા હૈ. સંસાર કી કલ્પના ઉસકી અવસ્થા–પર્યાય મેં કરતા હૈ. યે સબ દુઃખમય કલ્પના હૈં. સમજ મેં આયા ? સ્વર્ગ હો, નરક હો...

મુમુક્ષુ :– ... પણ કલ્પના જાતી નથી એનું શું ?

ઉત્તર :– લેકિન કરતા હૈ કૌન ? જો કરે વહ છોડે. છોડે કૌન ? છોડે સમજતે હૈં ? છોડ દેતે હૈં. હાથ મેં પકડા હો ઉસે છોડે. રાત-દિન કલ્પના, કલ્પના, કલ્પના, કલ્પના (કરતા હૈ). ઐસા.. ઐસા.. ઐસા.. જૈસે વહ પૂણી હોતી હૈ ના પૂણી ? એક કે બાદ એક ચલતી રહતી હૈ. વૈસે અજ્ઞાની આત્મા આનંદ કે ભાન બિના પ્રભુ આત્મા ધ્રુવ સ્વભાવ મેં અંદર અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ. ઐસે અતીન્દ્રિય આનંદ કી દૃષ્ટિ બિના અનંત કલ્પના કિયે જાતા હૈ. મૂઢ (હૈ). સ્વર્ગ હો યા નર્ક હો, સેઠ હો યા રંક હો, સબ કલ્પના મેં દુઃખી હો રહા હૈ.

મુમુક્ષુ :– .. કલ્પના ચાલી નહીં જાય ?

ઉત્તર :– અપને આપી હી ચલી જાયેગી ? કરે બિના મિલ જાયે ? છોડે બિના ચલી જાયે ? સમજ મેં આયા ? કરતા તો વહ હૈ. જૈસે ધ્રુવ આત્મા હૈ, વૈસે ધ્રુવરૂપ સે હમેશા પર્યાય મેં કરતા હી રહતા હૈ. કરના.. કરના.. કરના.. કરના.. કરના.. વિકાર.. વિકાર.. વિકાર.. વિકાર.. વિકાર.. વિકાર.. શુભભાવ હો યા અશુભભાવ, દોનોં વિકાર

હૈં. દોનોં કા ફલ પુણ્ય-પાપ બંધ હૈ, દોનોં કા ફલ સંયોગ હૈ. ઉસમેં કહીં સુખ હૈ નહીં. ભગવાન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ, જિનકો એક સમય મેં ત્રિકાલ જ્ઞાન થા, પરમેશ્વર ને જૈસા કહા વૈસા યહાં કહને મેં આતા હૈ.

'ઐસા સ્વોન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરકે...' ભગવાનઆત્મા વિકાર કી કલ્પના સે પાર ભિન્ન હૈ, ઐસા અંતર સ્વરૂપ સન્મુખ દૃષ્ટિ કરકે અપને સ્વભાવ કી ભાવના કરની. 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વીતરાગતા મેં વૃદ્ધિ કરતા હૈ...' તો અંદર મેં શાંતિ વૃદ્ધિ કરતા હૈ. વીતરાગતા કા અર્થ શાંતિ. વહ અશાંતિ (હૈ), બાહર કી કલ્પના માત્ર અશાંતિ (હૈ). ઔર અંતર સ્વભાવ મેં એકાગ્ર હોકર અપને શુદ્ધ ચૈતન્ય કી એકાગ્રતા કરતે હૈં તો ઉસમેં સે શાંતિ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ ઔર અશાંતિ કા નાશ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? 'યહ સંસાર ભાવના હૈ.'

૪-એકત્વ ભાવના

શુભ-અશુભ કરમ ફલ જેતે, ભોગૈ જિય એક હિ તે તે;
સુત-દારા હોય ન સીરી, સબ સ્વારથકે હૈં ભીરી. ૬.

અન્વયાર્થ :– (જેતે) જેટલા (શુભ કરમ ફલ) શુભ-કર્મનાં ફળ અને (અશુભ કરમ ફલ) અશુભકર્મનાં ફળ છે (તે તે) તે બધાં (જિય) આ જીવ (એક હિ) એકલો જ (ભોગૈ) ભોગવે છે, (સુત) પુત્ર (દારા) સ્ત્રી (સીરી) સાથીદાર (ન હોય) થતાં નથી, (સબ) આ બધાં (સ્વારથકે) પોતાની મતલબના (ભીરી) સગાં (હૈં) છે.

ભાવાર્થ :– જીવને સદાય પોતાથી પોતાનું એકત્વ અને પરથી વિભક્તપણું છે, તેથી પોતે જ પોતાનું હિત અથવા અહિત કરી શકે છે, પરનું કાંઇ કરી શકતો નથી. માટે જીવ જે કાંઇ શુભ કે અશુભ ભાવ કરે છે તેનું ફળ-(આકુળતા) પોતે જ એકલો ભોગવે છે. તેમાં કોઇ અન્ય-સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર વગેરે ભાગીદાર થઇ શકતાં નથી, કેમકે તે બધાં પર પદાર્થ છે અને તે જીવાદિ સર્વ પદાર્થ જીવને જ્ઞેયમાત્ર છે તેથી તેઓ કોઇપણ જીવના ખરેખર સગાં-સંબંધી છે જ નહિ, છતાં અજ્ઞાની તેને પોતાના માની

દુઃખી થાય છે.

સંસારમાં અને મોક્ષમાં આ જીવ એકલો જ છે એમ જાણી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ નિજ શુદ્ધ આત્મા સાથે જ પોતાનું સદાય એકત્વ માની પોતાની નિશ્ચયપરિણતિ દ્વારા શુદ્ધ એકત્વની વૃદ્ધિ કરે છે તે એકત્વ ભાવના છે.

એકત્વ ભાવના. ચૌથી એકત્વ ભાવના. ગાથા છઠવીં હૈ ના ?

શુભ-અશુભ કરમ ફલ જેતે, ભોગૈ જિય એક હિ તે તે;
સુત-દારા હોય ન સીરી, સબ સ્વારથકે હૈં ભીરી. ૬.

યહ તો હિન્દી સાદી ભાષા હૈ, હિન્દી. 'દૌલતરામજી' કૃત 'છહ ઢાલા' તો બહુતા સાદી હૈ. ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. ગાગર મેં ભર દે, ઐસા ભર દિયા હૈ. 'દૌલતરામજી', પહલે કે પંડિત બહુત વિદ્વાન ઔર બહુત યથાર્થ દૃષ્ટિવાલે થે. સમજ મેં આયા ? ઉસકા અર્થ.

'જિતને શુભકર્મ કે ફલ ઔર અશુભકર્મ કે ફલ હૈં વે સબ યહ જીવ અકેલા હી ભોગતા હૈ;...' દેખો ! એકત્વ ભાવના. એકત્વ હૈ ના ? અકેલા ભોગતા હૈ. કોઈ પૃથક્ પર પ્રાણી ઉસકા દુઃખ ભોગને મેં હિસ્સા લેતે નહીં. કૌન લે ? જૈસા શુભ-અશુભભાવ, કર્મ કરે ઐસા કર્મ, ઐસા સંયોગ મિલે. અકેલા દુઃખ. સ્ત્રી, કુટુંબ સબ ઇકટ્ઠે હોં, દેખને કો લોગ ઇકટ્ઠે હો જાયે, પરંતુ ક્યા ઉસકે દુઃખ મિટા સકતે હૈં ? દુઃખ તો અપને આનંદ કો ભૂલકર જો વિકાર ઉત્પન્ન કિયા હૈ ઉસમેં શુભાશુભ કર્મ કા ફલ ભોગતા હૈ, અકેલા ભોગતા હૈ. ઉસમેં કિસી

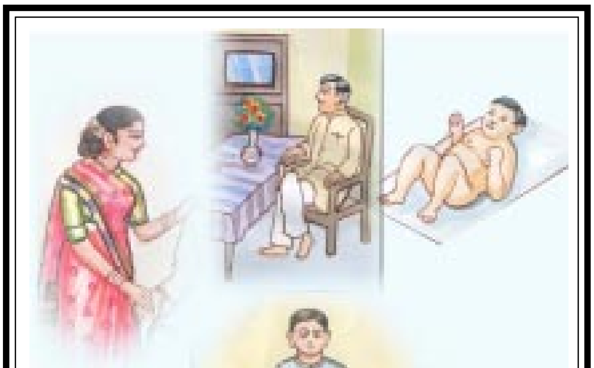

કા સહાર નહીં.

'પુત્ર, સ્ત્રી સાથ દેનેવાલે નહીં હોતે.' ક્યા દે ? જન્મ સે એક ક્ષેત્ર મેં રહનેવાલા શરીર, જન્મ સે આત્મા કે સાથ એક ક્ષેત્ર મેં રહનેવાલા શરીર વહ ભી સાથ નહીં દેતા, વહ તો જડ હૈ, મિટ્ટી–ધૂલ હૈ, તો દૂર જો સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર હૈ વહ તો ક્ષેત્ર સે દૂર હૈ. તેરે આત્મા કે આનંદ કો ભૂલકર જો દુઃખ ભોગતા હૈ, પૂર્વ કા કર્મ કા ફલ (ભોગતા હૈ) ઉસમેં સાથ હોતે નહીં, સાથ દેતે નહીં. થોડા સાથ દેતે હોંગે કિ નહીં ? ઉસકે લિયે જિતના કમાયા, ઉસકે લિયે કમાયા ના ? પાપ કે લિયે. ઇતના સાથ દેંગે કિ નહીં ? હમારે લિયે ઇતના પાપ કિયા (તો) લાઓ હમ (તુમ્હારે દુઃખ મેં) ભાગ લેતે હૈં. પાપ ખુદ ને કિયા, ફલ પાયા ખુદ ને. પર કે કારણ સે ક્યા હૈ ? પર તો ભિન્ન હૈ. સ્ત્રી, પુત્ર પરદ્રવ્ય હૈં. પર આત્મા હૈ. ઉસકા પરિણામ વહ ભોગતા હૈ. ઇસ આત્મા મેં ઉસકા સાથ કહાં સે આયા ? સમજ મેં આયા ? અરે..! કભી વિચાર નહીં (કિયા). યહ મનુષ્યપના મિલા. ખાના-પીના, ભોગ લેના, કમાના, ધૂલ–પાંચ-પચાસ લાખ ઇકઠ્ઠા હુઆ, સબ હો ગયા, મરકર જાયે ચાર ગતિ મેં. સમજ મેં આયા ?

યહ આત્મા ચીજ ક્યા હૈ ? આત્મા તો એકત્વ હૈ. યહાં તો એકત્વ (મેં) માત્ર ભોગને કી બાત કી હૈ. વાસ્તવ મેં તો એકત્વ વિકાર સે ભી ભિન્ન અપના સ્વરૂપ સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ. સમજ મેં આયા ? પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ સે, પર સે, અપને સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ. અન્યત્વ (ભાવના મેં) વિભાવ સે પૃથક્ હૈ, અન્યત્વ હૈ ઐસા બતાયેંગે. યહ તો વ્યવહાર સે બાત સમજાયી. ઇસ જગત મેં અપના અકેલા આત્મા જૈસા શુભ-અશુભભાવ કરે, ઐસા શુભાશુભભાવ કા બંધ પડે, ઐસા શુભઅશુભ સંયોગ મિલે. ઉસકો અકેલા ભોગતા હૈ. કોઈ સાથ દેતા નહીં.

'યહ સબ અપને સ્વાર્થ કે સગે હૈં.' યે સબ અપની અનુકૂલતા દેખે તબ તક રહે. અનુકૂલતા ન લગે તો ઇસમેં કુછ નહીં, ચલો, ચલો (કરે). મરને દો ઉસે. સમજ મેં આયા ? ક્યા કરે ? કોઈ કરે કૈસે ? અપને સ્વરૂપ કે અભાન સે બંધ કિયા ઉસ બંધ કા ફલ અકેલા ભોગે. દૂસરા કરે ક્યા ? સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– યે મૂઢ હૈ ના ! ભાન કહાં હૈ ? વહ જાનતા હૈ કિ, મેરી સ્ત્રી બહુત અચ્છી હૈ, દૂસરે કી ઠીક હૈ. મેરી સ્ત્રી બહુત અચ્છી, મેરા પુત્ર બહુત અચ્છા ઐસા મૂઢ અનાદિ સે કરતા આયા હૈ. ભાન કહાં હૈ ઉસકો કિ મૈં ક્યા હૂં ઔર પર ક્યા હૈ ?

'સીતાજી' 'લક્ષ્મણ' કો લેને ગયે. યહાં તો બહુત પ્રીતિ થી ના ? 'લક્ષ્મણ' ઔર 'સીતા'. 'રાવણ' નરક મેં ગયે ના ? 'રાવણ' ઔર 'લક્ષ્મણ' નરક મેં હૈં. 'સીતાજી' દેવલોક મેં હૈં. સોલહવેં સ્વર્ગ મેં હૈં. અરે..રે..! 'લક્ષ્મણજી' હમારી બહુત સેવા કરતે થે. 'રામચંદ્ર', 'લક્ષ્મણ' ઔર 'સીતા' વનવાસ મેં ગયે થે ? 'સીતાજી' ઔર 'રામ' સાથ મેં ચલતે થે. ચલતે-ચલતે રુક જાયે વહાં 'લક્ષ્મણજી' જંગલમેં સે ફૂલ-ફલ લે આયે. ભૈયા ! આપ બૈઠિયે. ઐસા કરતે હૈં, ઐસી સેવ કરતે હૈં. નરક મેં ગયે હૈં. વાસુદેવ થે, મહાપાપ કિયા. અકેલે (ગયે). 'સીતાજી' લગા અરે..! યે નરક મેં (હૈ). વહાં ગયે. શરીર કો ઉઠાયા તો મહાદુઃખ (પાયા). સમજે ? અરે..! દેવ ! હમારે કર્મ હમ ભોગતે હૈં, તુમ ચલે જાઓ. હમ યહાં સે નિકલ નહીં સકતે, ક્યા કરે ? 'સીતાજી' સોલહવેં સ્વર્ગ મેં દેવ (હુએ હૈં). વહાં સે ગયે. 'લક્ષ્મણજી' કો નરક કી પીડા.. ઓ..હો...! શરીર કો ઉઠાયા તો ઉઠે નહીં, ટુકડા હો જાયે. પીડા.. પીડા.. પીડા.. 'લક્ષ્મણ' કહતે હૈં, હે દેવ ! તુમ તુમ્હારે સ્થાન મેં જાઓ. હમારે કર્મ હમ અકેલે ભોગતે હૈં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? 'રાવણ' ભવિષ્ય મેં તીર્થંકર હોનેવાલે હૈં. 'સીતાજી' ઉનકે ગણધર હોનેવાલે હૈં. વર્તમાન મેં 'સીતાજી' સ્વર્ગ મેં, 'રાવણ' નર્ક મેં. યે પરિણામ કી વિચિત્રતા ! 'લક્ષ્મણ' ભી આખિર મેં તીર્થંકર હોનેવાલે હૈં. સમજ મેં આયા ? ઓ..હો..હો...!

કહતે હૈં, અપના સ્વરૂપ ભૂલકર જિતના વિકાર હુઆ, ઉસ વિકાર કા બંધ હુઆ, બંધ કે સંયોગ મેં અપને અકેલે આત્મા ને ભોગા. કિસી કા સહારા કુછ હૈ નહીં. 'અપને સ્વાર્થ કે સગે હૈં.' સમજ મેં આયા ? 'સબ સ્વાર્થ કે સગે હૈં.' વહ ભી સ્વાર્થ કા સગા હૈ ઔર તુ ભી સ્વાર્થ કા સગા હૈ. તેરા સ્વાર્થ થા તબ તક તુને કિયા, ઉસકા સ્વાર્થ સધતા હૈ તબ તક વહ કરતા હૈ. સબ અપને-અપને કારણ સે હૈ.

'જીવ કા સદા અપને સ્વરૂપ સે અપના એકત્વ...' દેખો ! અપને સ્વભાવ સે આત્મા એકત્વ હૈ. વિકાર ઔર પર સે તો આત્મા પૃથક્ હી હૈ. અભી. કહાં બૈઠે ?

ભગવાન ચૈતન્યજ્યોત. 'तं एयत्तविहत्तं दाएहं अप्पणो सविहवेण।' 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કહા હૈ ના ? અરે..! જીવો ! તુમ તુમ્હારા સ્વભાવ, શુદ્ધ આનંદ, જ્ઞાન સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ ઔર પુણ્ય-પાપ, શરીર સે પૃથક્ હૈ, ઐસા બાત તુમ કો કહૂંગા. આહા..હા...! દિગંબર સંત 'કુંદકુંદાચાર્ય' મહારાજ સંવત ૪૯ મેં હુએ. ભગવાન કે પાસ ગયે ઔર આકર કહતે હૈં, અહો..! જીવો ! 'तं एयत्तविहत्तं दाएहं अप्पणो सविहवेण।' અપના નિજ વૈભવ સે, અપને અંતર નિજ બોધ સે મૈં અપના એકત્વ સ્વભાવ, પરમ શુદ્ધ સ્વભાવ સે આત્મા એકત્વ હૈ ઔર વિકાર, પુણ્ય-પાપ, શરીર, કર્મ સે આત્મા પૃથક્ હૈ, વહી બતાઉંગા. વહ કભી સુના નહીં. અનંતકાલ મેં વહ બાત તુને સુની નહીં ઔર ઐસા અનંતકાલ મેં એક સમય ભી તુને ભેદજ્ઞાન કિયા નહીં. ભૈયા ! કૈસા ધ્યાન કરના ?

અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ, અપના આત્મા, અપના આત્મા, નિજ–અપના જ્ઞાન, દર્શન, અનંત ગુણ સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ, અભેદ હૈ. અપને અનંત ગુણ સે આત્મા–ગુણી અભેદ હૈ. સમજ મેં આયા ? ઔર પુણ્ય-પાપ, શુભ-અશુભભાવ, શરીર, કર્મ સે ભગવાનઆત્મા પૃથક્ નામ ભિન્ન હૈ. ઐસી અંતર મેં એકાગ્રતા કરના ઉસકા નામ શાંતિ ઔર ધર્મ હૈ. આહા..હા...! કભી ભેદજ્ઞાન કિયા નહીં. મૈં પુણ્ય-પાપ સે ભિન્ન, મેરે સ્વભાવ સે અભિન્ન, શરીર સે ભિન્ન, મેરે આત્મદર્શન સે મૈં અભિન્ન (હૂં), ઐસા સ્વ-પર કા વિવેક કભી કિયા નહીં. સમજ મેં આયા ?

'જીવ કા સદા અપને સ્વરૂપ સે એકત્વ ઔર પર સે વિભક્તપના હૈ; ઇસલિયે વહ સ્વયં હી અપના હિત અથવા અહિત કર સકતા હૈ...' અપના અહિત ઔર હિત અપને સે હોતા હૈ, પર સે હિત-અહિત કભી હોતા નહીં. શરીર સે નહીં, કર્મ સે નહીં, પર સે હિત-અહિત કભી હોતા નહીં. અપને અભાન સે અહિત ઔર અપને ભાન સે હિત (હોતા હૈ). સમજ મેં આયા ? 'પર કા કુછ નહીં કર સકતા...' પર કા હિત-અહિત કર સકતા નહીં. 'ઇસલિયે જીવ જો ભી શુભ યા અશુભ ભાવ કરતા હૈ ઉનકા ફલ (આકુલતા) વહ સ્વયં અકેલા હી ભોગતા હૈ,...' યહાં તો કહતે હૈં કિ, શુભકર્મ કા ફલ ભી આકુલતા ઔર અશુભકર્મ કા ફલ ભી આકુલતા હૈ. પુણ્ય કરે તો ભી ઉસકે ફલ મેં પૈસા–ધૂલ મિલ, સ્વર્ગ મિલે તો ભી વહાં આકુલતા હૈ.

સુખ કહાં ધૂલ મેં હૈ ? દો-પાંચ-પચીસ લાખ મિલે ઉસમેં સુખ હૈ કિ નહીં ? કલ્પના કરતા હૈ, મૂઢ ! સુખ વહાં કહાં સે આયા ? પૈસે મેં સુખ કહાં ? વહ તો જડ હૈ ઔર પૂર્વ કે શુભકર્મ કા ફલ હૈ. ઉસ પર લક્ષ્ય કરતા હૈ વહ તો આકુલતા હૈ. સમજ મેં આયા ? અપના આનંદમૂર્તિ ભગવાન, ઉસકા કભી લક્ષ્ય કિયા નહીં તો ઉસે અકેલી આકુલતા હી ભોગની પડી.

મુમુક્ષુ :– આકુળતા-આકુલતા મેં ફર્ક હૈ ?

ઉત્તર :– આકુલતા આકુલતા એક જાતિ કી હૈ, કોઈ તીવ્ર-મંદ હો ઉસમેં ક્યા હૈ ? વહ ભી અગ્નિ હૈ. કોઈ જ્વાલા અધિક જલતી હૈ, કોઈ થોડી જલતી હૈ.

'ઉસમેં અન્ય કોઈ–સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રાદિ સહાયક નહીં હો સકતે, ક્યોંકિ વે સબ પર પદાર્થ હૈં ઔર વે સબ પદાર્થ જીવ કો જ્ઞેયમાત્ર હૈ,...' વાસ્તવ મેં તો ભગવાનઆત્મા અપને જ્ઞાતા-દૃષ્ટા સ્વભાવ કી દૃષ્ટિ મેં પુણ્ય-પાપ ઔર શરીર, વાણી, સ્ત્રી, કુટુંબ સબ જ્ઞાન કે જ્ઞેય હૈં, જાનને કી ચીજ હૈ, અપની ચીજ નહીં. સમજ મેં આયા ? એકસૌ મકાન હો, મકાન, એક શેરી મેં.. શેરી કહતે હૈં ? ક્યા કહતે હૈં ? ગલી (મેં) સૌ મકાન હૈ. દેખનેવાલા દેખે કિ સૌ મકાન હૈ. લેકિન જહાં ઉસકા રહને કા મકાન હૈ (ઉસે દેખતા હૈ તો લગતા હૈ), યહ મેરા. લેકિન કહાં સે આ ગયા તેરા ? વાસ્તવ મેં તો સૌ મકાન હૈં (ઉન્હેં) આત્મા દેખતા હૈ કિ યે સૌ હૈં, બસ ! મૈં જાનનેવાલા હૂં. જાનનેવાલે કે છોડકર, યહ મેરા (ઐસા એકત્વ કરતા હૈ). લેકિન તેરા કહાં સે આયા ? વહ તો જાનને કી ચીજ આયી. જૈસે ૯૯ મકાન હૈ વૈસા વહ મકાન હૈ.

મુમુક્ષુ :– .. તિજોરી...

ઉત્તર :– તિજોરી કિસકે બાપ કી ? તિજોરી જડ હૈ, પૈસા પર હૈ. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :– .. નામ...

ઉત્તર :– નામ તો જડ કા નામ હૈ, આત્મા કા નામ વહાં હૈ ? વહ તો પરમાણુ કા અક્ષર હૈ, વહ ભી જ્ઞાન કા જ્ઞેય હૈ. એ..ઇ..! ૨૨ મજલે કો કરનેવાલા. વહ તો જડ હૈ. તેરા કહાં સે આયા ? યહ જ્ઞાન જાનતા હૈ. જૈસે સારી દુનિયા, 'મુંબઈ' દેખતા હૈ, જ્ઞાન મેં પૂરા 'મુંબઈ' દિખતા હૈ કિ નહીં ? વૈસે 'મુંબઈ' કા વહ મકાન

જિસમેં રહતા હૈ વહ ભી દેખને કી ચીજ હુઈ. મેરી કહાં સે આઈ ?

મુમુક્ષુ :– વહાં તો સોતા હૈ.

ઉત્તર :– સોતા કહાં હૈ ? સો સકતા નહીં. અપને ક્ષેત્ર મેં હૈ, પરક્ષેત્ર મેં તો જાતા નહીં. આહા..હા...! ૫૦ લડકે હો, ૫૦ લડકે. દેખે. ઉસકા જહાં દેખે તો (લગે) યહ મેરા. લેકિન મેરા કહાં સે આયા ? વહ તો જ્ઞાન મેં જ્ઞેય હૈ. ઉસકા આત્મા ઔર જડ કા શરીર. ઇસકા કહાં હૈ ? આત્મા કા હૈ ? ભાઈ ! કપડા દેખે, ઉસકે જૈસા કપડા દેખે. કપડા તો સૌ, પચાસ, પાંચસૌ પડે હૈં. યે કપડા મેરા. યે મેરી ધોતી આયા કહાં સે ? સમજ મેં આયા ? સ્ત્રી કી પહનને કી સાડી. ૫૦ (સાડી) હો. યે મેરી, યે મેરી.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– લેકિન હૈ તો કિસી કી ચીજ હૈ, અપની તો હૈ નહીં. હૈ તો પર, મેરા કહાં સે આયા ? ઐસે શરીર. સબ કા શરીર દેખતા હૈ, વૈસે યહ શરીર દેખતા હૈ. (દૂસરે) શરીર, શરીર, શરીર હૈ વૈસા યહ શરીર હૈ. ઇસે દેખતા હૈ, આત્મા દેખતા હૈ કિ યહ હૈ, યહ હૈ. ઉસમેં યહ શરીર મેરા આયા કહાં સે ? યહાં તો ઐસા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– કહાં જાયે ? અપને સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ કરે ઔર અપને મેં એકાગ્રતા હો વહ કરના હૈ, દૂસરા ક્યા કરના હૈ ? કર ક્યા સકતા હૈ ? પર કા ક્યા કર સકતા હૈ ? વ્યાપાર-ધંધે કી ક્રિયા તો પર હૈ, જડ હૈ. દુકાન પર બૈઠકર દુકાન કી વ્યવસ્થા ચલા સકતા હૈ ? નૌકરચાકર તો પરપદાર્થ હૈ. કપડે, ગહને પર હૈં. પર કી અવસ્થા પર સે હોતી હૈ, ક્યા આત્મા સે હોતી હૈ ? બહુત સયાના આદમી હો, હોશિયાર (હો તો) દુકાન કી લગામ હાથ મેં રખતા હૈ. હમારી લગામ (હૈ). ધૂલ મેં નહીં હૈ. લગામ કા અર્થ તેરી મમતા. પર ચીજ કહાં તેરે મેં ઘૂસ ગઈ હૈ ? પર ચીજ મેં તુમ ક્યા કર સકતે હો ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! 'સબ પદાર્થ જીવ કો જ્ઞેયમાત્ર હૈ,...' ઉસકા અર્થ આયા, હાં !

'ઇસલિયે વે વાસ્તવ મેં જીવ કે સગે-સમ્બન્ધી હૈ હી નહીં;...' સ્ત્રી ભી જ્ઞાન કા (જ્ઞેય હૈ). આત્મા જ્ઞાન હૈ, વહ જ્ઞેય હૈ–જાનનેલાયક હૈ. જાનનેલાયકમેં સે અધિકપના કહાં સે આયા ? દૂસરા કહાં સે આયા કિ, યહ મેરા ? વહ તેરા ભ્રમ હૈ, ઐસા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! 'તથાપિ અજ્ઞાની જીવ ઉન્હેં અપના માનકર દુઃખી હોતા હૈ. પર કે દ્વારા અપના ભલા-બૂરા હોના માનકર...' પર કે દ્વારા અપના ભલા-બૂરા માનકર. ઉસકે દ્વારા મેરા ખરાબ હો ગયા, ઉસકે દ્વારા મેરા ભલા હુઆ. વહ તો રાગ-દ્વેષ હુઆ, રાગ-દ્વેષ કિયા, દૂસરા તો કુછ હુઆ નહીં.

'પર કે દ્વારા અપના ભલા-બૂરા હોના માનકર પર કે સાથ કર્તૃત્વ-મમત્વ કા અધિકાર માના હૈ;...' મૈં પર કા અધિકાર કરનેવાલા ઔર વહ મેરા. મૈં કરનેવાલા ઔર વહ મેરા. ઐસે કર્તા (ઔર) મમતા કરતા હૈ, દૂસરી તો કુછ હૈ નહીં. આહા..હા...! 'વહ અપની ભૂલ સે અકેલા દુઃખી હોતા હૈ.' અપના સ્વરૂપ જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, સચ્ચિદાનંદ ચૈતન્ય ચમત્કાર (હૈ). ચૈતન્ય ચમત્કાર સબ ચીજ કો જાને. કોઈ ચીજ કો જાને બિના રહે નહીં. સબકો જાને ઐસા સ્વભાવ (હૈ), ઉસમેં યહ ચીજ મેરી, ઐસા કહાં સે લાયા ? યહાં ઐસા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? જ્ઞાની કો ઐસી ચીજ દિખતી હૈ, ઉનકો સ્ત્રી ભી હોતી હૈ, અંતર મેં જાનતે હૈં કિ, યહ મેરી ચીજ હૈ નહીં. બિલકુલ મેરી ચીજ નહીં. માત્ર થોડા આસક્તિ કા રાગ હૈ તો લક્ષ્ય જાતા હૈ તો સમજતે હૈં કિ, યહ રાગ ભી પાપ હૈ. સમજ મેં આયા ?

સંસાર મેં રહનેપર ભી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાની ધર્મી ૯૬-૯૬ હજાર સ્ત્રી કે વૃંદ મેં હો. (ફિર ભી જાનતે હૈં કિ), હમારા કોઈ નહીં. હમારા હૈ વહ હમારે પાસ હૈ. હમસે દૂર હૈ વહ ચીજ હમારી નહીં ઔર હમ ઇસ દૂર ચીજ મેં કભી આયે નહીં. આહા..હા...! ઇસકા નામ સમ્યગ્દર્શન હૈ. ભૈયા ! આહા..હા...! ઓ..હો...! આપકે પાસ તો મોટર હૈ. ઇસમેં 'મોટર' શબ્દ આયા થા. લેકિન ઉન દિનોં મેં મોટર નહીં થી. ઇસ ઓર મોટરગાડી હૈ, ધૂલ મેં ભી મોટરગાડી નહીં. પહલે હાથી થે. હાથી, અશ્વ–ઘોડા. ભગવાન ! વહ તો પરદ્રવ્ય હૈ ના ! પ્રભુ ! વહ તો પર આત્મા હૈ, શરીર જડ હૈ, ઉસમેં તેરા કહાં સે આયા ? તેરી છાપ પડી હૈ ? ઇસમેં રજીસ્ટર મારા હૈ ? તેરી હો તો તુજ સે દૂર ક્યોં જાયે ? તેરી હો તો તુજ સે દૂર ન જાયે. તેરા હૈ

વહ તુજ સે દૂર નહીં હૈ, વહ આત્મા કા આનંદ, જ્ઞાન આત્મા મેં હૈ, વહ તુજ સે દૂર નહીં. માલૂમ નહીં, માલૂમ નહીં.

'સંસાર મેં ઔર મોક્ષ મેં યહ જીવ અકેલા હી હૈ–ઐસા જાનકર...' એકત્વ (ભાવના) હૈ ના ? ઉસ અપેક્ષા સે લેતે હૈં. 'સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ નિજ શુદ્ધાત્મા કે સાથ હી સદૈવ અપના એકત્વ માનકર...' અપને શુદ્ધાત્મા કે સાથ હી સદૈવ એકત્વ માનકર 'અપની નિશ્ચયપરિણતિ દ્વારા...' ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદમૂર્તિ મૈં હૂં. પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ ભી મેરા નહીં. હોતા હૈ, આસક્તિ હૈ, દોષ હૈ. દોષ મેરી નિર્દોષ દશા સે ભિન્ન હૈ. ઐસે અપને શુદ્ધ સ્વભાવ કી એકત્વ પરિણતિ–પર્યાય કે દ્વારા 'શુદ્ધ એકત્વ કી વૃદ્ધિ કરતા હૈ, યહ એકત્વ ભાવના હૈ.' ઉસકા નામ ભગવાન એકત્વ ભાવના કહતે હૈં.

૫-અન્યત્વ ભાવના

જલ-પય જ્યોં જિય-તન મેલા, પૈ ભિન્ન ભિન્ન નહિં ભેલા;
તો પ્રગટ જુદે ધન-ધામા, ક્યોં હ્વૈ ઇક મિલિ સુત-રામા. ૭.

અન્વયાર્થ :– (જિયન્તન) જીવ અને શરીર (જલ-પય જ્યોં) પાણી અને દૂધની જેમ (મેલા) મળેલા છે (પૈ) તોપણ (ભેલા) ભેગાં-એકરૂપ (નહિં) નથી, (ભિન્ન ભિન્ન) જુદાં-જુદાં છે; (તો) તો પછી (પ્રગટ) બહારમાં પ્રગટરૂપથી (જુદે) જુદાં દેખાય છે એવા (ધન) લક્ષ્મી, (ધામા) મકાન, (સુત) પુત્ર અને (રામા) સ્ત્રી વગેરે (મિલિ) મળીને (ઇક) એક (ક્યોં) કેમ (હ્વૈ) હોઇ શકે?

ભાવાર્થ :– જેમ દૂધ અને પાણી એક આકાશ-ક્ષેત્ર મળેલા છે પરંતુ પોતપોતાના ગુણ વગેરેની અપેક્ષાએ બન્ને તદન જુદાં જુદાં છે, તેમ આ જીવ અને શરીર પણ મળેલાં દેખાય છે તોપણ તે બન્ને પોતપોતાના સ્વરૂપાદિની અપેક્ષાએ (સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી) તદન જુદાં જુદાં છે-કદી એક થતાં નથી. જીવ અને શરીર પણ જ્યાં જુદાં-જુદાં છે તો પછી પ્રગટ જુદાં દેખાતાં એવાં ધન, મકાન, બાગ-બગીચા, પુત્ર-પુત્રી અને સ્ત્રી, ગાડી, મોટર વગેરે પોતાની સાથે એક કેવી રીતે હોય ? એટલે

કે પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે કોઇપણ વસ્તુ પોતાની નથી. એમ સર્વ પર પદાર્થોને પોતાનાથી ભિન્ન જાણી સ્વસન્મુખતાપૂર્વક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અન્યત્વ ભાવના છે.

અબ અન્યત્વ ભાવના.

જલ-પય જ્યોં જિય-તન મેલા, પૈ ભિન્ન ભિન્ન નહિં ભેલા;
તો પ્રગટ જુદે ધન-ધામા, ક્યોં હ્વૈ ઇક મિલિ સુત-રામા. ૭.

આહા..હા..! દેખો ! ચિત્ર ભી હૈ, હાં ! ચિત્ર મેં હૈ દેખો ! પાની ઔર પય. 'જીવ ઔર શરીર પાની ઔર દૂધી કી ભાંતિ મિલે હુએ હૈં...' પાની–જલ ઔર દૂધ. જલ, જલ (હૈ) દૂધ, દૂધ (હૈ). વૈસે યહ શરીર શરીર (હૈ) ઔર આત્મા આત્મા (હૈ). દોનોં ભિન્ન ચીજ હૈં. એક ક્ષેત્ર મેં રહનેવાલી હૈં, પરંતુ ભિન્ન હૈં. જન્મ કે સાથ ઉત્પન્ન હુઆ, આત્મા આયા ઔર સાથ મેં શરીર આયા વહ ભી ભિન્ન હૈ. કહતે હૈં કિ, અપને સે ભિન્ન ચીજ તો બિલકુલ ભિન્ન હી હૈ. આહા..હા...!

'જીવ ઔર શરીર (જલ-પય જ્યોં) પાની ઔર દૂધ કી ભાંતિ મિલે હુએ હૈં તથાપિ એકરૂપ નહીં હૈં,...' સમજે ? એકમેક નહીં હૈં, એક નહીં હૈ. '(ભિન્ન-ભિન્ન) પૃથક્-પૃથક્ હૈં,...' અન્યત્વ ભાવના હૈ, અન્યત્વ. પહલે એકત્વ થી, યહ અન્યત્વ હૈ. સ્વભાવ સે એકત્વ હૈ, વિભાવ સે પૃથક્ ભિન્ન હૈ. સમજ મેં આયા ? 'તો ફિર જો બાહ્ય મેં પ્રગટરૂપ સે ભિન્ન પૃથક્ દિખાઈ દેતે હૈં...' પ્રગટરૂપ દિખાઈ દેતા હૈ, યે સ્ત્રી, કુટુંબ, પૈસા, પરિવાર, ધૂલ

બાહર સે દિખતે હૈં. જલ ઔર દૂધ કી ભાંતિ, યહ (શરીર) ભિન્ન હૈ. યહ મિટ્ટી હૈ, ધૂલ–મિટ્ટી. ભગવાન અરૂપી ચૈતન્યઘન, આત્મા અરૂપી જ્ઞાનઘન, કંદ, અરૂપી ચૈતન્યમૂર્તિ હૈ. અરૂપી સ્ફટિક ચૈતન્યરત્ન. યે રૂપી, જડ, મિટ્ટી, ધૂલ (હૈ). દોનોં એક જગહ પર હૈ ફિર ભી ભિન્ન ચીજ હૈં. પ્રગટ બાહ્ય મેં, પ્રગટ દિખનેવાલા (ભિન્ન હૈ).

'લક્ષ્મી, (ધામા)...' ધામ.. ધામ. 'મકાન, પુત્ર...' દેખો ઉસમેં (દિખાયા) હૈ, હાં ! દેખો ! સ્ત્રી ઔર એક ઓર પુત્ર કો ખડા રખા હૈ. ધામ–મકાન. સમજે ? 'મકાન, પુત્ર ઔર (રામા)...' રામ કી રામા–સ્ત્રી. સ્ત્રી પ્રગટ–પ્રત્યક્ષ ભિન્ન હૈ, તેરી કહાં સે આ ગઈ ? ક્યા કરેં ? યે તો ફકીર હો જાયે તો ઐસા હો. ક્યા કહતે હૈં ? 'સ્ત્રી આદિ મિલકર એક કૈસે હો સકતે હૈં ?' જબ યે જલ ઔર દૂધ કી ભાંતિ શરીર ઔર ભગવાનઆત્મા દોનોં ભિન્ન હૈં, બિલકુલ નિરાલા, બિલકુલ નિરાલા. જૈસે એક હીરા એક ડિબ્બી મેં રખા હો તો ડિબ્બી ઔર હીરા ભિન્ન હૈં. (વૈસે) યહ (શરીર) ડિબ્બી–ધૂલ હૈ. ઉસમેં હીરા–ભગવાન ચૈતન્ય પડા હૈ, અરૂપી ભિન્ન હૈ. ડિબ્બી મેં જબ ડિબ્બી ઔર હીરા ભિન્ન હૈ, તો બાહર કી ચીજ તો ભિન્ન હી હૈ. કોઈ કહતા થા, ઐસા તો ફકીર હો જાયે તો હો. ફકીર હી હૈ, ઐસા યહાં તો કહતે હૈં.

અન્યત્વ હૈ. આત્મા અપને સ્વરૂપ સે એકત્વ હૈ ઔર ઉસકે સ્વભાવ સે અન્યત્વ હૈ, અનેરા હી હૈ. આત્મા સે રાગ-દ્વેષ, શરીર, કર્મ અનેરે હી હૈં. હૈ હી અનેરે. આહા..હા...! માન્યતા કી ખબર નહીં. શ્રદ્ધા ક્યા હૈ ? સમજ મેં આયા ? ધર્મ કરો. ક્યા ધર્મ કરે ? ચીજ ક્યા હૈ સમજે બિના ક્યા કરના ? મૈં આત્મા આત્મરામ નિજાનંદ પ્રભુ અપને શુદ્ધ સ્વભાવ સે એકત્વ હૂં ઔર વિકાર કા ભાવ, પુણ્ય-પાપ આદિ સે મૈં ભિન્ન હૂં. ઐસા અંતર મેં નિર્ણય કિયે બિના સ્વભાવ કી એકતા કભી હોતી નહીં ઔર એકતા બિના કભી ધર્મ હોતા નહીં. સમજ મેં આયા ?

'જિસપ્રકાર દૂધ ઔર પાની આકાશ-ક્ષેત્ર મેં મિલે હુએ હૈં,...' આકાશ કા એક ક્ષેત્ર હૈ ના ? 'પરન્તુ અપને-અપને ગુણ આદિ કી અપેક્ષા સે દોનોં બિલકુલ ભિન્ન-ભિન્ન હૈં;...' જલ ભિન્ન હૈ, દૂધ ભિન્ન હૈ. 'ઉસીપ્રકાર યહ જીવ ઔર શરીર ભી

મિલે હુએ–એકાકાર દિખાઈ દેતે હૈં તથાપિ વે દોનોં અપને-અપને સ્વરૂપાદિ કી અપેક્ષા સે...' ભિન્ન હૈં. ક્યોંકિ અપના આત્મા અપને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ મેં હૈ, શરીર કા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ મેં હૈ નહીં. યે ક્યા ? અપના આત્મા, અપના દ્રવ્ય નામ વસ્તુ, ગુણ-પર્યાય–શક્તિ ઔર અવસ્થા કા પિંડ ભિન્ન હૈ. ઉસકી અવગાહન–ચૌડાઈ શરીર સે ભિન્ન હૈ. અપની સ્વદશા ભિન્ન હૈ. સ્વ ત્રિકાલી શક્તિ ભિન્ન હૈ. અપને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ મેં આત્મા હૈ, પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ મેં આત્મા નહીં હૈ. ઔર પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ મેં આત્મા ઉસમેં નહીં હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

ઇસ અંગૂઠી મેં યહ અંગૂલી નહીં હૈ. યહ અંગૂલી પદાર્થ હૈ, ઉસકા ઇતના ક્ષેત્ર હૈ. ઉસકી યહ વર્તમાન અવસ્થા હૈ. ઉસકી ઇતની શક્તિ હૈ. ઇસ અંગૂલી મેં યહ (અંગૂઠી) નહીં ઔર (અંગૂઠી મેં અંગૂલી) નહીં. ઐસે આત્મા મેં દેહ નહીં ઔર દેહ મેં આત્મા નહીં. કબ ? અભી. અરે...! એકમેક ઐસા માન રખા હૈ ના !

મુમુક્ષુ :– ઐસા વિચાર કરને કી આદત હી નહીં હૈ.

ઉત્તર :– આદત નહીં હૈ, અનાદિ કી અજ્ઞાન કી આદત હો ગઈ હૈ. મનુષ્યપને જન્મ લિયા, ખાના-પીના, કમાના, ભોગ કરના ઔર મર જાના. જાઓ, ચૌરાસી મેં. આહા..હા...!

ભાઈ ! યહાં તો 'દૌલતરામજી' 'છહ ઢાલા' (મેં) કહતે હૈં, તેરા સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ પર સે બિલકુલ ભિન્ન હૈ ઔર ઉસકા–પરમાણુ કા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ (ભિન્ન હૈ). યહ રજકણ–પરમાણુ દ્રવ્ય હૈ. ઉસમેં વર્ણ, ગંધ ગુણ હૈં. ઉસકી અવસ્થા હૈ, ઉસકી ચૌડાઈ હૈ વહ ઉસકા ક્ષેત્ર હૈ. (દોનોં) કભી એક નહીં હોતે. જબ જીવ ઔર શરીર ભી પૃથક્-પૃથક્ હૈ, 'તો ફિર પ્રગટરૂપ સે ભિન્ન દિખાઈ દેનેવાલે ઐસે મોટરગાડી,...' આપકી ડાલી હૈ, લો ! એ..ઇ..! ઉસકે લડકે કે પાસ લાખ રૂપયે કી મોટર હૈ. ક્યા કહતે હૈં મોટર કો ? શેવરલેટ. અપને કો તો નામ ભી નહીં આતા. ઉસ દિન સામને આયા થા ના ? 'ભિવંડી.. ભિવંડી' ! લાખ રૂપયે કી મોટર લેકર આયા થા. વહાં દૂસરા ભી એક મોટર લેકર આયા થા. દો આદમી લાખ રૂપયે કી મોટર લેકર આયે થે. એક કહે, મેરી ગાડી મેં બૈઠિયે, દૂસરા કહે, મેરી ગાડી મેં બૈઠિયે. યે બૈઠ ગયે, સુન ના ! આહા..હા...! મોટરકાર જડ કી પર્યાય હૈ. ધન ધૂલ હૈ, મકાન ધૂલ કા

ઢિગલા હૈ.

'બાગ (બગીચા) પુત્ર-પુત્રી, સ્ત્રી આદિ અપને સાથ કૈસે એકમેક હો સકતે હૈં ? અર્થાત્ સ્ત્રી-પુત્રાદિ કોઈ ભી પરવસ્તુ અપની નહીં હૈ – ઇસપ્રકાર સર્વ પદાર્થોં કો અપને સે ભિન્ન જાનકર,...' ભગવાનઆત્મા મૈં વસ્તુ શુદ્ધ અનંત ગુણ કા પિંડ હૂં. ઐસી દૃષ્ટિ સ્વસન્મુખ કરકે શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરના ઉસકા નામ ધર્મ કહને મેં આતા હૈ. 'સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વીતરાગતા કી વૃદ્ધિ કરતા હૈ,...' અંતર મેં એકાગ્ર હો, પર સે પૃથક્ કરકે તો શાંતિ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ ઔર અશાંતિ કા નાશ હોતા હૈ. ઇસ ભાવના કા યહ ફલ હૈ. (વિશેષ કહેંગે...) (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

❀

૬-અશુચિ ભાવના

પલ રુધિર રાધ મલ થૈલી, કીકસ વસાદિતૈં મૈલી;
નવ દ્વાર બહૈં ઘિનકારી, અસ દેહ કરૈ કિમ યારી. ૮.

અન્વયાર્થ :– જે (પલ) માંસ, (રુધિર) લોહી, (રાધ) પરુ અને (મલ) વિષ્ટાની (થૈલી) કોથળી છે; (કીકસ) હાડકાં, (વસાદિતૈં) ચરબી વગેરેથી (મૈલી) અપવિત્ર છે અને જેમાં (ઘિનકારી) ઘૃણા-ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાવાળાં (નવ દ્વાર) નવ દરવાજા (બહૈં) વહે છે (અસ) એવા (દેહ) શરીરમાં (યારી) પ્રેમ-રાગ (કિમ) કેમ (કરૈ) કરાય ?

ભાવાર્થ :– આ શરીર તો માંસ, લોહી, પરુ, વિષ્ટા, વગેરેની કોથળી છે અને હાડકાં, ચરબી વગેરેથી ભરેલ હોવાથી અપવિત્ર છે; તથા નવ દ્વારોથી મેલને બહાર કાઢે છે, એવા શરીરમાં મોહ-રાગ કેમ કરાય ? આ શરીર ઉપરથી તો માખની પાંખ જેવી પાતળી ચામડીથી મઢેલું છે તેથી તે બહારથી સુંદર લાગે છે, પણ જો તેની અંદરની હાલતનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં અપવિત્ર વસ્તુઓ ભરી છે. તેથી તેમાં મમતા-અહંકાર કે રાગ નકામો છે.

અહીં શરીરને મલિન બતાવવાનો આશય-ભેદજ્ઞાન દ્વારા શરીરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવી, નિજ પવિત્રપદમાં રુચિ કરાવવાનો છે, પણ શરીર પ્રત્યે દ્વેષ ઉત્પન્ન કરાવવાનો નથી. શરીર તેના સ્વભાવથી જ અશુચિમય છે તો આ ભગવાન આત્મા નિજસ્વભાવથી જ શુદ્ધ અને સદા શુચિમય-પવિત્ર ચૈતન્ય પદાર્થ છે. તેથી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતાના શુદ્ધ આત્માની સન્મુખતા વડે પોતાના પર્યાયમાં શુચિપણાની (પવિત્રતાની) વૃદ્ધી કરે છે તે અશુચિ ભાવના છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧૨, શુક્રવાર
તા. ૦૪-૩-૧૯૬૬, શ્લોક–૮, ૯, ૧૦. પ્રવચન નંબર–૪૨

અશુચિ ભાવના. પાંચ ભાવના થઈ ગઈ. શું છે આ અધિકાર ? જેને આત્મદર્શન, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન થયું છે કે, આ આત્મા અનંત આનંદના સ્વરૂપરૂપ આત્મા છે. એવું ભાન ને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન થયું એ આવી બાર ભાવના ભાવે છે. સમજાય છે કાંઈ ?

૧-અનિત્ય ભાવના. હું તો નિત્ય આનંદ છું. આ શરીર આદિ સંયોગ એ બધા ક્ષણિક, અનિત્ય થોડા કાળ રહેનારા છે. મારે ને એને કાંઈ સંબંધ નથી એમ અનિત્ય ભાવના ભાવતાં આત્મા શુદ્ધ નિત્ય ધ્રુવ તરફ સન્મુખ થતાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય.

૨-અશરણ ભાવના. મારું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય એ જ મને શરણ છે, એ સિવાય કોઈ શરણ (નથી). શુભ-અશુભ રાગ પણ શરણ નથી, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, દેહાદિ કોઈ શરણ નથી. એમ અંતરમાં સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યતત્ત્વ દૃષ્ટિમાં, જ્ઞાનમાં જેણે લીધું છે એ આવી વારંવાર ભાવના કરે છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ?

૩-સંસાર ભાવના. ત્રીજી આવી ગઈ ને ? અનંતવાર સંસારમાં રઝળ્યો પણ કોઈએ આત્માને શરણ છે નહિ. એ સંસાર કીધો હતો ને ? ચાર ગતિમાં દુઃખ ભર્યું છે એમ જાણે. આત્માના સ્વરૂપમાં જ આનંદ છે. જુઓ ! આ શરીરે સુખી તે સુખી (સર્વ વાતે).

પૂછતા હતા કાલે. કોણે કહ્યું ? હમણાં બે વાર બોલ્યા. કીધું, કોઈ મૂઢ જીવે – આત્માના વેરીએ એવું લખ્યું લાગે છે. શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. સમજાણું કાંઈ ? આત્મા આનંદ સ્વરૂપ અતીન્દ્રિય આનંદનું ધામ એ જ સંસારમાં સુખનું કારણ ને શરણ છે. ચાર ગતિ એકલું દુઃખનું જ કારણ છે. સમજાય છે કાંઈ ? નરકની ગતિ હો, મનુષ્યની ગતિ હો, સ્વર્ગની ગતિ હો ચારેય ગતિ દુઃખરૂપ છે. એક આત્મામાં જ આનંદ છે, બીજે ક્યાંય આનંદ નથી. સમજાય છે કાંઈ ? પછી કહ્યું,

૪-એકત્વ ભાવના. આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવથી એકત્વ – એકલો છે. એકત્વમાં કોઈ પર ચીજ એની સાથે સંબંધમાં નથી. આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદમૂર્તિ એ જ પોતાના સ્વભાવથી એકત્વ છે અને પૃથકત્વ (અર્થાત્) પુણ્ય-પાપ અને રાગાદિ, એ આત્મા પૃથક છે એમ જ્ઞાની–ધર્મી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની દૃષ્ટિ રાખીને આવી ભાવના ભાવે છે. સમજાય છે કાંઈ ?

૫-અન્યત્વ ભાવના. જેમ પાણી અને દૂધ જુદાં-જુદાં છે, બે એક નથી. એમ શરીર ને આત્મા બે એક નથી, તદ્દન જુદાં છે. દૂધ તે દૂધ છે અને પાણી તે પાણી છે. એમ આત્મા આનંદસ્વરૂપ તે દૂધ સમાન છે, શરીરાદિ એ જડ પાણી સમાન છે. બે તદ્દન જુદી ચીજ છે, એમ ધર્મી જીવે વારંવાર અંતર ભાવના કરવી.

૬-અશુચિ ભાવના છઠ્ઠી આજ આવી છે. 'પલ રુધિર રાધ મલ થૈલી, કીકસ વસાદિતૈં મૈલી;' આ શરીર, આ શરીર કેવું છે એની ભાવનાની વાત કરે છે. શરીરથી રહિત ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદની થેલી છે. આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદની થેલી છે. આ શરીર મળ, મૂત્રની થેલી છે. આહા..! શરીરને સંભળાવે છે ને ઇ ? કોને સંભળાવે છે આ ? આત્માને સંભળાવે છે કે, તું આવો છો ને શરીર આવું છે એ તું જાણ. શરીરને જડને ક્યાં ભાન છે. આ તો માટી છે, જડ છે.

પલ રુધિર રાધ મલ થૈલી, કીકસ વસાદિતૈં મૈલી;
નવ દ્વાર બહૈં ઘિનકારીં, અસ દેહ કરૈ કિમ યારી. ૮.

પહેલું જ આવ્યું, આ તમે માડ્યું છે એનું. અન્વયાર્થ :– આ શરીર 'માંસ, લોહી, પરુ અને વિષ્ટાની કોથળી છે.' અને આ એક સંચો એવો છે કે, ગમે એ ચીજ એમાં નાખો કે વિષ્ટા ઉત્પન્ન કરાવે એવો આ સંચો છે. એવો દુનિયામાં બીજો કોઈ સંચો એવો ન હોય. બરાબર છે ? ચાર શેર ઘીનો પાયેલો મેસુબ ખાવ, આઠ કલાકે વિષ્ટા થાય એવો આ એક સંચો છે. બીજામાં એકદમ વિષ્ટા નહિ થઈ જાય. એવું આ શરીર 'માંસ, લોહી, પરુ અને વિષ્ટાની કોથળી છે.'

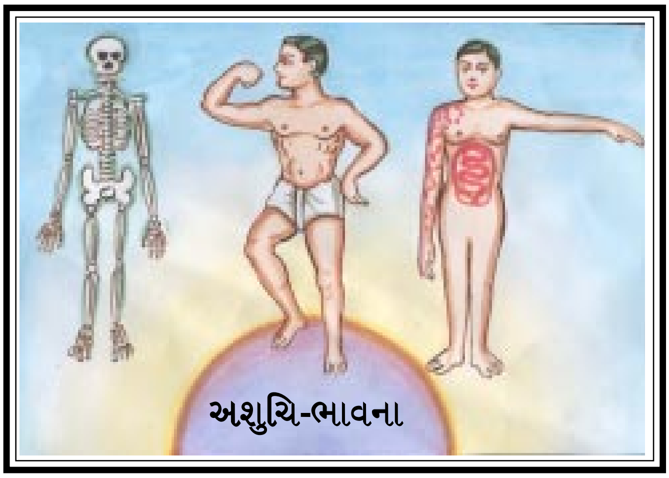

જુઓ ! આ દેખાવ આપ્યો છે ને પહેલા ? જુઓ ! આ હાડકા એકલા હાડકા, શરીરમાં એકલા આ હાડકાં દેખો. પછી માથે આ બધી ચરબી છે. માથે ચરબી ભરેલી (છે), અંદર હાડકાં એકલા. જુદાં હાડકા, એમાં ચરબીના, માંસના લોચા ભર્યા છે એમાં જુઓ ! અંદરમાં બધું બતાવ્યું છે કાંઈક આંતરડા ને એવું અને આંતરડા ને આ બધું. ભગવાનઆત્મા એ શરીરથી (ભિન્ન) તદ્દન અરૂપી ચૈતન્ય સ્ફટિક રત્ન, એ ચૈતન્ય સ્ફટિક રત્ન તદ્દન નિરાળો છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ?

માંસ, લોહી, પરુ એ વિષ્ટાની કોથળી અને વિષ્ટાને ઉત્પન્ન કરનારો સંચો. એને માટે દુર્લભ કહ્યો છે ? કહે છે કે, આ ધર્મ સમજવાનું આ નિમિત્તરૂપ કારણ છે. હવે ધર્મ સમજ તો એને દુર્લભ કહેવામાં આવે. ('શ્રીમદ્જી'એ) ન કહ્યું ? 'તોયે અરે ભવચક્રનો આંટો નહિ એક્કે ટળ્યો.' એ દુર્લભ કહ્યો. આવું મનુષ્યપણું મળ્યું અને ભવનો ચક્રનો આંટો ન ટળે તો શું તે કર્યું ? સમજાણું કાંઈ ? કોઈક આવ્યું હતું

ખરું, કો'ક હિન્દી હતું, ઘોડાગાડીમાં કો'ક આવ્યું હતું. કહો સમજાણું આમાં? હમણાં તો હિન્દી દરરોજ આવે છે.

હાડકાં, જુઓ ! આ હાડકાં. એકલા હાડકાંનો માળો. આ ચરબી કાઢી નાખો (તો) એકલા હાડકાંનો માળો. આમ દેખો, થૂંકવા ઊભો ન રહે એવું આ દેખાય છે, જુઓ ! કાણું, હાડકાંનું કાણું આ.

'હાડકાં, (વસાદિતૈં) ચરબી...' આ ચરબી ભરી છે માથે આ બધી, આ ચરબી છે માથે આ બધી. અંદર હાડકાં, આ ચરબી. અને એક ચામડી શેરડીની ઉપરની છોળ જેટલી આ ચામડી માથે લપેટી ગાર કરેલી છે. ગાર કહતે હૈં ? આ લપેટી (છે). એક માંખીના ટાંગા જેટલો પાતળો, ટાંગા નહિ પાંખ, આ કાઢી નાખો (તો) થૂંકવા ન ઊભો રહે એવું આ શરીર છે. હવે એ શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે. મૂઢ છે, મૂઢ છે કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :– તો પછી સુખી કઈ રીતે થાય ?

ઉત્તર :– સુખી તો આત્માએ સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. એ આવશે, સંવરમાં આવશે, જુઓ ! સમજાણું કાંઈ ? ઓહો..! જેની નજરું કરતાં ન્યાલ થાય એવી નિધિ આત્મા, એની કિંમત ન મળે. જેને યાદ કરતા જેના સ્મરણમાં સ્વભાવ યાદ આવતા સ્વભાવની શાંતિ પ્રાપ્ત થાય એવો આત્મા (છે). ઓહો..હો..! એમાં અનંતી શાંતિ પડી છે, અનંતો આનંદ પડ્યો છે, એકલા અનંત આનંદની જ એ ખાણ છે. જેને યાદ કરતા માત્ર વિકાર ભૂલીને સ્વભાવ યાદ આવે એવી શાંતિનું સ્થળ, એને ભૂલીને આ દેહ સુખનું કારણ (માને). મૂઢના કાંઈ ગામ જુદાં વસતા હશે?

મુમુક્ષુ :– ... નગ્નપણું તે એટલે...

ઉત્તર :– નગ્ન બહારથી કે અંદરથી ?

મુમુક્ષુ :– ... આવી જશે...

ઉત્તર :– આવી જશે એની મેળે. ઇ જ કહે છે કે, અંદરના આનંદકંદના અનુભવની દૃષ્ટિ વિના તારા શરીરની અશુચિનું જ્ઞાન કરનારો જાણ્યા વિના અશુચિ છે એમ જાણશે કોણ ? એકલા નગ્ન થઈને મરી ગયો અનંત વાર. સમજાણું કાંઈ ? ઇ આવશે,

આ પછી આસ્રવ ભાવનામાં એ વાત આવશે. શુભ-અશુભભાવ અનંત વાર કર્યા, અનંત વાર કર્યા. એ આસ્ત્રવ ભાવ છે, એ આત્મભાવ નથી. આહા..હા..!

લોઢાની ખાણ ખોદવાની મરજી, જોડે સોનાની ખાણ ખોદવાની નજર કરવાની ય વખત ન મળે એને. એમ આ માંસ, હાડકાં, ચરબી ભરેલું તત્ત્વ (છે). જો એને જુદાં જુદાં કરો, એક તપેલામાં નાખો એના હાડકાં, એકમાં નાખો એના આંતરડા, એકમાં નાખો એનું લોહી ને એકમાં નાખો એનું માંસ, એમાંથી જુદાં પાડીને (નાખો). ભાઈ ! અને એકમાં આ ઉપરની ઉતરેલી જુદી ચામડી નાખો. આહા..હા..!

ભગવાનઆત્મા ! એક બાજુ આમ નજર કરે તો શાંતિ, બીજી બાજુ નજર કર તો આનંદ, ત્રીજી બાજુ નજર કર તો અનંત બેહદ વીર્ય, એવો ભગવાન જેના આત્મામાં પોતાનો સ્વભાવ છે. સમજાય છે ? એવું શુચિ પવિત્ર સ્વરૂપ છે. આ અશુચિ છે, આ અશુચિ છે, ભગવાન શુચિ છે. આવે છે ને ૭૨ ગાથામાં ? 'સમયસાર' ૭૨ ગાથા. અશુચિ, જડ અને દુ:ખકારી. ભગવાન શુચિ, સુખકારી અને ચૈતન્ય. આહા..હા..! એવો પણ એવો અને એવી લગનીની લગન લગાડી દીધી ને જાણે કે, આ દેહ એ જ હું ને એમાંથી જાણે જુદો તો કાંઈ હું છું નહિ. આને ઠીક તો મને ઠીક. દુશ્મનને ઠીક તો મને ઠીક. આ નગ્ન તો આત્માને લાભ.

આ મૂઢ નો'તો કહેતો ? પેલો રાજા નહિ ? આ 'રતલામ'નો. ખુરશીએ કોણ બેસે ? ભગવાનઆત્મા અંદર અરૂપી છે. પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશમાં બિરાજમાન છે એ કોઈ ખુરશી ને કોઈ શરીરના રજકણનેય અડતો નથી. આહા..હા..! 'રતલામ'ના દરબારને તાવ આવે તો એને એમ ન કહેવાય કે, સાહેબ આપને તાવ આવ્યો. આપના દુશ્મને તાવ આવ્યો છે, વૈદ્યને બોલાવશું ? સુના થા ના ? પહેલે કહા થા. 'રતલામ' અભી તો છોટા રાજ હૈ, દસ લાખ, દસ લાખની ઊપજ, માંડ સાધારણ. પણ એ એવા માનના પોસેલા (કે), એને તાવ આવે (તો) ડૉક્ટરોએ, બીજાએ, દિવાનોએ એમ ન કહેવાય કે, સાહેબ આપને તાવ આવ્યો છે તો વૈદ્યને બોલાવશું ? આપના દુશ્મનને તાવ આવ્યો છે વૈદ્યને બોલાવશું ? આહા..હા..! વાત એની સાચી. પણ ઇ એને ખબર નથી. આ ચૈતન્ય ને આ જડ શરીર બેય દુશ્મન ભિન્ન છે. બે પરસ્પર (ભિન્ન-ભિન્ન છે).

આ ચૈતન્ય ને આ અચેતન, આ આનંદ ને આ દુઃખનું નિમિત્ત. હાડકાં, માંસથી ભરેલું (શરીર), ભગવાન અનંત શાંતિથી ભરેલો. તદ્દન વિરુદ્ધ બે વાત છે. આહા..હા..! પણ કોણ ભાવના ભાવે ? જે શુચિ સ્વરૂપ ભગવાન પવિત્ર ધામ આત્મા અને ચૈતન્યમૂર્તિ ને આનંદનું ધામ એમ જેને અંતરમાં, રુચિમાં, દૃષ્ટિમાં પોષાણમાં પેઠું છે અંદર. સમજાય છે ? જ્યારે જ્યારે વિકલ્પથી વિચાર કરે અહો..! આ આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાનઘન આનંદસ્વરૂપ અનંત અનંત બેહદ ચૈતન્ય સ્વભાવના અવિનાભાવી ગુણોથી ભરેલું તત્ત્વ છે. એવા તત્ત્વમાં શુચિપણું જ ભરેલું છે. આ તત્ત્વમાં એકલું અશુચિ ભરેલું છે. આ..હા..! કહો, સમજાણું કાંઈ ?

'હાડકાં, (વસાદિતૈં) ચરબી વગેરેથી અપવિત્ર છે અને જેમાં ઘૃણા-ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાવાળાં નવ દરવાજા...' નવ દ્વારમાંથી મેલ ઝરે છે. ભગવાનના અસંખ્ય પ્રદેશમાંથી આનંદ ઝરે એવો આત્મા (છે). અસંખ્ય પ્રદેશનું ધામ, અનંત ગુણનું સ્થાન, અસંખ્ય પ્રદેશે શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિના ઝરણા ઝરે એવો એ આત્મા અને આ નવ દ્વારે મેલ ઝરે. સમજાણું કાંઈ ? બે આંખ છે ને ? બે કાન, નાક, એક નાકના બે છિદ્ર, એક મોઢું અને પેશાબ ને ઝાડા ને આ છિદ્રો એવા નવ છિદ્રથી મેલ ઝરે છે. ભગવાનઆત્મા અસંખ્ય પ્રદેશી પ્રભુ, જેના એક એક પ્રદેશમાં અનંત અનંત બેહદ અચિંત્ય અપરિમિત શાંતિથી ભરેલું તત્ત્વ છે. જેની નજરું કરતાં, જેની નજરું કરતાં ન્યાલ થાય. સમજાણું કાંઈ ? એ નજર ન મળે. આહા..હા..! એવી ચીજને ન જોતાં, એની ભાવના ન કરતાં આ એકલા શરીર મારું એને (પોતાનું) કરે છે (એ) મૂઢ છે. આ અશુચિ ભાવના કરવામાં શરીર ઉપર દ્વેષ નથી. સમજાણું કાંઈ ? દ્વેષ માટે નથી, જ્ઞાન કરવા માટે છે કે, હું આત્મા આનંદથી ભરેલો સત્ પદાર્થ છું. સમજાય છે કાંઈ ? શરીરમાં 'નવ દરવાજા વહે છે...' સમજાણું કાંઈ ?

'એવા શરીરમાં પ્રેમ-રાગ કેમ કરાય ?' અરે...! યારી કેમ કરે છે ? જુઓ ! આ ગ્રંથકાર કહે છે, ભાઈ ! આ શરીર માટીનો પિંડલો, વસા ને ચરબીનું ઘર (છે) એમાં તને પ્રીતિ કેમ થાય છે ? કહો, ભાઈ ! છે એમાં ? જુઓ ! એમાં લખ્યું છે ? છે ? કેમ યારી કરે છે ? અરે..! ભગવાનઆત્મા તું. તારા ઘરની વાતું કરતા કેવળી પૂરી ન કહે એવી તારી ચીજ અને એનો તને પ્રેમ નથી અને આ ધૂળનો પ્રેમ છે,

ભાઈ ! ક્યા રસ્તે તારે જાવું છે ? સમજાય છે કાંઈ ? જ્યાં વીંછી ને સર્પો જ્યાં પડ્યા છે એ રસ્તે જઈને ડંખાવું છે તારે ? શું કરવું છે ? આહા..હા..!

ભગવાનઆત્મા, જેમાં એકાગ્ર થવામાં કોઈનો આધાર, શરણ જરૂર નથી. શરીર નીરોગી હોય, મન ઠીક હોય, વાણી ઠીક હોય, શરીર આમ બેઠું હોય, એને કોઈની જરૂર નથી. એવો ભગવાનઆત્મા એની શ્રદ્ધાના, જ્ઞાનની ભાવના ન કરતા કહે છે કે, એકલા શરીરનો પ્રેમ કરીને પડ્યો છો. ભાઈ ! એ પ્રીતિ છોડ. કેમ પ્રીતિ કરે છે ? એમ છે ને ?

ભાવાર્થ :– 'આ શરીર તો માંસ, લોહી, પરુ, વિષ્ટા વિગેરેની કોથળી છે...' આહા..હા..! જાણે માંસના લોચાને કટકા દઈએ, બટકા ભરી લઈએ, તેમાંથી શું કરીએ ? ચૂસીએ ? આહા..હા..! ભાઈ ! આ તો હાડકાં, માંસ, વિષ્ટા ચુસવાનું છે. કહે છે, 'અપવિત્ર છે; તથા નવ દ્વારોથી મેલને બહાર કાઢે છે, એવા શરીરમાં મોહ-રાગ કેમ કરાય ?' ભાઈ ! એની રુચિ કેમ કરાય ? સમજાય છે ? અને રુચિ કર્યા પછી આસક્તિ પણ કેમ કરાય ? સમજાય છે કાંઈ ?

'આ શરીર ઉપરથી તો માખની પાંખ જેવી પાતળી ચામડીથી મઢેલું છે...' એકલી ચામડી કરીને શરીર ઊભુ રાખે. આમ રૂપાળું લાગે એલા ... સમજાણું કાંઈ ? સોનાના પાંદડા નથી આવતા ? શું કહેવાય ? વરખ, વરખ. હાડકાં ઊભા રાખીને સોનાનો વરખ લગાડ્યો હોય. આ કોથળી હાડકાં કાઢીને નાખ્યાં હોય ને એના ઉપર સોનાનો વર્ક લગાડ્યો હોય. સમજાણું કાંઈ ? એમ આ સોનાનો વરખ ને ચામડી વળગાડી છે અંદરમાં. અંદર તો એકલા હાડકાં, ચામડા છે, ભાઈ ! અંદર ભગવાનઆત્મા અખંડ આનંદનો કંદ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે, એની દૃષ્ટિ કરીને એની ભાવના કર. આમાં છે કાંઈ ? ધૂળેય નથી કાંઈ. આહા..હા..! તો શું હશે આમાં ? ભાઈ ! આઠ આઠ મહિના સુધી આમ પગ ટીંગાડી રાખીને ન્હોતા પડ્યા ? ધૂળમાંય સુખ ન્હોતું. પગ તૂટ્યો તે દિ' આઠ મહિના આમ (રહ્યા હતા). ધૂળમાંય સુખ નથી. આહા..હા..!

'તેની અંદરની હાલતનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં અપવિત્ર વસ્તુઓ ભરી છે. તેથી તેમાં મમતા-અહંકાર કે રાગ કરવો નકામો છે.' કામ તારું કાંઈ સરે એવું

નથી, બાપુ ! આહા..હા..! આવો એક ભગવાન તું, તારી વાત કરતા નજરામણું મળે. આહા..! સમજાય છે ? એની પ્રીતિથી વાત સાંભળતા પણ ન્યાલ થાય એવી એ ચીજ (છે). આની માંડી. આ શરીર સારું નથી, હોં ! એ શરીરને દુઃખે દુઃખી હોં! અને શરીરને સુખે સુખી. માળા પણ કેટલી મૂઢતા રગડ... રગડ... રગડ... રગડ (કરવી છે ?) હવે એના ફળ તરીકે વળી પાછા આથી અનંતા ગુણા દુઃખોમાં અવતાર (લેશે). પછી અનંત ગુણા દુઃખોમાં (જાય). એ નરકના દુઃખો ! ભગવાન જાણે ને એ ભોગવે.

એવી ચાર ગતિમાં દુઃખો એણે ભોગવ્યા. ભાન નો મળે, ભાન. વર્તમાન ભાળ્યું ત્યાં થઈ રહ્યું. આને સગવડતા ને મારે નહિ, આને પૈસા ને મારે નહિ, (આને) નીરોગતા કૂદે છે. લોહીથી કૂદે હાંઢડા જેવો ને મારે તો પગ પણ ઊંચો થાતો નથી. (એક મુમુક્ષુ કહેતા), આ બધા નીરોગી, પાપી છે ને આપણે આ નથી તોપણ... આહા..હા..! ઊંધી દૃષ્ટિ, હવે કોને સારા કહેવા ? શરીરના પાસડા. ન્યાંથી એકાકર થઈને જાશે નરકમાં, જાશે નિગોદમાં ક્યાંય પાછો માણસનો પત્તો અનંતકાળે નહિ ખાય. શેના વખાણ કરે છે તું ? હેં ?

મુમુક્ષુ :– ....

ઉત્તર :– હા. અરે..! હરણિયાને મારીને આમ કૂદે. ગોરો. અમારે ન્યાં છે ને ? 'ચમારગામ'. હરણને મારીને કૂદીને પડ્યો ને પેલો, પોતાના ઓલા હોય ને ? આ આમ હાથ નાખીને આમ પાટલુનમાં હાથ નાખીને આમ કૂદ્યો. 'ચમારગામ' નામ છે, હમણા 'નબીરપુર' આપ્યું છે. 'પાલેજ' પાસે છે. આહા..હા..! નરકના નમૂના તો અહીંથી દેખાય છે કે નહિ ? નમૂનો લઈને જાય નરકમાં. ધર્મના નમૂના અહીંથી શાંતિ વેદતા મોક્ષમાં ચાલ્યા જાય. એ નમૂનો લઈને જાય છે, અમથો મફત જાય છે કાંઈ ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..!

'અહીં શરીરને મલિન બતાવવાનો આશય-ભેદજ્ઞાન દ્વારા શરીરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવી,...' જુદું બતાવવું છે. અશુચિ કરીને દ્વેષ કરવો નથી. એ તો સ્વતંત્ર પદાર્થ જગતની ચીજ છે. રજકણો જગતના અહીં આવીને ખડકાણા, ગોઠવાણા છે. એ કાંઈ આત્માના નથી ને આત્માને કારણે આવ્યા પણ નથી. આત્માને કારણે આવ્યા પણ

નથી. આ એની યોગ્યતાને કારણે આ ક્ષેત્રાંતરે પર્યાય પામીને પરિણમી રહ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..!

'પણ શરીર પ્રત્યે દ્વેષ ઉત્પન્ન કરાવવાનો નથી. નિજ પવિત્રપદમાં રુચિ કરાવાવનો છે. શરીર તેના સ્વભાવથી જ અશુચિમય છે તો આ ભગવાનઆત્મા નિજસ્વભાવથી જ શુદ્ધ અને સદા શુચિમય-પવિત્ર ચૈતન્ય પદાર્થ છે. તેથી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ...' સાચી દૃષ્ટિ જીવ. પેલી ખોટી દૃષ્ટિ છે. શરીરે ઠીક તે ઠીક, એ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. સાચી દૃષ્ટિ જીવ – ભગવાનઆત્મા રાગ અને શરીરથી નિરાળો એવી જેની દૃષ્ટિ છે એવો ધર્મી 'પોતાના શુદ્ધ આત્માના સન્મુખતા વડે,...' સ્વભાવની સન્મુખ વડે 'પોતાના પર્યાયમાં શુચિપણાની (પવિત્રતાની) વૃદ્ધિ કરે છે તે અશુચિ ભાવના છે.' હવે આસ્રવ ભાવના, જુઓ !

૭-આસ્ત્રવ ભાવના

જો યોગનકી ચપલાઇ, તાતૈ હ્વૈ આસ્રવ ભાઇ;
આસ્રવ દુખકાર ઘનેરે, બુધિવંત તિન્હૈં નિરવેરે. ૯.

અન્વયાર્થ :– (ભાઇ) હે ભવ્ય જીવ ! (યોગનકી) યોગની (જો) જે (ચપલાઇ) ચંચળતા છે (તાતૈં) તેનાથી (આસ્ત્રવ) આસ્ત્રવ (હ્વૈ) થાય છે, અને (આસ્ત્રવ) તે આસ્ત્રવ (ઘનેરે) ઘણું (દુખકાર) દુઃખ કરનાર છે; માટે (બુધિવંત) સમજદાર (તિન્હૈં) તેને (નિરવેરે) દૂર કરે.

ભાવાર્થ :– વિકારી શુભાશુભ ભાવરૂપ જે અરૂપી અવસ્થા જીવમાં થાય છે તે ભાવઆસ્ત્રવ છે, અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એકક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે દ્રવ્યાસ્ત્રવ છે. [અને તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.]

પુણ્ય-પાપ બેય આસ્ત્રવ અને બંધના ભેદ છે.

પુણ્ય :– દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત વગેરે શુભ ભાવ સરાગી જીવને હોય છે તે અરૂપી અશુદ્ધ ભાવ છે; અને તે ભાવ-પુણ્ય છે અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય

રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એકક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે દ્રવ્યપુણ્ય છે. [તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.]

પાપ :– હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ઇત્યાદિ જે અશુભ ભાવ છે તે ભાવ પાપ છે અને તે સમયે કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોનું આગમન થવું તે દ્રવ્યપાપ છે. [તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.]

પરમાર્થથી (ખરેખર-વાસ્તવમાં) પુણ્ય-પાપ (શુભાશુભ ભાવ) આત્માને અહિતકર છે, તથા આત્માની ક્ષણિક અશુદ્ધ અવસ્થા છે. દ્રવ્યપુણ્ય-પાપ તો પર વસ્તુ છે તે કાંઇ આત્માનું હિત-અહિત કરી શકતા નથી. આમ બરાબર નિર્ણય દરેક જ્ઞાની જીવને હોય છે, અને આ પ્રમાણે વિચાર કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબનના બળથી જેટલા અંશે આસ્ત્રવભાવને દૂર કરે છે તેટલા અંશે તેને વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે, તેને આસ્ત્રવ ભાવના કહેવામાં આવે છે.

જો યોગનકી ચપલાઇ, તાતૈ હ્વૈ આસ્રવ ભાઇ;
આસ્રવ દુખકાર ઘનેરે, બુધિવંત તિન્હેં નિરવેરે. ૯.

જુઓ ! આ એક વિશેષણ આપ્યું. અન્વયાર્થ :– 'હે ભવ્ય જીવ ! (યોગનકી ચપલાઈ)...' આ આત્માના પ્રદેશનું કંપન એ નવા આવરણો આવવાનું કારણ (છે). એમાં જેટલા પ્રમાણમાં કષાયના પરિણામ (થાય); કંપન છે એ તો પરમાણું આવવાનું કારણ અને એ કંપનમાં જેટલા પ્રમાણમાં શુભ-અશુભભાવનો કષાય છે એ નવા આસ્રવનું મૂળ કારણ એ છે, મૂળ કારણ એ છે. કંપન છે એ પરમાણુંને આવવાનું નિમિત્ત છે અને એમાં જેટલો કષાયભાવ અહીં છે એટલો પરમાણુમાં સ્થિતિ અને રસ પડે છે. સમજાણું કાંઈ ? નાવમાં જેમ છિદ્ર હોય અને પાણી ભરાય એમ આત્મામાં જેટલા પ્રમાણમાં શુભ અને અશુભભાવનો મેલ છિદ્ર પડ્યું એટલા નવા આવરણો આવે છે. સમજાણું ?

'ચંચળતા છે તેનાથી આસ્રવ થાય છે,...' આસ્રવ એટલે એક તો પરિણામે પોતે ભાવઆસ્રવ અને નવા રજકણો આવે તે દ્રવ્ય આસ્રવ. સમજાણું કાંઈ ? શુભ અને

અશુભ કષાયના ભાવ એ ભાવઆસ્રવ, ભાવ મલિન આસ્રવ (છે), એ સ્વરૂપમાં નથી ને પ્રગટ થયા અને એને કારણે નવા રજકણો આવે એમાં સ્થિતિ, રસાદિ પડે એ દ્રવ્યઆસ્રવ (છે). સમજાય છે કાંઈ ?

'આસ્રવ થાય છે, અને તે આસ્રવ ઘણું દુઃખ કરનાર છે;...' જુઓ ! એ શુભ અને અશુભભાવ દુઃખના કરનારા છે. બેય. બેય કહ્યું ને ? જુઓને ! શુભ ને અશુભભાવ... ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, એનાથી વિપરીત પુણ્ય-પાપના ભાવ બેય વિકાર આસ્રવ એ પ્રત્યક્ષ વર્તમાન દુઃખરૂપ છે અને એનું બંધન–રજકણો એ પણ ભવિષ્યમાં દુઃખના જ નિમિત્તો છે. સમજાય છે કાંઈ ? તે 'માટે (બુદ્ધિવંત) સમજદાર...' મૂઢને શું કહેવું એમ કહે છે. ભાઈ ! તારો સંસારમાં રખડવાનો આરો લાવવો હોય... સમજાય છે ? અને મોક્ષના વારામાં તારે આવવું હોય (તો એને માટે આ વાત છે). એ શુભ-અશુભભાવ દુઃખદાયક છે. એનાથી રહિત ભગવાન શાંતિનું કારણ છે.

'માટે સમજદાર તેને દૂર કરે !' શુભ-અશુભભાવને રોકે, શુભ-અશુભભાવને રોકે. શી રીતે ? પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવનો આશ્રય લઈ એ ભાવને રોકે. સમજાણું કાંઈ ? મહાન પદાર્થ પ્રભુ ! સિદ્ધનો પિંડલો પ્રભુ આત્મા, એનો આશ્રય લઈ શુભ-અશુભભાવને રોકે, દુઃખદાયકને રોકે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એ...! દેવાનુપ્રિયા ! આ શુભભાવ દુઃખનું કારણ કહ્યું, નગ્નપણું-ફગ્નપણું ક્યાં ગયું ? આ તો પહેલું કહ્યું હતું તેની સામે આ (કહ્યું). નગ્ન થઈ જાઓ હવે, શું નગ્ન (થાય) ? નાગા જ છે

બધા, કોણ નથી ? શરીરની અવસ્થા નગ્ન કરે કોણ ? સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા એ શુભ-અશુભ લાગણીના લુગડા વિનાનો છે. શુભ અને અશુભ રાગની લાગણી વિનાનો ભગવાન છે. એવા આત્માની દૃષ્ટિ કર અને આવા શુભાશુભભાવને રોક. સમજાણું કાંઈ ? 'નિરવેરે' (એટલે) રોકે એમ.

ભાવાર્થ :– 'વિકારી શુભાશુભ ભાવરૂપ જે અરૂપી અવસ્થા જીવમાં થાય છે...' તે જીવમાં થાય છે. એ દયા, દાન, વ્રતના શુભભાવ, હિંસા, જૂઠુંના અશુભભાવ એ આત્માની અવસ્થામાં થાય છે. 'તેને ભાવઆસ્રવ કહે છે,...' એ ભાવઆસ્રવ ખરા તો એ જ આસ્રવ છે. 'અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ...' એની મેળાએ કર્મનું એક ક્ષેત્રમાં આવવું થાય 'તે દ્રવ્યાસ્ત્રવ છે.' રજકણો આવે તે. '(અને તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.)' શુભાશુભ ભાવ (નિમિત્તમાત્ર છે). નવા રજકણોનું એના ઉપાદાન કારણે આવવું અને શુભાશુભ ભાવનું એમાં નિમિત્તપણે થવું. એ શુભાશુભભાવ જ આત્માને દુઃખદાયક છે.

'પુણ્ય-પાપ બેય આસ્રવ અને બંધના ભેદ છે.' સમજાણું ? 'યોગનકી ચપલાઈ' કીધું ને ? બેયને રોકો. હવે આવી તો ચોખ્ખી વાત આમાં મુકી છે છતાં એ કહે કે, નહિ. એ..ઇ..! એ 'છ ઢાળા'ના 'સોનગઢે' અર્થ કર્યા છે, એમાં નથી, ફલાણું નથી. (એમ કોઈક કહે છે). આ શું કહે છે આ પણ ? 'બુધિવંત તિન્હૈં નિરવેરે, આસ્રવ દુખકાર ઘનેરે, બુધિવંત તિન્હૈં નિરવેરે.' શુભ-અશુભભાવ તો આસ્રવ છે.

મુમુક્ષુ :– પરંપરા...

ઉત્તર :– શેમાં પરંપરા ? ધૂળમાં ? પરંપરા એટલે વર્તમાનમાં નથી પણ ભવિષ્યમાં એને ટાળશે ત્યારે થશે એમ પરંપરા(નો અર્થ છે). સમજાણું કાંઈ ? ઇ એમ કહે છે. પાપના આસ્રવ પરિણામથી પરંપરા ધર્મ થાતા હશે ! આસ્રવ પરિણામ પરંપરા અનર્થનું કારણ છે એમ 'કુંદકુંદાચાર્યે' બાર અનુપ્રેક્ષામાં તો લખ્યું છે. વિકાર, વિકાર તે વિકાર અર્થનું કારણ થાય ? વિકાર અનર્થનું કારણ છે. લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ? શુભ-અશુભભાવ બેય અનર્થનું કારણ છે, બંધનું કારણ છે. પુણ્ય ને પાપ બેય. પુણ્ય સોનાની બેડી, પાપ લોઢાની બેડી લખ્યું છે, હોં! એમાં. (સમયસાર) પુણ્ય-પાપ અધિકારમાં (આવે છે ને ?) એમણે લખ્યું છે, આમણેય લખ્યું છે આમાં આણે લખ્યું

છે, હોં! બુધપુરુષોં ને પુણ્ય-પાપ કાર્યોં કો નહીં કિયા. આત્મા કે અનુભવ મેં ચિત્ત લગાયા. ક્યોં ? દેખો ! શાસ્ત્રકારોં ને પાપ કો લોહે કી બેડી, પુણ્ય કો સોને કી બેડી કહા હૈ. આ લખ્યું છે, ભાઈ ! આમાં હોં ! દસમાં શ્લોકમાં છે.

મુમુક્ષુ :– ... ફેર ન પડ્યો ?

ઉત્તર :– શું ફેર પડ્યો ? લોઢાનો ભાવ વધ્યો. અહીં તો કહે છે, ભાઈ ! આ ભગવાનઆત્મા હળવો અને શુદ્ધ ચિદાનંદ મૂર્તિ છે. એમાં જેટલા પ્રમાણમાં શુભ અને અશુભભાવ થાય એ બધા દુઃખદાયક અને વિકારી છે. લાખ વાતની વાત નિશ્ચય એક નિશ્ચય ઉર આનો. આ વિના તારો આરો ત્રણકાળમાં આવવાનો નથી. સમજાય છે કાંઈ ?

પુણ્ય :– 'દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત વગેરે શુભભાવ સરાગી જીવને હોય છે તે અરૂપી અશુદ્ધભાવ છે;...' અવિકારી દશાથી ઊલટી અવસ્થા છે, 'અને તે ભાવ પુણ્ય છે અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય રજકણોનું સ્વયં-સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એકક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે દ્રવ્યપુણ્ય છે. (તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.)' સ્વતંત્ર બેય ચીજ છે. આત્મા શુભ-અશુભભાવ કરે એ અશુદ્ધ પરિણામ છે, એ આસ્રવભાવ છે. નવા રજકણોને નિમિત્તમાત્ર કહેવાય છે.

આમ ધર્મી જીવ આસ્રવની ભાવના, ચિંતવના વારંવાર કરે અને આત્મા શુદ્ધ સન્મુખનું લક્ષ રાખીને શુદ્ધિ વધારે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? અરે...! જ્યારે હોય ત્યારે એણે છીંડી જ ગોતી છે. છટકવાની છીંડી – અહીંથી થશે, શુભભાવ આવ્યો તો આ છે. હવે શુભભાવ અનંત વાર કર્યો, સાંભળને ! નવમીં ગ્રૈવેયકે ગયો શુભ વિના ગયો હશે ? શુક્લલેશ્યા કેવી હતી ! નવમી ગ્રૈવેયક અનંત વાર ગયો, અનંત વાર દિગંબર જૈન સાધુ થઈને નવમી ગ્રૈવેયક ગયો. સમજાય છે કાંઈ ? શુભભાવ તે પુણ્ય છે, સંવર-બંવર, અંશે (પણ) ધર્મ-બર્મ ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં નથી. ભગવાન વીતરાગ માર્ગમાં એને સંવર કહેતા નથી, શુભભાવને સંવર નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ તો પહેલા અમારે બહુ ચર્ચા ચાલતી. 'ધ્રાંગધ્રા'માં (અમુક ભાઈઓ) હતા ને ? ક્યાં ગયા ? પેલા નહિ ભાઈ ? શુભભાવ એ સંવર (છે), એ 'પ્રશ્ન વ્યાકરણ'માં

આવે છે. (સંવત) ૧૯૭૬ની સાલમાં પહેલા ગયા ત્યારે (ચર્ચા) ચાલતી હતી. ૧૯૭૬. 'પ્રશ્ન વ્યાકરણ'માં એવો ભાવ આવે છે. શુભભાવ સંવર... શુભભાવ સંવર... શુભભાવ સંવર... ભાઈ ! શુભભાવ સંવર હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? (એ લોકો) બહુ ચર્ચા (કરતા હતા).

(અહીંયા) કહે છે, પાપ :– 'હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ઇત્યાદિ જે અશુભભાવ છે તે ભાવ પાપ છે અને તે સમયે કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોનું આગમન થવું...' (નવા કર્મમાં આવે છે) 'તે દ્રવ્યપાપ છે.' રજકણ. (તેમાં જીવના...)' ભાવ–પાપ પરિણામ તે નિમિત્ત છે.

'પરમાર્થથી (ખરેખર-વાસ્તવમાં) પુણ્ય-પાપ (શુભાશુભ ભાવ) આત્માને અહિતકર છે,...' લખ્યું છે, દેખોને ! 'આસ્રવ દુઃખકાર ઘનેરે, બુદ્ધિવંત તિન્હેં નિરવેરે.', 'જો યોગનકી ચપલાઈ, તાતૈં હ્વૈ આસ્રવ ભાઈ;' તેથી આસ્રવ છે ભાઈ, એમ કહે છે. સમજાણું ? હે ભાઈ ! એ આસ્રવ છે એમ કહે છે. 'આસ્રવ દુઃખકાર ઘનેરે,...' એ આસ્રવ દુઃખકાર ઘનેરે. શાસ્ત્રમાં બેય દુઃખ પરિણામ, દુઃખનું કારણ કહ્યું. 'બુદ્ધિવંત તિન્હેં નિરવેરે.' સમજુ આત્માના જ્ઞાની એ શુભાશુભ ભાવને અટકાવે છે અને આત્માની સન્મુખ થાય છે, તેને સંવર થાય છે. સમજાણું ?

'તથા આત્માની ક્ષણિક અશુદ્ધ અવસ્થા છે.' શુભ-અશુભભાવ આત્મા ત્રિકાળ આનંદમૂર્તિ એની શુભાશુભ ભાવ અશુદ્ધ અવસ્થા છે. સમજાણું કાંઈ ? 'દ્રવ્ય પુણ્ય-પાપ તો પર વસ્તુ છે તે કાંઈ આત્માનું હિત-અહિત કરી શકતા નથી.' જડ કર્મ કાંઈ હિત-અહિત કરતા નથી. 'આમ બરાબર નિર્ણય દરેક જ્ઞાની જીવને હોય છે, અને આ પ્રમાણે વિચાર કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન દ્વારા...' ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ એના અવલંબનના આશ્રયના એકાકાર દ્વારા 'જેટલા અંશે આસ્રવભાવને દૂર કરે છે તેટલા અંશે તેને વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે,...' શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય. 'તેને આસ્રવ ભાવના કહેવામાં આવે છે.' લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ?

આસ્રવ કરવાની ભાવના કરવી ? કે આસ્રવ દૂર કરવાની ભાવના કરવી ? એમ કીધું અહીં. પુણ્ય-પાપના ભાવ 'બુદ્ધિવંત તિન્હેં નિરવેરે, દુઃખકાર ઘનેરે' (છે) માટે.

એમ કીધું. ચૈતન્ય જ્ઞાનાનંદ મૂર્તિ, એને અંતર દૃષ્ટિમાં લઈને શુભાશુભ ભાવ દુઃખદાયક છે (એને) નિરવેરે–છોડે કે કરે ? ભાવના ભાવે આસ્રવની કે, પુણ્ય હોય તો ઠીક ને પુણ્ય હોય તો આમ ઠીક ને ? સમજ મેં આયા ? મિથ્યાદૃષ્ટિ એમ માને છે. પુણ્ય આસ્રવ હોય તો ઠીક. જ્ઞાની એને છોડવા માગે છે. આહા..હા...! બે ભાવના થઈ. (હવે) ત્રીજી.

મુમુક્ષુ :– ....

ઉત્તર :– ક્યાં ચડાવે ? ધૂળમાં ? ઇ કહે, આત્મા પુણ્ય-પાપના ભાવ રહિત એકાગ્રતા કરે એ ઊંચે ચડે. ઓલો નીચે ઉતરતો જાય. આહા..હા..! નીચે એટલે ચાર ગતિ. આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની ગતિ અંતરમાં એકાગ્ર થાય તેમ ઊંચો ચડતો જાય. પોતાના સ્વભાવથી ખસીને પુણ્ય-પાપમાં આવતો જોય એમ નીચે પડતો જાય. આહા..!

૮-સંવર ભાવના

જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;
તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે. ૧૦.

અન્વયાર્થ :– (જિન) જેઓએ (પુણ્ય) શુભ ભાવ અને (પાપ) અશુભ ભાવ (નહિં કીના) કર્યા નથી, અને માત્ર (આતમ) આત્માના (અનુભવ) અનુભવમાં [શુદ્ધ ઉપયોગમાં] (ચિત) જ્ઞાનને (દીના) લગાવ્યું છે (તિનહી) તેઓએ (આવત) આવતાં (વિધિ) કર્મોને (રોકે) રોક્યા છે અને (સંવર લહિ) સંવર પ્રાપ્ત કરીને (સુખ) સુખનો (અવલોકે) સાક્ષાત્કાર કર્યો છે.

ભાવાર્થ :– આસ્ત્રવનું રોકાવું તે સંવર છે. સમ્યગ્દર્શનાદિ વડે મિથ્યાત્વાદિ આસ્ત્રવો રોકાય છે. શુભ ઉપયોગ અને અશુભ ઉપયોગ બન્ને બંધના કારણ છે એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પ્રથમથી જ જાણે છે. જોકે સાધકને નીચલી ભૂમિકામાં શુદ્ધતાની સાથે અલ્પ શુભાશુભ ભાવ હોય છે તોપણ તે બન્નેને બંધનું કારણ માને છે, તેથી

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબનવડે જેટલા અંશે શુદ્ધતા કરે છે તેટલા અંશે તેને સંવર થાય છે, અને ક્રમે ક્રમે તે શુદ્ધતા વધારીને પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પોતે સ્વસન્મુખતાપૂર્વક જે શુદ્ધતા (સંવર) પ્રાપ્ત કરે છે તે સંવર ભાવના છે.

હવે સંવર ભાવના. દેખો ! 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;' લ્યો ! આ તો દેશી હિન્દી 'દૌલતરામજી'ની છે. 'દૌલતરામ' (કૃત) 'છ ઢાળા'. સાદી દેશી ભાષા છે.

જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;
તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે. ૧૦.

કેટલો શબ્દ મૂક્યો છે, જુઓ ! ઓહો..હો..! સાક્ષાત કરે સંવરને–સુખને, એમ. અન્વયાર્થ :– 'જેઓએ શુભભાવ અને અશુભભાવ કર્યા નથી,...' દેખો ! જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માના શુદ્ધ પવિત્ર દૃષ્ટિમાં શુભ-અશુભભાવ કરવું છોડી દઈને 'અને માત્ર આત્માના અનુભવમાં...' દેખો ! શુભ અને અશુભભાવ બેય બંધનું કારણ છે. આત્માના તરફની દૃષ્ટિ જ્ઞાન શુદ્ધ ઉપયોગ તે જ મોક્ષનું કારણ છે. 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;...' દેખો ! ઓલા પુણ્ય-પાપ ભાવ આત્મા નહિ. હૈ કિ નહિ ઇસમેં ? ઘણું સમાડ્યું છે. જેણે ભગવાનઆત્મા, એ પુણ્ય-પાપના આસ્રવના પરિણામ રહિત જેણે જાણ્યો, જોયો, માન્યો છે એવા જીવે પુણ્ય-પાપને કરવું છોડી દઈ ને આતમ અનુભવમાં ચિત્ત દીધું છે. આત્માની શુદ્ધ પરિણતિમાં જેણે ચિત્ત દીધું છે. પછી પરિણતિ ઉપયોગ થાય ત્યારે શુદ્ધતા થાય. સમજ મેં આયા ? આ..હા..!

'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના,' એ યોગની ચપલાઈ સામે આ લીધું. 'આતમ અનુભવ ચિત દીના;...' ભગવાનઆત્મા શાંત અનાકૂળ આનંદસ્વરૂપ, એને અનુસરીને અનુભવ કરવો.

અનુભવ રત્ન ચિંતામણિ અનુભવ હૈ રસ કૂપ,
અનુભવ મારગ મોક્ષનો ને અનુભવ મોક્ષ સ્વરૂપ.

અરે..! એ વાત રુચે નહિ અને શુભ-અશુભભાવ રુચે એના નિવેડા–આરા ક્યાંથી આવે ? અહીં તો જન્મ-મરણ રહિત દશા ન થાય એ દશાને દશા જ ગણવામાં આવતી નથી. આહા..હા..! સ્વર્ગ મળે કે નરક મળે કે રાજા થાવ કે રંક થાવ, પાંચ પાંચ લાખના અશ્વ–ઘોડા 'અમેરીકા'ના થાવ. મોટા અશ્વ ને બળદ થાય છે ને ?

મુમુક્ષુ :– શરતના ઘોડા ?

ઉત્તર :– હા, શરતના ઘોડા મોટા, બળદ પણ મોટા મોટા લાખ લાખ, સવા સવા લાખના (થાય). સમજાય છે ? એ બધા ચાર ગતિના સ્થાન દુઃખરૂપ, દુઃખરૂપ (છે). શુભ-અશુભભાવ કરવાનો ભાવ જેણે છોડ્યો છે અને ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ ભગવાન, એની જેણે ભાવના કરી છે, એ ભાવના કહો કે અનુભવ કહો કે શુદ્ધ ઉપયોગ કહો, એમાં જેણે પોતાનું ચિત્ત દીધું છે તેણે 'આવતાં (વિધિ) કર્મોને રોક્યા છે...' એ કર્મને રોકે છે. દેખો ! શુભ-અશુભભાવ એ કર્મને આવવાનું કારણ છે અને શુભાશુભ ભાવ રહિત આત્માના ભાવની શુદ્ધતાની દશા એ કર્મને રોકવાનું કારણ છે. એમાં છે કે નહિ ?

આત્માના અનુભવમાં ચિત્ત રાખ્યું છે. ઓ..હો..! સમજાણું ? શુદ્ધ સ્વરૂપ પોતાનું નિજ આનંદ મહાન પરમેશ્વરપદ પોતાનું (છે). અરે..! પોતાનું પરમેશ્વરપદ ભૂલી અને પામર પુણ્ય-પાપના પામર પદમાં જેની પ્રીતિ છે એને ચાર ગતિમાં રખડવાના ફળ છે. સમજાણું કાંઈ ? પોતાના પરમેશ્વર પદને સંભારનાર, યાદ કરનાર, એમાં ચિત્ત દેનાર શુભાશુભભાવને કરતો નથી. જેટલા પ્રકારમાં શુદ્ધભાવની પરિણતિ કરે છે એટલા પ્રકારમાં તેને કર્મ આવતા રોકાય જાય છે. તેને ભગવાન સંવર કહે છે, એને ભગવાન સંવર કહે છે. આ તો હિન્દી ભાષા(માં) 'છ ઢાળા' 'દૌલતરામજી' કૃત છે.

મુમુક્ષુ :– જ્ઞાનીની તો આવી જ વાત હોય.

ઉત્તર :– એવી જ વાત હોય ને, બીજી શું વાત હોય ? આહા..! 'દૌલતરામજી' કહતે હૈં તો અપને ઘર કી બાત નહીં કરતે હૈં. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર પરમાત્માએ જે કહ્યું છે (તે) 'છ ઢાળા'માં (કહે છે) અને હિન્દી 'છ ઢાળા', સાદી હિન્દી ભાષા છે, ૯૩ ગાથા છે. સમજાણું ? જુઓને ! સંવરની વ્યાખ્યા છે. પુણ્ય ને પાપ એ સંવર નહિ,

એ આસ્રવ (છે).

મુમુક્ષુ :– શુભજોગ સંવર નહિ ?

ઉત્તર :– ઇ શુભ જોગ પુણ્ય કીધું ને. એ પુણ્ય કીધું હતું. આસ્રવ કીધો ને. પુણ્ય કહો કે શુભ યોગ કહો, પુણ્યભાવ પુણ્ય કહો કે શુભ યોગ કહો બેય એક જ છે. ભાવ પુણ્ય કહો કે શુભ જોગ કહો, ભાવ પાપ કહો કે અશુભ જોગ કહો. દ્રવ્ય પુણ્ય-પાપ એ રજકણ જડની દશા અને ભાવ પાપ-પુણ્ય એ આત્માની અશુદ્ધ દશા, એ વાત માથે આવી ગઈ. અરૂપી અશુદ્ધભાવ. પોતાનું પરમેશ્વરપદ જ હજી ગોઠે નહિ, પોતાનું પરમેશ્વરપદ જે હજી રુચે નહિ, એને પરમેશ્વર પદ પ્રાપ્ત કરવાનું વીર્ય કેમ સ્ફૂરે ? જેને પુણ્ય ને પાપના ભાવ જે પામરભાવ રુચે એને આત્મ પરમેશ્વરપદ કેમ રુચે ?

એથી અહીંયાં ગ્રંથકાર કહે છે 'દૌલતરામજી' પંડિત થયા. સમજે ? કે, 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;' એ આત્મઅનુભવ કોને હશે ? આઠમા-નવમાની વાત હશે આ ? આ તો પહેલેથી વાત કરે છે. સમજાય છે કાંઈ ? 'તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે.' દેખો ! ભાષા. એ ધર્મી જીવ પોતાના અત્મામાં, અનુભવમાં ચિત્ત દઈને શુભાશુભ ભાવને રોકે છે. એ 'સંવર પ્રાપ્ત કરીને સુખનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે.' સુખને અવલોકે છે. ઇ અતીન્દ્રિય આનંદને જોવે છે. શું કહ્યું ? કે, પુણ્ય-પાપના ભાવ એ દુઃખરૂપ છે. સામે દુઃખકારી કહ્યું હતું ને ? સામે દુઃખકારી કહ્યું હતું ને ? નવમામાં. 'આસ્રવ દુઃખકાર'. ત્યારે સંવર આનંદને અવલોકે છે અર્થાત્ સંવરમાં આનંદ થાય છે. એને સંવર કહીએ. અતીન્દ્રિય આનંદને (અવલોકે છે). આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ એનું અવલોકન–તેનું સાક્ષાત્કાર થવું એવી દશામાં જે સુખનો આનંદ આવે એ દશાને સંવર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

બહારમાં એને બીજા કરતા સારો કહે ને તો ખુશી થઈ જાય. આ પુણ્ય-પાપ કરતા ને સ્વર્ગ કરતા તું સારો છે એમાં ખુશી નથી થાતો. ઉં..હું..હું (કરે છે). બીજા કરતા એમ કહે કે, હા હોં, તમે તો બહુ હોંશિયાર હોં, ઓ..હો..! એના કરતા તમે બહુ બુદ્ધિશાળી. (એને એમ થાય કે), બીજા કરતા અધિક તો ઠરાવ્યો. અહીં કહે છે કે, એલા પણ પુણ્ય-પાપના ભાવ અને શરીર કરતા તું જુદો સારો છો. (તો કહે),

ના, ઇ નહિ ભાઈ સાહેબ. જુઓને ભાઈ, બાપ પાસે પૈસા નહોતા, તમે આટલી ઉન્નતથી કર્યા, ભેગા કર્યા, આવું કર્યું, મકાનો કર્યા... સમજ્યા ને ? બાહુબળે કમાણા, બાહુબળે મકાનો કર્યા, બાહુબળે આબરું મેળવી ને હવે ભૂહાંડીયો વાળીને ચાલ્યા જાવ. મરીને જાવ હવે હેઠે. શેના કર્યા ? ધૂળ કર્યા તેં ? ત્યાં એને ખુશી થાય, હા. તમે તો બહુ, ભાઈ ! ઝાડ રોપ્યા છે, આંબા રોપ્યા છે, બાપા ! તમે તો, ઓહો..હો..! એમ કહે. ઇ (એક ભાઈ) કહેતા. ગરાસિયાઓ (બીજા ભાઈને કહેતા), આંબા રોપ્યા છે. એ તો માણસ અમીર માણસ હતા. પણ આ તો લોકો ... તો (એમ કહે), ઓહો..હો..! પૈસા ખર્ચ્યા, આ કર્યું, આ કર્યું, આ કર્યું, આંબા રોપ્યા, બાપા ! આંબા પાકવાના હવે. અરે..! ભગવાન ! ઇ ખુશી થાય. અહીં કહે છે કે, એલા તેં આંબા રોપ્યા, આત્માના પવિત્ર ભાવની રુચિ અને દૃષ્ટિ કર, શુભાશુભ ભાવની રુચિ છોડ. તેં આંબા રોપ્યા ત્યાં કેવળજ્ઞાનના કંદના ફળ પાકશે. (તો કહે), ઇ નહિ.. ઇ નહિ.

નિમિત્ત અને શુભ પરિણામ વિના ચાલે એવું તારું તત્ત્વ છે, સાંભળને ! એવો સ્વાધીન ભગવાન, જેની નજરું કરતા વિકારનો નાશ થાય, જેની નજરું કરતા ન્યાલ દશા પ્રગટે, જેની નજરું કરતા પરમાત્મા પોતે છે એમ પ્રતીતમાં આવે. એવો ભગવાનઆત્મા એ તને રુચે નહિ. અહીં સંવર અધિકાર છે, સાક્ષાત્કાર કર, એમ કહે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! શેઠે બહુ કર્યા હશે. સંવર બહુ કર્યા છે, કહે છે. ભાઈ ! એમ કહે, અત્યાર સુધી સંવર ઘણાં કર્યા. ઇ સંવર ધૂળમાંય સંવર નહોતા. મિથ્યાત્વભાવ હતો ને માનતા કે અમે સંવર કર્યા. એ... ભાઈ ! ઇ ભાઈએ બહુ સામાયિક કરી હતી. આહા..હા..!

ભાઈ ! એકકોર પ્રભુને મુકીને તું વાતું કર. આ પ્રભુ પોતે બિરાજતા હોય અને એના દુશ્મનો હોય એની સાથે તું મેળ કર, એ પ્રભુ શી રીતે પ્રસન્ન થશે ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! ભગવાન પરમેશ્વર બિરાજે છે ને ! આનંદકંદવાળું તારું (સ્વરૂપ), એની સામું ન જોઈને એકલા વિકારની સાથે પ્રેમ કરીને પડ્યો, એ પ્રભુ પ્રસન્ન થઈને શી રીતે પ્રગટશે ? સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો ભાષા ભારે મુકી છે ! સુખને અવલોકે. ભાષા જુદી છે, જોયું ? પેલો દુઃખને અવલોકતો. શુભ-અશુભભાવ એ દુઃખને અવલોકતો. એ દુઃખ છે એમ જાણતો

નહોતો પણ દુઃખ ઉપર એની નજરું હતી. અજ્ઞાનીની અનાદિથી શુભ અને અશુભભાવમાં દુઃખમાં નજરું હતી. આ આત્મા દુઃખ અને આસ્રવ વિનાના ચીજ છે એમ જ્યાં નજર કરતાં એ સંવરના ભાવમાં આત્મા આનંદરૂપે અવલોકે અને એની પર્યાયમાં આનંદનું અવલોકનનું વેદન થાય એને ભગવાન સંવર કહે છે. આહા..હા..! કહો, ભાઈ ! સાક્ષાત્કાર કર્યો. સમજાય છે ? 'સંવર લહિ સુખ અવલોકે...' આમાં કાંઈ શબ્દાર્થ નથી. સુખ પ્રાપ્તિ કિયા, બસ ! એટલો જ અર્થ કર્યો છે. સંવર મેં આનંદ કી અનુભૂતી હોતી હૈ, એટલું કહ્યું છે. સંવર મેં આનંદ કી અનુભૂતી. આમાં શું કર્યું છે ? સાક્ષાત્કાર કિયા, ઠીક કર્યું છે. આ પહેલા મુક્યું. સંવર સુખકા સાક્ષાત્કાર કિયા હૈ. આપણે લખ્યું છે. એમાંથી લખ્યું છે, મૂળ એમાંથી બનાવ્યું છે. સમજાણું ?

મુમુક્ષુ :- જોરદાર છે.

ઉત્તર :- જોરદાર છે. એવું સ્વરૂપ જ છે, એમ કહે છે. જે અનંત કાળથી શુભ-અશુભભાવની ભાવના ભાવતા એકલા દુઃખના જ વેદનને એણે જોયું છે. એ શુભ-અશુભભાવની ભાવના છોડી, ચૈતન્ય સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા એની ભાવના કરતા જે સુખનું અવલોકન થતાં વર્તમાન દશામાં પણ સુખ પ્રગટ થતાં એ સુખને અવલોકે એટલે સાક્ષાત્કાર કરે છે. જે સુખ શક્તિમાં પડ્યું હતું... સમજાય છે કાંઈ ? જે સુખ શક્તિમાં હતું એને એકાગ્ર કરીને સાક્ષાત પર્યાયમાં સુખને પ્રગટ કરે છે. તેને સંવર કહેવામાં આવે છે અને એ સંવર મુક્તિનો ઉપાય છે, એમ ભાવના ભાવે છે, લ્યો ! (વિશેષ કહેશે...) (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❀

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧૩, શનિવાર
તા. ૦૫-૩-૧૯૬૬, શ્લોક–૧૦, ૧૧. પ્રવચન નંબર–૪૩

'દૌલતરામજી' કૃત 'છહ ઢાલા' હૈ. ઉસમેં પાંચવીં ઢાલ ચલતી હૈ. દસવીં ગાથા, સંવર ભાવના આઠવીં હૈ. દેખો ! સંવર ભાવના કિસકો કહતે હૈં ? કિ, 'આસ્રવ કો રોકના સો સંવર હૈ.' ભાવાર્થ હૈ, ભાવાર્થ. આસ્રવ ક્યા (હૈ) ? 'સમ્યગ્દર્શનાદિ દ્વારા મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવ રુકતે હૈં.' પહલે તો અપના શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ કા અભેદ સ્વભાવ કી દૃષ્ટિ અનુભવ મેં કરકે મિથ્યાત્વ કા આસ્રવ રુકતા હૈ. સમજ મેં આયા ? દેખો ! ચિત્ર મેં ઢાલ લી હૈ ના, ઢાલ ! ઢાલ. ઢાલ હોતી હૈ ના ? ઢાલ. શસ્ત્ર કો રોકને કી ઢાલ હોતી હૈ ના ? ભૈયા ! ઐસે ક્યા ? આત્મા શરીર, કર્મ, પુણ્ય-પાપ કે ભાવ સે રહિત ઔર અપને શુદ્ધ આનંદાદિ અનંત ગુણ સહિત, ઐસા અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ એકરૂપ આનંદરૂપ (હૈ) ઉસકા અંતર મેં એકાકાર હોકર અનુભવ કી દૃષ્ટિ કરકે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરના વહી મિથ્યાત્વરૂપી આસ્રવ રોકને કી ઢાલ હૈ. સમજ મેં આયા ? ઢાલ.. ઢાલ. ઇસકા નામ ભી 'છહ ઢાલા' હૈ ના ? 'છહ ઢાલા'. ઢાલ.

મિથ્યાશ્રદ્ધા, જો આત્મા પૂર્ણ અનંત શુદ્ધ આનંદકંદ હૈ, ઉસકો એક સમય કે અંશ જિતના માનના અર્થાત્ ઉસકો પુણ્ય-પાપ કા વિકારવાલા માનના ઔર ઉસકો શરીર, કર્મ સહિત હી માનના ઔર શરીર, કર્મ આદિ પરપદાર્થ કી ક્રિયા કરનેવાલા માનના વહ મિથ્યાત્વ આસ્રવ હૈ.

મુમુક્ષુ :– જૈનને બધું હોય ?

ઉત્તર :– જૈન કિસકો કહના ? સંપ્રદાય મેં જન્મ લિયા તો જૈન હો ગયે ? ભગવાનઆત્મા જો અપના પૂર્ણ સ્વરૂપ શુદ્ધ એકરૂપ (હૈ) ઉસકી અનાદિ સે દૃષ્ટિ

છૂટકર, પરપદાર્થ (જો) અપને સે ભિન્ન હૈં, ઉસકા કર્તા માનતા હૈ. કર્તા માનતા હૈ તો અપને કો ઔર પર કો એક માને બિના પર કા કર્તા માન સકતા નહીં. બરાબર હૈ ?

અપને અલાવા પરપદાર્થ શરીર, વાણી, કર્મ આદિ જડ અથવા અન્ય જીવ ઉસકા કાર્ય મૈં કર સકતા હૂં ઔર મૈં ઉસ કાર્ય કા કારણ હૂં, ઐસા માનનેવાલા પરદ્રવ્ય કો હી (અપને સાથ) એકરૂપ માનતા હૈ. પર સે પૃથક્ વહ માનતા નહીં. ઉસકા નામ હી મિથ્યાત્વભાવ હૈ.

દૂસરા, શુભ ઔર અશુભભાવ જો પુણ્ય-પાપ વિકારભાવ હૈ વહ મલિન, વિકૃત, ઉપાધિ વિભાવ હૈ, ઉસકા ભી મૈં કરનેવાલા ઉસ વિકાર કો હી અપને સ્વભાવ મેં અપનાતા હૈ ઔર અપના માનતા હૈ, ઉસકા નામ મિથ્યાદર્શન આસ્રવ હૈ. ભાઈ ! કૌન અભી કોઈ આયા થા ના ? આપ કે સાથવાલા કોઈ થા. કોઈ આયા થા, કહતા થા કિ, હમ લોગ સબ મિલકર ભાષણ કરતે હૈં. કોઈ કહતા થા. અભી આયે થે ના ? સુનકર ઉસે લગા કિ, યહ કરને જૈસા લગતા હૈ, યહાં રહને જૈસા હૈ. સુનકર ઐસા હો ગયા. ઐસા બોલે થે બેચારે. હમ તો ભાષણ કરે. ફિર મૈંને આપ કા નામ દિયા. આહા..હા...! અરે..! ભાષણ કૌન કરે ? યહ જડ કી પર્યાય (હૈ). દૂસરે કો કૌન સુધાર સકે ? વહ પર કી પર્યાય (હૈ).

યહાં તો કહતે હૈં કિ, અપને મેં પુણ્ય-પાપ કા ભાવ જો શુભ-અશુભ હૈ વહ અપને સ્વરૂપ મેં નહીં, તો ઉસકા કર્તા હો તો ઉસકી વિકાર ઉપર હી હૈ. ઔર વિકાર પર દૃષ્ટિ હોને સે નિર્વિકારી ભગવાન શુદ્ધ ચિદાનંદ (કા) ઉસકી દૃષ્ટિ મેં અનાદર હૈ. સમજ મેં આયા ? સૂક્ષ્મ બાત હૈ. અનંતકાલ મેં ઉસને ક્યા આત્મા, ક્યા વિકાર ઔર ક્યા પર ઉસકા કભી ભેદજ્ઞાન કિયા નહીં. ઔર ભેદજ્ઞાન હી સંવર હૈ. સંવર હૈ ના ? દેખો !

'ભેદજ્ઞાન હી જ્ઞાન હૈ, બાકી બૂરો અજ્ઞાન, ધર્મદાસ ક્ષુલ્લક કહે, હેમરાજ તુ માન.' ભેદજ્ઞાન ક્યા (હૈ) ? કિ, આત્મા શુભ-અશુભભાવ કૃત્રિમ ક્ષણિક સે ભી ભિન્ન હૈ ઔર પરદ્રવ્ય સે તો ત્રિકાલ ભિન્ન હૈ હી ઔર અપને સ્વરૂપ મેં વર્તમાન મેં અલ્પ જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય કા જો અલ્પ વિકાસ દિખતા હૈ વહ એક સમય કી અવસ્થા

હૈ. વહ પૂર્ણ આત્મા નહીં. ઉસ અવસ્થા કી દૃષ્ટિ છોડકર, શુભાશુભભાવ કી પ્રીતિ–રુચિ છોડકર, પર કી રુચિ છોડકર અપને અખંડ જ્ઞાયક સ્વભાવ મેં અંતર્મુખ મેં અંતરદૃષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન (હૈ). મિથ્યાદર્શન રોકને કો વહ ઢાલ હૈ. સમજ મેં આયા ? (ઉન્હોં ને) મહાસત્તા કા પ્રશ્ન કિયા થા. ભગવાનઆત્મા...!

જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;
તિનહી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે. ૧૦.

ઇતને શબ્દ (હૈં). 'દૌલતરામજી' ને એક પંક્તિ મેં, ગાગર મેં સાગર દિયા હૈ. 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના,' દૂસરી બાત તો કહાં રહી ? યહાં તો 'કીના' પર વજન હૈ. પર કા કરના તો કહાં રહા ? લેકિન શુભ ઔર અશુભભાવ ભી મેરી ચીજ નહીં. ઉસકો ભી દૃષ્ટિમેં સે છોડકર 'આતમ અનુભવ ચિત દીના;' ભાઈ ! યહાં 'કીના' શબ્દ હૈ ના ? ઉસ પર પૂરા વજન હૈ.

'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના,' જિસને ભગવાનઆત્મા પર અંતર ચિંતવન કી એકાગ્રતા દ્વારા, શુભાશુભભાવ કા કર્તા ન હુઆ ઔર પુણ્ય-પાપ પર સે જિસને લક્ષ્ય છોડ દિયા. 'આતમ અનુભવ ચિત દીના;' આત્મા ભગવાન અનાકુલ આનંદ કા ભંડાર ભરા હૈ. મહાઆનંદ કા લાભ ઐસા જો મોક્ષ, ઉસકા કારણ જો મોક્ષમાર્ગ, ઉસકા કારણ જો આત્મદ્રવ્ય. મહાઆનંદ કા લાભ જો મોક્ષ... સમજ મેં આયા ? મોક્ષ કી વ્યાખ્યા યહ (હૈ). વહ પહલે આ ગયા હૈ. મહાઆનંદ કા લાભ મોક્ષ (હૈ). યહાં આ ગયા હૈ ના ? 'નિયમસાર' મેં આ ગયા. 'નિયમસાર' મેં. મહાઆનંદ કા લાભ. અપની પર્યાય મેં અતીન્દ્રિય મહાઆનંદ કા લાભ (હોના) વહ મોક્ષ (હૈ). ઉસકા કારણ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જો અપૂર્ણ, અપૂર્ણ અલ્પ આનંદરૂપ (હૈ), સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અલ્પ આનંદરૂપ, વહ મહાઆનંદરૂપ કા કારણ મોક્ષ કા માર્ગ (હૈ). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર. ઇસ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કા કારણ દ્રવ્ય સ્વભાવ (હૈ). સમજ મેં આયા ?

દ્રવ્ય નામ વસ્તુ. એક સમય મેં સચ્ચિદાનંદ પૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન, શુદ્ધ દર્શન, શુદ્ધ આનંદ આદિ એકરૂપ વસ્તુ દ્રવ્ય, જિસકો યહાં 'નિયમસાર' મેં કારણપરમાત્મા કહા. યહાં ઉસકો દ્રવ્ય કહા, ધ્રુવ કહા. યહ ધ્રુવ મોક્ષમાર્ગ કી પર્યાય કા કારણ (હૈ), મોક્ષમાર્ગ

કી પર્યાય મોક્ષ કા કારણ (હૈ). મોક્ષ કા કારણ મોક્ષમાર્ગ કી પર્યાય ઔર મોક્ષમાર્ગ કી પર્યાય કા કારણ દ્રવ્ય સ્વભાવ (હૈ). સમજ મેં આયા ? ક્યા (કહા) ?

મુમુક્ષુ :- અલ્પતા ક્યોં કહા ?

ઉત્તર :- થોડા હૈ ના ? ઉસમેં અભી મોક્ષમાર્ગ હૈ. પૂર્ણ નહીં, પૂર્ણ તો મોક્ષ હો તબ હોતા હૈ. પૂર્ણ મોક્ષપર્યાય તો પૂર્ણ આનંદ હોતા હૈ તબ હોતા હૈ. યહ તો કારણરૂપ અલ્પ શુદ્ધતા હૈ. પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટ હો તો મોક્ષ હો જાયે.

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્ત્વ કી અલ્પતા ક્યોં કહી ?

ઉત્તર :- સમ્યગ્દર્શન કી અલ્પતા નહીં. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન મેં અલ્પ આનંદ હૈ. મોક્ષમાર્ગ મેં અલ્પ આનંદ (હૈ). માર્ગ હૈ ના ? કારણ હૈ ના ? કાર્ય હુઓ તો પૂર્ણાનંદ હો ગયા. ઉસકા આશ્રય જો કરના હૈ, સમ્યગ્દર્શન કા આશ્રય હૈ વહ તો પૂર્ણાનંદ આત્મદ્રવ્ય હૈ. પરંતુ આનંદ કી પ્રતીતિ હુઈ ઉસમેં આનંદ આયા વહ અલ્પ આનંદ આયા હૈ. પૂર્ણ આનંદ પ્રગટ હો જાયે તો મોક્ષ હો જાયે. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

યહાં કહતે હૈં, 'આતમ અનુભવ ચિત દીના;' દેખો ! ભાષા કૈસી હૈ ? 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના,' શુભ-અશુભભાવ, દૂસરી બાત તો કહાં રહી ? શરીર, કર્મ, બાહ્ય પદાર્થ કા કાર્ય તો નહીં પરંતુ શુભ-અશુભભાવ ભી નહીં કિયા ઉસને આતમ અનુભવ ચિત્ત દિયા. આત્મા અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિ હૈ, ઉસમેં ઉસકા મન લગા. ક્યા હુઆ ? 'અનુભવ' શબ્દ (કા અર્થ) શુદ્ધઉપયોગ હૈ. શુભ-અશુભભાવ હૈ ના ? પુણ્ય ઔર પાપ શુભ-અશુભભાવ હૈ, આસ્રવ હૈ. ઉસકો રોકકર અર્થાત્ ઉસ ઓર કા લક્ષ્ય ઔર કર્તાપને કી બુદ્ધિ છોડકર, ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ હૈ ઉસમેં ચિત્ત લગાયા તો શુદ્ધ ઉપયોગ મેં આત્મા કા ભાન હુઆ કિ, યહ આત્મા શુદ્ધ આનંદકંદ હૈ. ઐસા શુદ્ધભાવ હુઆ ઉસકે અશુદ્ધભાવ રુકતે હૈં ઔર ઉસકે કર્મ ભી રુક જાતે હૈં. ભાઈ ! યે તો બહુત સંક્ષિપ્ત શબ્દ મેં કહા હૈ. ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. યે 'છહ ઢાલા' તો બહુત ચલતી હૈ કિ નહીં ? લેકિન અર્થ સમજે નહીં.

'આત્મ અનુભવ ચિત દીન; તિનહી વિધિ આવત રોકે,...' ઢાલ. 'વિધિ' નામ આઠ કર્મ. ઉસમેં દો બાજુ ઢાલ લી હૈ, દેખો ! એક ઓર ચાર કર્મ ઔર દૂસરી

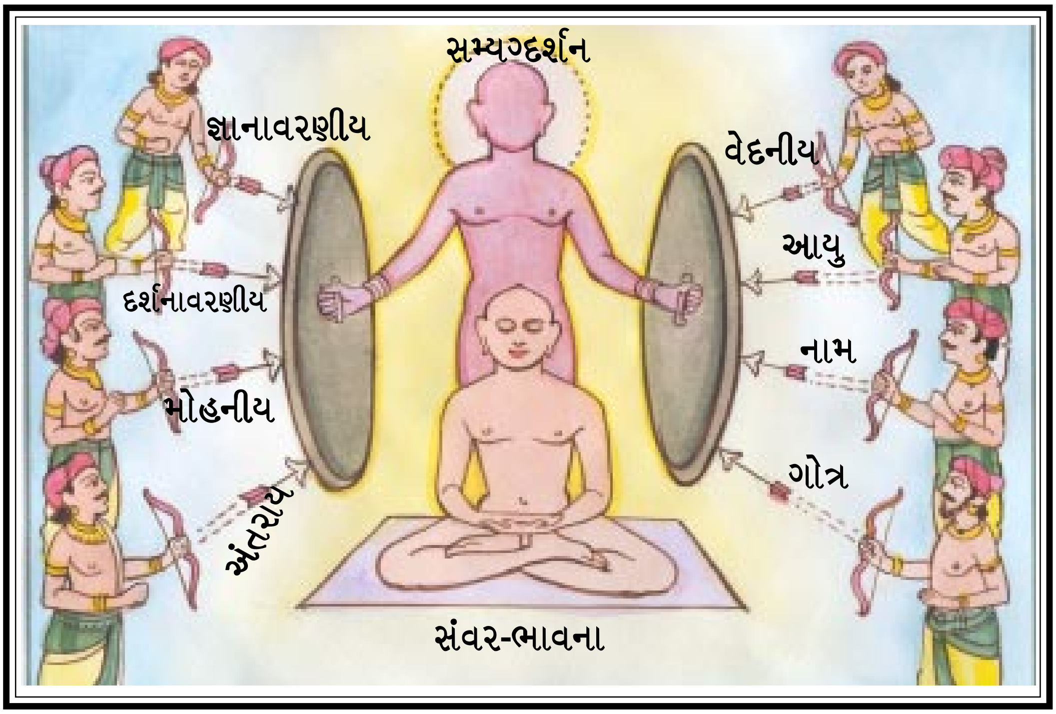

ઓર ચાર કર્મ. એક ઘાતિ ઔર અઘાતિ. ભગવાનઆત્મા અપને સ્વભાવ મેં શુદ્ધતારૂપી દૃષ્ટિ ઔર જ્ઞાન કે કારણ અંતર મેં રુકા તો ઉસકો પુણ્ય-પાપ કા ભાવ આદિ બંધ આદિ રુક જાતે હૈં. બાદ મેં 'વિધિ આવત રોકે' વે રુક ગયે. 'સંવર લહિ સુખ અવલોકે.' મહા શબ્દ પડા હૈ. ભગવાનઆત્મા જિસમેં પરમ મહાઆનંદ હૈ. અતીન્દ્રિય, અતીન્દ્રિય અનંત અનંત અચિંત્ય સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્મા હૈ. સત્ ચિદ્ આનંદ, શાશ્વત આનંદ, ઉસમેં અંતર એકાગ્ર હોતા (હૈ). કહતે હૈં કિ, સંવર ક્યા ? કિ, જિસમેં સંવર લહિ સુખ સાક્ષાત્કાર કરે. આનંદ કા સાક્ષાત્કાર કરે. આહા..હા...! હૈ ?

'સંવલ લહિ સુખ અવલોકે.' દેખો ! અપને 'સાક્ષાત્' કા અર્થ કિયા હૈ. હિન્દી મેં ભી વહી અર્થ હૈ. જો અનાદિકાલ કા શુભ-અશુભભાવ ઔર પરવસ્તુ કા કર્તા ઐસા જો મિથ્યાત્વભાવ (હોતા થા) વહ દુઃખ કા વેદન કરનેવાલા થા. દુઃખ કા વેદન કરનેવાલા થા. ભૈયા ! સમજે ? પુણ્ય-પાપ કા ભાવ મૈંને કિયા, ઐસે વિકાર કો નિર્વિકારી સ્વભાવ મેં એકત્વ કરકે કર્તા હોતા થા તો વહાં ભ્રમણા મિથ્યાભાવ ઉત્પન્ન

હોતા થા. પરંતુ મિથ્યાભાવ મેં અકેલા દુઃખ થા. સમજ મેં આયા ? ઇસ દુઃખ કા નાશ (કિયા). અપના સ્વરૂપ પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ સે (રહિત હૈ). કર્મ, શરીર સે તો રહિત હૈ હી, ક્યોં ? કર્મ, શરીર તો આત્મા કી એક સમય કી પર્યાય મેં ભી ઉસકી મૌજૂદગી નહીં હૈ. કર્મ, શરીર કી અજીવ કી આત્મા કી એક સમય કી પર્યાય મેં ભી મૌજૂદગી નહીં હૈ. સમજ મેં આયા ? પરંતુ અપની પર્યાય મેં શુભ ઔર અશુભ જો વિકાર કી મૌજૂદગી એક સમય મેં હૈ,.. સમજ મેં આયા ? એક સમય મેં શુભ ઔર અશુભ, દયા, દાન, કામ, ક્રોધ કા શુભાશુભભાવ આત્મા કી પર્યાય નામ અવસ્થા મેં મૌજૂદગી–હયાતી હૈ, ઉસકી ભી રુચિ છોડકર, જ્ઞાયક ચિદાનંદ પૂર્ણ દ્રવ્ય સ્વભાવ મેં ચિત્ત લગાયા તો મિથ્યાભાવ કા નાશ હોકર અર્થાત્ દુઃખ કા નાશ હોકર અર્થાત્ આત્મા કે સુખ કા સાક્ષાત્કાર–અવલોકન હુઆ. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :– ગાગરમેં સે સાગર નિકલા.

ઉત્તર :– સાગરમેં સે થોડા નિકલા. પૂરા સાગર નહીં નિકલા.

મુમુક્ષુ :– દુઃખ દિખતા નહીં.

ઉત્તર :– હરખ સનેપાતિયા કો દુઃખ કા ભાન નહીં હૈ તો કૈસે દિખે ? હરખ સનેપાતિયા સમજતે હો ? ભૈયા ! વાત, પિત્ત ઔર કફ રોગ નહીં હોતા ? સન્નિપાત. ત્રિદોષ. ત્રિદોષ હોતા હૈ ના ? વાત, પિત્ત, કફ કા રોગ. વક્ર હોતા હૈ તો વહ હંસતા હૈ. ક્યા સુખી હૈ ? નહીં. એ.. દેવાનુપ્રિયા ! સનેપાતવાલા હંસતા હૈ. યહ સનેપાત હૈ. મિથ્યાત્વ, અવ્રત ઔર કષાય. અથવા મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન ઔર કષાય યાની અચારિત્ર. યે તીન કા ઉસે રોગ લગા હૈ. જૈસે વાત, પિત્ત ઔર કફ સન્નિપાત ત્રિદોષ કે કારણ દુઃખી હૈ, ફિર ભી હંસતા હૈ. ઐસે અજ્ઞાની અનાદિ સે અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાનંદ કી દૃષ્ટિ સે વિપરીત દૃષ્ટિ, અપને સ્વરૂપ કે જ્ઞાન સે વિપરીત જ્ઞાન, અપને સ્વરૂપ સે વિપરીત રાગ-દ્વેષ કા આચરણ, ઇન તીનોં કા ઉસકો ત્રિદોષ લગા હૈ. બરાબર હૈ ? ઇસ ત્રિદોષ કે કારણ ઉસે પૂર્ણ દુઃખ હૈ (લેકિન) ભાન નહીં. મૈં દુઃખી હૂં કિ નહીં, માલૂમ નહીં. ભાઈ ! યે દુઃખ નહીં લગતા ? એ... દેવાનુપ્રિયા !

મુમુક્ષુ :– એક બાર વે બહુત રોતે થે.

ઉત્તર :- કબ રોતે થે ? કુછ થા ? સ્ત્રી મર ગઈ તબ ? ક્યા થા ? ઉસ દિન ? હોગા. ઠીક સે યાદ નહીં હૈ. સુખ મેં રોના આતા હૈ, ક્યોં ? દુઃખ હૈ લેકિન ભાન નહીં. કહા ના ? મજબૂત શરીર (હો), ૩૨ સાલ કા યુવાન ઔર વાત, પિત્ત, કફ રોગ ને ઐસા ઘેરા, ઐસા ઘિરાયા (કિ), લોગ દેખે કિ, અભી એક ઘંટે મેં દેહ છૂટા જાયેગા. વહ હંસતા હૈ. વહ સુખ હૈ ? માનતા હૈ. કલ્પના મેં અજ્ઞાન મેં માનતા હૈ. દુઃખ હૈ. હંસતા હૈ વહ દુઃખ હૈ.

ઐસે ભગવાનઆત્મા અપને આનંદસ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ઔર લીનતા છોડકર મિથ્યાશ્રદ્ધા, મિથ્યાજ્ઞાન, રાગ-દ્વેષ કે આચરણ મેં રુકકર (સુખી માનતા હૈ). વહ હૈ દુઃખી પૂરા, લેકિન અજ્ઞાની અજ્ઞાન સે સુખ માનતા હૈ. સુખ હૈ હી નહીં. ભાઈ ! કૈસે હોગા યહ ?

મુમુક્ષુ :- દુઃખ માલૂમ ક્યોં નહીં પડતા ?

ઉત્તર :- કહા ના, પાગલ હો ગયા હૈ તો કહાં સે માલૂમ પડે ? સન્નિપાત હો ગયા. ત્રિદોષ મેં ભાન નહીં, કુછ ભાન નહીં. ઓ..હો..હો...! એક શુભરાગ ઉઠના વહ ભી ઉન્માદ, દુઃખ હૈ. આહા..હા...! 'સમાધિશતક' મેં 'પૂજ્યપાદસ્વામી' કહતે હૈં, ઉપદેશ કા એક શુભરાગ ઉઠના (ઉસે ઉન્માદ) આહા..હા...! કહતે હૈં.. ભૈયા ! સમજે ? વહ રાગ હૈ કિ નહીં ? રાગ હૈ વહ ઉન્માદ હૈ. ભગવાનઆત્મા વીતરાગ અનાકુલ આનંદકંદ પ્રભુ હૈ, ઉસસે શુભરાગ ભી આનંદ સે વિપરીત હૈ. વિપરીત હૈ તો શુભરાગ ભી દુઃખરૂપ હૈ. અશુભરાગ તો દુઃખરૂપ હૈ હી, પરંતુ શુભ રાગ હૈ ના ? અપના સ્વરૂપ અનાકૂલ આનંદ, વીતરાગકંદ (હૈ) ઉસમેં સે હટકર શુભ-અશુભ દોનોં ભાવ દુઃખરૂપ હૈં. સમજ મેં આયા ? પરંતુ અજ્ઞાની કો સુખ ક્યા ચીજ હૈ, અંતર મેં ઉસે મિલાન કરને કી તાકત નહીં હૈ તો વહ દુઃખ કો હી સુખ માનતા હૈ. આહા..! સમજ મેં આયા ?

યહાં તો કહતે હૈં, 'જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કીના, આતમ અનુભવ ચિત દીના;' ભગવાનઆત્મા શુભાશુભભાવ સે ભી રહિત, ઐસે આત્મા મેં જિસને ચિત્ત દિયા ઉસને આનેવાલે કર્મ કો રોકા. રોકા કા અર્થ-આતે થે ઔર રોકા ઐસા નહીં. ભાષા

તો ઐસી હૈ, દેખો ! 'તિનહી વિધિ આવત રોકે,' સમજ મેં આયા ? અપના શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, ઉસમેં દૃષ્ટિ, જ્ઞાન લગાયા તો કર્મ આતે થે ઉસે રોકે, ઉસકા અર્થ ક્યા ? કર્મ આતે થે ઔર અભી રુક ગયે ? લિખા હૈ ઐસા, પરંતુ ઉસકા અર્થ ક્યા ? કિ, ઉસકો કર્મ આતે નહીં, આનેવાલે થે હી નહીં. (આનેવાલે) થે હી નહીં. વહ તો જબ વિકાર કરતા તો ઉસકો નિમિત્ત મેં આનેવાલા થા. યહાં વિકાર નહીં કિયા તો કર્મ આનેવાલા હૈ હી નહીં. પરંતુ આનેવાલા પૂર્વ મેં આયા થા ઉસ અપેક્ષા સે વર્તમાન મેં રોકા ઐસા કહને મેં આતા હૈ. આહા..હા..! ઐસી બાત હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- પૂર્વ મેં જો આયે થે..

ઉત્તર :- પૂર્વ મેં જો આયે થે વે કર્મ પડે હૈં, પડે હૈં, બસ ઇતના.

મુમુક્ષુ :- કિસકો રોકા ?

ઉત્તર :- કહા ના, કિસી કો રોકા નહીં. લેકિન રોકા ક્યોં કહા ? કિ, અપના સ્વભાવ મેં દૃષ્ટિ ઔર જ્ઞાન દિયા તો પહલે જો નહીં દિયા થા ઔર (કર્મ) આયા થા, ઐસે (કર્મ) વર્તમાન મેં નહીં આયા ઉસકો રોકા ઐસા કહને મેં આયા હૈ. સમજ મેં થોડા સૂક્ષ્મ પડેગા. ફિર સે, ફિર સે (લેતે હૈં).

યહાં તો નયે રજકણ હૈ ના ? પહલે મિથ્યાત્વ થા તબ તો મિથ્યાદર્શન કે રજકણ આતે થે. સમજ મેં આયા ? રાગ-દ્વેષ થા તો ચારિત્રમોહ કા રજકણ આતા થા, બસ ઉતના. અબ યહાં સમ્યગ્દર્શન હુઆ તો કર્મ કો રોકા ઉસકા અર્થ ક્યા ? કર્મ આનેવાલે હી નહીં થે. આયા ઔર રોકા કહા વહ તો શબ્દ-કથન હૈ. પૂર્વ કા આયા થા, વહ અભી આયા નહીં. ક્યોંકિ યહાં આત્મા કી દૃષ્ટિ, અનુભવ હુઈ તો કર્મ કા આના ઉસ સમય મેં હુઆ હી નહીં. હુઆ નહીં ઉસકો રોકા ઐસા કહને મેં આતા હૈ. આહા..હા..! સૂક્ષ્મ બાત હૈ.

મુમુક્ષુ :- કર્મ કા ઉદય આયા..

ઉત્તર :- ઉદય આયા નહીં, ઉસકી બાત નહીં. ઉદય કી બાત કૌન કહતા હૈ ? વહ કહાં આયા ? યહાં ઉદય કી બાત નહીં હૈ. નહીં, નહીં. તુમ પકડ નહીં સકે.

ઉદય કી બાત હૈ વહ જડ કી બાત હૈ.

યહાં તો આત્મા પહલે જબ મિથ્યાત્વભાવ કરતા થા ઔર રાગ-દ્વેષ કરતા થા તબ કર્મ આતા થા. કર્મ રજકણ ઉસકે કારણ સે, હાં ! કર્મ કર્મ કે કારણ સે આતા થા. બસ ઇતના. વહ પડા, ઇતના. અબ જબ આત્મા ને અપને સ્વરૂપ મેં ચિત્ત દિયા તો કર્મ આનેવાલા થા હી નહીં. આનેવાલા હૈ ઔર રોકા હૈ ઐસા નહીં હૈ. વહ તો શબ્દ ઐસા બતાયા હૈ. થોડી સૂક્ષ્મ બાતા (હૈ). સમજ મેં આયા ?

આત્મા-અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાનંદ કી મૂર્તિ (હૈ), ઉસકો ભૂલકર પુણ્ય-પાપ કા કર્તા મિથ્યાત્વભાવ મેં હોતા હૈ તો નયા કર્મ ઉસ સમય આનેવાલા થા, ઉસકી યોગ્યતા સે આયા. બસ, ઇતના. અબ જબ અપને આત્મા મેં સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કિયા, અપને મેં ચિત્ત દિયા તો શુભાશુભ ભાવ હુઆ હી નહીં. અપને સ્વરૂપ મેં ચિત્ત દિયા તો મિથ્યાત્વભાવ હુઆ નહીં. મિથ્યાત્વભાવ હુઆ નહીં તો મિથ્યાત્વભાવ સે જો નય કર્મ આનેવાલા થા વહ ભી આયા નહીં. બસ, આયા નહીં ઉસકો રોકા ઐસા કહને મેં આતા હૈ. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! પૂર્વ કે કર્મ કી બાત નહીં હૈ. યહાં તો અભી નયા કર્મ નહીં આયા. નયા કર્મ આનેવાલા થા ઔર નહીં આયા વહ તો એક શબ્દ કી રચના હૈ.

અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ કા માનના નહીં થા ઔર મૈં વિકાર હૂં, પુણ્ય-પાપ હૂં, શરીર હૂં, ઐસા વિકારી અંશ કે અસ્તિત્વ મેં ઔર પર કે અસ્તિત્વ કી મોજૂદગી મેં અપના સ્વરૂપ માના થા તો મિથ્યા ભ્રાંતિ થી. ઉસ ભ્રાંતિ કે નિમિત્ત, ભ્રાંતિ નિમિત્ત ઔર નયા દર્શનમોહ આના ઉસકે ઉપાદાન કારણ સે, કર્મ કે ઉપાદાન કારણ સે કર્મ આયા, ઉસકો મિથ્યાત્વ નિમિત્ત કહા. સમજ મેં આયા ? જબ આત્મા ને અપને મેં ચિત્ત દિયા તો મિથ્યાત્વ કા તો નાશ હુઆ. મિથ્યાત્વ કા નાશ હુઆ તો મિથ્યાત્વ કા રજકણ જો પહલે આતા થા વહ અભી નહીં આયા. બહુત સૂક્ષ્મ બાત હૈ. શાસ્ત્ર કી રચના, સમજાવે કૈસે ?

અપને સ્વરૂપ મેં ચિત્ત દિયા તો વિકાર હુઆ નહીં તો નયા આવરણ જો આનેવાલા વહ આયા હીં નહીં. આયા નહીં અર્થાત્ આનેવાલા થા હી નહીં. આહા..હા...! અરે..!

ભગવાન ! સમજ મેં આયા ? યહાં સમ્યક્ અંતર દૃષ્ટિ હુઈ તો ઉસ સમય મિથ્યાત્વ કા રજકણ આનેવાલા થા ? મિથ્યાત્વભાવ હૈ નહીં તો કહાં સે આનેવાલા થા ? સમજ મેં આયા ? થોડી સૂક્ષ્મ બાત (હૈ). શાસ્ત્ર કી ભાષા ઐસી હૈ કિ, અપને સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ, ચિત્ત લગાયા તો ઉસ સમય મિથ્યાભ્રાંતિ તો હૈ નહીં. ભ્રાંતિ હૈ નહીં તો ભ્રાંતિ જિસમેં નિમિત્ત પડતી થી, ઐસા કર્મ જો પહલે આતા થા, વહ આયા નહીં. આનેવાલા થા હી નહીં. ઇન લોગોં કો વિષય નયા લગે, યહાં તો બહુત બાત ચલ ગઈ હૈ.

મુમુક્ષુ :- આને મેં તો ભ્રાંતિ નિમિત્તથી.

ઉત્તર :- ભ્રાંતિ નિમિત્ત થી.

મુમુક્ષુ :- ન આને મેં ભાવ નિમિત્ત હૈ ?

ઉત્તર :- નિમિત્ત યાની આનેવાલ થા હી નહીં, ઉસકા નામ નિમિત્ત. આનેવાલા કૌન થા ? આનેવાલા હો તો યહાં વિકાર હો. સમજ મેં આયા ? વિકાર નહીં હુઆ તો આનેવાલા થા હી નહીં. સૂક્ષ્મ બાત હૈ. તાત્ત્વિક બાત ઐસી ચીજ હૈ. અપને ઉપાદાન મેં જબ ભ્રાંતિ થી કિ, મૈં રાગ હૂં, પુણ્ય કા કર્તા હૂં, શુભઆસ્રવ કા કર્તા હૂં તબ વહ ભ્રાંતિ મિથ્યાત્વ હૈ. તબ તો દર્શનમોહ કર્મ આતા થા. ઉસકે કારણ, હાં ! જડ કે કારણ (આતા થા). ઉસમેં ભ્રાંતિ નિમિત્ત પડતી થી, બસ, ઇતના. અબ જબ ભ્રાંતિ છૂટ ગઈ તો રજકણ આનેવાલા થા હી નહીં. સમજ મેં આયા ? પૂર્વ કા પડા હૈ વહ તો નાશ હો જાયેગા. વહ તો નિર્જરા મેં કહેંગે. યહ તો સંવર કી બાત હૈ ના ? યહ તો સંવર કી બાત હૈ. પૂર્વ કા પડા હૈ વહ તો શુદ્ધતા કી વૃદ્ધિ કે કારણ નાશ હોગા, પરંતુ યહાં નયા આનેવાલા થા ઔર રોકા ઐસા નહીં હૈ. એ..ઇ...! કઠિન બાત હૈ, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- કૌન રોકે ? યે કર્મ આતે થે, ઉસે રોક દો, ઐસા હૈ ? ઉસકા અર્થ યહ હૈ કિ, અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ મેં જહાં ચિત્ત દિયા તો ભ્રાંતિ હુઈ નહીં તો કર્મ આનેવાલા થા હી નહીં. ઉસકો કર્મ રોકા ઐસા કહને મેં આયા હૈ. સમજ મેં આયા ?

તત્ત્વ તત્ત્વ બહુત (સૂક્ષ્મ હૈ). વહ દૃષ્ટાંત દેતે હૈં ના ? જૈસે તાલાબ હૈ કિ નહીં ? ઉસમેં છિદ્ર હૈ. નાવ લો, નાવ. નાવ મેં છિદ્ર હૈ તો પાની આતા થા. છિદ્ર (બંદ કિયા) તો (પાની) રુક ગયા. પાની આતા થા ઔર રોકા હૈ, ઐસા ? બસ, યહાં બંદ કિયા તો પાની આતા હી નહીં. પાની આનેવાલા હૈ હી નહીં, પાનીવાલા હૈ હી નહીં. છિદ્ર બંદ કિયા તો પાની આનેવાલા હૈ હી નહીં. ઐસે યહાં રાગ-દ્વેષ રુકા તો રજકણ આનેવાલા હૈ હી નહીં. આ..હા...! દોનોં સ્વતંત્ર પદાર્થ હૈં. ભૂલ કરતા થા તો ભૂલ નિમિત્ત (હૈ) ઔર નયા રજકણ ઉપાદાન સે આતા થા ઉસકો નિમિત્ત કહતે હૈં. ભૂલ નિકલ ગઈ, ચિત્ત આત્મા મેં દિયા, તો ભૂલ નહીં હૈ, તો આનેવાલા રજકણ જો પૂર્વ મેં આયા થા વહ તો પડા હૈ, અભી નહીં હૈ, નયા આનેવાલા નહીં હૈ, ઉસકો રોકા ઐસા કહને મેં આતા હૈ. કહો, સમજ મેં આતા હૈ ? વહ તો રોકને કા અર્થ કિયા.

અબ યહાં કહતે હૈં, 'સંવર લહિ સુખ અવલોકે.' ઉસમેં ચૌથે પદ મેં બડા પદ પડા હૈ. દેખો ! સંવર. ભગવાનઆત્મા અપને સ્વરૂપ મેં ચિત્ત લગાયા તો શુભાશુભ પરિણામ સે ચિત્ત હટાયા. ચિત્ત લગાયા તો અંતર મેં આત્મા મેં જો અતીન્દ્રિય આનંદ હૈ, ઉસકો સંવર નામ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન દ્વારા અવલોકન હુઆ (કિ), યહ આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ હૈ. એક બાત. ઔર ઉસકે સાથ સંવર હુઆ તો વર્તમાન મેં અતીન્દ્રિય આનંદ કા પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર હુઆ, ઉસકા અવલોકન હુઆ, શાંતિ કા વેદન હુઆ, ઉસકા નામ સંવર કહતે હૈં. આહા..હા...!

ફિર સે, ફિર સે કહતે હૈં. થોડી થોડી સૂક્ષ્મ બાત હૈ. અનંતકાલ સે મૂલ તત્ત્વ કી બાત સુની નહીં, સુની નહીં. આહા..! સમજ મેં આયા ? ભગવાનઆત્મા.. આત્મા યાની ક્યા ? પૂર્ણ શાંતિ, પૂર્ણ આનંદ. શાંતિ શબ્દ (કા અર્થ) ચારિત્ર. ગુણ, સમજે ? ગુણ ત્રિકાલ. આનંદ, અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન.. ક્યોંકિ સ્વભાવ હૈ ના ? સ્વભાવ મેં મર્યાદા નહીં હોતી, મિતતા ન હો, મિત યાની મર્યાદા ન હો, બેહદ જ્ઞાન, બેહદ દર્શન, બેહદ આનંદ, બેહદ શાંતિ, બેહદ વીર્ય, બેહદ પ્રભુતા. ઐસી એક-એક શક્તિ મેં અનંત શક્તિ–સામર્થ્ય (હૈ), ઐસી અનંત-અનંત શક્તિ કા પિંડ એક દ્રવ્ય–વસ્તુ (હૈ). ઐસે દ્રવ્ય મેં ચિત્ત લગાયા. સમજ મેં આયા ? તો કહતે હૈં કિ, આત્મા કા

આનંદ જો હૈ ઉસકા જ્ઞાન સે અવલોકન હુઆ ઔર એકાગ્ર હુઆ હૈ તો જૈસા આનંદ હૈ ઐસા આનંદ પર્યાય મેં ભી વર્તમાન મેં પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર-વેદન હુઆ. આહા..હા..!

સાક્ષાત્કાર ક્યોં કહા હૈ ? અવલોકે કા અર્થ-જૈસા દુઃખ કા વેદન થા વહ વેદન કરનેવાલા તો સાક્ષાત્ વેદન કરતા થા ના ? મિથ્યાત્વ મેં, રાગ-દ્વેષ મેં, વિકાર મેં દુઃખ વેદન કરતા થા, વહ દુઃખી હૈ. મિથ્યાત્વભાવ, રાગ-દ્વેષભાવ દુઃખ હૈ તો વેદન કરતા થા. ભાન નહીં થા. સમજ મેં આયા ? યહાં જહાં આત્મા મેં શુભાશુભ પરિણામ સે, પર ઉપર સે લક્ષ્ય કો હટાકર, અપને મૂલ શુદ્ધ સ્વરૂપ પર ચિત્ત દિયા તો અંતર મેં જો આનંદ હૈ ઉસ આનંદ કા અંશ પ્રગટ વર્તમાન હુઆ, ઉસકે દ્વારા સારા આત્મા આનંદમય હૈ ઐસા પ્રતીતિ મેં લિયા ઔર વર્તમાન અતીન્દ્રિય આનંદ કા અવલોકન-સાક્ષાત્ પ્રગટ હૈ ઉસકા વેદન હુઆ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- અશુભથી ઠીક પણ શુભથી કઈ રીતે છૂટવું ?

ઉત્તર :- શુભ ઔર અશુભ દોનોં એક હૈ. છૂટના ક્યા ? શુભ-અશુભ પરદિશા, પરલક્ષ્ય સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ. અપના લક્ષ્ય કરને મેં દોનોં પરલક્ષ્યવાલા ભાવ ઉત્પન્ન હોતા નહીં. શુભ-અશુભ દોનોં ભાવ પરલક્ષ્ય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, સ્વલક્ષ્ય સે નહીં. સમજ મેં આયા ? અરે..! ભગવાન !

મુમુક્ષુ :- સાક્ષાત્કાર કા અર્થ ક્યા ?

ઉત્તર :- સાક્ષાત્કાર કા અર્થ પ્રત્યક્ષ. આનંદ કા પ્રત્યક્ષ વેદન હુઆ. જો આનંદઅંદર શક્તિ મેં થા, આત્મા મેં અતીન્દ્રિય મહાઆનંદ શક્તિ મેં થા, અપ્રગટ થા, વહાં ચિત્ત દિયા તો આનંદ કા અંશ પ્રગટ પર્યાય મેં આયા, ઉસકા સાક્ષાત્કાર કિયા નામ પ્રત્યક્ષ વેદન કિયા. વેદન પ્રત્યક્ષ કિયા. વેદન કોઈ કરતા હૈ ઔર યહાં આનંદ પ્રગટ હુઆ હૈ, ઐસા નહીં. પ્રગટ આનંદમય સુધારસ કા સ્વાદ (આયા). સંવર મેં સુધારસ કા સ્વાદ (આયા). યહ તો અંદર કી ખોલી હુઈ મર્મ કી બાતેં હૈં. સંવર ચીજ કોઈ ઐસી નહીં કિ, ઐસે હી સંવર હો ગયા. સમજ મેં આયા ?

... પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ કા થા. ઐસી વસ્તુ નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય કા વેદન હુઆ-સ્વાદ આયા. ક્યા (કહા) ? આત્મા કે આનંદ કા સ્વાદ આયા. ઇસ સ્વાદ કો યહાં

પ્રત્યક્ષ કહને મેં આતા હૈ, ઉસકો સાક્ષાત્કાર કહતે હૈં. સમજે થોડા ? યહ તો આત્મા કી અલૌકિક બાત હૈ. અનંતકાલ મેં ઉસ ઓર કા પ્રયત્ન, પ્રયોગ કૈસે કરના, વહ વિધિ સુની હી નહીં. આહા..હા..! સારા સંસાર વિકાર... ઉસ વિકાર સંસાર સે રુચિ હટાકર પ્રથમ મેં, હાં ! પ્રથમ. સારા સંસાર કા અર્થ પુણ્ય-પાપભાવ તો સારા સંસાર વિકાર હૈ.

ભગવાનઆત્મા શાંતિ ઔર આનંદ કી શિલા, આનંદ કી–બર્ફ કી શિલા (હૈ). ઉસમેં જિસને ચિત્ત દિયા (તો) પુણ્ય-પાપ કા આસ્રવ જો દુઃખરૂપ થા વહ રુક ગયા, ઉત્પન્ન નહીં હુઆ. નયા આવરણ ભી ઉસ પ્રકારકા રુક ગયા. આત્મા મેં અતીન્દ્રિય અનાકૂલ શાંતિ કા જો સ્વભાવ થા ઉસમેં ચિત્ત લગાયા કા અર્થ એકાગ્ર હુઆ. એકાગ્ર હુઆ તો વિકાર મેં એકાગ્ર થા વહ તો દુઃખ થા. વિકાર સે હટકર ચિત્ત યહાં લગાયા તો આનંદ કી પર્યાય પ્રગટ હુઈ. સમજ મેં આયા ? ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કહતે હૈં. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? ઢાલ લિખા હૈ, દેખો ના ! આઠોં કર્મ (કો ઢાલ સે રોકા હૈ).

'સંવર લહિ સુખ અવલોકે.' એક શબ્દ મેં તો બહુત (ભાવ) ભરા હૈ. ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. પહલે કે પંડિત ને બહુત અચ્છી બાત કી હૈ. અભી બહુત ગડબડ હો ગઈ. (ઇનકો) તો માલૂમ હૈ ના. યહ તો સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વર વીતરાગદેવ સાક્ષાત્ કેવલજ્ઞાની ને કહા હુઆ તત્ત્વ હૈ. સમજ મેં આયા ? અનંત તીર્થંકર ચલે ગયે, વર્તમાન ભગવાન બિરાજતે હૈં. મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં પરમાત્મા 'સીમંધર' પ્રભુ આદિ તીર્થંકર બિરાજતે હૈં. સમજ મેં આયા ? જિસકે જ્ઞાન કે એક સમય મેં અપની પર્યાય કા પૂર્ણ અવલોકન મેં લોકાલોક કા અવલોકન હો ગયા. અપને એક સમય કે પૂર્ણ અવલોકન મેં... યહાં આગે કહેંગે. સમજે ? ઇસમેં આગે કહતે હૈં ના ? કહીં પર હૈ. કૈસે ધ્યાન રહે ? '...શિવમગ કહ્યો.' કહીં પર ઐસે શબ્દ હૈ. મોક્ષદશા કા વર્ણન હૈ. છઠ્ઠી ઢાલ કા તેરહવાં શ્લોક હૈ.

નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;
રહિ હૈં અનંતાનંત કાલ, યથા તથા શિવ પરિણયે.

૧૩ વાં શ્લોક હૈ, હિન્દીં મેં ૧૭૫ પન્ના હૈ. હૈ ? ભૈયા ! ૧૩ ગાથા મેં હૈ. છઠ્ઠી ઢાલ કા ૧૩વાં શ્લોક. 'નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;' સમજ મેં આયા ? આત્મા મેં લોક ઔર અલોક પ્રતિબિંબિત હો ગયે. અપની એક સમય કી પૂર્ણ પર્યાય જહાં પ્રગટ હુઈ (તો) ઉસમેં લોકાલોક પ્રત્યક્ષ હો ગયા. યહાં દેખતે હૈં (તો) સબ દેખતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;
રહિ હૈં અનંતાનંત કાલ, યથા તથા શિવ પરિણયે.
ધનિ ધન્ય હૈં જે જીવ, નરભવ પાય યહ કારજ કિયા;
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પંચપ્રકાર તજિ વર સુખ લિયા. ૧૩.

આહા..હા...! જિસને મનુષ્યભવ પાકર ઐસા આત્માનુભવ કરકે કેવલજ્ઞાન પાયા ... સાદિ અનંત સિદ્ધ હો ગયા. ઉસકી દશા મેં લોકાલોક જ્ઞેય હોતે હૈં. લોકાલોક ઐસે જાનના નહીં પડતા. અપની પર્યાય મેં દેખતે હૈં તો લોકાલોક જાનને મેં આ જાતા હૈ. સમજ મેં આયા ? ભૈયા ! આહા..હા..! દિમાગ મેં આ ગયા.

કહતે હૈં, દેખો ! અબ અપને ભાવાર્થ લેતે હૈં. 'સમ્યગ્દર્શનાદિ દ્વારા મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવ રુકતે હૈં. શુભોપયોગ તથા અશુભોપયોગ દોનોં બંધ કે કારણ હૈં ઐસા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પહલે સે હી જાનતા હૈ. યદ્યપિ સાધક કો નિચલી ભૂમિકા મેં શુદ્ધતા કે સાથ અલ્પ શુભાશુભભાવ હોતે હૈં,...' સ્વભાવ મેં જિતની એકાગ્રતા હુઈ ઉતના શુદ્ધ ઔર મોક્ષ કા માર્ગ, જિતના શુભાશુભ પરિણામ હૈ ઉતના બંધ કા માર્ગ જાનતે હૈં. ઉસકો મોક્ષ કા માર્ગ જાનતે નહીં. કર્મધારા ઔર જ્ઞાનધારા. યહાં સંવર ભેદજ્ઞાન હૈ ના ? જિતના ચિત્ત શુદ્ધ મેં લગાયા ઔર દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર કી શુદ્ધતા હુઈ વહ જ્ઞાનધારા, વહ મોક્ષધારા (હૈ). જિતના રાગાદિ રહા વહ કર્મધારા, બંધધારા. એક સમય મેં સાધક કો દો ધારા હોતી હૈં. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– સમય એક હી ?

ઉત્તર :– સમય એક હી હૈ ના ? આત્મા મેં શુદ્ધતા પ્રગટ હુઈ ઇતના નિર્મલ સંવર, નિર્જરા હૈ ઔર જિતના રાગ હૈ ઉતના બંધ કા કારણ હૈ. એક સમય મેં

દો હૈ ના ! દો ન હો તો પૂર્ણ મોક્ષ હો જાયે યા મિથ્યાદૃષ્ટિ હો જાયે. શુદ્ધતા ઔર અશુદ્ધતા એક સમય મેં દો હૈં. જિતના આત્મા મેં શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિ પ્રગટ કી ઇતની શુદ્ધતા (હૈ) ઔર જિતના અભી રાગ રહા, મુનિ કો પંચ મહાવ્રત આદિ કા વિકલ્પ હૈ વહ વિકલ્પ રાગ હૈ. વિકલ્પ, રાગ હૈ વહ અશુદ્ધ હૈ, બંધ કા કારણ હૈ. સાધક મેં કર્મધારા ઔર જ્ઞાનધારા એક સમય મેં દોનોં ચલતી હૈં. યહાં સાધક કી બાત ચલતી હૈ ના ? મોક્ષ મેં તો પૂર્ણ હો ગયા. મોક્ષ મેં તો (દો) હૈ નહીં, એક હી પૂર્ણાનંદ શુદ્ધ ધારા હો ગઈ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ સે સાધક હૈ ના ?

સમ્યગ્દૃષ્ટિ, પાંચવે, છટ્ઠે સબ કો દો ધારા રહતી હૈ. સમજ મેં આયા ? યદિ પૂર્ણ શુદ્ધ હો જાયે તો મોક્ષ હો જાયે ઔર પૂર્ણ અકેલી અશુદ્ધતા હો તો વહ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ મેં હૈ. સમજ મેં આયા ? અકેલી અશુદ્ધતા, પુણ્ય-પાપ ઔર મિથ્યાભ્રાંતિ અકેલી અશુદ્ધતા (હૈ). વહ તો સંસાર મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ. અકેલી પૂર્ણ શુદ્ધતા મોક્ષ હૈ. જબ સાધકજીવ કો મોક્ષમાર્ગ હુઆ તો અપને ચૈતન્ય મેં જિતની એકાગ્રતા–ચિત્ત લગાયા ઇતની શુદ્ધતા હૈ ઔર બાકી રહા રાગ, ઇતની અશુદ્ધતા હૈ. વહ અશુદ્ધતા બંધ કા કારણ હૈ, શુદ્ધતા સંવર, નિર્જરા કા કારણ હૈ.

મુમુક્ષુ :– મિથ્યાત્વ મેં દૂસરી ધારાકા અંશ...

ઉત્તર :– મિથ્યાત્વ મેં તો એક હી અશુદ્ધ ધારા (હૈ). વહાં તો એક હી હૈ. મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન હૈ. અકેલી અશુદ્ધ ધારા હૈ.

મુમુક્ષુ :– ..

ઉત્તર :– મિથ્યાત્વ મેં કહાં હૈ, વહ તો અકેલા અજ્ઞાન હૈ. સમ્યગ્દર્શન મેં શુદ્ધધારા ઔર અશુદ્ધધારા દોનોં રહતી હૈં. મોક્ષ મેં અકેલી શુદ્ધતા (હૈ). મિથ્યાદૃષ્ટિ મેં ક્યા હૈ ? પુણ્ય-પાપ મેરા હૈ ઐસા માનતા હૈ ઉસમેં તો અકેલી મિથ્યાત્વ અશુદ્ધ ધારા હી હૈ. અકેલા મિથ્યાત્વભાવ પડા હૈ.

મુમુક્ષુ :– મંદ કષાય થાય તો...

ઉત્તર :– નહીં, નહીં. મંદ કષાય હો યા તીવ્ર કષાય હો, સબ કર્મચક્ર હૈ. સબ મિથ્યાત્વભાવ, અકેલા અશુદ્ધભાવ હૈ.

યહાં તો કહતે હૈં, 'નિચલી ભૂમિકા મેં શુદ્ધતા કે સાથ અલ્પ શુભાશુભભાવ હોતે હૈં,...' યાની સાથ મેં હોતે હૈં, ઐસા કહના હૈ. ભગવાનઆત્મા અપના ચિત્ત જિતના અંતર શુદ્ધ મેં લગાયા, દૃષ્ટિ, જ્ઞાન, સ્થિરતા (હુઈ) ઇતની શુદ્ધતા (હૈ). જિતની રાગાદિ અસ્થિરતા બાકી હૈ ઇતની અશુદ્ધતા (હૈ). સમ્યગ્દૃષ્ટિ કો યા મુનિ કો ભી દો ધારા હૈ. જિતના રાગ હૈ ઇતના બંધ કા કારણ હૈ. જિતની સ્વભાવ કી એકાગ્રતા કા શુદ્ધતા હૈ વહ સંવર, નિર્જરા કા કારણ હૈ. સમજ મેં આયા ?

દોનોં બંધ કા કારણ હૈ. 'ઇસલિયે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્ય કે આલમ્બન દ્વારા...' દેખો ! સ્વદ્રવ્ય કે (આલંબન દ્વારા યાની) જ્ઞાનધારા. 'આલમ્બન દ્વારા જિતને અંશ મેં શુદ્ધતા કરતા હૈ ઉતને અંશ ઉસે સંવર હોતા હૈ,...' જિતને અંશ મેં આત્મદ્રવ્ય મેં ચિત્ત લગાયા, એકાકાર શુભાશુભ પરિણામ સે રહિત (હુઆ) ઇતના સંવર હૈ. 'ઔર વહ ક્રમશઃ શુદ્ધતા મેં વૃદ્ધિ કરકે પૂર્ણ શુદ્ધતા (સંવર) પ્રાપ્ત કરતા હૈ. યહ સંવર ભાવના હૈ.' યહ સંવર ભાવના હુઈ. અબ નિર્જરા (ભાવના). સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિર્જરા ભાવના ભાતે હૈં. મુનિ ભી નિર્જરા આદિ બારહ ભાવના કરતે હૈં.

મુમુક્ષુ :– સંવર પ્રાપ્ત કરતા હૈ ઔર બાદ મેં મોક્ષ હો જાતા હૈ...

ઉત્તર :– હાં તો બાદ મેં મોક્ષ હો ગયા ના. વહ સંવર યાની પૂર્ણ શુદ્ધતા. પૂર્ણ શુદ્ધતા, પૂર્ણ ચારિત્ર હો ગયા, ઐસે લેના. અપૂર્ણ નહીં રહા. વહાં 'સંવર લહી સુખ અવલોકે.' ઐસા હૈ ના ? ઉસકા અર્થ પૂર્ણ કર દિયા.

૯-નિર્જરા ભાવના

નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;
તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ, સોઇ શિવસુખ દરસાવૈ. ૧૧.

અન્વયાર્થ :– જે (નિજ કાલ) પોતપોતાની સ્થિતિ (પાય) પૂર્ણ થતાં (વિધિ) કર્મો (ઝરના) ખરી જાય છે (તાસોં) તેનાથી (નિજ કાજ) જીવનું ધર્મરૂપી કાર્ય (ન સરના)

સરતું નથી-થતું નથી, પણ (જો) જે [નિર્જરા] (તપ કરિ) આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન દ્વારા (કર્મ) કર્મોનો (ખિપાવૈ) નાશ કરે છે [તે અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા છે] (સોઇ) તે (શિવસુખ) મોક્ષનું સુખ (દરસાવૈ) દેખાડે છે.

ભાવાર્થ :– પોતપોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ થતાં કર્મોનું ખરી જવું તો દરેક સમયે અજ્ઞાનીને પણ થાય છે. તે કાંઇ શુદ્ધિનું કારણ થતું નથી. પરંતુ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે જે કર્મો ખરી જાય છે. તે પ્રમાણે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં થતાં સંપૂર્ણ નિર્જરા થાય છે, ત્યારે જીવ શિવસુખ (સુખની પૂર્ણતારૂપ મોક્ષ) પામે છે. એમ જાણતો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન વડે જે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે તે નિર્જરા ભાવના છે.

'નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;' (એક મુમુક્ષુ) બોલતે થે ના ? 'નિજ કાર્ય ન સરના.' એ..ઇ...! તેરાપંથ મેં આતા હૈ ના ? સ્થાનકવાસી મેં તેરાપંથી હૈ ના ? વહ કહતે હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિ મેં કુછ ભી કરે તો 'નિજ કાજ ન સરના'. યહાં 'નિજ કાજ ન સરના' (આયા હૈ).

નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;
તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ, સોઇ શિવસુખ દરસાવૈ. ૧૧.

ઉસકા શબ્દાર્થ દેખો ! 'નિજ કાલ પાય' અપની-અપની કર્મ કી સ્થિતિ પાકર, જો 'પૂર્ણ હોને પર કર્મ ખિર જાતે હૈં ઉસસે જીવ કા ધર્મરૂપી કાર્ય નહીં હોતા;...' ક્યા કહતે હૈં ? ક્યા કહતે હૈં ? જો કોઈ અપના પૂર્વ કર્મ બાંધા થા, ઉસ બંધે હુએ કા પાક આયા, વહ પાક આકર ખિર જાતા હૈ. સમજ મેં આયા ? સવિપાક. સવિપાક નિર્જરા કહતે હૈં. ક્યા કહા ? પૂર્વ કા જો કર્મબંધ પડા હૈ, ઉદય આકર પાક આયા વહ ખિર જાતે હૈં. દેખો ! ઉસમેં લિખા હૈ. દેખો ! પકકર ખિર જાતા હૈ ના ? ઐસા અંદર મેં લિખા હૈ. પૂર્વ કા કર્મ આયા વહ ખિર જાયે, વહ તો ઉસકા પાક આયા ઔર ખિર જાતા હૈ. ઉસમેં આત્મા કા કોઈ કાર્ય સિદ્ધ હોતા નહીં. ઉસમેં

અપના કુછ લાભ નહીં હૈ. ઉસમેં અપના કાર્ય નહીં હોતા. ઉસમેં ક્યા કાર્ય હો ? પૂર્વ કા કર્મ ઉદય મેં આતા હૈ વહ ખિર જાતા હૈ. વહ તો પ્રત્યેક પ્રાણી કો હૈ. નિગોદ કો ભી હૈ. એકેન્દ્રિય સે લેકર મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ સબ કો પૂર્વ કા કર્મ આતા હૈ વહ ખિર જાતા હૈ, ઉસમેં ક્યા ? આત્મા કા કાર્ય સિદ્ધ નહીં હોતા.

'કિન્તુ (જો નિર્જરા) (તપ કરિ કર્મ ખિપાવે)...' તપ કી વ્યાખ્યા-સ્વરૂપ કા આનંદ અવલંબન લેકર ઇચ્છા કી ઉત્પત્તિ ન હો ઉસકા નામ તપ (હૈ). યહાં તપ નામ 'પ્રતપન ઇતિ તપઃ' ભગવાનઆત્મા અપની શુદ્ધ દૃષ્ટિ લગાઈ હૈ, બાદ મેં વિશેષ શુદ્ધતા મેં એકાકાર હોના, અતીન્દ્રિય આનંદ કા પર્યાય મેં ઓપ આના (શોભાયમાન દશા કા હોના), પ્રતપન ઇતિ, આત્મા ઉગ્ર નિર્મલ પર્યાય સે શોભિત હો ઉસકા નામ ભગવાન યથાર્થ તપ કહતે હૈં. નીચે આયેગા. દેખો ! સમજ મેં આયા ? 'પ્રતપન ઇતિ તપ' ઐસા હૈ. હૈ ના ? 'શુદ્ધ પ્રતાપના દ્વારા કર્મ ખિર જાતે હૈં..' દેખો ! અંદર લિખા હૈ. ભાવાર્થ મેં લિખા હૈ. 'આત્મા કે શુદ્ધ

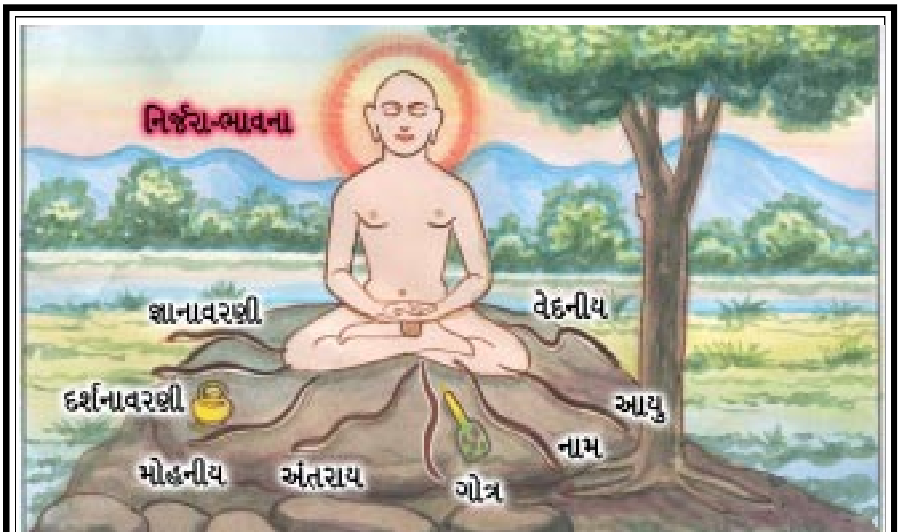

પ્રતપન દ્વારા જો કર્મ ખિર જાતે હૈં...' ભાવાર્થ મેં લિખા હૈ. ચૌથી પંક્તિ. ઔર શબ્દાર્થ મેં યહાં હૈ, દેખો ! 'આત્મા કે શુદ્ધ પ્રતપન દ્વારા..' અકેલા પ્રતપન નહીં, કાયક્લેશ આદિ નહીં. શુદ્ધ પ્રતપન. ભગવાનઆત્મા અનાકૂલ આનંદ કી જો દૃષ્ટિ હુઈ હૈ ઉસમેં

ઉગ્રતા સે લીન હોકર, પ્રયત્ન-વિશેષરૂપ સે પુરુષાર્થ કી જાગૃતિ સ્વભાવ કી ઓર હુઈ હૈ, ઉસકા નામ તપસ્યા કહને મેં આતા હૈ. સમજ મેં આયા ? બાહર કે જો ૧૨ પ્રકાર હૈં વહ તો શુભભાવ હૈં. વહ તો અનંતબાર કિયા, ઉસમેં ક્યા હૈ ? વહ તો પૂર્વ કા બંધ પડા હૈ વહ કર્મ ખપતે હૈં.

દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કે બાદ તપ લેતે હૈં ના ? પહલે સંવર મેં લિયા કિ, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર હુઆ તો રોકા. અબ તપ (લેતે હૈં). તપ કા અર્થ ક્યા ? જો શુદ્ધતા હૈ ઉસમેં ઉગ્રતા (સે) અંતર મેં શુદ્ધતા બઢી. જૈસે સોને મેં-સુવર્ણ મેં ગેરુ લગાકર,.. ગેરુ હોતા હૈ ના ? ગેરુ. લાલ ગેરુ. સોને પર ગેરુ લગતા હૈ તો સોના શોભતા હૈ, ઓપતા હૈ, શોભતા હૈ, પ્રદીપ્ત હોતા હૈ, ચકચકાટ હોતા હૈ. સોને પર ગેરુ લગાને સે. ઐસે ભગવાનઆત્મા અપને શુદ્ધ (સ્વરૂપ મેં) ચિત્ત દિયા થા ઉસમેં વિશેષ એકાગ્રતારૂપી ગેરુ લગાયા. વિશેષ શુદ્ધતા મેં આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદ કા પ્રતપન અંદર હુઆ વહ આત્મા કી પર્યાય મેં મહા ઉગ્ર શોભાયમાન દશા હુઈ ઉસકો તપ કહતે હૈં. વહ નિર્જરા કા કારણ હૈ. આહા..હા..!

ચારિત્ર સે ભી તપ કી વિશેષ વ્યાખ્યા હૈ કિ નહીં ? ચારિત્ર હૈ સ્વરૂપ મેં લીનતા. દર્શન મેં પ્રતીતિ, જ્ઞાન મેં સ્વજ્ઞેય કા ભાન, ચારિત્ર મેં લીનતા. તપ મેં ભી ઉસકી વિશેષ ઉગ્રતા કા નામ તપ હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- 'મહાવીર' ભગવાન ને ઐસા તપ કિયા થા.

ઉત્તર :- ઐસા તપ કિયા થા. છ મહિને ઐસા કિયા થા, ઐસા નહીં. ઐસા તપ ભગવાન ને અંદર કિયા થા. અંદર મેં ધ્યાનાગ્નિ લગાઈ, ઐસી અગ્નિ પ્રજ્વલિત (કી), આનંદ કો પ્રજ્વલિત કરકે અતીન્દ્રિય આનંદ કા સ્વાદ મેં ઉગ્ર અનુભવ કરતે થે ઉસકા નામ તપ હૈ. તબ ઇચ્છા કી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી થી. અતીન્દ્રિય આનંદ કે સ્વાદ કે અનુભવ મેં (ઇચ્છા નહીં હોતી થી). સમજ મેં આયા ? લોગ કહતે હૈં કિ, બાહર સે આહાર નહીં લિયા, આહાર નહીં ખાયા વહ તપ હૈ. ઐસા તો અનંતબાર કિયા, ઉસમેં (ક્યા) આયા ? વહ તો બાહર કી ચીજ હૈ. પરમાણુ કા આના ઔર જાના વહ તો ઉસકે કારણ સે હૈ. ઇચ્છા કદાચિત્ મંદ હુઈ હો તો વહ પુણ્ય હૈ.

મુમુક્ષુ :- હજારોં બાર જાતા હૈ તો ભી કુછ નહીં હોતા.

ઉત્તર :- ધર્મ એક ક્ષણ મેં હોતા હૈ. આયા ના ? 'મુનિવ્રત ધાર અનંતબાર ગ્રિવક ઉપજાયો.' પહલે આયા ના ? 'મુનિવ્રત ધાર અનંતબાર ગ્રિવક ઉપયાજો, પૈ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો.' આત્મજ્ઞાન, ત્રિગુપ્તિ મેં અંદર રુક ગયા. મન સે, વાણી સે, દેહ સે રુકકર અંદર મેં સ્થિર હો ગયા (ઉસમેં) એક ક્ષણ મેં જો શુદ્ધતા પ્રગટ હોતી હૈ (ઔર) કર્મ કા નાશ કરતે હૈં. આહા..હા..! અભી આત્મા કી કીંમત નહીં ઇસલિયે યે નહીં ખાના, નહીં પીના વહ તપ, ઔર ઉસ તપ સે ધર્મ હોગા (ઐસા માનતે હૈં).

મુમુક્ષુ :- આસાન પડતા હૈ.

ઉત્તર :- આસાન ક્યા ? રાગ આસાન હોતા હૈ.

યહાં તો કહતે હૈં, 'આત્મા કે શુદ્ધ પ્રતપન દ્વારા કર્મોં કા નાસ કરતી હૈ (વહ અકામ અથવા સકામ નિર્જરા હૈ).' અવિપાક નિર્જરા. અપને પુરુષાર્થ (સે) અનુભવ કરકે આનંદ કા અનુભવ કરકે જો કર્મ ખિર જાતે હૈં, ઉસકો અકામ નિર્જરા ન કરકે સકામ નિર્જરા હૈ. ઔર સવિપાક નહીં પરંતુ વહ અવિપાક હૈ.

'યહ મોક્ષ કા સુખ દિખલાતી હૈ.' દેખો ! સંવર મેં ભી લિયા. 'સંવર લહિ સુખ અવલોકે.' યહાં 'શિવસુખ દરસાવૈ.' (ઐસા કહા). નિર્જરા કરતે.. કરતે.. કરતે.. કરતે આનંદ કી શુદ્ધતા બઢ જાયે, અતીન્દ્રિય આનંદ કરતે.. કરતે પૂર્ણ આનંદ હો જાયે ઉસકા નામ મોક્ષ (હૈ). આહા..હા..! નિર્જરા મેં સુખ હૈ, દુઃખ નહીં, આનંદ હૈ. ઉપવાસ કરને સે કષ્ટ દિખતા હૈ વહ તો આર્તધ્યાન હૈ.

અંતર મેં આત્મા કે અતીન્દ્રિય આનંદ કે સ્વાદ મેં જિસકો માલૂમ નહીં કિ ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ નહીં, ઐસે આનંદ મેં લીન, અતીન્દ્રિય મેં લીન હો જાના ઉસકા નામ તપ હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? બાકી તો લંઘન હૈ. 'ટોડરમલજી' મેં આયા ના ? નિર્જરા કરતે-કરતે શિવસુખ કો દિખલાતી હૈ. વર્તમાન મેં ભી નિર્જરા સુખ કો દર્શાતી હૈ. નિર્જરા મેં ભી, જબ સંવર મેં સુખ કા ભાન હૈ તો નિર્જરા મેં ભી સુખ કી વિશેષ વૃદ્ધિ કા ભાન હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? જબ સંવર

મેં સુખ કા સાક્ષાત્કાર હોતા હૈ, તો નિર્જરા મેં વિશેષ શાંતિ કા, આનંદ કા સાક્ષાત્કાર હોતા હૈ, ઐસા કહતે હૈં. નિર્જરા ઐસી નહીં હૈ કિ... લેકિન તુજે આનંદ વૃદ્ધિ હુઈ કિ નહીં ? અતીન્દ્રિય આનંદ કી વૃદ્ધિ હોના વહ નિર્જરા હૈ. શુદ્ધઉપયોગ કો નિર્જરા કહા હૈ. સમજ મેં આયા ?

(યહાં) કહતે હૈં, મોક્ષ કા સુખ દર્શાવે. (સંવર મેં) અવલોકે, યહાં અધિક દિખાતે હૈં. સંવર મેં જિતના સુખ હૈ ઉસસે નિર્જરા મેં વિશેષ આનંદ હૈ. ઉસકા નામ નિર્જરા કહતે હૈં. ઐસી ભાવના સમ્યગ્દૃષ્ટિ યથાર્થપને ભાતે હૈં. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❁

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧૪, રવિવાર
તા. ૦૬-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૧, ૧૨, ૧૩. પ્રવચન નંબર-૪૪

'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા'. પાંચમી ઢાળની ૧૧મી ગાથા છે. આમાં નિર્જરાની ભાવના સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભાવે છે. નિર્જરા કોને કહેવી ? અને એ નિર્જરાની યથાર્થતા કોને હોય ? જેને આત્મા... તપથી નિર્જરા કીધી છે ને ? તપ ક્યારે કહેવાય ? કે, પહેલો આત્મા જ રાગ ને શરીરથી ભિન્ન છે એવું પોતાના સ્વરૂપનું સમ્યગ્જ્ઞાન શુદ્ધ થયું હોય, એ એમાં ઠરવાનો પ્રયત્ન કરે એને તપ કહેવામાં આવે છે. વાસ્તવિક તપ એ છે. સમજાણું કાંઈ ?

તપવું-પ્રતપન થવું - શોભિત થવું. આ આત્મા... નિજ પદની સંભાળ જેણે પહેલી કરી છે... સમજાય છે કાંઈ ? મારું સ્વરૂપ વીતરાગ શુદ્ધ સ્વરૂપ છું, પુણ્ય-પાપના રાગ રહિત મારી ચીજ તદ્દન નિર્મળ, આનંદ છે એવું જ્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન ને દર્શન પ્રથમ થયું છે એને આવી નિર્જરા હોય છે, એને તપ હોય છે. અહીં 'તપ' શબ્દ વાપર્યો છે ને એમણે ? 'તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ,...' એને સ્વભાવમાં પુરુષાર્થની ઉગ્રતા દ્વારા કર્મ ખપે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? કહે છે કે, કર્મ તો અનાદિથી ખપે છે. કઈ રીતે (ખપે છે) ? કે,

ભાવાર્થ :- 'પોતપોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ થતાં કર્મોનું ખરી જવું તો દરેક સમયે અજ્ઞાનીને પણ થાય છે.' પૂર્વે જે કર્મ બંધાયેલા છે એના પાક કાળે, એનો પાકનો સમય આવે તે સમયે પાક થઈને ઉદય થઈને તો ખરી જાય. એ તો અનાદિથી એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય, ત્રણઇન્દ્રિય, ચોઇન્દ્રિય, નિગોદ, અભવિ અને ભવિ બધાને. સમજાણું કાંઈ ? એ તો સવિપાક નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સવિપાક એટલે કર્મ પાક થઈને ખર્યું. એમાં કાંઈ આત્માને લાભ નથી. સમજાણું કાંઈ ?

'તે કાંઈ શુદ્ધિનું કારણ થતું નથી. પરંતુ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે...' ચાર બોલ લીધા. પેલો 'તપ' શબ્દ છે ખરો ને ? પહેલો તો આત્મા એની દૃષ્ટિમાં, રુચિમાં આખો પૂર્ણાનંદ જેને પોસાણો હોય છે, પોષાય છે. પોષાય એટલે ? હવે આજ તો કાઠિયાવાડી ભાષા સાદી થઈ ગઈ. કાલ તો હિન્દી હતી ને ? જેને પુણ્ય-પાપનું પોષાણ નથી, શરીરાદિની ક્રિયાનું પણ જેને સ્વામીપણું નથી. એક સહજ સ્વરૂપ ચૈતન્ય પૂર્ણ આનંદનો કંદ આત્મા છે એનું જેને અંતર સ્વામીપણું, દૃષ્ટિપણું પ્રગટ્યું છે,... ભાઈ ! એને સમ્યગ્જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે. આહા..હા..! એ સમ્યગ્જ્ઞાનીને ઉગ્ર પુરુષાર્થ સ્વભાવમાં હોય છે એને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે.

શુદ્ધિની વૃદ્ધિ તેને નિર્જરા કહે છે અથવા શુદ્ધોપયોગને નિર્જરા કહે છે અથવા અશુદ્ધતાના નાશને નિર્જરા કહે છે અથવા અશુદ્ધતાનું નિમિત્ત ટળ્યું એટલે કર્મનું જેટલું ટળવું (થાય) એને દ્રવ્યનિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? નિર્જરાના ઘણાં પ્રકાર પડ્યા. અહીં ભાવનિર્જરાની વાત છે. જેને ભરોસે ભગવાન આખો આત્મા આવ્યો છે. આહા..! સમજાય છે કાંઈ ? જેનો ભરોસો પુણ્ય ને પાપના ભાવમાંથી અને શરીરની ક્રિયામાંથી ઊડી ગયો છે. આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ આનંદકંદ અનાકૂળ પ્રભુ છે એવો જેને અંતરમાં જ્ઞાન, ભાન થઈને ભરોસો, પ્રતીત ઉત્પન્ન થઈ છે એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. અને સમ્યગ્જ્ઞાન-એ આત્મા જેણે જાણ્યો કે, આ આત્મા પવિત્ર શુદ્ધ છે એવું જે જ્ઞાન. અને એની સાથે સ્વરૂપમાં સ્થિરતાનો અંશ જે રમણતા, રમણતા, લીનતા (થાય) એને ચારિત્ર કહે છે અને એ સહિતની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ એને તપ કહે છે. ભારે વ્યાખ્યા ! સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં 'તપ' શબ્દ છે ને ? 'નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;...' સમજાણું ? તે શબ્દ તેરાપંથીમાં પણ આવે છે, (એક મુમુક્ષુ) વારંવાર કહે છે. 'નિજ કાજ ન સરના;...' એના એ ઠેકાણે કહે છે કે, મિથ્યાદૃષ્ટિની ક્રિયા અનંત વાર નવમી ગ્રૈવેયક ગયો. દયા, દાન આદિ (કર્યા) છતાં કાંઈ કાર્ય સર્યું નહિ. વળી ફરીવાર એમ કહે કે, જેટલી દયા આદિના ભાવ, પરને નમાડવાના આદિના. જે નિર્દોષ હોય તે ભગવાનની આજ્ઞામાં, એમ ઇ કહે છે. બેનો અનાદિનો વિરોધ

છે. એના ને એના વચનમાં વિરોધ છે એમ (એક મુમુક્ષુ) કાઢતા હતા. ત્યાં ગામમાં બહુ તેરાપંથી છે ખરા ને. આ 'નિજ કાજ ન સરના;...' ઇ શબ્દ એનામાં પડ્યો છે.

અનંત વાર નવમી ગ્રૈવેયક ગયો. દયા, દાન, શુભભાવ, કરુણા, કોમળતા ઘણી કરી પણ એ શુભભાવ (હતા), એમાં કાંઈ નિજ કાજ સર્યું નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ તો અકામ નિર્જરા અથવા સવિપાક નિર્જરા પાક દઈને ખર્યું એનું નામ એ સવિપાક કે અકામ છે. સકામ અને અવિપાક નિર્જરા એને થઈ નથી. સમજાણું કાંઈ ? અવિપાક ને સવિપાક, એ કાંઈ જૈનમાં પડ્યા એનેય ખબર ન મળે. જે વીતરાગના મૂળ એકડા (છે એની ખબર ન મળે).

આત્મા અંતરના આત્માના ભાન વિના શુભભાવ આદિના પરિણામથી સહેજે પૂર્વના કર્મનો ઉદય આવીને ખરી જાય અથવા શુભભાવમાં કોઈ પાપના રજકણો ખરે એ કાંઈ સાચી નિર્જરા નથી. એ વસ્તુસ્થિતિ નથી એ તો અનંતવાર એવું બની ગયું છે, જેને સવિપાક નિર્જરા અથવા અકામ નિર્જરા કહે છે. અહીંયાં તો ધર્મીને જે નિર્જરા થાય, આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધનું ભાન થઈ અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ વધે, અશુદ્ધતા ઘટે, કર્મ ટળે અને ભવ ઘટે એવી દશાને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, 'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે...' પ્રતપન– તપવું. ઉગ્ર પુરુષાર્થથી અંતર આનંદના ઘોલનમાં, અતીન્દ્રિય આનંદના ઘોલનમાં એકલો આનંદ જ્યાં તરવરે... સમજાણું કાંઈ ? જ્યાં અતીન્દ્રિય આનંદની લહેજતનો સ્વાદ ઉગ્ર આવે એને ભગવાન શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અથવા શુદ્ધોપયોગ અથવા નિર્જરા કહે છે. કહો, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– સમ્યગ્દષ્ટિને નિર્જરા હોય છે.

ઉત્તર :– એને જ હોય છે. એ વાત તો કહેવાય છે આ. ક્યાં રહે છે ? ભાનમાં કહે છે. આજ પાછા સવારમાં પોકાર કરતા આવતા નહોતા ? મારા પાપનો ઉદય હશે કે આ રોગ આવ્યો ? લ્યો ! એ માંડી પાધરી. માન્યું છે ને કે, મને આવ્યું. થયું શરીરમાં ને (માને કે) મને આવ્યું. આ કહેવું કોને ?

મુમુક્ષુ :– શરીર કેનું ?

ઉત્તર :– શરીર જડનું.

મુમુક્ષુ :– અત્યારે ?

ઉત્તર :– અત્યારે. અત્યારે (નહિ) તો કોનું છે આ આત્માનું છે આ ? આ તો માટી છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– ઇ ભાઈનું નહિ ?

ઉત્તર :– એમનો આત્મા છે. એને આ ભાષા કહેવાય છે. શરીર પણ કે દિ' એનું હતું ? અને આત્માનું નામ કે દિ' હતું ? આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :– આ મારું છેએમ કહું છું એટલે દુઃખ થાય છે.

ઉત્તર :– કહુ છું એટલે નહિ, માને છે માટે. ઇ માની રહ્યો છે. ઓલો કાઠિ એક હતો ને ? સાંભળ્યું હતું ? એ કાઠિને જમણે પગે ગૂમડું થયેલું. ગૂમડું. કાઠિ હતો. ફોડા.. ફોડા.. ગૂમડું. પછી પેલો વાળંદ વારંવાર પાટો બાંધે. વાળંદ, વાળંદ. વાળંદ હોય ને ? નાઈ. પાટો બાંધે વળી છોડે, પાછો બાંધે. પણ ઉં..ઉં.. કરે, ઉં..ઉં.. કરે. કરતાં... કરતાં... કરતાં... કરતાં... કરતાં... મહિનો, બે મહિને મટી ગયું. મટી ગયું ને પછી સરખું થઈ ગયું તો પણ થોડો પાટો બાંધી રાખે. પછી તો પાટો જ્યાં છોડે ત્યાં ઉં..હું.. કરે. મટી ગયેલું તો પણ. પછી એકવાર પાટો છોડીને વાળંદે આ પગે બાંધી દીધો. ઇ પાટો જ્યાં છોડે ત્યાં ઉં..ઉં.. કરે. પણ શું છે ? ક્યાં બાંધ્યો છે આ ?

મુમુક્ષુ :– ઉં..ઉં.. કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે ?

ઉત્તર :– ટેવ પડી ગઈ છે એને. ભાઈ ! ઇ ઉં..ઉં.. કરવા માંડ્યો. મટી ગયું, વાળંદને ખબર કે, આ મટી ગયું છે હવે, કાંઈ છે નહિ આને, છતાં એ પાટો બાંધે ત્યારે ઉં..ઉં.. કરે. પછી એ પાટો છોડીને આ પગે બાંધ્યો. સાજે પગે બાંધ્યો. ન્યાં જ્યાં છોડે તો ઉં..ઉં.. (કરે). પણ ક્યા પગે છે આ ? આ ગૂમડું તો અહીં રહ્યું, મટી ગયું છે ને અહીં ક્યાં રાડ પાડે છે તું ? હે...! કોણે બાંધ્યો ? પણ બાંધ્યો ગમે તેણે. પણ વાંક કાઢે એનો, કોણે બાંધ્યો ઇ ? પણ બાંધ્યો. તને અક્કલ નથી આ ગૂમડું અહીં છે ને તું રાડ પાડે છે અહીંથી ? એમ શરીરમાં ગૂમડું ને રાડ પાડે

આત્મા, એમ અહીં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? માને છે ને ! જડની દશા જડમાં વર્તે છે. એ આત્માને અડી પણ નથી ને આત્મામાં વર્તતી પણ નથી.

મુમુક્ષુ :– શરીરથી હું જુદો છું એમ ભાસ્યું જ નથી.

ઉત્તર :– ભાસ્યું નથી એ તો ઠીક પણ એમ છે. ન ભાસે તો પણ શરીરની અવસ્થા ચૈતન્યમાં આવી જ નથી. ન માને તો પણ શરીરની અવસ્થા આત્મામાં આવી જ નથી. આવી જ નથી ને માને કે, મને આ થઈ છે એ તો મૂઢની રાડ્યું પોકાર છે. ભાઈ ! આજ સવારમાં પોકાર કરીને આવ્યા પાછા, એ..ઇ..! મારો પાપનો ઉદય ? લ્યો ! ઠીક. આ બધાને પુણ્યના ઉદય છે.

અહીં કહે છે, આવી જેણે શરીરની દશા એ મારી માની છે એને તો મિથ્યાદૃષ્ટિપણામાં જરીએ આત્માનો લાભ નથી. શરીર તો નહિ પણ પુણ્ય ને પાપના ભાવ થાય એ પણ વિકાર છે, એ હું નહિ. સમજાણું કાંઈ ? કેમકે ભગવાન એને આસ્રવ કહે છે. જેમ શરીર અજીવ છે, કર્મ અજીવ છે, વાણી અજીવ છે, એમ પુણ્ય ને પાપના ભાવ આસ્રવ છે. તો આત્મા આસ્રવ અને અજીવ નથી. આત્મા આસ્રવ અને અજીવ નથી. ત્યારે છે શું ? એ આનંદ અને ચૈતન્યની મૂર્તિ તે આત્મા છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? એવા ચૈતન્ય ને આનંદ... અહીં તો જ્ઞાન અને આનંદ બે વસ્તુ વધારે લેવી છે. સમજાણું કાંઈ ?

જ્ઞાન અને આનંદ એ આત્માનું સ્વરૂપ (છે) એવું જ્યાં અંતરમાં પોતાપણાનો અંતર ભરોસો ભાવ (થયો કે) ભગવાનઆત્મા હું છું, એમ આવ્યું છે એને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. એની પ્રતીતિને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. પછી એમાં સ્થિરતા થાય તેને ચારિત્ર કહેવાય છે અને પછી ઉગ્ર પુરુષાર્થ દ્વારા આનંદની ઉજળાઈ વિશેષ વધે એને તપ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ વ્યાખ્યા ફેર. આ તો વરસીતપ કરે ત્યાં (માને કે) અપવાસ થઈ ગયા.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– ના. ધૂળમાંય નથી, ન્યાં અપવાસ ક્યાં હતો ન્યાં ? આત્મામાં અંદરમાં શુદ્ધતા પ્રગટે એ તપસ્યા છે. એવી તો લાંઘણું અનંત વાર કરી. ઇ તો કીધું ને

માથે ? 'નિજ કાજ ન સરના;'. અનંત વાર એવા માસખમણ શું બાર બાર મહિનાના અપવાસ કર્યા. નવમી ગ્રૈવેયક ગયો ત્યારે. પહેલું છે, જુઓ ! 'નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;' છે ભાઈ ? એ બધા ભાઈ ન્યાં સાંભળવામાં ઇ હતા ન્યાં. તમે બધાં એક હારના હતા કે નહિ ત્યાં ? કે, હા. અપવાસ કરે એને નિર્જરા છે. શેનો અપવાસ પણ ? રોટલા ન આવ્યા એમાં આત્માને અપવાસ ક્યાંથી થઈ ગયો ? એ રોટલો તો જડ છે. અને કદાચિત એમાં રાગની મંદતા શુભ કરી હોય તો એ પુણ્ય છે. ધર્મ ક્યાંથી ન્યાં આવ્યો ?

ધર્મ તો પુણ્ય ને પાપના રાગ રહિત દેહની ક્રિયાના લક્ષ વિના એકલા ચૈતન્યના પૂર્ણ સ્વભાવના લક્ષે દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને સ્થિરતા થાય એને ધર્મ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? લક્ષ એટલે ધ્યેયે. આહા..હા..! એને કર્મની નિર્જરા થાય અથવા અશુદ્ધતા ટળે અને શુદ્ધતા વધે તેને સાચી નિર્જરા કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાને આ કર્યું હતું.

ઉત્તર :- ઇ આ કર્યું હતું, ભગવાને ઇ કર્યું નહોતું.

મુમુક્ષુ :- માસખમણ ક્યાં હતા...

ઉત્તર :- માસખમણની વ્યાખ્યા જ ખોટી છે. એમણે આ કર્યું હતું. પછી એટલા મહિના સુધી એને આહાર આવવાનો જોગ નહોતો. લોકોએ ઇ દેખ્યું, અંતરમાં આ દેખ્યું. અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદના અંતર મશગુલ થતાં છ છ મહિના સુધી આહાર લેવાની ઇચ્છા જ ન આવી એનું નામ અતીન્દ્રિય આનંદની વૃદ્ધિ, એનું નામ તપ છે. એવો ભગવાને તપ કર્યો હતો.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- ઇ એમ માનતા હતા ને જાણતા હતા. અજ્ઞાની પેલા રોટલા ન ખાધા એમ માને છે. સમજાણું કાંઈ ? બેને જોવાની દૃષ્ટિ ફેર છે.

'તે અવિપાક...' દેખો ! ભગવાનઆત્મા.. અંતર જ્યાં શુદ્ધતા ભરી છે તેમાં દૃષ્ટિ ન પડે તો શુદ્ધતાની વૃદ્ધિ થાય શી રીતે ? સમજાણું કાંઈ ? પુણ્ય-પાપના ભાવમાં શુદ્ધતા પડી છે ? આહાર-પાણી જવા-આવવામાં શુદ્ધતા પડી છે ? શુદ્ધતા તો અંદર

પડી છે. ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ નિર્વિકલ્પ વીતરાગ સ્વરૂપથી ભરેલો (છે) એમાં દૃષ્ટિ પડતાં, એનું જ્ઞાન થતાં, એમાં ઉગ્રતાના પુરુષાર્થ દ્વારા અશુદ્ધતા ટળે અને કર્મની નિર્જરા શુદ્ધોપયોગથી થાય એમ કહેવામાં આવે છે. આહા..હા..!

બહુ ફેરફાર થઈ ગયો છે ને. આ બાર મહિનામાં એક વરસીતપ કર્યો, જાવ. થઈ ગયો (ધર્મ). પાંચ હજાર, દસ હજાર (ખર્ચી નાખે). ગૃહસ્થ માણસ હોય તો એક વરસીતપે લાખ ખર્ચી નાખે. થઈ ગયા ધર્મના ઉજવણા ! ધૂળમાંય નથી ધર્મ, સાંભળને હવે. તારા લાખ શું કરોડ ખર્ચી નાખને. રાગ મંદ હોય તો કદાચિત્ શુભભાવ પુણ્ય બાંધે. સમજાય છે ? ધર્મ-બર્મ નહિ, નિર્જરા-નિર્જરા નહિ.

અહીં એ કહે છે, પોતાના આત્માના પ્રતપન વડે કર્મોનું અથવા અશુદ્ધતાનું ખરી જવું એ અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? 'તે પ્રમાણે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં થતાં સંપૂર્ણ નિર્જરા થાય છે,...' બધું આખું ખરી જાય છે, એમ. 'ત્યારે જીવ શિવસુખ (સુખની પૂર્ણતારૂપ મોક્ષ) પામે છે.' પાઠમાં એમ છે ને ? 'સોઈ શિવસુખ દરસાવૈ'. એ તો નિર્જરામાં પણ આનંદ, સુખ દર્શાવે છે. નિર્જરામાં પણ આત્માના અનિન્દ્રિય આત્માના આનંદનું દર્શન થાય છે અને પૂર્ણ થતાં મોક્ષ થઈ જાય છે, એમ કહેવું છે. નિર્જરામાં પણ આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદનું અવલોકન પ્રત્યક્ષ વિશેષ થાય ત્યારે તેને નિર્જરા કહેવાય. આહા..હા..! શિવસુખ દર્શાવે એટલે ત્યાં મોક્ષના સુખનો અંશ દેખાય છે. નિર્જરામાં આત્માનું અતીન્દ્રિય આનંદનું, સ્વાદનું વેદન (આવે છે). આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય છે એના સ્વાદનું વેદન (થાય છે) એને ભગવાન નિર્જરા કહે છે. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :– આ તો આસ્રવને નિર્જરા કહે.

ઉત્તર :– આસ્રવને નિર્જરા માને (ઇ) મિથ્યાત્વને પોશે છે અને માને છે કે, અમે ધર્મ કરીએ છીએ. ક્યાં વસ્તુની ખબર છે ? સમજાણું કાંઈ ? આ બાજુ થોડી જગ્યા છે. થોડા આમ નજીક આવજો. બહાર થોડા બેઠા છે. છોકરાઓ બહાર છે ઇ અંદરમાં આવી જાવ. શું કહ્યું?

જ્યારે આત્મામાં નિર્જરા નામ શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય ત્યારે આનંદની વૃદ્ધિનો દેખાવ અંદરમાં વિશેષ થાય. આહા..હા..! અતીન્દ્રિય આનંદ (વિશેષ આવે) એને ભગવાન

તપસ્યા કહે છે. બાકી તો બધાને લાંઘણ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- તો પછી વરસીતપ કરવાનો હેતુ શો ?

ઉત્તર :- એ તો આ બધાં અજ્ઞાનમાં, જગતમાં માન મળે ને કાંઈક ધર્મ થાશે એમ માન્યતા, માન્યતા. હતો કે દિ' ધર્મ ન્યાં ? દુનિયામાં લોકો વખાણે. ઘરે બૈરાં હોય, કાંઈક ઓલું હોય, વિધવા હોય, પૈસા હોય ઘરે. મલાવો થાય, પચાસ હજાર ખર્ચે, ધણીની ઉંમર મોટી થઈ હોય, પોતે નાની હોય ને એમાં અપવાસ કરે તો વળી મલાવા કરે, પાંચ હજાર ખર્ચીને દસ હજાર (ખર્ચીને) મલાવા લહેર કરે. સમજાણું ?

મુમુક્ષુ :- રૂઢિ પ્રમાણે ઉપદેશ....

ઉત્તર :- એ તો અનાદિનો રૂઢિનો ઉપદેશ છે, સત્ય નહિ.

આત્માના અંતરના સન્મુખના ભાન વિના જેટલી ક્રિયાકાંડના રાગ મંદ થાય એમાં આત્માને કાંઈ લાભ નથી. ભવકષ્ટ નહિ. પુણ્ય બાંધે, પુણ્યભાવ હોય, બાંધે, બંધન પામે. એમાંથી સ્વર્ગાદિમાં (જાય). આ તો અત્યારે એવા પુણ્ય ક્યાં કરે છે, આ તો માન ને સન્માન ને ગમે ને મરી જાય છે. બહુ પુણ્ય હોય તો સ્વર્ગમાં જાય, ન્યાંથી મરીને ઢોર થાય, ઢોર થઈને નરકમાં જાય. એમાં બીજું કાંઈ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આકરી વાત છે, ભાઈ !

અનંતકાળ.. અહીં કીધું ને ? 'નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના,...' એ તો 'નિજ કાજ ન સરના;...' એ તો એને પાકે કાળે ખરી ગયું એમાં કાંઈ આત્માનો લાભ નથી. 'તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ, સોઈ શિવસુખ દરસાવૈ.' લ્યો ! 'એમ જાણતો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન વડે...' સ્વદ્રવ્યનું આલંબન અંતર લઈ, અંતર્મુખ થઈ અને 'શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે તે નિર્જરા ભાવના છે.' એને શુદ્ધિ વધે છે. નિર્જરાની ભાવના કરતા, શુદ્ધ સ્વભાવની એકાગ્રતા કરતાં શુદ્ધતા વધે એને નિર્જરા કહે છે. એ નવમી (ભાવના) કીધી.

૧૦-લોક ભાવના

કિનહૂ ન કરૌ ન ધરૈ કો, ષટ્દ્રવ્યમયી ન હરૈ કો;
સો લોકમાંહિ બિનસમતા, દુખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા. ૧૨.

અન્વયાર્થ :– આ લોકને (કિનહૂ) કોઇએ (ન કરૌ) બનાવ્યો નથી, (કો) કોઇએ (ન ધરૈ) ટકાવી રાખ્યો નથી, (કો) કોઇ (ન હરૈ) નાશ કરી શકતા નથી; [અને આ લોક] (ષટ્દ્રવ્યમયી) છ દ્રવ્યસ્વરૂપ છે-છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે. (સો) એવા (લોકમાંહિ) લોકમાં (બિન સમતા) વીતરાગી સમતા વિના (નિત) હંમેશાં (ભ્રમતા) ભટકતો થકો (જીવ) જીવ (દુખ સહૈ) દુઃખ સહન કરે છે.

ભાવાર્થ :– બ્રહ્મા વગેરે કોઇએ આ લોકને બનાવ્યો નથી, વિષ્ણુ અગર તો શેષનાગ વગેરે કોઇએ ટકાવી રાખ્યો નથી, તથા મહાદેવ વગેરે કોઇથી પણ નષ્ટ કરી શકાતો નથી; પણ આ છ દ્રવ્યમય લોક છે તે પોતાથી જ અનાદિ-અનંત છે. છએ દ્રવ્યો નિત્ય સ્વ-સ્વરૂપે ટકીને નિરંતર પોતાના નવા નવા પર્યાયો (અવસ્થા)થી ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણમન કર્યા કરે છે. એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી. આ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક તે મારું સ્વરૂપ નથી, તે મારાથી ત્રિકાળ ભિન્ન છે, હું તેનાથી ભિન્ન છું, મારો શાશ્વત ચૈતન્યલોક તે જ મારું સ્વરૂપ છે. એમ ધર્મી જીવ વિચારે છે અને સ્વસન્મુખતા દ્વારા વિષમતા મટાડી સામ્યભાવ-વીતરાગતા વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે તે લોક ભાવના છે.

દસમી લોક ભાવના. સમ્યગ્દષ્ટિ જગતના તત્ત્વોનો વિચાર કરીને લોક ભાવના ભાવે છે.

કિનહૂ ન કરૌ ન ધરૈ કો, ષટ્દ્રવ્યમયી ન હરૈ કો;
સો લોકમાંહિ બિનસમતા, દુખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા. ૧૨.

જુઓ ! અહીં (આ) શબ્દ (ઉપર) વધારે (વજન છે). 'બિન સમતા' નામ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાનને સમતા કહેવામાં આવે છે.

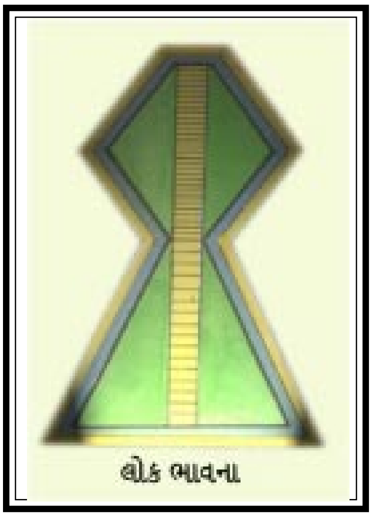

આ લોક ચૌદ બ્રહ્માંડ છે. ચૌદ બ્રહ્માંડ ઊભા પુરુષને આકારે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ભગવાન તીર્થંકરે જોયો છે. લોક – આમ (કમર ઉપર) હાથ રાખીને માણસ ઉભો હોય, એનો ઘેરાવો આવે એવો લોકનો દેખાવ છે. ચૌદ રાજુ–બ્રહ્માંડનો. ઊર્ધ્વમાં મોક્ષ અને સ્વર્ગ છે, મધ્યમાં મનુષ્ય ને ઢોર છે, અધોમાં નારકી (છે). એવો લોક 'કોઈએ બનાવ્યો નથી.' એ બનાવ્યો નથી. કોઈ એનો કર્તા નથી, અનાદિ એ વસ્તુ છે. સમજાય છે કાંઈ ? સર્વજ્ઞના જ્ઞાનમાં (આમ આવ્યું છે). અનાદિથી અનંત સર્વજ્ઞો થતાં આવ્યા છે. એ વિજ્ઞાનીએ છ દ્રવ્ય એમ ને એમ અનાદિ લોક જોયો છે. એમ ને એમ લોક છે. કોઈએ બનાવ્યો નથી. એનો કોઈ કર્તા નથી. બ્રહ્મા એનો કર્તા કોઈ હોય (એમ નથી). શું હશે ? ભાઈ ! (કોઈ) કર્તા નથી.

'કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી,...' કહે છે ને નાગ ને શું શેષનાગ ટકાવે છે, વિષ્ણુ ટકાવે છે, બધી ગપ વાત છે, ખોટી છે. અનાદિઅનંત છ દ્રવ્યોનો લોક એમ ને એમ અનાદિ ભરેલો છે. અનાદિથી છ દ્રવ્યો છે. અનંત આત્મા, અનંત પરમાણુઓ અનાદિથી એમ છે. એનો આકાર ચૌદ બ્રહ્માંડમાં પુરુષ પ્રમાણે છે, એને કોઈએ કરેલો નથી. ઈશ્વર-બિશ્વર કોઈ કર્તા નથી, વિષ્ણુ એને ટકાવી રાખનાર નથી. સમજાય છે ?

'કોઈ નાશ કરી શકતા નથી;...' કહે છે ને મહાદેવ નાશ કરે. કોઈ નાશ કરતું નથી, એમ ને એમ અનાદિ છે. લ્યો ! 'ષટ્દ્રવ્યમયી છ દ્રવ્ય સ્વરૂપ છે – છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે.' જગતની અંદર છ દ્રવ્ય છે. આત્માના જ્ઞાનની એક સમયની પર્યાયમાં છ દ્રવ્યને શ્રદ્ધવાની, જાણવાની તાકાત છે. સમજાણું કાંઈ ? આ આત્મા એના અનંત ગુણો, એનો એક જ્ઞાન ગુણ, એની એક સમયની એક પર્યાય, એમાં ષટ્ દ્રવ્ય છે એમ જાણવાની એક સમયની તાકાત છે. ષટ્દ્રવ્યને જાણે ને માને ત્યારે એણે એક સમયની પર્યાયની પૂર્ણતા છે એમ માન્યું. આખું દ્રવ્ય તો હજી એકકોર રહી ગયું. સમજાણું કાંઈ ? એક સમયની પર્યાયની તાકાત એટલી છે કે, છ દ્રવ્ય એમ ને એમ

છે. છ દ્રવ્ય અનાદિ અનંત કોઈએ કર્યા નથી, કોઈએ ટકાવ્યા નથી, કોઈથી તેનો અભાવ–વ્યય થતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– આવું હોવા છતાં...

ઉત્તર :– છતાં ભાન ન મળે. ઇ કહે છે ને, હમણાં કહે છે. 'બિન સમતા'. સમ્યગ્જ્ઞાન વિના. 'બિન સમતા' શબ્દ પડ્યો છે એમાં દેખો ! એટલે વીતરાગી સમતા વિના, વીતરાગી એટલે અંતર દૃષ્ટિ – ચૈતન્ય હું જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છું. જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના ભાન વિના એણે ચોરાશીના અવતાર અનંત વાર કર્યા. સમજાણું કાંઈ ? ઓહો..હો...!

'ષટ્દ્રવ્યમયી એવા લોકમાં વીતરાગી સમતા વિના...' એ સમતાનો અર્થ જ છે – વીતરાગ દૃષ્ટિ. આખો આત્મા શુદ્ધ પરમાનંદ, એ ષટ્દ્રવ્યને ને પોતાને જાણવા-દેખવાના જ સ્વભાવવાળો છે. કોઈનો – પરનો કરવાવાળો નહિ અને પોતાના રાગનો પણ કરવાવાળો નહિ. એનું એનું સ્વરૂપ છે. બીજા આત્મા સિવાય જે છ છે, અનંત આત્માઓ અને બધું, એનો પણ કર્તા નહિ ને આત્મામાં થતો રાગ, એનો પણ કર્તા નહિ. એવી કર્તા વિનાની જે જ્ઞાતાની સમતા, એવા જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના ભાન વિના ચોરાશી લાખના અવતારમાં અનંત વાર કોઈ સ્થાન જન્મ ને મરણ વિના બાકી રહ્યું નથી. ચોરાશીના અવતારમાં એક એક સ્થાનમાં અનંત વાર અવતર્યો. સમજાણું કાંઈ ? સમજાણું ? ભાઈ ! આ પહેલું આવું નથી, આવું તો પૂર્વ માણસપણામાં અનંત વાર થઈ ગયું છે.

મુમુક્ષુ :– અજ્ઞાનતામાં સમજાતું નથી ને !

ઉત્તર :– સમજવું છે કે નહિ ? ઇ અજ્ઞાનતા ટાળવા માટે આ કહેવાય છે કે રાખવા માટે કહેવાય છે ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..! એ નરકની વેદના, એ નરકની વેદના અહીં પાપ કરીને નરકમાં ગયા એની વેદના એ અનુભવ એનો ભગવાન જાણે. એ વેદનામાં આત્માનું ભાન કરી શકે છે. આહા..હા...! સમજાય છે ? એમાં અંદરમાં પડ્યો ને વેદના એટલી... બધા બાંધેલા ને માર... માર... માથે ટીપાય. ઓ..હો...! આ જ સ્થિતિ હશે આમ ને આમ આ શું ? એમાં અંતરથી સ્મૃતિ આવી જાય છે. અહો ! અમને જ્ઞાનીઓએ કહ્યું હતું કે, તમે તો આત્મા છો ને શુદ્ધ ચિદાનંદ જ્ઞાતા છો. એમ અંદર સ્મૃતિ આવતા (ગુલાંટ મારે છે). એટલી પીડા તે અત્યારે

જે માણસ જોવે તો સાંખી શકે નહિ એટલી પીડા ! એનો એક અગ્નિનો તણખો આટલો અહીં લાવે તો આસપાસમાં અનેક જોજનમાં માણસ અમસ્તા અડ્યા વિના મરી જાય એટલો આતાપ લાગે. ત્યાં એ અસંખ્ય અસંખ્ય અબજ વર્ષ રહ્યો. એવા અનંત વાર, એકવાર નહિ એવું અનંત વાર (થયું). એ આત્માના સમ્યગ્દર્શનના ભાન વિના. અને એવા સ્થળમાં પણ આમ ગુલાટ ખાય છે અંદર. ઓહો..! આ પીડા કોને ? ક્યાં ? આ શું છે ? એમ ચૈતન્યને અંતર જોતા સ્વરૂપનું ભાન (થઈને) એવી પીડાના ફળમાં આનંદનું ભાન થઈ જાય છે. એવો ઉગ્ર પુરુષાર્થ આત્મા એવી પીડાના સ્થળમાં પણ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? અહીં ક્યાં હતી પીડા ? ધૂળમાંય નથી હવે.

કહે છે, આત્માની દૃષ્ટિ વિના. હું જ્ઞાયક ચૈતન્ય જગતનો જાણનાર-દેખનાર (છું). રાગનો પણ કરનાર નહિ, શુભભાવનો પણ કર્તા હું નહિ. કેમકે કર્તા માને તેણે વિકાર સ્વરૂપ જ આત્માને માન્યો. હું જ્ઞાન છું, સ્વસંવેદનથી જણાય એવો છું, **'स्वानुभूत्या चकासते'** મારા અંતરની અનુભવની ક્રિયાથી મારી પ્રસિદ્ધિ થાય છે, રાગ ને શરીરની ક્રિયાથી નહિ. એમ સ્વનું ભાન નરકમાં પણ કરે છે, સ્વર્ગમાં પણ કરે છે. સમજાય છે ? પણ ભાન વિના, એણે 'વીતરાગી સમતા વિના...' ભાષા કેવી મુકી છે એમણે ? વીતરાગી દૃષ્ટિ, વીતરાગી જ્ઞાન ને વીતરાગી શાંતિ. એટલે કે, આત્મદૃષ્ટિ, આત્મજ્ઞાન ને આત્મશાંતિ. એના 'વિના હંમેશાં ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.' જુઓ ! અહીં તો સ્વર્ગમાં પણ દુઃખ સહન કરે છે એમ કીધું. હંમેશા જીવ દુઃખ સહન કરે છે. એનો અર્થ શું થયો ? શેઠાઈમાં ને રાજમાં અને સ્વર્ગમાં દુઃખ જ છે, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :– સ્વર્ગમાં કાંઈ દુ-ખ હશે ?

ઉત્તર :– દુઃખ છે ઇ કહે છે. એને આ શરીરે વા છે ઇ દુઃખ છે. એ દુઃખ કોણે કીધું ? અંદર આકૂળતા હોળી સળગે છે ઇ દુઃખી છે. ઇ આકૂળતા સ્વર્ગમાં પણ આકૂળતા કરે છે. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? બીજી ભાષાએ કહીએ તો આત્માની દૃષ્ટિ વિના બધે પંચમહાવ્રતના પરિણામ પાળ્યા એ દુઃખને પાળ્યા હતા, દુઃખી છે, એમ કહે છે. આહા..હા..! ભાઈ ! આહા..! જુઓ ! 'હંમેશાં ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.' એનો અર્થ શું થયો ? સમજાણું ? ઓલામાં આવ્યું હતું આપણે નહિ ?

મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયૌ;
પૈ નિજ આતમજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયૌ. ૫.

એ જ્ઞાન બીજું આવશે હવે. સમજાણું ? બીજું આવશે. બોધિદુર્લભમાં સમ્યગ્જ્ઞાન વિના, એ સમ્યગ્જ્ઞાન વિના (કહેશે). 'પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ,...' પેલું તો પહેલા આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ ? એનો અર્થ કે, આત્મા અતઃસ્વરૂપના સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનના ભાન વિના જેટલું એણે કર્યું ને ફળમાં ગયો એ બધું એને દુઃખરૂપનું જ વેદન હતું. અવ્રતના પરિણામમાં હતો તોપણ દુઃખી અને આત્માના ભાન વિના વ્રતના શુભ પરિણામમાં હતો તોપણ દુઃખી (હતો). કારણ કે, શુભભાવ એ આકુળતા અને દુઃખ છે. એણે અનંતકાળમાં દુઃખ જ ભોગવ્યા છે. ભાઈ ! આહા..હા..! જુઓને શું કીધું ?

'બિન સમતા દુઃખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા...' કે, નિત ભ્રમણામાં કોઈ નરક ને ઢોર જ બે રાખ્યા છે ? માણસ, દેવ, અનંત વાર ત્યાગી થયો, મુનિ થયો આત્માના ભાન વિના. એ આત્માના ભાન વિના, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન વિના જેટલા મહિના મહિનાના અપવાસ કર્યા, મહાવ્રતના પરિણામ કર્યા એ બધા દુઃખરૂપ પરિણામ હતા. છે એમાં ? જુઓ ! ભાઈ ! શેઠિયા પણ દુઃખી છે એમ અહીં તો કહે છે. આકૂળતા કરે છે માટે (દુઃખી છે). ભાઈ ! હવે આ (જીવ) કલ્પે કે, હું દુઃખી છું ને આ સુખી છે.

મુમુક્ષુ :– ક્યાં દુઃખ છે ?

ઉત્તર :– પૈસાવાળા નીરોગી સુખી ! અહીં તો કહે છે કે, મહાવ્રતના ધરનારા પણ દુઃખી છે, તને ભાન નથી, સાંભળને ! આત્માના જ્ઞાન વિનાના એકલા મહાવ્રતના પરિણામ એ તો શુભરાગ છે. એ રાગ છે તે દુઃખ છે, એ દુઃખી છે. તારી દૃષ્ટિ ને દેખવામાં ફેર છે. સમજાણું કાંઈ ? મારે થોડુંક દુઃખ આને સુખ છે, આને સારું છે, આને સારું છે. અહીં તો કહે છે કે, નીરોગ શરીર, એટલું નીરોગ કે જેમાં રોગ પૂર્વે આવ્યો નથી, અત્યારે છે નહિ અને આવવાની તૈયારી નથી એટલું નીરોગી શરીર. અને જેના પંચમહાવ્રતના શુભ પરિણામ – અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય ને અપરિગ્રહના ભાવ (પાળે છે), પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે - ભાન આત્માનું નથી - માટે તે દુઃખી છે એમ તું જો, એમ કહે છે અહીં તો. બરાબર ?

'જીવ દુઃખ સહન કરે છે.' જુઓને ! આ તો ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. 'છ ઢાળા' હિન્દી છે, સાદી હિન્દી. દિગંબરમાં તો ઘણાંને કંઠસ્થ હોય પણ અર્થને સમજે નહિ. 'લોકમાંહિ બિન સમતા...' એક ભગવાનઆત્મા જે આનંદ સ્વરૂપ છે એની દૃષ્ટિ સમતા, સમ્યગ્દર્શન એટલે એ સમતા સમ્યગ્દર્શન છે. સમ્યગ્જ્ઞાન ઇ સમતા – સમભાવ છે. ચારિત્ર પણ ઇ સમભાવ છે. એવા આત્માનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને શાંતિ વિના એણે અનંત (ભવોમાં) જેટલું કર્યું, જેના ફળમાં સ્વર્ગ આદિમાં ગયો, મોટો શેઠ થયો એ બધાં દુઃખી જ હતાં, દુઃખ જ ભોગવ્યા છે. સમજાય છે કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– કાયમ દુઃખી નથી.

ઉત્તર :– કાયમ છે એમ અહીં કહે છે. ભાન ક્યાં છે એને ? કાયમ વિકારની વૃત્તિઓ ઊભી થાય છે એ જ એને દુઃખ છે. કાયમ–ચોવીસ કલાક નિરંતર. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા નિર્વિકારી સચ્ચિદાનંદ પ્રભુના આશ્રય લીધા વિના જેટલો અનાદિકાળથી પરદ્રવ્યના આશ્રયે શુભાશુભ ભાવ કરે છે એ બધું એકલું નિરંતર ચોવીસ કલાક દુઃખ જ છે એને.

મુમુક્ષુ :– આશ્વાસન આપનાર હશે ને કોઈ.

ઉત્તર :– હવે આશ્વાસન આપનારો પણ મૂઢ છે. એને ભાન કે દિ' છે ? બેય સરખે સરખા.

મુમુક્ષુ :– તો સુખીને ગોતવો પડશે ને.

ઉત્તર :– સુખી સમ્યગ્દૃષ્ટિ. 'એક સુખીયા જગતમાં સંત, દુરીજન દુઃખીયા રે...' સુખીયા જગતમાં સંત – સમ્યગ્દૃષ્ટિ સુખી (છે). સમજાય છે કાંઈ ? જેને આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ ભગવાનનું અંતર ભાન થઈને આનંદનું અંશે આનંદવેદન આવ્યું એ એક સુખી (છે), બાકી બધા દુઃખી છે. હજારો રાણીને છોડીને સાધુ થયો હોય પણ સમ્યગ્જ્ઞાન ભાન વિના એ દુઃખી, દુઃખી ને દુઃખી છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? આંખની ફેરે વાત છે, ભઈ ! આ તો. ચોવીસ કલાક અખંડ ધારાએ, આત્માના આનંદની ધારા જે છે એનું જ્યાં ભાન નથી, એ અખંડ ધારાએ પુણ્ય-પાપના વિકારથી

આકુળતા અને દુઃખને જ ભોગવે છે, એક સમય પણ એને શાંતિ છે જ નહિ. બરાબર છે ? આહા..હા..! શું કીધું આમાં ? સમજાણું આમાં કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :– ધ્યાનમાં બેસે તો શાંતિ થાય ને ?

ઉત્તર :– ધ્યાન કોને કહેવું ? અંદર રાગમાં રાગનો વિકલ્પ કરતો હોય તો એકલું એ ધ્યાન દુઃખરૂપ છે, આર્તધ્યાન છે, એ દુઃખી છે. આહા..હા..! કહો ભાઈ ! ચોવીસ કલાક ? નિરાંતે આમ સૂતો હોય ને ! શીખંડ, પૂરી ખાય ને પતરવેલીયાના ભજીયા (ખાતો હોય). કહે છે કે, ત્યાં સુખી છે કે દુઃખી ? એ દુઃખી છે. એકલો દુઃખી, પૂર્ણ દુઃખી (છે). ભાઈ ! કેમ હશે ? પૈસાવાળાને બાદ કરવા હશે ? અહીં તો મહાવ્રતવાળાને બાદ કરવા નથી પછી બીજા ક્યાં રહ્યાં ? આહાહા..! વ્રત ને અવ્રતના બેય પરિણામ વિકાર છે. ભગવાનઆત્મા નિર્વિકારી સ્વરૂપ છે. એની અંતર દૃષ્ટિ વિના નિરંતર શુભ અને અશુભભાવનો કરનાર એ દુઃખી, દુઃખી, એકાંત દુઃખી છે. સમજાણું કાંઈ ? આ નજર ભારે !

મુમુક્ષુ :– ....

ઉત્તર :– એ સુખ-દુઃખ ટકતા નથી, સંયોગો ટકતા નથી, એમ કહે છે ઇ. પણ અંદર કલ્પનાની ધારા તો કાયમ ચાલે (છે). એની ભાન કે દિ' હતી એને ? સમજાણું ? ઇ તો આવે છે ને ? 'સુખ-દુઃખ ન માનીએ' નથી આવતું ? 'કર્મે ... ઘડીયા' આવે છે ને ? 'દમયન્તી'માં આવે છે. આવે છે ને બધું સાંભળેલું, વાંચેલું ને ઘણું બધું હતું ને ! 'સુખ-દુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રે ઘડિયા' ઇ તો બહારના સંયોગની વાત કરે છે પણ જેને આત્માની ખબર નથી, આત્મા આનંદમૂર્તિ છે, એકલો આનંદનો સાગર (છે) એવી જ્યાં અંતર દૃષ્ટિ નથી એ બધા જીવો – એક શાહુકાર, ગરીબ, રાંક, નારકી, કીડી, કાગડા, કંથવા, હાથી અને સ્વર્ગના દેવ અને મનુષ્યના આત્મજ્ઞાન વિનાના પંચમહાવ્રતના ધરનાર દ્રવ્યલિંગી સાધુ એક જ ધારાએ દુઃખી... દુઃખી ને દુઃખી છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? આ તો બધા દુઃખી (ઠરાવ્યા). ઇ એકલા દુઃખી નથી, ઘણાંને દુઃખી ઠરાવ્યા. આહા..હા..!

અહીં તો જુઓને શું કીધું ? 'સો લોકમાંહિ બિન સમતા, દુઃખ સહૈ જીવ નિત

ભ્રમતા' 'નિત ભ્રમતા' કોઈપણ અવતારમાં એને જરીએ સુખનો અંશ નથી. કેમકે સુખસ્વરૂપ ભગવાનઆત્માની એણે નજર કરી નથી. નજર કર્યા વિનાના બંધાય ગયેલા મિથ્યાત્વભાવમાં, એના શુભ અને અશુભભાવમાં પણ દુઃખી છે. કહો બરાબર છે ? આ ભગવાન આમ કહે છે. પરમેશ્વર ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરદેવ, જેને એક સમયમાં ત્રણકાળનું જ્ઞાન હતું એ પરમેશ્વર સો ઇન્દ્રની હાજરીમાં દિવ્યધ્વનિ દ્વારા આમ ફરમાવતા હતા.

ભાઈ ! ભગવાન આનંદનો સાગર છે ને પ્રભુ ! તારી શાંતિ ખુટે નહિ એવી શાંતિ છે. એવા શાંતિસ્વરૂપ ભગવાનની સન્મુખના પડખે ચડ્યા વિના જેટલા પર પડખે ઉભા છે એ શુભભાવ કરતા હો, અશુભભાવ કરતા હો, ત્યાગી દેખાતા હો, ભોગી દેખાતા હો એ બધા દુઃખી... દુઃખી, ચોવીસે કલાક દુઃખી છે. ભાઈ ! કેમ હશે આ ? કેમ પણ આ કઈ રીતે માપવું ? માપવું કીધું ને ? કે, દુઃખસ્વરૂપ એટલે વિકાર (અને) સુખસ્વરૂપ એટલે નિર્વિકારી ભગવાનઆત્મા. સુખસ્વરૂપ એટલે ભગવાનઆત્મા. એ નરકમાં રહેલો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પણ સુખ ભોગવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ સમ્યગ્દષ્ટિ નરકમાં રહ્યો આત્માનું સુખ ભોગવે છે અને મનુષ્યપણામાં હજારો માણસો આમ વનમાં આદર કરતા હોય, ત્યાગી દેખાય, પંચમહાવ્રત ધારી દેખાય... સમજાય છે ? પણ જેની દૃષ્ટિ રાગ અને વિકલ્પ ઉપર પડી છે ને ચૈતન્ય ઉપર નથી એ દુઃખી.. વર્તમાન દુઃખી છે, નારકી વર્તમાન સુખી છે. આહા..હા..! ભાઈ ! માપ શી રીતે કરવા ? ભાઈ ! સ્વ પડખે ચડ્યો નથી એ બધા જીવો પર પડખે ઊભા છે. અસંખ્ય અશુભભાવ અને અસંખ્ય શુભભાવ, એ કોઈપણ ભાવમાં ઊભો છે એ બધા દુઃખને જ વેદે છે. નિરંતર ચોવીસ કલાક નહિ પણ જ્યાંસુધી સમ્યક્ ન પામે... સમજાણું કાંઈ ? આત્માની દૃષ્ટિ ન કરે ત્યાં સુધી નિરંતર, નિગોદથી માંડી નવમી ગ્રૈવેયક મિથ્યાદૃષ્ટિ ગયા, નિરંતર દુઃખી છે. કહો, ભાઈ ! આ ભારે વાત કહે છે.

રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... ૐ... ૐ... ૐ... ૐ... ૐ... મહાવીર ૐ... મહાવીર ૐ... મહાવીર ૐ... મહાવીર ૐ... કહે છે કે, ઇ મહાવીર મહાવીર કરે તે રાગ છે, એ દુઃખી છે. આત્મા રાગ વિનાની ચીજની દૃષ્ટિ વિના

એ દુઃખી છે. કહો ભાઈ ! ભારે વ્યાખ્યા, ભાઈ ! આ કહે છે રવિવારે હોળી ન સળગાવાય. હુતાસણી છે ને ? શું કહેવાય ? હુતાસણી ને ? આજે કેટલાક હુતાસણી નહિ સળગાવે. રવિવાર છે ખરો ને, વ્હેમ પડે. રવિવારે હોળી ન સળગાવે. આ ... તો અનાદિથી સળગે છે, કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, જેની અંતરની ખાણમાં અનાકૂળ આનંદનો મોટો દરિયો ભર્યો છે. એવા આત્માની અંતરસન્મુખની દૃષ્ટિ કર્યા વિના જેટલા પ્રાણી ભોગી, ત્યાગી, રોગી, નીરોગી, સ્વર્ગીય, નરકીય, શેઠાઈ અને ભિખારી, બધા ચોવીશે કલાક દુઃખી, દુઃખી ને દુઃખી છે. બરાબર છે ?

વાતમાં એ વાત છે, આખા લોકનું વર્ણન છે ને ? ભાઈ ! એ લોકની અંદર છ દ્રવ્ય ભર્યા છે. તારા સ્વરૂપના ભાન વિના તને કોઈ સ્થાનમાં, કોઈ કાળે, સ્વરૂપના ભાન વિનાના ભાવમાં ક્યાંય સુખ નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..! કહો ! વાત તો બેસે એવી છે કે નહિ આ ? 'ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.'

ભાવાર્થ :– 'બ્રહ્મા વગેરે કોઈએ આ લોકને બનાવ્યો નથી, વિષ્ણુ અગર તો શેષનાગ વગેરે કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી, તથા મહાદેવ વગેરે કોઈથી પણ નષ્ટ કરી શકાતો નથી; પણ આ છ દ્રવ્યમય લોક છે તે પોતાથી જ અનાદિ-અનંત છે. છએ દ્રવ્યો નિત્ય સ્વ-સ્વરૂપે ટકીને નિરંતર પોતાના નવા નવા પર્યાયો (અવસ્થા) થી ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણમન કર્યા કરે છે.' દેખો ! દરેક પદાર્થ પોતાની અનંત ગુણની અવસ્થાએ સમય સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એને બીજું દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી, બીજો કર્તા નથી એમ બીજું દ્રવ્ય પણ એની પર્યાયને ઉત્પન્ન કરતું નથી.

જેટલા દ્રવ્યો અનંત છે એની સમય સમયની અવસ્થા એ દ્રવ્ય પોતે ઉત્પન્ન કરે છે. એ ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ્યનો કોઈ કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ ? એ દ્રવ્યનો બીજો કર્તા નથી ને એ દ્રવ્યની પર્યાયનું બીજું દ્રવ્ય કર્તા નથી. ઈશ્વર કર્તા નથી એમ માનવું ને વળી કહે કે આ બીજો દ્રવ્ય એનું કરે. ઇ તો ઇ નું ઇ થયું પાછું. આહા..હા..! અરે.. ભગવાન ! શું થાય ? નવા નવા પર્યાયો દરેક વસ્તુમાં રજકણે રજકણમાં, આત્માએ આત્મામાં, અનંતામાં, અનંત પરમાણુમાં દરેકમાં જેટલા અનંત ગુણો છે એટલી જ એક સમયમાં નવી અવસ્થાના ઉત્પન્નનો સ્વકાળ એને હોય જ છે. એ

પોતાને કારણે ઊપજે ને પોતાને કારણે પૂર્વની અવસ્થાથી વ્યય થાય અને ધ્રુવપણું કાયમ રાખે.

'એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી.' જેમ છ દ્રવ્યમાં, લોકમાં ઈશ્વરનો અધિકાર નથી કે ઈશ્વર કરે. એમ એક વસ્તુમાં, એની પર્યાયમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી. આહા..હા..! બીજાનું ભલું, ભૂંડું કરી શકે એવો બીજા દ્રવ્યનો બીજામાં અધિકાર નથી.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– ઇ તો પોતાની ભાવનાની શ્રદ્ધામાં જોવે છે. ઇ વાત થઈ ગઈ છે. એ સંસારી જીવ માટે છે, હોં ! ભગવાન માટે નહિ. એ તો ભક્તિ છે કે નહિ ? ભવના ભયના ભેદનારા ભગવાનઆત્માના આ ભવના ભેદનારા... હોં ! ભગવાન નહિ, ભગવાન તો... રાત્રે વાત થઈ હતી ને ? ત્યાં તો ભક્તિ છે ને શ્રદ્ધા છે ત્યાં. શ્રદ્ધાનો વિષય છે, ભગવાનની શ્રદ્ધાનો વિષય છે. વ્યવહાર સમકિત. એ ભગવાન કેવા છે ? ભવના ભયના (ભેદનારા છે). એ ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ્યનો કોઈ કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

'આ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક તે મારું સ્વરૂપ નથી, તે મારાથી ત્રિકાળ ભિન્ન છે,...' મારા આત્માથી અનંત આત્માઓ, આ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પણ આનાથી ભિન્ન છે એમ કહે છે. આહા..! બાયડી, છોકરાનો આત્મા ને એના શરીરો તદ્દન ત્રિકાળ ભિન્ન છે. કોઈ કોઈને દશાને કોઈ કરી શકતું નથી. 'હું તેનાથી ભિન્ન છું, મારો શાશ્વત ચૈતન્યલોક તે જ મારું સ્વરૂપ છે.' ચૈતન્ય સ્વરૂપ જે ધ્રુવ નિત્ય અનાદિઅનંત ચૈતન્ય સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા એ આત્માનો લોક છે. એ અનાદિ છે. એ લોકને કોઈએ બનાવ્યો નથી ને એનો કોઈ દિ' નાશ થતો નથી. ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ ! 'એમ ધર્મી જીવ વિચારે છે...' લ્યો ! સમજાય છે કાંઈ ?

'અને સ્વસન્મુખતા દ્વારા...' પરસન્મુખપણે તો અનંત વાર કર્યું પણ નિર્જરા ભાવના ખરી ક્યારે કહેવાય ? એનાથી જુદો છું. જગતના છ દ્રવ્યો અનંત છે એનાથી જુદો છું અને જુદાની જુદાની ભાવનામાં આવી ભાવન કરે તો 'વિષમતા મટાડી,...' સમતા કીધી હતી ને ? 'સામ્યભાવ-વીતરાગતા વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે તે લોક

ભાવના છે.' એમ. કીધું હતું ને ? 'બિન સમતા'. બિન સમતા વિના કર્યું અને આત્મા તરવળે તો સમતા વધે. સ્વરૂપની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન વિના છ દ્રવ્ય (સ્વરૂપ) લોકમાં રખડ્યો, એ સ્વરૂપની શ્રદ્ધાની સમતા, જ્ઞાતા-દૃષ્ટા, બીજું કંઈ કરવું નથી, બીજાનું કરી શકતો નથી એવો પોતાનો પુરુષાર્થ, જ્ઞાતા દૃષ્ટા છે એમ ભાન કરી અને સમતા પ્રગટ કરે એને આ લોક ભાવના સાચી ફળે. સમજાણું કાંઈ ?

લોકમાં મારું કોઈ નહિ. મારું તે મારી પાસે છે. શરીરમાં મારું નથી, કર્મમાં મારું નથી, શુભાશુભ ભાવમાં પણ મારું નથી તો બાયડી, છોકરા તો ક્યાંય દૂર રહી ગયા. એ તો ક્ષેત્રથી પ્રત્યક્ષ દૂર (છે), પ્રગટ દૂર (છે). આ પાણી અને દૂધની પેઠે ભેગા દેખાય ઇ જુદાં તો જે ક્ષેત્રે જુદાં (છે) એ તો તદ્દન જુદાં છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

મારો ચૈતન્ય સ્વરૂપ લોક એ હું છું એમ ભાન કરી પર દ્રવ્યથી ભિન્ન છું અને પોતાના સ્વભાવની સન્મુખ થઈ ભાવના કરે અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય. સમજાણું કાંઈ ? વીતરાગતા–વીતરાગ એટલે સમ્યગ્દર્શન તો છે, સમ્યગ્જ્ઞાન છે. આ ભાવના (ભાવે છે કે) કોઈ મારું નથી, હું એનો (નથી). એવી રીતે જ એકાગ્રતા થતાં એને શાંતિની વૃદ્ધિ થાય. અશાંતિ ટળતી જાય. જ્ઞાનીને હજી થોડી અસ્થિરતા છે ને ? ઇ શાંતિની વૃદ્ધિ થાય એમ અશાંતિ ટળે. લ્યો ! એને લોક ભાવના કહેવામાં આવે છે.

૧૧-બોધિદુર્લભ ભાવના

અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;
પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ, દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ. ૧૩.

અન્વયાર્થ :– (અંતિમ) છેલ્લી-નવમી (ગ્રીવકલૌંકી હદ) ગ્રૈવેયક સુધીનાં (પદ) પદ (અનંત વિરિયાં) અનંતવાર (પાયો) પામ્યો, (પર) છતાં (સમ્યગ્જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (ન લાધૌ) પામ્યો નહિ; (દુર્લભ) આવા દુર્લભ સમ્યગ્જ્ઞાનને (મુનિ) મુનિરાજોએ (નિજમેં) પોતાના આત્મામાં (સાધૌ) ધારણ કર્યું છે.

ભાવાર્થ :– મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ મંદ કષાયને કારણે અનેકવાર ગ્રૈવેયક સુધી પેદા થઈને અહમિન્દ્ર પદ પામ્યો છે, પરંતુ તેણે એક વખત પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી, કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાન પામવું તે અપૂર્વ છે, તેથી તેને તે સ્વસન્મુખતાના અનંત પુરુષાર્થવડે જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને તેમ થતાં વિપરીત અભિપ્રાય આદિ દોષોનો અભાવ થાય છે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન આત્માના આશ્રયે જ થાય છે. પુણ્યથી, શુભરાગથી, જડ કર્માદિથી થાય એવું તે નથી. આ જીવ બહારના સંયોગો, ચારે ગતિ તથા લૌકિક પદો અનંતવાર પામ્યો છે પણ નિજ આત્માનું અસલી સ્વરૂપ સ્વાનુભવવડે પ્રત્યક્ષ કરીને તે કદી સમજ્યો નથી, માટે તેની પ્રાપ્તિ અપૂર્વ છે. લૌકિક કોઇપણ પદ અપૂર્વ નથી.

બોધિ એટલે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતા; તે બોધિની પ્રાપ્તિ દરેક જીવે કરવી જોઇએ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આવું ચિંતવન કરે છે, અને પોતાની બોધિની વૃદ્ધિનો વારંવાર અભ્યાસ કરે છે તે બોધિદુર્લભ ભાવના છે.

હવે અગિયારમી બોધિદુર્લભ ભાવના.

અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;
પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ, દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ. ૧૩.

ભાષા જુઓ ! મુનિ કેમ લીધા છે ? પેલા ત્રણ બોલ છે ને ભેગા ? ભાઈ ! બોધિ છે ને બોધિ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણને બોધિ કહેવી છે ને એટલે મુનિ લીધા છે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ હોય છે પણ અહીંયાં બોધિમાં સમ્યગ્દર્શન, આત્માનું ભાન, જ્ઞાન ને સાથે સ્થિરતા–ચારિત્ર ત્રણની એકતાને બોધિ કહેવામાં આવે છે. 'બોહિલાભં' નથી આવતું ? 'સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ બોહિલાભં' આવે છે. એનો અર્થ પણ ન આવડતો હોય. 'બોહિલાભં' લોગસ્સમાં શબ્દ આવે છે કે નહિ ?

'આરુગ્ગબોહિલાભં' આરોગ્ય એટલે શરીરની નીરોગતા, આ માંગે ! ધૂળમાં

એની વાત નથી. આરોગ્ય એટલે રાગ વિનાની મારી નીરોગ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ મને થાવ. આત્મા આરોગ્ય – પુણ્ય-પાપનો રોગ છે એનાથી રહિત મારી દશા મને પ્રાપ્ત થાવ એનું નામ આરોગ્ય. ધૂળની આરોગ્યતા શું છે ? ઇ તો કીધું, શરીરનો રોગી પણ રાગથી દુઃખી છે, નીરોગી શરીરનો પણ રાગથી દુઃખી છે, એ તો દુઃખી છે. 'આરુગ્ગબોહિલાભં' મને તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો લાભ થાવ, બીજો લાભ સમ્યગ્દષ્ટિ માંગતો નથી. ધર્મી તો બોધિનો લાભ માંગે છે. એ બોધિધર્મની ભાવનાની વ્યાખ્યા થઈ. (વિશેષ કહેશે...) (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❋

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૧, સોમવાર
તા. ૦૭-૩-૧૯૬૬, શ્લોક–૧૩. પ્રવચન નંબર–૪૫

'દૌલતરામજી'ની કરેલી આ 'છ ઢાળા' છે. 'છ ઢાળા'માં **પાંચમી** ઢાળા ચાલે છે, **પાંચમીની ૧૩મી** ગાથા (છે). **જુઓ** ! બોધિદુર્લભ ભાવના. બાર ભાવનાનો **અધિકાર** છે. બાર ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાના સ્વરૂપના લક્ષે **શુદ્ધિની વૃદ્ધિ** માટે (ભાવે છે). માતા સમાન ભાવના કહેવામાં આવે છે. એ ભાવનાને સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરમાં સ્વભાવના સાધન દ્વારા ભાવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ વાત કહે છે, **જુઓ** !

અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;

પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ, દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ. ૧૩.

શું કહે છે ? **અન્વયાર્થ :– 'છેલ્લી નવમી ગ્રૈવેયક સુધી...'** અનંત વાર આત્મા ઉપજ્યો. અનંતકાળમાં અનંત ભવ કરતા નરકના તો અનંત ભવ કર્યા, પશુના અનંત કર્યા, મનુષ્યના અનંત કર્યા અને સ્વર્ગના પણ અનંત કર્યા. ક્યાં સુધી ? અંતિમ ગ્રૈવેયક. નવમી ગ્રૈવેયક થાય છે. જે પુરુષને આકારે આ ચૌદ બ્રહ્માંડ છે એ ગ્રીવા સ્થાન છે ત્યાં આગળ નવ દેવના ગ્રીવેક–પાસડા છે ત્યાં પણ અનંત વાર આત્માના સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન વિના શુભ ક્રિયાકાંડ કરીને સ્વર્ગને પામ્યો. નરકમાં ને પશુમાં ગયો તો પાપ કરેલા, મનુષ્યમાં ને સ્વર્ગમાં ગયો ત્યાં પુણ્ય (કરેલા). એમાં પણ નવમી ગ્રૈવેયક ગયો ત્યારે તો અનંત વાર જૈનપણું વ્યવહારે પામી દિગંબર સાધુ થઈ 'મુનિવ્રત ધાર અનંતબાર ગ્રીવક ઉપજાયૌ,...' એ

બોધિદુર્લભ-ભાવના

પહેલું આવી ગયું છે. ચોથી ઢાળમાં પાંચમી ગાથા આવી ગઈ છે. આ પાંચમી ઢાળ ચાલે છે. મુનિવ્રત ધારી અનંત વાર નવમી ગ્રૈવેયક ઉપજ્યો એટલા અનંત વાર ભવ દરેક જીવે કર્યા પણ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના એને જન્મ-મરણનો અંત કદી આવ્યો નહિ. કહો, સમજાય છે કાંઈ ?

'અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ...' હદ. નવમી ગ્રૈવેયક સુધી (ગયો). નરકમાં અનંત વાર, પશુમાં અનંત વાર તે તે સ્વર્ગમાં અનંત વાર (ગયો). તે નવમી ગ્રૈવેયકમાં અનંત વાર ઉપજ્યો. કેવા ભાવ હશે એના ? પાપ ભાવ હશે ? પુણ્યભાવ, ઘણાં પુણ્યભાવ, ઘણાં શુભભાવ (કરેલા). દયાના, દાનના, વ્રતના, બ્રહ્મચર્યના, નગ્નપણા, દિગંબરપણાના અઠ્યાવીસ મૂળગુણ (પાળેલા). ઘણાં શુભભાવ, શુક્લલેશ્યા (હતી). જેને ચામડા ઉતરડીને ખાર છાટે તો પણ ક્રોધ ન કરે એવી તો એની શુક્લલેશ્યાની ક્ષમા હોય. સમજાય છે કાંઈ ? શુક્લલેશ્યા.

આ આત્મા ઇ શુભ અને અશુભ રાગ વિનાનો ચૈતન્યમૂર્તિ આનંદકંદ (છે) એનું એક સમય પણ એણે જ્ઞાન કર્યું નહિ. એ જ્ઞાન વિના અનંતા જન્મ-મરણ (કર્યા). સ્વર્ગમાં જઈ પાછો પડ્યો, મનુષ્ય થયો, ઢોર થયો ને પાછો નરકમાં ગયો ને નિગોદમાં પણ અનંત વાર (ગયો), નવમી ગ્રૈવેયક જઈને પાછો નિગોદમાં અનંત વાર ગયો. સાચું હશે ? એવા શુભભાવ કર્યા. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, જાત્રા, મહાવ્રત, પંચમહાવ્રત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ અનંત વાર કર્યા ત્યારે એના ફળ તરીકે સ્વર્ગમાં (ગયો). એ પહેલું પદ છે. 'અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ,...' હદ નામ મર્યાદા. 'પાયો અનંત વિરિયાં પદ;...' અનંત વાર એ પદ પામ્યો. સમજાય છે કાંઈ ?

'પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ,...' એક સમ્યગ્જ્ઞાન એ શુભ ક્રિયાકાંડ વડે કાંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? શુક્લલેશ્યા. કૃષ્ણ, નીલ કાપોત એ તો ત્રણ પાપ લેશ્યા છે. તેજો, પદ્મ, શુકલ એ ત્રણ પુણ્ય લેશ્યા છે. એવી શુક્લલેશ્યા પણ અનંત વાર કરી અને સ્વર્ગને પામ્યો. પણ એ શુક્લલેશ્યા દ્વારા પણ આત્મજ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શન થયું નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? એટલે કહે છે, 'સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ,...' અનંત વાર પદ પામ્યો છતાં સમ્યગ્જ્ઞાન પામ્યો નહિ. સમ્યગ્જ્ઞાન અર્થાત્ આત્મા જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ્ઞાયકભાવ, જ્ઞાયક સ્વભાવ, એનું જ્ઞાન. શાસ્ત્ર જ્ઞાન નહિ,

રાગાદિનું જ્ઞાન નહિ, પરપદાર્થનું જ્ઞાન નહિ, પરપદાર્થની કળા તો અનંત વાર પામ્યો પણ આ આત્મા ચૈતન્યજ્યોત સૂર્ય છે એવું અંતરમાં એક ક્ષણ પણ સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી નહિ. સમજાય છે કાંઈ ?

'સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ,...' ત્યાં ચોથી ઢાળમાં એમ કહ્યું હતું 'મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયૌ, પૈ આતમજ્ઞાન બિન સુખ લેશ ન પાયો.' ચોથી ઢાળની પાંચમી ગાથામાં હતું, ચોથી ઢાળની પાંચમી ગાથા છે, જુઓ ! સમજાણું ? પાનું ૮૩, ૮૩ છે, અમારે ગુજરાતીમાં ૮૩ પાનું આમાં છે, હોં ! ચોથી ઢાળનો પાંચમો શ્લોક. તમારે હિન્દીમાં ચોથો હશે કદાચ. અહીં પાંચમો છે, જુઓ !

કોટિ જન્મ તપ તપૈં, જ્ઞાન વિન કર્મ ઝરૈં જે;
જ્ઞાનીકે છિનમેં, ત્રિગુપ્તિતૈં સહજ ટરૈં તે. ૫.

આત્માના સમ્યગ્દર્શન અને અનુભવના જ્ઞાન વિના કરોડો ભવમાં, કરોડો વર્ષમાં, કરોડો દીક્ષામાં, કરોડો તપ કરે કરોડો વર્ષ સુધી તો પણ જે કર્મ ન ખપે તે જ્ઞાની છિનમેં... આત્મા અંતર સ્વરૂપમાં જ્ઞાનાનંદમાં ગુપ્ત થઈ, વિકાર પુણ્ય-પાપના ભાવની રુચિ છોડી ચૈતન્ય મહાન પ્રભુ પરમાત્મા અપના નિજ પોતાનું સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરી ક્ષણમાં જ્ઞાની કર્મને ખપાવૈ છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એ લીધું, જુઓ !

મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયૌ;
પૈ નિજ આતમજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયૌ. ૫.

અહીં પણ ગ્રીવક લીધું છે. અહીં સમ્યગ્જ્ઞાન લીધું છે ત્યાં લીધું છે આત્મજ્ઞાન. એ તો એકની એક વાત છે. 'મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર...' મુનિપણા દિગંબર નગ્ન મુનિ અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાળનાર અનંત વાર થયો. સમજાય છે કાંઈ ? એક ક્ષણ પણ ચિદાનંદ આત્મા રાગની ક્રિયાથી રહિત, દેહની ક્રિયાથી રહિત એકલો ચૈતન્ય પ્રભુ આત્મા શુદ્ધ છે એનું અંતર દૃષ્ટિ, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન કર્યું નહિ. કહો, ભાઈ ! આ ગાથા અત્યારે તમારે ઠીક આવી છે. ગાથા અહીંયાં તાકડે ઈ આવી છે. એના પહેલાય બધું એમાં ચોથી ઢાળમાં ઘણું હતું. સમજાય છે ?

જ્ઞાન સમાન ન આન જગતમેં સુખકો કારન;
ઇહ પરમામૃત જન્મજરામૃતિરોગ નિવારન. ૪.

ચોથી ઢાળમાં ચોથી છે ને ? 'જ્ઞાન સમાન ન આન જગતમેં સુખકો કારન;...' એ જ્ઞાન કયુ ? આત્મા આત્મા ચિદાનંદ પ્રભુ શુદ્ધ આનંદકંદ જ્ઞાયક (છે). ભાઈ ! તમારે પિતાજીને જ્ઞાયકનું બહુ હતું. ત્યારે જ્ઞાયક કહ્યું હતું ને ? જ્ઞાયક ! જ્ઞાયક બસ એમ બોલ્યા હતા. ખબર છે ? છેલ્લા એમ બોલ્યા હતા. છેલ્લા એટલે હું હતો ત્યારે. મેં કહ્યું હતું જ્ઞાયક, બસ જ્ઞાયક, બસ. આત્મા ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ (છે) એમાં પુણ્ય-પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના વિકલ્પ ઉઠે એ બધો વિકાર છે. એ આત્માના હિતને માટે બેકાર છે. સમજાય છે કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યસૂર્ય, ચૈતન્યનો ગાંગડો (છે). જેમ સફેદાઈથી ભરેલી ખડી, ખારપણાથી ભરેલી લવણ–મીઠાની ગાંગડી, મીઠાશથી ભરેલી સાકર, કડવાશથી ભરેલો જેવું અફીણ એમ જ્ઞાન ને આનંદથી ભરેલો ભગવાન (છે). આહા..! સમજાય છે કાંઈ ? એના સ્વસન્મુખનું જ્ઞાન એક સમયમાત્ર પણ કર્યું નહિ. એ ક્રિયાકાંડમાં રોકાઈ ગયો ને આ મને ધર્મ ને આ મારું કાર્ય ને આ મારું કર્તવ્ય (માન્યું). સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, 'પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ,...' એવા ભાવ અનંત વાર કર્યા. કેમ ? 'દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ.' ભાષા જુઓ ! શું કહે છે ? મુનિએ આત્માના સાધન દ્વારા અંતર સમ્યગ્જ્ઞાન સાધ્યું, એમ કહે છે. દુર્લભ એવું જે સમ્યગ્જ્ઞાન અનંતકાળમાં પ્રાપ્ત ન થયું તે 'નિજમેં મુનિ સાધૌ.' એ આત્માના સ્વભાવ દ્વારા આત્માને સાધ્યો. અર્થમાં એમ છે. 'મુનિરાજોએ પોતાના આત્મામાં ધારણ કર્યું છે.' સાધ્યો. એમ. સ્વરૂપનું સાધન એ સમ્યગ્જ્ઞાન આત્મા દ્વારા સાધ્યું એમ કહે છે. એમ કહીને શું કહે છે ? કે, શુભ આદિ રાગની મંદતા, જે કષાયની મંદતા અનંત વાર થઈ એ વડે આત્મસાધન સમ્યગ્જ્ઞાન ન થયું. સમજાણું કાંઈ ? અહીં મુનિ કેમ લીધા છે ? કે, બોધિ છે ને એટલે બોધિમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિ છે આખી. એ મુનિઓએ પોતાના આત્મા દ્વારા સાધન કર્યું છે, નિજમાં સાધ્યું છે. એ રાગથી, વ્યવહારથી, વિકલ્પથી, નિમિત્તથી સાધન સધાતું નથી એમ કહે છે.

મુનિની વાત ત્રણની એક ... છે ને ? દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર. પણ સમ્યગ્જ્ઞાન એક શબ્દ લેતા એ જ્ઞાન પણ આત્મા દ્વારા, શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ દ્વારા એ પોતે કર્તા ને પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ દ્વારા એ સમ્યગ્જ્ઞાન સાધ્યું છે અને સાધી શકાય છે. કહો ભાઈ ! સમજાણું આમાં ?

એ દેહની ક્રિયા જડની. આ પરિણામ હિંસા, જૂઠા, ચોરી, વિષય, ભોગ એ પાપ. આ દયા, દાન, વ્રત, તપની ક્રિયાના ભાવ તે શુભરાગ–પુણ્ય. એનાથી આત્મજ્ઞાન ને આ ધર્મ સધાતો નથી. આહા..હા..! આ તો હિન્દી સાદી ભાષા છે, 'દૌલતરામજી' કૃત છે. 'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા'. બસ્સો વર્ષ પહેલાં દિગંબર પંડિત મહા તત્ત્વદષ્ટિવંત એણે કહ્યું કે સંતો અને અનંત જ્ઞાનીઓ, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર અનંત જે થયા, અનંત 'કુંદકુંદાચાર્ય' આદિ મહા દિગંબર મુનિઓ, મહા ધર્મના સ્થંભ–ધર્મના થાંભલા... સમજ મેં આયા ? સમજાય છે ? એ મુનિઓએ પણ એમ કહ્યું અને એમ સાધ્યું કે, નિજમાં 'દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ.' દુર્લભ કહીંને શું કહ્યું ? કે, અનંત વાર રાગની, કષાયની મંદતા દ્વારા એ પ્રાપ્તિ થતી નથી એવું એ દુર્લભ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! રાગની, કષાયની મંદતાના શુભ યોગ દ્વારા એ નથી પ્રાપ્ત થયું એવું એ દુર્લભ છે. આહા..હા..! પણ એ શુભ રાગની મંદતાના ભાવને પણ ઓળંગીને, છોડીને ધર્મી જીવે 'નિજમેં મુનિ સાધૌ.' એ સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર આત્માના અંતર સ્વરૂપમાં સાધન કર્યું. અંતર સ્વરૂપ દ્વારા સાધન કર્યું ને અંતર સ્વરૂપમાં સાધ્યું. હૈ ઉસમેં ? દેખો ! ક્યાં હૈ ? હૈ કે નહીં ? ભૈયા ! ઉસમેં હૈ કે નહીં ? ક્યા હૈ ? 'પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ, દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ.'

અનંત વાર નવમી ગ્રૈવેયક ગયો ત્યારે નિજનું સાધન કર્યું નહોતું. એમ થયું ને ? એણે પર સાધન (કર્યા). એનું અનાદિ લક્ષ પર... પર... પર... પર... પર... પર... આ કરું... આ કરું... આ કરું... વ્રત પાળું, ભક્તિ કરું, પૂજા કરું, દાન (આપું) એવા શુભભાવ પરલક્ષી, પર સન્મુખમાં અનંત વાર કર્યા. એને નિજ સન્મુખની વાત જ્યાં આવે ત્યાં ઉં..હું.. (થઈને) એને એકદમ કંટાળો લાગે. આ શું ? આ શું ? અનંત કાળમાં જેનો અભ્યાસ નથી એથી એને (એમ થાય છે કે) આ શું ? આ આવો ધર્મ ? એક તો સાંભળનારને અનંત કાળમાં એ વાત સત્યપણાની યથાર્થપણે સાંભળી

નથી. એટલે સાંભળતા એને હેં (થઈ જાય છે). આવા વ્રત, ભક્તિ, તપથી કાંઈ ધર્મ ન થાય ? પણ એ તો પર સન્મુખની ક્રિયાના ભાવ છે, સાંભળને ! સમજાય છે કાંઈ ? ઝીણી વાતું, ભાઈ ! કો'ક દિ' સાંભળવા માંડ આવે છે ને ! કો'ક દિ'. ભાઈ ! શું કહ્યું ?

અહીંયાં તો ઢાળકાર – 'છ ઢાળા' કાર 'દૌલતરામજી' (છે), 'દૌલતરામ' કહે છે કે, નિજની દૌલતના સાધન વિના એ પર દૌલતથી સાધન થાતું નથી. સમજાણું કાંઈ ? એમ અનંત સર્વજ્ઞોએ, અનંત મુનિઓએ દિગંબર સંતો મહા મુનિઓ થયા એણે એ પ્રમાણે કહ્યું છે ને એ પ્રમાણે સાધ્યું છે. બીજી કોઈ ક્રિયાથી આત્મા સાધી શકાય કે ધર્મ થઈ શકે એમ છે નહિ. આહા..! (અજ્ઞાનીઓને) એવું લાગે અંદર અર..ર..ર..! આ તો વ્યવહારનો નાશ થઈ જાય છે. એ..ઇ..! ભાઈ ! સાંભળ તો ખરો, બાપુ ! ઇ વ્યવહાર હજી કોને કહેવો તને ખબર નથી.

આત્મા અખંડાનંદ પ્રભુ જ્ઞાનનો દરિયો, આનંદનો સાગર પરમાત્મા, એનું અંતર ભાન, અંતર નિર્વિકલ્પ શાંતિ ને આનંદસ્વરૂપ છું એવું જ્ઞાન ને શ્રદ્ધા થાય ત્યારે એને જે કંઈ શુભભાવ દયા, દાન, ભક્તિનો હોય એને વ્યવહાર ધર્મ કહેવામાં આવે છે. એટલે પુણ્યને વ્યવહાર ધર્મ કહે છે પણ નિશ્ચય દૃષ્ટિ ને ધર્મ હોય તો. સમજાય છે કાંઈ ? સ્વસન્મુખમાં માહાત્મ્ય છે કે નહિ ? ખબર નથી. કેમ ? કે, અનાદિથી આ શરીર ને વાણી, મન ને એના ઉપર એનું લક્ષ (છે). બહુ તો એનું લક્ષ વિકાર ઉપર જાય, અંદર પરિણામ ઉપર (જાય). શુભ ને અશુભ, શુભ ને અશુભ એ પણ વિકાર છે. એથી આગળ જઈને એની પ્રગટ અવસ્થા, પ્રગટ અવસ્થા – જ્ઞાનનો ઉઘાડ, ઉઘાડ કહે છે ને ? હિન્દીમેં ક્યા કહતે હૈં ? વિકાસ. જ્ઞાનનો ઉઘાડ-ક્ષયોપશમ, દર્શનનો ઉઘાડ, વીર્યનો ઉઘાડ. બસ ! વિકાસ, એક સમયનો વિકાસ, બસ ! એટલું એનું સ્વરૂપ (છે એમ) જાણે (છે), એમ માને છે અને એનું લક્ષ જ ત્યાં પર ઉપર (છે). પણ આ જ્ઞાનનો વિકાસનો અંશ છે એ ત્રિકાળ જ્ઞાતાસ્વરૂપ અંદર ગુપ્ત પરમાત્મા (છે એનો છે). ગુપ્ત પરમાત્મા, ગુપ્ત નામ પર્યાયમાં પ્રગટ નથી, પર્યાયમાં પ્રગટ નથી, અપ્રગટ ગુપ્ત આખું તત્ત્વ ચૈતન્યરસ સમજાય છે કાંઈ ? શું કીધું ?

'શ્રીમદ્'નું વાક્ય (આવે છે). ગુપ્ત ચમત્કાર સૃષ્ટિને ખબર નથી. સૃષ્ટિના લક્ષમાં

ગુપ્ત ચમત્કાર છે એની ખબર નથી. 'શ્રીમદ્દે' એક વાક્ય લખ્યું છે. ગુપ્ત ચમત્કાર ! એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં વર્તમાન વિકાસ ઉઘાડ એક અંશ દયા, દાનના પરિણામ વિકાર, કર્મ, શરીર આદિ અજીવ એનાથી અંદર રહિત અનંત ગુણનો પિંડ જે ગુપ્ત ચમત્કાર, જેમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય જેમાંથી, જેમાંથી અનંતી સિદ્ધ દશા પ્રગટ થાય એવો ગુપ્ત ચમત્કાર ચૈતન્ય સૃષ્ટિના લક્ષમાં આવતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– ગુપ્ત. ગુપ્ત અંદર છે ને ! એ..ઇ..! ગુપ્ત એટલે પર્યાયમાં પ્રગટ નથી. એ ખુલાસો થઈ ગયા. પર્યાયમાં પ્રગટ નથી. કાલે રાત્રે કહ્યું હતું ને ! અવ્યક્ત પર્યાય અવસ્થા હૈ, અવસ્થા છે એટલું પ્રગટ છે અને અવસ્થા વિનાનું આખું તત્ત્વ તે અવ્યક્ત, અપ્રગટ છે, ધ્રુવ... ધ્રુવ. સમજાય છે કાંઈ ?

વસ્તુ છે આખી ચીજ એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં, વર્તમાન દશાનો ભાવ તો એક સમયનો છે, રાગ છે એ વિકાર છે, નિમિત્ત છે એ પર વસ્તુ છે. હવે એ ત્રણમાં પ્રગટપણું એને આમ લાગે છે. આ ઉઘાડ તે હું, રાગ તે હું અને આ સંયોગ તે હું પણ એની પાછળ એક સમયની અંદર જે વિકાસનો અંશ છે એની પાછળ આખો અંશી પૂર્ણાનંદનો નાથ ચિદાનંદ દ્રવ્ય પડ્યું છે. એ દ્રવ્યની સન્મુખની દૃષ્ટિ કર્યા વિના એને ત્રણકાળમાં સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન થાય નહિ અને સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન વિના એના જન્મ-મરણના અંત કોઈ દિ' આવે નહિ. મરી જાય ક્રિયાકાંડ કરીને. સમજાય છે કાંઈ ? એ તો કહ્યું, નવમી ગ્રૈવેયક સુધી ગયો એટલે ? કેટલું કર્યું ! બાર બાર મહિનાના અપવાસ. બાર બાર મહિના. બીજા દેવલોકની ઇન્દ્રાણી ચળાવા આવે તો ચળે નહિ એવું જેનું બ્રહ્મચર્ય ! પણ એ બધો શુભરાગ. સમજાય છે કાંઈ ?

અંતર સ્વરૂપ 'દુર્લભ નિજમેં...' 'નિજમેં' આ શબ્દ પડ્યો છે ને ? એ રાગ કાંઈ નિજ નથી, પુણ્ય-પાપના પરિણામ એ નિજ સ્વરૂપ નથી. દેહ, વાણી, જડ આ તો જડ સ્વરૂપ છે અને એક સમયનો વિકાસ ઉઘાડ છે તે એક સમયનો પર્યાય એક અંશ છે, એ વ્યવહાર આત્મા છે. સમજાય છે કાંઈ ? આખું તત્ત્વ નિજ ભગવાન

જ્ઞાનાનંદનું ધામ ચૈતન્ય સત્તા ભગવાન પૂર્ણ સ્વરૂપમાં સાધન કરવું જોઈએ એ સાધન કર્યું નથી. ધર્મી જીવે 'નિજમેં મુનિ સાધૌ.' આત્મજ્ઞાન કર્યું, આત્મદર્શન કર્યું, આત્મશાંતિ, ચારિત્ર કર્યું. શેમાંથી ? નિજમાંથી. અંતરમાંથી સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન, ચારિત્રનું સાધન કર્યું છે. બહાર સાધન વડે એ સાધન થઈ શકતું નથી. સમજાણું કાંઈ ? જુઓને ! આ 'છ ઢાળા' તો ઘણાને મોઢે છે ને, ભાઈ ! ચાલે છે કે નહિ ? સંપ્રદાયમાં બહુ ચાલે છે. એનાય અર્થની ખબર ન મળે.

'મુનિરાજોએ (નિજમેં) પોતાના આત્મામાં ધારણ કર્યું.' લ્યો !

ભાવાર્થ :– 'મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ (અનાદિનો) મંદ કષાયને કારણે...' રાગની મંદતા કરી. દયા, દાન, વ્રત, કષાય, બ્રહ્મચર્ય પાળ્યા તો 'અનેકવાર ગ્રૈવેયક સુધી પેદા...' થયો. અનંત વાર નવમી ગ્રૈવેયક ડોકના સ્થાને જ્યાં સ્વર્ગ છે (ત્યાં) અનંત વાર ઉપજ્યો. 'અહમિન્દ્ર પદ પામ્યો છે,...' અહમ ઇન્દ્ર. નવમી ગ્રૈવેયકના દેવો બધાં અહમિન્દ્ર, ઋદ્ધિએ, સ્થિતિએ લગભગ બધાં સરખા. એવા અહમિન્દ્ર પદને અનંત વાર પામ્યો. સમ્યગ્દર્શન વિના જન્મ-મરણનો અંત આવ્યો નહિ.

'પરંતુ તેણે એક વખત પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી,...' એક સમય પણ... સમજાણું કાંઈ ? 'કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાન પામવું તે અપૂર્વ છે,...' સમ્યગ્જ્ઞાન એટલે આ શાસ્ત્રનું ભણતર ને એ નહિ. શાસ્ત્રનું ભણતર ને દુનિયાને કહેવું, સમજાવવું એ કાંઈ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહા..હા..! બીજાને સમજાવવાનો વિકલ્પ, રાગ ઉઠે એ કાંઈ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? અપૂર્વ સમ્યગ્જ્ઞાન–પૂર્વે અનંત ભવમાં એક સેકન્ડ પણ નહિ પ્રાપ્ત કરેલું. પૂર્વે કર્યું તે થાય ત્યાં સુધી તે અપૂર્વ નથી. સમ્યગ્જ્ઞાન એક સમય પણ અપૂર્વપણે અનંત કાળમાં પામવું કઠણ છે. પામવાની એણે દરકાર કરી નથી. આત્માને પકડવાની દરકાર જ કરી નથી.

આ આત્મા તે શું ચીજ છે ? ભગવાન ! જેમાંથી સિદ્ધ પદ નિકળે, જેમાંથી અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને આનંદની દશા (પ્રગટે). અતીન્દ્રિય આનંદની ખાણ. આહા..હા..! જેમાં અતીન્દ્રિય આનંદની ખાણ, અતીન્દ્રિય આનંદ પૂર્ણ એવા અનંતી પૂર્ણ પૂર્ણ આનંદની ખાણ એ આત્મા છે. ભગવાન જાણે, એની સન્મુખ થવાની એને દરકાર જ (નથી કરી). સમજાણું કાંઈ ? ધર્મને બહાને પણ ત્યાગી થયો ત્યાં પણ

રાગની મંદતામાં રોકાઈને ધર્મ માની બેઠો પણ રાગની મંદતા સિવાયનો અવિકારી ભગવાન આત્મસ્વભાવનું જ્ઞાન અપૂર્વ છે.

'તેથી તેને તો સ્વસન્મુખના અનંત પુરુષાર્થવડે જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.' રાગની મંદતા દ્વારા કે, કષાયની ઘણી ઊણપ કરે, કુણો સ્વભાવ કરે એથી એ પ્રાપ્ત થાય એવું નથી. અનંત પુરુષાર્થ (જોઈએ). પોતાનો આત્મા પ્રભુત્વ ગુણથી ભરેલો છે, આત્મા પરમેશ્વરતાના ગુણથી ભરેલો છે. આત્મા એક એક ગુણે પરમેશ્વર ! જ્ઞાન ગુણે પરમેશ્વર, દર્શન ગુણે પરમેશ્વર, આનંદ ગુણે પરમેશ્વર, અસ્તિત્વ ગુણે પરમેશ્વર, શાંતિ ગુણે પરમેશ્વર, સ્વચ્છતા ગુણે પરમેશ્વર, પ્રભુતા ગુણે પરમેશ્વર, કર્તા ગુણે પરમેશ્વર, કાર્ય ગુણે પરમેશ્વર, સાધન ગુણે પરમેશ્વર. પોતામાં સાધન ગુણે આત્મા પરમેશ્વર છે. આહા..હા..! એ રાગની, સાધનની એને જરૂર નથી એવો એ પરમેશ્વર છે. આહા..! સાધન ગુણે પરમેશ્વર, દાન દેવું ને લેવાના ગુણે પરમેશ્વર, એ પોતાના આધારથી પ્રગટ કરે એવો એ પરમેશ્વર. આહા..હા..! એવો પરમ ઈશ્વર પ્રભુ એક એક ગુણથી પરમેશ્વર એવા અનંત ગુણનો પ્રભુ એવો આત્મા, એમાં અંતર્મુખ થઈને આતમ દ્વારા સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાનનું સાધન થાય છે. નિમિત્ત દ્વારા, રાગ દ્વારા, સ્મરણ દ્વારા પણ એ સાધન થતું નથી. આહા..હા..! કહો, ભાઈ ! આ તો હવે ગુજરાતી સમજાય એવું છે કે નહિ બૈરાંને ? આહા..હા..!

'અને તેમ થતાં વિપરીત અભિપ્રાય આદિ દોષોનો અભાવ થાય છે.' અનાદિથી જે માન્યતા કે રાગ અને મંદતાનો વ્યવહાર હોય તો ધર્મ થાય એવો જે મિથ્યાત્વ ભાવ, મિથ્યા અભિપ્રાય, મિથ્યાદૃષ્ટિપણું એ સ્વસન્મુખના અંતરના સાધન દ્વારા તે પરસન્મુખથી થયેલા રાગની માન્યતા એનાથી લાભ (થશે), એ માન્યતાનો નાશ થાય છે.

મુમુક્ષુ :– ....

ઉત્તર :– એક સમયમેં.

મુમુક્ષુ :– રાગનો પણ પરમેશ્વર છે ?

ઉત્તર :– રાગનો નહિ, રાગનો નહિ. અનંત ગુણ કા પરમેશ્વર હૈ. જ્ઞાન અનંત

ગુણ, જ્ઞાન મેં અનંત સ્વભાવ હૈ, ઉસકા પરમેશ્વર હૈ. રાગ કા નહિ, વિકાર કા નહિ. સમજ મેં આયા ? સહજાત્મ ચિદાનંદ સ્વામી. એમાં શક્તિ એક છે. આત્મામાં એક શક્તિ છે – સ્વસ્વામીસંબંધ શક્તિ. ૪૭ શક્તિનું વર્ણન છે ને ? વાંચી છે ? 'આત્મપ્રસિદ્ધિ'. 'આત્મપ્રસિદ્ધિ' આવે છે ને ? એમાં ૪૭ શક્તિ છે. સ્વસ્વામીસંબંધ શક્તિ. આત્મામાં એક સ્વસ્વામીસંબંધ શક્તિ નામનો પરમેશ્વર ગુણ છે. પરમેશ્વર ગુણ. સ્વસ્વામી સંબંધ (અર્થાત્) પોતાના આનંદ સ્વરૂપ સ્વ એનો એ સ્વામી. એવો એમાં સ્વભાવ છે. રાગ ને વિકાર ને પરનો સ્વામી એ ગુણ આત્મામાં ત્રણકાળમાં છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? છે ને ? આ તો ગુજરાતી છે પણ છે ને એમાં ? જુઓ ! છેલ્લો સુડતાલીસમો બોલ છે, સુડતાલીસ. દેખો ! શું કહે છે ?

'સ્વભાવમાત્ર સ્વ-સ્વામીત્વમયી સંબંધ શક્તિ. (પોતાનો ભાવ, પોતાનું સ્વ અને પોતે તેનો સ્વામી..)' એવી શક્તિ આત્મામાં છે, અનાદિ અનંત છે. આત્મામાં એ ગુણ અનાદિ અનંત છે. કેવો ગુણ ? કે, ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ અનંત ગુણનો સ્વ અને એનો એ સ્વામી એવો એનામાં ગુણ છે. પુણ્ય-પાપના પરિણામનો સ્વામી અથવા પુણ્ય-પાપ એનું સ્વ અને એનો એ સ્વામી, એના ગુણમાં નથી, એની શક્તિમાં નથી, એના સ્વભાવમાં નથી. એક સમયની પર્યાય રાગની, વિકારની ઉત્પન્ન કરીને સ્વામી પોતે થાય છે એ મિથ્યાદૃષ્ટિ વિકારનો સ્વામી થાય છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો સ્વ... પુણ્ય-પાપના ભાવ નહિ, શરીર, વાણી નહિ, બાયડી, છોકરા તો ક્યાંય રહી ગયા, ધૂળ. ઇ એનું સ્વ નહિ. એનું સ્વ જ્ઞાયક, આનંદ, શાંતિ, સ્વચ્છતા, વિભુતા, પ્રભુતા આદિ એ પોતાનું સ્વ અનંત ગુણ એનો એ સ્વામી, એનો એ ભગવાન સ્વામી (છે) એવો એનામાં ગુણ છે. પણ પુણ્ય-પાપનો સ્વામી ને શરીર ને કર્મનો સ્વામી ને બાયડી, છોકરા ને દેશનો સ્વામી એ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ, મિથ્યાબુદ્ધિથી માને છે. ભાઈ ! આહા..હા..! એ સ્વસ્વામી સંબંધ આત્માના સ્વભાવ સાથે છે. એક વિકલ્પ ઉઠે, જે ભાવે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય એ ભાવ પણ આત્માનું સ્વ ને સ્વામી એ એના ગુણમાં નથી. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? સુડતાલીસ શક્તિ છે. 'આત્મપ્રસિદ્ધિ' બહાર (પ્રકાશિત) થઈ ગઈ છે. હજી બીજી શક્તિઓ ઉતરી છે, નવા વ્યાખ્યાનો રેકોર્ડીંગ પડ્યા છે અંદર હજી, બહાર આવે ત્યારે ખરા. સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા 'નિજમેં' છે ને ? પોતામાં અનંત અનંત સ્વસ્વામી સંબંધ નામનો ગુણ છે. સ્વ સ્વામી સંબંધ–જો આત્માને સંબંધ હોય તો પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ એની સાથે આત્માને સંબંધ (છે). આત્મા તેનો સ્વામી અને શુદ્ધ સ્વભાવ પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ પ્રભુતા એ આત્માનું સ્વ. સ્વ એટલે ધન, ધન–સ્વધન, એનો આત્મા સ્વામી. આવો ગુણ અનાદિ કાળથી અનંત કાળ એમાં રહેલો છે. એવા ગુણને અંદર સ્પર્શયા વિના... સમજાય છે કાંઈ ? ઝીણું ભારે, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– આ ભાવનામાં શું કાઢે છે ?

ઉત્તર :– એ ભાવનામાં કાઢે છે આનંદ. નિજ સ્વરૂપમાં અનંત ગુણનો સ્વામી છું, નિજમાં – મારામાં, મારામાં શુદ્ધ પૂર્ણ આનંદ ને જ્ઞાન એ મારામાં છે. એમ સ્વરૂપના અંતર સાધન દ્વારા સ્વરૂપને સાધે છે. ભાવના કરીને તે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ ભાવના એ કરે છે. અહો ! આ વસ્તુ શાંતિ ને આનંદનું જ્ઞાન ને ભાન અપૂર્વ (છે) એમ પામેલ છે એ પણ ભાવના કરે છે. ભાવના કરતા શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈને અશુદ્ધતા ટળે છે એ ભાવનાનું ફળ શુદ્ધિ છે. સમજાય છે કાંઈ ?

'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન આત્માના આશ્રયે જ થાય છે.' એ માથે 'નિજ'માં કીધું ઇ. સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર એ આત્મ સ્વભાવને આશ્રયે થાય છે. રાગ ને નિમિત્ત ને પરને આશ્રયે થતું નથી. 'પુણ્યથી, શુભરાગથી, જડ કર્માદિથી થાય એવું તે નથી.' એવું તે સ્વરૂપ નથી એમ લેવું. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..! પણ એને અંતરનું માહાત્મ્ય આવતું નથી. બહારનું માહાત્મ્ય (આવે છે).

હીરા ને માણેક દેખે તો આહા..! આહા..! એમાંથી વળી શરીર સુંદર હોય તો આહા..! એમાં બાયડી સુંદર હોય રૂપાળા તો આહા..! એમાંથી વળી છોકરો સારો રૂપાળો જાગે તો આહા..! ક્યાં આહા પણ (તું કરે છે) ? શું ભળાય છે ? પર છે એમ ભળાય છે. એની એક સમયની પર્યાયમાં એ ગરી ક્યાં ગયા છે અંદરમાં ? આવ્યા છે અંદર ? શેના આહા થયા તને ? અને બહુ આગળ જાય તો એને પાપના પરિણામ કરે તો મજા પડે, આહા ! એમ કરતા આગળ ચાલીને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના શુભભાવ કરે (તો) આહા ! બસ ! થઈ રહ્યું જાવ. અજ્ઞાનીનું આહા તો વિકારમાં ને પરમાં સમાઈ ગયું. સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં તો આત્મા ભગવાનમાં, પોતાનું નિજ પરમેશ્વરપદ પૂર્ણ, એના નિજ પદના આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અંતર્મુખથી સાધી શકાય છે. બહિર્મુખના કોઈ સાધન વડે તે સાધી શકાતું નથી. એવું એનું સ્વરૂપ જ છે. એ તો એવું સ્વરૂપ જ છે એનું. સમજાણું કાંઈ ?

'આ જીવ બહારના સંયોગો,...' જુઓ ! આ સંયોગો બહારના. આ 'ચારે ગતિ તથા લૌકિક પદો અનંત વાર પામ્યો છે...' અનંત વાર પામ્યો. અબજોપતિ અનંત વાર થયો, ચાર ગતિમાં અનંત વાર ગયો, બહારના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગ અનંત વાર પામ્યો, એ નવી વાત નથી. અહીં તો જરીક જ્યાં પ્રતિકૂળ આવે ત્યાં રાડે રાડ પાડે. અનંત વાર પ્રતિકૂળતા આવી અને અહમિન્દ્ર જેવી અનુકૂળતા અનંત વાર આવી. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? અરે..! સિદ્ધ ભગવાન જ્યાં બિરાજે ત્યાં પણ નિગોદપણે અનંત વાર ગયો. બરાબર છે ? સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે ને ? ત્યાં પણ નિગોદપણે અવતાર અનંત વાર થયા, સિદ્ધના પેટમાં.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– જોવે ક્યાં ? ધૂળ. સ્થાનમાં ઉપજી આવ્યો છે. એને ભાન કે દિ' હતું ત્યાં ? આહા..હા...! પણ એણે આ નિજ પદ ઉપર દૃષ્ટિ કરી નથી.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– ધૂળમાંય હવા આવે નહિ કાંઈ. કેવું બેસે ? કેવળજ્ઞાની ભગવાન હોય છે, સમુદ્દ્ઘાત થાય છે ને ? શું (કહ્યું) ? કેવળજ્ઞાની હોય છે ને પરમાત્મા ? ત્યારે એને સમુદ્દ્ઘાત થાય. છેલ્લે મોક્ષ જતાં વેદનીય, નામ જરીક થોડું આયુષ્યથી વધારે રહી ગયું હોય તો ઓછા કરવા માટે એકદમ સમુદ્દ્ઘાત. આખા લોકમાં પ્રદેશ કરે છે, ફેલાય છે. એ પ્રદેશ સાતમી નરકમાં રવરવ નરક છે ત્યાં પણ એ વખતે પડ્યા હોય. છે દુઃખ એને ? નજીક છે ને સમીપમાં ? એમ આનું સુખ એને નારકીને છે ? ભાઈ ! શું કહ્યું ? આમ આત્મા છે ને ? જ્યારે કેવળ પામે છે પછી આખા લોક પ્રમાણે સમુદ્દ્ઘાત થાય છે. ત્યારે એના પ્રદેશો, આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો પહોળા થઈને સાતમી નરકમાંથી આખા લોક પ્રમાણે ફેલાય છે. એક, બે સમય રહે. ત્યાં એ વખતે સાતમી નરકના નારકીમાં કેવળજ્ઞાનીના પ્રદેશનો આત્મા છે. એ કેવળજ્ઞાનીને

અનંત આનંદનો અનુભવ છે. જોડે રહેલા નારકીને અનંત દુઃખનો અનુભવ છે. આ અનંત દુઃખનો અનુભવ કેવળીને નથી અને કેવળીના અનંતા સુખનો (અનુભવ નારકીને નથી). છે એક ક્ષેત્રે ભેગું સાથે (છે). સમજ મેં આયા ? સાતમી નરક ... નારકીનો પાસડો છે ને ? ભગવાનનો સમુદ્‌ઘાત ત્યાં થાય છે. ત્યાં પ્રદેશ છે. એ પોતાના આનંદને અનુભવે છે. એ જ ત્યાં નારકીઓ તે જ ક્ષેત્રે મિથ્યાદષ્ટિ અનંત અનંતાનુબંધી દુઃખને અનુભવે છે. સમીપ ક્ષેત્રથી શું લાભ ? સમજાય છે ? પોતાના સમીપ ક્ષેત્રમાં જાય તો લાભ થાય. આહા..હા..!

કહે છે અરે...! 'લૌકિક પદો અનંત વાર પામ્યો,...' સ્વર્ગ પણ અનંત વાર પામ્યો, શેઠાઈ અનંત વાર (પામ્યો), અબજોપતિ એક એક દિવસની પેદાશ અબજની અનંતવાર થઈ. ધૂળમાં એમાં આત્માને શું મળ્યું ? આત્માને મળ્યું દુઃખ, મમતા. આ મને મળ્યું એવી મમતા (મળી). દુઃખી... દુઃખી... દુઃખી... (થયો). કહે છે, 'પણ નિજ આત્માનું અસલી સ્વરૂપ સ્વાનુભવવડે પ્રત્યક્ષ કરીને તે કદી સમજ્યો નથી,...' શાસ્ત્રને ધાર્યાં, વાંચ્યા પણ આ ભગવાન (એને જાણ્યો નહિ). આઠ આઠ વર્ષની બાલિકા પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પામે. દેડકા–મેંઢક આટલા, એ પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પામે. ભગવાનના સમવસરણમાં જાય ને સાંભળે આમ.. આહા..હા..! હડપ વીજળી જેમ ઉપરથી ઉતરે ને ત્રાંબાના સરીયામાં હેઠે ઉતરી જાય (એમ) આમ સાંભળે કે, તું અનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદકંદ (છો). રાગથી નિરાળું તારું સ્વરૂપ છે. તું પરમેશ્વર મારા જેવો છો. એમ ભગવાનની જ્યાં વાણી સાંભળે ત્યાં હઠ ઉતર્યો, ફડાક દઈને અંદર, હડફ ઉતરે અંદર ! એક દેડકો હોય કે આઠ વર્ષની કન્યા હોય સમકિત પામી જાય. લ્યો ! પણ નિજ સ્વરૂપથી પમાય છે, પરથી પમાતું નથી. એ ભગવાનનું સાંભળ્યું માટે પામ્યો, એમ નહિ. ત્યાંથી લક્ષ છોડી દીધું અને અનંતરમાં ગયો, પ્રવેશ કર્યો દરબાર–ચૈતન્યનો દરબાર આત્મામાં છે. અનંત ગુણનો દરબાર ભગવાન, એ દરબારમાં અંદર સભામાં પ્રવેશ કર્યો. એ નિજ સ્વરૂપથી સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન સાધી શકાય છે બાકી કોઈ એનું સાધન છે નહિ.

મુમુક્ષુ :– વીજળી એવી ઇચ્છા ...

ઉત્તર :– એવી વીજળી અહીં જોરવાળી છે આત્મામાં. દાખલો વીજળીનો આપ્યો.

એવી વીજળીનો ચમત્કાર જોરદાર છે, વીર્યને આમ ફેરવ્યું અંદરમાં, ઉતર્યું હડફ દઈને ! એ આત્માના સ્વભાવના સાધન દ્વારા જ સમ્યગ્જ્ઞાન પામી શકાય. એ સમ્યગ્જ્ઞાનમાં જ જન્મ-મરણનો અંત છે. એ સિવાય જન્મ-મરણનો અંત કોઈ રીતે આવતો નથી.

'માટે તેની પ્રાપ્તિ અપૂર્વ છે. લૌકિક કોઈપણ પદ અપૂર્વ નથી.' અહીં જરીક પાંચ હજારનો પગાર થાય ને કાંઈ ધૂળ થાય ત્યાં તો આહા...હા...હા ! એમ થઈ જાય છે, લ્યો !

મુમુક્ષુ :– સંધ્યા કા બળ ...

ઉત્તર :– સંધ્યાકા બળ ક્યા ? હા, હા ઠીક. પગ હેઠે ન રહે, એ વખતે પછી ઊંચો ચાલે. પૈસા બહુ બધે ને કે આમ આમ ધમ... ધમ... ધમ... ધમ... (ચાલે). દુઃખમાં ઊંચો ચાલે છે. ચોવીસ કલાક દુઃખ છે. ભગવાનઆત્માના અંતર જ્ઞાનના સુખ વિના જેટલા એ શુભ ને અશુભભાવમાં રોકાય છે એ ચોવીસે કલાક દુઃખનું વેદન નિરંતર છે. કહો, બરાબર છે ? ચોવીસ કલાક ! ભાઈ ! ચોવીસ કલાક ?

મુમુક્ષુ :– ઊંઘી જાય ત્યારે ?

ઉત્તર :– ઊંઘી જાય ત્યારે, ઊંઘે છે શેમાં ઊંઘ્યો છે ? વિકારના ભાવમાં પડ્યો ને ઊંઘ્યો છે. આત્મા પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ રહિત સ્વસ્વરૂપના જ્ઞાનનું ભાન એ સુખ (છે). એ વિનાના જેટલા ભાવ પરસન્મુખથી શુભાશુભ અનંતવાર, અસંખ્ય શુભ ને અસંખ્ય અશુભ એક એક અનંતવાર, એક એક અનંતવાર કર્યા (એ) બધું દુઃખ. સમજાણું કાંઈ ? આ એક અપૂર્વ છે, જેમાં સુખ છે.

ભગવાનઆત્મા ! એની શ્રદ્ધામાં તો કરે, એના વીર્યને વાળવા જેવું અંતરમાં છે એવો તો નિર્ણય કરે. બહારમાં વીર્ય વાળ્યે તારા કોઈ દિ' દાળિયા થયા નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ વલણ બદલાય વલણ, વલણ કહે છે શું કહે તમારે ? ઝુકાવ. વલણ બદલાવ. એ પાણીના વહેણ પેલે કાંઠે છે ઇ કરતાં આ કાંઠે લાવ, એમ કહે છે. આ બાયડીયું પાણી નદીએથી ભરે ને ! મોટી નદી હોય તો પેલે કાંઠે પાણી (હોય તો બોલે) અર..ર..ર..! કેટલું (દૂર) ભરવા જાવું પડે, બાપા ! 'કાળુભાર' જેવી નદી છે મોટી નદી દરિયા જેવી. પેલે કાંઠે પાણી (હોય અને ત્યાં) જાય તો આની

કોરની બાયું રાડ નાખે. અરે..! ત્યાં ભરવા જાવું ! ... આ કાંઠે પાણી હોય તો ફટ ઉપર બેડું ભરીને આવે, લ્યો ! એમ તારા આત્માના વહેણ વિકાર ને પુણ્ય-પાપમાં વળ્યા એ પેલે કાંઠે તારા વહેણ દુઃખદાયક છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, આ બાજુ વહેણ વાળ, ભાઈ ! પહેલાં કહ્યું હતું ને ? 'લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આણો' નહોતું આવ્યું ? પહેલા આવ્યું હતું. લાખ વાતની વાત, એ પોતે કહે છે, કોણ ? 'દૌલતરામજી'. 'લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આણો' છે ને ? કેટલામું આવ્યું ઇ ? એ..ઇ..! લાખ વાતની વાત. તેમાં જ હતું કે નહિ ? ચોથી ઢાળની નવમી (ગાથા). 'પુણ્ય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;' આ 'છ ઢાળા' પોતે કહે છે.

પુણઅય-પાપ ફલમાહિં, હરખ વિલખૌ મત ભાઈ;
યહ પુદ્ગલ પરજાય, ઉપજિ વિનસૈ ફિર થાઈ.
લાખ બાતકી બાત યહી, નિશ્ચય ઉર લાઓ;
તોરિ સકલ જગદંદ-ફંદ, નિત આતમ ધ્યાઓ. ૯.

ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ પ્રભુ, એની રુચિ કર, એના સન્મુખ જા અને વિકારથી વિમુખ થા. આ તારું સુખનું કર્તવ્ય છે. સમજાણું કાંઈ ? આ સુખના આચરણનો આ ભાવ છે, બાકી બધા દુઃખના આચરણનો ભાવ છે. પોતે કહે છે, જુઓ ! 'દૌલતરામજી' આહા..હા..! એક જ વાત. આમાંય અર્થ સમજતા નથી અને વિરોધ કરે છે, લ્યો ! નહિ, એનો અર્થ બરાબર નથી, બરાબર નથી. પણ આ બરાબર નહિ ત્યારે બરાબર ક્યું છે ? હવે લાવને ! ભગવાનઆત્મા અનંત ગુણની ખાણ એ તરફ વળવું એ જ બરાબર છે, બીજું વળી બરાબર ક્યું હતું ? સમજાણું કાંઈ ?

એટલે કહે છે કે, લૌકિક પદ તો અનંત વાર મળ્યા પણ આત્મપદ એક સેકન્ડ પણ પામ્યો નથી. એક સેકન્ડ પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય (તો) એના જન્મ-મરણ અંત ટળી જાય અને શુભભાવ અનંત વાર કર્યા એક ભવ ઘટ્યો નહિ. ક્યાંથી ઘટે પણ એમાં ? સાધન છે એ ? શુભભાવ અનંત વાર કર્યો (પણ) એક ભવ ઘટ્યો નહિ. અને શુભભાવ રહિત આત્મા(નું) એક સમયનું જ્ઞાન, સમ્યક્ ચૈતન્ય ભાન થતાં

અનંત ભવ ગળી ગયા. સમજાય છે કાંઈ ? એવી સમ્યગ્જ્ઞાનમાં અથવા નિજ સ્વરૂપના સાધનમાં તાકાત છે, બીજામાં એ તાકાત નથી.

'બોધિ એટલે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતા; તે બોધિની પ્રાપ્તિ દરેક જીવે કરવી જોઈએ.' ત્રણ બોલ છે ને એકીસાથે ? પેલી બોધિની વ્યાખ્યા. 'સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આવું ચિંતવન કરે છે,...' ચિંતવન શબ્દે આત્મા તરફની એકાગ્રતા. જે આત્મા શુદ્ધ સ્વભાવ દષ્ટિમાં, રુચિમાં આવ્યો છે તેના તરફની એકાગ્રતાને ભાવના કહે છે. 'અને પોતાની બોધિની વૃદ્ધિનો વારંવાર અભ્યાસ કરે છે તે બોધિદુર્લભ ભાવના છે.' એનું નામ બોધિદુર્લભ ભાવના.

કહો, આમાં કાંઈ પૈસા દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું. એ ઇન્દ્રપદ, આ ગ્રૈવેયકપદ દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું, આ પુણ્ય પરિણામ દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું, પુણ્યભાવ દુર્લભ છે એમ ન આવ્યું. આહા..! એ પુણ્ય ને પાપ અને પુણ્ય-પાપના બંધન ને બંધનના ફળથી રહિત આત્માનું જ્ઞાન કરવું એ જ દુર્લભ ને અપૂર્વ છે. એને દુર્લભ કહ્યું છે, લ્યો ! સમજાણું કાંઈ ?

એક વ્યાખ્યા આવે છે ને ? 'તત્ત્વજ્ઞાન તરંગીણી'માં. ભાઈ ! બાહ્ય સંયોગો પ્રાપ્ત થવા એ સુલભ છે. કેમકે અનંત વાર પ્રાપ્ત થયા, અનંત વાર મળ્યા. બાહ્ય સામગ્રી, સ્વર્ગ, પૈસા, રાજ આદિ મળવા એ સહેલા છે, કેમકે અનંત વાર થયા છે. એક આત્માના સ્વરૂપની શ્રદ્ધા-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. સમજાણું ?

બીજી રીતે કહેતાં વાત ગુલાંટ ખાય છે કે, ભાઈ ! એ પુણ્ય-પાપ અને પૈસા આદિ, આ પૈસા આદિ મળવા એ દુર્લભ છે. કેમકે તારા પુરુષાર્થથી મળતા નથી એ તો પુણ્ય હોય તો મળે માટે દુર્લભ છે. તારાથી પ્રાપ્ત થતાં નથી. ફરીને, ભાઈ ! આ પૈસા ને રાજપદ દુર્લભ છે. કેમ ? દુર્લભ નામ તારાથી તે પ્રાપ્તિ થતી નથી. એ તો પૂર્વના પુણ્ય હોય તો પ્રાપ્ત થાય માટે દુર્લભ એ અપેક્ષાએ કહ્યાં. દુર્લભ એટલે દુ:ખે કરીને પણ તું પુરુષાર્થથી પ્રાપ્ત કરી શકે એવા એ પૈસા ને લક્ષ્મી નથી. આહા..હા..! એ દુર્લભ કહ્યું, આત્માને સુલભ કહ્યો પાછો. વાત ગુલાંટ ખાય છે. આત્મા સુલભ છે. કેમ ? કે જેમાં પરના સાધનની જરૂર પડતી નથી. બરાબર ?

બે વાત કરી. 'તત્ત્વજ્ઞાન તરંગીણી' છે. એક તો દુર્લભ આત્માનો સ્વભાવ કેમકે અનંત કાળથી પામ્યો નથી. સમ્યગ્દર્શન, અનુભવ દૃષ્ટિ અનંત કાળથી (નથી પામ્યો) માટે દુર્લભ (કહ્યું) અને આ લક્ષ્મી આદિ મળવી સુલભ (છે). આ દુર્લભ તો (લક્ષ્મી આદિ) સુલભ. હવે ફેરવ્યું. એ દુર્લભ, આ સુલભ. કેમ ? એ ચીજો દુર્લભ છે. કેમકે તારા પુરુષાર્થથી પ્રાપ્ત થાય એવી નથી. બરાબર છે ? લાખ પ્રયત્ન કર, મરી જાય તોપણ મળવાનું એ મળશે, તારા પુરુષાર્થથી નહિ મળે. માટે દુર્લભ નામ તારાથી પ્રાપ્ત થાય એવું નથી. ભાઈ ! ભગવાનઆત્મા સુલભ છે. કેમ ? કે જેને શરીર, વાણી, મનની પણ જરૂર નહિ અને જેને પુણ્ય-પાપના રાગની પણ જરૂર નહિ, પરના આશ્રયની જરૂર નહિ, સ્વના આશ્રયની જરૂર (છે). સ્વ તો પોતે છે. માટે પોતાનું દર્શન-જ્ઞાન તે પોતાને આશ્રયે થાય માટે તે સુલભ છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– ..

ઉત્તર :– ઇ પ્રેમ એને પોતાને થાય ત્યારે લાગે ને ! કહો, સમજાણું આમાં ? આહા..હા..! 'તત્ત્વજ્ઞાન તરંગીણી' એવી વાત લીધી, આમ બે ઊલટ-સુલટ. બાપુ ! આત્માની દૃષ્ટિ ને અનુભવ કરવામાં કોઈ લક્ષ્મીની હાની થાય છે એમાં ? શરીરને ઘસારો થાય છે ? શરીરનું બળ એમાં કામ કરે છે ? પરની એમાં જરૂર પડે છે ? પરઆશ્રય લેવાનું કાંઈ કામ છે ત્યાં ? સમજાણું ? આહા..!

પોતાનો સ્વભાવ, એક નજર કર્યે નજરાણું મળે એવી ચીજ છે ઇ. જેની નજર કર્યે નિધાન પ્રગટે એ તો સ્વાધીન તારે સુલભ છે. સમજાય છે કાંઈ ? પણ દુર્લભ માનીને બેઠો છે. આ દુર્લભ કહ્યું એ તો અનંત કાળે પ્રાપ્ત થયું નથી એ અપેક્ષાએ કહ્યું. સમજાણું ? પણ પોતાનું નિજ પદ છે તેમાં કોઈ પૈસાની જરૂર પડે છે ? કે, આટલા પૈસા હોય ને દાન-બાન દઉં તો મને આત્મજ્ઞાન થાય. ભાઈ ! આમાં કાંઈ જરૂર પડે કે નહિ ? ઠીક કહે છે, બાપા ! એ તારું પદ તો તારે માટે સહેલું ને સુલભ છે કે, એમાં તારે બહારનો કોઈપણ આધાર ને અવલંબન લેવાની જરૂર નથી. મનની જરૂર નથી, વાણીની જરૂર નથી તો પછી શરીર ને ફલાણીની ક્યાં જરૂર હતી ? એવો ભગવાનઆત્મા...

મુમુક્ષુ :– .....

ઉત્તર :– એને દૃષ્ટિ, રુચિ પેસતી નથી, ગોઠતું નથી આ બહારનું ગોઠી ગયું છે. ગોઠ્યું સમજે ના ? રુચિ. પુણ્ય-પાપમાં પ્રેમ એવો લાગ્યો છે કે, આથી જો ખસી જઈશ ને તો મને હાય ! હાય ! બૂડી જશે. અને આ પુણ્ય-પાપના ફળમાંથી જરી કાંઈ ઓછું થાય, એક તબું મોટો હોય ને ? તંબુ, મોટો તંબુ ! પછી તંબુની ઓલી હોય ને ? ઊંચી હોય ને ? આમ ખેંચતાણ કરેલી. અને એમાંથી એક ખીલી મોળી પડે તો રાડ પાડે. આ મોળી કેમ પડી ? એમાં આખો તંબુ ઉડે તો શું થાય એને ? એમ બહારની સગવડતામાં એક પણ કાંઈ ખામી, પોણી સોળ આની થાય તો રાડ નાખે. મૂઢની તે મૂઢતાના કાંઈ બીજા લેખ જુદાં હશે ? એક જરી એવું (આવે તો) ઉં...ઉં.. (કરે). શું છે પણ ? તંબુ છે ને ? પેલા ગોરા નહિ રહેતા ? ગોરા ઉતરે ને, યુરોપીયન ! બહાર જંગલમાં ખીલીઓ નાખે ઊંડી, આમ ખેંચીને (બાંધે). પાણી-બાણી વરસાદ પડે તો આમ ચાલ્યું જાય. આમ ઢાળ હોય છે. આમ હળ પડે, હળ પડી જાય તો પાણી અંદર ગરે. એક આખી ખીલી ન નીકળી હોય. જરીક ખીલી અંદર કાંઈક પોચી પડી હોય (તો કહે), એલા હળ કેમ પડ્યો ત્યાં ?

એમ બહારના ધૂળના સગવડતાના અંશમાં એક જરીક ફેરફાર થાય (તો) વાંદરો જેમ રોવે, એક પાંદડાંનો કાંકરો ઉપરથી પડે (ને રોવે) એમ રોવે. અરે..! પ્રભુ ! પણ એ સાધન કાંઈ નથી, તારામાં નથી ને તને કાંઈ નડતા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો કહે છે કે, છેલ્લો 'દુર્લભ' શબ્દ આવ્યો ને ? આહા..હા..! ભાઈ ! તારું સ્વરૂપ તો તારી પાસે છે ને ? 'નજરને આળસે રે, તેં નયને ન નીરખ્યા હરિ. તારી નજરને આળસે રે તેં નીરખ્યા ન નયણે હરિ,' હરી (એટલે) આત્મા. ભગવાન પોતે આમ નજરું પરમાં કરીને બેઠો, એ પરમાંથી પલક ઉઠાવતો નથી. કહે છે કે, એકવાર તું આમ જો ! આમ તો જો ! એક ભગવાન બિરાજે છે મોટા પરમાત્મા. એલા.. સારો માણસ આવે તો બીજા સાથે વાતું કરવી છોડી દે, એની સાથે વાતું કરે. બીજું મુકી દે, એલા ખાવું-બાવું મૂકી દે. આવો... આવો... આવો... સાહેબ આવો... આવો... કરે કે નહિ ?

એક ઘરાક પચાસ-સો પેદા કરવાનું દેખે તો જાણ કે આ (પેદા કરાવી દેશે). (દરબાર આવે તો કહે), આવો... આવો... દરબાર ! બીજા ઘરાક પડ્યા રહે એકકોર.

એલા આવો ત્રણલોકનો નાથ પરમેશ્વર, **એની સાથે** વાતું કરવી **મુકી** દઈ, **બીજા સાથે** વાતું કરે છે તું આ ? **સમજાણું ?** આવું તારું પરમેશ્વરપદ નિજમાં પડ્યું છે **એનું** સાધન **તારી** પાસે છે. બહારના સાધન વડે તું સ્વરૂપનું સાધન લેવા માંગે (છે), ભાઈ ! નહિ મળે. **સમજાણું** કાંઈ ? **એવી** બોધિ – **સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની** પ્રાપ્તિ અને ત્રણેયનું પહેલું યથાર્થ જ્ઞાન (કરવું), **એની** પ્રાપ્તિ તેને દુર્લભ કહેવામાં આવે છે. કેમકે પરસન્મુખથી દૃષ્ટિ હટાવતો નથી માટે. સ્વસન્મુખથી કરે તો તે વાત પોતાને સુલભ છે. (વિશેષ કહેશે...) (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❊

૧૨-ધર્મ ભાવના

જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;
સો ધર્મ જબૈ જિય ધારૈ, તબ હી સુખ અચલ નિહારૈં. ૧૪.

અન્વયાર્થ :– (મોહતૈં) મોહથી (ન્યારે) જુદા (સારે) સારરૂપ અથવા નિશ્ચય (જો) જે (દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક) દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય આદિક (ભાવ) ભાવ છે (સો) તે (ધર્મ) ધર્મ કહેવાય છે. (જબૈ) જ્યારે (જિય) જીવ (ધારૈ) તેને ધારણ કરે છે (તબ હી) ત્યારે જ તે (અચલ સુખ) અચળ સુખ-મોક્ષ (નિહારૈ) દેખે છે-પામે છે.

ભાવાર્થ :– મોહ એટલે મિથ્યાદર્શન અર્થાત્ અતત્ત્વ-શ્રદ્ધાન, તેનાથી રહિત નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (રત્નત્રય) જ સારરૂપ ધર્મ છે. વ્યવહાર-રત્નત્રય તે ધર્મ નથી એમ બતાવવા માટે અહીં ગાથામાં 'સારે' શબ્દ વાપર્યો છે. જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે. આવી રીતે ચિંતવન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાનો અભ્યાસ વારંવાર કરે છે તે ધર્મ ભાવના છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૩, બુધવાર
તા. ૦૯-૩-૧૯૬૬, શ્લોક–૧૪, ૧૫. પ્રવચન નંબર–૪૬

'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા' છે. પાંચમી ઢાળા, એની બારમી ભાવના છે, ગાથા ચૌદ. બોધિદુર્લભ ભાવના થઈ ગઈ. બાર ભાવનામાં આ છેલ્લી ભાવના છે. ભાવના એટલે શું ? કે, આત્માનો સ્વભાવ શુદ્ધ છે એવી દૃષ્ટિ થઈ હોય, એ શુદ્ધતાના ચારિત્ર ગુણની આ સંવરની પર્યાયો છે, બાર ભાવના. સંવર છે ને સંવર ? એમાં આવે બાર ભાવના આવે છે ને ? 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં. સંવરની શુદ્ધિની એ દશા છે. આત્મામાં

સમ્યગ્દર્શન આદિ શુદ્ધ દૃષ્ટિ થઈ છે પછી આ ભાવના ભાવે ત્યારે વધારે શુદ્ધિ થાય. એટલે 'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર'માં એને સંવરમાં નાખી છે ને ? બાર ભાવના. અગીયાર થઈ, બારમી છે.

જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;
સો ધર્મ જબૈ જિય ધારૈ, તબ હી સુખ અચલ નિહારૈં. ૧૪.

જુઓ ! આ બારમી (ભાવનાની) છેલ્લી કડી. અન્વયાર્થ :– 'મોહથી (ન્યારે) જુદા...' એ શબ્દમાં વાત પડી છે, જુઓ ! આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન થાય એ દર્શનમોહ મિથ્યાત્વભાવથી રહિત હોય છે અને સ્વરૂપમાં ચારિત્ર થાય એ પણ રાગ-દ્વેષ ને અચારિત્રથી રહિત હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? 'જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે...' 'મોહ' શબ્દે મિથ્યાશ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષ પરિણામ, એનાથી જે ભાવ જુદો છે તેને દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

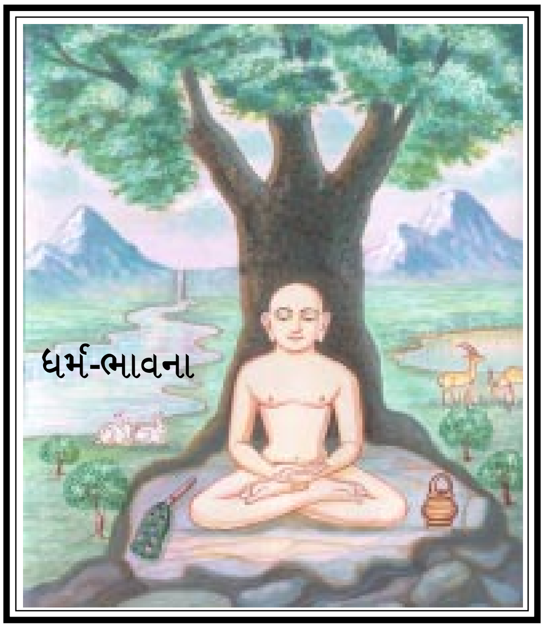

'જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે...' આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યની અંતર સાવધાનીથી કરેલું સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેય ભાવ 'જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે...' મોહથી જુદા છે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ મોક્ષનો માર્ગ તે ભાવ, મોહથી જુદાં છે. સમજાણું કે નહિ ? આ બાર ભાવના તમે કેટલી વાર ગોખી છે ?

'જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે.' એમ છે. જેમાં પર તરફની સાવધાનીનો ભાવ, મિથ્યાશ્રદ્ધા ને રાગ-દ્વેષથી રહિત સ્વરૂપ તરફની દૃષ્ટિની સાવધાની અને સ્થિરતા એ ભાવ, મોહથી જુદાં છે. સમજાણું કાંઈ ? 'દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;...'તેને સમ્યગ્દર્શન કહીએ, તેને

સમ્યગ્જ્ઞાન કહીએ. જે મોહથી જુદાં તત્ત્વ શ્રદ્ધાન, અતત્ત્વશ્રદ્ધાનથી જુદો. વાહ ! વાહ ! તત્ત્વ શ્રદ્ધાન ભાવ અતત્ત્વશ્રદ્ધાનથી જુદો. તત્ત્વ જ્ઞાન, અતત્ત્વ જ્ઞાનથી જુદું અને તત્ત્વની વ્રતધાર સ્થિરતા એ અસ્થિરતાથી જુદું. ઉસમેં ક્યા આયા ? વ્રત મેં ચારિત્ર મેં રાગ આયા કિ નહીં ?

અહીં તો ધર્મ ભાવના (કહે છે). ધર્મ તો એને કહીએ કે જેમાં મોહનો અભાવ હોય. એટલે કે સ્વરૂપની સાવધાનીનો ભાવ હોય, એમ અહીંયાં બારમી ભાવનામાં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા જે અનંત શાંતિ ને આનંદની ખાણ આત્મા ખાણ, એ તરફનો ભાવ તેને મોહરહિત ભાવ કહે છે. એ દગ નામ સમ્યગ્દર્શન. જુઓ ! અહીં નિશ્ચયની વાત છે. મોહથી ન્યારો ભાવ એટલે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, મોહથી જુદું જ્ઞાન એ સમ્યગ્જ્ઞાન અને વ્રતાદિક મોહથી ન્યારા એટલે ચારિત્ર – સ્વરૂપની રમણતા. એને અહીં વ્રતાદિક કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ?

મોહથી જુદો અને સ્વરૂપથી અભેદ. સમજાણું ? મોહભાવથી જુદો, વિકારીભાવથી જુદો અને આત્મા અવિકારી સ્વરૂપ, એનાથી અભેદ. એવા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ સારા છે, એ જ સારા છે, એ જ ભલા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? એ જ સારરૂપ મોક્ષમાર્ગ છે. જે 'નિયમસાર'(માં) આવ્યું હતું ને ? 'નિયમસાર'. 'નિયમસાર'માં શું આવ્યું હતું ? બસ. લ્યો ! જુઓ ! આ શેઠને યાદ રહે છે. જુઓ ! 'નિયમસાર' આવ્યું હતું ને ? નિયમ – નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એમાંથી સાર એટલે વિપરીત રહિત. વિપરીત રહિત આવ્યું હતું કે નહિ ? એ શબ્દની શૈલી લીધી છે આણે, એ શૈલી લીધી છે, જુઓ ને ! સમજાણું કાંઈ ? જે ભાવ ભગવાનઆત્મા, એની સાવધાનીથી – સ્વભાવની સાવધાનીથી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને શાંતિ પ્રગટ્યા એ ત્રણે પર સાવધાનીના ભાવથી રહિત છે, મોહથી રહિત છે. સમજાય છે કાંઈ ? આ તો 'છ ઢાળા' છે, સાદી ભાષામાં હિન્દીમાં છે. એના અર્થની પણ ખબર ન મળે. શું સત્ય છે એની દરકાર ન મળે.

દગ-જ્ઞાન એ '(સારે) સારરૂપ અથવા નિશ્ચય....' અથવા એ જ મોક્ષનો માર્ગ યથાર્થ સાર છે. સમજાય છે કાંઈ ? 'દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય આદિક ભાવ છે...' પછી ક્ષમા આદિ, નિશ્ચય સમિતિ, નિશ્ચય ગુપ્તિ એ બધા મોહ ભાવથી ન્યારા, 'વ્રતાદિક' શબ્દ પડ્યો છે ને ? સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, ચારિત્ર આદિ. આદિમાં

જેટલી વીતરાગી પર્યાય, રાગ ને વિપરીત શ્રદ્ધા રહિત અવિપરીત પર્યાય આત્મામાં થાય અને વિપરીત પર્યાયથી રહિત. સમજાય છે કાંઈ ? ક્રોધથી રહિત ક્ષમા, માનથી રહિત નિર્માનતા, માયાથી રહિત સરળતા, લોભથી રહિત નિર્લોભતા. એ બધાં 'દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે.' એ બધાં મોહની પર્યાયથી રહિત, સ્વરૂપ તરફની દશા એ સાર અને નિશ્ચય છે, એ ધર્મ છે, એ ધર્મ છે. મોહભાવ રહિત દશાને ધર્મ કહે છે. એ ટૂંકી વ્યાખ્યા કરી.

'સો ધર્મ જબૈ જિય ધારૈ...' જુઓ ! એમાં પણ ખૂબી કરી છે. એવો ધર્મ જ્યારે જીવ ધારે ત્યારે કરે છે એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ કાંઈ કર્મ નડે છે કે, એવું કાંઈ નડતું નથી. 'સો ધર્મ...' સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર આદિ શુદ્ધ દશા, અશુદ્ધ મોહ આદિથી રહિત, એ જ્યારે એવો ધર્મ 'જબૈ...' નામ જ્યારે 'જિય...' નામ જીવ 'ધારૈ...' જ્યારે જીવ ધારે ત્યારે ધર્મ થાય. 'ધર્મ' શબ્દ છે ખરો ને ? ધર્મ શબ્દ છે ને એટલે એમાંથી 'ધારૈ' કાઢ્યું છે. ગોઠવ્યું છે બહુ સારું. 'સો ધર્મ જબૈ જિય ધારૈ...' એવો ધર્મ જ્યારે આત્મા (ધારે). ભાઈ ! આ તો હિન્દી ભાષા છે. મૂળ શ્લોક, મૂળ શ્લોક હિન્દી છે એમ. અને હિન્દી સાદી છે, અર્થ તો ગુજરાતી થાય છે. મૂળ ભાષા છે એ તો હિન્દી છે અને હિન્દી પણ તદ્દન સાદી અને સીધી ભાષા છે. સમજાય છે કાંઈ ?

'જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે; સો...' 'સો' એવો જે ધર્મ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે આત્માને આશ્રયે થતો ભાવ, જે મોહથી રહિત થયેલી દશા એ 'ધર્મ જબૈ જિય ધારૈ,...' જ્યારે જીવ ધારણ કરે, ધર્મને ધારણ કરે ત્યારે ધર્મી થાય, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? 'ધારતી ઇતિ ધર્મ'. જે અધર્મ ધારતો (હતો), અનાદિથી કરતો હતો એમાંથી ધર્મને ધારે ત્યારે તે ધર્મી, ધર્મને ધારે ત્યારે ધર્મી કહેવાય છે. કહો સમજાણું કાંઈ ?

'તબ હી સુખ અચલ નિહારૈં.' 'જબૈ જિય ધારૈ, તબ હી સુખ અચલ નિહારૈં.' જ્યારે આત્મા જ્યારથી ભગવાનઆત્મા આનંદ ને શાંતિનો પિંડ પ્રભુ ! એના તરફની દષ્ટિ-જ્ઞાન ને શાંતિને ધારે ત્યારથી શાંતિને નિહાળે, આનંદને નિહાળે. સમજાય છે કાંઈ ? 'તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ.' ત્યારે તે આત્માના આનંદને, અચળ આનંદ,

આત્માનો અચળ આનંદ, એને ત્યારથી દેખે. સમજાય છે કાંઈ ? મોક્ષ દેખે અથવા ત્યારથી મોક્ષની પર્યાય, કારણરૂપ પ્રગટીને મોક્ષ આવો હોય એવું ભાન થાય. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એક કડીમાં બહુ સરસ મુક્યું છે આમાં.

જ્યારે જીવ આત્માના સ્વભાવની શાંતિ-શ્રદ્ધા-જ્ઞાનને ધારે ત્યારે તેને, 'ત્યારે જ તે (અચલ સુખ) અચળ સુખ...' એટલે ખરી શાંતિ, નિત્યાનંદનું સુખ, નિત્ય આનંદ એવું સુખ, એને 'નિહારૈ...' એટલે દેખે અને તે નિત્ય આનંદને પામે. ક્રમે ક્રમે એ ભાવના કરતા પૂર્ણ આનંદને પામે. કહો, સમજાણું આમાં ?

ભાવાર્થ :– 'મોહ એટલે મિથ્યાદર્શન અર્થાત્ અતત્ત્વશ્રદ્ધાન, તેનાથી રહિત...' મોહ રહિત એટલે બધું, રાગાદિ રહિત (પણ આવી ગયું). 'નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (રત્નત્રય) જ સારરૂપ ધર્મ છે.' એ રત્નત્રય સારરૂપ ધર્મ છે. આપણે 'નિયમસાર' ચાલે છે એની સાથે મેળ ખાઈ ગયો, લ્યો ! વ્યવહાર રત્નત્રય એ ખરેખર સારરૂપ નથી. વ્યવહાર રત્નત્રય એ શુભરાગ છે પણ એ મોહ રહિત ભાવ નથી. વ્યવહાર રત્નત્રય દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા, પંચમહાવ્રતના પરિણામ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, એમાં શુભરાગ છે, એ મોહરહિત નથી માટે તેને સાર કહેવામાં આવતું નથી. કહો, સમજાણું આમાં ? 'વ્યવહારરત્નત્રય તે ધર્મ નથી...' એટલે કે વ્યવહાર રત્નત્રય તે રાગરૂપ છે ને એટલે આ સારરૂપ ધર્મ નથી, રાગ છે.

'એમ બતાવવા માટે અહીં ગાથામાં 'સારે' શબ્દ વાપર્યો છે. જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે...' જ્યારે જીવ પોતાના નિશ્ચય સ્વભાવને આશ્રયે, શુદ્ધ ચૈતન્યને આશ્રયે અંતર્મુખ અવલંબન કરીને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પ્રગટ નામ ધારણ કરે છે. કહો, સમજાણું ? 'ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે.' સંસારના સુખ તો બધા કલ્પિત નાશવાન છે. આ સુખ તો અંતર નિત્યાનંદમાંથી પ્રગટ્યું. નિત્યાનંદ આત્મા એની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને શાંતિ પ્રગટતા અંતર આનંદ પ્રગટ્યો. એનું ફળ પણ પૂર્ણ આનંદ અચળ પ્રાપ્ત થાય છે. વ્યવહારમાં રાગ હોય છે, રાગથી પુણ્ય બંધાય ને સ્વર્ગ આદિ મળે. અચળ સુખનું કારણ અચળ ભગવાન નિત્યાનંદ આત્મા નિત્ય આનંદ, એમાં ઠરવાથી જે આનંદ

પ્રગટ થાય એ આનંદ પૂર્ણ આનંદનું કારણ છે ને એ વર્તમાન પણ આનંદનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ ? પરમાં સુખ કે દિ' થાશે આમાં ? આ શરીરમાં નિરોગતા હોય, પૈસા હોય, અનુકૂળ હોય.

મુમુક્ષુ :– પહેલી નીરોગતાની આ વાત ...

ઉત્તર :– પહેલી નીરોગતાની કરી. કહો, શરીરમાં નીરોગતા હોય. 'પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા' નર્યા એટલે નીરોગતા.

મુમુક્ષુ :– આત્માની નીરોગતા.

ઉત્તર :– ઇ તો શરીરની કહે છે. પછી 'બીજું સુખ તે ઘરે ચાર દીકરા' એમ કહે છે ને ? 'ત્રીજું સુખ તે સુકુળની નાર', 'ચોથું સુખ એની કોઠીએ જાર' ધૂળમાંય નથી. ઇ ચારેય દુઃખરૂપ ભાવ છે. એમાં સુખ છે નહિ, ધૂળમાંય નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? લોકોએ ગબ્બો ગોઠવી દીધો. નીરોગતા એ નીરોગતા ધૂળ, ધૂળની (છે). એમાં આત્માને શું ? આ તો શરીર, માટી છે. શરીર નીરોગ હોય અને અંદરમાં પૈસા-બૈસાની ખોટ ગઈ હોય તો હોળી સળગતી હોય કે નહિ ? ત્યારે નીરોગ શરીર શું કરે ? કહો.

મુમુક્ષુ :– પણ પૈસા આવ્યા હાથ...

ઉત્તર :– પણ ઇ જ કહે છે પણ જાય છે ત્યારે એને દુઃખ થાય છે કે નહિ ? શરીર નીરોગ છે કે નહિ ? જો નીરોગ (શરીર) સુખનું કારણ હોય તો એ વખતે અંદર તો તેલ રેડ્યું હોય. તેલ રેડ્યું સમજતે હૈં ? એક જણાને દીક્ષા આપી નામ આપ્યા નહિ. એને શિષ્ય ન કર્યો. (સંવત) ૧૯૭૫ માં. ભાઈ આવ્યા હતા. ચાર જણાએ દીક્ષા લીધી હતી, 'રાણપર'. પછી એનું એક જણાએ નામ ન આપ્યું, એક શિષ્યનું, તમારે રહેવા દો એકનું અને પછી... તેલ રેડાય છે, એમ કહેતા હતા. આવા ને આવા. મેં કીધું ભાઈ હવે જેને ત્રણ થયા હશે. ઓલા કે નહિ, મને તો અહીં બધાં લાડવા ઉડે છે ને આ બધાં આમ થાય, મને બળે છે અંદરથી. વેશમાં પડેલો. આહા..હા..! આ સંસારમાં પણ એમ થાય છે ને ? ઓલાને પૈસા થયા ને મને ન મળે, ઓલાના છોકરા સારા થયા ને મને ન મળે, એને નીરોગતા ને મને ન મળે,

ઓલાની દીકરી સારે ઠેકાણે પરણી ને મારી સારે ઠેકાણે જાતી નથી. એ... બળતરા ! હોળી ! આ શરીરે ભલે નીરોગતા હોય.

મુમુક્ષુ :– ચારે એકસાથે જોઈએ ને !

ઉત્તર :– ધૂળમાંય નથી. ચારે હોય તોપણ બળતરા અનેકની હોય છે. અનેક પ્રકાર હોય છે, બાપા ! મોટા રાજા હોય એને રાણી માનતી ન હોય. બહારમાં બધી અનુકૂળતા દેખાય. સમજાય છે ? ઓલી કડક રાણી હોય ગરાસણી, એ વાણિયા જેવી વેવલી ન હોય. એ..ઇ..! ઓલી ગરાસણી હોય સરપણી મોટી. દરબારસિંહ વિચારીને બોલજો અમે પણ ગરાસણી છીએ, હોં ! એમ બોલે. અંદરથી ઊંચો કરે ઓલાને, શું કરે ? ક્યાં જાય ? આ બધાં થયેલા છે ને અમને તો બધાં નામ-ઠામની પણ ખબર છે. એ બધાં અંદર બળતા હોય. બહારથી દેખો તો આમ લુગડા ઊંચા ને આમ રાજ ને મોટરુ ને... પણ અંદર ખબર હોય કે, આ રાણી.. ઘરે જાય ત્યાં રાણીનું આમ જ્યાં દેખે (તો) હાય ! હાય ! આ માનતી નથી. બીજા બધાંય માને પણ આ એક માનતી નથી. સમજાય છે ? છડેચોક કહે, અમારું નામ લેશો નહિ. અમે પણ ગરાસીયા ગરાસણી છીએ, હોં ! ગરાસીયાની દીકરી (છીએ). હાય ! હાય ! અંદર હોળી હળગતી હોય, બહારમાં ધૂળય નથી, મફતનો મૂઢ માની બેઠો છે. આત્મામાં સુખ છે. ઇ કહે (છે), જુઓને !

ભગવાનઆત્મા આનંદનો ગાંઠડો છે. અંતર આનંદના રત્નના લાલ ભર્યા છે અંદર. આહા..હા..! લાલ રત્નની ગાંઠડીઓ. કહે છે કે, ભાઈ ! એ આત્મા તરફની દૃષ્ટિ કર એમાં સુખ છે, એનું જ્ઞાન કર એમાં આનંદ છે, એમાં સ્થિર થા એમાં શાંતિ છે. સમજાણું કાંઈ ? વાત એને કેમ બેસે ? ગોઠવી દીધાં. આમ ભ્રમણ... ભ્રમણ... ભ્રમણ... ભ્રમણ..., બહારમાં... બહારમાં... સળગ્યા જ કરે ચારે કોર. સમજાણું કાંઈ ?

‘જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે. આવી રીતે ચિંતવન કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાનો અભ્યાસ વારંવાર કરે છે તે ધર્મ ભાવના છે.’ વારંવાર અંતર ભગવાન બિરાજે છે પોતે જ, એકલો આનંદનો રસ કંદ આત્મા છે. અતીન્દ્રિય આનંદ

જેવો સિદ્ધને આનંદ છે એવો જ આનંદ અંદર પડેલો છે. સિદ્ધને એક સમયની પર્યાયનો પ્રગટ આનંદ છે. અંદરમાં એવા એવા અનંત પર્યાયનો આનંદ એક આનંદ ગુણમાં પડ્યો છે. અહીંયાં મોહ રહિત થઈને દૃષ્ટિ કરવાનો વખત લેતો નથી. પછી દુઃખી થાય છે. દુઃખી થાય છે પોતાને કારણે અને માને કે કર્મને કારણે, આ પ્રતિકૂળતાને કારણે, આ સગવડતા નથી (એને) કારણે (દુઃખી છું). મૂઢ બહારનો દોષ કાઢીને એનો જ વાંક કાઢ્યા કરે છે. કહો, સમજાણું ?

ધર્મ ભાવના વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ વીતરાગ ફરમાવે છે, ભાઈ ! તારો સ્વભાવ તારી પાસે છે ને પ્રભુ ! એની તું એકાગ્ર થઈને ભાવના કર એમાં તને આનંદ છે. લ્યો ! ઇ ચૌદમો બોલ થયો. હવે પાંચમી ઢાળની એક છેલ્લી ગાથા રહી.

આત્માના અનુભવપૂર્વક ભાવલિંગી મુનિનું સ્વરૂપ

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;
તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

અન્વયાર્થ :– (સો) એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ (ધર્મ) ધર્મ (મુનિનકરિ) મુનિઓ દ્વારા (ધરિયે) ધારણ કરવામાં આવે છે. (તિનકી) તે મુનિઓની (કરતૂતિ) ક્રિયાઓ (ઉચરિયે) કહેવામાં આવે છે. (ભવિ પ્રાની) હે ભવ્ય જીવો ! (તાકોં) તેને (સુનિયે) સાંભળો, અને (અપની) પોતાના આત્માના (અનુભૂતિ) અનુભવને (પિછાની) ઓળખો.

ભાવાર્થ :– નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને ભાવલિંગી દિગમ્બર જૈન મુનિ જ અંગીકાર કરે છે-બીજો કોઇ નહિ. હવે આગળ તે મુનિઓના સકલચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. હે ભવ્યો ! તે મુનિવરોના ચારિત્રને સાંભળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.

પાંચમી ઢાળનો સારાંશ

આ બાર ભાવના તે ચારિત્રગુણના આંશિક શુદ્ધ પર્યાયો છે, તેથી તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને જ હોઇ શકે છે. સમ્યક્ પ્રકારે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વીતરાગતાની

વૃદ્ધિ થાય છે, તે બાર ભાવનાનું ચિંતવન મુખ્યપણે વીતરાગ દિગમ્બર જૈન મુનિરાજને જ હોય છે, અને ગૌણપણે સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે. જેમ પવન લાગવાથી અગ્નિ ભભૂકી ઊઠે છે તેમ અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા સહિત આ ભાવનાઓનું ચિંતવન કરવાથી સમતાભાવ પ્રગટ થાય છે, અને તેનાથી મોક્ષસુખ પ્રગટ થાય છે. સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આ ભાવનાઓથી સંસાર, શરીર અને ભોગો પ્રત્યે વિશેષ ઉપેક્ષા થાય છે, અને આત્માના પરિણામોની નિર્મળતા વધે છે. [આ બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જાણવું હોય તો 'સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા', 'જ્ઞાનાર્ણવ' વગેરે ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું.]

અનિત્યાદિ ચિંતવનથી શરીરાદિને બૂરાં જાણી, હિતકારી ન જાણી તેનાથી ઉદાસ થવું તેનું નામ અનુપ્રેક્ષા નથી, કારણ કે એ તો જેમ પ્રથમ કોઇને મિત્ર માનતો હતો ત્યારે તેનાથી રાગ હતો અને પાછળથી તેનો અવગુણ જોઇને ઉદાસીન થયો, તેમ પહેલાં શરીરાદિથી રાગ હતો પણ પાછળથી તેના અનિત્યાદિ અવગુણ દેખી આ ઉદાસીન થયો, પરંતુ એવી ઉદાસીનતા તો દ્વેષરૂપ છે, પણ જ્યાં જેવો પોતાનો વા શરીરાદિકનો સ્વભાવ છે તેવો ઓળખી, ભ્રમ છોડી, તેને ભલાં જાણી રાગ ન કરવો તથી બૂરાં જાણી દ્વેષ ન કરવો, એવી સાચી ઉદાસીનતા અર્થે અનિત્યતા વગેરેનું યથાર્થ ચિંતવન કરવું એ જ સાચી અનુપ્રેક્ષા છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

'આત્માના અનુભવપૂર્વક ભાવલિંગી મુનિનું સ્વરૂપ' હવે મુનિનું સ્વરૂપ કહે છે.

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;
તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

ગૃહસ્થાશ્રમી ધર્મી જીવને પણ આત્મશ્રદ્ધા-જ્ઞાન-સ્થિરતા અંશે થયા છતાં એને મુનિપણું લેવાની ભાવના હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? ક્યારે મુનિપણું લઉં ? ક્યારે મુનિપણું (લઉં) ? પુરુષાર્થની નબળાઈને લઈને સ્થિરતા ન થઈ શકે પણ ભાવના તો (હોય છે). 'ભાવના' શબ્દે એ જ ચિંતવના, એકાગ્રતા એ નહિ. ક્યારે મુનિપણું (લઉં) ? 'શ્રીમદ્'માં નથી આવ્યું ?

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ જો ?

જુઓ ! મોતીના લાખોના વેપાર હતા, ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા પણ (ભાવના ભાવે છે કે),

ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ જો ?
સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,
સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,
વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથ જો ?
વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથ જો ?
અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

તીર્થંકરો જેવા ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં આવી ભાવના વારંવાર ભાવતા હતા. સમજાય છે કાંઈ ? 'શાંતિનાથ', 'કુંથુનાથ', 'અરનાથ'. જેને ઘરે છન્નું, છન્નું હજાર પદમણી જેવી રાણી અને જેને ઘરે છન્નું કરોડ પાયદળ, છન્નું કરોડ ગામ, અડતાલીસ હજાર પાટણ, બોંતેર હજાર નગર. સમજાય છે ? એ અંતરની દૃષ્ટિના આત્માના ધ્યાનના આનંદમાં એ ભાવના કરતા કે, અરે..! અમે ક્યારે મુનિ થઈએ. અમે તીર્થંકર થઈ આવ્યા છીએ. અમને પણ ચારિત્ર વિના કેવલ નથી. અમે તીર્થંકર છીએ ખાત્રી છે કે, આ ભવમાં કેવલ (પામવાના), પણ એ ચારિત્ર–સ્વરૂપની રમણતા, દર્શન-જ્ઞાન સહિત અંતરની લીનતાની જમવટ વિના અમને પણ મોક્ષ નહિ થાય. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

આવે છે ને ? 'ધ્રુવ સિદ્ધિ તિથયરો' એ..ઇ..! આવે છે ક્યાંય ? 'અષ્ટપાહુડ'માં આવે છે. જેને સિદ્ધિ–મુક્તિ નિશ્ચય છે. તીર્થંકરને તો એ ભવમાં 'ધ્રુવ સિદ્ધિ' મુક્તિ નિશ્ચય છે. છતાં પણ એ ભાવના (ભાવે છે કે) અરે..! ક્યારે અમે ચારિત્ર લઈએ ? આહા..! અમારા સ્વરૂપમાં ક્યારે અમે રમીએ ? રમઝટ વાગે. જેમ મોસમમાં વેપારીને મમતાની રમઝટ વાગે છે. ભાઈ ! દુકાન જ્યારે લેવી હશે રમઝટ વાગતી હશે ને બેય જણાને ? ઓહો..! કહે છે કે, એ વખતે કેટલો મોહ હતો. આ સાકર દેવી ને

શું કહેવાય ઇ ? પાઘડી દેવી ને ઢીંકણા દેવી ને બેય જણા ફરતા હતા એ વખતે. એમ જેમ જગતને જે પ્રિય ચીજ મેળવવા માટે મમતાની રમઝટ લાગી હોય, એમ ધર્મીને પ્રિય ચારિત્ર છે એની એકાગ્રતાની રમઝટ વાગી હોય. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..! ....

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;
તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

સમ્યગ્દર્શન અનુભવ પોતાનો જો. તારું સ્વરૂપ જો, ભાઈ ! એ સિદ્ધ સમાન પ્રભુ છે એની અનુભૂતિ જો. અનુભૂતિને જોઈ અને આવી ભાવના કર, મુનિપણાની ભાવના કર. વિશેષ સ્થિરતા કેમ પ્રગટ થાય એવી ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

અન્વયાર્થ :- '(સો) એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મ...' એની સાથે સંધી કરી. પેલો ધર્મ (કહ્યો) હતો ને ઉપર ? 'સો ધર્મ'. 'એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મ (મુનિનકરિ) મુનિઓ દ્વારા ધારણ કરવામાં આવે છે.' શ્રાવક એ પૂર્ણ ધર્મ ધારી શકતો નથી. પહેલી શ્રાવકની વ્યાખ્યા આવી ગઈ છે. મુનિ સિવાય સર્વ વિરતિ (શ્રાવક). એ મુનિ પણ અંતરમાં મુનિપણું, હોં ! તદ્દન આમ હળવા.. હળવા... ક્યાંય પ્રતિબદ્ધ નથી કે, મારે અહીંયાં અડધો કલાક બોલવું પડશે એવો પ્રતિબદ્ધ નથી. કે અહીંયાં શાસ્ત્ર આટલું લખવું પડશે એવો પણ જેને વિકલ્પમાં પ્રતિબદ્ધ નથી. તદ્દન અપ્રતિબદ્ધ. સમજાણું કાંઈ ? અંતર આનંદ સ્વરૂપમાં રમવા ચારિત્ર જે ધારણ કરે છે, એની અંતરની ઉગ્રતાના પુરુષાર્થમાં ઘણી જ આગમનતા, અતીન્દ્રિયતા હોય છે. કહે છે એવો મુનિ ધર્મ ધારણ કરી શકે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં એવો ધર્મ શ્રાવક ધારી શકે નહિ.

'તે મુનિઓની ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે.' એ મુનિની આચરણની ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે. 'હે ભવ્ય જીવો ! તેને સાંભળો, અને પોતાના આત્માના અનુભવને (પિછાની) ઓળખો.' મૂળ તો આ તારા આત્માને ઓળખ કે, આ આત્મા પૂર્ણ આનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય (છે) એનો અનુભવ કર અને પછી આવી ચારિત્રની ભાવના કર અથવા આવી ચારિત્રની વ્યાખ્યા કરી એ તું સાંભળ કે ચારિત્ર કેવું હોય છે. આ છેલ્લી ઢાળ, હવે છઠ્ઠી ઢાળ. સમજાણું ? 'અપની અનુભૂતિ પિછાની.' પોતાના આત્માનો

આનંદ અનુભવ, એ આત્માની અનુભૂતિ–અનુભવ એને ઓળખો.

અનુભવીને એટલું રે આનંદમાં રહેવું રે
ભજવા પરિબ્રહ્મને બીજું કાંઈ ન કહેવું રે.

પિછાણો, કહે છે. જુઓ ! ઓ..હો..હો...! દુનિયાની માથાકૂટ મુક. વેપાર ધંધાના વિકલ્પો છોડ, એમ કહે છે. અને આવી મુનિપણાની ભાવના કર. એ વિના, ચારિત્ર વિના મુક્તિ નથી. અને ચારિત્ર એટલે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન વિના હોતું નથી. સમજાણું કાંઈ ?

ભાવાર્થ :– 'નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને ભાવલિંગી દિગંબર જૈન મુનિ જ અંગીકાર કરે છે–બીજો કોઈ નહિ.' જેને બહાર નગ્ન દશા થઈ ગઈ હોય, અંદરમાં જેને ત્રણ કષાય રહિત આત્માના વીતરાગી આનંદની ઉગ્રતાના અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદમાં પડ્યો હોય. સમજાય છે કાંઈ ? એ જંગલમાં પડ્યા હોય તો પણ એ આનંદમાં હોય છે, આનંદમાં મસ્ત હોય છે. મુનિ જંગલમાં હોય પણ અતીન્દ્રિય આનંદનું જ્યાં વેદન ઉગ્ર થઈ ગયું છે, પ્રચુર સ્વસંવેદન (થયું છે), એમ 'કુંદકુંદાચાર્ય' પાંચમી ગાથામાં કહે છે. મુનિઓને પ્રચુર આનંદ–સ્વસંવેદન–સ્વ (નામ) પોતાનું સં–પ્રત્યક્ષ વેદન. પ્રચુર સ્વસંવેદન (થયું છે). સમકિતીને સ્વસંવેદન છે, સમ્યગ્દષ્ટિને સ્વ પોતાનું સં પ્રત્યક્ષ આનંદનું વેદન અંશે છે, મુનિને પ્રચુર સ્વસંવેદન (છે). સમજાય છે કાંઈ ? આહા..! દુનિયા દેખે કે એ દુઃખી છે. ભગવાન કહે છે કે, એ આનંદમાં છે.

જુઓ ! અહીં કહે છે, આહા..હા..! વાઘણ ખાય છે, સિંહણ કોને ખાય ? આનંદને ખાય છે એ આત્મા, અંતરમાં આનંદને લુંટે છે. અતીન્દ્રિય આનંદના સબડકા લે છે. સબડકા ભાષા આતી હૈ તુમ્હારે મેં ? સબડકા. કઢી-બઢી હોય ને ઊંચી કઢી કે દૂધપાક, ખીર (હોય એના) સબડકા (લે). ભાઈ કહે છે સબડકા પણ કહે છે. આપણે મેળ આવતો હોય તો મારે કાઠિયાવાડી 'સબડકો' ભાષા છે. સમજાણું ?

એ આત્મા આનંદનું સરોવર છે. આહા..હા..! જેને તૃષા લાગી હોય અને એ પછી ત્યું મોઢું મુકે. આ બકરી જોઈ ? (એને) પાણીની તૃષા લાગી હતી. બે પગ હેઠે હોય ને બે પગ પાછળ. ઠંડા પાણીના તળાવ ભર્યા હોય ને એમાં તૃષા લાગી

હોય તો એકદમ પીવે. બકરી.. બકરી કહતે હૈ ના ક્યા કહતે હૈં ? બકરી આમ બે પગ નીચે રાખે એટલે કે આમ મોઢું અડાડવું જોઈએ ને ! બે પગ પાછળ. આમ પીવે તો જાણે એ તો એકરસ થઈ ગઈ હોય. પાછળથી કોઈ વાઘ મારવા, કાપવા આવે તો એને ખબર ન રહે, એટલો રસ એને (હોય). એની આંખો પણ ત્યાં હોય, નજર પણ ત્યાં હોય, બધું આખું બધું (લક્ષ ત્યાં હોય). પાછળથી કોઈ ખાવા આવે, મારવા આવે તો ખબર ન હોય, હમણાં પકડશે કે નહિ તોય એને ખબર ન હોય.

એમ કહે છે કે, આત્મામાં મુનિને એટલો આનંદ ચુસતો હોય, અંદરમાં તળાવ ભરેલું (છે). એમ આત્મા આનંદથી ભરેલો ભગવાન છે. એમાં અંતરની એકાગ્રતામાં એટલો આનંદ ચુસે કે સંયોગમાં પરિષહ કે ઉપસર્ગની એને ખબર પડતી નથી. સમજાણું કાંઈ ? એનું નામ મુનિપણું છે. મુનિપણું કાંઈ આલીદુવાલી નથી કે, સાધારણ વાતથી પમાય જાય. સમજાણું કાંઈ ?

એ અહીં કહે છે, એવો ધર્મ તો ભાવલિંગી દિગંબર મુનિ ધારણ કરી શકે. એવો ધર્મ બીજો ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમકિતી પણ મુનિનો જે ધર્મ છે એવો ધારી શકે નહિ. મિથ્યાદૃષ્ટિને તો હોય જ શેનો ? અન્યમતિ તો બધાં નાગા ભલે ફરે પણ આ ધર્મ એને હોઈ શકે નહિ. વસ્તુનું ભાન નથી, દૃષ્ટિ નથી, અંતરમાં ક્યાં મારે ઠરવું ? કઈ ચીજમાં ? એ ચીજની ખબર નથી. એ ચીજ કેવી છે, કેવડી છે એની ખબર નથી. અજ્ઞાનીને તો ચારિત્ર હોય નહિ કેમ કે સમ્યગ્દર્શન નથી, કેમકે સમ્યગ્દર્શનનું ધ્યેય જે આખો આત્મા કેવડો છે એની એને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..!

એ 'નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ...' ભાઈ ! હવે બધાં જેને-તેને જય મહારાજ (કરે). આ બધાં શેઠિયાએ પણ કરેલા, બહુ માખણ ચોપડેલા. પણ ઇ કહે કે, અમે જાણતા હતા કે, આ બધું આમ કરીએ છીએ. આહા..હા..! સમ્યગ્દર્શનના આનંદના સ્વાદ આગળ વિશેષ આનંદ લેવા ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે.

આ ઓલામાં પાઠ એવો છે, આ 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'માં, રાગ-દ્વેષ નિવૃત્તિ અર્થે. એમ આવે છે ને ? શ્લોક છે ને ઇ ? ઇ (એક વિદ્વાન) એ પહેલો કહ્યો હતો તે દિ' (સંવત) ૧૯૯૨માં. ૧૯૯૨ની સાલમાં આવ્યા હતા ને ? (એક વિદ્વાન) ને ક્યા કહેવાય બીજા ? ભાઈ ! અત્યારે પેલા 'કલકત્તા'વાળા શું કહેવાય ? ભગત.

એ બે આવ્યા હતા, બે આવ્યા હતા, ૧૯૯૨ની સાલમાં આવ્યા હતા 'હીરાભાઈ'ના મકાનમાં. ત્રીસ વર્ષ થઈ ગયા. તે તે દિ' એમ કહેતા કે, જુઓ ! મુનિઓ તો રાગ-દ્વેષની નિવૃત્તિ અર્થે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. માટે રાગ-દ્વેષ ઘટાડવા માટે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું. એ શબ્દ 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'માં આવે છે. 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર'માં આવે છે, રાગ-દ્વેષ નિવૃત્તિ હેત. પણ એનો અર્થ એ થયો કે, વીતરાગતા પ્રગટ કરવા માટે ચારિત્ર છે. સમજાણું કાંઈ ? ઇ શ્લોક તે દિ' બોલ્યા હતા. આહા..હા..!

ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની વીતરાગતાનો અંશ આવ્યો હોય છે, ચારિત્રનો અંશ થોડો હોય છે પણ મુનિપણા વિના એવું ચારિત્ર... આહા..! સંયમ ચારિત્ર અને એની એ મીઠાશના આનંદની ઉગ્રતા.. જે દેવને નથી, ઇન્દ્રોને નથી, સમકિતી, શ્રાવકને નથી અને પાંચમાં ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવકને (નથી), એટલો આનંદ એને વધી ગયેલો હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, ભાવલિંગી મુનિ એ ચારિત્ર 'અંગીકાર કરે છે - બીજો કોઈ નહિ.' ભાર નહિ સાધારણ જીવનો. 'આગળ તે મુનિઓના સકલચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. હે ભવ્યો ! તે મુનિવરોના ચારિત્રને સાંભળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.' વધારો. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કરો ને એથી પણ વધારો, અનુભવ કરો.

પાંચમી ઢાળનો સારાંશ

'આ બાર ભાવના તે ચારિત્રગુણના આંશિક શુદ્ધ પર્યાયો છે,...' ચારિત્ર એટલે સંવર છે ને ? સંવરની ભાવના છે ને ? 'તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને જ હોઈ શકે છે.' આવી ભાવના મિથ્યાદષ્ટિને હોય નહિ. 'સમ્યક્ પ્રકારે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે, તે બાર ભાવનાનું ચિંતવન મુખ્યપણે વીતરાગ દિગંબર જૈન મુનિરાજને જ હોય છે,...' મુખ્યપણે. શ્રાવક કરે છે. 'અને ગૌણપણે સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે.' (આ બધું) પહેલાં કીધું છે, એની વાતો થઈ ગઈ છે, પહેલી વાત થઈ ગઈ છે ને ? બાર ભાવના ભાવતા ભાવતા જેમ અગ્નિને ફૂંક મારે અને અગ્નિ પ્રજ્વળે એમ આત્માની અગ્નિ એકાગ્ર શાંતિ છે એ આવી ભાવના ભાવે તો એ શાંતિ પ્રગટે. દાખલો આવ્યો હતો ને ? ફોટો નહોતો આવ્યો ? શું આવ્યો હતો ફોટો ? દેખાય છે કે નહિ ન્યાં ? એ નથી આમાં. ઓલામાં છે. ભાવનાનો

નહોતો આવ્યો ? પ્રજ્વલિત. ચિત્રમાં અહીંયાં ૧૩૯ પાને છે, હિન્દી દેખો ! જુઓ ! 'ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;...' એ બીજી જ છે. 'ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ,...' એ પાંચમી ઢાળની બીજો શ્લોક છે. 'જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;...'

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;
જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

જુઓ ! આ જુઓ ! અહીં અગ્નિ છે, એમાં જુઓ પેલો ફૂંક મારે છે. અગ્નિ પ્રજ્વળે છે, ફોટો છે. છે કે નહિ ? એમ ભગવાનઆત્મા અંદરના શાંતિના આનંદને જેણે અંતર દૃષ્ટિમાં લીધો છે એ આ બાર ભાવનાની ફૂંક મારે છે તો શાંતિ પ્રજ્વળે – ઉગ્ર થાય છે એમ કહે છે. ભૂંગળી નથી મારતા સોની ? સોની કહતે હૈ (ના) ? તે ભૂંગળીમાંથી ફૂ.. ફૂ... કરે ને ? અગ્નિને પ્રજાળવા. એમ ધર્માત્મા–સોની પોતાનું નિર્મળ સોનું શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે એણે

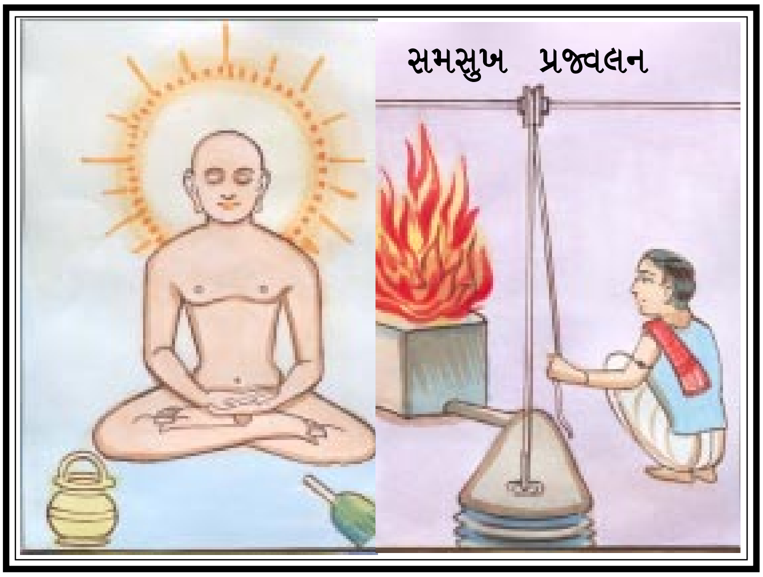

અંદર દૃષ્ટિ-જ્ઞાનમાં લીધું છે. એને જરી અશુદ્ધતા થોડી છે, એને બાર ભાવના દ્વારા શુદ્ધતાને પ્રગટ કરીને અશુદ્ધતાનો નાશ કરે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? ઇ આવી ગયું, એ બધું આવી ગયું છે. એ વધારે જોવું હોય તો 'સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા'માંથી લેવું, લ્યો ! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'ની અનીતિની વાત થોડી લીધી છે. એ પાંચ ઢાળા પૂરી થઈ ગયો.

છઠ્ઠી ઢાળ

(હરિગીત છંદ)

અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનાં લક્ષણો

ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી.
જિનકે ન લેશ મૃષા, ન જલ મૃણ હૂ વિના દીયો ગહૈં;
અઠદશસહસ વિધ શીલધર, ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં. ૧.

અન્વયાર્થ :– [પાંચમી ઢાળમાં કહ્યા તે મુનિરાજોને] (ષટ્કાય જીવ) છ કાયના જીવોને **(ન હનનતૈં)** ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી **(સબ વિધ)** સર્વ પ્રકારની **(દરવહિંસા)** દ્રવ્યહિંસા **(ટરી)** દૂર થઇ જાય છે, અને **(રાગાદિ ભાવ)** રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના ભાવોને **(નિવારતૈં)** દૂર કરવાથી **(ભાવિત હિંસા)** ભાવહિંસા પણ **(ન અવતરી)** થતી નથી. **(જિનકે)** તે મુનિઓને **(લેશ)** જરા પણ **(મૃષા)** જૂઠું **(ન)** હોતું નથી, **(જલ)** પાણી અને **(મૃણ)** માટી **(હૂ)** પણ **(વિના દીયો)** દીધા વગર **(ન ગહૈં)** ગ્રહણ કરતા નથી, તથા **(અઠદશસહસ)** અઢાર હજાર **(વિધ)** પ્રકારના **(શીલ)** શિયળને-બ્રહ્મચર્યને **(ધર)** ધારણ કરી **(નિત)** હંમેશાં **(ચિદ્બ્રહ્મમેં)** ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં **(રમિ રહૈં)** લીન રહે છે.

ભાવાર્થ :– નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનપૂર્વક સ્વ-સ્વરૂપમાં નિરંતર એકાગ્રતારૂપે રમી રહે છે એ જ મુનિપણું છે. એવી ભૂમિકામાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનદશારૂપ સાતમું ગુણસ્થાન વારંવાર આવે જ છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનના કાળે તેમને પાંચ મહાવ્રત, નગ્નતા, સમિતિ વગેરે ૨૮ મૂલગુણના શુભભાવ હોય છે પણ તેમને તેઓ ધર્મ માનતા નથી. તથા તે કાળે પણ તેમને ત્રણ કષાય-ચોકડીના અભાવરૂપ શુદ્ધ પરિણતિ નિરન્તર વર્તે જ છે.

છ કાય (પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાવર કાય તથા એક ત્રસ કાય)ના જીવોનો ઘાત કરવો તે દ્રવ્યહિંસા છે અને રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન ઇત્યાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે ભાવહિંસા છે. વીતરાગી મુનિ (સાધુ) આ બે પ્રકારની હિંસા કરતા નથી, તેથી તેમને (૧) * અહિંસા મહાવ્રત હોય છે. સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ એ બન્ને પ્રકારનું જૂઠું બોલતા નથી તેથી તેમને (૨) સત્ય મહાવ્રત હોય છે, અને બીજી કોઇ વસ્તુની તો વાત જ શું, પરંતુ માટી અને પાણી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરતા નથી તેથી તેમને (૩) અચૌર્ય મહાવ્રત * હોય છે. શિયળના અઢાર હજાર ભેદોનું સદા પાલન કરે છે અને ચૈતન્યરૂપ આત્મસ્વરૂપમાં લીન રહે છે તેથી તેમને (૪) બ્રહ્મચર્ય (આત્મસ્થિરતારૂપ) મહાવ્રત હોય છે.

હવે છઠ્ઠી ઢાળા, છઠ્ઠી ઢાળ. મુનિવ્રતનું મુનિચારિત્રનું સ્વરૂપ છેલ્લામાં કહે છે. બહુ સારી વાત કરી છે. 'છ ઢાળા' 'દૌલતરામે' બહુ સારી, ટૂંકામાં બહુ સરસ (બનાવી છે). ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. ઘણાને કંઠસ્થ હોય પણ એના ભાવ સમજે નહિ. (એમ ને એમ) ગોખે રાખે. અમારે (આમને) એમ હતું ને ? યાદ કર્યું હતું. બસ, યાદ કર્યું, જાવ.

મુમુક્ષુ :– પાઠશાળામાં ભણાવે છે.

ઉત્તર :– હા, બધાંને ભણાવે છે. પણ આ તો મોટા છે ને, આ તો પહેલાં (છે), એના દિગંબરના જન્મ છે.

મુમુક્ષુ :– એને સહેલું પડી જાય ને ?

ઉત્તર :– એનું કાંઈ નહિ, સમજે એને સહેલું પડે. પહેલું થોડું ઘણું હોય તો સહેલું પડે ને, એમ કહે છે.

હરિગીત છંદ, લ્યો ! આ હરિગીત કીધું છે એ જ આપણું હરિગીત ? 'અહિંસા,

---

* નોંધ :– અહીં વાક્યો બદલવાથી અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે. જેમકે, બન્ને પ્રકારની હિંસા ન કરવી તે અહિંસા મહાવ્રત છે-એ વગેરે.

* અદત્ત વસ્તુઓનું પ્રમાદથી ગ્રહણ કરવું તે જ ચોરી કહેવાય છે.

સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનાં લક્ષણો...' મુનિને આ પાંચ મહાવ્રત હોય છે. મુનિ–અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદનું સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર્યું છે, અતીન્દ્રિય આનંદનું સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ કર્યું છે, એમાં સમ્યક્ચારિત્ર ઉગ્રપણે શાંતિનું, આનંદનું પ્રગટપણું કર્યું છે એને આવા પંચ મહાવ્રતના શુભ વિકલ્પો (હોય છે). એ વિકલ્પ દ્વારા એનું ચારિત્ર કેવું છે એમ અહીં બતાવવા માગે છે. સમજાણું કાંઈ ?

(હરિગીત છંદ)

ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી.
જિનકે ન લેશ મૃષા, ન જલ મૃણ હૂ વિના દીયો ગહૈં;
અઠદશસહસ વિધ શીલધર, ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં. ૧.

આહા..હા..! 'ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં.' મુનિ એટલે.. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? જુઓને ! 'શ્રીમદ્દે' 'અપૂર્વ અવસર'માં કેટલું નાખ્યું છે ! એમાં તો એ નાખ્યું ને ! 'બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ જો' એ પણ બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથપણું છે. ચિદ્બ્રહ્મ આ આનંદ, ચિદ્ એટલે જ્ઞાન, બ્રહ્મ આનંદ. આ ચિદ્બ્રહ્મ નામ આનંદમાં જે નિત્ય રમી રહે. અતીન્દ્રિય આનંદમાં ચરવું, રમવું. ચારિત્ર છે ને ? ચરવું, ચરવું એટલે આ ઢોર ખોરાક ચરે છે ને ? બહાર જાય (ત્યારે). ચરતે હૈં, કહે છે ને ? આત્મા અંતર અતીન્દ્રિય આનંદની મહા ફસલ ભરી છે, અંદર અતીન્દ્રિય આનંદ ભર્યો છે. એમાં એકાગ્ર થઈને ચરે છે, અતીન્દ્રિય આનંદને ચરે, રમે... રમે..., લીન... લીન... લીન... લીન... બીજા દેવલોકની ઇન્દ્રાણી આવે, ચળાવે તો ખબર નથી. એટલો આનંદ છે. આહા..હા..! એવા મુનિઓને આવા પંચ મહાવ્રતનો ભાવ હોય છે, એમ કહે છે. છેલ્લો શબ્દ મુકીને (એમ કહ્યું છે). સમજાણું કાંઈ ? (અત્યારે) પેલી મૂળ વાત પડી રહી અને ઉપરની રહી ગઈ. ચોખા (રહી ગયા).

મુમુક્ષુ :– ચોખા એટલે ?

ઉત્તર :– ચોખા એટલે આમ જાણે આ અહિંસા પાળીએ છીએ, મહાવ્રત પાળીએ છીએ. પણ એ ક્યાં ચોખા છે. આ મૂળ વાત રહી ગઈ. અંદર દર્શન-જ્ઞાન ને શાંતિ

ને આનંદ જે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

અન્વયાર્થ :– 'પાંચમી ઢાળમાં કહ્યા તે **મુનિરાજોને** (ષટ્કાય જીવ) છ કાયના જીવોને ઘાત **નહિ કરવાના ભાવથી...'** લ્યો ! છ કાયના જીવ. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, ને ત્રસ. છ કાય જીવ છે, હોં ! જીવ છે એ. એક કણી પૃથ્વીમાં એક કણીમાં અસંખ્ય જીવ છે. પાણીના એક બિંદુમાં અસંખ્ય એકેન્દ્રિય જીવ છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ. અગ્નિના એક તણખામાં અસંખ્ય જીવ. વાયુ, વનસ્પતિ. આહા..! પાંદડું એક (એમાં) અસંખ્ય જીવ છે. બટાટાની કટકીમાં અનંત જીવ છે. ત્રસ–બે ઇન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય. એ છ કાયની હિંસા કરવાના ભાવથી 'સર્વ પ્રકારની દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર જાય છે.' એને એ ભાવ હોતો નથી. શબ્દ અહીં છે, હોં ! જોયું ને ?

'ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;...' 'જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;...' એમ. એ હણવાનો ભાવ નથી એટલે દ્રવ્યહિંસા એને ટળી ગઈ છે. ભાવ પછી નાખશે. 'ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;' એક એકેન્દ્રિયનો એક દાણો કે કટકો પણ... લીલ, ફૂગ હોય ને ? નીમ, નીમનું (–લીમડાનું) આટલું પાંદડું, આટલી કટકી, હોં ! એમાં અસંખ્ય જીવ છે. એના ઉપર પગ દે ને વ્હોરાવે તો લે નહિ. પાણીનો બિંદુ એના માટે કરેલો હોય તો મરી જાય તો પણ પાણી લે નહિ. એવા જેના છ કાયની દયાના ભાવ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? પણ પેલી ચિદ્બ્રહ્મ(માં) રમવાની ભૂમિકા સહિતની (વાત છે).

છ કાય જીવ છે. છ કાયના માવતર છે, એમ કહે છે. આવે છે ને ? 'છ કાયના પિયર, છ કાયના માવતર,' પિયર, પિયર. કોઈ પ્રાણીને મારાથી દુઃખ ન થાઓ. એકેન્દ્રિય પણ અનંત જીવ એક આટલી કટકીમાં ! પાણીના એક બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ છે. ઇ પાંચ શેર, પાંચ શેર, દસ-દસ શેર પાણી સાધુઓ માટે કરીને લે એના વ્યવહારના ઠેકાણા નથી, (તેને નિશ્ચય) વસ્તુ હોઈ શકે નહિ. એથી પહેલી વાત મુકી 'છ કાય જીવ ન હનનતૈં...' હણવાનો ભાવ જેને હોતો નથી. અહીં (લોકોમાં) બહારનું રહ્યું કે, એ છ કાયને ન હણો, છ કાયને ન હણો. પણ છ કાયને ન હણો એ ભાવ છે એ શુભભાવ કોને વ્રતરૂપે હોય છે ? જેને અંતરમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ને ચિદ્બ્રહ્મમાં રમી રહેલો આનંદ હોય છે એ ભૂમિકાને આવો ભાવ હોય છે. સમજાણું

કાંઈ ? દરેક જીવ ઉપર એને કરુણા ભાવ છે.

'છ કાયના જીવોને ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી સર્વ પ્રકારની દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર થઈ જાય છે,...' 'ન હનનતૈં' એમાંથી કાઢ્યું છે. ભાવહિંસા પછી કહેશે. 'રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં...' જુઓ ! રાગાદિ ભાવ છે એ ટાળ્યા છે. એથી 'હિંસા ન ભાવિત અવતરી,' તેથી ભાવહિંસા થતી નથી, અવતરી એટલે ઉત્પન્ન થતી નથી. કેમ (કે), રાગાદિ ભાવ ટાળ્યા છે એમ કહ્યું છે ને ? રાગાદિ અંદરથી ટાળ્યા છે. રાગ છે એ જ ભાવહિંસા છે. શુભ-અશુભ રાગ છે એ હિંસા છે. એ 'રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં...' એવા ભાવને જેણે અંતર ટાળ્યો છે. આહા..હા..!

મુનિ એટલે પરમેશ્વર પદ, મુનિ એટલે 'નમો લોએ સવ્વસાહૂણં', 'નમો લોએ સવ્વ આઈરિયાણં', 'નમો લોએ સવ્વ ઉવજ્ઝાયાણં' પાંચ પદની સાથે એવું જે ચારિત્ર કહે છે કે, શ્રાવકોએ સમ્યગ્દર્શન સહિત એની ભાવના કરવી અને પોતાની દશાને ઓળખવી, કેટલી મારી દશા છે, આવી દશા નથી તેની ભાવના કરવી, એમ કહે છે, હોં ! પહેલું કહ્યું હતું ને ? પિછાણવી, અનુભૂતિ પિછાણવી.

કહે છે, એ છ કાયના જીવનો કોઈ પણ એક કણ. પૃથ્વીનો, પાણીનો, અગ્નિનો, વાયુનો, વનસ્પતિ ને ત્રસ કોઈ જીવને હણતો નથી, નવ નવ કોઠીએ. એમ આવ્યું ને ? 'સબ વિધ' નવ કોટિ–મન, વચન ને કાયા, કરણ, કરાવણ ને અનુમોદન. નવ નવ કોટિએ છ કાયના જીવ નહિ હણવાનો ભાવ એને હોય છે. એવી જેને દયા પ્રગટી છે. ઓહો..હો..! અંદર એટલી વીતરાગતા છે કે, તેથી વિકલ્પ એટલો (આવે છે કે), છ કાયના કોઈ પ્રાણીને મારાથી દુઃખ ન થાય. એને અનંતા જીવની આસ્થા છે ને ? નિગોદમાં અનંત જીવ છે, લીલ-ફૂગમાં અનંત જીવ છે, અનંત જીવ છે. આ કોર લીમડાનો, ફૂલ કહેવાયને ફૂલ, (એમાં) અનંત જીવ છે. એવો ભાવ આત્માના આનંદમાં રમતા ચારિત્રવંત સંતોને આ પહેલું મહાવ્રત આવું હોય છે. એમાંથી ઇ લઈ લેવું. સમજાય છે ?

'રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી' એટલે કે હિંસા થઈ નહિ એ અહિંસા વ્રત કહેવામાં આવે છે, એમ લેવું. એ પાછળ લેશે, એક શબ્દ પેલાએ લખ્યો છે. સમજ્યા ને ? આમાં નહિ હોય. અહીં કહે *નોંધ :– 'અહીં વાક્યો બદલવાથી

અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે.' નીચે છે. ઓલી કોર (છે). વાક્યો બદલાથી એટલે શું ? કે, આ થયું, ન હણવું એ થયું એટલે અહિંસા મહાવ્રત થયું, એમ. છ કાયના કોઈપણ જીવને મન, વચન, કાયે કરી, કરણ, કરાવણ, અનુમોદનથી ન હણવા એનું નામ અહિંસા મહાવ્રત પેહલું થયું. ઓહો..હો..! કહો, મુનિને આવો ભાવ વ્યવહાર હોય છે. ન હોય એમ નહિ. નિશ્ચય એકલો હોય ને વ્યવહાર આવો ન હોય એમ નહિ, વ્યવહાર આવો હોય છે. સમજાણું ?

શ્રાવકના વ્યવહારમાં એકલી ત્રસની હિંસાનો ત્યાગ છે કાં સંકલ્પી હિંસાનો ત્યાગ છે. મુનિને આત્માની એટલી આનંદ દશામાં એટલો એક જરીક વિકલ્પ–છ કાયને ન મારવાનો ભાવ હોય છે. સર્વસાવદ્ય યોગનો ત્યાગ છે. એવી દશા મુનિ ધારણ કરી શકે છે. મહા ઉગ્ર પુરુષાર્થી, જેને એકાદ ભવ આદિમાં મુક્તિની તૈયારી છે એવા જીવો ચારિત્ર (અંગીકાર કરે છે). આવું ચારિત્ર, હોં ! આમ લોકોએ કલ્પેલું, માનેલું, બહારનું એ નહિ. ભાઈ ! આહા..હા..! અંદરમાં રાગનો વિકલ્પ જ્યાં મટી ગયો છે. અહિંસા આત્મામાં પ્રગટ થઈ છે, જુઓ ! અહિંસા અંદરમાં.. આહા..હા..! એને આવો જરીક રાગ–છ કાયને ન મારવા, ન હણવા એ હોય છે. વીતરાગ થઈને એ પણ ટળી જાય છે.

'રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન,...' એ અસત્યની વાત કહે છે. આ ભાવહિંસાની વાત કરે છે. 'રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના ભાવોને દૂર કરવાથી...' એ તો પહેલામાં ભાવહનનનું આવ્યું, અહીંયાં અંતરનું (લે છે). '(ભાવિત હિંસા) ભાવહિંસા પણ (ન અવતરી)...' એટલે ઉત્પન્ન થતી નથી. ઉત્પન્ન થતી નથી એમ અહીં તો કહે છે. 'ન અવતરી'. અંતરમાં એટલી રાગ રહિત ભાવ–અહિંસા દશા થઈ છે ને એટલે એ હિંસાનો ભાવ ત્યાં ઉત્પન્ન થતો જ નથી. એને પહેલું મહાવ્રત અહિંસા વ્રત કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :– બેયનું છે.

---

* નોંધ :– અહીં વાક્યો બદલવાથી અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે. જેમકે, બન્ને પ્રકારની હિંસા ન કરવી તે અહિંસા મહાવ્રત છે-એ વગેરે.

ઉત્તર :– હા, બેય છે ને. દ્રવ્યહિંસા ટળી અને ભાવહિંસા ગઈ ત્યારે, એમ.

'તે મુનિઓને જરા પણ જૂઠું હોતું નથી,...' જરા પણ જૂઠું હોતું નથી. પ્રાણ જાય તો પણ અસત્ય બોલતા નથી. નવ નવ કોટિએ મન, વચન ને કાયે, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું. એ તો વીતરાગી મસ્ત મુનિ જંગલમાં પડ્યા હોય, વનવાસમાં સિંહની પેઠે અંદર આત્મામાં ગર્જતા હોય. પેલો સિંહ બહારથી ગરજે. આ અંદરમાં ગરજતા હોય. આનંદમાં મશગૂલ, મશગૂલ... એને જરીએ જૂઠું બોલવાનું મન, વચન ને કાયાએ કરવું, કરાવવું, અનુમોદન હોતું નથી. એ બીજું મહાવ્રત થઈ ગયું. જૂઠું હોતું નથી એટલે બીજું મહાવ્રત, એમ.

'(જલ) નામ પાણી અને (મૃણ) નામ માટી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરતા નથી,...' અચેત નિર્દોષ પાણી અને માટી અચેત. એ પણ દીધા વિના લેતા નથી. સમજાય છે કાંઈ ? શરીરમાંથી બળખો નીકળ્યો (હોય), સૂકી ધૂળ હોય ને ? અજ્ઞાનીઓએ માટી નાખી હોય. પાણી અને માટી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરે નહિ. એ ત્રીજું અચોર્યમહાવ્રત છે, અચોર્યમહાવ્રત.

'તથા (અઠદશસહસ) અઢાર હજાર પ્રકારના શિયળને-બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરી...' અઢાર હજાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરે. આહા..હા..! અઠદશસહસ. લ્યો ! હંમેશા એ બ્રહ્મ(ચર્ય) ધારણ કરીને નિત્ય '(ચિદ્‌બ્રહ્મ) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં લીન રહે છે.' એ શુદ્ધોપયોગમાં વધારે મુખ્ય તો એકત્વ છે.

મુમુક્ષુ :– અઢાર હજાર ?

ઉત્તર :– એ બધા બ્રહ્મચર્યના પ્રકાર છે, ઘણા પ્રકાર છે, ભેદ છે. ક્રોધથી, માનથી, માયા, લોભ, મંદ રાગ... પૂર્ણ ઉપર થાય છે. સમજાણું ? ઇ પેલામાં લખ્યું છે. અઢારસહસ, શિલાંગ રસધારા આવતું નથી ? એ..ઇ..! પાંચમા 'શ્રમણસૂત્ર'માં શબ્દ આવે છે. અર્થ ખબર ન મળે. પણ એને મોઢે ક્યાંથી (હોય) ? અઢારસહસ શિલાંગત ધારા. અક્ષય આયા ચરિતા. એ પાંચમું શ્રમણ સૂત્ર તમને મોઢે નથી આ બધાંને ઘણાંને મોઢે હોય છે. સંપ્રદાયમાં નહિ ? સ્થાનકવાસીમાં આવે છે. સ્થાનકવાસીમાં મોઢે હોય. સ્થાનકવાસીમાં ઘણાને મોઢે છે. એક 'દરિયાપરી' સિવાય ઘણાને મોઢે

હોય. તમે કરેલું કે નહિ ? એ કરેલું, હવે ભૂલી ગયા હશે. અઢાર હજાર બ્રહ્મચર્યના પ્રકાર છે. એને ધારણ કરી ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં લીન રહે એને મુનિ કહેવામાં આવે છે. એવા મુનિપણાની ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિએ અનુભવને વધારવા વારંવાર આવી ભાવના કરવી. ભાવાર્થમાં વિશેષ લેશે. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❋

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૪, ગુરુવાર
તા. ૧૦-૩-૧૯૬૬, શ્લોક–૧ થી ૪. પ્રવચન નંબર–૪૭

'દૌલતરામજી' પંડિત હુએ હૈં, દિગંબર પંડિત (થે). ઉન્હોંને યહ 'છહ ઢાલા' (બનાઈ હૈ). 'છહ ઢાલા' પ્રચલિત બહુત હૈ, પરંતુ ઉસકે અર્થ મેં ગંભીરતા બહુત હૈ. છઠવી ઢાલા કી પહલી ગાથા કા ભાવાર્થ. મુનિપના કી બાત કરતે હૈં. મુનિ કૈસે હોતે હૈં ?

મુમુક્ષુ :– પંચમ કાલ કે ?

ઉત્તર :– પંચમ કાલ કે મુનિ. યહાં તો પંચમ કાલ કે પંડિત હૈં. પહલે મુનિ કા જ્ઞાન કરાતે હૈં. આખિર કી છઠવી ઢાલ હૈ ના ? પાંચ ઢાલ તો ચલ ગઈ. ઉસકા ભાવાર્થ હૈ, દેખો !

'નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપૂર્વક સ્વસ્વરૂપ મેં નિરન્તર એકાગ્રતાપૂર્વક રમણ કરના હી મુનિપના હૈ.' મુનિપના કી વ્યાખ્યા. આત્મા–અપના આત્મા નિજાનંદ સ્વરૂપ, નિજ–અપના આનંદસ્વરૂપ (હૈ). ઐસે અંતર મેં આનંદ મેં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રપૂર્વક લીનતા કરના. અંતર સ્વરૂપ શુદ્ધ પરમાનંદ સ્વરૂપ કી પ્રતીત, જ્ઞાન ઔર રમણતાપૂર્વક અંદર મેં લીનતા કરના. 'નિરન્તર એકાગ્રતાપૂર્વક રમણ કરના..' ઉસકા નામ ચારિત્રવંત મુનિ કહને મેં આતા હૈ. મુનિપના કા જ્ઞાન કરાતે હૈં, યથાર્થ ક્યા ચીજ હૈ (ઉસકા જ્ઞાન કરાતે હૈં).

'ઐસી ભૂમિકા મેં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનદશારૂપ સાતવાં ગુણસ્થાન બારમ્બાર આતા હી હૈ.' મુનિ કો અંતર આનંદ મેં રમતે-રમતે છઠ્ઠા ગુણસ્થાન, અપ્રમત્ત દશા હૈ વહ વારંવાર આતી હૈ. વહાં સે હઠે (ઔર) છઠ્ઠે ગુણસ્થાન મેં આતે હૈં તો 'પંચ મહાવ્રત, નગ્નતા..' મુનિ નગ્ન હોતે હૈં. 'સમિતિ આદિ અઠ્ઠાઈસ મૂલગુણ કે શુભભાવ હોતે

હૈં,...' ઉન્હેં શુભભાવ રાગ હોતા હૈ, 'કિન્તુ ઉસે વે ધર્મ નહીં માનતે;...' પરમાર્થ ધર્મ નહીં સમજતે. સમજ મેં આયા ? ધર્મ નહીં સમજતે ઉસકા અર્થ પરમાર્થ ધર્મ. વ્યવહાર ધર્મ શુભભાવ આતા હૈ. અંતર આનંદ સ્વરૂપ મેં શુદ્ધોપયોગ મેં બહુત કાલ રમતે હૈં, પરંતુ ઉસમેં રહ ન સકે (તબ) છટ્ઠે ગુણસ્થાન મેં ઐસા ભાવ આતા હૈ. વહ શુભભાવ હૈ.

'ઉસ કાલ ભી ઉન્હેં તીન કષાય ચૌકડી કે અભાવરૂપ શુદ્ધ પરિણતિ નિરંતર વર્તતી હી હૈ.' અંતર મેં રાગ ઔર વિકારરહિત, શુદ્ધ ભગવાનઆત્મા કી નિર્મલ પરિણતિ કી પર્યાય–અવસ્થા તો નિરંતર રહતી હૈ. ઉસકો ભગવાન કે શાસ્ત્ર મેં મુનિપના કહને મેં આયા હૈ. વે 'છહ કાય કે...' જીવોં કી હિંસા નહીં કરતે. '(પૃથ્વીકાયઆદિ પાંચ સ્થાવરકાય..' વહ ત્રસ, ઉસકે ઘાત કી દ્રવ્યહિંસા (ઔર) રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધાદિ ભાવહિંસા. ઇસ ભાવહિંસા કે ત્યાગી હૈં. અંતર મેં રાગ-દ્વેષ નહીં હૈ, બાહ્ય મેં બાહ્ય કી છહ કાય કી હિંસા ભી નહીં હૈ.

'વીતરાગી મુનિ યહ દો પ્રકાર કી હિંસા નહીં કરતે,...' અહિંસા મહાવ્રત કા નામ અહિંસા. 'સ્થૂલ ઔર સૂક્ષ્મ–ઐસે દોનોં પ્રકાર કી ઝૂઠ વે નહીં બોલતે, ઇસલિયે ઉનકો (૨) સત્ય મહાવ્રત...' કહને મેં આતા હૈ. 'અન્ય કિસી વસ્તુ કી તો બાત હી ક્યા, કિન્તુ મિટ્ટી ઔર પાની ભી દિયેબિના ગ્રહણ નહીં કરતે, ઇસલિયે...' ઉસકો અચૌર્ય મહાવ્રત કહને મેં આતા હૈ. 'શીલ કે અઠારહ હજાર ભેદોં કા સદા પાલન કરતે હૈં...' ચૈતન્ય ભગવાનઆત્મા, અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ મેં લીન રહતે હૈં. ઇસલિયે ઉનકો બ્રહ્મચર્ય–આત્મસ્થિરતારૂપ મહાવ્રત કહને મેં આતા હૈ. ઇતની બાત તો શ્લોક મેં થી ઉસકી ટીકા થી.

'અબ, પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત, ઇર્યા સમિતિ ઔર ભાષા સમિતિ' કી વ્યાખ્યા દૂસરે બોલ મેં કહતે હૈં. મુનિ કી વ્યાખ્યા કરતે હૈં. મુનિ કા સ્વરૂપ તો બતાના ચાહિયે ના (કિ), ક્યા સ્વરૂપ હૈ ? શ્રાવક કી બાત હો ગઈ, સમ્યગ્દર્શન કી બાત હુઈ, અબ મુનિ કી વ્યાખ્યા મેં અચ્છી બાત આયેગી.

પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત, ઇર્યા સમિતિ અને ભાષા સમિતિ

અંતર ચતુર્દસ ભેદ, બાહિર સંગ દસધા તૈં ટલૈં;
પરમાદ તજિ ચોકર મહી લખિ, સમિતિ ઇર્યા તૈં ચલૈં.
જગ સુહિતકર સબ અહિતહર, શ્રુતિ સુખદ સબ સંશય હરૈં;
ભ્રમરોગ-હર જિનકે વચન, મુખચન્દ્રતૈં અમૃત ઝરૈં. ૨.

અન્વયાર્થ :– [તા વીતરાગી દિગમ્બર જૈન મુનિ] (ચતુર્દસ ભેદ) ચૌદ પ્રકારના (અંતર) અંતરંગ તથા (દસધા) દસ પ્રકારના (બાહિર) બહિરંગ (સંગતૈં) પરિગ્રહથી (ટલૈં) રહિત હોય છે. (પરમાદ) પ્રમાદ-અસાવધાની (તજિ) છોડી દઇને (ચૌકર) ચાર હાથ (મહી) જમીન (લખિ) જોઇને (ઇર્યા) ઇર્યા (સમિતિ તૈં) સમિતિથી (ચલૈં) ચાલે છે અને (જિનકે) જેમના [મુનિરાજોના] (મુખચન્દ્રતૈં) મુખરૂપી ચંદ્રથી (જગ સુહિતકર) જગતનું સાચું હિત કરવાવાળાં અને (સબ અહિતહર) બધા અહિતનો નાશ કરવાવાળાં (શ્રુતિ સુખદ) સાંભળતાં પ્રિય લાગે એવાં, (સબ સંશય) બધા સંદેહોનો (હરૈં) નાશ કરે એવાં અને (ભ્રમરોગ-હર) મિથ્યાત્વરૂપી રોગને હરનાર (વચન અમૃત) વચનોરૂપી અમૃત (ઝરૈં) ઝરે છે.

ભાવાર્થ :– વીતરાગી મુનિ ચૌદ પ્રકારના અંતરંગ અને દશ પ્રકારના બહિરંગ પરિગ્રહોથી રહિત હોય છે તેથી તેમને પાંચમું પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત હોય છે. દિવસના ભાગમાં સાવધાની પૂર્વક આગળની ચાર હાથ જમીન જોઇને ચાલવાનો વિકલ્પ ઊઠે તે પહેલી ઇર્યા સમિતિ છે. તથા જેમ ચંદ્રમાંથી અમૃત ઝરે છે તેમ તે મુનિના મુખચંદ્રથી જગતનું હિત કરવાવાળાં, બધાં અહિતનો નાશ કરવાવાળાં, સાંભળતાં સુખ આપનારાં, સર્વ પ્રકારની શંકાઓને દૂર કરનારાં અને મિથ્યાત્વ (વિપરીતતા કે સંદેહ) રૂપી રોગનો નાશ કરનારાં એવા અમૃત વચનો નીકળે છે. એ પ્રમાણે સમિતિરૂપ બોલવાનો વિકલ્પ મુનિને ઊઠે છે તે બીજી ભાષા સમિતિ છે.

નોંધ-ઉપર ભાવાર્થમાં વાક્ય બદલાવાથી ક્રમે કરીને પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત તથી ઇર્યા સમિતિ અને ભાષા સમિતિનું લક્ષણ થઇ શકે.

પ્રશ્ન :– સાચા સમિતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર :– પર જીવોની રક્ષા અર્થે યત્નાચાર પ્રવૃત્તિને અજ્ઞાની જીવ સમિતિ માને છે, પણ હિંસાના પરિણામોથી તો પાપબંધ થાય છે. જો રક્ષાના પરિણામોથી સંવર કહેશો તો પુણ્યબંધનું કારણ શું ઠરશે ?

વળી મુનિ એષણા સમિતિમાં દોષ ટાળે છે ત્યાં રક્ષાનું પ્રયોજન નથી, માટે રક્ષાને અર્થે જ સમિતિ નથી. તો સમિતિ કેવી રીતે હોય ? મુનિને કિંચિત્ રાગ થતાં ગમનાદિ ક્રિયા થાય છે, ત્યાં તે ક્રિયાઓમાં અતિ આસક્તિના અભાવથી પ્રમાદરૂપ પ્રવૃત્તિ થતી નથી, તથા બીજા જીવોને દુઃખી કરી પોતાનું ગમનાદિ પ્રયોજન સાધતા નથી; તેથી તેમનાથી સ્વયં દયા પળાય છે. એ પ્રમાણે સાચી સમિતિ છે.* (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

દૂસરી ગાથા.

અંતર ચતુર્દસ ભેદ, બાહિર સંગ દસધા તૈં ટલૈં;
પરમાદ તજિ ચોકર મહી લખિ, સમિતિ ઈર્યા તૈં ચલૈં.
જગ સુહિતકર સબ અહિતહર, શ્રુતિ સુખદ સબ સંશય હરૈં;
ભ્રમરોગ-હર જિનકે વચન, મુખચન્દ્રતૈં અમૃત ઝરૈં. ૨.

દેખો ! ભાષા સમિતિ. ભાષા સમિતિ કી વ્યાખ્યા અલૌકિક બાત હૈ. ક્યા કહતે હૈં ? દેખો ! અન્વયાર્થ – શબ્દાર્થ :– ‘(વીતરાગી સંત દિગંબર જૈન મુનિ) (ચતુર્દશ ભેદ) ચૌદહ પ્રકાર કે અંતરંગ તથા (દસધા) પ્રકાર કે બહિરંગ પરિગ્રહ સે રહિત હોતે હૈં.’ ઉનકો વસ્ત્ર-પાત્ર હોતે નહીં. નગ્ન દશા હોતી હૈ, અંતર મેં આનંદ કા ભાન હોતા હૈ. અતીન્દ્રિય તીન કષાય કે અભાવ સે અતીન્દ્રિય આનંદ કા અનુભવ કરતે હૈં. બાહર મેં નગ્ન દશા, વસ્ત્ર-પાત્ર કા ભી ત્યાગ હૈ.

---

* ઈર્યા ભાષા એષણા, પુનિ ક્ષેપણ આદાન;
પ્રતિષ્ઠાપના જુત ક્રિયા, પાંચોં સમિતિ વિધાન.

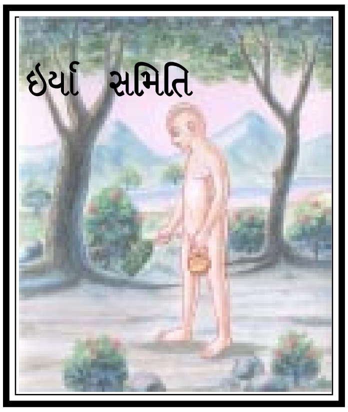

'પ્રમાદ-અસાવધાની છોડકર...' અબ ઈર્યા સમિતિ કહતે હૈં ના ? પહલે પંચ મહાવ્રત વ્યાખ્યા કી. ઈર્યા સમિતિ. 'પ્રમાદ-અસાવધાની છોડકર ચાર હાથ જમીન દેખર ઈર્યા સમિતિ સે ચલતે હૈં,...' ચાર હાથ પ્રમાણ દેખકર કોઈ પ્રાણી કો દુઃખ ન હો, ઐસે આત્મા કે આનંદપૂર્વક પ્રમાદરહિત ચલતે હૈં. ઉસકા નામ ઈર્યા સમિતિ (હૈ).

અબ ભાષા સમિતિ મેં વિશેષ અલૌકિક બાત હૈ. દેખો ! 'જિન મુનિરાજોં કે મુખરૂપી ચન્દ્ર સે...' દિગંબર સંત આત્મજ્ઞાની આનંદ મેં લીન હોનેવાલે 'કુંદકુંદાચાર્ય', 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' મહા દિગંબર મુનિ હુએ. દેખો ! કૌન લાયા હૈ યહ ? 'કલકત્તા' ? અચ્છા. યે 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' હૈં, દેખો ! વન મેં તાડપત્ર મેં લિખતે હૈં. દો હજાર વર્ષ પહલે સંવત ૪૯ મેં ભરતક્ષેત્ર મેં દિગંબર મુનિ હુએ. 'કુંદકુંદાચાર્ય' તાડપત્ર મેં લિખતે હૈં. 'સમયસાર', 'પ્રવચનસાર' આદિ લિખતે હૈં. ભગવાન કે પાસ ગયે થે. મહાવિદેહક્ષેત્ર મેં 'સીમંધર' ભગવાન બિરાજતે હૈં, વહાં ગયે થે, આઠ દિન રહે થે. વહાં સે (આકર) શાસ્ત્ર બનાતે હૈં, દેખો અંદર. આપ કો 'કલકત્તા' લે જાના હૈ ? કહો, સમજ મેં આતા હૈ ?

મુનિ તો અંતર મેં આનંદ (મેં રહતે હૈં). શ્રાવક ભી ઉસકો કહતે હૈં કિ, જિસકો અંતર મેં શુદ્ધ સ્વભાવ કા અંતર અનુભવ હોકર સમ્યગ્દર્શન હુઆ હો ઔર ઉસકો દેશ–આંશિક ત્યાગ હોતા હૈ. મુનિ તો વિશેષ આત્મા કે આનંદ મેં ઉગ્ર હોતે હૈં. અતીન્દ્રિય આનંદ કા અનુભવ ઔર સર્વ વિરતિ કા ભાવ ઉનકો હોતા હૈ. પંચ મહાવર્ત કી વ્યાખ્યા તો કી. ઈર્યા સમિતિ કહી, અબ ભાષા સમિતિ મેં અલૌકિક બાત કહતે હૈં. સારે જૈનદર્શન કા સાર ભાષા સમિતિ મેં સમા દેતે હૈં. સમજ મેં આયા ? કૈસા હૈ ભાવ ? ભાષા સમિતિ કૈસે બોલે તો બોલે ?

'જિન મુનિરાજોં કે મુખરૂપ ચન્દ્ર સે...' માનો અમૃત ઝરતા હો ! કૈસા અમૃત ? ભાષા સમિતિ મેં કૈસી પ્રરૂપણા હોતી હૈ ? 'જગત કા સચ્ચા હિત કરનેવાલા...' વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ ને જો માર્ગ કહા હૈ, વહ માર્ગ મુનિ ભાષા

સમિતિ મેં કહતે હૈં. કૈસા ? 'જગત કા સચ્ચા હિત...' 'સુહિતકર' શબ્દ પડા હૈ ના ? 'જગ સુહિતકર' સુહિતકર કા નામ મોક્ષમાર્ગ અથવા મોક્ષ કા માર્ગ અથવા મોક્ષ. સુહિત–જગત કો ઐસા કહતે હૈં કિ, હે પ્રાણીઓં ! તુમ્હારા પૂર્ણ આનંદરૂપી મોક્ષ, વહ મોક્ષ કા માર્ગ તુમ પ્રગટ કરો. વીતરાગી દશા, ઔર વીતરાગી દશા સે પ્રાપ્ત પૂર્ણાનંદ કી પ્રાપ્તિ કરો. ઐસા સુહિતકર માર્ગ મુનિઓં વાણી મેં કહતે હૈં. કહો ! આહા..હા...! ભાષા દેખો !

'જગત કા સચ્ચા હિત કરનેવાલા...' હિત, પરમહિત. અપના આત્મા શરીર, કર્મ સે રહિત અંદર હૈ ઔર શુભ-અશુભભાવ, વિકાર સે ભી રહિત હૈ, ઐસે અપને આત્મા મેં દૃષ્ટિ લગાઓ, જ્ઞાન કરો ઔર સ્વરૂપ મેં લીન હો. મુનિઓં વીતરાગી ભાષા મેં, સમિતિ મેં હિતકર ઉપદેશ, ઉનકે મુખરૂપી ચન્દ્રમામેં સે સુહિતકર ચન્દ્ર કા અમૃત ઝરતા હૈ. કહો, સમજ મેં આયા ? સુહિતકર–સચ્ચા હિત કરનેવાલા. 'તથા (સબ અહિતકર)...' નાસ્તિ કહતે હૈં. 'અહિત કા નાશ કરનેવાલા...' મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યા રાગ-દ્વેષ કા ભાવ જો અહિતકર હૈ (ઉસકા નાશ કરનેવાલા).

મુમુક્ષુ :– ગરીબી..

ઉત્તર :– ગરીબી અહિતકર નહીં હૈ. સમજ મેં આયા ? ક્યા ? ગરીબ હોના અહિતકર નહીં હૈ વૈસે તવંગર હોના હિતકર નહીં હૈ. ક્યા કહતે હૈં ? પુસ્તક હૈ કિ નહીં ? જગત મેં કોઈ ગરીબ નહીં હૈ, ઐસા યહાં તો કહતે હૈં. તવંગર ભી કોઈ નહીં હૈ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– તવંગર ભી નહીં ?

ઉત્તર :– ના, ના. તવંગર નહીં હૈ. પર્યાય મેં રાંક–ભિખારી હૈ. જો કોઈ પુણ્ય-પાપ કી ઇચ્છા કરતે હૈં ઔર પુણ્ય કે ફલ કી ઇચ્છા કરતે હૈં, વહ રાંક હૈ, ભિખારી

હૈ. વહ આયા થા, કલ આયા થા કિ નહીં ? દીન.. દીન. 'દીન' શબ્દ કલ આયા થા. ઉસ દીનતો કો નાશ કરનેવાલા ઉપદેશ મુનિ દેતે હૈં. મુનિ કે મુખમેં સે, દિગંબર મુનિ સંત આત્મજ્ઞાની-ધ્યાની, જિનકો અંતર (મેં) છઠ્ઠા-સાતવાં ગુણસ્થાન પ્રગટ હુઆ હૈ, જો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ ને જો માર્ગ કહા, ઐસા સુહિતકર માર્ગ કા ઉપદેશ દેતે હૈં. ભૈયા ! તેરા હિત, અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, ઉસકી અંતર દૃષ્ટિ કરો, આત્મા કા જ્ઞાન કરો, આત્મા મેં લીન હો તો સુહિત–પૂર્ણ મુક્તિ તુજે હોગી. ઐસા ઉપદેશ મુનિરાજ ભાષા સમિતિ મેં ઐસી બાત કરતે હૈં. પાપ કરના, હિંસા કરની, જૂઠ બોલના, તેરી વ્યવસ્થા ઠીક હોગી, લડકા હોગા ઐસી બાત મુનિ કે મુખમેં સે કભી હોતી નહીં. સમજ મેં આયા ?

અહિતકર–અહિત કો કરનેવાલી. મિથ્યાશ્રદ્ધા આદિ.. વિસ્તાર તો બાદ મેં કરેંગે, પહલે સામાન્ય બાત કરતે હૈં. અહિત કા કરનેવાલા, આત્મા કે શુદ્ધ સ્વભાવ કો છોડકર, વિકાર કો અપના માનના, પરચીજ કો અપના માનના વહ મિથ્યાત્વરૂપી ભાવ મહાઅહિતકર હૈ. આ..હા...! અહિતકર હૈ, આત્મા કો નુકસાન કરનેવાલા હૈ. ઉસકો નાશ કરનેવાલી ભાષા કહતે હૈં. રખનેવાલી નહીં (કરતે). આહા..હા...! વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જૈસા માર્ગ કહતે હૈં ઐસા માર્ગ ઉસકે મુખમેં સે નિકલના ચાહિયે. ઉસે ભાષા સમિતિ કહતે હૈં. અબ ઉસકા વિસ્તાર કરતે હૈં.

કૈસે કહતે હૈં ? કિ, 'સુનને મેં પ્રિય લગે...' શ્રોતા કો આત્મા કી બાત પ્રિય લગે. ઐસા આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, તેરા સ્વરૂપ તો પરમાનંદ હૈ ના ! સમજ મેં આયા ? ભગવાન ! તુ તો પરમાનંદ હૈ ના ! તેરે આત્મા મેં અતીન્દ્રિય આનંદ પડા હૈ ના ! તુ તો શાંતરસ કા તો ભગવાન હૈ ના ! ઐસી પ્રિય ભાષા જિનકે મુખમેં સે ભાષા સમિતિ મેં આતી હૈ. સમજ મેં આયા ? 'સુનને મેં પ્રિય લગે ઐસા...'

'(સબ સંશય) સમસ્ત સંશયોં કો...' નાશ કરનેવાલા. ક્યા માર્ગ હોગા ? કોઈ પુણ્ય-પાપ, પુણ્ય સે ધર્મ હોગા ? પવિત્રતા સે ધર્મ હોગા ? કિ નિમિત્ત સે લાભ હોગા ? કિ સ્વભાવ સે લાભ હોગા ? ઐસા સંશય જો હોતા હૈ, ઇસ સંશય કો નાશ કરનેવાલી વાણી નિકલતી હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– વાણી કા પ્રતાપ તો હૈ ન ?

ઉત્તર :– વાણી કા પ્રતાપ નહીં હૈ, ઉસકે ભાવ કી યોગ્યતા હૈ કિ વાણી મેં ઐસા નિમિત્ત હોતા હૈ, તબ ઉસે સમજ મેં આતા હૈ, તબ સંશય ટાલતે હૈં, ઐસા કહને મેં આતા હૈ.

મુમુક્ષુ :– ઇસમેં કહા હૈ ન ?

ઉત્તર :– કહા હૈ ના. નાશ કરનેવાલી વાણી. જો સમજતા હૈ ઉસે સંશય ટાલને મેં નિમિત્ત હોતી હૈ તો નાશ કરનેવાલી વાણી કહને મેં આતા હૈ. ઓ..હો..! ભગવાન ! સર્વજ્ઞ તીર્થંકરદેવ કહતે હૈં ઐસા મુનિરાજ અંદરમેં સે એક હી બાત કહતે હૈં કિ, ભૈયા ! સર્વ વહી કહતે હૈં, ભૈયા ! તેરા સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં 'સીમંધર' પ્રભુ બિરાજતે હૈં. સમજ મેં આયા ? ઉનકે પાસ જાકર 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' લાયે, સબ બાત ઐસી હી કહતે થે. ઐસી પરંપરા (મેં) સંતોં ઐસી બાત કરતે હૈં.

સંશય દૂર કરનેવાલી. ઉસકો સંશય ન રહે. ક્યા હોગા ? મૈં પરદ્રવ્ય કા કર સકતા હૂં કિ નહીં ? મૈં પરદ્રવ્ય કો સહાય કરકે ભલા-બૂરા કર સકતા હૂં ? ઔર પરદ્રવ્ય મેરા કોઈ ભલા-બૂરા કર સકતા હૈ કિ નહીં ? ઐસા સંશય હો ઉસકા છેદ કરતે હૈં કિ, તુમ પરદ્રવ્ય કા કુછ કર સકતે નહીં. પરપદાર્થ કા કાર્ય તેરે અધિકાર કી બાત નહીં ઔર પરપદાર્થ સે તેરે મેં કુછ હોતા હૈ, ઐસે તુમ ભી નહીં. સમજ મેં આયા ? સબ સંશયોં કો દૂર કરનેવાલી ભાષા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? ઐસા ભી હોતા હૈ ઔર ઐસા ભી હોતા હૈ, ઐસા સંશય રહે ઐસી ભાષા વીતરાગ સંતોં કી હોતી નહીં. ઉપદેશ ઐસા હોતા હૈ, ઐસા કહતે હૈં. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ?

તેરા આત્મા વીતરાગ આનંદસ્વભાવ સે ભરા હૈ, ઉસકી તુમ અંતર વીતરાગ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિ કરો તો તેરા કલ્યાણ હોગા ઔર બીચ મેં રાગ આતા હૈ, પરંતુ ઉસ રાગ સે કલ્યાણ નહીં હોગા. રાગ સે કલ્યાણ હોગા ઔર સ્વભાવ કે આશ્રય સે કલ્યાણ હોગા, ઐસે સંશય કો નાશ કરનેવાલી વાણી નિકલતી હૈ. (રાગ સે કલ્યાણ હોગા) ઐસા હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? ભાષા કૈસી રખી હૈ ! 'દૌલતરામ', 'દોલતરામજી' પંડિત. ૨૦૦ વર્ષ હુએ ના ? કિતને હુએ ? માલૂમ નહીં ? ૧૩૦ ?

અભી હુએ ? ઠીક ! ભાષા તો બહુત અચ્છી લીખી હૈ. 'છહ ઢાલા' જૈન પાઠશાલા મેં પઢાતે હૈં. બહુતોં કો મુખ મેં કંઠસ્થ ભી હોતી હૈ. ઐસા-ઐસા લિખતે હૈં. આખિર કી ગાથા મેં હૈ. વૈશાખ સુદ ૩. બરાબર હૈ, આખિર કી ગાથા મેં હૈ. આખિર મેં હૈ. બરાબર હૈ. ૧૮૯૧ વૈશાખ સુદ ૩. (સંવત) ૧૮૯૧ મેં લિખી હૈ. ૧૩૧ વર્ષ લગભગ હો ગયે. પરંતુ ભાષા કિતની આસાન, સરલ હિન્દી.

વીતરાગ કા માર્ગ કૈસા હૈ ? ઐસા સુહિતકર, અહિત કા નાશકર, સંશય કા ટાલનેવાલા ઔર ભ્રમ રોગ કો મિટાનેવાલા. સમજ મેં આયા ? મુનિ ઐસી વાણી કહતે હૈં. ઐસી વાણી સે વિપરીત મુનિ કહ સકતે નહીં. દેખો ! 'સર્વ અહિત કા નાશ કરનેવાલા, સુનને મેં પ્રિય ઐસા સમસ્ત સંશયોં...' 'સબ સંશય' શબ્દ પડા હૈ ના ? કોઈ સંશય રહે નહીં. ભગવાનઆત્મા તેરી વીતરાગી ચીજ 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો'. સિદ્ધ સમાન આત્મા હૈ. અંદર સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ કરો, ઉસસે હી કલ્યાણ હોગા. દૂસરે રાગ સે ઔર સંયોગ સે તેરા કલ્યાણ નહીં હોગા. સબ સંશય કો નાશ કરનેવાલી મુનિ ભાષા સમિતિ સે અમૃત ઝરતા હૈ. આહા..હા..! દેખો ! કિતના ડાલા હૈ !

સંશયનાશક 'ઔર (ભ્રમ રોગહર) મિથ્યાત્વરૂપી રોગ કો હરનેવાલા...' લો ! મુનિઓં કી ભાષા તો ભ્રમણા કા નાશ કરનેવાલી હોતી હૈ. મિથ્યા ભ્રમણા–વિપરીત અભિનિવેશ. વહાં લિયા હૈ, દેખો ! વિપરીત અભિનિવેશ જો હૈ કિ, રાગ સે મેરા કલ્યાણ હોતા હૈ, સંયોગ સે મુજે લાભ હોતા હૈ, ઐસા વિપરીત મિથ્યા અભિપ્રાય, ઐસે વિપરીત મિથ્યાત્વ કો નાશ કરનેવાલી મુનિઓં કી વાણી હોતી હૈ. પહલે તો મિથ્યાત્વ કા રોગ બડા (હૈ). દેખો ! '(ભ્રમ રોગહર)' ભાઈ ! કૌન-સા રોગ હૈ ? ઉસમેં લિખા હૈ, દેખો ! ભ્રમરોગ.

મુમુક્ષુ :– યે સહન નહીં હોતા

ઉત્તર :– સહન નહીં હોતા. લો, ઠીક ! અંદર સે વહ આયા. સહન નહીં હોતા હૈ. બૈઠે હો, કુછ હૈ ? બીછુને કાટા હૈ ? ક્યા હૈ ? ખા-પીકર લઠ હોકર આતે હૈં. ક્યા હૈ લેકિન ? મુફ્ત કી મમતા.. મમતા.. મમતા.. આહા..હા...! માર ડાલા. ભ્રમણા ને માર ડાલા, ઐસા કહતે હૈં. શરીર મેં રોગ ઔર ઉસસે મુજે દુઃખ હોતા હૈ, ભ્રમણા

હૈ. 'આત્મ ભ્રાંતિ સમ રોગ નહીં, આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહીં, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાન, ગુરુ-આજ્ઞા સમ પથ્ય નહીં, ઔષધ વિચાર ધ્યાન.' ભાષા બોલે, અંદર મેં ઉસે બૈઠે નહીં. કહો, સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :- બહુત પઢા થા.

ઉત્તર :- બહુત પઢા થા, લેકિન એક બાત ભી કહાં અંતર મેં ઉતારી હૈ ? 'આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહીં.' દેખો ! યહાં 'દૌલતરામજી' કહતે હૈં ના ? '(ભ્રમ રોગહર)' મુનિઓં કી વાણી, વીતરાગ કી વાણી, શાસ્ત્ર કી વાણી, ઐસી હોતી હૈ કિ, ભ્રમરૂપી રોગ કો નાશ કરનેવાલી હૈ. ભ્રમણા અનાદિ સે ક્યા લગી હૈ ? આત્મભ્રાંતિ.

મુમુક્ષુ :- ગાંડો થયો છે...

ઉત્તર :- પાગલ હો ગયા હૈ. હિન્દી ભાષા પાગલ હૈ. સમજ મેં આયા ?

અપના શુદ્ધ આનંદ સ્વરૂપ છોડકર રાગ મેં આનંદ હૈ, શરીર મેં આનંદ હૈ, ઐસે માનના (વહ) ભ્રમણા કા રોગ લગા હૈ. ઉસકો મિથ્યાત્વરૂપી ભ્રમ રોગ લગા હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! 'આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહીં, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાન.' જાનનેવાલે જ્ઞાની વૈદ્ય હૈં. 'ઔષધ વિચાર ધ્યાન, ગુરુ-આજ્ઞા સમ પથ્ય નહીં, ઔષધ વિચાર ધ્યાન.' વિચાર કર, વિચાર કર, ભાઈ ! એક બાત ભી બૈઠી નહીં.

આત્મા સુખી તો સુખી સર્વ વાતે, ઐસે હૈ. આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદમૂર્તિ. કહા નહીં ? આયા નહીં ? 'ચિન્મૂરતિ કી ધારી...' આતા હૈ કિ નહીં સ્તવન મેં ? 'બાહિર નરકકૃત દુઃખ ભોગત, અંતર સુખ કી ગટાગટી.' નારકી જીવ મેં ભી સમ્યગ્દર્શન-આત્મા કા ભાન હૈ, બાહર મેં દુઃખ હૈ ઔર અંદર મેં આનંદ હૈ. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? 'ચિન્મૂરતિ કી..' આતા હૈ ના ? 'રીતિ લગત મુજે અટપટી' પહલે શેઠ આયે થે ના ? તો પહલે વહ ગાયા થા. લેકિન માલૂમ નહીં થા કી ક્યા હૈ. નરક મેં નારકી કો બાહ્ય દુઃખ હૈ, પરંતુ સમ્યગ્દષ્ટિ હૈ તો ઉસે આત્મા કા ભાન હૈ.

જૈસે 'શ્રેણિક' રાજા. 'શ્રેણિક' રાજા અભી હૈ ના ? નરક મેં હૈ કિ નહીં ? પહલી નરક મેં હૈ. પહલી નરક મેં ચૌરાસી હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ મેં હૈ. સમજ મેં આયા ?

ચિન્મૂરત દગધારી કી મોહિ, રીતિ લગતિ હૈ અટાપટી,

બાહિર નારકિકૃત દુઃખ ભોગે, અંતર સુખરસ ગટાગટી.

આપ કો ધૂલ મેં ભી રોગ નહીં હૈ. ઉસકો (–નારકી તો) શરીર મેં ઇતને રોગ હૈં, હજારોં બિચ્છુ કાટતે હૈં, બિચ્છુ કા ડંખ. નહીં, 'બાહિર નારકિ-કૃત દુઃખ ભોગૈ, અંતર સુખરસ ગટાગટી.' ભગવાનઆત્મા સમ્યગ્દર્શન મેં ભ્રમણા કા નાશકર જો સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કિયા (તો) આત્મા કા આનંદ આયા. અંતર મેં આત્મા કે અતીન્દ્રિય આનંદ કા ભાન હુઆ, ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન (હૈ). ઐસે સમ્યગ્દર્શન કી બાત ભ્રમ ટાલકર મુનિઓં દૂસરે કો સમજાતે હૈં. સમજ મેં આયા ? દેખો ! કિતના લિખા હૈ ! સમજ મેં આયા ? કૌન હૈ ? યે ભી 'દૌલત' હૈ, લો ! ભલે દૂસરે 'દૌલત' (હો). 'અંતર સુખરસ ગટાગટી' સમજે ?

સદન-નિવાસી તદપિ ઉદાસી, તાતેં આસ્રવ છટાછટી,
જે ભવહેતુ અબુધ કે તે તસ, કરત બન્ધ કી ઝટાઝટી.
સંયમ ધરિ ન સકે પૈ સંયમ, ધારન કી ઉર ચટાચટી,
તાસ સુયશ ગુન કી 'દૌલત' કે, લગી રહે નિત રટારટી.

'દૌલતરામજી' કહતે હૈં, દૂસરે 'દૌલતરામજી' હૈં. બહુત અચ્છા (લિખા હૈ). નરક મેં ઇતને-ઇતને દુઃખ હૈં, તો મુનિઓં યહાં મનુષ્ય કો ઐસા ઉપદેશ દેતે હૈં કિ, અરે...! ભૈયા ! તુમ્હારે ભાવ મેં શુભ-અશુભભાવ હોતે હૈં વહ ભી દુઃખ હૈ, આત્મા મેં આનંદ હૈ. પર મેં સુખ માનના ભ્રમ હૈ, મિથ્યાત્વ હૈ, મિથ્યાદર્શન વિપરીત શલ્ય હૈ. આહા..હા..! કહો, કૈસા ઉપદેશ દેતે હૈં ? દેખો ! મુનિરાજ કા ઉપદેશ હોતા હૈ. દુનિયા કો મસ્કા લગાયે ઔર અનુકૂલ (કહે), ઐસા નહીં. આહા..હા..!

'સમસ્ત સંશયોં કા નાશક...' સંશય, વિપરીત ઔર અનધ્યવસાય તીનોં કા હો ગયા. સમજ મેં આયા ? 'ઔર મિથ્યાત્વરૂપી રોગ કો હરનેવાલા વચનરૂપી અમૃત ઝરતા હૈ.' ભાષા સમિતિ મેં જૈનદર્શન કી મૂલ ભાષા સમા દી હૈ, લો ! સમજ મેં આયા ? સંતોં કી ભાષા હોતી હૈ તો ઐસી હોતી હૈ. ભગવાન ! તેરા સ્વરૂપ હમારે જૈસા હૈ. તુમકો રાગ હોતા હૈ વહ દુઃખ હૈ. શરીર, વાણી, પર તો જડ હૈં. ઉસસે ભિન્ન હો. ભ્રમ ટાલ દે. મૈં અલ્પજ્ઞ હૂં, રાગી હૂં (ઐસા) ભ્રમ ટાલ દે. મૈં અલ્પજ્ઞ હૂં, મૈં રાગી હૂં, મૈં કર્મસંબંધ શરીરવાલા હૂં, ઇતના હૂં, ઐસા ભ્રમ છોડ

દે. તુમ સર્વજ્ઞ પૂર્ણાનંદમય હો.

મુમુક્ષુ :– ભ્રમણા હુઈ હૈ.

ઉત્તર :– કિસકી બાત ચલતી હૈ ? ભૂરી ચડી હૈ, ભૂરી. ભ્રમણા કી અજ્ઞાન કી. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, 'મિથ્યાત્વરૂપી રોગ...' દેખો ! ભાષા કી હૈ, '(ભ્રમ રોગહર)' મિથ્યાત્વ કા નાશ હો ઐસી ભાષા મુનિ કે મુખમેં સે આતી હૈ. સમજ મેં આયા ? દેવ-દેવી માનો તો ઐસા હોતા હૈ, પૈસા મિલેગા, ઐસા હોતા હૈ, ઐસા હોતા હૈ, ઐસી ભાષા મુનિ કે મુખ સે નહીં આતી. આહા..હા..! ભ્રમરોગ, સંશય ઔર અનધ્યવસાય. ક્યા હોગા કુછ માલૂમ નહીં પડતા ? ઉન સબ કો નાશ કરનેવાલી. બરાબર આત્મા સમજ મેં આ સકતા હૈ. આત્મા કિસી કો પૂછને જાને પડતા નહીં. ઐસી નિઃસંશય બાત મુનિઓં કે મુખમેં સે નિકલતી હૈ. ભૈયા ! ચૈતન્યમૂર્તિ ભિન્ન પ્રભુ દેહ સે ભિન્ન હૈ, કર્મ સે ભિન્ન હૈ, પુણ્ય-પાપ કે રાગ સે ભિન્ન હૈ, પૂર્ણાનંદ સે ભરા હૈ, ઐસી પ્રતીત કર, શ્રદ્ધા કર (તો) સમ્યગ્દર્શન હોગા. મિથ્યાત્વ કા નાશ કરનેવાલી, સંશય કા નાશ કરનેવાલી ભાષા મુનિઓં કે મુખ સે નિકલતી હૈ.

દેખો ! પહલે યહ કહા, મિથ્યાત્વ કા નાશ કરનેવાલી ભાષા નિકલતી હૈ. ભ્રમરોગ, સંશય કી હી પહલી બાત કી. બાદ મેં રાગ કો કમ કરને કી બાદ મેં (કરેંગે). આયા કિ નહીં ઉસમેં ? યહાં તો સંશય, ભ્રમરોગ મિટાને ઔર સુહિત ઔર અહિત – સુહિત કો કરનેવાલી ઔર અહિત કા નાશ કરનેવાલી (હૈ). ઉસમેં રાગાદિ આ ગયા. રાગાદિ ભાવ હૈં, અહિતકર હૈં, આત્મા કા સ્વભાવભાવ હિતકર હૈ. વહ બાત સમુચ્ચય આ ગઈ. અંત મેં મુખ્યરૂપ સે યહાં જોર દિયા. સંશય ઔર ભ્રમણા કો નાશ કરનેવાલે વચન મુનિ કે મુખમેં સે નિકલતે હૈં. ઐસા ઉપદેશ શ્રોતા સુનતે હૈં, શ્રોતા કે ખ્યાલ મેં યહ બાત આની ચાહિયે. ભ્રમણા, પુણ્ય-પાપ મેં સુખ, પર મેં સુખ સબ ભ્રમ હૈ, મિથ્યાત્વ હૈ. ભગવાનઆત્મા મેં સુખ હૈ ઔર ધર્મ હૈ. ધર્મ મેં ભી તેરે આત્મા મેં હૈ. બાહર ધર્મ હૈ નહીં, ઐસી દૃષ્ટિ કરો, ઐસા જ્ઞાન કરો, ઐસી લીનતા કરો, ઐસે મિથ્યાત્વ કા નાશ કા ઉપદેશ દેતે હૈં. ઇર્યા, ભાષા ઔર પંચ મહાવ્રત તીન કી બાત કહી.

ભાવાર્થ :– 'વીતરાગી મુનિ ચૌદહ પ્રકાર કે અન્તરંગ ઔર દસ પ્રકાર કે બહિરંગ પરિગ્રહ સે રહિત હોતે હૈં, ઇસલિયે ઉનકો (૫) પરિગ્રહત્યાગ-મહાવ્રત હોતા હૈ. દિન મેં સાવધાનીપૂર્વક ચાર હાથ આગે કી ભૂમિ દેખર ચલને કા વિકલ્પ ઉઠ વહ (૧) ઇર્યા સમિતિ હૈ. તથા જિસપ્રકાર ચન્દ્ર સે અમૃત ઝરતા હૈ, ઉસીપ્રકાર મુનિ કે મુખચન્દ્ર કે જગત કા હિત કરનેવાલે, સર્વ અહિત કા નાશ કરનેવાલા, સુનને મેં સુખકર, સર્વ પ્રકાર કી શંકાઓં કો દૂર કરનેવાલે ઔર મિથ્યાત્વ (વિપરીતતા યા સન્દેહ) રૂપી રોગ કા નાશ કરનેવાલે ઐસે અમૃત-વચન નિકલતે હૈં. ઇસપ્રકાર સમિતિરૂપ બોલને કા વિકલ્પ મુનિ કો ઉઠતા હૈ વહ (૨) ભાષા સમિતિ હૈ.' દૂસરી સમિતિ હૈ. ઐસા વિકલ્પ ઉઠતા હૈ. સમજ મેં આયા ?

'પ્રશ્ન :– સચ્ચી સમિતિ કિસે કહતે હૈં ?

ઉત્તર :– પર જીવોં કી રક્ષા કે હેતુ યત્નાચાર પ્રવૃત્તિ કો અજ્ઞાની જીવ સમિતિ માનતે હૈં;...' ઐસા નહીં હૈ. 'કિન્તુ હિંસા કે પરિણામોં સે તો પાપબંધ હોતા હૈ. યદિ રક્ષા કે પરિણામોં સે સંવર કહોગે તો પુણ્યબંધ કા કારણ ક્યા સિદ્ધ હોગા ?' પર કી રક્ષા–નહીં મારને કા ભાવ તો પુણ્ય હૈ, સમિતિ નહીં. પર કો નહીં મારને કા ભાવ પુણ્ય હૈ, મારને કા ભાવ પાપ હૈ, સમિતિ નહીં. સમિતિ દૂસરી ચીજ હૈ. અંતર મેં શુભાશુભ રાગ સે રહિત શુદ્ધ અંદર પરિણતિ પ્રગટ કરના ઉસકા નામ યથાર્થ સમિતિ હૈ. સમજ મેં આયા ?

'તથા મુનિ એષણા સમિતિ મેં દોષ કો ટાલતે હૈં;...' 'ટોડલમલજી' 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' (મેં કહતે હૈં) ઉસકા આધાર દિયા હૈ. 'મુનિ એષણા સમિતિ મેં દોષ કો ટાલતે હૈં; વહાં રક્ષા કા પ્રયોજન નહીં હૈ,...' પર કી રક્ષા કા પ્રયોજન નહીં હૈ. યહાં તકરાર કરે. પર કી રક્ષા કા પ્રયોજન નહીં, આત્મા પર કી રક્ષા કર સકતા નહીં. 'રક્ષા કે હેતુ હી સમિતિ નહીં હૈ. તો ફિર સમિતિ કિસપ્રકાર હોતી હૈ ? મુનિ કો કિંચિત્ રાગ હોને પર...' યહ 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' મેં 'ટોડરમલજી' કા લિખા હુઆ હૈ. 'સમિતિ કિસપ્રકાર હોતી હૈ ?' તો કહતે હૈં, થોડે રાગ મેં ગમનાદિ ક્રિયા હોતી હૈ. 'વહાં ઉન ક્રિયાઓં મેં અતિ આસક્તિ કે અભાવ સે પ્રમાદરૂપ પ્રવૃત્તિ નહીં હોતી, તથા દૂસરે જીવોં કો દુઃખી કરકે અપના ગમનાદિપ્રયોજન સિદ્ધ નહીં કરતે, ઇસલિયે

ઉનસે સ્વયં દયા કા પાલન હોતા હૈ; ઇસપ્રકાર સચ્ચી સમિતિ હૈ.' 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' મેં લિખા હૈ.

મુમુક્ષુ :– દયા...

ઉત્તર :– દયા યાની પર જીવ કો મારને કા અભિપ્રાય નહીં હૈ, સહજ હી ઐસા હો જાતા હૈ.

એષણા, આદાન-નિક્ષેપણ અને પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ

છયાલીસ દોષ વિના સુકુલ, શ્રાવકતનૈં ઘર અશનકો;
લૈં તપ બઢાવન હેતુ, નહિં તન પોષતે તજિ રસનકો.
શુચિ જ્ઞાન સંયમ ઉપકરણ, લખિકૈં ગહૈં લખિકૈં ધરૈં;
નિર્જંતુ થાન વિલોકિ તન-મલ મૂત્ર શ્લેષ્મ પરિહરૈં. ૩.

અન્વયાર્થ :– [વીતરાગી મુનિ] (સુકુલ) ઉત્તમ કુળવાળા (શ્રાવકતનૈં) શ્રાવકના (ઘર) ઘરે અને (રસનકો) છએ રસ અથવા એક-બે રસને (તજિ) છોડીને, (તન) શરીરને (નહિં પોષતે) પુષ્ટ નહિ કરતાં માત્ર (તપ) તપની (બઢાવન હેતુ) વૃદ્ધિ કરવાના હેતુથી [આહારના] (છયાલીશ) છેંતાલીસ (દોષ વિના) દોષના ટાળીને (અશનકે) ભોજનને (લૈં) ગ્રહણ કરે છે.* (શુચિ) પવિત્રતાના (ઉપકરણ) સાધન [કમંડલને], (જ્ઞાન) જ્ઞાનના (ઉપકરણ) સાધન [શાસ્ત્રને] અને (સંયમ) સંયમના (ઉપકરણ) સાધન [પીંછીને] (લખિકૈં) જોઇને (ગહૈં) ગ્રહણ કરે છે [અને] (લખિકૈં) જોઇને (ધરૈં) રાખે છે; [અને] (મૂત્ર) પેશાબ (શ્લેષ્મ) લીંટ વગેરે (તન-મલ) શરીરના મેલને (નિર્જન્તુ) જીવ રહિત

---

* નોંધ :– તે આહારના દોષોનું વિશેષ વર્ણન 'અનગાર ધર્મામૃત' અને 'મૂલાચાર' વગેરે શાસ્ત્રોથી જાણવું. તે દોષોને ટાળવાના હેતુથી દિગંબર સાધુઓને કોઇ કોઇ વખતે મહિનાઓ સુધી ભોજન ન મળે છતાં પણ મુનિ જરાય ખેદ કરતા નથી; અનાસક્તિ અને નિર્મોહ હઠ વગરના સહજ હોય છે. [કાયર જનોને-અજ્ઞાનીઓને આવું મુનિવ્રત દુઃખમય લાગે છે, જ્ઞાનીને સુખમય લાગે છે.]

(થાન) સ્થાન (વિલોકિ) જોઇને (પરિહરૈં) ત્યાગે છે.

ભાવાર્થ :– વીતરાગી જૈન મુનિ-સાધુ ઉત્તમ કુળવાળા શ્રાવકના ઘરે, આહારના છેંતાલીસ દોષોને ટાળી અને અમુક રસો છોડીને (અથવા સ્વાદનો રાગ નહિ કરતાં), શરીરને પુષ્ટ કરવાનો અભિપ્રાય નહિ રાખતાં, માત્ર તપની વૃદ્ધિ કરવા માટે આહાર લે છે, તેથી તેઓને ત્રીજી એષણા સમિતિ હોય છે. પવિત્રતાનું સાધન કમંડળને, જ્ઞાનનું સાધન શાસ્ત્રને અને સંયમનું સાધન પીંછીને જીવોની વિરાધના બચાવવા અર્થે જોઇ-સંભાળીને રાખે છે અને ઉપાડે છે; તેથી તેઓને ચોથી આદાન-નિક્ષેપણ સમિતિ હોય છે. મળ-મૂત્ર, કફ વગેરે શરીરના મેલને જીવરહિત સ્થાન જોઇને છોડે છે તેથી તેમને પાંચમી વ્યુત્સર્ગ અર્થાત્ પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ હોય છે.

અબ 'એષણા, આદાન-નિક્ષેપણ ઔર પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ' તીન કી વ્યાખ્યા હૈં. પાંચ મહાવ્રત કા વ્યાખ્યા હો ગઈ, દો સમિતિ કી વ્યાખ્યા હો ગઈ – ઇર્યા ઔર ભાષા (સમિતિ). (ઇસ ગાથા મેં) તીન સમિતિ કી વ્યાખ્યા (કરેંગે). ઇસ છઠવે અધ્યાય મેં મુનિ કી વ્યાખ્યા મેં ભી કૈસા ઉપદેશ હોતા હૈ, વહ બાત ભી ઉસમેં આ ગઈ, બહુત અચ્છી બાત આ ગઈ.

છયાલીસ દોષ વિના સુકુલ, શ્રાવકતનૈં ઘર અશનકો;
લૈં તપ બઢાવન હેતુ, નહિં તન પોષતે તજિ રસનકો.
શુચિ જ્ઞાન સંયમ ઉપકરણ, લખિકૈં ગહૈં લખિકૈં ધરૈં;
નિર્જંતુ થાન વિલોકિ તન-મલ મૂત્ર શ્લેષ્મ પરિહરૈં. ૩.

દેખો ! વીતરાગી સંત, અંતર મેં આનંદ કા ભાન હૈ, ઐસી એષણા સમિતિ (પાલતે) હૈં. ક્યા (કહતે હૈં) ? '(વીતરાગી મુનિ) ઉત્તમ કુલવાલે શ્રાવક કે ઘર...' દેખો ! સાધારણ ઘર મેં જાતે નહીં. ઉત્તમ કુલ, શ્રાવક ધર્માત્મા હો, નિર્દોષ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન હો, ઉસે માર્ગ કી ખબર હો ઉસકે ઘર સે આહાર લેતે હૈં, ઐસા કહતે હૈં. દેખો ! પાઠ મેં હૈ ના ? 'શ્રાવકતનૈં ઘર અશનકો.' ઉસે માલૂમ હોતા હૈ, નહીં માલૂમ પડે ઐસા હૈ ? અભી તો કુછએક ભંગી કે ઘર, હરિજન કે ઘર આહાર લેતે હૈં ના ? ઐસા

નહીં હોતા. (એક સાધુ હૈ ના) ? મુહપત્તિ બાંધે ઔર હરિજન કે વહાં આહાર લે. વ્યવહાર કા ભી ઠિકાના નહીં. દિગંબર મુનિ સંત આત્મજ્ઞાની-ધ્યાની અપને શરીર કે નિર્વાહ કે લિયે શ્રાવક કે ઘર, ઉત્તમ કુલ હો વહાં જાયે. સુકુલ હૈ ના ? સુકુલ ઔર શ્રાવક કા ઘર, ઐસે લિયા હૈ ના ? દોનોં બાત લી હૈ. સમજે ના ? સુકુલ ઔર શ્રાવક કે ઘર 'અશનકો'.

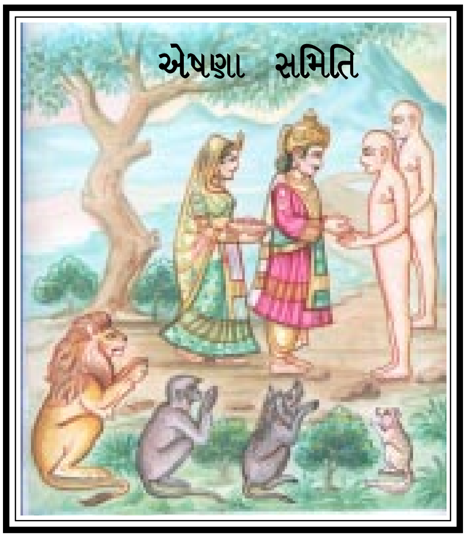

'છહોં રસ અથવા એક-દો રસોં કો છોડકર શરીર કો પુષ્ટ ન કરતે હુએ–માત્ર તપ કી વૃદ્ધિ કરને કે હેતુ સે...' તપ યાની મુનિપના. 'છિયાલીસ દોષોં કો દૂર કરકે...' ઉનકે લિયે ચૌકા બનાયા હો તો વે લેતે નહીં. ક્યોંકિ ઉનકે લિયે બનાયા હો તો વહ ઉદ્દેશિક હૈ. મુનિ ભાવલિંગી સંત આત્મજ્ઞાની અંતર આનંદ મેં મસ્ત હૈ, શરીર કો નિભાને કે લિયે ઐસા થોડા વિકલ્પ આતા હૈ તો ઐસા નિર્દોષ આહાર લેતે હૈં. (નીચે ફૂટનોટ મેં લિખા હૈ), 'અનગાર ધર્મામૃત' (ગ્રંથ સે) સમજ લેના.

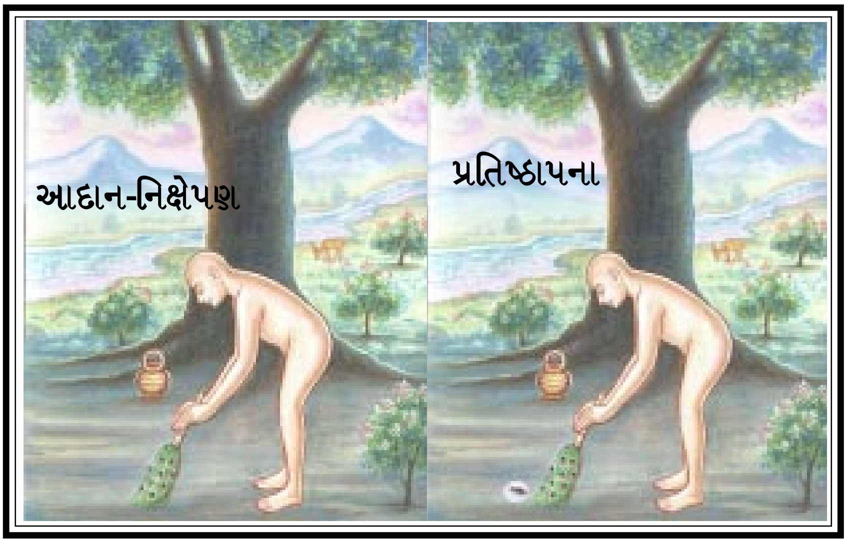

'પવિત્રતા કે સાધન કમંડલ કો,...' એક કમંડલ હી મુનિ કો હોતા હૈ. 'જ્ઞાન કે સાધન શાસ્ત્ર કો તથા સંયમકે સાધન પીંછીં કો

દેખકર...' દેખકર. દેખકર લે ઔર દેખકર છોડે. 'દેખકર રખતે હૈં. પેશાબ, શ્લેષ્મ...' નાક કી લિટ આદિ હો ના? જીવ-જંતુ ના હો, ન મરે વહાં છોડતે હૈં. 'શરીર કે મૈલ કો જીવરહિત સ્થાન દેખકર ત્યાગતે હૈં.' જહાં કોઈ પ્રાણી કી હિંસા ન હો વહાં છોડતે હૈં. ઉસમેં સબ અર્થ આ ગયા હૈ. ભાવાર્થ આ ગયા.

મુનિઓની ત્રણ ગુપ્તિ અને તેમનો પાંચ ઇન્દ્રિય પર વિજય

સમ્યક્ પ્રકાર નિરોધ મન-વચ-કાય, આતમ ધ્યાવતે;
તિન સુથિર મુદ્રા દેખિ મૃગગણ ઉપલ ખાજ ખુજાવતેં.
રસ રૂપ ગંધ તથા ફરસ અરુ શબ્દ શુભ અસુહાવને;
તિનમેં ન રાગ-વિરોધ પંચેન્દ્રિય જયન પદ પાવને. ૪.

અન્વયાર્થ :– [વીતરાગી મુનિ] (મન-વચ-કાય) મન-વચન-કાયાનો (સમ્યક્ પ્રકાર) ભલી રીતે-બરાબર (નિરોધ) નિરોધ કરીને, જ્યારે (આત્મ) પોતાના આત્માનું (ધ્યાવતે) ધ્યાન કરે છે, ત્યારે (તિન) તે મુનિઓની (સુથિર) શાંત (મુદ્રા) મુદ્રા (દેખિ) જોઇને (ઉપલ) પથ્થર જાણીને (મૃગગણ) હરણ અથવા ચૌપગા પ્રાણીઓનું ટોળું (ખાજ) પોતાની ખંજવાળ-ખુજલીને (ખુજાવતેં) ખંજવાળે છે. [જે] (શુભ) પ્રિય અને (અસુહાવને) અપ્રિય [પાંચ ઇન્દ્રિય સંબંધી] (રસ) પાંચ રસ, (રૂપ) પાંચ વર્ણ, (ગંધ) બે ગંધ (તથા) તથા (ફરસ) આઠ પ્રકારના સ્પર્શ (અરુ) અને (શબ્દ) શબ્દ (તિનમેં) તે બધામાં (રાગ-વિરોધ) રાગ કે દ્વેષ (ન) મુનિને થતાં નથી, [તેથી તે મુનિ] (પંચેન્દ્રિય જયન) પાંચ ઇન્દ્રિયોને જીતવાવાળાં એટલે કે જિતેન્દ્રિય (પદ પાવને) પદને પામે છે.

ભાવાર્થ :– આ ગાથામાં નિશ્ચયગુપ્તિનું તથા ભાવલિંગી મુનિના ૨૮ મૂળગુણોમાંથી પાંચ ઇન્દ્રિયના જયના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

ભાવલિંગી મુનિ જ્યારે ઉગ્ર પુરુષાર્થ વડે શુદ્ધોપયોગરૂપે પરિણમી નિર્વિકલ્પપણે સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થાય છે તે નિશ્ચયગુપ્તિ છે અને તે વખતે મન-વચન-કાયાની ક્રિયા સ્વયં રોકાઇ જાય છે; તેમની શાંત અને અચળ મુદ્રા જોઇને તેમના શરીરને પથ્થર

સમજી મૃગનાં (પશુઓના) ટોળાં* ખુજલી ખંજવાળે છે, છતાં તે મુનિઓ પોતાના ધ્યાનમાં નિશ્ચલ રહે છે. તે ભાવલિંગી મુનિને ત્રણ ગુપ્તિ હોય છે.

પ્રશ્ન :– ગુપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર :– મન-વચન-કાયાની બાહ્ય ચેષ્ટા મટાડવા માટે પાપ ચિંતવન ન કરે, મૌન ધારે તથા ગમનાદિ ન કરે તેને અજ્ઞાની જીવ ગુપ્તિ માને છે. હવે મનમાં તો ભક્તિ આદિરૂપ અનેક પ્રકારના શુભ રાગાદિ વિકલ્પો થાય છે, એટલે પ્રવૃત્તિમાં તો ગુપ્તિપણું બને નહિ. (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને આત્મામાં લીનતા વડે) વીતરાગભાવ થતાં જ્યાં મન-વચન-કાયાની ચેષ્ટા થાય નહિ એ જ સાચી ગુપ્તિ છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૧-૩૨)

મુનિઓ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રિય (અનુકૂળ) પાંચ રસ, પાંચ રૂપ, બે ગંધ, આઠ સ્પર્શ અને શબ્દરૂપ પાંચ વિષયોમાં રાગ કરતા નથી અને અપ્રિય (પ્રતિકૂળ) ઉપર કહેલાં પાંચ વિષયોમાં દ્વેષ કરતા નથી. એ રીતે પાંચ ઇન્દ્રિયોને જીતવાના કારણે તેઓ જિતેન્દ્રિય કહેવાય છે.

* આ સંબંધમાં સુકુમાલ મુનિનું દૃષ્ટાંત છેઃ– જ્યારે તેઓ ધ્યાનમાં હતા ત્યારે એક શિયાળી અને તેનાં બે બચ્ચાંઓ તેમનો અર્ધો પગ ખાઇ ગયા પણ તેઓ પોતાના ધ્યાનથી જરાપણ ચલાયમાન થયા નહિ. (સંયોગથી દુઃખનો અનુભવ થાય છે-એમ સમજવું)

'મુનિયોં કી તીન ગુપ્તિ ઔર પાંચ ઇન્દ્રિયોં પર વિજ્ય.'

સમ્યક્ પ્રકાર નિરોધ મન-વચ-કાય, આતમ ધ્યાવતે;
તિન સુથિર મુદ્રા દેખિ મૃગગણ ઉપલ ખાજ ખુજાવતેં.
રસ રૂપ ગંધ તથા ફરસ અરુ શબ્દ શુભ અસુહાવને;
તિનમેં ન રાગ-વિરોધ પંચેન્દ્રિય જયન પદ પાવને. ૪.

ઓ..હો..હો...! '(વીતરાગી મુનિ)...' મુનિ કો તીન કષાય કા નાશ હોતા હૈ.

મહાવૈરાગ્ય કા પિંડ હૈં. અંદર મેં ચૈતન્ય કી ધૂન લગી હો. આત્મા કા મોક્ષ કરને કી એકમાત્ર ધૂન અંદર મેં લગી હૈ. કમાને કી ધૂન લગતી હૈ લોગોં કો ? પાગલ હોકર કમાને કી (ધૂન લગતી હૈ). વૈસે ધર્માત્મા કો અપને આત્મા કી ધૂન લગી હૈ. પૂર્ણાનંદ.. પૂર્ણાનંદ.. પૂર્ણાનંદ.. પૂર્ણાનંદ કૈસે પ્રાપ્ત કરું ? ઐસી લીનતા, તલ્લીનતા લગી હૈ.

ઐસે મુનિ 'મન-વચન-કાયા કા ભલીભાંતિ-બરાબર નિરોધ કરકે,...' પાંચ ઇન્દ્રિય કા નિરોધ કરતે હૈં. અઠ્ઠાઈસ મૂલગુણ હૈં ના ? પાંચ ઇન્દ્રિય કા નિરોધ. અતીન્દ્રિય ભગવાનઆત્મા મેં એકાકાર હોકર 'અપને આત્મા કા ધ્યાન કરતે હૈં...' દેખો ! સમકિતી શ્રાવક ભી કભી-કભી અપને આત્મા કા ધ્યાન કરતે હૈં. મુનિ તો બારમ્બાર ધ્યાન કરતે હૈં. સમ્યગ્દષ્ટિ, શ્રાવક કી કભી-કભી ઉપયોગ શુદ્ધ કરતે હૈં. ધ્યાન. મુનિ તો બારમ્બાર અંતર મેં (જાતે હૈં). ક્ષણ મેં વિકલ્પ, રાગ ઉઠતા હૈ (કિ) ઉપદેશ કરું, સુનું ઇતના યા આહાર-પાની. ક્ષણ મેં સપ્તમ (ગુણસ્થાન મેં આતે હૈં). આત્મા આનંદમય ધ્યાન મેં લીન હો જાતે હૈં. યહાં શરીર મેં રહે... બાહર કી ચલને કી ક્રિયા હોતી હૈ ફીર થોડી દેર મેં સ્થિર હો જાયે. ધ્યાન. આહા..હા..! ક્ષણ મેં સપ્તમ આ જાતા હૈ.

ઐસે મુનિ 'અપને આત્મા કા ધ્યાન કરતે હૈં...' દેખો ! આત્મા કા ધ્યાન કરતે હૈં, ભગવાન કા ધ્યાન કરતે હૈં, ઐસા યહાં નહીં કહા. એ..ઇ..! પાઠ હૈ ના ? 'આતમ ધ્યાવતે' મૂલ કી બાત હૈ ના ? 'આતમ ધ્યાવતે.' ભગવાન કા સ્મરણ કરના તો વિકલ્પ હૈ, રાગ હૈ. નવકાર કા સ્મરણ કરના વહ ભી શુભરાગ હૈ, પુણ્યબંધ કા કારણ હૈ, ઐસા કહતે હૈં, દેખો ! મુનિ (કો) વિકલ્પ હૈ તો મન મેં સ્મરણ આદિ આતા હૈ પરંતુ જબ અંદર ક્ષણ મેં (જાતે હૈં તો) આત્મા કો ધ્યાતે હૈં. પાંચ ઇન્દ્રિય કો રોધકર અખંડ આનંદકંદ કા ચિંતવન, શુદ્ધ સ્વરૂપ સન્મુખ હોકર ઉપયોગ લગાતે હૈં. ઉસકા નામ આત્મધ્યાન (હૈ). ઉસ ધ્યાન સે બહુત કર્મ કી નિર્જરા હોતી હૈ.

કહતે હૈં, દેખો ! ચિત્ર દિયે હૈં. ઉસમેં સબ મેં દિયે હૈં, હાં ! યહ એક ચિત્ર દિયા હૈ, દેખો ! ધ્યાન મેં હૈ ના ? મૃગ આકર (અપને શરીર કો) ઘિસતા હૈ. હિરન. 'ઉન મુનિયોં કી સુસ્થિર શાંત મુદ્રા દેખકર...' ઐસે ... જાતે હૈં. શાંતરસ મેં ઇતને લીન લીન હૈ, માનો પત્થર પડા હો !

મુમુક્ષુ :- ખ્યાલ મેં આતા હી હોગા ના ?

ઉત્તર :- ના, ના. ધ્યાન મેં ખ્યાલ આતા નહીં. બાહર વિકલ્પ આ જાયે તો ખ્યાલ આ જાયે. ધ્યાન લગાયે તો ખ્યાલ મેં ભી નહીં આતા. અતીન્દ્રિય ઉપયોગ લગા દિયા, શુદ્ધ ઉપયોગ (હુઆ ઉસ સમય) સમીપ મેં ઢોલ પિટે તો માલૂમ નહીં પડતા. ઠીક ! ઉપયોગ મેં જહાં અંદર મેં લીનતા હુઈ, નિર્વિકલ્પ શુદ્ધઉપયોગ જમ ગયા, (ઉસ સમય) નગાડે બજે, બેંડ બજે તો ભી કુછ માલૂમ નહીં પડતા. એક સ્વજ્ઞેય ઉપર લીનતા હૈ ના ? ઉસકા નામ પરમાર્થ ધ્યાન કહતે હૈં. ખ્યાલ આ જાયે અલગ બાત હૈ. બાહર આયે વિકલ્પ આયા તો ખ્યાલ આવે. ઉપયોગ બહાર હો તો પરિષહ કા ખ્યાલ ન આવે ઐસા નહીં હૈ. ઉપયોગ અંદરમેં સે નિકલકર આયા.

'ટોડરમલજી' ને લિયા હૈ, ભાઈ ! આતા હૈ ના ? 'ટોડરમલજી'. પરિષહ કા જ્ઞાન નહીં હૈ, ઐસા નહીં. જ્ઞાન હોતા હૈ. દેખો ના ! મુનિ ધ્યાન મેં હૈં ના ! ઉપયોગ થોડા બાહર આયે, વિકલ્પ આયે તો ખ્યાલ આવે કિ, કુછ હૈ. જ્ઞાન હોતા હૈ, લેકિન ઉસ વિકલ્પ કે કાલ મેં. નિર્વિકલ્પ મેં તો ધ્યાન મેં હૈં, કુછ માલૂમ નહીં. અકેલા આત્માનંદ. આનંદ અનુભવતા હૂં, ઇતના ભેદ ભી નહીં હૈ. આહા..હા...! ઐસી મુનિ કી દશા, પંચ પરમેષ્ઠી મેં ઉનકો ગિનને મેં આયા હૈ. ઉનકો વીતરાગી પંથ કી બરાબર ખબર હૈ ઔર પ્રગટ દશા હૈ.

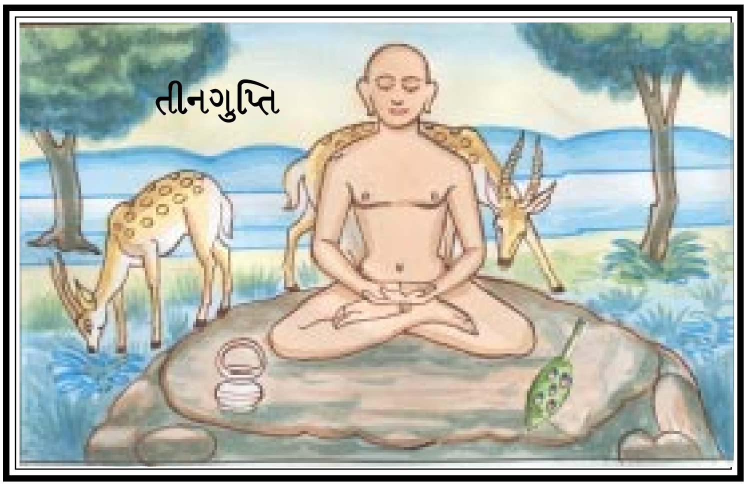

'મુનિયોં કી સુસ્થિર મુદ્રા દેખકર ઉન્હેં પત્થર સમજકર...' દેખો ! હૈ ના ? પત્થર. 'ઉપલ.. ઉપલ', '(ઉપલ)' યાની 'પત્થર સમજકર હિરન અથવા ચૌપાયે પ્રાણિયોં કે...' ચાર પૈરવાલે (પ્રાણી). 'અપની ખાજ-ખુજલી કો ખુજાતે હૈં.'

આહા..હા...! ઇતના આનંદ મેં ધ્યાન લગાયા હૈ. આનંદ મેં, હાં ! માત્ર વિકલ્પ નહીં. અતીન્દ્રિય આનંદ મેં ઐસી ધૂન લગ ગઈ કિ, ખબર નહીં. ઐસે બૈઠે હૈં, હિરન આકર (સમજતા હૈ કિ) કોઈ પત્થર પડા હૈ. આહા..હા...! 'શ્રીમદ્જી' કહતે હૈં ના ? 'અપૂર્વ અવસર' મેં નહીં આતા ?

એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમાં.
વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સંયોગ જો;
અડોલ આસન, ને મનમાં નહીં ક્ષોભતા,
પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો.

દેખો ! ગૃહસ્થાશ્રમ મેં 'શ્રીમદ્જી' થે, 'અપૂર્વ અવસર' કા ગાથા લિખી. સાત સાલ કી ઉમ્ર મેં જાતિસ્મરણ થા. ૩૩ વર્ષ મેં દેહ છૂટ ગયા. સંવત ૧૯૫૭. 'અપૂર્વ અવસર' બનાયા. ઐસી ભાવના ગૃહસ્થાશ્રમ મેં કરતે થે. સમજ મેં આયા ?

'એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમાં.' અરે...! મૈં અકેલા વિચરું ઔર સ્મશાન મેં કબ જાઉં ? 'વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સંયોગ જો;' પર્વત મેં વાઘ ઔર સિંહ કા જહાં સમાગમ (હો). 'અડોલ આસન,' આસન અડોલ લગા દેતે હૈં. દેખો ! યહાં લિખા હૈ ના, પત્થર કી ભાંતિ. 'અડોલ આસન, ને...' માત્ર અડોલ આસન નહીં. 'મનમાં નહીં ક્ષોભતા,' ક્ષોભ નહીં. સિંહ કી ગર્જના સુને તો (ભી) ક્ષોભ નહીં. આહા..હા...! ઐસી ભાવના (ભાતે હૈં). અપને પહલે બારહ ભાવના આ ગઈ. ઐસી ભાવના ગૃહસ્થી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભી સંસાર મેં રહતે હૈં (ફિર ભી) ભાવના કરતે હૈં. પૂરા દિન માત્ર પાપ કી ભાવના કરતે હૈં, ઐસા નહીં. સમજ મેં આયા ?

ઐસી ભાવના (ભાતે હૈં કિ), ઓ..હો..! કબ મૈં શાંતિ કા માર્ગ ગ્રહણ કરકે ચારિત્ર(વંત) મુનિ હોઉં ઔર મૈં જંગલ મેં રહકર 'પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો.' સિંહ ઔર વાઘ આતે હો (તો ઉન્હેં દેખકર ઐસા લગતા હૈ) હમારા શરીર હમેં નહીં ચાહિયે, ઉસકો ચાહિયે તો વહ હમારા મિત્ર હૈ. લો ! આહા..હા...! હમારે મિત્ર આતે હૈં. ગૃહસ્થાશ્રમ મેં રહકર ઐસી ભાવના કરતે હૈં. ભાવના ન કરે ? આહા..હા..! ઐસા અપૂર્વ અવસર, ઐસા અવસર કબ પ્રગટ હો, ઐસી ભાવના સમ્યગ્દૃષ્ટિ ધર્મી જીવ કો બારમ્બાર આતી હૈ. યહ તો મુનિ કી વ્યાખ્યા હૈ. પત્થર

પડા હો ઐસે હો. આહા..હા...!

'અપની ખાજ–ખુજલી કો ખુજાતે હૈં. પ્રિય ઔર (અસુહાવને) અપ્રિય (પાંચ ઇન્દ્રિયોં સમ્બન્ધી) પાંચ, પાંચ વર્ણ, દો ગંધ, આઠ પ્રકારે સ્પર્શ ઔર શબ્દ...' અનુકૂલ-પ્રતિકૂલ. સબ મેં રાગ ઔર દ્વેષ મુનિ કો નહીં હોતા. વીતરાગ.. વીતરાગ.. વીતરાગ.. 'પંચ વિષયમાં રાગ-દ્વેષ વિરહિતતા.' આતા હૈ કિ નહીં ? 'પંચ પ્રમાદે ન મળે મનનો ક્ષોભ જો.' અંતર સે દૃષ્ટિ તો હુઈ હૈ. સ્વરૂપ મેં એકાગ્રતા (કરને હેતુ), પંચવિષય સે રહિત હોકર કબ પ્રમાદ છોડકર મૈં મેરે સ્વરૂપ મેં રહૂંગા, ઐસી ભાવના ગૃહસ્થાશ્રમ મેં તીર્થંકરોં ભી કરતે થે. તીર્થંકર ગૃહસ્થાશ્રમ મેં થે, જબ તક મુનિ નહીં હુએ તો ઐસી ભાવના કરતે થે. મુનિ હોને કે બાદ તો બહુત ભાવના સાક્ષાત્ હોતી થી. ઓ..હો...! કર્તવ્ય તો ઇસ આત્મા કા શુદ્ધ વીતરાગભાવ કરના હૈ. યહ કર્તવ્ય હૈ, દૂસરા કોઈ કર્તવ્ય આત્મા કા હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! '(ઇસલિયે વે મુનિ) (પંચેન્દ્રિય જયન) પાંચ ઇન્દ્રિયોં કો જીતનેવાલા અર્થાત્ જીતેન્દ્રિય પદ પ્રાપ્ત કરતે હૈં.' અંતર જિતેન્દ્રિયપદ (પ્રાપ્ત કરતે હૈં).

ભાવાર્થ :– 'ઇસ ગાથા મેં નિશ્ચય ગુપ્તિ કા તથા ભાવલિંગી મુનિ કે અટ્ઠાઈસ મૂલગુણોં મેં પાંચ ઇન્દ્રિયોં કી વિજય કે સ્વરૂપ કા વર્ણન કરતે હૈં.' 'ભાવલિંગી મુનિ...' જિસકો આત્મા કા સમ્યગ્દર્શન, આનંદ કા અનુભવ હુઆ હૈ ઔર સ્વરૂપ મેં અંતર વીતરાગતા પ્રગટ હુઈ હૈ. 'ઉગ્ર પુરુષાર્થ દ્વારા શુદ્ધોપયોગરૂપ પરિણમિત હોકર...' ઉગ્ર પુરુષાર્થ દ્વારા. શુદ્ધ ઉપયોગ મેં (રહતે હૈં). જો પંચ મહાવ્રતાદિ હૈં વહ શુભરાગ ઉપયોગ હૈ. ઉસસે હટકર અંતર મેં શુદ્ધ ઉપયોગ મેં ઉપયોગ લગાકર 'નિર્વિકલ્પરૂપ સે સ્વરૂપ મેં ગુપ્ત હોતે હૈં...' આહા..હા...! 'યહ નિશ્ચય ગુપ્તિ હૈ. ઉસ સમય મન-વચન-કાયા કી ક્રિયા સ્વયં રુક જાતી હૈ. ઉનકી શાંત ઔર અચલ મુદ્રા દેખકર, ઉનકે શરીર કો પત્થર સમજકર મૃગોં કે ઝુણ્ડ...'

(ફૂટનોટ મેં દિયા હૈ) 'ઇસ સમ્બન્ધ મેં સુકુમાલ મુનિ કા દૃષ્ટાંત :–' 'સુકુમાલ' મુનિ હૈં ના ? 'જબ વે ધ્યાન મેં લીન થે, ઉસસમય એક શિયાલિની ઔર ઉસકે દો બચ્ચે ઉનકા આધા પૈર ખા ગયે થે,...' દેખો ! હૈ ના ? મુનિ ઉપર ધ્યાન મેં બૈઠે હૈં. શિયાલિની ઔર ઉસકે દો બચ્ચે. ધ્યાન.. આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. દુઃખ

નહીં, હાં ! દુઃખ નહીં. ઉસકા નામ અંતર આનંદ (હૈ). અતીન્દ્રિય આનંદ મેં ઇતને લીન હૈં. જંગલ મેં શિયાલિની આઈ, આધા પૈર ખા ગઈ.

'કિન્તુ વે અપને ધ્યાન સે કિંચિત્ ચલાયમાન નહીં હુએ. (સંયોગ સે દુઃખ હોતા હી નહીં,...)' લિખા હૈ ? અંદર લિખા હૈ ? દેખો ! મુફ્ત મેં મૂઢ માનતા હૈ, ઐસા કહતે હૈં. મૂઢ માનતા હૈ. સંયોગ સે દુઃખ હૈ નહીં. શરીર મેં રોગ.. દેખો ! '(શરીરાદિ મેં મમત્વ કરે તો ઉસ મમત્વભાવ સે હી દુઃખ કા અનુભવ હોતા હૈ–' શરીર મેં રોગ હો, નિર્ધનતા હો વહ દુઃખ હૈ હી નહીં.

મુમુક્ષુ :– પર હમ માનતે હૈ ન ?

ઉત્તર :– મૂઢ હોકર માનતા હૈ કિ, ઉસે દુઃખ હૈ. માન્યતા કા દુઃખ હૈ, ક્યા દુઃખ હૈ ? દેખો ના ! સંયોગ સે દુઃખ હોતા હી નહીં. શરીર પ્રતિકૂલ હો, મિટ્ટી (હૈ) ઉસમેં ક્યા હૈ ? યહ તો મિટ્ટી જડ હૈ, ધૂલ હૈ. નિર્ધનપના બાહર હૈ. સ્ત્રી-કુટુંબ ન હો તો ઉસમેં ક્યા ? વહ દુઃખ હૈ ? દુઃખ બિલકુલ હૈ હી નહીં. મૂઢ ઐસા માનતા હૈ કિ, અરે..! મુજે ઐસા હૈ. ઐસી ઉસકી માન્યતા કા ઉસકો દુઃખ હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ઔર અનુકૂલ સંયોગ મેં સુખ નહીં. અનુકૂલ સંયોગ મિલે, પાંચ ઇન્દ્રિય કે વિષય મિલે, પાંચ-પચીસ લાખ પૈસા હૈ, ધૂલ હૈ, સુંદર શરીર હૈ, વહ કહાં સુખ હૈ ? વહ તો ધૂલ હૈ–મિટ્ટી હૈ. મૂઢ અજ્ઞાની 'મુજે ઠીક હૈ' ઐસે મિથ્યાભ્રમ મેં પર મેં અનુકૂલતા મેં સુખ કી કલ્પના કરતા હૈ. મૂઢ હૈ, ભ્રમ મેં પડા હૈ, ઉસે આત્મા કી શ્રદ્ધા કી ખબર નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! ઐસી બાત કિતની બાર આ જાતી હૈ. બહુત બાર આયી ગઈ હૈ ના !

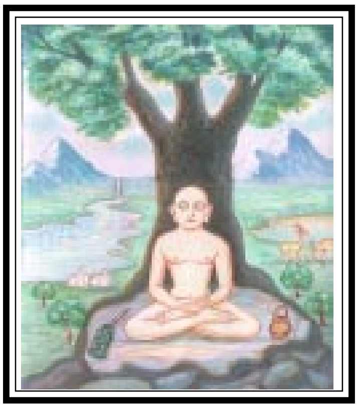

દેખો ના ! મુનિ જંગલ મેં હૈ. ધ્યાન મેં હૈ, દેખો ! સિંહ બૈઠે હૈં, ઉસ ઓર સિંહ હૈ. એક કોને મેં સિંહ બૈઠા હૈ. ઐસે શિયાલ કી ભાંતિ (બૈઠા હૈ). ગિદડ.. ગિદડ. ગિદડ કહતે હૈં ના ? ગિદડ કી ભાંતિ સિંહ. આત્મા કો ક્યા ? સંયોગ-વિયોગ (બાહર મેં હોતે હૈં). આત્મા મેં આનંદ હૈ. પ્રતિકૂલ સંયોગ દુઃખ નહીં.

પ્રતિકૂલ સંયોગ દુઃખ હૈ વહ માન્યતા હી મિથ્યાદૃષ્ટિ કી હૈ ઔર અનુકૂલ સંયોગ સુખ નહીં. મૂઢ મિથ્યાદૃષ્ટિ માનતા હૈ કિ અનુકૂલતા મેં મૈં સુખી હૂં. દૂસરા ભી ઉસે કલ્પે કિ ઉસકો બહુત અનુકૂલતા હૈ, સુખી હૈ. વહ ભી મૂઢ હૈ, પાગલ હૈ. સમજ મેં આયા ? ભાઈ ! દૂસરા સુખી કલ્પે તો ? મૂઢ હૈ. બાહર મેં સુખ કહાં સે આયા ?

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ અનાકુલ આનંદકંદ આત્મા હૈ, ઉસમેં આનંદ હૈ ઔર ઉસકી વિપરીત માન્યતા કરતા હૈ કિ, યે મુજે સુખ-દુઃખ હૈ. કલ્પના કરતા હૈ ઉસમેં દુઃખ હૈ. બાહર મેં દુઃખ હૈ ? સમજ મેં આયા ? સમિકતી પાંચ ઇન્દ્રિય કે વિષય મેં સુખ માનતે હૈં, ઐસા યહાં કહતે હૈં. સમ્યગ્દૃષ્ટિ પાંચ ઇન્દ્રિય કે વિષય મેં દિખતે હૈં. ૯૬ હજાર સ્ત્રી મેં દિખે, સુખ માનતે નહીં. આહા..હા..! રાગ આતા હૈ ઉસે દુઃખ માનતા હૈ, ઉપસર્ગ માનતે હૈં. સમ્યક્ ધર્મી જીવ સંસાર કે વિષય મેં, ઇન્દ્રાણિ (કા) ભોગ ઇન્દ્ર કો હૈ ઔર ચક્રવર્તી કો, તીર્થંકર કો ૯૬ હજાર પદમણિ જૈસી સ્ત્રિયાં હૈં. ભોગ મેં રાગ આતા હૈ (તો) મહાદુઃખ માનતે હૈં, દુઃખ માનતે હૈં. આહા..હા...! અરે..! યહ ઉપસર્ગ આયા, ઉપસર્ગ આયા. મેરે આત્મા મેં આનંદ (હૈ). યહ આસક્તિ આયી (ઉસમેં) રુચિ મેં નહીં, સુખબુદ્ધિ નહીં. સુખબુદ્ધિ માને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ હો જાતે હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

(ફૂટનોટ મેં) થોડા લિખા હૈ, 'મમત્વભાવ સે દુઃખ કા અનુભવ હોતા હૈ–' દુઃખ કા અનુભવ કોઈ શરીર કે રોગ કે કારણ સે નહીં. મમતા.. મમતા... મમતા.. અંદર હોલી જલાયે. યે મેરા, યે મેરા, યે મેરા.. ભગવાનઆત્મા અપના હૈ ઉસકી તો ખબર નહીં. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ અનાદિઅનંત આનંદકંદ પ્રભુ આત્મા હૈ. સિદ્ધ સમાન આત્મા હૈ, લો ! ભાન નહીં. મમતા કા દુઃખ હૈ. સમજ મેં આયા ?

'મુનિ અપને ધ્યાન મેં નિશ્ચલ રહતે હૈં. ઉન ભાવલિંગી મુનિયોં કો તીન ગુપ્તિયાં હૈં.' બાદ મેં ગુપ્તિ કી વ્યાખ્યા 'ટોડરમલજી' (દ્વારા લિખી હૈ ના) ? (વહ કહતે હૈં). 'મન-વચન-કાયા કી બાહ્ય ચેષ્ટા મિટાના ચાહે, પાપ કા ચિંતવન ન કરે, મૌન ધારણ કરે, તથા ગમનાદિ ન કરે, ઉસે અજ્ઞાની જીવ ગુપ્તિ માનતે હૈં. ઉસ સમય મન મેં તો ભક્તિ આદિરૂપ અનેક પ્રકાર કે શુભરાગાદિ વિકલ્પ ઉઠતે હૈં.' શુભરાગ ઉઠતા હૈ વહ ગુપ્તિ નહીં. વિકલ્પ ઉઠે કિ, મૈં ઐસા ચલૂં, ઐસા ન ચલૂં, વહ તો રાગ

હૈ. ગુપ્તિ તો આત્મા કે આનંદ મેં લીન હો જાયે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સત્ શાશ્વત જ્ઞાન ઔર આનંદ કા નાથ, ધનિ આત્મા, ઉસમેં લીન હો જાયે ઉસકા નામ ગુપ્તિ હૈ. સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– ..

ઉત્તર :– વહ સબ અંદર મેં એક હૈ. નિશ્ચય વીતરાગતા.

'ઇસલિયે પ્રવૃત્તિ મેં તો ગુપ્તિપના હો નહીં સકતા. (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ઔર આત્મા મેં લીનતા દ્વારા) વીતરાગભાવ હોને પર જહાં મન-વચન-કાય કી ચેષ્ટા ન હો વહી સચ્ચી ગુપ્તિ હૈં.' યહ 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'મેં સે લિયા હૈ. 'ટોડરમલજી' 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' કે પ્રણેતા, ઉન્હોં ને યહ કહા હૈ. કહો, સમજ મેં આયા ?

'મુનિ પ્રિય (અનુકૂલ) પાંચ ઇન્દ્રિયોં કે પાંચ રસ,...' અનુકૂલ પાંચ રસ, હાં ! મોસંબી કે મીઠે રસ મેં મીઠાસ માનતે નહીં. 'પાંચ રૂપ...' અનુકૂલ ઇન્દ્રાણી કે રૂપ મેં સુખ માનતે નહીં. 'દો ગંધ,...' દુર્ગંધ, સુગંધ. 'આઠ સ્પર્શ...' મુલાયમ (આદિ). 'શબ્દરૂપ પાંચ વિષયોં મેં રાગ નહીં કરતે...' લો ! અનુકૂલતા-પ્રતિકૂલતા મેં (રાગ-દ્વેષ નહીં કરતે). અનુકૂલતા મેં પ્રેમ નહીં, પ્રતિકૂલતા મેં દ્વેષ નહીં. આત્મા મેં ઐસા વીતરાગભાવ પ્રગટ હો ઉસકા નામ યથાર્થ ગુપ્તિ કહને મેં આતા હૈ, ઉસકો જિતેન્દ્રિય કહને મેં આતા હૈ. ઇન્દ્રિયાં, ઇન્દ્રિય કે વિષય, ભાવેન્દ્રિય કો (આત્મા મેં) એકાગ્ર હોકર દૃષ્ટિમેં સે છોડ દે, અંતર મેં એકાગ્ર હો, ઉસકો ભગવાન જિતેન્દ્રિય કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

'અપ્રિય (પ્રતિકૂલ) ઊપર કહે હુએ પાંચ વિષયોં મેં દ્વેષ નહીં કરતે. –ઇસપ્રકાર પાંચ ઇન્દ્રિયોં કો જિતને કે કારણ વે જિતેન્દ્રિય કહલાતે હૈં.' પાંચ ઇન્દ્રિયોં કો જિતને કે કારણ. પાંચ ઇન્દ્રિયોં કો જિતને કે કારણ જિતેન્દ્રિય (કહલાતે હૈં). જિતને કા અર્થ– અતીન્દ્રિય (આત્મા મેં) ગયે તો પાંચ ઇન્દ્રિય જીતી ઐસા કહને મેં આતા હૈ. કાન મેં લકડી ડાલ દી ઔર આંખ ઐસે બંદ કર દી, ઐસે જીતા, ઐસા નહીં હૈ. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ કી પૂરી ગાંસડી હૈ, આત્મા ભગવાન હૈ. ઉસમેં અંતર મેં નિર્વિકલ્પ આનંદ મેં લીન હો જાના ઉસકા નામ ધર્મ, ઉસકા નામ ગુપ્તિ

ઔર ઉસકા નામ યથાર્થ પ્રવૃત્તિ, નિશ્ચય સમિતિ કહને મેં આતા હૈ. દુનિયા સે દૂસરી બાત હૈ, ભૈયા !

મુમુક્ષુ :– ગન્ને કા રસ મીઠા તો લગતા હોગા ના ?

ઉત્તર :– મીઠા જાને. લગે ક્યા ? તુમ્હેં યહાં ક્યા લગતા હૈ ? શક્કર મીઠી હૈ, ઐસા જાનને મેં આતા હૈ. મીઠાસ આત્મા મેં ઘૂસ જાતી હૈ ?

(વિશેષ કહેંગે...) (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

❁

મુનિઓના છ આવશ્યક અને બાકીના સાત મૂળગુણ

સમતા સમ્હારૈં, થુતિ ઉચારૈં, વંદના જિનદેવકો;
નિત કરૈં શ્રુતિરતિ, કરૈં પ્રતિક્રમ, તજૈં તન અહમેવકો.
જિનકે ન ન્હૌન, ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન;
ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં કછુ શયન એકાસન કરન. ૫.

અન્વયાર્થ :– [વીતરાગી મુનિ] (નિત) હંમેશા (સમતા) સામાયિક (સમ્હારૈં) સંભારીને કરે છે, (થુતિ) સ્તુતિ (ઉચારૈં) બોલે છે, (જિનદેવકો) જિનેન્દ્ર ભગવાનને (વંદના) વંદન કરે છે, (શ્રુતિરતિ) સ્વાધ્યાયમાં પ્રેમ (કરૈં) કરે છે, (પ્રતિક્રમ) પ્રતિક્રમણ (કરૈં) કરે છે, (તન) શરીરની (અહમેવકો) મમતાને (તજૈં) છોડે છે, (જિનકે) જિનમુનિઓને (ન્હૌન) સ્નાન અને (દંતધોવન) દાંત સાફ કરવાપણું (ન) હોતા નથી, (અંબર-આવરન) શરીરને ઢાંકવા માટે કપડું (લેશ) જરા પણ તેઓને (ન) હોતું નથી; અને (પિછલી રયનિમેં) રાત્રિના પાછળના ભાગમાં (ભૂમાહિં) પૃથ્વી ઉપર (એકાસન) એક પડખે (કછુ) થોડો વખત (શયન) શયન (કરન) કરે છે.

ભાવાર્થ :– વીતરાગી મુનિ હંમેશા (૧) સામાયિક, (૨) સાચા દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુની સ્તુતિ, (૩) જિનેન્દ્રભગવાનને વંદન, (૪) સ્વાધ્યાય, (૫) પ્રતિક્રમણ તથા (૬) કાયોત્સર્ગ (શરીર ઉપરની મમતાનો ત્યાગ) કરે છે, તેથી તેઓને છ આવશ્યક હોય છે. અને તે મુનિઓ કયારે પણ (૧) સ્નાન કરતા નથી, (૨) દાંત સાફ કરતા નથી, (૩) શરીરને ઢાંકવા માટે જરાપણ કપડું રાખતા નથી તથા (૪) રાત્રિના પાછલા ભાગમાં એક પડખે જમીન ઉપર થોડો વખત શયન કરે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૫, શુક્રવાર
તા. ૧૧-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૫, ૬, ૭. પ્રવચન નંબર-૪૮

આ 'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા' (છે). છઠ્ઠી ઢાળનો પાંચમો શ્લોક છે, ચાર શ્લોક થયા. મુનિઓની વ્યાખ્યા છે. મુનિપણું (કહે છે). છેલ્લી ગાથા, છેલ્લી ઢાળ છે ને ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન, શ્રાવકનો દેશવ્રતની વ્યાખ્યા આવી ગઈ. હવે સકળ વ્રતની વ્યાખ્યા (કહે છે) અને પછી સ્વરૂપ આચરણ ચારિત્રની વ્યાખ્યા (કહેશે).

મુનિઓના છ આવશ્યક અને બાકીના સાત મૂળગુણ.

સમતા સમ્હારૈં, થુતિ ઉચારૈં, વંદના જિનદેવકો;
નિત કરૈં શ્રુતિરતિ, કરૈં પ્રતિક્રમ, તજૈં તન અહમેવકો.
જિનકે ન ન્હૌન, ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન;
ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં કછુ શયન એકાસન કરન. ૫.

ઓહો..હો..! અન્વયાર્થ :- 'વીતરાગી મુનિ...' સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને સકળ ચારિત્રથી સહિત છે. એને '(હંમેશાં) સામાયિક સંભારીને કરે છે,...' સમતાનો પ્રયોગ કરે. અંતર વીતરાગપણે કેટલો કાળ હું રહી શકું છું એવો સામાયિકમાં પ્રયોગ કરે. સમતાભાવ... આમ તો મુનિને ત્રણ કષાયનો અભાવ છે. સકલચારિત્ર આદિ પંચ મહાવ્રત આદિ અઠ્યાવીસ મૂળ ગુણના વિકલ્પ હોય છે. એમાં એક સામાયિક પ્રયોગ કરે (છે). શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ અંતર વીતરાગપણાના સ્વભાવના નિર્વિકલ્પ ધ્યાનનો પ્રયોગ કરે. પહેલો સામાયિકનો વિકલ્પ છે. સમજાય છે કાંઈ ? અહીં જાણે કેવળજ્ઞાન પામવાની યોગ્યતા થઈ હોય એવી સામાયિક સમતા હંમેશાં પ્રગટ કરે.

'થુતિ ઉચારૈં,...' જિનેન્દ્ર ભગવાનની સ્તુતિ કરે, વંદન (કરે છે). સમજાણું ? ચોવીસ તીર્થંકર આદિનું સ્તવન કરે. વંદન કરે, ગુરુને વંદન કરે અથવા એકાદ તીર્થંકર જુદા

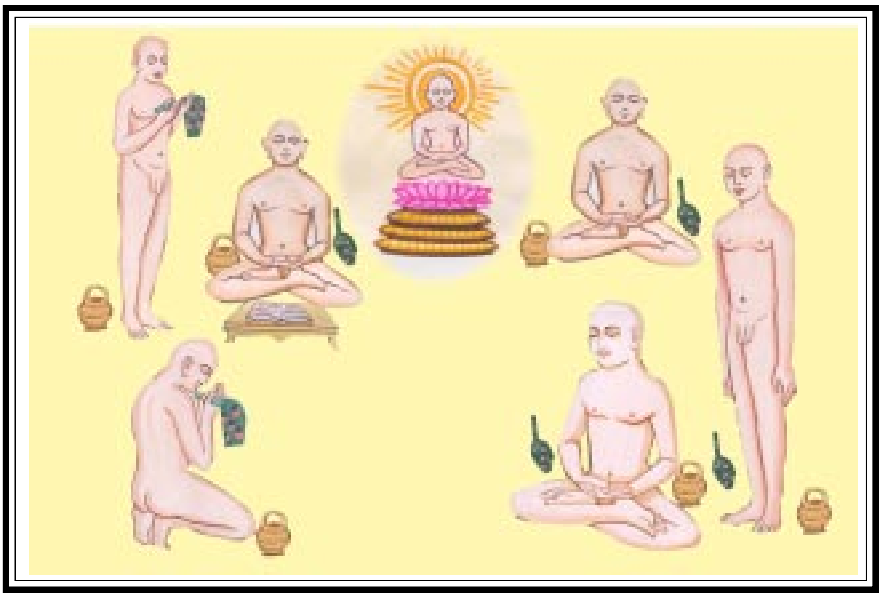

પાડીને વંદન કરે એને વંદન કહે છે. 'સ્વાધ્યાયમાં પ્રેમ કરે છે,...' શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરે. બીજી કોઈ વિકથા, કૂથળી હોતી નથી. ધ્યાન ને સ્વાધ્યાય, ધ્યાન ને સ્વાધ્યાય. મુનિ કાં અંતર ધ્યાનમાં આનંદમાં લીન હોય, બહાર આવે તો શાસ્ત્રની સ્વાધ્યાય (કરે). ચાર અનુયોગમાંથી જે એમને યોગ્ય લાગે તે પ્રકારે (કરે છે). 'પ્રેમ કરે છે, પ્રતિક્રમણ કરે છે,...' અશુભાદિ ભાવ થયા હોય (તો) પાછા હટવાનું પ્રતિક્રમણ કરે.

'શરીરની મમતાને છોડે છે,...' કાયા. વિસર્ગ, વિસર્ગ, વિસર્ગ છે. શરીરની મમતાને... એટલે આવે છે ને ? સામાયિક, વંદના, પડિકમણા, કાઉસગ્ગ, પચ્ચખાણ. 'જિનમુનિઓને...' અને જે મુનિઓને. ઇ દિગંબર સંત જ હોય છે. અંતરમાં ત્રણ કષાયનો નાશ હોય, બહારમાં નગ્ન દશા હોય. જેને 'સ્નાન,...' ન હોય, સ્નાન. નાવાનું હોય નહિ. બ્રહ્મચારી છે એમાં પણ ચારિત્રવંત છે, સકળ ચારિત્ર (છે). એને સ્નાન હોતું નથી.

'દાંત સાફ કરવાપણું હોતા નથી,...' દાંત સાફ ન કરે. છતાં આ 'બનારસીદાસ' તો કહે છે એમાં, ભાઈ ! કહ્યું હતું ને ? સુગંધ. અદંતધોવનની વ્યાખ્યા કરે છે. પાને છે સાધુના અઠ્યાવીસ મૂળગુણના નામ લીધા છે ને એમાં ? ('સમયસાર નાટક'

ચતુર્દશ ગુણસ્થાન અધિકાર, ગાથા–૮૦).

પંચ મહાવ્રત પાલૈ પંચસમિતિ સંભાલૈ,
પંચ ઇંદ્રી જીતિ ભયૌ ભોગી ચિત ચૈનકૌ.
ષટ્ આવશ્યક ક્રિયા દર્વિત ભાવિત સાધૈ,
પ્રાસુક ધરામૈં એક આસન હૈ સૈનકો.
મંજન ન કરૈ કેશ લુંચૈ તન વસ્ત્ર મુંચૈ,
ત્યાગૈ દંતવન પૈ સુગંધ સ્વાસ બૈનકૌ.

જુઓ ! એવી દશા પ્રગટે. કોઈ પ્રશ્ન કરતા હતા ને ? જુઓ ! અહીંયાં (કહે છે). 'દંતધોવને...' કરતા નથી. મુનિ દાંત ધોવન કરે નહિ તો પણ વચન ને શ્વાસમાં સુગંધ નીકળે. એટલી પવિત્રતા વધી ગઈ છે ને પુણ્ય પણ એટલું વધી ગયું છે, જુઓ ! સ્નાન કરે નહિ, દાંત ધોવે નહિ છતાં જેના વચન ને શ્વાસમાં સુગંધ (હોય). અવાજ નીકળે તો સુગંધવાળો અને શ્વાસ પણ નીકળે તો સુગંધવાળો. એવી મુનિની દશા (હોય છે). ભાવલિંગી છઠ્ઠા-સાતમાં ગુણસ્થાનમાં બિરાજમાન (છે) એની આવી દશા થઈ જાય છે. ત્યારે તેને ભાવલિંગી સંત મુનિ કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે ?

'ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન...' જેને એક વસ્ત્રનો કટકો પણ આવરણ ન હોય. વસ્ત્રનો લેવાનો ભાવ હોય ત્યાં મુનિપણું હોઈ શકે નહિ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– મૂર્ચ્છારહિતપણે લ્યે તો શું વાંધો ?

ઉત્તર :– મૂર્ચ્છારહિત રહી શકે જ નહિ. વસ્ત્ર લેવાનો ભાવ છે એ મૂર્છા છે, એ પરિગ્રહ છે. (કોઈ) કહેતા હતા ને ! વસ્ત્ર લેવાનો ભાવ જ મમતા છે. એ મમતા હોય ત્યાં સુધી મુનિપણું હોઈ શકે નહિ. મુનિની દશા એ જ કુદરતી સ્થિતિ છે. વસ્ત્ર નડતું નથી, વસ્ત્ર પ્રત્યેનો રાગ, એ રાગ છે ત્યાં સુધી એને મુનિપણાની દશા હોઈ શકે નહિ એમ કહે છે.

એક જણા કહેતા હતા આ વાત એવી કરે ને વળી પાછું કહે, વસ્ત્ર નડે. એક જણો કહેતો હતો. (સંવત) ૨૦૦૪ની સાલમાં. બ્રાહ્મણ વાત બહુ સૂક્ષ્મ સારી કરે

વળી કહે કે, વસ્ત્ર હોય તો મુનિપણું નહિ. તો શું વસ્ત્ર નડે છે કાંઈ ? શ્વેતાંબર સાધુ હતા. અહીં ચોમાસુ રહ્યા હતા. વિદ્વાન માણસ. અંદર કહે કે, સો એ સો ટકા તમારી વાત સાચી છે, એકે એક, પણ અમલમાં કેમ મુકવી ? એટલે એમ કે, તમે કહો કે અહીં છોડીને રહો. અહીં કોઈને કાંઈ છે નહિ. અહીં તો માર્ગ કહીએ છીએ. કેમ તમારે કરવું, કેમ નહિ, અમારો કોઈને કાંઈ કહેવાનો અધિકાર નથી. એ બહાર એમ બોલ્યા, ભાઈ ! ઇ કહે છે કે એક વિકલ્પ જરીક રાગ આટલો હોય તો પાપ છે અથવા બંધનનું કારણ છે. વળી કહે કે, વસ્ત્ર રાખે તો મુનિપણું નહિ. વસ્ત્ર જડ નડે ? જડ ન નડે, પણ આત્મામાં આનંદભાવ ત્રણ કષાયનો નાશ જેને અંતર પ્રગટ્યો છે એવી દશામાં એટલી સમતા ને વીતરાગતાનો આનંદ છે કે એને વસ્ત્ર લેવાની વૃત્તિનો વિકલ્પ હોઈ શકે નહિ. એવી જ એ ભૂમિકાની દશા છે. સમજાણું ?

'લેશ અંબર-આવરન...' ન હોય. એક થોડોક કટકો લંગોટી જેટલોય કટકો (ન હોય). ઇ એકલાની વાત નથી, અંદર ત્રણ કષાયનો નાશ થઈ અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ કરે છે. સમતા, વીતરાગતામાં અંદર અતીન્દ્રિય આનંદમાં મ્હાલે છે. દંત ધોવન કરે નહિ છતાં વાણી અને શ્વાસમાં સુગંધ નીકળે, સુગંધ નીકળે એવી જેની અંતર દશા–મુનિની ભાવલિંગ દશા થઈ ગઈ છે. એને જૈનશાસનમાં મુનિ અને સાધુ કહેવામાં આવે છે. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– વસ્ત્ર આવી પડે તો શું કરવું ?

ઉત્તર :– આવી ક્યાંથી પડે ? એની મેળે આવતા હશે ઉપરથી ? પોતે ધ્યાનમાં હોય અને કોઈ ઉપર નાખી દે તો જુદી વાત છે.

મુમુક્ષુ :– શ્રાવકો આપે છે.

ઉત્તર :– શું આપે છે શ્રાવક ? મફતમાં આપે છે ન્યાં શ્રાવક ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– આપે, એ તો છે જ ક્યાં, એ તો વસ્તુ જ ક્યાં છે. મુનિને વસ્ત્રના ઉપકરણો ખપે અને એને મુનિ માનવા એની તો વાત ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં જાય છે. ભાઈ ! અત્યાર સુધી બધું એવું જ કર્યું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? આ તો વીતરાગનો

માર્ગ છે. પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર, એમણે મુનિપણાની છઠ્ઠા ગુણસ્થાનની દશા સકલ ચારિત્રવંતની આવી વર્ણવી છે અને એ રીતે છે, બીજી આડી-અવળી કોઈ આઘી-પાછી કહે તો એ વસ્તુને સમજતો નથી.

કહે છે, 'લેશ અંબર-આવરન' ન હોય. 'શરીરને ઢાંકવા માટે કપડું જરા પણ તેઓને હોતું નથી; અને (પિછલી રયનિ મેં) રાત્રિમાં...' દેખો ! 'ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં' ભૂમિમાં પાછલી રાત્રીમાં કહ્યુ -- થોડો વખત '(એકાસન) એક પડખે...' થોડી નિદ્રા લ્યે. જુઓ ! દશા. મુનિ દશા એટલે શું ! ઓહો..હો..! છઠ્ઠું-સાતમું ગુણસ્થાન જેને આનંદમાં પ્રગટ્યું છે એને એક રાત્રીનો પાછલા ભાગમાં થોડીવાર એક કરવટ એટલે એક જ આસને જરીક થોડી નિદ્રા, એક થોડી સહેજ નિદ્રા આવી જાય. ઘડી, બે ઘડીની નિદ્રા નહિ. એક ઘડી નિદ્રા આવે તો મુનિપણું રહે જ નહિ. સમજાય છે કાંઈ ?

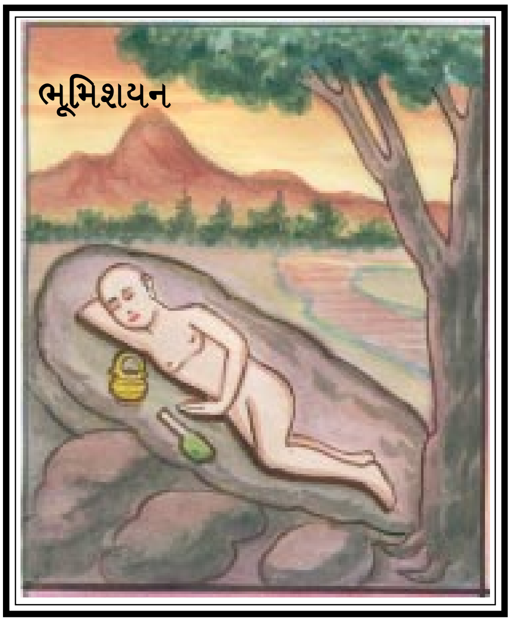

અહીં તો છેલ્લી દશા, છેલ્લી કડી વર્ણવી છે ને ? છેલ્લા ચારિત્રનો અધિકાર (છે). (રાત્રિના) પાછલા ભાગમાં 'એક પડખે થોડો વખત શયન કરે છે.' એવી મુનિની ભાવલિંગી અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવ સહિત વીતરાગ દશા પ્રગટી છે, એવા સકલ ચારિત્રવંતને આવી સ્થિતિ–દશા હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? અંદર લખાણ છે ઇ આવી ગયું.

મુનિઓનાં બાકીનાં ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ

ઇક બાર દિનમેં લૈં અહાર, ખડે અલપ નિજ-પાનમેં;
કચલોંચકરત, ન ડરત પરિષહસોં, લગે નિજ ધ્યાનમેં.
અરિ મિત્ર, મહલ મસાન, કંચન કાંચ, નિંદન થુતિ કરન;
અર્ઘાવતારન અસિ-પ્રહારનમેં સદા સમતા ધરન. ૬.

અન્વયાર્થ :– [તે વીતરાગી મુનિ] (દિનમેં) દિવસમાં (ઇક બાર) એક વાર (ખડે) ઊભા રહીને અને (નિજ-પાનમેં) પોતાના હાથમાં રાખીને (અલપ) થોડો (અહાર) આહાર (લૈં) લે છે, (કચલોંચ) કેશલોંચ (કરત) કરે છે. (નિજ ધ્યાનમેં) પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં (લગે) તત્પર થઇને (પરિષહસોં) બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી (ન ડરત) ડરતા નથી, અને (અરિ મિત્ર) શત્રુ કે મિત્ર, (મહલ મસાન) મહેલ કે સ્મશાન, (કંચન કાંચ) સોનું કે કાંચ, (નિંદન થુતિ કરન) નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર, (અર્ઘાવતારન) પૂજા કરનાર કે (અસિ-પ્રહારનમેં) તરવારથી પ્રહાર કરનાર એ સર્વમાં (સદા) હંમેશાં (સમતા) સમતાભાવ (ધરન) ધારણ કરે છે.

ભાવાર્થ :– તે વીતરાગી મુનિ (૫) દિવસે એક વાર (૬) ઊભા ઊભા પોતાના હાથમાં રાખીને થોડો આહાર લે છે, (૭) કેશનો લોંચ કરે છે; આત્મધ્યાનમાં મગ્ન રહી પરિષહોથી ડરતા નથી અર્થાત્ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો ઉપર જય મેળવે છે, તથા શત્રુ-મિત્ર, સુંદર મહેલ અથવા સ્મશાન, સોનું-કાચ, નિંદક કે સ્તુતિ કરનાર, પૂજા-ભક્તિ કરનાર અથવા તરવાર આદિથી પ્રહાર કરનાર એ બધામાં સમભાવ (રાગ-દ્વેષનો અભાવ) રાખે છે અર્થાત્ કોઇના ઉપર રાગ-દ્વેષ કરતા નથી.

પ્રશ્ન :– સાચો પરિષહજય કોને કહે છે ?

ઉત્તર :– ક્ષુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસ-મચ્છર, ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, નગ્નતા, અરતિ, સ્ત્રી, નિષદ્યા, આક્રોશ, યાચના, સત્કાર-પુરસ્કાર, અલાભ, અદર્શન, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન-એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો છે. ભાવલિંગી મુનિને દરેક સમયે ત્રણ કષાયનો (અનંતાનુબંધી વગેરેનો) અભાવ હોવાથી સ્વરૂપમાં સાવધાનીના

કારણે જેટલા અંશે રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેટલા અંશે તેમને નિરન્તર પરિષહજય હોય છે. વળી ક્ષુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો તેને તે (અજ્ઞાની જીવ) પરિષહસહનતાકહે છે. હવે ઉપાય તો ન કર્યો અને અંતરંગમાં ક્ષુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં દુઃખી થયો તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી થયો, પણ એ તો દુઃખ-સુખરૂપ પરિણામ છે, અને એ જ આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાન છે, એવા ભાવોથી સંવર કેવી રીતે થાય ?

પ્રશ્ન :– ત્યારે કેવી રીતે પરિષહજય થાય ?

ઉત્તર :– તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઇ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે, દુઃખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય પણ જ્ઞેયરૂપથી તેનો જાણવાવાળો જ રહે; એ જ સાચો પરિષહજય છે. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

હવે છઠ્ઠો શ્લોક. 'મુનિઓનાં બાકીનાં ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ.'

ઇક બાર દિનમેં લૈં અહાર, ખડે અલપ નિજ-પાનમેં;
કચલોંચકરત, ન ડરત પરિષહસોં, લગે નિજ ધ્યાનમેં.
અરિ મિત્ર, મહલ મસાન, કંચન કાંચ, નિંદન થુતિ કરન;
અર્ધાવતારન અસિ-પ્રહારનમેં સદા સમતા ધરન. ૬.

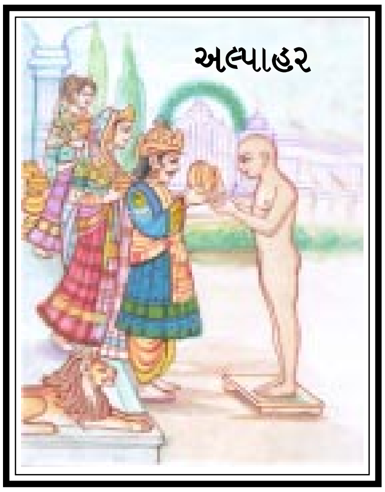

સમજાણું કાંઈ ? જુઓ ! આ મુનિપણાની દશા. અન્વયાર્થ :– '(તે વીતરાગી મુનિ) દિવસમાં એક વાર ઉભા રહીને,...' દિવસમાં એક વાર ઊભા (રહીને)... આહા..હા..! એક જ વાર આહાર. 'નિજ-પાનમેં...' એટલે પોતાના હાથ, પાન એટલે હાથ. 'પોતાના હાથમાં રાખીને (અલ્પ) થોડો આહાર લે છે,...' એક થોડો. ફક્ત શરીરના નિર્વાહ પુરતો વિકલ્પ આવ્યો એટલે લે છે.

'કેશલોંચ કરે છે. (નિજ ધ્યાનમેં) પોતાના

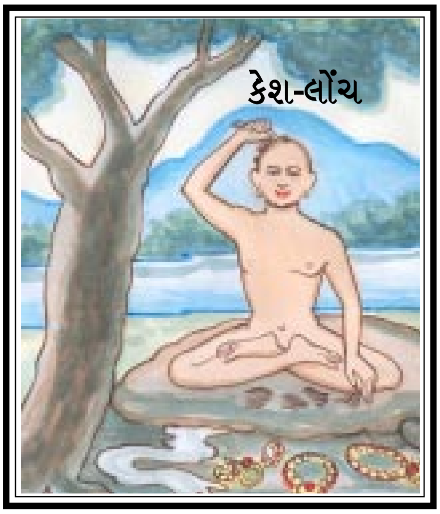

આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને...' દેખો ! ભગવાનઆત્મા ! અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ મુનિને ઘણો આવ્યો હોય છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને પણ, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય એને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવ્યો હોય છે ત્યારે એને સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવાય છે. શ્રાવક થાય એને તો અતીન્દ્રિય આનંદનો વિશેષ સ્વાદ છે. આત્માનો અતીન્દ્રિય આનંદ, એનો આસ્વાદ. મુનિને તો અતીન્દ્રિય આનંદનો આસ્વાદ પ્રચુર સ્વસંવેદન છે.

એથી કહે છે 'પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર...' થાય. અહીં શું કહે છે ? સકળચારિત્રની વ્યાખ્યા છે ને ? વિકલ્પ છે ત્યારે મહાવ્રત આદિના પરિણામ હોય છે. પાછા તદ્દન છૂટીને આત્માના ધ્યાનમાં આવી જાય છે. છઠ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાને મુનિ ઝુલતા હોય. એક દિવસમાં હજારો વાર આનંદમાં (આવે છે). અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ (છે). ક્ષણમાં આહાર લેવાનો કે બોલવાનો કે સાંભળવાનો કે વાંચવાનો વિકલ્પ ઉઠે. ક્ષણમાં અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનો અમૃત સિદ્ધ સમાન આનંદનો અનુભવ લે. એવી દશાને વીતરાગ શાસનમાં મુનિપણું કહેવામાં આવે છે. એવી મુનિપણાની શ્રદ્ધા ન હોય અને બીજી રીતે માને તેની શ્રદ્ધા ખોટી છે.

એ માટે અહીં વર્ણવે છે. 'પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી ડરતા નથી,...' ડરે શું ? જ્યાં આત્માના જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના આનંદની લહેર પડતી હોય છે. આત્માના જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના ઉત્કૃષ્ટ આનંદમાં તૃપ્ત.. તૃપ્ત.. (છે). આત્માની શાંતિમાં તૃપ્ત છે, આત્માની શાંતિમાં તૃપ્ત મુનિ છે. એને પરિષહથી ડર હોય નહિ. જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણે જાણે. એટલો આનંદ અંદર (વધી ગયો છે), જેને ગણધર નમસ્કાર કરે. મુનિ એટલે જેને ગણધર નમસ્કાર કરે ! (તેઓ) ચૌદ પૂર્વ ને બાર અંગની રચના અંતર્મુહૂર્તમાં કરે (ત્યારે ઉચ્ચારે છે) નમો લોએ (સવ્વ સાહૂણં). હે સંત ! આવી જેને અંતર દશા હોય એવા ભાવલિંગીને ગણધર પણ પાંચ નવકારમાં

સ્મરણ કરીને નમસ્કાર કરે છે. એવી દશા મુનિની, પરમેશ્વર પદ એ તો ! આહા..હા..! 'બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી ડરતા નથી,...' હવે બબ્બે બોલ લે છે.

'શત્રુ કે મિત્ર,...' બેયમાં સમતા છે. આ મારા શત્રુ છે ને આ મારા પ્રિય મિત્ર છે એવું એને હોતું નથી. અનુકૂળ – એની સેવા કરનારા મિત્ર ઉપર જેને પ્રેમ નથી અને વિરોધ, નિંદા કરનાર, મારનાર, પ્રહાર કરનાર ઉપર દ્વેષ નથી. એવી વીતરાગતા અંતર પ્રગટેલી હોય છે. 'મહેલ કે સ્મશાન,...' બધા બબ્બે બોલ છે, હોં ! મહેલ ને મસાન. એ કોઈ મહેલ હોય ઊંચો કે સ્મશાન હો બેયમાં સમભાવ (છે). બેયમાં જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણે મુનિને વીતરાગભાવ વર્તે છે. મસાનમાં ઠીક નહિ, મહેલમાં ઠીક એવો એને વિકલ્પ હોતો નથી. આહા..હા..!

'સોનું કે કાંચ, (કંચન કાંચ)...' સોનું કે કાચનો ટુકડો, બેય સરખા છે. અને હીરાની ખાણ ક્યાંક જ્યાં દેખે તો મનમાં એમ ન થાય કે, લાવ કોઈક શ્રાવકને બતાવી દઉં. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! જેને બધી ધૂળ સરખી છે. હીરાની ખાણ દેખાય કે કાચના ટુકડા દેખાય. જ્યાં સમતા આત્માના આનંદ અતીન્દ્રિય આનંદની લહેજમાં પડ્યા છે એ અતીન્દ્રિય આનંદને હિલોળે હિલે છે. આહા..હા..! કહો, સમજાણું કાંઈ ?

કેટલો હશે આનંદ ? આ બધા તમારે... જુઓ ! ઓલામાં.. મેં કીધું, જુઓ ! કેવા મજા કરે છે આ પૈસાવાળા છે માટે ને ? મેં એક જણાને કહ્યું. ભક્તિમાં કહેતા હતા ને ? ક્યાં ગયો ? પેલો છોકરો હતો ને ? જુઓ ! જુઓ ! આ શેઠિયા, જુઓ ! આ કેવી મજા કરે છે ! પૈસાને લઈને મજા કરતા હશે ને ? જુઓ ! અવાજ કાઢે છે. (તો એણે કહ્યું), ના, ના પૈસાને લઈને નહિ, પૈસા લઈને સુખ નથી એમ કહેતો હતો. (આપણા મુમુક્ષુનો) છોકરો છે ને ? અહીં બેઠો હતો. મેં કીધું, આ જુઓ ! આ શેઠિયા છે, ત્યાંથી અહીં મોટેમોટેથી અવાજ આવે છે. એ પૈસા છોકરાઓને છે ને એને માટે આ બધું થાતું હશે કે નહિ ? મજા માણતા હશે કે નહિ ? એણે કહ્યું, ના, ના એવું નથી.

સોનું ને કંચન બેમાં (સમભાવ છે). આત્માની શાંતિ જેને – મુનિને અંતરમાં વીતરાગી દશા પ્રગટી (છે). સમ્યગ્દૃષ્ટિને વીતરાગતાનો અંશ પ્રગટ્યો છે. શ્રાવકને

વીતરાગતાની ઉગ્રતા થોડી વધી છે, મુનિને તો વીતરાગતા ઘણી વધી ગઈ છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિને મિથ્યાત્વ ટળીને અનંતાનુબંધી ટળ્યો એટલે વીતરાગતાનો અંશ સદાય વર્તે છે. આહા..હા..! શ્રાવક પણ સાચા શ્રાવક, હોં ! વાડાની વાત નથી. સાચા શ્રાવકને પણ સમ્યગ્દર્શન સહિત બે કષાયનો અભાવ (થયો છે). એને વીતરાગતાના અંશની વૃદ્ધિ (થઈ છે). ચોથા ગુણસ્થાનવાળા સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ કરતા વીતરાગતાનો અંશ શ્રાવકને વધી ગયેલો હોય છે, એને શ્રાવક કહેવામાં આવે છે. અને મુનિને તો વીતરાગતાનો અંશ એટલો વધ્યો (છે), ત્રણ કષાયનો અભાવ (થયો છે), એક સંજ્વલનનો કષાય– થોડો વિકલ્પ રહ્યો (છે).

(અહીંયાં) કહે છે, એ કાચ ને સોનું (બેયમાં) સમતા (છે). 'નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર,...' પ્રત્યે સમભાવ. મારી નિંદા-સ્તુતિ કરે કોણ ? એમ માને છે. સમજાય છે કાંઈ ? નિંદા અને સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે સમભાવ... સમભાવ... સમભાવ... વીતરાગતા વર્તે છે. '(અર્ધાવતારન) પૂજા કરનાર કે અને તરવારથી પ્રહાર કરનાર એ સર્વમાં હંમેશાં સમતાભાવ ધારણ કરે છે.' આહા..હા..! શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... ખળભળાટ કાંઈ ન મળે. બધો કોલાહલ મટી ગયો. મુનિને વીતરાગતા પ્રગટી છે ને ? ત્રણ કષાયનો નાશ થયો છે. શાંત.. શાંત.. શાંત.. અંદર ઠરીને હિમ જેવા થઈ ગયા છે. એવું ચારિત્ર પ્રગટ્યું છે. કહે છે, એ 'હંમેશાં સમતાભાવ ધારણ કરે છે.' લ્યો ! એ ખુલાસો આવી ગયો. (ભાવાર્થમાં) જરીક ખુલાસો કરે છે, પ્રશ્ન છે ને ?

પ્રશ્ન :– 'સાચો પરિષહજય કોને કહે છે ?'

પેલો ભાવાર્થ તો આવી ગયો. સાચો પરિષહજય. પરિષહ કહે છે ને ? પરિષહ. વીતરાગ માર્ગમાં કોને પરિષહજય કહેવામાં આવે છે ? 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં એ ખુલાસો કર્યો છે. પરિષહ (એટલે) બહારથી આમ સહન કરે એમ નહિ.

ઉત્તર :– 'ક્ષુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસ-મચ્છર, ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, નગ્નતા, અરતિ, સ્ત્રી, નિષદ્યા, આક્રોશ, યાચના, સત્કાર-પુરસ્કાર, અલાભ, અદર્શન, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન - એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો છે. ભાવલિંગી મુનિને દરેક સમયે ત્રણ કષાયનો (અનંતાનુબંધી વગેરેનો) અભાવ હોવાથી સ્વરૂપમાં સાવધાનીના કારણે જેટલા અંશે રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ થતી નથી,...' સમજાણું કાંઈ ?

દરેક સમયે જ્યાં ત્રણ કષાયનો અભાવ છે, વીતરાગતાની અંતર દશા તો પ્રગટી છે. 'તેટલા અંશે તેમને નિરન્તર પરિષહજય હોય છે.' જુઓ ! જેટલા અંશે ત્રણ કષાયનો નાશ થઈને વીતરાગતા થઈ ને એટલો તો સદાય પરિષહજય હોય છે.

'વળી ક્ષુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો તેને તે (અજ્ઞાની જીવ) પરિષહસહનતા કહે છે. હવે ઉપાય તો ન કર્યો...' આ 'ટોડરમલ્લજી'ની વાત છે. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'(માં) કહે છે. 'અને અંતરંગમાં ક્ષુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં દુઃખી થયો...' ક્ષુધા લાગી એમાં અનિષ્ટ, અનિષ્ટ લાગ્યું. એ તો દ્વેષ થયો. 'તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી થયો,...' આહાર મળતા અંદર રતિ થઈ. 'પણ એ તો દુઃખ-સુખરૂપ પરિણામ છે,...' એ કાંઈ પરિષહજય નથી. દુઃખરૂપ પરિણામ 'અને એ જ આર્ત-રૌદ્રધ્યાન છે,...' એને આર્તધ્યાન ને રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. 'એવા ભાવોથી સંવર કેવી રીતે થાય ?' એ ભાવથી કાંઈ સંવર હોય નહિ. ક્ષુધા અનિષ્ટ લાગે અને પેટમાં આહાર પડે ત્યારે આમ હા..શ (થાય). એક જણો કહેતો હતો, આહાર જ્યારે હોય ને ? આહાર વખતે સાતમું ગુણસ્થાન આવી જાય. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :– પેટમાં આવી જાય ને એટલે શાંતિ લાગે.

ઉત્તર :– પણ શાંતિ શેની ? એ તો રતિ છે. આહાર પડ્યો, ક્ષુધા લાગી હતી ત્યારે અનિષ્ટ લાગ્યું હતું. એ કાંઈ પરિષહજય નથી અને એ કાંઈ શાંતિ નથી અને આહાર પડતા હા..શ..! (થઈ). તૃષા બહુ લાગી ને મોસંબીનું પાણી પડે એ તો રતિ થઈ, એ પરિષહજય નથી. સમજાણું ? એવા ભાવ...

પ્રશ્ન :– 'ત્યારે કેવી રીતે પરિષહજય થાય ?' 'ટોડરમલ્લજી' કહે છે કે,

ઉત્તર :– 'તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે,...' જુઓ ! ઇષ્ટ-અનિષ્ટ. એ ક્ષુધા છે તે અનિષ્ટ છે અને આહાર મળ્યો તે ઇષ્ટ છે – બેય માન્યતા મિથ્યાત્વ છે. પ્રતિકૂળ પદાર્થ અનિષ્ટ અને અનુકૂળ પદાર્થ ઇષ્ટ, એ માન્યતા જ ભ્રમ, અજ્ઞાન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? કોઈ પદાર્થ પ્રતિકૂળ-અનુકૂળ છે નહિ. અનુકૂળમાં પ્રિતી અને પ્રતિકૂળમાં દ્વેષ એ તો આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન થયું. એમાં પરિષહજય નથી. ત્યાં ધર્મ ન આવ્યો, એમાં ધર્મધ્યાન ન આવ્યું. ધર્મધ્યાન શી રીતે ?

'તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે,...' હું એક જ્ઞાન સ્વરૂપ છું, એ પદાર્થ મારા જ્ઞેય છે. જ્ઞેય છે – જાણવા લાયક છે, ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે નહિ. ભાઈ ! ઇષ્ટ-અનિષ્ટ હશે કે નહિ ? આ વીંછી અનિષ્ટ નહિ ? વીંછી. આવો મોટો ઠાકરીયો વીંછી કરડતો હોય. એ બધા પદાર્થો જાણવા લાયક જ્ઞેય છે. આત્મા જાણનાર જ્ઞાન છે. એ બે વચ્ચે આ પ્રકારનો સંબંધ છે. તેથી અતિરેક સંબંધ કરીને, વિશેષ સંબંધ કરીને એમ માને કે, આ મને ઠીક નથી, એ મિથ્યાભ્રાંતિમાં ઉત્પન્ન કરેલો ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..!

'તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે, દુઃખના કારણો મળતાં દુઃખી ન થાય...' એ અનિષ્ટ સામગ્રી લાખ-કરોડ હોય તો દુઃખ ન થાય એવા સમતા પરિણામ (હોય) તેને પરિષહજય કહે છે. 'તથા સુખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય...' આહાર, પાણી અનુકૂળ મળે, ઠંડી હવા મળે, સારા ગામડા અને સારા રહેવાના સ્થાન, ઠંડી હવા ને આમ તૃષા લાગી હોય ને (પાણી) મળે. એવા કારણ મળતાં એ સુખી ન થાય. સુખી થાય તો રાગ થયો એ તો. 'પણ જ્ઞેયરૂપથી તેને જાણવાવાળો જ રહે; એ જ સાચો પરિષહજય છે.' પરિષહજયની આ વ્યાખ્યા (છે). સમજાણું કાંઈ ? (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨) સમજાણું ?

મુનિઓનાં તપ, ધર્મ, વિહાર તથા સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર

તપ તપૈં દ્વાદશ, ધરૈં વૃષ દશ, રતનત્રય સેવૈં સદા;
મુનિ સાથમેં વા એક વિચરૈં, ચહૈં નહિં ભવસુખ કદા.
યોં હૈ સકલ સંયમ ચરિત, સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ;
જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ, મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ. ૭.

અન્વયાર્થ :– [તે વીતરાગી મુનિ હંમેશાં] (દ્વાદશ) બાર પ્રકારના (તપ તપૈં) તપ કરે છે, (દશ) દશ પ્રકારના (વૃષ) ધર્મને (ધરૈં) ધારણ કરે છે અને (રતનત્રય) સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) હંમેશાં (સેવૈં) સેવન કરે છે, (મુનિ સાથમેં) મુનિઓના સંઘમાં (વા) અથવા (એક) એકલા (વિચરૈં) વિચરે છે, અને (કદા) કોઇ પણ વખત (ભવસુખ) સંસારના સુખોને (નહિં ચહૈં) ચાહતા નથી. (યોં) આ પ્રકારે (સકલ સંયમ ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર (હૈ) છે; (અબ) હવે (સ્વરૂપાચરન) સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (સુનિયે) સાંભળો. (જિસ) જે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર [સ્વરૂપમાં રમણતારૂપ ચારિત્ર] (હોત) પ્રગટ થતાં (આપની) પોતાના આત્માની (નિધિ) જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ (પ્રગટૈ) પ્રગટ થાય છે, તથા (પરકી) પર વસ્તુઓ તરફની (સબ) બધાં પ્રકારની (પ્રવૃત્તિ) પ્રવૃત્તિ (મિટૈ) મટી જાય છે.

ભાવાર્થ :– (૧) ભાવલિંગી મુનિને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં લીન રહીને પ્રતપવું-પ્રતાપવંત વર્તવું તે તપ છે અને હઠ વિના છ. ૧૨ બાર પ્રકારના તપના શુભ વિકલ્પ હોય છે તે વ્યવહાર તપ છે. વીતરાગભાવરૂપ ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે. ભાવલિંગી મુનિને ઉપર કહ્યાં તેવાં તપ અને ધર્મનું આચરણ હોય છે. તેઓ મુનિઓના સંઘ સાથે અથવા એકલા વિહાર કરે છે. કોઇ પણ સમયે સંસારના સુખને ઇચ્છતા નથી. આ રીતે સકલ ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.

(૨) અજ્ઞાની જીવ અનશન આદિ તપથી નિર્જરા માને છે, પણ કેવળ બાહ્ય તપ જ કરવાથી તો નિર્જરા થાય નહિ. શુદ્ધોપયોગ નિર્જરાનું કારણ છે તેથી ઉપચારથી તપને પણ નિર્જરાનું કારણ કહ્યું છે. જો બાહ્ય દુઃખ સહન કરવું એ જ નિર્જરાનું કારણ

હોય તો પશુ વગેરે પણ ભૂખ-તૃષાદિ સહન કરે છે.

પ્રશ્ન :– એ તો પરાધીનપણે સહે છે, પણ સ્વાધીનપણે ધર્મ-બુદ્ધિથી ઉપવાસ આદિ તપ કરે તેને તો નિર્જરા થાય છે ?

ઉત્તર :– ધર્મબુદ્ધિથી બાહ્ય ઉપવાસાદિક કરે ત્યાં ઉપયોગ તો અશુભ, શુભ વા શુદ્ધરૂપ જેમ પરિણમે તેમ પરિણમો. ઉપવાસના પ્રમાણમાં જો નિર્જરા થાય તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસાદિક જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહિ, કારણ કે પરિણામ દુષ્ટ થતાં ઉપવાસ આદિ કરતાં પણ નિર્જરા થવી કેમ સંભવે ? અહીં જો એમ કહેશો કે અશુભ-શુભ-શુદ્ધરૂપ ઉપયોગ પરિણમે તે અનુસાર બંધ-નિર્જરા છે, તો ઉપવાસ આદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ક્યાં રહ્યું ? ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બંધના કારણ ક્યા, તથા શુદ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ કર્યાં.

પ્રશ્ન :– જો એમ છે તો અનશન આદિને તપ સંજ્ઞા કેવી રીતે કહી ?

ઉત્તર :– તેને બાહ્ય તપ કહ્યા છે, બાહ્યનો અર્થ એ છે કે બહાર બીજાઓને દેખાય કે આ તપસ્વી છે, પણ પોતે તો જેવો અંતરંગ પરિણામ થશે તેવું ફળ પામશે.

(૩) વળી અંતરંગ તપોમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે તે તે બાહ્ય તપ જેવું જ જાણવું-જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે, તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બાહ્ય સાધન પણ અંતરંગ તપ નથી.

પરંતુ એવું બાહ્ય પ્રવર્તન થતાં જે અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય તેનું નામ અંતરંગ તપ જાણવું, અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે, બંધ થતો નથી. વળી એ શુદ્ધતાનો અલ્પ અંશ પણ રહે તો જેટલી શુદ્ધતા થઇ તેનાથી તો નિર્જરા છે તથા જેટલો શુભભાવ છે તેનાથી તો બંધ છે. એ પ્રમાણે અનશન આદિ ક્રિયાને તપસંજ્ઞા ઉપચારથી છે એમ જાણવું, અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યો છે. વ્યવહાર અને ઉપચારનો એક અર્થ છે.

ઘણું શું કહીએ ? એટલું જ સમજી લેવું કે-નિશ્ચય-ધર્મ તો વીતરાગભાવ છે તથા અન્ય અનેક પ્રકારના ભેદો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે તેને

વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંજ્ઞા જાણવી. આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી તેથી તેને નિર્જરાનું-તપનું પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૩ થી ૨૩૬)

પ્રશ્ન :– ક્રોધાદિનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમાદિ કયારે થાય ?

ઉત્તર :– બંધાદિના ભયથી વા સ્વર્ગ-મોક્ષની ઇચ્છાથી (અજ્ઞાની જીવ) ક્રોધાદિક કરતો નથી, પણ ત્યાં ક્રોધમાનાદિ કરવાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી. જેમ કોઇ રાજાદિકના ભયથી વા મોટાઇ-આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી તો તેને ત્યાગી કહી શકાય નહિ; તે જ પ્રમાણે આ પણ ક્રોધાદિનો ત્યાગી નથી. તે કેવી રીતે ત્યાગી હોય ? કે જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં ક્રોધાદિ થાય છે, પણ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઇ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે ત્યારે સ્વયં ક્રોધાદિક ઊપજતાં નથી અને ત્યારે જ સાચા ક્ષમાદિ થાય છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

(૪) હવે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રનું વર્ણન ગાથા ૮ માં કહેશે તે સાંભળો. જે પ્રગટ થવાથી પોતાના આત્માની અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય વગેરે શક્તિઓનો પૂર્ણ વિકાસ પ્રગટ થાય છે અને પરપદાર્થ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે તે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર છે.

હવે 'મુનિઓના તપ, ધર્મ,...' મુનિઓના તપ. મુનિઓનો ધર્મ દસ પ્રકારના છે ને ? એનો 'વિહાર તથા સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર.' એની વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે.

તપ તપૈં દ્વાદશ, ધરૈં વૃષ દશ, રત્નત્રય સેવૈં સદા;
મુનિ સાથમેં વા એક વિચરૈં, ચહૈં નહિં ભવસુખ કદા.
યોં હૈ સકલ સંયમ ચરિત, સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ;
જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ, મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ. ૭.

આ સકલચારિત્ર લીધું, પહેલા દેશચારિત્ર હતું ને ? આ સકળ (ચારિત્ર) લીધું. એકલા સ્વરૂપાચરણમાં વિકલ્પ સાધન નથી. અન્વયાર્થ :– '(તે વીતરાગી મુનિ હંમેશાં)

બાર પ્રકારના તપ કરે છે,...' હંમેશાં અનશન, ઉણોદરી, રસપરિત્યાગ, કાયક્લેશ, વૃત્તિપરિસંખ્યાન, વિવિક્તશય્યાસન, પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ, સજ્ઝાય, ધ્યાન વ્યુત્સર્ગ એમ હંમેશાં બાર પ્રકારના તપ કરે છે છતાં વીતરાગતા વર્તે.

'દસ પ્રકારના ધર્મને ધારણ કરે છે...' ઉત્તમ ક્ષમા, ઉત્તમ નિર્માનતા આદિ હંમેશાં ધારણ કરે છે. વીતરાગ મુનિ તો ગુણના સમૂહ, એકલા ગુણના પોટલા ! આહા..! સમજાય છે કાંઈ ? શ્રાવકની દશા કરતા મુનિદશા તો ગુણના પોટલા, ગુણના ગાંસડા ! એકલો આનંદ... આનંદ... આનંદ... અતીન્દ્રિય વીતરાગતા વર્તે, અતીન્દ્રિય આનંદની વીતરાગતા વર્તે ! એ મુનિપણામાં દસ પ્રકારનો ધર્મ ધારણ કરે છે. ક્ષમા, શાંતિ, નિર્લોભતા આદિ. સમજાય છે ?

'અને સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું હંમેશાં સેવન કરે છે,...' મુનિ સમ્યગ્દર્શન (અર્થાત્) આત્મા અખંડ આનંદકંદની અનુભવમાં પ્રતીતિ થઈને સમ્યગ્દર્શનને હંમેશાં સેવે છે, નિરંતર, એમ કહે છે. કોઈ સમય સમ્યગ્દર્શન વિનાનો હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? મુનિ એને કહીએ કે, જેને એક સમયમાત્ર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન (વિનાનો ન હોય). સમ્યગ્દર્શન એટલે અખંડ મુખ્ય આનંદ સ્વરૂપ ધ્રુવ, એને આશ્રયે થયેલી સમ્યક્ પ્રતીતિ. એને આ ધ્રુવનું ધ્યેય કદી એક સમય પણ ખસે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

એમ સમ્યગ્જ્ઞાન (અર્થાત્) આત્માનું જ્ઞાન, આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એક સમય પણ ખસે નહિ. અને સમ્યક્ચારિત્ર (અર્થાત્) સ્વરૂપમાં સ્થિરતા. મુનિને જે અરાગી વીતરાગી પરિણતિ પ્રગટી છે એ એક સમય પણ ખસે નહિ. આહા..હા..! સમજાય છે ? ઊંઘમાં થોડી–જરી નિંદ્રા હોય તો પણ આ રત્નત્રય એને હોય છે. જાગતો હોય તો પણ હોય છે, ચાલતો હોય તો હોય છે. જંગલ જવાની ક્રિયામાં બેઠો હોય તો પણ તેને રત્નત્રય નિરંતર (વર્તે છે). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વીતરાગી દશા ત્યાં પણ વર્તે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

શ્રાવકને બે કષાયનો નાશ થયો છે અને જેટલી સમ્યગ્દર્શન આદિ સ્થિરતા પ્રગટી છે એટલી એને પણ સદાય છે. એને એ છે. નિદ્રામાં હોય, ભોગમાં હોય કે વેપાર-ધંધામાં બેઠો દેખાય છતાં શ્રાવક તો એને કહીએ જેને બે કષાયના અભાવની

વીતરાગતા સદાય વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..! કહો, ભાઈ !

લડાઈમાં ઉભો હોય તો સમ્યગ્દૃષ્ટિને એક કષાયનો અભાવ ને ભ્રાંતિનો નાશ સ્વરૂપ આચરણની સ્થિરતાનો અંશ તો ત્યાં સદાય વર્તે છે, લડાઈમાં હોય તો પણ. સમજાય છે કાંઈ ? એને – શ્રાવકને સમકિતી કહેવાય. મુનિની દશાની તો વાત શું કરવી છેલ્લી, અલૌકિક ! જેને અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન લેવાની તૈયારી છે.

તે 'સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) સેવન કરે છે,...' છે ને સદા ? હંમેશાં. જોયું ? 'તપ તપૈં દ્વાદશ, ધરૈં વૃષ દશ, ધર્મ દશ, રત્નત્રય સેવૈં સદા;...' આહા..હા..! રત્નત્રય શ્રાવકને હજી ચારિત્ર સકલચારિત્ર નથી એટલે થોડું છે. ચોથા ગુણસ્થાનમાં એ દેશવ્રતના વિકલ્પો નથી. એને સ્વરૂપાચરણનો અંશ સદાય છે. સમજાય છે ? આ મુનિને તો સમ્યગ્દર્શન આત્માના અનુભવની પ્રતીત, આત્માનું જ્ઞાન, આત્મામાં ત્રણ કષાયના ભાવની વીતરાગતા સદા નિરંતર ચોવીસ કલાક હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મરૂપે પરિણમ્યો છે ને ? ધર્મ એને કહીએ ને ? આત્મા ધર્મરૂપે પરિણમિ ગયો છે. આવે છે ને ? ભાઈ ! નહિ ? 'પ્રવચનસાર' શુભે પરિણમેલો શુભ, અશુભે પરિણમેલો અશુભ ને શુદ્ધે પરિણમેલો શુદ્ધ. ધર્મે પરિણમેલો ધર્મી, ધર્મી પરિણમી ગયો છે, એને હવે આમ કાંઈ કરવું (એમ) નથી. તેટલી ત્રણ કષાયના નાશની વીતરાગતા આનંદની અંદર પરિણમી ગઈ છે, એ આત્મા જ ધર્મરૂપે થઈ ગયો છે. એ આત્મા છે સદાય માટે સદાય ધર્મરૂપ પરિણમન ચાલુ છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

રત્નત્રયને સદા સેવે. બાકી તો અહીં તપ ને એ બધુ લીધું છે. મુનિ પછી રહે શી રીતે ? કહે છે. એ તો મુનિનો તપ ને ધર્મ કીધો. હવે વિહાર (કહે છે). '(મુનિ સાથમાં) મુનિઓના સંઘમાં અથવા એકલા વિચરે છે,...' બે-ચાર સાધુ ભેગા રહે અથવા એકલા પણ (રહે). આત્મધ્યાનની મસ્તીવાળા સ્વતંત્ર આત્માના આનંદ ને અનુભવતા એકલા પણ રહે. 'કોઈ પણ વખત (ભવસુખ) સંસારના સુખોને ચાહતા નથી.' સમજાણું ? ચહૈં નહિ ભવસુખ કદા.' આત્માના આનંદમાં, અતીન્દ્રિય આનંદની લહેરમાં પડ્યા છે. એ કોઈ દિ' સુખની ઇચ્છા (કરતા નથી કે) આવું હોય તો ઠીક, આ

હોય તો ઠીક, ઊની-ઊની દાળ હોય તો ઠીક કે ઊના-ઊના ભજીયા ખાતા હોય કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :– ભજીયા તો ઊના ઊના જ ખવાય.

ઉત્તર :– મુનિને ઇચ્છા હોતી નથી. આહા..હા..! આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદના આનંદનો અનુભવ વેદે છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ-ભોજન હંમેશાં કરે છે. મુનિ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ-ભોજન કરે છે. પાન—સુધારસના–અમૃતના પાણી પીવે છે, એને આવા સુખની ઇચ્છા હોતી નથી. સ્વર્ગની ઇન્દ્રાણી ચળાવવા આવે તો ચળે નહિ. સમજાણું ?

એ 'સંસારના સુખોને ચાહતા નથી. આ પ્રકારે (સકલ સંયમ ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર છે;...' લ્યો ! પહેલા દેશવિરત કહ્યું હતું ને એના પાછી આ સકલ ચારિત્ર કહ્યું. મુનિના પંચ મહાવ્રત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ વગેરે.

મુમુક્ષુ :– મહાનતા થઈ...

ઉત્તર :– મહાનતા થઈ તો જાણે. મહાનતા એનો અર્થ છે કે જ્ઞાન કર્યું. પૂર્વનું યાદ આવે છે એ જુદી વાત છે. જ્ઞાન તો કેવળીને નથી ? જ્ઞાન તો ત્રણકાળ, ત્રણલોકનું થાય છે. જ્ઞાનમાં જાણે કે, આહો..હો..! દુનિયા. ગતકાળમાં આમ જાણતા ને માનતા. એ તો જ્ઞાન કર્યું. સમજાણું કાંઈ ? જ્ઞાન તો કેવળી ત્રણકાળનું કરે છે કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :– અહીં વિકલ્પ થાય છે ?

ઉત્તર :– વિકલ્પ નહિ જ્ઞાન થાય છે એમ કહું છું. જ્ઞાનમાં પહેલાની વાત જણાય કે, આમ પહેલા હતું એ જાણ્યું છે. એમાં જાણવામાં શું આવ્યું ? સમજાણું ? સંસારના ભોગો જેટલા આ છે ઇ કેવળી જાણે છે કે નહિ ? કેવળીને રાગ આવે છે ? એમ આને એકસાથે છે, જેટલી સમતા પ્રગટી એકસાથે છે. સમતાની સાથે જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણું સાથે જ છે. પૂર્વનું યાદ આવે એ તો જ્ઞાન થયું, તેથી દુઃખ થયું એમ છે કાંઈ ? વિકલ્પ પણ છે, વિકલ્પ છે તો યાદ (આવ્યું) એમ પણ કાંઈ નથી. જાણે છે. ગતકાળ-ભૂતકાળ જાણે છે. (એ) 'સકલ સંયમ ચારિત્ર છે;...'

'હવે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર સાંભળો.' લ્યો ! એ સ્વરૂપમાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં સ્થિર

થઈ જાય એની વાત કરી. સકલ ચારિત્રમાં અઠ્યાવીસ મૂળગુણ સહિત, ત્રણ કષાયભાવ રહિત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ સહિતની વાત કરી. હવે જ્યાં વિકલ્પ આદિ સાધન ને એકલું સ્વરૂપાચરણ (છે તેની) વાત કરે છે. સ્વરૂપાચરણ તો એટલું છે એને પણ વિશેષ સ્વરૂપ આચરણ સ્થિરતાથી હવે વાત કરે છે.

'સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર સાંભળો.' જોયું ? સમજાણું ? એ સ્વરૂપાચરણનો અંશ તો ચોથે ગુણસ્થાનથી હોય છે. એ વાત પહેલા થઈ ગઈ હતી. પેલામાં હતું ને ? 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશીકા'. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય એને સ્વરૂપાચારણ-ચારિત્ર (સહિત) અનંતાબંધીનો અભાવ હોય. એટલો શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ દૃષ્ટિમાં અને સ્થિરતાના અંશમાં એટલો વર્તતો હોય છે. અહીંયાં વિશેષ ચારિત્રની અપેક્ષા વિશેષ છે.

'જે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર પ્રગટ થતાં (આપની) પોતાના આત્માની જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ...' ખજાનો. ઓહો..! સ્વરૂપમાં ઠરતાં (જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ પ્રગટ થઈ). કોઈ એમાંથી આમ લઈ કે, જુઓ ! આ તો સકલચારિત્ર કીધું પછી એકલું સ્વરૂપ ચારિત્ર સાતમેથી (હોય). અહીંયાં વાત તો ઉત્કૃષ્ટની એમ કહેવા માંગે છે, વાત તો એ કહેવા માંગે છે. સમજાણું ? કારણ કે, સકલચારિત્ર અને અઠ્યાવીસ મૂળગુણ સહિતનો ત્રણ કષાયનો અભાવ (થયો) એટલું ચારિત્ર છે, પણ વિકલ્પ છે હજી એ રહિત હવે સ્થિરતા બતાવવા માંગે છે. પણ એથી સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર સાતમે જ હોય અને નીચે ન હોય એમ નથી. આ તો ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની અપેક્ષાનું સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (કહે છે). છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિને ત્રણ કષાયનો નાશ એટલું તો ચારિત્ર સ્વરૂપ આનંદ વીતરાગ છે. પણ અઠ્યાવીસ મૂળગુણના વિકલ્પો છે એનો અભાવ કરીને ઠરે છે એની વાત હવે લેવા માંગે છે.

પોતાના આત્મામાં ધ્યાનમાં જ્યાં લીન થયો (તો) કહે છે (કે), એકલું સ્વરૂપનું આચરણ એકલું. 'આત્માની જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ પ્રગટ થાય છે,...' અંતરમાં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ જે છે એ એકાકાર ધ્યાન કરતા પ્રગટ થાય છે. 'તથા પર વસ્તુઓ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ મટી જાય છે.' લ્યો ! વિકલ્પ આદિ બધાં મટી જાય છે.

ભાવાર્થ :– '(૧) ભાવલિંગી મુનિને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં લીન રહીને પ્રતપવું-પ્રતાપવંત વર્તવું તે તપ છે...' આ તપની થોડી વ્યાખ્યા કરી. પહેલો 'તપ' શબ્દ

છે ને ? તપ. પહેલો 'તપ' શબ્દ છે, જુઓ ! 'તપ તપૈં...' મુનિ આવો તપ તપે. 'હઠ વિના બાર પ્રકારના તપના શુભ વિકલ્પ હોય છે...' અનશન, ઉણોદરી આદિનો વિકલ્પ હોય છે. 'તે વ્યવહાર તપ છે.' એ નિશ્ચય તપ તો આનંદનું તપવું, અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનું પ્રગટવું એ નિશ્ચય તપ (છે). બાર પ્રકારના તપનો વિકલ્પ એ વ્યવહાર તપ પુણ્યબંધનું કારણ છે.

'વીતરાગભાવરૂપ ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે.' બીજી વ્યાખ્યા (કરી). વીતરાગભાવરૂપ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન સહિત 'ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે. ભાવલિંગી મુનિને ઉપર કહ્યાં તેવાં તપ અને ધર્મનું આચરણ હોય છે.' અંદરમાં. આહા..! મુનિ પંચ પરમેશ્વર એકલો ધર્મ થવા જ નીકળ્યો. 'તેઓ મુનિઓના સંઘ સાથે અથવા એકલા વિહાર કરે છે. કોઈ પણ સમયે સંસારના સુખને ઇચ્છતા નથી. આ રીતે સકલ ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.' લ્યો ! હવે જરીક 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'ની થોડી વાત નાખે છે.

'(૨) અજ્ઞાની જીવ અનશન આદિ તપથી નિર્જરા માને છે,...' અજ્ઞાની (એમ માને છે) આહાર, પાણી છોડ્યા માટે આપણને તપ થઈ ગયું.

મુમુક્ષુ :– ....

ઉત્તર :– એ પણ તપ નથી.

'પણ કેવળ બાહ્ય તપ જ કરવાથી તો નિર્જરા થાય નહિ.' એવી અનશન, ઉણોદરી આદિની બહારથી ક્રિયાકાંડ (કરવાથી) કાંઈ નિર્જરા થાય નહિ. 'શુદ્ધોપયોગ નિર્જરાનું કારણ છે...' જુઓ ! ભગવાનઆત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં, શુદ્ધ સ્વભાવની દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતાનું શુદ્ધ આચરણ કરે એ શુભ વિકલ્પ રહિત, પુણ્યના વિકલ્પ રહિત શુદ્ધ સ્વરૂપને અંતર તપે. એ શુદ્ધોપયોગ તે નિર્જરાનું કારણ છે. 'તેથી ઉપચારથી તપને પણ નિર્જરાનું કારણ કહ્યું છે.' પેલું નિમિત્ત જોડે છે એટલે. બાર પ્રકારના તપ નિમિત્ત છે એને કહ્યું. બાકી ખરેખર તો શુદ્ધોપયોગ તે નિર્જરાનું કારણ છે. 'જો બાહ્ય દુઃખ સહન કરવું એ જ નિર્જરાનું કારણ હોય તો પશુ વગેરે પણ ભૂખ-તૃષાદિ સહન કરે છે.' કહો, સહન કરે છે કે નહિ ? ત્યારે કહે છે કે,

પ્રશ્ન :– 'એ તો પરાધીનપણે સહે છે,...' અમે તો આ રોટલા મળે છે ને છોડી દઈએ છીએ. 'પણ સ્વાધીનપણે ધર્મબુદ્ધિથી ઉપવાસ આદિ તપ કરે તેને તો નિર્જરા થાય છે ?' એમ પ્રશ્નકારનો પ્રશ્ન છે.

ઉત્તર :– 'ધર્મબુદ્ધિથી બાહ્ય ઉપવાસાદિક કરે...' આ 'ટોડરમલજી'ની ''મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'ની વ્યાખ્યા છે, હોં ! 'ત્યાં ઉપયોગ તો અશુભ, શુભ વા શુદ્ધરૂપ જેમ પરિણમે તેમ પરિણમો.' પરિણામ ઉપર વાત છે કે બહારની ક્રિયા ઉપર છે ? કહે છે. અપવાસ કરીને બેઠો ને પરિણામ અશુભ હોય. પરિણામ શુભ હોય તો પુણ્ય બાંધે, અશુભ હોય તો પાપ બાંધે, શુદ્ધોપયોગ હોય તો નિર્જરા થાય. 'ઉપવાસના પ્રમાણમાં જો નિર્જરા થાય તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસાદિક જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહિ, કારણ કે પરિણામ દુષ્ટ થતાં ઉપવાસ આદિ કરતાં પણ નિર્જરા થવી કેમ સંભવે ?' પરિણામ જેના ભૂંડા છે ને બહાર મોઢે આહાર, પાણી પેટમાં પડ્યા નહિ તેથી કરીને પરિણામે બંધ થાય, એને કાંઈ ક્રિયાથી બંધ થતો નથી.

'અહીં જો એમ કહેશો કે અશુભ-શુભ-શુદ્ધરૂપ ઉપયોગ પરિણમે તે અનુસાર બંધ-નિર્જરા છે,...' એને મોઢે કેવડાવ્યું. ભાઈ ! જેવા પરિણામ કરે એ પ્રમાણે બંધ-નિર્જરા (થાય). શુભ-અશુભ પરિણામે બંધ થાય ને શુદ્ધ પરિણામે નિર્જરા થાય. 'તો ઉપવાસ આદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ક્યાં રહ્યું ?' તો ઉપવાસ ને અનશન કારણ રહ્યું નહિ. 'ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બંધના કારણ ઠર્યાં, તથા શુદ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ ઠર્યાં.' કહો ! નિર્જરાનું કારણ શું થયું આમાં ? શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન સહિતના શુદ્ધ પરિણામ એ નિર્જરાનું કારણ છે. બહારથી અનશન, ઉણોદરી, રસપરિત્યાગ છોડે પણ પરિણામના ઠેકાણા ન હોય તો શું ? શુદ્ધ પરિણામ તે નિર્જરાનું કારણ છે.

પ્રશ્ન :– જો એમ છે તો અનશન આદિને તપ સંજ્ઞા કેવી રીતે કહી ?

ઉત્તર :– 'તેને બાહ્ય તપ કહ્યા છે,...' એ તો બાહ્ય તપ છે. 'બાહ્યનો અર્થ એ છે કે બહાર બીજાઓને દેખાય કે આ તપસ્વી છે,...' મહિના મહિનાના અપવાસ કરે અને તપસ્વી કહે એના કરતાં એકવાર સ્વાધ્યાય, ધ્યાનમાં બેઠો (એ) બહુ નિર્જરા કરે એને કોઈ તપસી કહે ? કહો, સમજાણું ? સ્વાધ્યાય તપ અને ધ્યાન પણ તપ

છે પણ લોકો બહારથી માને. 'પણ પોતે તો જેવો અંતરંગ પરિણામ થશે તેવું ફળ પામશે.'

'(૩) વળી અંતરંગ તપોમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે તે તો બાહ્ય તપ જેવું જ જાણવું...' 'ટોડરમલ્લજી'ના 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'નો આ ખુલાસો. 'જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે,...' એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે. કઈ ? પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવૃત્ય એ બધો વિકલ્પ છે. 'તેથી પ્રાયશ્ચિત આદિ બાહ્ય સાધન પણ અંતરંગ તપ નથી.' પ્રાયશ્ચિત આદિ બાહ્ય (સાધન) અંતરંગ તપ નથી.

'પરંતુ એવું બાહ્ય પ્રવર્તન થતાં જે અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય તેનું નામ અંતરંગ તપ જાણવું,...' અંતરંગમાં આત્માની દૃષ્ટિપૂર્વક, સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક શુદ્ધ ચૈતન્યના ભાનમાં શુદ્ધતાના વીતરાગી પરિણામ જેટલા થાય તેને નિર્જરાનું કારણ જાણવું, એને અંતરંગ તપ જાણવું. 'અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે,...' લ્યો ! એ અંતરંગ શુદ્ધ પરિણામ આત્માના થાય એ નિર્જરા. 'બંધ થતો નથી. વળી એ શુદ્ધતાનો અલ્પ અંશ પણ રહે તો જેટલી શુદ્ધતા થઈ તેનાથી તો નિર્જરા છે તથા જેટલો શુભભાવ છે તેનાથી તો બંધ છે.' સમજાણું ? થોડો શુભભાવ વિકલ્પ જોડે હોય ને ? એ શુભ પુણ્યનો બંધ છે.

'એ પ્રમાણે અનશન આદિ ક્રિયાને તપસંજ્ઞા ઉપચારથી છે એમ જાણવું, અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યો છે. વ્યવહાર અને ઉપચારનો એક અર્થ છે.' લ્યો ! ઉપચાર તપ કહો, વ્યવહાર તપ કહો, આરોપીત કહો. યથાર્થ તો આત્માના શુદ્ધ ધ્યાન ને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રથી નિર્મળ વીતરાગી પરિણામ થાય એ નિર્જરા છે.

'ઘણું શું કહીએ ?' 'ટોડરમલજી' કહે છે. 'એટલું જ સમજી લેવું કે – નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગભાવ છે...' જેટલે અંશે અંતરમાં સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક આત્માના નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિપૂર્વક, આત્માની શ્રદ્ધા–સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ ચૈતન્યની દૃષ્ટિપૂર્વક જેટલી વીતરાગ પર્યાય પ્રગટે એટલો ધર્મ ભગવાને કહ્યો છે. બાકી પરિણામ શુભ થાય તે પુણ્યબંધનું કારણ છે, એ ધર્મ છે નહિ. નિશ્ચયધર્મ નથી એ નિશ્ચયધર્મમાં શુભ ને વ્યવહારધર્મ કહેવામાં આવે છે, પુણ્યબંધનું કારણ છે.

'ઘણું શું કહીએ ? એટલું જ સમજી લેવું કે - નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગભાવ છે તથા અન્ય અનેક પ્રકારના ભેદો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે...' જુઓ ! અનેક પ્રકારના ભેદ. બાર પ્રકારના (તપ) આદિ અનેક પ્રકાર, નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી ભેદ, નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે, વાસ્તવિક એ ધર્મ છે નહિ. પ્રાયશ્ચિત ને વિનય ને વૈયાવૃત્ય, ધ્યાન, સ્વાધ્યાય પરનો વિનય કરે તો એ બધો વિકલ્પ છે. એ તો નિમિત્તથી વાત કરી છે. અંદરમાં જેટલી વીતરાગતા સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક પ્રગટી હોય તેટલાને ભગવાન તપ ને ધર્મ કહે છે.

'તેને વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંજ્ઞા જાણવી.' જુઓ ! ભેદ, નિમિત્ત, ઉપચાર ને વ્યવહાર ચારે બોલ આવી ગયા એમાં. જેટલું કથન ભેદથી છે, નિમિત્તથી છે એ બધાને ઉપચાર કહેવામાં આવે છે અને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે.

'આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી...' જુઓ ! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' નિર્જરાની વ્યાખ્યા છે ને આ ? 'આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી તેથી તેને નિર્જરાનું – તપનું પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી.' 'ટોડરમલ્લજી' 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'. શાસ્ત્રનું દોહન કરીને કહ્યું છે. એ 'ટોડરમલ્લ'નું હવે બરાબર ઠીક પડતું નથી કેટલાકને. 'ટોડરમલ્લજી'એ 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' હજારો શાસ્ત્રનો સાર–દોહન કરીને લખ્યું છે. મહા પ્રજ્ઞાવાળા, બહુ ક્ષયોપશમ, ઘણો ક્ષયોપશમ ! સમજાય છે ? આ વાત કરે તો (કહે છે), નહિ, એ નહિ, નહિ. 'ટોડરમલ્લજી'નું નહિ. 'ટોડરમલ્લ'નું નહિ એટલે ભગવાનનું નહિ એમ કહે ને. ભગવાન પ્રમાણે આ કહ્યું છે એણે, એણે ઘરનું કાંઈ કહ્યું નથી. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' પૃ. ૨૩૩ થી ૨૩૬માં એ કહેવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન :– ક્રોધાદિનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમાદિ ક્યારે થાય ? સમજાણું ? ક્રોધનો ત્યાગ, માનનો ત્યાગ, માયાનો ત્યાગ, લોભનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમા. અસ્તિ–નાસ્તિ.

ઉત્તર :– 'બંધાદિના ભયથી...' જુઓ ! બંધના ભયથી ક્રોધ ન કરે, માન ન કરે, માયા ન કરે. બંધના ભયથી, હોં ! અરે..! બંધ થશે. એને કાંઈ ક્ષમા કહેવાતી નથી, એને ધર્મ કહેવાતો નથી. બંધાદિના ભયથી – રાજાનો ભય, ડરના માર્યા આદિ, કુટુંબનો ભય. આવું કરશો તો લોકો મને ક્રોધિ ઠરાવશે વગેરે 'ભયથી વા સ્વર્ગ-

મોક્ષની ઇચ્છાથી...' આ ભય થયો, દ્વેષ થયો અને પેલો રાગ થયો. 'સ્વર્ગ ને મોક્ષની ઇચ્છાથી (અજ્ઞાની જીવ) ક્રોધાદિક કરતો નથી,...' સમજાણું ?

'પણ ત્યાં ક્રોધ-માનાદિ કરવાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી.' અભિપ્રાયમાં ક્યાં ગયું છે ? આ લોક મને આમ કરશે માટે આપણે ક્રોધ ન થાય. લોકો આમ કહેશે માન ન દેખાડાય. સમજાય છે ? નહિતર દ્વેષ થાશે કાં આપણે લાભ જાશે. શેઠની સાથે ક્રોધ કરશું તો લાભ જાશે. એવી ઇચ્છાથી અને બંધના ડરથી ક્રોધ-માન કરે નહિ પણ ક્રોધ-માન કરવાનો, શ્રદ્ધાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી. 'જેમ કોઈ રાજાદિકના ભયથી...' જુઓ ! ભયથી આવ્યું ને ? બંધાદિના ભયથી 'વા મોટાઈ-આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી...' રાજનો ભય, કુટુંબનો ભય આદિ. અને મોટાઈ પોતાની આબરૂ માટે કરે. આવો મોટો કહેવાઉં, આમ કરીશ તો મોટપ મારી જશે. આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી. મારી આબરૂ સારી છે એ ભ્રષ્ટ થઈ જાશે માટે આપણે આ સેવાય (નહિ). પરસ્ત્રી સેવાય નહિ.

'પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી તો તેને ત્યાગી કહી શકાય નહિ;...' ત્યાગી ક્યાં કહે ? અંદરમાં અભિપ્રાયમાં તો બધું પડ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? રાજના, શેઠિયાના, કુટુંબના ડરથી કરે, પરસ્ત્રી સેવે નહિ, આબરુને ખાતર કરે, પ્રતિષ્ઠા ખાતર (ન સેવે) તેથી તેને 'ત્યાગી કહી શકાય નહિ; તે જ પ્રમાણે આ પણ ક્રોધાદિનો ત્યાગી નથી.' લ્યો ! દુનિયાના કારણે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ન કરે અને ક્ષમાદિ દેખાય પણ એ ખરેખર ક્રોધાદિનો ત્યાગી નથી. આહા..!

'તો કેવી રીતે ત્યાગી હોય ? - કે જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં...' દેખો ! 'ક્રોધાદિ થાય છે,...' આ પદાર્થ ઇષ્ટ છે, આ પદાર્થ અનિષ્ટ છે (એમ) ભાસતાં ક્રોધ, માન થાય છે. એટલે ઇષ્ટ દેખીને રાગ થાય, અનિષ્ટ દેખીને દ્વેષ થાય. એ પદાર્થથી મને દ્વેષ થયો અને પદાર્થથી મને રાગ થયો એ માન્યતા જ મિથ્યાદૃષ્ટિની છે. સમજાણું કાંઈ ? 'જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં ક્રોધાદિ થાય છે, પણ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી...' જગતમાં કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે જ નહિ. હું જ પરમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટ કલ્પતો અને માનતો હતો. ઇષ્ટ-અનિષ્ટ કોઈ ચીજ છે નહિ.

વીંછી અનિષ્ટ છે અને ચંદન અનુકૂળ છે એમ પદાર્થમાં નથી. છે ? પદાર્થમાં

છાપ મારી છે ? રોગ અનિષ્ટ છે, નીરોગ ઇષ્ટ છે એમ છે ? છાપ મારી છે એમાં ? ... ખબર છે ને ? ... હાથ કાઢી નાખે. અહીંથી આમ કરી નાખે. સમજાય છે ? ... હાથ પહેલેથી જ કાઢી નાખ્યો હોય, લુગડા ઓલા પહેર્યા હાથ ... એટલે કોઈ પકડવા આવે તો ખબર ન પડે કે, આ ચોર હતો. બહારને કારણે એ બધું કરે છે. એને ઇષ્ટ નથી, એ રોગ એને એ વખતે સારો લાગે. ત્યાંથી બે ડગલા ફરે ને પેલું બધું કરીને પાછું ફેરવી નાખે. પોલીસ પકડવા આવે તો, આ ક્યાંય ગયો નથી. ક્યાં ગયો છે ? કારણ કે દેખાય ગરીબ, ભિખારી દેખાય. મણિરત્ન ચોરી ગયો હોય અને અહીં આંખમાં નાખી દીધું. ઇ પહેલેથી કપાવીને અંદર રાખ્યું હોય. આમ ચડાવી દીધું હોય. હવે પેલા આમ થાય, એમાં પકડવો કોને ? કોને ? આ થયું છે. 'મુંબઈ'માં એ બધાં (કિસ્સા) થયેલા છે.

'તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી...' હું તો આત્મા જ્ઞાન છું. મારી શાંતિ મારી પાસે છે. જગતના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ કોઈ પદાર્થ મને નડતર કે અનુકૂળ છે જ નહિ. એવી દૃષ્ટિ તત્ત્વજ્ઞાનની થાય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય ત્યારે કોઈ 'ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે...' પછી કોઈ ચીજ એને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસે નહિ. 'ત્યારે સ્વયં ક્રોધાદિક ઊપજતાં નથી...' સહેજે ક્રોધ ન થાય, માન ન થાય, કપટ ન થાય, લોભ ન થાય 'ત્યારે જ સાચા ક્ષમાદિ થાય છે.' ધર્મ થાય. આ તપ ને ક્ષમાની વ્યાખ્યા કરી. માથે હતું ને ? 'તપ તપૈં દ્વાદશ, ધરૈં વૃષ દશ,...' એમ. સમજાણું કાંઈ ? લ્યો ! અહીં સુધી સકલ ચારિત્રનું વર્ણ થયું. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' પૃ. ૨૩૨માંથી આ લખાણ છે, હોં ! અહીંનું લખાણ નથી આ. 'ટોડરમલ્લજી'નું છે. હવે ઇ સકલ ચારિત્ર થયું. સમ્યગ્દર્શન સહિત, અંતર અનુભવ સહિત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ આદિનું વર્ણન કર્યું, ત્રણ કષાયનો અભાવ થયો હવે અંદર સ્થિરતાની સાતમા ગુણસ્થાનથી સ્વરૂપાચરણની સ્થિરતા જામે. સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રની, ચારિત્ર સહિતની સ્થિરતા.

'(૪) હવે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રનું વર્ણન ગાથા ૮માં કહેશે તે સાંભળો.' છે ને અંદર ? 'જે પ્રગટ થવાથી પોતાના...' આ પ્રગટ થવાથી–સ્વરૂપમાં સ્થિરતા (થવાથી). ત્રણ કષાયનો અભાવ તો હતો. અઠ્યાવીસ મૂળગુણનો વિકલ્પ હતો. હવે એ છોડીને સ્થિરતા થવાથી 'પોતાના આત્માની અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય

વગેરે શક્તિઓનો પૂર્ણ વિકાસ પ્રગટ થાય છે અને પરપદાર્થ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે તે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર છે.' એ વ્યાખ્યા આપણે ૮-૯ ને ૧૦ની થઈ ગઈ છે. સમજાય છે ? ૧૧ થી કાલે ચાલશે. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❁

સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ)નું વર્ણન

જિન પરમ પૈની સુબુધિ છૈની, ડારિ અંતર ભેદિયા;
વરણાદિ અરુ રાગાદિતૈં નિજ ભાવકો ન્યારા કિયા.
નિજમાહિં નિજકે હેતુ નિજકર, આપકો આપૈ ગહ્યો;
ગુણ-ગુણી જ્ઞાતા-જ્ઞાન-જ્ઞેય, મંઝાર કછુ ભેદ ન રહ્યો. ૮.

અન્વયાર્થ :– (જિન) જે [વીતરાગી મુનિરાજ] (પરમ) અત્યંત (પૈની) તીક્ષ્ણ (સુબુધિ) સમ્યગ્જ્ઞાન અર્થાત્ ભેદવિજ્ઞાનરૂપી (છૈની) છીણી * (ડારિ) નાખીને (અંતર) અંતરંગમાં (ભેદિયા) ભેદ કરીને (નિજ ભાવકો) આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને (વરણાદિ) વર્ણ, રસ, ગંધ તથા સ્પર્શરૂપી દ્રવ્યકર્મથી (અરુ) અને (રાગાદિતૈં) રાગ-દ્વેષાદિરૂપ ભાવકર્મથી (ન્યારા કિયા) ભિન્ન કરીને (નિજમાહિં) પોતાના આત્મામાં (નિજકે હેતુ) પોતા માટે (નિજકર) આત્મા વડે (આપકો) આત્માને (આપૈ) સ્વયં પોતાથી (ગહ્યો) ગ્રહણ કરે છે ત્યારે (ગુણ) ગુણ (ગુણી) ગુણી (જ્ઞાતા) જ્ઞાતા (જ્ઞેય) જ્ઞાનનો વિષય અને (જ્ઞાન મંઝાર) જ્ઞાનમેં-આત્મામાં (કછુ ભેદ ન રહ્યો) જરાપણ ભેદ [વિકલ્પ] રહેતો નથી.

ભાવાર્થ :– જ્યારે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર-આચરતી વખતે વીતરાગ મુનિ, જેમ કોઇ પુરુષ તીક્ષ્ણ છીણી વડે પથ્થર વગેરેના બે ભાગ કરી જુદા પાડી નાખે છે તેમ, પોતાના અંતરંગમાં ભેદવિજ્ઞાનરૂપી છીણી વડે પોતાના આત્માના સ્વરૂપને દ્રવ્યકર્મથી તથા શરીરાદિક નોકર્મથી અને રાગ-દ્વેષાદિરૂપ ભાવકર્મોથી ભિન્ન કરીને પોતાના આત્મામાં, આત્મા માટે, આત્મા વડે, આત્માને સ્વયં જાણે છે ત્યારે તેને સ્વાનુભવમાં ગુણ, ગુણી તથા જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય એવા કોઇપણ ભેદો રહેતા નથી.

---

* જેવી રીતે છીણી લોઢાને કાપે છે અને બે કટકા કરી નાખે છે, તેવી રીતે શુદ્ધોપયોગ કર્મોને કાપે છે અને આત્માથી તે કર્મોને જુદા કરી નાખે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૧, સોમવાર
તા. ૨૧-૨-૧૯૬૬, શ્લોક–૮. પ્રવચન નંબર–૩૨

'દૌલતરામજી' કૃત 'છહ ઢાલા'. છઠ્ઠી ઢાલ કા આઠવાં શ્લોક. છઠ્ઠી ઢાલ કા આઠવાં શ્લોક. દેખો ! ક્યા કહતે હૈં ? જિસ પ્રાણી ને અપને શુદ્ધ સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ પહલે કી હો. પહલે દર્શન-જ્ઞાન આ ગયા હૈ. અપના સ્વરૂપ શરીર, વાણી, મન સે ભિન્ન હૈ ઔર પુણ્ય ઔર પાપ કે રાગ સે ભી અપના સ્વરૂપ બિલકુલ ભિન્ન હૈ. ઐસે અપના નિજ આનંદસ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ કી હો. મૈં શરીરાદિ પરપદાર્થ કી ક્રિયા કા કરનેવાલા નહીં. ક્યોંકિ મેરે અસ્તિત્વ મેં–મેરી મૌજૂદગી મેં વહ તત્ત્વ નહીં. મેરી મૌજૂદગી મેં જો તત્ત્વ નહીં, ઉસકા મૈં કરનેવાલા, બદલાનેવાલા, તોડનેવાલા યા રક્ષક મૈં હો સકતા નહીં. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં કિ, પહલે ઐસે શુદ્ધ સ્વરૂપ કી શ્રદ્ધા ઔર જ્ઞાન કરતે હૈં તો ઉસમેં સ્વરૂપાચરણ ધ્યાન કૈસા હોતા હૈ ? અર્થાત્ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્તિ કે કાલ મેં ક્યા હોતા હૈ ? ઔર બાદ મેં, સમ્યગ્દર્શન કે બાદ ભી જબ-જબ અપને સ્વરૂપ કા ધ્યાન કરતે હૈં, તબ કૈસી દશા, કિસ પ્રકાર કી હોતી હૈ, વહ વર્ણન કરતે હૈં. ભાષા સમજતે હો ના ? આપ કી હિન્દી હૈ, યહાં હિન્દી ચલતી હૈ.

'સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ કા) વર્ણન.' આઠવીં ગાથા. આત્મા એક સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ સંપન્ન (હૈ). ઉસમેં શુભભાવ જો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપસ્યા કા શુભ વિકલ્પ જો ઉઠતા હૈ વહ શુભભાવ હૈ, વહ પુણ્યબંધ કા કારણ હૈ. ઔર હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષયભોગ વાસના ઐસા અશુભઉપયોગ, અશુભઉપયોગ પાપબંધ કા કારણ હૈ. દોનોં ઉપયોગ–શુભ ઔર અશુભ કો અશુદ્ધઉપયોગ કહતે હૈં. દોનોં ઉપયોગ કા અંતર વ્યાપાર, શુભ હો યા અશુભ હો, દોનોં અશુભ વ્યાપાર હૈ. ભાઈ !

પહલે ઉસે નક્કી કરના પડેગા કિ નહીં ? કિ, ક્યા ચીજ હૈ ? કૈસે પ્રાપ્ત હોતી હૈ ? ઔર અનંતકાલ મેં ક્યોં પ્રાપ્ત હુઆ નહીં ? અનંતકાલ મેં ઉસને દૃષ્ટિ અપને શુદ્ધ એકાંત એકાકાર આનંદસ્વરૂપ પર કી નહીં. શ્રદ્ધા મેં ભી લિયા નહીં કિ, મેરા સ્વરૂપ નિર્વિકલ્પ આનંદ હૈ, ઉસમેં મૈં એકાકાર હોઉં તો મુજે ધર્મ હોગા. ઐસી પ્રથમ શ્રદ્ધા ભી કભી કી નહીં. સમજ મેં આયા ? અનાદિકાલ સે અશુભભાવ કરતા હૈ ઉસમેં મીઠાસ આતી હૈ તો ઉસમેં મુજે મજા આતી હૈ, વહ તો મિથ્યાત્વભાવ (હૈ). દુઃખ મેં મજા માનના વહ મિથ્યાત્વભાવ હૈ. ઔર શુભભાવ આતા હૈ વહ ભી દુઃખરૂપ ભાવ હૈ. ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

કહતે હૈં, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ ભાવ હોતે હૈં, પરંતુ વહ ભાવ શુભ આચરણરૂપ શુભભાવ પુણ્યબંધ કા કારણ, અશુદ્ધઉપયોગરૂપ ઉસે કહતે હૈં. અબ, દો ઉપયોગ કે અલાવા, આત્મા કી શુદ્ધોપયોગ દશા, ઉસકા નામ ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ધર્મ કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? શુદ્ધઉપયોગ. શુભ-અશુભ દો ભાવ અશુદ્ધઉપયોગ (હૈ). ઉસસે રહિત શુદ્ધ ચિદાનંદ ભગવાન પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ કી ઓર દૃષ્ટિ લગાકર ઉસમેં સ્થિર હોના ઉસકો યહાં સ્વરૂપચારિત્ર–સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહતે હૈં. યે ચારિત્ર, યહ ચારિત્ર યથાર્થ ચારિત્ર હૈ. સમજ મેં આયા ? સમ્યગ્દર્શન સે લેકર યહ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર પ્રગટ હોતા હૈ. ચારિત્ર કા ભાવ, શુદ્ધ સ્વરૂપાચરણ કા ભાવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ (હોતે સમય) પહલે સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ. મુનિયોં કો ભી સચ્ચા આત્મદર્શન, આત્મજ્ઞાન, અનુભવ હુઆ હો તો ઉનકો ભી શુદ્ધઉપયોગ કા આચરણ ચારિત્ર મેં નિર્વિકલ્પ આનંદ કા ધ્યાન હોતા હૈ, ઉસકો સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહતે હૈં. ઉસકો શુદ્ધઉપયોગ કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

યહાં અબ 'દૌલતરામજી' છઠવીં ઢાલ મેં સ્વરૂપાચરણ (ચારિત્ર કા સ્વરૂપ કહતે હૈં). આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ (હૈ), ઉસકા આચરણ. સમજ મેં આયા ? સ્વરૂપાચરણ શબ્દ પડા હૈ ના ? 'સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ).' સમ્યગ્દર્શન આત્મા કે ભાન બિના પંચ મહાવ્રત કા પરિણામ હો, અઠ્ઠાઈસ મૂલગુણ કા પરિણામ હો, સબ શુભ હૈં, સબ દુઃખરૂપ હૈં. સમજ મેં આયા ? આત્મા કા અંદર ચૈતન્ય સ્વભાવ શુદ્ધ આનંદકંદ સ્વરૂપ અનાદિઅનંત સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ને ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ ને જિસકો આત્મા

કહા, વહ આત્મા શરીર, વાણી તો નહીં, પુણ્ય-પાપ ભી આત્મા નહીં, એક સમય કી વર્તમાન પ્રગટ અવસ્થા ભી નિશ્ચય આત્મા નહીં. એક સમય કા જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય કા ઉઘાડરૂપ ભાવ જિતના ભી નિશ્ચય આત્મા નહીં, વહ વ્યવહાર આત્મા હૈ. વ્યવહાર આત્મા અભૂતાર્થ હૈ, સચ્ચા આત્મા નહીં. આહા..હા...! કઠિન બાત, ભાઈ ! ક્યા બરાબર ? ઇતના સૂક્ષ્મ હૈ ફિર ભી બરાબર ? બરાબર હૈ.

શરીર, વાણી જડ (હૈ), વહ તો આત્મા નહીં. કર્મ અંદર હૈ વહ આત્મા નહીં. શુભ-અશુભભાવ આત્મા નહીં, વહ તો આસ્રવ તત્ત્વ હૈ. યે શરીર, વાણી, કર્મ તો જડ તત્ત્વ હૈં. અબ આત્મા રહા. ઉસમેં દો ભાગ. એક–વર્તમાન જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય કા વિકાસરૂપ ક્ષયોપશમ ઉઘાડભાવ. વહ તો વ્યવહાર આત્મા હૈ, એક સમય કી પર્યાય વ્યવહાર આત્મા હૈ. વ્યવહાર આત્મા કા અર્થ ક્યા ? વહ અભૂતાર્થ આત્મા હૈ. ત્રિકાલ એકસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદ આદિ અનંત ગુણ કા પિંડ, શુદ્ધ સ્વરૂપ ધ્રુવ વહ ભૂતાર્થ આત્મા, સચ્ચા આત્મા (હૈ). ઉસકા સચ્ચા સ્વરૂપ, ભૂતાર્થ શુદ્ધ ત્રિકાલ ઉસકા નામ સચ્ચા સ્વરૂપ હૈ. સૂક્ષ્મ બાત બહુત, ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? યે તો સાદી હિન્દી ભાષા હૈ, ઇસમેં કોઈ ઐસી (કઠિન નહીં હૈ), ગુજરાતીવાલે કહે કિ, હમે સમજ મેં નહીં આતી, વહ બાત બૈઠતી નહીં. ભાઈ ! ઇતની સાદી (હૈ). (યે મુમુક્ષુ) બોલતે હૈં ઐસી હિન્દી હમકો નહીં આતી. એ..ઇ..! તુમ્હારી ભાષા હમકો આતી હૈ ? યે તો સાદી સરલ ગુજરાતી જૈસી (હૈ).

ભગવાનઆત્મા..! યહાં તો સીધી બાત, સરલ બાત હૈ. આહા..હા...! પ્રભુ ! તુજે આત્મા કહા, આત્મા કહા. વહ આત્મા ક્યા ચીજ હૈ ? આત્મા ક્યા ચીજ હૈ ? આત્મા કૌન હૈ ? તો કહતે હૈં, શુદ્ધ સ્વરૂપ આચરણ. યહ સ્વરૂપ કી વ્યાખ્યા ચલતી હૈ. સ્વરૂપ તો એક સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં ધ્રુવ વસ્તુ, ધ્રુવ સામાન્ય અખંડાનંદ જ્ઞાયક વહ સ્વરૂપ, વહ વસ્તુ. વહ નિશ્ચય આત્મા, વહ ભૂતાર્થ ચીજ, હયાત ચીજ, ત્રિકાલી રહનેવાલા ભગવાન, ઉસકા નામ યહાં સ્વરૂપ કહને મેં આતા હૈ. ભાઈ ! યહ સ્વરૂપ કા આચરણ. સમજ મેં આયા ?

ઐસા જો સ્વરૂપ, ઉસમેં આચરણ–એકાકાર હોના, એકાગ્ર હોના ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર (હૈ). ઉસકા દૂસરા અર્થ–શુદ્ધઉપયોગ. ઉસકા દૂસરા અર્થ–સ્વરૂપ

કા આચરણરૂપ પર્યાય, ઉસકો શુદ્ધઉપયોગ કહા. યહ શુદ્ધઉપયોગ હી મોક્ષ કા કારણ ઔર ધર્મ હૈ. ભાઈ ! યહાં તો દુનિયા ને કહાં કા કહાં માન રખા હૈ. દેહ કી ક્રિયા, શુભભાવ ઐસા હુઆ, પંચ મહાવ્રત ઐસા (લિયા).. અરે...! ભગવાન ! વહ તો રાગ હૈ, વિકલ્પ હૈ, દેહ તો જડ હૈ.

ભગવાનઆત્મા... એક સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં વસ્તુ... વસ્તુ, જિસમેં અનંત અનંત કેવલજ્ઞાન, જિસકે ગુણ મેં અનંત અનંત કેવલજ્ઞાન પડા હૈ. જિસકે દર્શન મેં અનંત અનંત કેવલદર્શન (હૈ), અનંત અનંત જિસકે દર્શન મેં અંદર પડા હૈ, જિસકે આનંદ મેં અતીન્દ્રિય અનંત અનંત આનંદ, અતીન્દ્રિય અનંત આનંદ પડા હૈ. જિસકે વીર્ય મેં અનંત અનંત વીર્ય ચતુષ્ટ પ્રગટ હોતા હૈ, ઐસા અનંત વીર્ય જિસમેં પડા હૈ. જિસમેં સ્વચ્છતા કી અનંત પૂર્ણ પર્યાય પ્રગટ હો ઐસી સ્વચ્છતા કી અનંત અનંત પર્યાય જિસકે સ્વચ્છતા કે ગુણ મેં પડી હૈં, સમજ મેં આયા ? જિસકે સ્વરૂપ મેં વસ્તુ મેં પરમેશ્વરતા–પ્રભુતા, પરેશ્વરતા જો એક સમય મેં પરમેશ્વરપના પ્રગટ હોતા હૈ, એક સમય મેં કેવલદર્શન આદિ પરમેશ્વરતા (પ્રગટ હોતી હૈ), ઐસી પરમેશ્વરતા, અનંતી પરમેશ્વરતા એક પ્રભુતા નામ કે ગુણ મેં અનંતી પરમેશ્વરતા અંદર પડી હૈ. સેઠિયા ! સમજ મેં આયા ?

અર્થાત્ દૂસરા બોલ કહેં તો આત્મા મેં એક સ્વસંવેદન પ્રકાશ નામ કા ગુણ હૈ. આત્મા મેં એક સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષ હોના ઐસા અનાદિઅનંત ગુણ હૈ. ઇસ ગુણ મેં આત્મા કા, પુણ્ય-પાપ કે રાગરહિત, સ્વરૂપ કી શુદ્ધઉપયોગ કી રમણતા–સ્વસંવેદન હોના, ઐસા-ઐસા સ્વસંવેદન સાદિઅનંત જો શાંતિ કા વેદન અનંત અનંત પર્યાય મેં હોતા હૈ, ઐસી અનંતી પર્યાય એક પ્રકાશ નામ કે ગુણ મેં અનંત સ્વસંવેદન પડા હૈ. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? ઐસા ભગવાન.. યે તો ચાર-પાંચ બોલ કહે, ઐસે તો અનંત ગુણ હૈં.

ઐસા અનંત ગુણ કા પિંડ પ્રભુ, જિસકો ભૂતાર્થ આત્મા, હયાત આત્મા, સચ્ચા આત્મા, સત્ય આત્મા, પ્રભુ આત્મા, પૂર્ણ આત્મા કા અંદર આચરણ કરના, ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર, શુદ્ધોપયોગ ચૌથે ગુણસ્થાન સે પ્રગટ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? ઐસા અનુભવ સમ્યગ્દષ્ટિ ચૌથે ગુણસ્થાન સે જબ પહલા અનુભવ

સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ, તબ સે હોતા હૈ. બાદ મેં કભી-કભી, લંબે કાલ કે બાદ સ્વરૂપાચરણ કા શુદ્ધોપયોગ કા ધ્યાન ચૌથે ગુણસ્થાન મેં બહુત લંબે કાલ મેં આતા હૈ. પંચમ ગુણસ્થાન મેં ઉસસે થોડે કાલ મેં ઔર બહુત ટીકના, ઉપયોગ મેં બહુત ટીકના (હોતા હૈ) ઔર થોડે-થોડે કાલ મેં આતા હૈ. મુનિઓં કો તો, જિનકો આત્મજ્ઞાન ઔર આત્મદર્શન સહિત ચારિત્ર પ્રગટ હુઆ હૈ, ઐસે મુનિયોં કો તો બારમ્બાર, એક દિન મેં હજારોં બાર સ્વરૂપાચરણ–શુદ્ધઉપયોગ આતા હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

સચ્ચા મુનિપના... સચ્ચા સમ્યગ્દર્શન ઔર સચ્ચા શ્રાવકપના ઔર સચ્ચા મુનિપના, તીનોં મેં સમ્યગ્દષ્ટિ કો સ્વરૂપાચરણ શુદ્ધઉપયોગ કભી-કભી આતા હૈ. પંચમ ગુણસ્થાન (મેં) સચ્ચા શ્રાવક હો ઉસકો સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કા શુદ્ધઉપયોગ બહુત અલ્પ કાલ મેં બહુત ટીકતા હૈ. મુનિ કો તો પ્રતિક્ષણ, ભગવાન જિસકો સચ્ચે મુનિ કહતે હૈં, ઐસે મુનિ કો તો સ્વરૂપાચરણ ઉપયોગ ક્ષણ-ક્ષણ મેં આતા હૈ. ક્ષણ મેં અંદર આનંદકંદ મેં ઝુક જાયે. દૂસરે ક્ષણ વિકલ્પ ઉઠે, તીસરે ક્ષણ મેં શુદ્ધઉપયોગ મેં રમ જાયે. ઐસા શુદ્ધોપયોગ કા આચરણ ચૌથે, પાંચવેં, છઠવે ઔર સાતવેં (ગુણસ્થાન મેં) ઇસપ્રકાર કા હોતા હૈ. ભાઈ ! આહા..હા..! અબ ઉસકી આઠવીં ગાથા, દેખો !

‘દૌલતરામજી’ કૃત સાદી હિન્દી ભાષા મેં, ચલતી હિન્દી ભાષા (મેં) ‘છહ ઢાલા’, ઉસકી છઠવીં ઢાલ કા આઠવાં શ્લોક હૈ. ઉસકે પહલે શબ્દ કા અર્થ કિયા.

જિન પરમ પૈની સુબુધિ છૈની, ડારિ અંતર ભેદિયા;
વરણાદિ અરુ રાગાદિતૈં નિજ ભાવકો ન્યારા કિયા.
નિજમાહિં નિજકે હેતુ નિજકર, આપકો આપૈ ગહ્યો;
ગુણ-ગુણી જ્ઞાતા-જ્ઞાન-જ્ઞેય, મંઝાર કછુ ભેદ ન રહ્યો. ૮.

પહલે સાતવીં ગાથા મેં આ ગયા હૈ. સાતવેં મેં આયા થા ના ? ઉસમેં સે આતા હૈ. ‘સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ’ ઉસકી અંતિમ પંક્તિ. ‘જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ, મિટૈ પર કી પ્રવૃત્તિ સબ.’ હૈ ? ભૈયા ! આઠવીં કે પહલે સાતવીં (કી) પંક્તિ હૈ. ‘દૌલતરામજી’ પંડિત થે, દિગંબર પંડિત (થે). આત્મા કે બહુત યથાર્થ જ્ઞાનવાલે

થે. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં કિ, 'સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ.' 'જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ,...' ભગવાનઆત્મા નિધિ, અનંત આનંદ કી નિધિ હૈ. આહા..હા..! અનંત અનંત સ્વરૂપ સંપદા કા પ્રભુ ભગવાનઆત્મા સ્વામી હૈ. ઇસ ધૂલ કા (સ્વામી) નહીં. પુણ્ય-પાપ કા ભી યથાર્થ મેં આત્મા સ્વામી નહીં. પુણ્ય-પાપ કા ભાવ, સમજે ? ભાવ કા ભી સ્વામી નહીં. વહ વસ્તુ વિકાર હૈ. ભગવાનઆત્મા એક સેકંડ અસંખ્ય ભાગ મેં.. કહતે હૈં, અપને સ્વરૂપ પર દૃષ્ટિ દેને સે શુદ્ધ આચરણ મેં એકાકાર હોને સે 'પ્રગટૈ આપની નિધિ,' નિધિ તો હૈ. પહલે કહા ઐસા આત્મા નિધાન હૈ. સમજ મેં આયા ?

જૈસે છોટીપીપર મેં ચૌસઠ પહોરી ચરપરાઈ તો ભરી હૈ. ચરપરાઈ, છોટીપીપર હોતી હૈ ના ? સમજ મેં આયા ? ઉસ છોટીપપર કો ચૌસઠ પહોરી ઘોંટતે હૈં તો ચૌસઠ પહોરી ચરપરાઈ પ્રગટ હોતી હૈ. કહાં સે આઈ ? પત્થર કો ઘોંટને સે આઈ ? પત્થર ઘિસને સે આતી હો તો કોયલા, કંકર ઘિસને સે આની ચાહિયે. ઉસમેં હૈ, પીપર મેં ચૌસઠ પહોરી (ચરપરાઈ હૈ). ચૌસઠ સમજે ના ? સોલહ આના. અબ સોલહ પૈસા કા એક રૂપયા હો ગયા. અભી તક તૌ ચૌસઠ પૈસા થા ના ? સોલહ આના. અબ તો સૌ હો ગયે. ઐસી સોલહ આની પીપર મેં ચરપરાઈ પડી હૈ, હરા રંગ પડા હૈ, મુલાયમપના પડા હૈ, ઐસી અનેક શક્તિયાં એક પીપર કે દાને મેં શક્તિરૂપ નિધાન પડા હૈ. ઉસકો પ્રગટ કરના, પર્યાય મેં પ્રગટ કરના વહ ઉસકા કાર્ય હૈ.

ઐસે ભગવાનઆત્મા એક સેકંડ કે અસંખ્ય ભાગ મેં પૂર્ણ આનંદ, જ્ઞાનાદિ નિધિ પડી હૈ. જિસકો એકાગ્ર હોકર અપના કારણ પ્રભુ, વસ્તુ સ્વરૂપ જો ધ્રુવ હૈ, ઉસ સ્વરૂપ મેં એકાગ્ર હોકર શુદ્ધઉપયોગ કે આચરણ દ્વારા અંતર કી નિધિ કો વર્તમાન અવસ્થા મેં ખોલ દેના, પ્રગટ કરના ઉસકા નામ યહાં શુદ્ધઉપયોગ કહતે હૈં. આહા..હા..! વહ ગાથા લી હૈ. 'છહ ઢાલા' હૈ આપ કે ઘર ? ઘર પર હોગી. પૈસે હૈં તો પુસ્તક તો હોંગે હી. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

'જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ,' ઉસકા અર્થ ક્યા કિયા ? કિ, શરીર, વાણી પ્રગટે વહ કોઈ અપની નિધિ નહીં હૈ. પૈસા-બૈસા મિલે વહ અપની નિધિ નહીં. પુણ્ય-

પાપ કા ભાવ પ્રગટ હુઆ વહ અપની નિધિ નહીં. અપની નિધિ ભગવાનઆત્મા અનંત અનંત બેહદ જ્ઞાન, જિસકે સ્વભાવ કી મર્યાદા ક્યા ? જિસકા સ્વાભાવિક જ્ઞાન, જિસકા સ્વાભાવિક આનંદ, ઉસકી મર્યાદા ક્યા ? બેહદ આનંદ ઔર બેહદ અપરિમિત જ્ઞાનાદિ આત્મા મેં પડા હૈ, વહ અપની નિધિ હૈ. અંતર મેં એકાગ્રતા હોને સે વહ નિધિ પ્રગટે. ઇસ કારણ સે પ્રગટે. શુભાભાવ સે યા અશુભભાવ સે યા દેહ કી ક્રિયા સે અપની નિધિ કભી પ્રગટ હોતી નહીં. સમજ મેં આયા ? પહલી શ્રદ્ધા તો નક્કી કરે. શ્રદ્ધા કા પંથ (તો નક્કી કરે કિ), યહી માર્ગ હૈ, દૂસરા કોઈ માર્ગ હૈ નહીં. આહા..હા...!

કહતે હૈં કિ, ભગવાનઆત્મા, અપની નિધિ અપને અંતર મેં એકાગ્રતા હોને સે પ્રગટ હોતી હૈ. પુણ્ય કે વિકલ્પ સે, નિમિત્ત સે, વ્યવહાર સે અપને સ્વરૂપ કી નિધિ પ્રગટ નહીં હોતી, ઐસા યહાં કહ દિયા, ભાઈ ! વ્યવહાર સે પ્રગટ નહીં હોતા, ઉસમેં કહ દિયા ? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, જપ આદિ અથવા વ્યવહાર રત્નત્રય દેવ-ગુરુ કી શ્રદ્ધા, નૌં તત્ત્વ કી ભેદવાલી શ્રદ્ધા ઔર શાસ્ત્ર કા જ્ઞાન કા વ્યવહાર આતા હૈ, પરંતુ ઉસ વ્યવહાર સે અપની નિધિ પ્રગટ હોતી હૈ, ઐસા નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? ક્યા લિખા હૈ ? દેખો !

'દૌલતરામજી' લિખતે હૈં, ભૈયા ! હૈ ? લિખતે હૈં કિ નહીં ? આપ કો તો બહુત કંઠસ્થ હૈ. દેખો ! 'જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ, મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ.' ભાઈ ! પર કી પ્રવૃત્તિ કા અર્થ–વહ શુભરાગાદિ હૈં વહ પરપ્રવૃત્તિ હૈ, અપના સ્વરૂપ નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? અરે..! વસ્તુ કૈસી હૈ ? ઔર કૈસે પ્રાપ્ત હો ? ઉસકે નિર્ણય કા ભી ઠિકાના નહીં, ઉસકો ધર્મ કહાં સે હોતા હૈ ? ભાઈ ! હૈ ના ? ઉનકો પૂરી કંઠસ્થ હૈ. પૂરી 'છહ ઢાલા' કંઠસ્થ હૈ. ઉનકે કહનેપર યહ પઢના શુરૂ કિયા. ઉન્હોંને બહુત પુસ્તક દિયે હૈં. વ્યાખ્યાન હો ગયે હૈં, ઉનકી ઓર સે છપવાને હૈં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

ભગવાન ભગવાનઆત્મા કો કહતે હૈં, હે આત્મા ! તેરા સ્વરૂપ આનંદ શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ, વહ તો અંતર કી સ્વસન્મુખ કી સ્વસ્વભાવ સન્મુખતા કી શુભ આચરણરૂપ, શુદ્ધઉપયોગરૂપ એકાગ્રતા દ્વારા હી અપની નિધિ પ્રગટ હોતી હૈ. દૂસરે

કોઈ કારણ સે અપને સ્વરૂપ કી નિધિ, શક્તિ કી વ્યક્તતા, સામર્થ્ય કી પ્રગટતા, તત્ત્વ કા સત્ત્વ જો અંદર સ્વરૂપ હૈ ઉસકા બાહર આના, વહ અંતર સે એકાગ્રતા હુએ બિના, કભી નિધિ બાહર પ્રગટ હોતી નહીં. કહો, સમજ મેં આતા હૈ કિ નહીં ? ઉસમેં હૈ કિ નહીં ? યહ 'છહ ઢાલા' હૈ. 'છહ ઢાલા' લી હૈ કિ નહીં ? યે તો સાદી હિન્દી ભાષા હૈ. સાતવીં કા સુના ?

'સુનિયે' ઐસા કહતે હૈં. 'દૌલતરામજી' કહતે હૈં કિ, સુનો ! ક્યા ? 'સ્વરૂપાચરન અબ.' ક્યા ? 'જિસ હોત...' જિસ સ્વરૂપાચરણ કે હોનેપર, હોતે હુએ 'પ્રગટૈ આપની નિધિ,...' ક્યા (કહા) ? 'મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ.' અસ્તિ-નાસ્તિ કી. અનેકાંત કર દિયા. સમજ મેં આયા ? ભગવાનઆત્મા અપને શુદ્ધ ચિદાનંદ કી શક્તિ કા સ્વામી પૂર્ણાનંદ હૈ, ઉસ ઓર કી અંતર એકાગ્રતા (કરને સે) નિધિ પ્રગટ હોતી હૈ ઔર વિકલ્પ આદિ પરપ્રવૃત્તિ હૈ વહ ઉસસે રુક જાતી હૈ, ઉસસે રુક જાતી હૈ, રહતી નહીં. સ્વરૂપ કી અંતર એકાગ્રતા સે નિધિ પ્રગટ હોતી હૈ. ઇસસે શુભાશુભ પરિણામ જો હૈં વહ પ્રવૃત્તિ રુક જાતી હૈ. આહા..હા..! યહ મૂલ ચીજ હૈ.

વીતરાગ પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ સર્વજ્ઞપદ કો પ્રાપ્ત હુએ, વાણી કી ધ્વનિ નીકલી. સૌ ઇન્દ્ર કી ઉપસ્થિતિ મેં દિવ્યધ્વનિ સમવસરણ મેં નીકલી. અનંત તીર્થંકર હુએ, વર્તમાન મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં 'સીમંધર' ભગવાન બિરાજમાન હૈં. બીસ વિહરમાન બિરાજમાન હૈં. 'ધોરી ધર્મ પ્રવર્તકા'. હમારે પંડિતજી ને રખા હૈ ના ? 'ધોરી' ધર્મ કે બડે ધોરી. 'ધર્મ પ્રવર્તકા.' સમવસરણ સ્તુતિ હૈ ના ? સમવસરણ સ્તુતિ મેં હૈ. સમજ મેં આયા ? ઐસે ભગવાન કી વાણી મેં ઐસા આયા હૈ, અનંત તીર્થંકરોં કી વાણી મેં ઐસા આયા થા, અનંત તીર્થંકર હુએ ઉસમેં ઐસા આયા.

'દૌલતરામજી' કહતે હૈં કિ, સુનિયે ! ભગવાન ઐસા કહતે હૈં, વહ બાત હમ કહતે હૈં. અનંત સંતોં અનંતકાલ સે પરમાત્મા, સંત વીતરાગી મુનિઓં, કેવલજ્ઞાનિઓં, તીર્થંકરો, અરે..! સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભી યહી બાત અનાદિ સે કહતે આયે હૈં. 'મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ..' શુભરાગ (કી) પ્રવૃત્તિ પર કી હૈ, વહ અપની નહીં. આહા..હા...! 'નિરખે ધ્રુવ કી તારી' ઐસા આતા હૈ, 'આનંદઘનજી' મેં આતા હૈ. શ્વેતાંબર મેં એક 'આનંદઘનજી' હુએ હૈં. 'આનંદઘનજી' હુએ હૈં. (વે કહતે હૈં), અંતર મેં એકાગ્ર હોતે

હૈં તો 'નિરખે ધ્રુવ કી તારી' યહ આત્મા ધ્રુવ હૈ ના ? વહ તારે કે સમાન હૈ. ઉસકો અંતર એકાગ્ર હો તો નિરખતે હૈં, ઐસા કહતે હૈં. શ્વેતાંબર મેં એક 'આનંદઘનજી' હુએ હૈં. મસ્ત અધ્યાત્મ થા, જંગલ મેં રહતે થે. બાદ મેં સંપ્રદાય મેં છોડ દિયા. લેકિન દુનિયા કે સાથ તો મેલ હોતા નહીં. લેકિન કુછએક બાત ઉન્હોં ને કહી હૈ. બાકી સંપૂર્ણ યથાર્થ બાત દિગંબર સંતો, 'કુંદકુંદાચાર્ય', 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' આદિ સંતોં ને જો બાત કહી ઐસી બાત કહીં તીનકાલ મેં ઔર જગહ હૈ નહીં. સમજ મેં આયા ? સનાતન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર અનંત વીતરાગ કે પંથ મેં ચલનેવાલે મહા દિગંબર આત્મધ્યાની-જ્ઞાની મુનિઓં, 'કુંદકુંદાચાર્ય', 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય', 'સમંતભદ્રાચાર્ય', 'પૂજ્યપાદસ્વામી', 'નેમિચંદ્રસિદ્ધાંત ચક્રવર્તી' આદિ મહા ધર્મ કે ધોરી, ધર્મ કે સ્તંભ, ધર્મ કે બડે સ્તંભ, જિન્હોં ને ધર્મ ક્યા હૈ ઉસે દુનિયા કો કહકર ધર્મ કો ટિકાયે રખા હૈ. સમજ મેં આયા ? વહ બાત યહાં પરંપરા સે આયી વહ 'દૌલતરામજી' કહતે હૈં.

અબ, યહાં કહા, દેખો ! 'જિન પરમ પૈની...' ભાઈ ! દેખો ! કોઈ કહતે હૈં કિ, ઐસા શુદ્ધ આચરણ તો ચૌથે ગુણસ્થાન મેં નહીં હોતા. વહ તો આઠવેં ગુણસ્થાન મેં હોતા હૈ, ઐસા કહતે હૈં. વહ બાત કો સમજતે નહીં. ભાઈ ! તુજે માલૂમ નહીં, પ્રભુ ! પહલે હી ચૌથે ગુણસ્થાન મેં સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત હોને કે કાલ મેં ઐસા સ્વરૂપ 'સમયસાર' મેં વર્ણન કિયા હૈ, ઐસા હી સ્વરૂપ 'સમયસાર' મેં વર્ણન કિયા હૈ, વહ બાત કરતે હૈં. 'ટોડરમલજી' ને ભી ઉનકી ચિઠ્ઠી મેં લિખા હૈ, વહી બાત યહાં લિખી હૈ. 'ટોડરમલજી' કી ચિઠ્ઠી હૈ ના ? 'રહસ્યપૂર્ણ ચિઠ્ઠી' મેં ભી વહી બાત લિખી હૈ. સવિકલ્પી નિર્વિકલ્પ ધ્યાન કરતે સમય ક્યા હોતા હૈ ? તો કહતે હૈં કિ, વહ અનુભવ ચૌથે ગુણસ્થાન સે હોતા હૈ. ઐસા ઉસમેં (લિખા હૈ). ઔર 'સમયસાર' મેં વહી બાત પહલે સે લી હૈ. પરંતુ મુનિ થે, મુનિ કી ભૂમિકા સે બાત કી હૈ. બાકી પ્રથમ મેં પ્રથમ, ભગવાનઆત્મા શુદ્ધઉપયોગરૂપી આચરણ મેં હી સમ્યગ્દર્શન કા ભાન હોતા હૈ. આહા..હા...! યે ઉસકી બાત કરતે હૈં.

'જિન પરમ પૈની સુબુધિ છૈની, ડારિ અંતર ભેદિયા;' દેખો ! અંદર હૈ, ફોટો હૈ ? અંદર આત્મા, છૈની મારતા હૈ, છૈની. ઐસા ચિત્ર બનાયા હૈ. ભૈયા ! હૈ ઉસકે

પાસ ? યહાં હૈ, દેખો ! આઠવાં શ્લોક હૈ ના ? કિસકા ? 'છહ ઢાલા'. યહાં હૈ. ચિત્ર બનાયા હૈ. ક્યા ? 'જિન પરમ પૈની સુબુધિ છૈની, ડારિ અંતર ભેદિયા;' ક્યા કહતે હૈં ? ભાઈ ! ઇસમેં તો જિન યાની યહ લિખા હૈ, પરંતુ ઇસમેં સાધક જીવ લિખા હૈ. સાધક ધ્યાન કરતે હૈં તબ, ઐસે લિખા હૈ. દેખો ! છઠવીં ઢાલા, આઠવીં ગાથા. અંદર લિખા હૈ, સમજે ?

ભાવાર્થ મેં લિખા હૈ, 'જિસ સમય કોઈ સાધક..' સાધક શબ્દ સામાન્ય લિખા હૈ. 'જિસ સમય કોઈ સાધક ધ્યાન કા અવલંબન લેકર ભેદજ્ઞાન કે દ્વારા અનાદિકાલ સે લગે હુએ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ, નોકર્મ સે અપને આત્મા કો ભિન્ન સમજ લેતા હૈ...' યહાં સામાન્ય વ્યાખ્યા કર દી હૈ. સાધન નામ સમ્યગ્દર્શન સે લેકર સભી સાધક જીવ બારહવેં ગુણસ્થાન તક હૈં. લેકિન નીચે ધર્મધ્યાન કી બાત, અંદર એકાગ્ર હોતે હૈં ઉસકી બાત યહાં મુખ્યરૂપ સે હૈ.

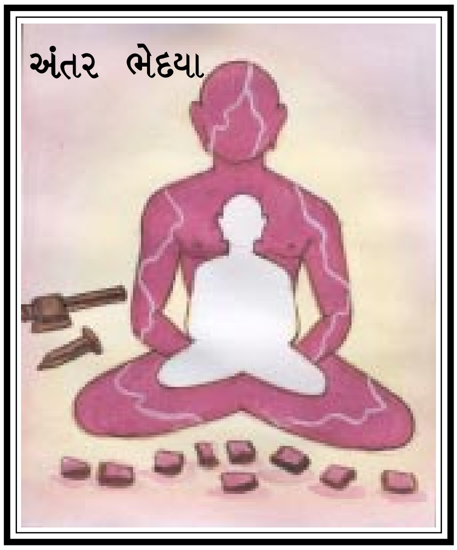

'જો કોઈ સાધક..' જિન કી વ્યાખ્યા હૈ ના ? જિન યાની જો. મૂલ મેં તો જો હૈ. 'જો કોઈ અત્યંત તીક્ષ્ણ સમ્યગ્જ્ઞાન, ભેદજ્ઞાનરૂપી છૈની...' દેખો ! અંતર મેં છૈની મારતે હૈં. દેખો ! અંદર છૈની હૈ. યે છૈની. બતાતે હૈં. આત્મા ચૈતન્યરૂપ શુદ્ધ આનંદકંદ (હૈ) ઔર પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ જો રાગ હૈ, (ઉન દોનોં કે) બીચ મેં ભેદજ્ઞાનરૂપી છૈની મારતે હૈં. હૈ ઉસમેં ? ભૈયા ! યહ નહીં હોગા. ચિત્ર હૈ ? નહીં. દેખો ! પહલે વહ બાત નક્કી તો કરની પડેગી કિ નહીં ? નક્કી કિયે બિના ઉસકા ઉપયોગ, ઉસકા કાર્ય કૈસે કર સકતે હૈં ?

કહતે હૈં, ભગવાનઆત્મા ચિદ્ઘન આત્મા દેહદેવાલય મેં પ્રભુ શુદ્ધ ઘન, આનંદકંદ પડા હૈ ઔર પુણ્ય-પાપ કા રાગ.. દેખો ! ભેદજ્ઞાનરૂપી છૈની દ્વારા પટકકર, (ફૂટનોટ મેં લિખા હૈ), 'જિસપ્રકાર છૈની લોહે કો કાટકર દો ટુકડે કર દેતી હૈ ઉસીપ્રકાર

શુદ્ધોપયોગ કર્મોં કો કાટતા હૈ ઔર આત્મા સે ઉન કર્મોં કો પૃથક્ કર દેતા હૈ.' અંદર એકાગ્રતા હોકર ભેદજ્ઞાન કહો, શુદ્ધઉપયોગ કહો, સ્વરૂપાચરણ કહો, સ્વરૂપ કી એકાગ્રતા કહો. પટકકર અંતરંગ મેં ભેદ કરકે, અંતર મેં ભેદ કિસકે સાથ (કરના) ? વહ કહેંગે. આત્મા કે વાસ્તવિક સ્વરૂપ કો, નિજ ભાવ કો. યહ શબ્દ પડા હૈ–નિજ ભાવ કો. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપી નિજ સ્વભાવ સત્ત્વરૂપ ભાવ, જો તીનોંકાલ નિત્ય રહતા હૈ, ઐસા નિજ આત્મા કા ભાવ. જ્ઞાયક, દર્શન, આનંદ, શાંતિ આદિ ત્રિકાલ જ્ઞાયક નિજ ભાવ, ઐસા જો આત્મા, ઉસમેં વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શરૂપ દ્રવ્યકર્મ ઉસસે અંતર્ ભેદજ્ઞાન કરતે હૈં. યે દેખો ક્રિયા ! યહ ધાર્મિક ક્રિયા. આહા..હા...!

વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શરૂપી દ્રવ્યકર્મ–જડ કર્મ ઔર રાગ-દ્વેષાદિ ભાવકર્મ. શુભ-અશુભ વિકલ્પ જો રાગ-દ્વેષ ઉઠતે હૈં, ઉસમેં ભી છૈની માર દી. શરીર, વાણી, કર્મ તો નહીં, શુભ-અશુભ ભાવ મૈં નહીં, મેરે નિજ ભાવ સે વે ભિન્ન હૈં. ઐસે નિજ ભાવ કા અંતર લક્ષ્ય કરકે વિભાવ ઔર જડ કર્મ હૈ, ઉસકે અંતર મેં, ભેદ મેં ભેદજ્ઞાન(રૂપી) છૈની મારી. સમજ મેં આયા ? રાગ-દ્વેષાદિ ભાવકર્મ સે ભિન્ન કરકે, ભિન્ન કરકે. વર્ણાદિ, રાગાદિ યહ 'સમયસાર' કી ગાથા હૈ, ભાઈ ! 'સમયસાર' કા શ્લોક હૈ.

'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' મહારાજ. ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્ય' મહારાજ દો હજાર વર્ષ પહલે દિગંબર સંત (હુએ). ઉનકે બાદ ૧૧૦૦ વર્ષ બાદ 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' દિગંબર વનવાસી જંગલ મેં રહનેવાલે મુનિ (હુએ). ઉન્હોં ને ટીકા બનાઈ. ઉનકા શ્લોક હૈ. સમજ મેં આયા ? શ્લોક હૈ ના ? ભાઈ ! ઉસકા યહ હૈ. કૌનસા શ્લોક હૈ ? અજીવ અધિકાર. ૩૭વાં શ્લોક હૈ. ઉસમેં સે લિયા હૈ, ઘર કી બાત નહીં કી હૈ. ૩૭ વાં શ્લોક હૈ, દેખો ! 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ક્યા કહતે હૈં ? દેખો !

वर्णाद्या या रागमोहादया वा

भिन्ना भावाः सर्व एवास्य पुंसः

'પુંસઃ' યાની આત્મા પુરુષ. ભગવાન ચિદાનંદ પ્રભુ–પુરુષ આત્મા. દેખો ! 'વર્ણાદિક અથવા રાગ-મોહાદિક ભાવો કહ્યા તે બધાય આ પુરુષથી (આત્માથી) ભિન્ન છે તે...'

तेनैवान्तस्ततत्त्वतः पश्यतोऽमी
नो दृष्टाः स्युर्दृष्टमेकं परं स्यात्।।३७।।

'અંતર્દષ્ટિ વડે...' ભગવાનઆત્મા કા અવલોકન કરનેવાલે જીવ સે, સમ્યગ્દષ્ટિ કે અંતર અવલોકન મેં 'એ બધા દેખાતા નથી,...' વિકાર, પુણ્ય-પાપ, શરીર અપને નિજ સ્વરૂપ દિખતે નહીં હૈ. આહા..હા...! ઉસી શ્લોક કા અર્થ લિયા હૈ, ભાઈ ! ૩૭ શ્લોક, 'સમયસાર'. 'वर्णाद्या या रागमोहादया वा' ભિન્ન હૈ, અંતર ભેદકર. ભિન્ન હૈ. ન્યારા કિયા. ભિન્ન કરકે. અરે...! જગત કી ચીજ. લાપસી જૈસી ચીજ... લાપસી કહતે હૈં ? ક્યા કહતે હૈં ? લાપસી કહતે હૈં. લાપસી બનાતે હૈં, નયી કન્યા હો તો ઉસકી માં કૈસે બનાતી હૈ વહ ધ્યાન રખતી હૈ. ગેહૂં કી લાપસી બનાતે હૈ. કૈસે બનાતી હૈ વહ ધ્યાન રખે. બાદ મેં આટે મેં બેલન ઘુમાતે હૈં. આટે કા ગઠ્ઠા નહીં બન જાયે. કડક ન હો જાયે ઇસલિયે. નહીં તો આટા ઉપર સે પકે ઔર અંદર મેં સફેદ રહ જાયે તો લાપસી બરાબર અચ્છી હોતી નહીં. તો વહ બરાબર ઐસે-ઐસે હિલાયે. લડકી દેખે કિ માં કૈસે કરતી હૈ ? સમજ મેં આયા ? ઐસે હી નહીં ગરમ હોને દેતે. ઐસે હી કરને લગે તો ગટ્ટે હો જાયે ઔર અંદર આટા કચ્ચા રહ જાયે. ઐસે બરાબર હિલાયે. યે તો લોગ કરે વહ દેખા હૈ, હમને કુછ કિયા નહીં. લોગ કરતે હૈં ઉસે દેખા હૈ, ઐસે કરતે હૈં. ઐસે હિલાયે કિ કોઈ ભી કચ્ચા ભાગ રહ નહીં જાયે, સબ પક્કા હો જાયે. નહીં તો કચ્ચા રહ જાયે.

ઐસે ભગવાનઆત્મા..! (માતા) જૈસે કરતી હૈ તો લડકી ધ્યાન રખતી હૈ, વૈસે સંતોંને, જ્ઞાનિયોં ને જૈસે કિયા ઔર જૈસા કહા ઉસકા ધ્યાન કર, ઉસમેં એકાગ્રતા હોતી હૈ તો ઐસી એકાગ્રતા હોતી હૈ ઉસકા લક્ષ્ય કરના ચાહિયે. ઉસકા જ્ઞાન પહલે ઉસ પ્રકાર કા કરના ચાહિયે. આહા..હા..! યહાં ધ્યાન રખતે હૈ કિ નહીં ? ધ્યાન રખો.

મુમુક્ષુ :– વહ તો સબ એકાંત મેં હોતા હૈ.

ઉત્તર :– કહતે હૈં કિ, એકાંત મેં નહીં. હમ કહતે હૈં કિ, ઐસા હુઆ હૈ, ઐસા તુમ કો કહતે હૈં, ઐસા યહાં કહતે હૈં. દૂસરે કા કામ કૌન-સી આંખ સે દેખતે હૈં ? પરંતુ યહાં કૈસે હોતા હૈ, ઉસકી વિધિ ક્યા હૈ, વહ વિધિ કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

આહા..હા..!

કહતે હૈં, અપને કો ભિન્ન કરકે. પહલે શ્રદ્ધા મેં તો લિયા હો કિ, શુભ-અશુભભાવ મેરે આત્મા કા લાભકર્તા નહીં. દેહાદિ જડ કી ક્રિયા મેરે લાભ કી કર્તા નહીં. મેરે લાભ કી ચીજ તો મેરી ચિદાનંદ નિધિ હૈ. ઉસમેં એકાગ્ર હોઉં તો અંતર મેં ભેદજ્ઞાન હુઆ. ભેદજ્ઞાન સિદ્ધા. 'भेदविज्ञानतः सिद्धः सिद्धा ये किल केचन।' વહ ભી 'સંવર અધિકાર' કા 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ' કા શ્લોક હૈ. અભી તક જિતને સિદ્ધ હુએ...

भेदविज्ञानतः सिद्धः सिद्धा ये किल केचन।

अस्यैवाभावतो बद्धा बद्धा ये किल केचन।।१३१।।

અભી તક અનંત સંસાર મેં જિતને (જીવ) મુક્ત હુએ, પરમાત્મા સિદ્ધ હુએ (વે સબ) ભેદજ્ઞાન સે હુએ હૈં. પુણ્ય-પાપ કે ભાવ કી ક્રિયા સે અપના સ્વરૂપ ભિન્ન હૈ, ઐસા ભેદજ્ઞાન કરતે.. કરતે.. કરતે.. કેવલજ્ઞાન પાયા હૈ, સિદ્ધ હુએ હૈં. 'अस्यैवाभावतो बद्धा' અભી તક નિગોદ સે લેકર નૌંવી ગ્રૈવેયક મિથ્યાદૃષ્ટિ દ્રવ્યલિંગી દિગંબર જૈન સાધુ હોકર, 'મુનિવ્રત ધાર અનંતવાર ગ્રીવક ઉપજાયો, પૈ આતમજ્ઞાન બિન, લેશ સુખ ન પાયો.' કહતે હૈં કિ, દ્રવ્યલિંગી મિથ્યાદૃષ્ટિ સાધુ અપના સ્વરૂપ ઔર રાગ કે બીચ ભેદ કિયા નહીં, ઇસ કારણ સે ભેદજ્ઞાન કે અભાવ સે બંધા હૈ. પર કા ભેદ નહીં કરકે બંધા હૈ ઔર પર કા ભેદ કરને સે બંધ સે છૂટ જાતા હૈ. એક હી ઉપાય હૈ, દૂસરા કોઈ હૈ નહીં. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ?

યે 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' મહારાજ કહતે હૈં. 'કુંદકુંદાચાર્ય' મહારાજ કે બાદ ટીકાકાર દિગંબર સંત હુએ. (વે કહતે હૈં), અબ તક જિતની સંખ્યા મેં જીવ મુક્તિ કો પ્રાપ્ત કી, વે સબ રાગ પુણ્ય, દયા, દાન, શરીર કી ક્રિયા ભિન્ન કરતે કરતે સમ્યક્ પાયા, ભિન્ન કરતે કરતે ચારિત્ર પાયા, ભિન્ન કરતે કરતે કેવલજ્ઞાન પાયા. ઔર જો કોઈ નિગોદ સે લેકર જો જીવ બંધે હૈં, વહાં ઐસા નહીં કહા કિ, કર્મ કે જોર સે બંધા હૈ. બહુત કર્મ કઠિન થે, ઇસ કારણ સે બંધા હૈ ? નહીં. આચાર્ય કહતે હૈં, ઐસા નહીં હૈ. રાગ, વિકલ્પ ઔર શરીર સે ભિન્ન નહીં કરતા હૈ, પર કો એક માનતા હૈ, પર કો એક માનતા હૈ ઉસ કારણ સે વહ કર્મ સે બંધતા હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? દો સિદ્ધાંત કહે.

બંધન ઔર મુક્તિ કૈસે હોતી હૈ ? બંધા તો પર સે ભિન્ન કિયે બિના, પર કો એકત્વ માનકર અનાદિ સે બંધા હૈ. મુક્ત હુઆ વહ રાગ ઔર પર સે ભિન્ન કરકે સબ મુક્ત હુએ. સમ્યગ્દર્શન સે લેકર કેવલજ્ઞાન તક રાગ સે, પર સે ભિન્ન કરતે કરતે, સ્થિર હોતે હોતે (મુક્ત હુએ). પહલે દૃષ્ટિ સ્થિર હુઈ, બાદ મેં સ્થિર હોતે હોતે પૂર્ણ સ્થિર હો ગયે. પર સે ભિન્ન કરકે કેવલજ્ઞાન કો પાયા હૈ. ઉસમેં ક્યા આયા ? પહલે કહા થા વહ. 'મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ'. રાગ બીચ મેં આતા હૈ ઉસકે કારણ સે આગે બઢતે હૈં, ઐસા નહીં. રાગ સે ભી ભિન્ન કરતે.. કરતે.. કરતે.. કરતે.. કરતે.. શ્રેણિ લગાકર કેવલજ્ઞાન પાયા હૈ. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, ભિન્ન કરકે, અપના સ્વરૂપ પુણ્ય-પાપ કા ભાવ રાગાદિ ઔર શરીરાદિ સે, વર્ણ આદિ સે ભિન્ન કરકે.. ક્યા કહતે હૈં ? અપને આત્મા મેં... દેખો ! અપને આત્મા મેં. દેખો ! કર્તા-કર્મ લગાતે હૈં, કારક લગાતે હૈં. અપને આત્મા મેં. અપને આત્મા કા અર્થ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ–અપને આત્મા મેં. અપને લિયે – સંપ્રદાન આયા ના ? સંપ્રદાન. અપને આત્મા મેં વહ ક્યા ? અધિકરણ, દેખો ! 'નિજમાંહિ'–અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ, ઉસમેં હી – યહ આધાર આયા. રાગ કા આધાર નહીં, પુણ્ય કા આધાર નહીં, વિકલ્પ કા આધાર નહીં. આહા..હા..!

'નિજમાંહિ નિજ કે હેતુ..' (અર્થાત્) અપને લિયે. અપના ભેદ કરકે કોઈ દૂસરે કો દેના હૈ યા પુણ્યબંધ હો જાયેગા ઔર બાદ મેં સ્વર્ગ મિલેગા ઐસા નહીં. અપને લિયે, અપને લિયે. ભગવાન શુદ્ધ સ્વરૂપ ચૈતન્ય, પુણ્ય-પાપ કે રાગ સે અંતર મેં ભિન્ન કરકે, અપને આધાર સે, અપને મેં–રાગ મેં નહીં, અપને લિયે, કોઈ પર કે લિયે થોડા બંધ હો ગયા યા પર કા હિત હો ગયા, ઐસા નહીં. આહા..હા..! ભાઈ ! 'છહ ઢાલા' તો સબ કે હાથ મેં હૈ લેકિન સમજને કી દરકાર નહીં. ઊલટે રાસ્તે ચડ જાયે ઔર માને કિ હમ ધર્મ કે રાસ્તે પર હૈં. હમારા કલ્યાણ હો જાયેગા. જાના હૈ પૂર્વ મેં ઔર ભાગતા હૈ પશ્ચિમ મેં. પૂર્વ કી ઓર જાના હો તો પશ્ચિમ મેં જાયે ? 'ઢસા' હૈ વહાં, 'ઢસા' આતા હૈ. 'ભાવનગર' નહીં આયેગા. એક ઓર 'ભાવનગર' હૈ ઔર દુસરી ઓર 'ઢસા' હૈ.

ભગવાનઆત્મા નિજ ભાવ, શુદ્ધ ભાવ સન્મુખ અપને કારણ સે હો તો અપને

નિજ ભાવ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. ઉસસે વિપરીત ભાવ જો રાગાદિ હૈં ઉસ ઓર જાયેગા તો મજદૂરી હોગી. સમજ મેં આયા ? અપને લિયે. આ..હા..! અપના કામ કરના હૈ, ભાઈ ! કોઈ દૂસરે કા કામ નહીં હૈ ઔર દૂસરે કે લિયે નહીં હૈ. આહા..હા..! કિતની ધીરજ, વીર્ય મેં કિતની પર કે ઓર કી વિમુખતા ઔર ઉસ વીર્ય કી સ્વભાવ સન્મુખતા કી સાવધાની. ઐસા માર્ગ હૈ તો ઉસકી સીખ તો પહલે લે. ડૉક્ટરજી !

કહતે હૈં, અપને લિયે, અપને દ્વારા. દેખો ! ક્યા કહતે હૈં ? કરણ લગાયા, કરણ. કોઈ સાધન હોગા ? (કોઈ) કહતા હૈ કિ, વ્યવહાર સાધન તો હૈ ના ? નહીં. વહ તો પહલે અપના સાધન કિયા હો તો રાગ કો વ્યવહાર સાધન કા આરોપ દેતે હૈં. વહ સાધન નહીં હૈ. ભૈયા ! હૈ કિ નહીં અંદર ? દેખો ! સબ કે પાસ પુસ્તક તો હૈ, દેખો !

અપને દ્વારા. અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ પુણ્ય-પાપ કે રાગ સે અંદર ભેદ કરકે, અપને મેં, અપને લિયે, અપને દ્વારા–આત્મા દ્વારા–શુદ્ધ સ્વરૂપ દ્વારા, રાગ દ્વારા નહીં. વિકલ્પ શુભરાગ હો ઉસકે દ્વારા નહીં, અપને દ્વારા. કિતના સિદ્ધ કિયા હૈ ! સમજ મેં આયા ? સમ્યગ્દર્શન મેં શુદ્ધઉપયોગ કે પ્રાપ્તિ કે કાલ મેં ઐસા હોતા હૈ ઔર બાદ મેં ભી જબ-જબ આત્મા કા શુદ્ધઉપયોગ કા ધ્યાન હોતા હૈ (તબ-તબ) ઐસી સ્થિતિ હોતી હૈ, તબ પર સે ભિન્ન હોતા હૈ, નહીં તો ભિન્ન હોતા નહીં. સમજ મેં આયા ?

અપને દ્વારા ઇસ આત્મા કો. કર્મ લિયા ના ? કર્મ.. કર્મ. યહ કાર્ય આયા. આત્મા કો યહ કાર્ય આયા. અપના કાર્ય–આત્મા કા કાર્ય. રાગ કા નહીં, રાગ સે નહીં, રાગ આધાર સે નહીં, રાગ કે કારણ સે નહીં. આહા..હા..! અભી તો શ્રદ્ધા મેં બૈઠે નહીં. ઉસસે હોતા હૈ, ઉસસે હોતા હૈ, ઉસસે હોતા હૈ (ઐસા માનનેવાલે કી) દૃષ્ટિ મેં તો મિથ્યાભ્રમ પડા હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ને ઔર સંતોં ને કહા માર્ગ, વહી માર્ગ કી રીત ‘છહ ઢાલા’ મેં હિન્દી મેં ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. સમજ મેં આયા ? અર્થ વિચારના નહીં, શાંતિ સે દેખના નહીં. અરે..! ભગવાન ! તકરાર ક્યા કરના ઉસમેં ? અંદર મેં તકરાર કા સ્થાન હી નહીં હૈ. આહા..હા..!

આત્મા કો અપના કાર્ય પકડ લિયા. અંતર મેં શુભાશુભ રાગ સે ભિન્ન આપકો

પકડ લિયા, આપ કો ગ્રહણ કિયા, આપ કો પરિગ્રહ બનાયા. આહા..! કલ દોપહર કો આયા થા ના ? આત્મા કો હી પરિગ્રહ કહા. પરિગ્રહ નામ પકડ લિયા–યે આત્મા જ્ઞાયકભાવ. અપના અપને આત્મા કો ઔર સ્વયં અપને સે. અપને સે, આત્મા સે, રાગ સે, પુણ્ય સે, વિકલ્પ સે નહીં. આહા..હા..! (રાગ) હો, જબ તક સ્થિરતા પૂર્ણ ન હો તો હો, પરંતુ વહ સાધન હૈ ઔર ઉસસે આત્મા મેં સ્થિરતા હોતી હૈ યા શુદ્ધઉપયોગ ઔર આચરણ, સંવર, નિર્જરા કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ, ઐસા પર સે, રાગ સે હૈ નહીં.

ઐસા અપને સે ગ્રહણ કરતે હૈં. અપને સે અંદર મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, એકાકાર હોતે હૈં તબ ઉસમેં શુદ્ધઉપયોગરૂપી આચરણ પ્રગટ હોતા હૈ. યહ આચરણ પ્રગટ હો ઉસકો શુદ્ધઉપયોગ કહતે હૈં, ઉસકો સંવર ઔર નિર્જરા કહતે હૈં. સમજ મેં આયા ? ઉસસે સંવર, નિર્જરા શુરૂ હોતી હૈ. વિશેષ કહેંગે..

(શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

❀

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૨, મંગળવાર
તા. ૨૨-૨-૧૯૬૬, ગાથા–૮, ૯. પ્રવચન નંબર–૩૩

'દૌલતરામજી' કૃત 'છહ ઢાલા' (હૈ). 'બુધજન' કી ઢાલા થી, પહલે 'બુધજન' કી 'છહ ઢાલા' બનાઈ થી, વહ ભી હૈ, લેકિન ઉસકા થોડા આધાર લેકર 'દૌલતરામજી' ને અપને સે શાસ્ત્ર કે ન્યાય સે યહ 'છહ ઢાલા' બનાઈ. ઉસકી છઠવીં ઢાલા કી આઠવીં ગાથા ચલતી હૈ, આઠવીં ગાથા.

દેખો ! વીતરાગ કા મૂલ સંદેશ યહ હૈ, ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગદેવ ઉનકા ઔર સંતો, 'સીમંધર' ભગવાન આદિ તીર્થંકરો, મુનિઓં જો કોઈ આત્મધ્યાની-જ્ઞાની હો ગયે, ઉનકા સંદેશ–આદેશ યહ હૈ કિ, યહ આત્મા.. યહાં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કી બાત ચલતી હૈ. જિસકો સંવર, નિર્જરા હોતી હૈ ઔર મોક્ષ કા ઉપાય જિસમેં શુરૂ હોતા હૈ, ઉસકા ક્યા સ્વરૂપ હૈ, વહ બાત યહાં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કે કથન મેં કરતે હૈં. સમજ મેં આયા ?

દેહ, વાણી, મન તો જડ હૈં, તો ઉસકી ક્રિયા યા હિલને-ચલને સે યા ઉસકી પર્યાય સે આત્મા કો પુણ્ય-પાપ ઔર સંવર, નિર્જરા કભી હોતે નહીં. પર કી પર્યાય સે પુણ્ય-પાપ, સંવર, નિર્જરા હોતે નહીં. જડ કી પર્યાય સે ક્યા હો ? ઉસીપ્રકાર જડ કર્મ સે ભી પુણ્ય-પાપ ઔર સંવર, નિર્જરા હોતે નહીં. અપની પર્યાય મેં જો શુભ ઔર અશુભભાવ વિકાર કરતે હૈં વહ ઉપાધિ વિભાવભાવ હૈ, વહ બંધ કા કારણ હૈ. ઉસકા અભાવ કરને કો સ્વરૂપદૃષ્ટિ પૂર્વક સ્વરૂપ કા આચરણ જો શુદ્ધઉપયોગ હૈ વહી મોક્ષ કા કારણ અથવા સંવર, નિર્જરારૂપ હૈ. અથવા યહ શુદ્ધઉપયોગ જો હૈ વહી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કી, મોક્ષમાર્ગ કા જો તીન અવયવ કહને મેં આતા હૈ, ઉન તીનોં કી એકતા (ઉસસે સંવર નિર્જરા હોતે હૈં).

ભગવાનઆત્મા એક સમય મેં શુદ્ધ ચૈતન્ય પિંડ પ્રભુ, ઉસકી અંતર મેં દૃષ્ટિ કરકે સ્વરૂપ શુદ્ધ કા અંતર અનુભવ કરકે પ્રતીત કરના ઉસકા નામ મોક્ષમાર્ગ કા

પહલા તીન બોલ–સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર, ઉસકા પહલા અવયવ સમ્યગ્દર્શન હૈ. ઔર આત્મા કા અંતર્મુખ હોકર જ્ઞાન કરના વહ મોક્ષમાર્ગ કા દૂસરા–દુજા ભાગ અથવા દૂસરા અવયવ હૈ ઔર સાથ મેં શુભ ઔર શુભઉપયોગ અશુદ્ધ આચરણ રહિત સ્વરૂપ મેં શુદ્ધ મેં એકાકાર હોકર સ્વરૂપાચરણ કરના વહ સ્વરૂપચારિત્ર કા શુદ્ધઉપયોગભાવ હૈ. વહી સંવર, નિર્જરા ઔર મોક્ષ કા કારણ હૈ. બહુત સૂક્ષ્મ બાત, ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? બીચ મેં શુભભાવ, નિશ્ચય દૃષ્ટિ ઔર અનુભવ હોનેપર ભી જબ તક વીતરાગભાવ પૂર્ણ ન હો તબ તક બીચ મેં દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, પ્રભાવના, યાત્રા (કા) શુભભાવ આયે બિના રહતે નહીં, પરંતુ વહ ભાવ પુણ્યબંધ કા કારણ હૈ. અબંધ પરિણામ જો અબંધ મોક્ષમાર્ગ તો આત્મા કે અવલંબન સે શ્રદ્ધા-જ્ઞાન મેં શાંતિ, એકાગ્રતા સે હોતા હૈ. પર કે આશ્રય સે મોક્ષમાર્ગ, સ્વઆશ્રય(રૂપ) જો દશા (હોતી હૈ) વહ પર કે આશ્રય સે હોતી નહીં. આહા..હા..! સૂક્ષ્મ બાત હૈ, ભાઈ ! જિસે આત્મા કી શાંતિ, સ્વતંત્રતા, સમ્યગ્દર્શન-ચાહિયે ઉસકી બાત હૈ. અનાદિકાલ સે નૌંવીં ગ્રૈવેયક તક ગયા પરંતુ આત્મા ચીજ ક્યા હૈ ઉસકા અંતર મેં અનુભવ ક્યા હૈ ઉસકા અનુભવ ઉસને કિયા નહીં. અનુભવ કા અનુભવ નહીં કિયા. આહા..હા..!

કહતે હૈં, પહલે જબ સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ તબ શુદ્ધઉપયોગ મેં હોતા હૈ. સૂક્ષ્મ બાત હૈ. ચૌથે ગુણસ્થાન સે જો મોક્ષમાર્ગ કા પહલા ભાગ (હૈ). વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર કી શ્રદ્ધા, નૌં તત્ત્વ કી ભેદવાલી શ્રદ્ધા, શાસ્ત્ર કા જ્ઞાન શુભરાગ હૈ, શુભઉપયોગ હૈ, ઉસકો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહતે હૈં. કબ ? કિ, અપને શુદ્ધ સ્વભાવ કે આશ્રય સે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પ્રાપ્ત હુઆ હો તો ઉસ શુભભાવ કો વ્યવહાર કા આરોપ દેને મેં આતા હૈ. આહા..! સમજ મેં આયા ? બાત અગમ્ય બાત હૈ. ક્યા કહતે હૈં ? દેખો ! યહાં તક કલ આયે થે. યહાં તક આયે હૈં, દેખો !

ભગવાનઆત્મા 'નિજમાંહિ...' નિજમાંહિ. તીન શબ્દ આયે હૈં, ફિર સે લેતે હૈં. નિજમાંહિ–વસ્તુ ભગવાન જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ, નિજમાંહિ–અપને આત્મા મેં અપને લિયે. અપને લિયે સંપ્રદાન હૈ. ઔર અપને દ્વારા. સંપ્રદાન યાની દાન દિયા. અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ અંતર દૃષ્ટિ કરકે અપને મેં રખા. શુદ્ધભાવ પ્રગટ કરકે અપને

મેં રખા. અપને સે લિયા ઔર અપને કો દિયા. સમજ મેં આયા ? અંતર કી યહ બાત સમજે બિના કભી ઉસકા છૂટકારા તીનકાલ મેં નહીં હોગા.

ચૈતન્ય ભગવાન અનંત આનંદ, જ્ઞાનાદિ ગુણસંપન્ન પ્રભુ, ઉસમેં દૃષ્ટિ લગાકર, નિજમાંહિ–અપના આધાર (લેકર), વસ્તુ.. વસ્તુ.. વસ્તુ.. વસ્તુ.. જૈસે શીતલ બર્ફ કી શિલા હૈ ઉસમેં રહને સે ઠંડી હોતી હૈ. ઐસે ભગવાનઆત્મા અકષાય વીતરાગસ્વરૂપ શીતલ.. શીતલ.. અરૂપી ચૈતન્યશિલા હૈ. રૂપ કહતે હૈં, ઉસકા રૂપ (ઐસા હૈ).

મુમુક્ષુ :– કિસકા ?

ઉત્તર :– આત્મા કા. અરૂપી ભી રૂપ હૈ, અરૂપી ભી સ્વરૂપ હૈ. જૈસે યહ રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ જૈસા મિટ્ટી કા સ્વરૂપ હૈ વહ રૂપી સ્વરૂપ હૈ. ભગવાનઆત્મા અરૂપી ભી સ્વરૂપ હૈ. અરૂપી અરૂપી અવસ્તુ નહીં હૈ. આહા..હા...! અરૂપી યાની કુછ નહીં, ઐસા નહીં. ઉસમેં રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ નહીં હૈં. ઔર પુણ્ય ઔર પાપ કા રાગભાવ શુભાશુભ વિકાર હોતા હૈ વહ વિકાર ઉસમેં નહીં, દ્રવ્ય મેં–વસ્તુ મેં નહીં (હૈં). વસ્તુ તો શીતલ.. શીતલ.. અકષાય વીતરાગ સ્વરૂપ સે આનંદકંદ મેં બિરાજમાન સ્વતત્ત્વ હૈ. અરૂપી સ્વરૂપ પૂર્ણાનંદ સે ઠસાઠસ ભરા હૈ. આહા..હા...! ચીજ હૈ કિ નહીં ? વસ્તુ હૈ યા અવસ્તુ હૈ ? શરીર, વાણી, રજકણ ભિન્ન જડ મિટ્ટી હૈ.

મુમુક્ષુ :– કબ ?

ઉત્તર :– અભી. કબ ક્યા ? અભી કી બાત ચલતી હૈ. કર્મ કે રજકણ જડ મટ્ટી–ધૂલ ભિન્ન હૈં. ઔર અભી યહાં પુણ્ય ઔર પાપ કા શુભાશુભ રાગ, એક ક્ષણ કા કૃત્રિમ વિકૃત વિભાવભાવ હૈ, ઉસકે અલાવા એક સમય મેં ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન કા પિંડ, જ્ઞાન કી ભેલી, આનંદ કા રસકંદ, અનાકૂલ શાંતિ નામ ચારિત્ર કા પિંડ આત્મા અંદર મેં હૈ. આહા..હા...! ઉસમાંહિ–ઉસમેં અંતર એકાકાર હોના. ભૈયા ! પુસ્તક લિયા હૈ કિ નહીં ?

'નિજમાંહિ...' નિજ અપને લિયે. અંતર સ્વરૂપ મેં શુદ્ધતા પુણ્ય-પાપ કા શુભાશુભભાવ આચરણ કા લક્ષ્ય છોડકર કે ભગવાનઆત્મા મેં વસ્તુ મેં બિરાજમાન શીતલ.. શીતલ.. શાંત પ્રભુ (કા અવલંબન લેના). 'શીતલનાથ' ભગવાન, 'શાંતિનાથ'

ભગવાન યહ આત્મા (હૈ). શાંત વીતરાગી પિંડ પ્રભુ, અનાદિઅનંત ધ્રુવ સત્ અરૂપી કંદ રસકંદ, ઉસમેં દૃષ્ટિ લગાના ઔર અપને લિયે (રખના). જો દૃષ્ટિ લગાકર નિર્મલ દશા પ્રગટ હો, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન, શાંતિ કો અપને મેં રખના. કોઈ પુણ્ય-પાપ હિસ્સા લે જાયે, ઐસા નહીં. આહા..હા...! ભાઈ ! કઠિન બાત, ભાઈ ! પૈસે મેં તો પુત્રાદિ સબ હિસ્સા લે જાયે.

'નિજકર,...' અપને દ્વારા. અપને દ્વારા (યાની) ક્યા કહતે હૈં ? 'છહ ઢાલા'કાર 'દૌલતરામજી' ઐસા કહતે હૈં કે, ભગવાન પરમેશ્વર કા સંદેશ-આદિશ (યહ હૈ કિ), ભગવાન અપને દ્વારા. શુભાશુભ વિકલ્પ ઉઠતે હૈં ઉસકે દ્વારા નહીં. શરીર દ્વારા નહીં, મન દ્વારા નહીં, કાયા દ્વારા નહીં, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પર કે દ્વારા નહીં. નિજ–અપને દ્વારા. નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ ભગવાનઆત્મા અપને શુદ્ધભાવ દ્વારા આત્મા કો, અપને શુદ્ધ સ્વભાવ કો યહ કર્મ (કારક હુઆ). સ્વયં અપને સે ગ્રહણ કરતા હૈ. અંદર મેં ગ્રહણ કિયા. અપને મેં, અપને સે, અપને લિયે, અપના કાર્ય શુદ્ધ સ્વભાવ કા અંદર કરતે હૈં વહ અપની ધાર્મિક ક્રિયા (હૈ). ઉસકા નામ સ્વરૂપ શુદ્ધઉપયોગ, શુદ્ધાચરણ વહી મોક્ષ કા માર્ગ હૈ. સમજ મેં આયા ? દેખોના ! યહ તો 'છહ ઢાલા' મેં કહતે હૈં.

મુમુક્ષુ :– મૂલનાયક..

ઉત્તર :– મૂલનાયક હી વહ હૈ. ભગવાન કો **૨૫** વર્ષ હુએ ના ? 'સીમંધર' ભગવાન મહાવિદેહ મેં બિરાજતે હૈં. વર્તમાન ત્રિલોકનાથ બિરાજતે હૈં. યહાં બિરાજમાન (કિયે વહ) તો સ્થાપના નિક્ષેપ હૈ. સાક્ષાત્ તીર્થંકરદેવ મહાવિદેહ મેં પ્રભુ (બિરાજતે હૈં). ૫૦૦ ધનુષ કા દેહ (હૈ). અનંત કેવલજ્ઞાન સ્વદેહ, શરીર ૫૦૦ ધનુષ (કા હૈ વહ) પરદેહ, આયુષ્ય દેહ કી એક કરોડ પૂર્વ કી સ્થિતિ, આત્મા કી અનાદિઅનંત સ્થિતિ (હૈ). ભગવાન મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં વર્તમાન સમવસરણ મેં બિરાજમાન વર્તમાન હૈં. સમજ મેં આયા ? ભગવાન ઐસે બૈઠે હૈં તો કહીં હૈં કિ નહીં ? કહો, સમજ મેં આયા ? હમને કહા ના કિ, ભગવાન બિરાજતે હૈં. લેકિન વહાં દૂર હૈ. દૂર દેશ મેં ભગવાન બિરાજતે હૈં. ધર્મી કે અંતર મેં સમીપ મેં બિરાજતે હૈં. આહા..હા...!

'સીમંધર... સીમંધર' સીમ નામ મર્યાદા કો ધરનેવાલે. 'સીમંધર' ભગવાન શ્રી 'સીમંધર' અર્થાત્ ભગવાનઆત્મા 'સીમંધર' સીમ (અર્થાત્) અપની મર્યાદા. પુણ્ય-

પાપ વિકાર રહિત કી અપની મર્યાદા મેં ભગવાનઆત્મા 'સીમંધર' અપના આત્મા બિરાજતા હૈ, ઉસકો હી પરમાર્થ સે 'સીમંધર' કહતે હૈં. યે સ્થાપના હૈ. ભગવાન ભાવ નિક્ષેપ સે વહાં બિરાજતે હૈં. સમજ મેં આયા ? 'દૌલતરામજી' કૃત મેં યહ ચલતા હૈ, દેખો ! ભગવાન ! યહાં તક તો કલ આયા થા.

યહ બાત અનંતકાલ સે કી નહીં. વહ બાત તો કોઈ અપૂર્વ હોતી હૈ કિ નહીં ? અનંતકાલ મેં કિયા વહી જાત હો તો કોઈ અપૂર્વ નહીં હૈ. અપૂર્વ નામ પૂર્વ મેં નહીં કી હો ઐસી ચીજ હો તો અપૂર્વ કહતે હૈં. અનંતબાર પંચ મહાવ્રત કી બાહ્ય કી ક્રિયાકાંડ તપસ્યા, મહિને કા ઉપવાસ (આદિ તો) અનંત અનંત બાર કિયા હૈ. સમજ મેં આયા ? ભગવાનઆત્મા ચિદાનંદ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદ કા નાથ અપના નિજ સ્વભાવ, ઉસમેં એકાકાર હોકર નિર્વિકલ્પ શુદ્ધઉપયોગ દ્વારા આત્મા કા અનુભવ કરના, ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર અથવા ઉસકા નામ મોક્ષ કા માર્ગ કહને મેં આતા હૈ. આહા..હા...! અબ તીન બોલ દૂસરે લેંગે.

'ગુણ ગુણી જ્ઞાતા જ્ઞાન...' ક્યા કહતે હૈં ? યે જ્ઞાનાદિ ગુણ હૈં. અંદર જ્ઞાનાદિ, રાગ પુણ્ય-પાપ નહીં. જ્ઞાન સમજન.. સમજન કા પિંડ વહ જ્ઞાનગુણ (હૈ). આત્મા ગુણ કો ધરનેવાલા (હૈ). જૈસે સુવર્ણ–ગુણી ઔર પીલાપન, ચીકનાપન ગુણ (હૈ). ઐસે ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ ગુણ ઔર આત્મા ગુણી (હૈ). ઔર જ્ઞાતા– મૈં જાનનેવાલા ઔર જ્ઞાન કા વિષય. જ્ઞાન કા વિષય સ્વ. 'જ્ઞાન જ્ઞેય મંઝાર કછુ ભેદ ન રહ્યો.' આહા..હા...! ભાઈ ! આહા..હા..! (ઉનકો) તો યહ કંઠસ્થ હૈ. કિતને સાલ સે કંઠસ્થ હૈ, પૂરી 'છહ ઢાલા' કંઠસ્થ હૈ.

યહ ચૌથે ગુણસ્થાન સે શુરૂ હોતા હૈ, હાં ! કોઈ ઐસા કહે કિ, આઠવેં ઔર સાતવેં (ગુણસ્થાન કી) બાત હૈ, ઐસા નહીં. પ્રથમ અનુભવ કે કાલ મેં નિર્વિકલ્પ સ્વભાવ કી દૃષ્ટિ પહલી જબ હોતી હૈ તબ આત્મા ગુણી ઔર જ્ઞાન ગુણ ઔર મૈં જ્ઞાન ઔર મેરા દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય મેરે જ્ઞાન કા વિષય જ્ઞેય, ઐસા ભેદ કા વિકલ્પ છૂટ જાતા હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? તબ ઉસકો અંતર મેં સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ. આહા..હા...! અરે..! ભગવાન ! યહ બાત લોગોં ને કહીં માન રખી હૈં. વસ્તુ કહીં પર હૈ ઔર માર્ગ ઔર કહીં હૈ.

ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વર 'સીમંધર' પ્રભુ... 'કુંદકુંદાચાર્ય' વહાં ગયે થે, આઠ દિન રહે થે. બાદ મેં શાસ્ત્ર કી રચના કી. 'મદ્રાસ' સે ૮૦ મીલ દૂર 'વંદેવાસ' હૈ. (ઉસસે આગે) ૫૦ મીલ (દૂર) 'પૌન્નુર હિલ' હૈ. વહાં રહતે થે. ગુફા (મેં) ધ્યાન મેં (રહતે થે). (વહાંસે) ભગવાન કે પાસ ગયે થે, આઠ દિન બાદ આકર રચના કી. વે સંદેશ લાયે તો નામ આયા ના ? 'મંગલં ભગવાન વીરો, મંગલં ગૌતમો ગણી, મંગલં કુંદકુંદાર્યો, જૈનધર્મોસ્તુ મંગલં.' 'ગૌતમ' (ગણધર) કે બાદ 'કુંદકુંદાચાર્ય' કા નામ આયા હૈ. મહાન સમર્થ ધુરંધર આચાર્ય (હુએ). પંચમ કાલ કે તીર્થંકર જૈસા કામ 'કુંદુકુંદાચાર્યદેવ' ને કિયા હૈ. સમજ મેં આયા ? ઔર ઉસકી ટીકા કરનેવાલે 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' દિગંબર સંત (હુએ). પંચમકાલ કે તીર્થંકર 'કુંદકુંદાચાર્ય' (હૈં) તો 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ઉનકે ગણધર (હૈં). ઐસી ટીકા.. ઐસી ટીકા ભરતક્ષેત્ર મેં (ઔર) નહીં. સમજ મેં આયા ? 'સમયસાર', 'પ્રવચનસાર', 'પંચાસ્તિકાય' કી ટીકા ઔર 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કે શાસ્ત્ર તો અલૌકિક બાત (હૈ) ! પરંતુ ઉસકો અંતર મેં અપને લિયે સ્વાધ્યાય કિયે બિના ઉસકા ક્યા રહસ્ય હૈ ઉસકા પત્તા નહીં લગતા. અનંતકાલ સે ગ્યારહ અંગ ભી પઢા હૈ. સમજ મેં આયા ?

યહાં તો કહતે હૈં, જબ સ્વરૂપાચરણ કા શુદ્ધઉપયોગ હોતા હૈ.. કોઈ કહે કિ, શુદ્ધઉપયોગ તો સાતવેં ઔર આઠવેં મેં હી હોતા હૈ. વહ ચારિત્ર સહિત કે શુદ્ધઉપયોગ કા વર્ણન હૈ. પરંતુ શુદ્ધઉપયોગ તો ચૌથે ગુણસ્થાન (મેં) જબ પહલી અનુભવ કી દશા હોતી હૈ, ઉસ સમય ગુણ-ગુણી, જ્ઞાતા-જ્ઞેય ચારોં કા ભેદ છૂટકર અભેદ દૃષ્ટિ અંતર મેં હોતી હૈ. શુદ્ધઉપયોગરૂપી આચરણ હુઆ. ભલે તીન કષાય અબુદ્ધિપૂર્વક હૈં. અનંતાનુબંધી ઔર મિથ્યાત્વ કા નાશ હોતા હૈ. તીન કષાય હૈં. અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની ઔર સંજ્વલન. પરંતુ અબુદ્ધિપૂર્વક (હૈ), ખ્યાલ મેં નહીં (આતા). સ્વરૂપ કી ઓર દૃષ્ટિ હોને સે ભગવાનઆત્મા મૈં જ્ઞાનગુણ હૂં, યહ ગુણી હૈ, ઉસકા વિષય દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય હૈ, ઇન સબ કા ભેદ વિકલ્પ હૈ. ઇસ વિકલ્પ કો છોડકર... દેખો ! 'કછુ ભેદ ન રહ્યો.' કિંચિત્ માત્ર ભેદ નહીં રહતા. ભાઈ ! હૈ ઉસમેં ?

'દીપચંદજી' સાધર્મી હુએ હૈં, વે 'અનુભવ પ્રકાશ' મેં કહતે હૈં. બડે અનુભવી, ધર્મ કે મહા સ્તંભ. સાધર્મી હુએ હૈં. 'દીપચંદજી' ગૃહસ્થાશ્રમ મેં (થે). ઉન્હોં ને ભી

'અનુભવ પ્રકાશ' મેં ચૌથે ગુણસ્થાન મેં અનુભવ મેં શુદ્ધઉપયોગ હોતા હૈ, ઐસા ઉસમેં લિખા હૈ ઔર ઐસા હૈ. સમજ મેં આયા ? લેકિન સપ્તમ ગુણસ્થાનવાલે કો શુદ્ધઉપયોગ ચારિત્ર ખાસ ચારિત્ર સહિત હોતા હૈ. ઔર શ્રેણિ લગા દે તો શુક્લધ્યાન હો જાતા હૈ. ઉસકી બાત યહાં કહેંગે. ઔર નીચે ચૌથે, પાંચવેં ગુણસ્થાન મેં પહલે અનુભવકાલ મેં ઐસા શુદ્ધઉપયોગ હોતા હૈ, બાદ મેં શુભ-અશુભ મેં આ જાતે હૈં. ઔર ઉસકો શુદ્ધઉપયોગ તો કભી કોઈ કાલ મેં હોતા હૈ. યહ શુદ્ધઉપયોગ નિરંતર સમ્યગ્દૃષ્ટિ કો ઔર શ્રાવક પંચમ (ગુણસ્થાનવાલે કો) રહતા નહીં, પરંતુ અંતર શ્રદ્ધા શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ મૈં હૂં, જ્ઞાતા-દૃષ્ટા (હૂં), ઇસકે અલાવા મેરી કોઈ ચીજ નહીં, ઐસી દૃષ્ટિ તો હમેશાં જમી રહતી હૈ. ચૌથે ગુણસ્થાન મેં ઔર પંચમ મેં શ્રાવક કો મૈં જ્ઞાતા-દૃષ્ટા હૂં, આનંદ હૂં. રાગ હોતા હૈ વહ મૈં નહીં, દેહ કી ક્રિયા (મૈં) નહીં. ઐસી દૃષ્ટિ સદા જમી રહતી હૈ. ઔર શુદ્ધઉપયોગ જો યહાં કહતે હૈં વહ કભી-કભી હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, જ્ઞાન મેં, જ્ઞાતા મેં ભેદ નહીં, એકસ્વરૂપ વસ્તુ.. વસ્તુ... વસ્તુ.. ભગવાન મહાપ્રભુ, મહાપ્રભુ આત્મા, ઉસમેં એકાકાર દૃષ્ટિ હોને સે ભેદ ન રહના, ઉસકા નામ નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન કે કાલ મેં શુદ્ધઉપયોગ કા આચરણ પ્રગટ હોતા હૈ. આહા..હા..! સૂક્ષ્મ પડે લેકિન વસ્તુ તો યહ હૈ, ભાઈ ! યહ સમજે બિના ઉસકી સમજ મેં ભી નહીં, શ્રદ્ધા મેં ભી નહીં (આયે) તો અંતર મેં પ્રયોગ કબ કરેગા ? સમજ મેં આયા ? ભગવાનઆત્મા અંતર્મુખ મેં (હૈ), ઐસી એકાગ્રતા હુએ બિના ઉસકો અનુભવ સમ્યક્ નહીં હોતા. ઐસા જ્ઞાન, ઐસી શ્રદ્ધા પહલે પક્કી કિયે બિના અંતર અનુભવ મેં પ્રયોગ મેં–પ્રયત્ન મેં નહીં લગેગા. સમજ મેં આયા ? ઉસકા પ્રયત્ન તો બાહર મેં ચાલુ રહેગા. ઐસા કરું, ઐસા કરું, ઐસા કરું.. વહ તો હોતા હૈ, શુભભાવ હૈ. અશુભ સે બચને કો (હોતા હૈ). સમજ મેં આયા ? પરંતુ શુભભાવ ભી બંધ કા કારણ હૈ ઔર શુદ્ધઉપયોગ હી અબંધ પરિણામ હૈ. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :– યહ સબ સમજના પડેગા ન ?

ઉત્તર :– જિસે આત્મા કા હિત કરના હો તો સમજના. રખડના હો તો નહીં સમજના. રખડતા તો હૈ હી, ઉસમેં નયા ક્યા હૈ ? સમજ મેં આયા ? વહ તો

પહલે કહા. 'મુનિવ્રત ધાર અનંતબાર ગ્રીવક ઉપજાયો, પૈ આતમજ્ઞાન બિન સુખ લેશ ન પાયો.' ઉસકા અર્થ ક્યા હુઆ ? કિ, અનંતબાર પંચ મહાવ્રત, અટ્ઠાઇસ મૂલગુણ પાલે વહ દુઃખરૂપ થા, ઐસા કહા. 'લેશ સુખ ન પાયા' ઐસે કહા, ઉસમેં કહા. ક્યોંકિ શુભરાગ કી ક્રિયા રાગ દુઃખરૂપ હૈ, સુખરૂપ નહીં. ઉસસે ભિન્ન ભગવાનઆત્મા કી દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ઔર એકાગ્રતા (હો) વહી સુખરૂપ આનંદરૂપ હૈ. આહા..હા...! ડૉક્ટરજી ! કઠિન બાત, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– રાગ કી ક્રિયા મેં સુખ નહીં હૈ ?

ઉત્તર :– રાગ કી ક્રિયા મેં કિતના સુખ (હૈ) ? સંસારી કલ્પના કા દુઃખ (હૈ). ભાઈ ! પ્રભુ તો આનંદમય આત્મા હૈ ના ! તો આનંદ સે ઊલટી શુભ-અશુભભાવ કી પરિણતિ, વહ તો દુઃખરૂપ હૈ. સમજ મેં આયા ? ક્યા ? અશુભભાવ હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષયભોગ વાસના, કમાના, બ્યાજ કમાના, દુકાન પર ધ્યાન રખના વહ સબ ભાવ દુઃખરૂપ અશુભ પાપ (હૈ). ઔર દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, જપ કા વિકલ્પ શુભરાગ ઉઠના વહ પુણ્યરૂપ પરિણામ દુઃખરૂપ ભાવ (હૈ). આહા..હા...! ક્યોંકિ આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમૂર્તિ પ્રભુ હૈ. ઉસકી ઊલટી પર્યાય પરલક્ષ્યી શુભાશુભ હુઈ વહ આત્મા કે આનંદ સે વિપરીત હૈ. વિપરીત હૈ તો દુઃખરૂપ હૈ.

વહ તો ૭૨ ગાથા મેં આયા હૈ. અશુચિ, વિપરત. 'સમયસાર' 'કર્તા-કર્મ અધિકાર' (કી) ૭૨ ગાથા. 'કુંદકુંદાચાર્ય' મહારાજ પ્રભુ કહતે હૈં.. સમજ મેં આયા ? દેખો ! વહાં તો 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ઐસા કહતે હૈં, હે ભગવાન ! ઐસા કહતે હૈં, હાં ! દેખો ! પુણ્ય-પાપ કે ભાવ સેવાલ (કાઈ) કી ભાંતિ મૈલ હૈ, ઐસા કહા હૈ. સેવાલ સમજતે હો ? કાઈ.. કાઈ. સેવાલ મૈલ હૈ. સેવાલ કી ભાંતિ પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ ભાવ હૈ. 'સેવાલ કી ભાંતિ આસ્રવ મલરૂપ યા મૈલરૂપ અનુભવ મેં આતે હૈં ઇસલિયે વે અશુચિ હૈં...' ભગવાન 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' મહારાજ ૯૦૦ સાલ પહલે દિગંબર સંત મુનિ મહંત મહાત્મા ધર્મ કે ધોરી, ધર્મ કે સ્તંભ (હુએ) ઉન્હોં ને અંદર વિકલ્પ સે યહ બાત કી, અરે..! આત્મા ! જૈસે જલ મેં કાઈ હૈ, વૈસે ભગવાનઆત્મા આનંદકંદ મેં યે પુણ્ય-પાપ કે ભાવ કાઈ–મૈલ સમાન હૈં. ઔર વે દુઃખરૂપ હૈં, દેખો ! આખિર મેં આયા.

'આસ્રવ આકુલતા કે ઉત્પન્ન કરનેવાલે હૈં ઇસલિયે દુઃખ કે કારણ હૈં;...' આસ્રવ આકુલતા કો ઉત્પન્ન કરનેવાલા, ઉત્પન્ન કરનેવાલા (હૈ). ૭૨ વીં ગાથા હૈ.

णादूण आसवाणं असुचितं च विवरीयभावं च।
दुक्खस्स कारणं ति य तद्दो णियतिं कुणदि जीवो।।७२।।

ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' કા શ્લોક હૈ, ઉસકી ટીકા 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' ને કી. કહતે હૈં કિ, ભગવાન ! શુભ-અશુભભાવ તો આકુલતા કો ઉત્પન્ન કરનેવાલે હૈં. આહા..હા...! આકુલતા કો ઉત્પન્ન કરનેવાલા હોને સે દુઃખ કા કારણ હૈ. 'ઔર ભગવાનઆત્મા...' દેખો ! 'ભગવાન' શબ્દ હી લિયા હૈ, હાં ! ટીકા મેં લિયા હૈ. ભગવાનઆત્મા અતિનિર્મલ હોને કે કારણ અત્યંત શુચિ–પવિત્ર હૈ. ભગવાનઆત્મા તો સદા નિરાકૂલ સ્વભાવ કે કારણ સુખરૂપ હૈ, દુઃખ કા કારણ નહીં હૈ. આહા..હા..! સેઠિયા ! આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

શુભ-અશુભભાવ દોનોં દુઃખરૂપ હૈં, આકુલતા કો ઉત્પન્ન કરનેવાલે હૈં. ઉસસે રહિત ભગવાનઆત્મા અનાકૂલ આનંદસ્વરૂપ દુઃખ કા અકારણ હૈ અર્થાત્ સુખ કા કારણ હૈ. આત્મા કા આનંદ કા, સુખ કા કારણ તો આત્મા હૈ. સમજ મેં આયા ? બાત સુને નહીં, વિચારે નહીં. ક્યા કિસી સે યહ બાત મિલતી હૈ ? દેનેવાલા હૈ કોઈ ? તીર્થંકર ભી કિસી કો દે સકતે હૈં ? સમજાતે હૈં કિ, ભૈયા ! તેરી ચીજ તો ઐસી હૈ. સમજ મેં આયા ?

યહાં તો (કહા), (શુભાશુભભાવ) દુઃખરૂપ આકુલતા કા કારણ (હૈ). શુભાશુભ પરિણામ, શુભ હો યા અશુભ હો.. જિસ ભાવ સે તીર્થંકર ગોત્ર બંધે વહ ભાવ ભી આકુલતા કા કારણ હૈ. આહા...હા...! ચિલ્લાને લગતે હૈં. ભગવાન ! વહ તો હમારે (સંવત) ૧૯૮૫ કી સાલ મેં (ચર્ચા) ચલી થી. ૧૯૮૫. કિતને વર્ષ હુએ ? ૩૭ વર્ષ હુએ. ૩૦ ઔર ૭. ૪૦ વર્ષ મેં ૩ કમ. 'બોટાદ' મેં વ્યાખ્યાન ચલતા થા, ઉસ સમય તો હમ સંપ્રદાય મેં થે. હજારોં આદમી ઉસ સમય વ્યાખ્યાન મેં તો આતે થે, હજારોં આદમી આતે થે. નામ તો પ્રતિષ્ઠિત બહુત થા ના ! ૧૯૮૫ કી સાલ 'બોટાદ' મેં બડી સભા (ભરી થી). બહુત માન થા. સંપ્રદાય મેં બહુત માન થા.

હમને ઐસા કહા કિ, જિસ ભાવ સે તીર્થંકરગોત્ર બંધે વહ ભાવ ધર્મ નહીં.

ધર્મ સે બંધ હોતા નહીં, બંધ જિસસે હોતા હૈ વહ ધર્મ નહીં. ૧૯૮૫ કી બાત હૈ. ૩૭ વર્ષ હુએ. ૪૦ મેં ૩ કમ. સંપ્રદાય મેં (કહા થા), સમજે ? ખલબલી મચ ગઈ. લોગોં મેં ખલબલી મચ ગઈ. સભા કો હમારે પર પ્રેમ થા ના ! સભા તો શાંત બૈઠી થી, સબ સુનતે થે. લેકિન એક (જિસને) વેશ પહના થા ઉનકો ખલબલી હો ગઈ. વોસરે.. વોસરે.. (બોલને લગે), યહ ધર્મ વોસરે.. વોસરે.. ભૈયા ! સુન તો સહી, પ્રભુ ! બંધન જિસસે હુઆ, ઉસ ધર્મ કી પર્યાય સે બંધન હોતા હૈ ? ધર્મ કી પર્યાય સે બંધન હોતા હૈ તો અબંધ કૈસે હોતા હૈ ? બિલકુલ ઠીક હૈ ? તીર્થંકર ગોત્ર કા બંધ પડતા હૈ ના ? પ્રકૃતિ બંધતી હૈ ના ? આત્મા કી શાંતિ, સંવર, નિર્જરા સે બંધ પડતા હૈ ? વિકલ્પ હૈ વહ શુભ, લેકિન હૈ આકુલતા, હૈ દુઃખ, ઉસકા તીર્થંકર ગોત્ર કા બંધ પડતા હૈ. આહા..હા...! ચિલ્લાને લગે. સુનો તો સહી, ભાઈ ! શાંતિ સે સુનો તો સહી.

પંચ મહાવ્રત કા પરિણામ ભી આસ્રવ હૈ. યે દો બાત કહી થી. ઉસ સમય, હાં ! ૧૯૮૫ કી સાલ મેં. ૪૦ વર્ષ મેં ૩ કમ. ખલબલી (મચ ગઈ). સંપ્રદાય મેં થે ના ! માર્ગ ઐસા હૈ, દૂસરા કોઈ માર્ગ હૈ નહીં. માનો, ન માનો, આજ માનો, કલ માનો, દૂસરા માર્ગ તીનકાલ મેં વીતરાગમાર્ગ મેં હૈ નહીં. દેખો ! ક્યા કહતે હૈં ? દેખો !

શુભભાવ વિકલ્પ ઉઠતા હૈ વહ ભી નહીં, યહાં તો ઐસા કહતે હૈં. વહ શુભભાવ તો દૂસરા હૈ, પરંતુ આત્મા વસ્તુ હૈ ઔર ઉસમેં આનંદ ગુણ હૈ, ઉસમેં જ્ઞાન હૈ, યહ જ્ઞાન તીનોં કો દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય કો જાનતા હૈ, ઐસા લક્ષ્ય મેં લેના વહ ભી એક શુભ વિકલ્પ હૈ. ભેદ સે વિકલ્પ ઉઠતા હૈ (ઔર) વિકલ્પ આસ્રવ હૈ. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? 'અનુભવ પ્રકાશ' મેં ભાઈ, શુભઉપયોગ કે તીન ભેદ લિયે હૈં. શુભઉપયોગ કે તીન ભેદ (લિયે હૈં). 'દીપચંદજી' સાધર્મી. 'દીપચંદજી' હુએ ના ? ઉન્હોં ને 'અનુભવ પ્રકાશ' મેં તીન બોલ લિયે હૈં કિ, શુભઉપયોગ કે તીન ભેદ (હૈં). દયા, દાન, વ્રત કા પરિણામ શુભ. ભક્તિ કા ભાવ શુભ. ગુણ-ગુણી કા ભેદ કા વિકલ્પ ઉઠતા હૈ વહ શુભ. 'અનુભવ પ્રકાશ' મેં હૈ. 'દીપચંદજી' કૃત 'અનુભવ પ્રકાશ'. હમારે પાસ યહાં નહીં હૈ, વહાં હૈ. ઉસમેં હૈં.

શુભઉપયોગ કે તીન ભેદ–(૧) દયા, દાન, વ્રતાદિ કા ભાવ શુભ પરિણામ હૈ, શુભઉપયોગ હૈ. (૨) ભક્તિ કા ભાવ શુભઉપયોગ હૈ. ઔર (૩) ગુણ-ગુણી કા ભેદ કરના, વિકલ્પ ઉઠના વહ શુભઉપયોગ હૈ. આહા..હા..! યે બાત યહાં કરતે હૈં.

મુમુક્ષુ :– કલ દોપહર કો આયા થા ન ?

ઉત્તર :– હાં, કલ દોપહર કો બહુત આયા થા. આહા..હા..! અરે..! ભગવાન ! યહ તો વીતરાગમાર્ગ હૈ, પ્રભુ ! વીતરાગમાર્ગ મેં રાગ સે લાભ હોતા હૈ તો વહ વીતરાગમાર્ગ હી નહીં. ભાઈ ! આહા..હા..!

વીત-રાગ. રાગ રહિત દૃષ્ટિ, રાગ રહિત જ્ઞાન ઔર રાગ રહિત સ્થિરતા–ચારિત્ર. ઉસકા નામ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ અનંત તીર્થંકરોં કા વીતરાગમાર્ગ હૈ. પૂર્ણ ન હો તો બીચ મેં રાગ આતા હૈ, સમજો ! વહ પુણ્યબંધ કા કારણ હૈ. અશુભ સે બચને કો આતા હૈ, પરંતુ વહ અબંધ પરિણામ નહીં, અબંધ પરિણામ નહીં. અબંધ પરિણામ અર્થાત્ અબંધ–પૂર્ણ પરિણામરૂપી મુક્તિ, ઉસકા અબંધ પરિણામરૂપી મોક્ષ કા માર્ગ, અબંધ સ્વભાવી ભગવાનઆત્મા કે આશ્રય સે અબંધ પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ. ક્યા કહા ?

અબંધ કે ઉપર તીન લી. સુનો ! (૧) અબંધ નામ મુક્તિ. બંધરહિત પરિણામ પૂર્ણ મુક્તિ. અબંધ સ્વભાવ હૈ ના ? મુક્તિ યાની અબંધ સ્વભાવ. બંધ રહિત યાની મુક્ત સ્વભાવ. એક બાત. (૨) ઉસકા માર્ગ. અબંધ પરિણામ મોક્ષ કા માર્ગ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અબંધ પરિણામ હૈં. અબંધ પરિણામ સે અબંધ પરિણામી મુક્તિ હોતી હૈ. ઔર (૩) યહ અબંધ પરિણામ, અબંધ સ્વરૂપ જો મુક્ત આત્મા ભગવાન વર્તમાન મુક્ત હૈ. પુણ્ય-પાપ, વિકલ્પ, શરીર, કર્મ સે રહિત મુક્તસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા અભી હૈ. શક્તિરૂપ સે મુક્તિ હૈ. ઇસ શક્તિરૂપ મુક્ત કા આશ્રય કરને સે અબંધ પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ. ઇસ અબંધ પરિણામ સે અબંધ ઐસી મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ. આહા..હા...! કહો, સમજ મેં આયા ?

તીનલોક કે નાથ ઐસી બાત અનંતકાલ સે કહતે આયે હૈં. 'એક હોય ત્રણકાળમાં પરમાર્થનો પંથ.' ભગવાન વીતરાગમાર્ગ મેં 'એક હોય ત્રણકાળમાં પરમાર્થનો પંથ.' દો-તીન માર્ગ હોતે નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! 'દૌલતરામજી' વહ કહતે

હૈં, દેખો ! એક તો અપને સે, અપને મેં લિયા ઔર ગુણ-ગુણી કા ભેદ ભી નિકાલ દિયા. ઐસી અંતર કી દૃષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ, સ્વરૂપઉપયોગ, શુદ્ધઉપયોગ કહને મેં આતા હૈ. વહી સંવર, નિર્જરારૂપ હૈ ઔર વહી મુક્તિ કા કારણ હૈ. અબ ગાથા–૯. આઠવીં (ગાથા કા) સબ અર્થ આ ગયા.

સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ)નું વર્ણન

જહં ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેયકો ન વિકલ્પ, વચ ભેદ ન જહાં;
ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.
તીનોં અભિન્ન અખિન્ન શુદ્ધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;
પ્રગટી જહાં દગ-જ્ઞાન-વ્રત યે, તીનધા એકૈ લસા. ૯.

અન્વયાર્થ :– (જહં) જ્યાં સ્વરૂપાચરણ. [ચારિત્રમાં] (ધ્યાન) ધ્યાન, (ધ્યાતા) ધ્યાતા અને (ધ્યેયકો) ધ્યેય-એ ત્રણના (વિકલ્પ) ભેદ (ન) હોતાં નથી અને (જહાં) જ્યાં (વચ) વચનનો (ભેદ ન) વિકલ્પ હોતો નથી (તહાં) ત્યાં તો (ચિદ્ભાવ) આત્માનો સ્વભાવ જ (કર્મ) કર્મ, (ચિદેશ) આત્મા જ (કરતા) કર્તા, (ચેતના) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા જ (કિરિયા) ક્રિયા હોય છે અર્થાત્ કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા (તીનોં) એ ત્રણે (અભિન્ન) ભેદરહિત એક, (અખિન્ન) અખંડ [બાધારહિત] થઇ જાય છે, એમ (શુધ ઉપયોગકી) શુદ્ધ ઉપયોગનો (નિશ્ચલ) નિશ્ચળ (દશા) પર્યાય (પ્રગટી) પ્રગટ થાય છે; (જહાં) જેમાં (દગ-જ્ઞાન-વ્રત) સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (યે તીનધા) એ ત્રણે (એકૈ) એકરૂપથી-અભેદરૂપથી (લસા) શોભાયમાન હોય છે.

ભાવાર્થ :– વીતરાગી મુનિરાજ સ્વરૂપાચરણ વખતે જ્યારે આત્મધ્યાનમાં મગ્ન થઇ જાય છે ત્યારે ધ્યાન, ધ્યાતા અને ધ્યેય એવા ભેદ રહેતા નથી, વચનનો વિકલ્પ હોતો નથી, ત્યાં (આત્મધ્યાનમાં) તો આત્મા જ કર્મ, * આત્મા જ કર્તા * અને આત્માનો ભાવ તે ક્રિયા * હોય છે અર્થાત્ કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા એ ત્રણે તદ્દન

* નોંધ :– કર્મ=કર્તા દ્વારા થયેલું કાર્ય; કર્તા=સ્વતંત્રપણે કરે તે કર્તા; ક્રિયા=કર્તા દ્વારા થતી પ્રવૃત્તિ.

અખંડ-અભિન્ન થઇ જાય છે. શુદ્ધોપયોગની અટળ દશા પ્રગટ થાય છે અને સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર પણ એકસાથે એકરૂપ થઇને પ્રકાશમાન થાય છે.

'સ્વરૂપાચરણચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ) કા વર્ણન.' વર્ણન કરતે હૈં. નૌવાં શ્લોક, નૌવાં શ્લોક. સુનો તો સહી, ભૈયા ! યે મનુષ્યદેહ, ઉસમેં વીતરાગ કી સત્ય બાત સુનને ભી ન મિલે તો વહ પ્રયોગ મેં, રુચિ મેં કબ લાયેગા ? સમજ મેં આયેગા ?

જહં ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેયકો ન વિકલ્પ, વચ ભેદ ન જહાં;
ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.
તીનોં અભિન્ન અખિન્ન શુદ્ધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;
પ્રગટી જહાં દગ-જ્ઞાન-વ્રત યે, તીનધા એકૈ લસા. ૯.

ઓ..હો..હો...! ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. બહુત થોડે શબ્દ મેં 'દૌલતરામજી' ને ભર દિયા. પરંતુ પઢે કૌન, વિચારે (કૌન) ? નિવૃત્તિ નહીં, સમય નહીં, સમય નહીં હૈ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– ગાગરમાં સાગરની વાત...

ઉત્તર :– ના, ના. આતા હૈ, આતા હૈ. ઇસમેં અર્થ મેં ભી હૈ, હાં ! ઇસકે અર્થ મેં ભી હૈ, કહીં હૈ, દેખો ! ગાગર મેં સાગર શબ્દ હૈ, મેરે ઘર કા શબ્દ નહીં હૈ, હાં ! કહીં પર હોગા, એ..ઇ..! 'અપની કવિતા મેં સરલ લલિત શબ્દોં દ્વારા સાગર કો ગાગર મેં ભરને કા પ્રયત્ન કિયા હૈ.' વહ પહલે સે આતા હૈ, નયીં બાત નહીં હૈ. હમ જો શબ્દ કહતે હૈં વહ સબ શાસ્ત્રમેં સે નિકાલ દેતે હૈં. યહ તો (ઇન્હોંને) લિખા હૈ, લેકિન યહ બાત પહલે સે ચલી આયી હૈ, પહલે સે ચલી આયી હૈ. 'દૌલતરામજી' ને 'છહ ઢાલા' મેં ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ. થોડે મેં બહુત કહ દિયા હૈ. થોડે મેં બહુત કહ દિયા હૈ તો ગાગર મેં સાગર ભર દિયા હૈ, (ઐસા કહા). સમજ મેં આયા ?

ક્યા કહતે હૈં ? દેખો ! 'જિસ સ્વરૂપાચરણચારિત્ર મેં ધ્યાન, ધ્યાતા ઔર ધ્યેય–

ઇન તીન કે ભેદ નહીં હોતા,...' શુદ્ધઉપયોગ મેં સમ્યગ્દર્શન કે પહલે કાલ મેં ઔર બાદ મેં જબ-જબ શુદ્ધઉપયોગ હોતા હૈ, તબ-તબ ઐસા હોતા નહીં. ઐસા કહતે હૈં. 'કર્તા-કર્મ અધિકાર' લિયા હૈ ના ? 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' ૧૪૩-૧૪૪ મેં ભી યહી લિયા હૈ કિ, મૈં આત્મા અબદ્ધ હૂં, ઐસા ભી એક વિકલ્પ હૈ. મૈં બદ્ધ હૂં, વહ ભી એક વિકલ્પ રાગ હૈ. ઉસસે પાર હૈ વહી સમયસાર આત્મા હૈ. વહાં ભી વહીં લિયા હૈ. ૧૪૪ ગાથા. ભગવાનઆત્મા..! સમજ મેં આયા ?

મૈં શુદ્ધ હૂં, વહ ભી એક વિકલ્પ (હૈ). મૈં અશુદ્ધ હૂં, વહ ભી એક પરલક્ષ્યી વિકલ્પ (હૈ). ઉસકો છોડકર નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ ચૈતન્ય મેં લીન હોના વહી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કો પાતે હૈં. ઉસકા નામ ઐસા લિયા હૈ. સમજ મેં આયા ? ૧૪૪ ગાથા હૈ. તબ વહ વ્યપદેશ પાતા હૈ, ઐસા કહતે હૈં. સમજે ના ? દેખો ! ક્યા કહતે હૈં ? ૧૪૪ હૈ ના ? ૧૪૪. **'सम्मद्दंसणणाणं एसो लहदि त्ति णवरि ववदेसं। सव्वणयपक्खरहिदो...'** **'सव्वणयपक्खरहिदो'** (અર્થાત્) સર્વ નય કે પક્ષરહિત. અનંત વિજ્ઞાનઘન પરમાત્મા સમયસાર કો જબ આત્મા નિર્વિકલ્પરૂપ સે અનુભવતા હૈ, ઉસી સમય સમ્યક્રૂપ સે શ્રદ્ધા મેં આતા હૈ, જાનને મેં આતા હૈ. તબ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન નામ પાતા હૈ. ૧૪૪ મેં હૈ. યે કોઈ બારહવેં ગુણસ્થાન કી બાત નહીં હૈ, હાં ! યહ ચૌથે ગુણસ્થાન કી બાત હૈ. ૧૪૪ (ગાથા), 'કર્તા-કર્મ અધિકાર'. વહી બાત યહાં કહતે હૈં. આહા..હા..! કઠિન બાત (હૈ), ભાઈ !

કહતે હૈં, મૈં શુદ્ધ હૂં, વહ ભી વિકલ્પ કા ઉત્થાન હુઆ. પુણ્યબંધ કા કારણ હૈ. મૈં અશુદ્ધ હૂં. કર્મ કે નિમિત્ત કે સંબંધ મેં મેરી પર્યાય અશુદ્ધ હૈ, વહ ભી એક વિકલ્પ હૈ. દોનોં કો છોડકર શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા.. અરે..! આઠ વર્ષ કે બાલક ભી સમ્યગ્દર્શન પાકર શુદ્ધઉપયોગ મેં આકર કેવલજ્ઞાન પાતે હૈં. મંડૂક જૈસા એક મેઢક, વહ ભી ભગવાન કે સમવસરણ મેં જાતા થા. અંતર મેં ઉપયોગ લગાકર શુદ્ધઉપયોગ કા ધ્યાન કર લેતા થા. આઠ વર્ષ કી લડકી, ચક્રવર્તી કી લડકી, આઠ વર્ષ કી, સમજે ? વહ ભી ભગવાન કે સમવસરણ મેં જાતી થી ઔર ભગવાન કી વાણી સુનતી થી. ઐસા સંદેશ આયા તો ઉસમેં સે ભગવાન ! તુમ આત્મા હો. અપને ૭૨ વી ગાથા મેં કહા. ભગવાનઆત્મા ! 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' તો ઐસા હી કહતે

હૈં, ભગવાનઆત્મા તો શુદ્ધ આનંદકંદ હૈ ના, પ્રભુ ! વહ તો દુઃખરૂપ હૈ હી નહીં. ઉસકી પર્યાય મેં પુણ્ય-પાપ કા ભાવ હૈ વહ દુઃખરૂપ હૈ. વહ આત્મા નહીં, વહ તો આસ્રવતત્ત્વ હૈ. સાત તત્ત્વ મેં કર્મ, શરીર, વાણી અજીવતત્ત્વ હૈ. શુભાશુભભાવ આસ્રવતત્ત્વ હૈ, ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયકતત્ત્વ હૈ. સબ સાત તત્ત્વ ભિન્ન હોતે હૈં.

જ્ઞાયક ભગવાનઆત્મા તો શુદ્ધ, બુદ્ધ આનંદઘન ચિદાનંદ (હૈ). ઉસમેં ભી ગુણ-ગુણી કા ભેદ, યે ધ્યાતા-ધ્યાન ઔર ધ્યેય કા ભેદ ઉઠાના વહ ભી એક વિકલ્પ

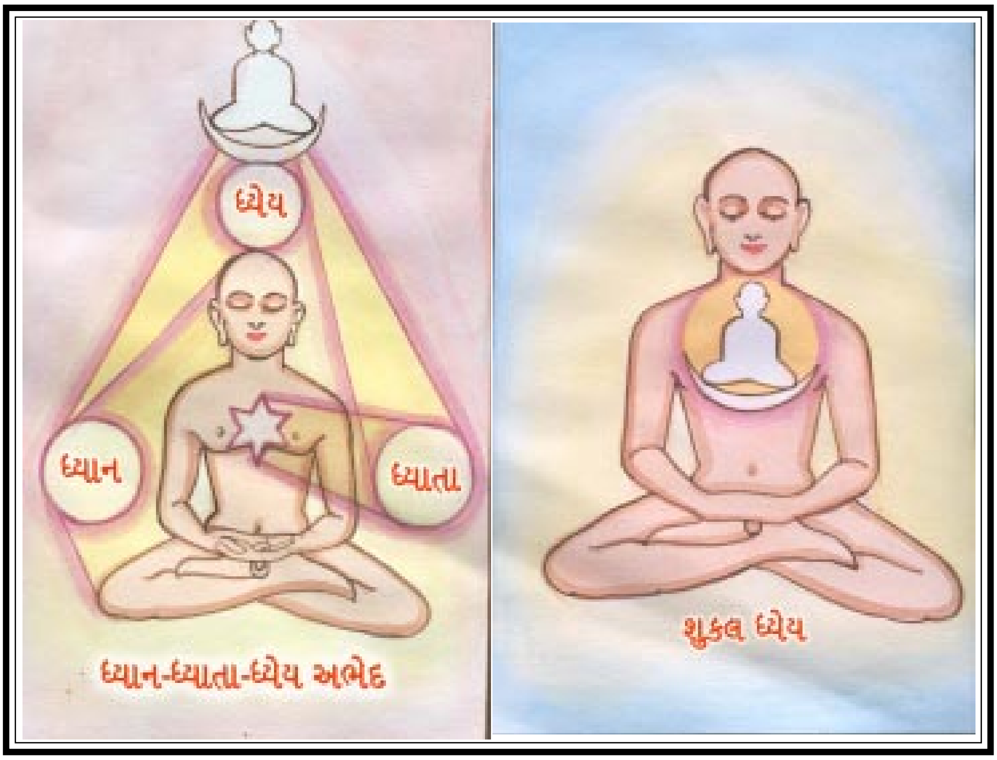

હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? આચરણ મેં ધ્યાન, મૈં ધ્યાન કરતા હૂં, ઐસા ઉસમેં હૈ, સમજે ? ચિત્ર હૈ ના ? ભાઈ ! ચિત્ર હૈ. ચિત્ર હૈ ઉસમેં દેખો ! ધ્યાન. ધ્યેય સિદ્ધ કા, યે ધ્યાન કે ભેદ લિખે હૈં. ચિત્ર હૈ, ચિત્ર હૈ.

યહાં તો કહતે હૈં, એક દૃષ્ટિ બિના એકાકાર હોતા નહીં, એકાકાર હુએ બિના

નિર્વિકલ્પતા હોતી નહીં, નિર્વિકલ્પતા બિના એક, અભેદ કા અનુભવ હોતા નહીં. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? યહ બાત બડી નહીં હૈ. બડી (બાત) તો ચારિત્ર, ચરના, અંદર લીનતા (કરની), આનંદકંદ છઠ્ઠે-સાતવેં ગુણસ્થાન મેં ચારિત્ર કી દશા.. ઓ..હો..! ધન્ય દશા ! હજારોં બાર ચારિત્ર મેં આનંદ.. આનંદ સપ્તમ મેં હજારોં બાર આતે હૈં. અતીન્દ્રિય આનંદ મેં ઝુલતે-ઝુલતે ક્ષણ મેં છઠ્ઠે વિકલ્પ મેં આ જાયે, ક્ષણ મેં આનંદ (મેં). યહ દશા તો પરમેશ્વર દશા, વહ દશા તો પરમેશ્વર દશા, પંચ પરમેષ્ઠી કી દશા (હૈ).

યહાં તો કહતે હૈં કિ, ઉસકે પહલે સમ્યગ્દર્શન પાને કી દશા મેં ભી.. સમજ મેં આયા ? ઐસે સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ મેં ભેદ દૃષ્ટિ રહતી નહીં. મૈં ધ્યાન કરનેવાલા, મૈં ધ્યાતા. મૈં ધ્યાન કરનેવાલા ઔર યહ ધ્યાન. કિસકા ? આત્મા કા કરતા હૂં. અથવા ધ્યેય. મેરા પૂર્ણ સ્વરૂપ કા ધ્યેય. ઐસા તીન પ્રકાર કા વિકલ્પ નહીં હોતા. આહા..હા..! કઠિન બાત, ભાઈ ! સમજ મેં આયા ? વહ ભેદ હૈ ના ? વસ્તુ ઐસી હૈ નહીં. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ મહારાજ ને સાતવીં ગાથા મેં કહા.

ववहारेणुवदिस्सदि णाणिस्स चरित्त दंसणं णाणं।
ण वि णाणं ण चरित्तं ण दंसणं जाणगो सुद्धो।।७।।

સાતવીં ગાથા. ભગવાનઆત્મા..! યહ જ્ઞાન હૈ, દર્શન હૈ, ચારિત્ર હૈ ઐસા ભેદ ભી ઉસમેં નહીં હૈ. ઐસા કહતે હૈં. વહ તો શાસ્ત્ર કે અનુસાર ઉસમેં લિખા હૈ, અપને ઘર કી કોઈ બાત નહીં. સાતવીં ગાથા ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ દિગંબર આચાર્ય, જિનકી ‘સમયસાર’ કી સાતવીં ગાથા. ‘ववहारेणुवदिस्सदि’ આત્મા મેં જ્ઞાન હૈ, દર્શન હૈ, ચારિત્ર હૈ ઐસા ભેદ વ્યવહાર સે હૈ. વસ્તુ તો અભેદ હૈ. વસ્તુ અંતર મેં સબ ગુણ કો પી ગઈ હૈ. આહા..હા..! વસ્તુ મેં અનંત ગુણ હૈં પરંતુ અભેદ દૃષ્ટિ મેં ભેદ દિખતે નહીં. ભેદ નહીં હૈ, ઐસા નહીં. એક હી આત્મા હૈ ઔર આત્મા મેં દર્શન, જ્ઞાન, આનંદ આદિ હૈ નહીં, ઐસા નહીં. પરંતુ જબ અંતર દૃષ્ટિ હોતી હૈ તબ અભેદ મેં ભેદ દિખતે નહીં. ભેદ દિખે તો અભેદ રહતા નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! વિકલ્પ .. હૈં. યહ તો કઈ બાર કહતે હૈં. યહ બાત કૌન-સે ગુણસ્થાન કી હોગી ?

ભાઈ ! ભગવાન ! પહલે શુદ્ધોપયોગ મેં સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ તબ ઐસી દશા હોતી હૈ. બાદ મેં સદા નહીં રહતી. મુનિઓં કો તો સદા શુદ્ધોપયોગ સાતવેં મેં અનેક બાર, હજારોં બાર, એક દિન મેં હજારોં બાર શુદ્ધોપયોગ (હોતા હૈ). ક્ષણ મેં વિકલ્પ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, નિંદ્રા ભી આતી હૈ તો થોડી પૌન સેકંડ રાત્રિ કો (આતી હૈ). ભાવલિંગી સંત સાધુ જિનકા છઠ્ઠા ગુણસ્થાન, પૌન સેકંડ નિંદ્રા, ફટ..! અપ્રમત્ત દશા હો જાતી હૈ. સમજ મેં આયા ? દો ઘંટા, એક ઘંટા, આધા ઘંટા ભી મુનિ કો નિંદ્રા નહીં હોતી. આધા ઘંટા નિંદ્રા આવે તો ગુણસ્થાન નહીં રહતા.

મુમુક્ષુ :– છઠ્ઠા ગુણસ્થાન મેં ઇતના કાલ...

ઉત્તર :– છઠ્ઠા ગુણસ્થાન ઇતના કાલ રહે તો ગુણસ્થાન નહીં રહતા, ઐસા શાસ્ત્ર મેં લેખ હૈ. સૂક્ષ્મ પડેગા. ઉસસે ભી થોડા કાલ નિંદ્રા આ જાતી હૈ. ઐસી દશા (હૈ). તુરંત સપ્તમ, તુરંત છઠ્ઠા, તુરંત સપ્તમ. ઓ..હો...! સંતદશા, મુનિદશા કેવલજ્ઞાન કે ઝુલે મેં ઝુલતે હૈં. માનો અભી અલ્પ કાલ મેં કેવલજ્ઞાન લિયા કિ લેંગે. ઐસી દશા કી તો બાત ક્યા (કરની) !

યહાં તો પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન મેં યે ભેદ ભી ઉસમેં રહતે નહીં. શુદ્ધઉપયોગ જમતા હૈ (તો) ધ્યાતા-ધ્યેય-ધ્યાન કા ભેદ નહીં. વચનભેદ નહીં હોતા. 'વહાં તો આત્મા કા સ્વભાવ હી કર્મ,...' હૈ. દેખો ! આહા..હા...! વિકલ્પ આત્મા કા કાર્ય હી નહીં. કર્મ લિયા ના ? દેખો ! 'ચિદ્ભાવ કર્મ' કર્મ નામ કાર્ય. જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા કી દૃષ્ટિ હોતી હૈ વહ ચિદ્ભાવ–જ્ઞાનભાવ ઉસકા કાર્ય હૈ. વિકલ્પ કાર્ય નહીં. ભગવાન કર્તા ઔર રાગ કર્મ, (ઐસા) આત્મા મેં દૃષ્ટિ મેં, અનુભવ કી દૃષ્ટિ કે કાલ મેં નહીં હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

'આત્મા કા સ્વભાવ હી કર્મ,...' કર્મ શબ્દ કા અર્થ કાર્ય. કર્મ કે બહુત પ્રકાર હૈં. જડ કર્મ પરમાણુ કી અવસ્થા વહ જડ (હૈ). દયા, દાન, શુભાશુભ પરિણામ વહ શુભ-અશુભ વિકારી કર્મ. કર્મ (યાની) ભાવકર્મ. યહ આત્મા કા શુદ્ધભાવ કર્મ. આહા..હા.! શુદ્ધ ભાવકર્મ કૈસે આયા ? કહા ના ? 'ચિદ્ભાવ કર્મ' ભગવાનઆત્મા અપને શુદ્ધ સ્વભાવ કી દૃષ્ટિ મેં પડા, એકાકાર હોતા હૈ (તબ) શુદ્ધભાવ હી ઉસકા કાર્ય રહ જાતા હૈ. ઉસકા કાર્ય, રાગ મેરા કાર્ય ઔર મૈં કર્તા, ઐસી સમ્યગ્દર્શન

મેં પહલે અનુભવકાલ મેં (નહીં હોતા). બાદ મેં ભી જબ-જબ શુદ્ધઉપયોગ હોતા હૈ તબ વહ અપના કાર્ય જાનતે હૈં. બાદ મેં સમ્યગ્દષ્ટિ કો શુભરાગ આતા હૈ, લેકિન યે શુભરાગ અપના કાર્ય હૈ, ઐસા સમ્યગ્દષ્ટિ નહીં માનતે. મેરા જ્ઞાતા કા જ્ઞેય હૈ. મૈં તો જાનનેવાલા જ્ઞાતા-દૃષ્ટા (હૂં). ગાતે થે ના ? જ્ઞાતા-દૃષ્ટા.

સમ્યગ્દષ્ટિ લડાઈ મેં હો યા ભોગ મેં હો, શુભ-અશુભ વિકલ્પ કા જ્ઞાની જ્ઞાતા-દૃષ્ટા હૈ. ઉસકા કર્તા યા ભોક્તા પરમાર્થ સે અંતર દૃષ્ટિ મેં હૈ નહીં. યહાં તો ઉપયોગ કે કાલ કી બાત લી હૈ. સમજ મેં આયા ? ચિદ્‌ભાવ અપના કર્મ–કાર્ય (હૈ). આહા..હા..! વહ ભી યહ કાર્ય ઔર મૈં કર્તા, ઐસા વિકલ્પ નહીં. વહ બાદ મેં કહેંગે. સમજ મેં આયા ? લેકિન ઐસા અંતર મેં શુદ્ધ ભગવાનઆત્મા કી દૃષ્ટિ કે કાલ મેં ઉપયોગ પ્રથમ અનુભવ કે કાલ મેં આત્મા કા જ્ઞાતા કા કાર્ય જ્ઞાન રહ જાતા હૈ. સમજ મેં આયા ?

'ચિદેશ કરતા,...' આત્મા કર્તા. નિર્મલ પર્યાય કા કાર્ય કર્મ દૂર હુએ તો હુઆ અથવા રાગ કષાય મંદ હુઆ તો નિર્મલ પર્યાય કા–સમ્યગ્દર્શન કા કાર્ય હુઆ, ઐસા નહીં. 'ચિદેશ કરતા,...' ભગવાનઆત્મા હી નિર્મલ પર્યાય કા કર્તા (હૈ). નિર્મલ પર્યાય ભગવાનઆત્મા કા કાર્ય. સમજ મેં આયા ? ફિર ક્રિયા કી બાત કરેંગે. ઉસકી બાત વિશેષ કરેંગે.. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

❊

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૩, બુધવાર
તા. ૨૩-૨-૧૯૬૬, શ્લોક–૯. પ્રવચન નંબર–૩૪

'દૌલતરામજી' કૃત 'છહ ઢાલા' કા નૌંવાં શ્લોક. સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કો યહાં શુદ્ધોપયોગ કહતે હૈં. જો આત્મા હૈ વહ શુદ્ધ ચૈતન્ય અનાકૂલ આનંદ ઔર શુદ્ધ સ્વરૂપ સે પરમાત્મસ્વરૂપ અપના, ઉસમેં બિરાજમાન વહ આત્મા હૈ. પુણ્ય-પાપ તો વિકાર આચરણ હૈ, અશુદ્ધ ઉપયોગ કા આચરણ હૈ. શુભ-અશુભભાવ જો હૈ વહ અશુદ્ધ ઉપયોગ કા આચરણ હૈ. જડ કી ક્રિયા હૈ (વહ) અજીવ કી પર્યાય કા આચરણ હૈ, જડ કી અવસ્થા (હૈ). આત્મા અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ એક સમય મેં જ્ઞાયક (હૈ), ઐસી દૃષ્ટિ હોકર અંદર મેં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કો પ્રગટ કરતે હૈં તો ઉસકો મિથ્યાત્વ ઔર અનંતાનુબંધી કા અભાવ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ?

પહલે સમ્યક્ અનુભવદૃષ્ટિ, પ્રથમ ધર્મ પ્રગટ હોતા હૈ, પ્રથમ ધર્મ પ્રગટ હોતા હૈ તબ આત્મા શુભ-અશુભ પરિણામ કી રુચિ છોડકર, અપને સ્વરૂપ કી ખોજ મેં લગતા હૈ. સમજ મેં આયા ? ખોજ ક્યા ? અંદર મેં મૈં કૌન હૂં ? મૈં કૌન હૂં ? શરીર, વાણી, મન નહીં, પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ ઉઠતા હૈ, હો, વહ ભી મૈં નહીં. મૈં કૌન હૂં ? ઐસા અંતર મેં સ્વરૂપ કી સમજન કરને મેં અથવા સ્વરૂપ કી ખોજ મેં (લગતા હૈ કિ), યહ ક્યા ચીજ હૈ ? ઐસી ચીજ કી ઓર સન્મુખ હોતા હૈ ઉસકો સમ્યગ્દર્શન કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ઔર સાથ મેં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર ભી પ્રગટ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કા ઇસ ઓર લિયા હૈ. અનંતાનુબંધી કિસકો કહેં ? સ્વરૂપાચરણ કા ઘાત કરે ઉસે અનંતાનુબંધી કહતે હૈં. ઐસા લિખા હૈ. મૈંને પઢા થા, ભાઈ ને આજ નિકાલા. 'પ્રવેશિકા' મેં હૈ.

મુમુક્ષુ :– 'ધવલ' મેં ભી હૈ.

ઉત્તર :– ઉસમેં તો હૈ, લેકિન ઇસમેં લિખતે હૈં. '(જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા)'

'ગોપાલદાસજી' લિખતે હૈં. 'ગોપાલદાસ' ના ?

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપા ચરણ...

ઉત્તર :- પહલા સ્વરૂપાચરણ. લેકિન વહ તો શુદ્ધ આત્માનુભવ ચારિત્ર. વહાં તો શુદ્ધ ઇતના હી રખા હૈ. લેકિન અનંતાનુબંધી કિસકો કહના ? વહાં સ્પષ્ટી કરણ કિયા હૈ. અનંતાનુબંધ કિસકો કહતે હૈં ? અનંત બંધ, સંસાર કા પહલા કષાયભાવ હૈ. અનંત સંસાર કા કારણ (હૈ). ઉસકા પહલે આત્મા મેં... સૂક્ષ્મ બાત હૈ, ભાઈ ! અનંતકાલ સે ઉસને સમ્યગ્દર્શન મેં સ્વરૂપાચરણ કભી પ્રગટ કિયા નહીં. ઔર વહ પ્રગટ હુએ બિના ઉસકો અંતર મેં સંવર, નિર્જરા હોતી નહીં. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં કિ, ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ પિંડ, ચૈતન્ય જ્ઞાયકઘન આનંદ, ઉસકે સન્મુખ હોને સે જો શુદ્ધ સ્વરૂપ કી અંતર મેં પ્રતીતિ હોના વહ તો સમ્યગ્દર્શન (હૈ). ઔર ઉસ શુદ્ધ સ્વભાવ કા જ્ઞાન હોના, યહ આત્મા, યહ આત્મા, ઐસા જ્ઞાન વહ સમ્યગ્જ્ઞાન (હૈ) ઔર ઉસમેં લીનતા હોના, એકાગ્રતા સે લીનતા હોના વહ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર (હૈ), જો મિથ્યાત્વ ઔર અનંતાનુબંધી કે અભાવ સે પ્રથમ હોતા હૈ. ભાઈ ! બહુત સૂક્ષ્મ બાત હૈ. ઐસા કહીં સુનને મિલે નહીં. દૂસરા મિલે તો વહાં સારા દિન પૈસે (કી બાત), ધંધે કી બાત યા દયા પાલો, ભક્તિ કરો, પૂજા કરો, વ્રત પાલો. આહા..! સમજ મેં આયા ? વહ શુભભાવ હૈ. શુભભાવ હૈ, હોતા હૈ.

મુમુક્ષુ :- ઉપાય હૈ ન ?

ઉત્તર :- ઉપાય હૈ નહીં. ઉપાય તો આત્મા કા યહ ઉપાય કરતે હૈં તબ વ્યવહાર રત્નત્રય કા જો વિકલ્પ હૈ ઉસકો બાહ્ય નિમિત્તરૂપ સે ગિનને મેં આતે હૈં. યહ સમજને કી ચીજ હૈ. આહા..હા..! સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કૈસી દશા હોતી હૈ વહ બાત કરતે હૈં.

'જિસ સ્વરૂપાચરણચારિત્ર મેં ધ્યાન, ધ્યાતા ઔર ધ્યેય-ઇન તીન કે ભેદ નહીં હોતા,...' સમજ મેં આયા ? પહલે તો વહ કહા થા ના ? કિ, ધ્યાતા, ધ્યાન, ધ્યેય કા વિકલ્પ નહીં. પહલે મૂલ પાઠ મેં આયા ના ? ઉસકા અર્થ ચલતા હૈ. મૈં ધ્યાતા, ધ્યાન કરેવાલા ઔર યહ ધ્યાન-એકાગ્રતા ઔર યહ ધ્યેય-પૂર્ણ સ્વરૂપ. ઐસા ભેદરૂપી

વિકલ્પ રાગ હૈ, વહ ભી અંતર સ્વરૂપ કી એકાગ્રતા કે કાલ મેં વહ રાગ, સ્વરૂપાચરણ મેં રહતે હૈં (તબ) વહ રાગ નહીં રહતા. બુદ્ધિપૂર્વક રાગ નહીં રહતા.

પ્રથમ સ્વરૂપાચરણ મેં મૈં ધ્યાન કરનેવાલા, ધ્યાતા હૂં, યહ ધ્યાન હૈ, યહ ધ્યેય–શુદ્ધ સ્વરૂપ મેરા ધ્યેય હૈ. વહ ભી એક વિચાર, વિકલ્પ, રાગ હૈ. આહા..! જિસ સ્વરૂપ કી અંતર દૃષ્ટિ મેં શુદ્ધતા કા ધ્યેય બનાકર, યહ ધ્યેય હૈ ઐસા (વિકલ્પ) ભી નહીં, પરંતુ અંતર શુદ્ધ સ્વરૂપ કી ઓર સન્મુખ હોને સે, મૈં સન્મુખ હોનેવાલા ઔર મૈં સન્મુખ હોતા હૂં, ઐસા ભી જહાં રાગ કી ભેદબુદ્ધિ નહીં રહતી. ધ્યાતા-ધ્યાન-ધ્યેય તીન કા ભેદ નહીં હોતા.

'જહાં વચન કા...' ભેદ નહીં. ધ્યાતા, ધ્યાન કરનેવાલા, ચૌથે ગુણસ્થાન મેં, પાંચવેં યા સાતવેં મેં, અપના સ્વરૂપ ધ્યાન મેં લેતે હૈં, તબ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ અખંડ અભેદ કી ઓર લીનતા, એકાગ્રતા હોને સે મૈં ધ્યાન કરનેવાલા યા ધ્યાતા ઐસા ભેદ વિકલ્પ નહીં રહતા. ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહતે હૈં. આ..હા...! બહુત સૂક્ષ્મ બાત (હૈ). બાદ મેં વિકલ્પ, રાગ ઉઠતા હૈ, દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રતાદિ યા શુભ-અશુભ રાગાદિ, પરંતુ સ્વરૂપ કી ઓર દૃષ્ટિ હુઈ ઔર સ્વરૂપાચરણ કી એકાગ્રતા હુઈ વહ હમેશા રહતી હૈ. સમજ મેં આયા ?

સ્વરૂપાચરણ જહાં સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક હુઆ, ચૈતન્યજ્યોત અખંડ જ્ઞાનમૂર્તિ, સમ્યગ્દર્શન ઇસકો કહા કિ, સારા એકરૂપ ચૈતન્ય જ્ઞાયકભાવ ભૂતાર્થ કા અંતર આશ્રય કરના. ઉસ સમ્યગ્દર્શન કે કાલ મેં હી પ્રતીતિ હુઈ, સમ્યગ્જ્ઞાન હુઆ ઔર ઉતને અંશ મેં સ્થિર ભી હુઆ. સ્વરૂપ કી ઓર કી લીનતા (હુઈ). ઇસ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર મેં ભેદ લક્ષ્ય મેં નહીં આતા. અકેલા અભેદ (હોતા હૈ). યહ અભેદ (હૈ), ઐસા ભી વિકલ્પ નહીં. સૂક્ષ્મ બાત હૈ. ઉસને કભી ધર્મ કી પ્રથમ સીડી કૈસે પ્રાપ્ત હોતી હૈ, ઉસને કભી લિયા હી નહીં. બાહર મેં હી બાહર મેં અનાદિ સે ગંવાયા. અબ તો ઉમ્ર ભી (બડી) હો રહી હૈ કિ નહીં ? ક્યોં ?

કહતે હૈં, દેખો ! 'દૌલતરામજી' 'છહ ઢાલા' મેં ઐસા કહતે હૈં. સાધારણ ગૃહસ્થોં કો કંઠસ્થ હોતા હૈ. લેકિન ઉસકા અર્થ ક્યા ? તોતા. વસ્તુ ક્યા હૈ ? કંઠસ્થ કર લે લેકિન તોતે કી ભાંતિ. ક્યા ચીજ હૈ ? ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ

વીતરાગદેવ ને કહા વહી 'દૌલતરામજી' છઠ્ઠી ઢાલ મેં સ્વરૂપાચરણ કા સ્વરૂપ (કહતે હૈં). પહલે લક્ષ્ય મેં ભી આયા નહીં કિ, ક્યા ચીજ (હૈ) ? કૈસે પ્રાપ્ત હોતી હૈ ? કહતે હૈં કિ, પુણ્ય-પાપ કી રુચિ તો છોડ દે. પાપ મેં લાભ નહીં, પુણ્યભાવ મેં લાભ નહીં, દેહ કી ક્રિયા સે મેરી ક્રિયા હૈ નહીં ઔર એક વર્તમાન સમય મેં જ્ઞાન કા વિકાસ અલ્પ હૈ ઉતના ભી મૈં નહીં. ઉસકો ભી અંતર્મુખ મોડકર શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વભાવ મેં એકાગ્ર હોકર શુદ્ધઉપયોગ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. ઉસકા નામ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન સહિત સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહને મેં આતા હૈ. આહા..હા...! ભાઈ ! વહાં 'રતનપર' મેં મિલતા નહીં ઔર આપ કે રતન મેં ભી મિલે નહીં, પૈસે મેં મિલે નહીં.

મુમુક્ષુ :– સંયોગ મિલે.

ઉત્તર :– ઉસકે મામા કે પાસ બહુત પૈસા હૈ. પૈસા હૈ, ઉસકે પાસ મમતા હૈ. ઉસકે પાસ તો કભી પૈસા નહીં આતા ? આત્મા કે પાસ આતા હૈ ? વહ તો દૂર રહતા હૈ. મેરા હૈ, ઇતની મમતા ઉસકે પાસ આઈ. ક્યોં સેઠિયા ? વહ ચીજ તો આતી નહીં હૈ. ચીજ તો દૂર રહતી હૈ.

મુમુક્ષુ :– તિજોરી મેં તો રહતી હૈ.

ઉત્તર :– તિજોરી તો જડ હૈ, પર હૈ. તિજોરી મેં રહે ઉસમેં ક્યા આયા ? આત્મા કે પાસ ક્યા આયા ? આત્મા ને માના કિ, મેરા હૈ, ઇતની મમતા ઉસકે પાસ આઈ. બરાબર હૈ ? ભૈયા !

યહાં તો કહતે હૈં કિ, ઉસ મમતા કે પરિણામ સે રહિત ઔર દયા, દાન કા શુભ વિકલ્પ સે, ભાવ સે રહિત ઐસી ચીજ જો અખંડાનંદ પ્રભુ હૈ, ઉસકી દૃષ્ટિ કરને સે સ્વરૂપ મેં એકાગ્રતા હોતી હૈ તબ ઐસા ભેદ લક્ષ્ય મેં નહીં રહતા. સમજ મેં આયા ? તબ સમ્યગ્દર્શન મેં સ્વરૂપાચરણ પ્રથમ ભૂમિકા પ્રગટ હોતી હૈ. બાદ મેં, ઐસી દશા હોને કે બાદ ઉપયોગ નહીં રહતા, પરંતુ સ્વરૂપાચરણ ઔર દૃષ્ટિ જો હુઈ હૈ વહ હમેશા રહતે હૈં. બાદ મેં શુભભાવ આવે, દયા, દાન, ભક્તિ કો પુણ્ય સમજે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ કો પાપ (ભાવ) કમાને કા, વિષય આદિ (કા) ભી આતા હૈ. ઉસકો પાપ સમજે. પાપ-પુણ્ય કો અપને જ્ઞાન મેં પર કે રૂપ મેં સમજે. અપને

સ્વરૂપ મેં પુણ્ય-પાપ કો એકત્વ કરતે નહીં.

અપની ખોજ મેં પડા આત્મા, અપની ખોજ કરકે જો સ્વરૂપ પ્રગટ હુઆ ઉસકે સાથ પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ કો મિલાતે નહીં. હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? હોતા હૈ, લેકિન અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા કા ભાન હુઆ, સમ્યક્ ભાન મેં ઉસકે સાથ વિકાર કો મિલાતે નહીં, એકત્વ હોતે નહીં. આહા..હા...! ચાહે તો સમકિતી લડાઈ મેં હો, હાથી કે હોદ્દે પર (બૈઠનેવાલે) રાજકુમાર હો ઔર આત્મભાન હુઆ હો. રાજકુમાર હો, બહુત પુણ્ય હો. લડાઈ મેં ભી ઐસે ચલે. તો ભી અંતર મેં અનુભવ કી સમ્યક્ પ્રતીતિ ઔર સ્વરૂપાચરણ સ્થિરતા તો ઉસકે કભી છૂટતે નહીં. સમજ મેં આયા ? અજ્ઞાની આત્મા કે ભાન બિના દયા, દાન, વ્રત કે વિકલ્પ મેં પડા હૈ તો ઉસકો સ્વરૂપાચરણ કા અભાવ હૈ ઇસલિયે વહ માત્ર વિકાર કા સ્વામી હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

'આત્મા કા સ્વભાવ હી કર્મ,...' દેખો ! ભગવાનઆત્મા..! આત્મા કા સ્વભાવ તો જ્ઞાન ઔર આનંદ હૈ. જ્ઞાન, આનંદ મેં જબ એકાગ્ર હુઆ, સ્વરૂપચારિત્ર મેં–સ્વરૂપાચરણ મેં, તબ શુદ્ધ સ્વભાવ કી પર્યાય સમ્યગ્દર્શન ઔર સ્વરૂપાચરણ કા ભાવ જો પ્રગટ હુઆ વહી આત્મા કા કામ (હૈ). વહ આત્મા કા કામ (હૈ), કામ નામ કર્મ, કર્મ નામ કાર્ય. હૈ કિ નહીં ? ભૈયા ! દેખો ! '(ચિદ્ભાવ) આત્મા કા સ્વભાવ હી કર્મ,...' કર્મ યાની કાર્ય. પુણ્ય-પાપ (કા) વિકલ્પ દૃષ્ટિમેં સે–રુચિમેં સે છૂટ ગયે. દેહ કી ક્રિયા તો મેરી હૈ નહીં, વહ તો રુચિ છૂટ ગઈ. લેકિન અપને સ્વભાવ કે અનુભવ કાલ મેં સ્વરૂપાચરણ કે કાલ મેં શુદ્ધભાવ કી પર્યાય પ્રગટ હુઈ. શુદ્ધ. શુભ-અશુભ નહીં, શુદ્ધભાવ.. શુદ્ધભાવ. સ્વભાવ કે આશ્રય સે શુદ્ધભાવ પ્રગટ હુઆ વહ આત્મા કા કાર્ય, વહ આત્મા કા કર્મ, વહ આત્મા કા કર્તવ્ય (હૈ). કઠિન બાત.

'(ચિદેશ) આત્મા હી કર્તા,...' ઉસ સમય મેં ચિદેશ–ચિદ્ નામ જ્ઞાન કા ઈશ્વર આત્મા. ચિદેશ. જ્ઞાન કા ઈશ્વર ભગવાન અપના આત્મા, વહી શુદ્ધભાવ કા કરનેવાલા. શુદ્ધભાવ કા કરનેવાલા વિકલ્પ, રાગ મંદ થા યા મંદ હૈ તો વહ શુદ્ધભાવ પ્રગટ હુઆ, ઐસા નહીં. ધીરે સે સમજને યોગ્ય ચીજ હૈ. અનંતકાલ મેં ઉસને કભી કિયા હી નહીં. ઐસે હી જિંદગી ગંવાઈ, ચૌરાસી કે અવતાર મેં ચલે ગયા. કોઈ પુણ્ય

આદિ ક્રિયા હો, એકાદ ભવ સ્વર્ગાદિ મિલે, મિથ્યાદૃષ્ટિપને રહા, વહાં સે નિકલકર પશુ યોનિ કરકે જાઓ નરક, નિગોદ મેં. ભૈયા ! આહા..હા...! અ..હો...! દેહ કા કોઈ રજકણ ભી સાથ મેં આનેવાલા નહીં. દેહ કા, દૂસરી ચીજ તો કહાં રહ ગઈ.

યહાં તો કહતે હૈં કિ, શુભ-અશુભભાવ હુઆ હો તો ભી સાથ મેં તો નહીં રહતા. જો હુઆ ઉસકા બંધ પડ ગયા. જડ રજકણ (રહે), ઉસકી પર્યાય મેં સાથ નહીં (હૈં). અપના સ્વરૂપ જો જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ હૈ, ઉસકી અંતર દૃષ્ટિ ઔર સ્વરૂપાચરણ પ્રગટ કિયા વહ સાથ મેં રહતા હૈ. સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં કિ, વહાં આત્મા હી કર્તા હૈ. યહાં તો તીન બોલ સમજાતે હૈં. વહાં તીન ભી નહીં રહતે, વિચાર મેં તીન ભી નહીં રહતે કિ, મૈં કર્તા, આત્મા કરનેવાલા, શુદ્ધભાવ મેરા કર્મ ઔર મેરી ચૈતન્ય કી નિર્મલ પર્યાય હુઈ વહ મેરી ક્રિયા, ઐસા તીન ભેદ અંતર સ્વરૂપાચરણ કાલ મેં તીન ભેદ લક્ષ્ય મેં નહીં રહતે. (ભેદ) હોતે હૈં. ઓ..હો..હો...! હૈ ના ? ભૈયા ! ક્યા કહતે હૈં ? દેખો !

'કર્તા (ચેતના) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા હી ક્રિયા હોતા હૈ...' આત્મા ક્રિયા. ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા ક્રિયા. કહતે હૈં કિ, ધર્મ કી ક્રિયા હૈ કિ નહીં ? ક્રિયા હોતી હૈ કિ નહીં ? હૈ ક્રિયા, લેકિન કૌન-સી ક્રિયા ? પુસ્તક રખા હૈ ના ? દેહ કી ક્રિયા ધાર્મિક ક્રિયા નહીં, અંદર દયા, દાન, વ્રત, પૂજા કા પરિણામ ઉત્પન્ન હો વહ ધાર્મિક ક્રિયા નહીં. આહા..હા...! હૈ ? ભૈયા ! ક્યા (લિખા હૈ) ? 'ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા હી ક્રિયા...' ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા હી ક્રિયા હોતા હૈ. આત્મા હી પરિણમન કરતા હૈ, ઐસા કહતે હૈં. ભગવાન શુદ્ધ પ્રભુ, વહી અપના પરિણમન (કરતા હૈ). પૂર્વ કે રાગ કા અભાવ હોકર, સ્વભાવ કી શુદ્ધરૂપતા ચૈતન્ય કી પરિણતિરૂપ ક્રિયા (હોતી હૈ) વહ આત્મા કી ક્રિયા હૈ. આહા..હા...! હૈ ઉસમેં ? કભી પઢા થા ?

મુમુક્ષુ :- રોજ પાઠ કરતે હૈં.

ઉત્તર :- ડૉક્ટર ઠીક કહતે હૈં કિ, રોજ પાઠ કરતે હૈં. પાઠ કરતે હૈં, હાં ! યહ તો સરલ સાદી હિન્દી ભાષા હૈ. આહા..! યે તો 'દૌલતરામજી' ને, 'બુધજન' કી 'છહ ઢાલા' થી ઉસસે અધિક સ્પષ્ટ બનાઈ. ઉસમેં ઐસા નહીં હૈ, ઉસે ભી હમને દેખી હૈ. 'બુધજન' કી હૈ, ઉસમેં સે બનાયી. યહ તો બહુત સ્પષ્ટ બનાઈ હૈ. શાસ્ત્રમેં

સે સાર.. સાર.. સાર.. સાર થોડા લેકર બના દિયા.

કહતે હૈં કિ, ભૈયા ! તુજે અનંતકાલ મેં સ્વરૂપાચરણરૂપ ધર્મ ક્રિયા કભી નહીં હુઈ. આપકે હાથ મેં તો પુસ્તક હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! દેખો તો સહી. 'દૌલતરામજી' કહતે હૈં કિ, જબ અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ, પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ કા લક્ષ્ય છોડકર સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ કરને કે કાલ મેં ચૈતન્ય કી ક્રિયા – શુદ્ધ પરિણતિ હી રહતી હૈ. રાગ અપની ક્રિયા ઐસા રહતા નહીં. આહા..હા...! ભૈયા ! ઓ..હો..હો...! યહાં મૂલ બાત હૈ ઇસલિયે આજ લિયા. દોપહર કો ગુજરાતી. સમજે ? 'નિયમસાર' ગુજરાતી ચલેગા.

યહાં કહતે હૈં, ચેતના ક્રિયા હોતી હૈ. ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ, વહી અંતર્મુખ દૃષ્ટિ કરને કે કાલ મેં સ્વરૂપાચરણ–સ્વરૂપ કા અનુષ્ઠાન, સ્વરૂપ કા અનુષ્ઠાન, ઉસમેં ચેતના કી નિર્મલ જ્ઞાનાનંદ કી ક્રિયા રહતી હૈ, વહ ક્રિયા. કર્તા આત્મા ઔર વહી કર્મ–કાર્ય. ક્રિયા ક્યોં (કહા) ? ક્યોંકિ પલટન હુઆ ના ? ક્રિયા પલટન હૈ. 'ક્રિયા હોતા હૈ.'

'કર્તા, કર્મ ઔર ક્રિયા–યે તીનોં ભેદરહિત એક અખંડ હો જાતે હૈં...' યહાં ભી તીન તો સમજાયા. પરંતુ અંતર દૃષ્ટિ કે કાલ મેં, સ્વરૂપાચરણ કાલ મેં, અનુભવ કાલ મેં તીન નહીં રહતે, તીન એકરૂપ હો જાતે હૈં. યહ કર્તા, યહ કાર્ય ઔર યહ ક્રિયા ઐસે તીન ભેદ નહીં રહતે. તીન ભેદ હો જાયે તો વિકલ્પ ઉઠતે હૈં. દેખો ! યહ 'સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' હૈ, હાં ! સમજ મેં આયા ? 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' હૈ ના ? ઉસમેં વહ લિખા હૈ. સમજ મેં આયા ? અનંતાનુબંધી કિસકો કહતે હૈં ? ઉસમેં લિખા હૈ. દેખો !

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કિસકો કહતે હૈં ? શુદ્ધાત્માનુભવ કી અવિનાભાવિ ચારિત્રવિશેષ કો સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહતે હૈં. ઐસા લિખા હૈ. અનંતાનુબંધી કિસકો કહતે હૈં ? (વહ લિખા હૈ). અનંતાનુબંધ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કિસકો કહતે હૈં ? જો આત્મા કે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કો ઘાત કરે ઉસકો અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કરતે હૈં. આપ કા સ્પષ્ટીકરણ (આયા). યહ તો 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' બાલક કે લિયે બનાઈ ઉસમેં સે હૈ. 'ગોપાલદાસ બરૈયા' હૈ ના ? ભૈયા ! ઉન્હોં

ને બનાઈ હૈ.

મુમુક્ષુ :– ..

ઉત્તર :– શાસ્ત્રમેં સે નિકાલા હૈ. યહ ગ્રંથ (મે) ક્યા કિસી કે ઘર કી બાત હૈ ? સમજ મેં આયા ? (યે કહતે હૈં), ..ગ્રંથ નહીં હૈ. .. ગ્રંથ ક્યા આયા ? સબ એક હી બાત–તત્ત્વ કી બાત હૈ. યે કહતે હૈં, વે કહતે હૈં ઔર શાસ્ત્ર કહતે હૈં. આહા..હા..! પરંતુ પહલે ઇતના તો નિશ્ચય હોના ચાહિયે કિ નહીં ? કિ, આત્મા પ્રથમ ધર્મ પાતે હૈં તબ રાગ કી એકતા હૈ (વહ) તૂટતી હૈ તો ઉતને સ્વરૂપ મેં એકાગ્ર હોતે હૈં કિ નહીં ? ન્યાય સે સમજના ચાહિયે કિ નહીં ?

અનાદિકાલ કા આત્મ સ્વરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ ઘન (હૈ). વહ પુણ્ય-પાપ કે વિકલ્પ મેં, શુભાશુભ આચરણ મેં હૈ, વહ તો અનાદિકાલ સે હૈ. જબ ઉસકો ધર્મ પ્રગટ હોતા હૈ તબ ઉસકો ક્યા પ્રગટ હુઆ ? શુભાશુભભાવ પ્રગટ હુઆ ? વહ તો હૈ અનાદિ સે. શુભ-અશુભ રાગ હૈ ઉસસે હટકર શુદ્ધ ચૈતન્ય મેં એકાગ્ર હુઆ તો શુભાશુભ પરિણામ સે રહિત સ્થિરતા થોડી હુઈ ઔર સ્વરૂપ કી પ્રતીત હુઈ. ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર સમ્યગ્દર્શન કે કાલ મેં પહલે હોતા હૈ. યહ નહીં હો તો શુભાશુભભાવ મેં એકતા હૈ, વહ તો અનાદિકાલ કી હૈ. શુભાશુભભાવ ઔર પુણ્ય-પાપ ભિન્ન હૈ, ઐસા ભાન હુઆ તો રાગ સે રહિત સ્વરૂપ કી સ્થિરતા કા અંશ પ્રગટ ન હો તો એકાગ્ર હુઆ કિસ મેં ? રાગ મેં તો અનાદિ સે એકાગ્ર થા હી. શુભાશુભ રાગ મેં એકાગ્રતા તો અનાદિકાલ સે હૈ, વહ નયી ચીજ નહીં, વહ તો અનંતકાલ સે કરતે આયા (હૈ). પુણ્ય-પાપ, પુણ્ય-પાપ, સ્વર્ગ-નરક મિલતે હી હૈં. સમજ મેં આયા ? સમજને કી ચીજ હૈ. પૈસા-બૈસા બહુત આતા હૈ ઔર જાતા હૈ.

મુમુક્ષુ :– ઉસકે કારણ સે આતે હૈં.

ઉત્તર :– ઉનકે કારણ સે આતે હૈં ઔર જાતે હૈં. આત્મા કે કારણ સે કહાં આતે હૈં ? યહ આત્મા કે કારણ સે આતા હૈ, દેખો ! આત્મા કે કારણ સે, શુભ-અશુભભાવ મેરા હૈ વહ આત્મા કે કારણ સે મિથ્યા ભ્રમ હોતા હૈ. ઔર યહ આત્મા પુણ્ય-પાપ કે ભાવ રહિત શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ હૂં, ઐસી દૃષ્ટિ મેં શુદ્ધભાવ કા હોના

વિકાર કી એકતા તૂટકર, સ્વરૂપ કી એકતા હોના વહ આત્મા સે હોતા હૈ. વહ કહા ના ? '(ચિદેશ કરતા)...' ચિદ-ઈશ. જ્ઞાન કા ઈશ ભગવાનઆત્મા હૈ. જ્ઞાન કા ઈશ્વર, હાં ! પૈસા કા ઈશ્વર નહીં ? લડકે કા ? મકાન ? બિલ્ડીંગ ? ઇસ બિલ્ડીંગ કા સ્વામી નહીં, યે તો જડ, મિટ્ટી–ધૂલ હૈ, અજીવ તત્ત્વ હૈ.

યહાં તો કહતે હૈં કિ, ભગવાન એક સમય મેં શુદ્ધ સ્વરૂપ પવિત્ર સ્વભાવ કી દૃષ્ટિ હુઈ, સમ્યગ્દૃષ્ટિ શુભ-અશુભભાવ હોતા હૈ ઉસકા સ્વામી નહીં રહતા. ઉસકા સ્વામી નહીં રહતા (તો) દૂસરે કા સ્વામી હૈ હી કહાં ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા...! અરે..! અનંતકાલ મેં વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ વીતરાગ પરમેશ્વર હૈં. વે તો વીતરાગભાવ કી બાત કરતે હૈં. ઐસી બાત જૈન પરમેશ્વ કે અલાવા અન્ય મેં કભી તીનકાલ તીનલોક મેં ઐસા એક શબ્દ ઔર એક ન્યાય ભી નહીં હોતા. સમજ મેં આયા ?

ઐસે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ સૌ ઇન્દ્ર કી ઉપસ્થિતિ મેં સમવસરણ મેં ભગવાન કી દિવ્યધ્વનિ મેં આયા, અરે...! આત્મા અનાદિકાલ સે અસ્વરૂપાચરણ તૂને કિયા હૈ. દેહ કા આચરણ તો ઉસને કિયા હી નહીં. દેહ કા આચરણ, જડ કા આચરણ, પર કા આચરણ તો કિયા હી નહીં. તો ક્યા કિયા ? અનાદિકાલ સે મિથ્યાદૃષ્ટિ મેં શુભ ઔર અશુભ રાગ કા આચરણ કિયા. આહા..હા...! સ્વરૂપાચરણ નહીં કિયા, પર કા આચરણ નહીં કિયા. ડૉક્ટરજી ! શરીર કા કુછ નહીં કિયા. જડ કા આચરણ આત્મા નહીં કર સકતા. સ્વરૂપ કા આચરણ અનંતકાલ સે કિયા નહીં. તો કિયા ક્યા ? અનંતકાલ સે નિગોદ સે લેકર નૌંવીં ગ્રૈવેયક તક (ગયા ઉસમેં કિયા ક્યા ?) શુભ ઔર અશુભભાવ, વિકારી ભાવ કા આચરણ કરકે મૈં કુછ ઠીક કરતા હૂં, ઐસી મિથ્યાદૃષ્ટિ સે સ્વરૂપાચરણ કિયા હૈ. બરાબર હૈ ?

અબ કહતે હૈં કિ, ભૈયા ! અરે..! તેરા સમય આયા, યહ કાલ આયા, તુજે મનુષ્યદેહ મિલા. ભગવાન ! ઉસકી રીત તો સમજ લે. ઉસકી રીત–પદ્ધતિ–વિધિ ક્યા હૈ વહ તો સમજ લે. સમજને કે બાદ પ્રયોગ મેં–પ્રયત્ન મેં રખેગા. સમજે બિના પ્રયોગ કૈસે કરેગા ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

કહતે હૈં, ભગવાનઆત્મા અનાદિકાલ સે અસ્વરૂપાચરણ.. અસ્વરૂપાચરણ કા

અર્થ ? કિ, શુભ-અશુભ વિકારી ભાવ કા વર્તન કિયા. વર્તન કિયા–આચરણ કિયા, અનુષ્ઠાન કિયા વહ અસ્વરૂપાચરણ હૈ. વહ અપને સ્વરૂપ કા આચરણ નહીં, વિભાવ આચરણ હૈ. વહી કિયા ના ? ભૈયા ! દુકાન-બુકાન કા કુછ કિયા નહીં, ઐસા કહતે હૈં.

મુમુક્ષુ :– સારા દિન કરતા હૈ ના ?

ઉત્તર :– કૌન કરતા હૈ ? કૌન કહતા હૈ ?

મુમુક્ષુ :– સબ લોગ કહતે હૈં.

ઉત્તર :– દુનિયા કહતી હૈ તો જૂઠ કહતી હૈ. ભગવાન કહતે હૈં કિ, રાગ-દ્વેષ કા આચરણ તુમ ચૌબીસ ઘંટે કરતે હો. જડ કા કર સકતા નહીં. આંખ કી એક પલક ભી ઐસે ઘુમા નહીં સકતે. વહ તો જડ હૈ, ઉસકા તુમ ક્યા કરતે હો ? કઠિન બાત, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– ગાના ગાતા હૈ.

ઉત્તર :– કૌન ગાના ગાતા હૈ ? વહ તો વાણી કા આવાજ નીકલને કી જડ કી ક્રિયા હૈ. અંદર વિકલ્પ આતા હૈ, ભજન કરૂં, ઐસા શુભભાવ (આતા હૈ). બસ ! ઇતની મર્યાદા (હૈ). જડ કા બોલને કા આચરણ હોતા હૈ, પૈર ઐસે-ઐસે થન..થન હોતે હૈં વહ જડ કી પર્યાય હૈ. વહ આત્મા કર સકતા હૈ ? કઠિન બાત, ભાઈ ! ડૉક્ટર કહતે હૈં કિ, ઉત્તર મેં ઐસા સુનને મેં નહીં આતા. ઉસકે લિયે હી કહા, દૂસરી જગહ છોડકર હમ સુનને કે લિયે હી આતે હૈં, ઐસા ઉસમેં લિખા થા. બાત યહ હૈ. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..! બહુત જગહ જાના થા, (સબ) છોડકર યહાં આયે ના ?

કહતે હૈં, અરે..! ભગવાન ! તુને કભી સ્વરૂપાચરણ કૈસે હોતા હૈ ઉસે તૂને લક્ષ્ય મેં ભી લિયા નહીં. ઔર હમ કુછ કરતે હૈં, કરતે હૈં, કરતે હૈં, ઠીક કરતે હૈં ઐસે હી બફ્મ્ મેં – ભ્રમ મેં જિંદગી ચલી ગઈ. ભાઈ ! કહાં ગયે ભાઈ ? ગયે ? હૈ ? તુમ્હારે પિતાજી કા સબ ઉડા દિયા. ૩૦ સાલ સે રસ નહીં ખાતે થે, હરિત નહીં ખાતે થે. લેકિન વે કબૂલ કરતે હૈં કિ, બાત તો સચ્ચી હૈ. આહા..હા...! અરે..! ભગવાન ! બાપૂ ! તૂ કૌન ચીજ હૈ ? તેરા સ્વરૂપાચરણ–અનુષ્ઠાન, તેરી ક્રિયા ક્યા ?

દેહ કી ક્રિયા તેરી નહીં ઔર રાગ વિકલ્પ ઉઠતે હૈં વે ભી વિકારી ક્રિયા (હૈ), તેરી મૂલ ચીજ નહીં. ઇસીલિયે તો કહા, ચૈતન્ય ઉસકી ક્રિયા હૈ. ભગવાન જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ, ઉસકી અંતર મેં સન્મુખ દૃષ્ટિ કરકે ચૈતન્ય કા પરિણમન, વિકાર કી રુચિ છોડકર, ચૈતન્ય કા પરિણમન–ક્રિયા હુઈ વહ આત્મા કી ક્રિયા, વહ આત્મા કી ક્રિયા, વહ સ્વરૂપાચરણરૂપ ભાવ (હૈ), વહ શુદ્ધભાવ (હૈ). સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

'યહ તીનોં ભેદરહિત એક, અખંડ...' દેખો ! રાગ તો નહીં, પુણ્ય-પાપ તો નહીં પરંતુ મૈં આત્મા શુદ્ધભાવ મેરા કામ, કર્તા ચિદેશ આત્મા હૂં ઔર ચૈતન્ય કી નિર્મલ પરિણતિ હુઈ વહ ક્રિયા, (ઐસે) તીન ભેદ ભી લક્ષ્ય મેં નહીં રહતે. તબ અંદર નિર્વિકલ્પ અભેદ દૃષ્ટિ હોતી હૈ. ઉસકો સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહતે હૈં. આહા..હા...! કભી સુના હી નહીં. વીતરાગ કે માર્ગ મેં હમ આયે.. ભગવાન.. ભગવાન.. (કરતે હૈં). ઉનકો ઉલ્લાસ તો બહુત આતા હૈ, પ્રમોદ તો આતા હૈ. 'અલીગઢ' મેં ઉસને બહુત કિયા થા. લેકિન થોડા-થોડા સમય નિકાલના ચાહિયે. યહ ચીજ.. ઓ..હો..હો...! અનંતકાલ મેં ચીજ રહ ગઈ, જો કરને કી ચીજ (થી ઉસકા) ખ્યાલ ભી નહીં, સમજ ભી નહીં, રુચિ ભી નહીં તો પ્રયોગ કહાં સે કરેગા ? સમજ મેં આયા ? આતા હૈ ના ? મારવાડી કી કોઈ ચીજ ઊંચી હોતી હૈ. હમ કો તો નામ ભી નહીં આતા. મારવાડી કી ઊંચી ચીજ આતી હૈ ના ? રાજા જૈસી. ઐસા કુછ સુના થા. ઘેવર જૈસી ચીજ. ઉસકા દૂસરા નામ થા. મારવાડી બહુત ઊંચી બનાતે હૈં. એકબાર સુના થા, અપને કો કહાં માલૂમ હૈ. લેકિન વિધિ કૈસે હોતી હૈ ઉસ વિધિ કી ખબર નહીં તો બનાયે ક્યા ? સમજ મેં આયા ?

હમેં શિરા બનાના હૈ, શિરા. કૈસે કરના ? દેખો ! પહલે આટા હૈ (ઉસે) ઘી મેં સેકના. બાદ મેં ગુડ કા પાની ડાલના. લેકિન ઘી બચ જાયે ઐસા (કરના હૈ) તો ક્યા કરના ? કિ, ગુડ કા પાની પહલે ડાલના. આટે મેં પહલે ગુડ કા પાની ડાલકર આટા બરાબર સિક જાયે બાદ મેં ઘી ડાલના. (અગર) ગુડ કે પાની મેં આટા સેકકર ઘી ડાલેગા (તો ક્યા) શિરા હોગા ? તુજે વિધિ કી ખબર નહીં. શિરા નહીં હોગા, લૂપરી હોગી. લૂપરી સમજતે હો ? ફોડે ઉપર (લગાતે હૈં ના) ? ફોડે પર. ફોડે પર બાંધને કે કામ નહીં આતી. લૂપરી બનાતી હૈ ઉસે સ્ત્રી કહે, દેખો !

બહન ! ઘી દેખકર ડાલના. ઘી બહુત ભી નહીં ગિરે ઔર ઘી બિલકુલ નહીં ગિરે, ઐસા ભી નહીં. થોડા.. થોડા.. થોડા. બહુત ગિરેગા તો બિગડ જાયેગા, બિલકુલ ઘી નહીં હોગા તો પોટીસ નહીં હોગી. ઇસલિયે હમારે યહાં ભાષા હૈ. સાસ બહુ કો કહે તબ ઐસા કહે, 'જુઓ ! વહુ. પોટીસ બનાવો છો તો જાતું-વળતું ઘી નાખવું. જાતું-વળતું.' આપ કી હિન્દી મેં કોઈ ભાષા હોગી, હમ કો ખબર નહીં. ઐસા થોડા રહે ભી નહીં, થોડા બિલકુલ ન રહે ઐસા ભી નહીં ઔર બહુત રહ જાયે ઐસા ભી નહીં. ઐસા હો તો લૂપરી હોગી. યે તો પહલે ગુડ કે પાની મેં આટા સેકે, બાદ મેં ઘી ડાલતે હૈં. શિરા (તો) નહીં હોગા (લેકિન) લૂપરી ભી નહીં હોગી. વિધિ કી ખબર નહીં.

ઐસે અપના સમ્યગ્દર્શન, ચારિત્ર–સ્વરૂપાચરણ કૈસે પ્રગટ હોતા હૈ, માલૂમ નહીં, (ઔર) કરને બૈઠે, હમારા આત્મા ઐસા હૈ, હમારા આત્મા ઐસા હૈ. ક્યા આત્મા ઐસા-ઐસા ? સમજ મેં આયા ?

કહતે હૈં, અ..હો...! ભગવાનઆત્મા...! સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તીન ચીજ હૈં. શિરા મેં ભી તીન ચીજ હોતી હૈં ના ? યહાં અભી આયેગા, દેખો ! શિરા મેં તીન ચીજ આતી હૈ ના ? આટા, ઘી ઔર શક્કર યા ગુડ. યહાં આયેગા, દેખો ! યે તીન ચીજ આયેગી. એક હો જાતે હૈં. ભગવાનઆત્મા ધ્યાતા, ધ્યાન ઔર ધ્યેય કા ભી વિકલ્પ ઔર ભેદ નહીં રહતા ઔર કર્તા, કર્મ, ક્રિયા કા ભેદ ભી નહીં રહતા. તો ક્યા રહતા હૈ ?

'(બાધારહિત) હો જાતે હૈં.' અભિન્ન અખંડ એકસ્વરૂપ હો જાતે હૈં. 'શુદ્ધ ઉપયોગ કો નિશ્ચલ પર્યાય...' દેખો ! આત્મા કા શુદ્ધ વ્યાપાર. પુણ્ય-પાપ કા વ્યાપાર અશુદ્ધ વ્યાપાર હૈ. વહ તો બંધ કા કારણ હૈ. યહાં તો મોક્ષ કા કારણ વર્ણન કરના હૈ ના ? તો કહતે હૈં કિ, શુદ્ધ વ્યાપાર. 'શુદ્ધ ઉપયોગ કી નિશ્ચય પર્યાય...' દેખો ! વહ પર્યાય હૈ. શુભ-અશુભ રાગ થા વહ વિકારી પર્યાય થી. ઉસકો છોડકર જ્ઞાતા સ્વરૂપ ચિદાનંદ મેં એકાગ્ર હોકર શુદ્ધ પર્યાય 'પ્રગટ હોતી હૈ;...' દેખો ! ભાષા કૈસી લી હૈ ? 'શુદ્ધ ઉપયોગ કી (નિશ્ચલ) (દશા) (પ્રગટી)...' પ્રગટી. વહ દશા અનાદિ કી દશા નહીં થી. વસ્તુ અનાદિ કી થી. શુદ્ધ જ્ઞાન, આનંદ અનાદિ કી ચીજ થી.

પરંતુ અંતર એકાગ્ર હુઆ તો શુદ્ધતા પ્રગટ હુઈ. શુદ્ધતા પર્યાય મેં પ્રગટ હુઈ, યે પર્યાય પ્રગટ હુઈ ઉસકા નામ સ્વરૂપાચરણ, ઉસકા નામ સંવર, નિર્જરા, ઉસકા નામ શુદ્ધઉપયોગ, ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર મોક્ષ કા માર્ગ કહતે હૈં. આહા..હા..! સમજ મેં આયા ?

મુમુક્ષુ :– ..

ઉત્તર :– માં કહે, લેકિન ઉસે વિધિ આની ચાહિયે ના ? કિયે બિના, ઉલટપુલટ કરે... પહલે કહા ના ? કંજૂસ બાઈ હો તો (કહે), તુજે સસ્તા કર દેતે હૈં. ખાના કિસકો ? ... ખાયેગા ? જો કરે વહ ખાયે. યહાં તો કહતે હૈં કિ, આત્મા કરે ઔર અપના અનુભવ અપને ભોગને મેં આતા હૈ. પર્યાય અપની ભોગ્ય ઔર ભોક્તા આત્મા. દો ભેદ ભી અંદર અનુભવ મેં નહીં, ઐસા યહાં તો કહતે હૈં. દૂસરા તો નહીં, દૂસરા તો નહીં લેકિન ઉસકા આત્મા, મૈં આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ (હૂં), ઉસકી દૃષ્ટિ, જ્ઞાન પહલે હુઆ તો યહ આત્મા કર્તા, યહ કાર્ય, મૈં ભોક્તા ઔર યહ ભોગ્ય, ઐસા ભેદ ભી વહાં રહતા નહીં. દૂસરા તો ભોક્તા નહીં, દૂસરા તો ભોગ્ય નહીં લેકિન અપને મેં ભોક્તા-ભોગ્ય કા ભેદ નહીં રહતા. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

પ્રથમ સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ હોને કે કાલ મેં ઐસા હોતા હૈ. બાદ મેં દૃષ્ટિ રહતી હૈ, સ્વરૂપાચરણ ભી રહતા હૈ, શુભ-અશુભરાગ રહતા હૈ. સમકિતી ધંધે મેં ભી દિખને મેં આવે, ભોગ મેં ભી દિખને મેં આવે તો રાગ હૈ, સમજતે હૈં, પાપ હૈ, યહ પુણ્ય હૈ. પૃથક્ રખતે હૈં, અપને સાથ જુડાન નહીં કરતે હૈં. ઐસા ભેદજ્ઞાન હુઆ, વહ ભેદજ્ઞાન હુઆ. પર્વત મેં એક બિજલી કા પ્રહાર હુઆ ઔર પત્થર કે દો ભોગ હો ગયે વહ બાદ મેં રેણ સે ઇકટ્ઠે નહીં હોતે. રેણ સમજે ? બાદ મેં જુડતે નહીં. ઐસે ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનાનંદ કા સ્વરૂપ પ્રભુ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, પુણ્ય-પાપ કે રાગ સે એકબાર અંતર ભેદ હુઆ, ભેદ હુઆ (બાદ મેં) એક નહીં હોતા. સમજ મેં આયા ?

'પ્રગટ હોતી હૈ;...' દેખો ! ભાષા હૈ ના ?

તીનોં અભિન્ન અખિન્ન શુદ્ધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;
પ્રગટી જહાં દગ-જ્ઞાન-વ્રત યે, તીનધા એકૈ લસા.

કિતને કાલ સે યહ કંઠસ્થ હૈ ? કંઠસ્થ નહીં હૈ ? અર્થ કી ખબર નહીં. અર્થ સમજે બિના ભાષા ક્યા કરે ? તોતે કો પૂરી દે (ઔર કહે), બોલ, રઘુરામ. વહ જાને કિ, યહ રઘુરામ હોગા. પૂરી રઘુરામ. પૂરી કહતે હૈં ના ? પુડી.. પુડી ઔર સિંગ કા દાના, સિંગ કા દાના. મુંગફલી દેતે હૈં. બોલ પોપટ, રઘુરામ. રઘુરામ. ઉસે લગે કિ, યહ રઘુરામ હોગા. પુડી ઔર દાના રઘુરામ હોગા. ભાન નહીં, રઘુરામ કૌન ઔર યે કૌન ? યહ તો પુડી હૈ ઔર દાના હૈ. ઐસે ઇસે ભાન નહીં હૈ કિ, ક્યા આત્મા હૈ ? યહ ક્યા કહતે હૈં ? 'તીનોં અભિન્ન અખિન્ન શુદ્ધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;' ક્યા ? (સિર્ફ) ભાષા હૈ યા કુછ ભાવ હૈ ઉસમેં ? સમજ મેં આયા ? આહા..હા...!

'પ્રગટ હોતી હૈ; જિસનેં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન...' દેખો ! વ્રત કા અર્થ યહાં સમ્યક્ચારિત્ર કહા. ભાઈ ! શબ્દ મેં વ્રત (શબ્દ) હૈ. ફિર ભી વહાં સમ્યગ્દર્શન સ્વરૂપ દૃષ્ટિ કે કાલ મેં શુદ્ધ શ્રદ્ધા હુઈ, શુદ્ધ જ્ઞાન હુઆ ઔર આચરણરૂપી વ્રત–ચારિત્ર હુઆ. વહ વ્રત નહીં હૈ. સ્વરૂપ કી સ્થિરતા વહી નિશ્ચય વ્રત હૈ. આહા..હા...! બાદ મેં પંચમ ગુણસ્થાન યોગ્ય બારહ વ્રત કા વિકલ્પ આતા હૈ, લેકિન વહ શુભરાગ હૈ. સમજ મેં આયા ? અંતર મેં એકાગ્ર હોકર જિતની શાંતિ ઔર સ્થિરતા પ્રગટ હુઈ વહી અપના સ્વરૂપચારિત્ર ઔર આચરણ, સચ્ચા મુક્તિ કા કારણ વહ હૈ. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? અબ તો કિતને પુસ્તક પ્રકાશિત હો ગયે હૈં ! અભી (એક મુમુક્ષુ કી) ઓર સે પંદ્રહ હજાર પુસ્તક પ્રકાશિત હુએ. 'છહ ઢાલા' બહુત નિઃશુલ્ક દી. પંદ્રહ હજાર. 'આત્મધર્મ' મેં, 'સન્મતિ સંદેશ' મેં બહુત ગઈ હૈ. (ઇનકો) પૂરા કંઠસ્થ હૈ. ઉસકી બહુત પ્રીતિ હૈ ઇસલિયે પ્રભાવના કી. યે વ્યાખ્યાન (રેકોર્ડિંગ) હોતે હૈં વહ ભી ઉનકી ઓર સે હૈ. પુસ્તક પ્રકાશિત કરના હૈ. પુસ્તક પ્રકાશિત કરના હૈ. કંઠસ્થ હૈ, બહુત સાલ સે કંઠસ્થ હૈ. બહુત સાલ સે કહતે હૈં, વ્યાખ્યાન કરો, વ્યાખ્યાન કરો. એક બહન કહતી થી. વહ ભી કહતી થી કિ, 'છહ ઢાલા' કા વ્યાખ્યાન હોના ચાહિયે. તો યહાં ચલતે હૈં. સમય નહીં મિલે, કહાં સંસાર કી ઇતની

ઝંઝટ ! ઓ..હો..!

કહતે હૈં, ભગવાનઆત્મા..! એક પંક્તિ મેં કિતના ભર દિયા હૈ ! બહુત ભરા હૈ ના ? ભૈયા ! આહા..હા...! 'દૌલતરામ' પંડિત. લેકિન પંડિત અપને ઘર કી બાત કહાં કરતે હૈં ? અપની હિન્દી ભાષા મેં જોડ દિયા. ભાવ તો ભગવાન કા હૈ, જો પરમાર્થ અનાદિકાલ સે ચલા આયા વહ ભાવ હૈ. કહતે હૈં કિ, જબ ભગવાનઆત્મા સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ કરકે, સ્વરૂપ કા આચરણ કરતે હૈં તો ઉસમેં તીનોં આ ગયે. સમ્યગ્દર્શન ભી આ ગયા—શુદ્ધ સ્વભાવ કી પ્રતીત. જ્ઞાન આ ગયા. અનુભવ યહ આત્મા, ઐસા જ્ઞાન. ઔર સ્થિરતા હો ગઈ વહ ચારિત્ર. સમજ મેં આયા ? યે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર મોક્ષ કા માર્ગ હૈ. બંધન સે છૂટને કા યહ એક હી ઉપાય હૈ. આહા..હા..! બાકી સબ બંધને કા (ઉપાય) હૈ. ઓ..હો..!

'યહ તીનોં એકરૂપ–અભેદરૂપ સે શોભાયમાન હોતે હૈં.' 'લસા' કા અર્થ કિયા, દેખો ! 'શોભાયમાન હોતે હૈં.' ભગવાનઆત્મા..! આઠ વર્ષ કી લડકી કો ભી સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ તબ સ્વરૂપાચરણ હોતા હૈ. ઉસમેં ક્યા હૈ ? મંડૂક કો ભી હોતા હૈ. ક્યા કહતે હૈં ? મેંઢક... મેંઢક. ભેદજ્ઞાન કરતા હૈ. દેહ છોટા-બડા તો જડ હૈ. પુણ્ય-પાપ કા રાગ વિકાર હૈ. ઉસસે મેરી ચીજ ભિન્ન હૈ, ઐસી દૃષ્ટિ મેં એકાકાર હોકર, ઉસ સમય મેં દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તીનોં શોભાયમાન હોતે હૈં. અર્થાત્ રાગ કા આચરણ શોભાયમાન નહીં. રાગ મેરા વહ શ્રદ્ધા શોભાયમાન નહીં, રાગ કા જ્ઞાન વહ શોભાયમાન નહીં. રાગ કા જ્ઞાન, સમજે ? પુણ્ય-પાપ કા જ્ઞાન. શુભાશુભ મેરી ચીજ હૈ, ઐસી પ્રતીત શોભાયમાન નહીં. વહ તો મિથ્યા હૈ. શુભાશુભ રાગ કા જ્ઞાન મિથ્યાજ્ઞાન હૈ. ઔર શુભાશુભ રાગ મિથ્યા આચરણ હૈ. તીનોં શોભાયમાન નહીં. યહ શોભાયમાન (હૈ). અંતર્મુખ હોકર શુદ્ધ સ્વભાવ પવિત્ર સ્વભાવ પહલે સંત સમાગમ સે સમજ લિયા હો, સુના હો બાદ મેં અંતર પ્રયોગ કાલ મેં શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિ હુઈ વહી શોભાયમાન ચીજ હૈ, વહી મોક્ષમાર્ગ સે શોભાયમાન અપની દશા હૈ. યે આત્મા કો આભૂષિત કિયા. આહા..હા...! સમજ મેં આયા ? પુણ્ય-પાપ તો આભૂષણ નહીં હૈ. પુણ્ય-પાપ કા બંધન જડ હૈ. ઉસકા ફલ ભી ધૂલ બાહર કા સંયોગ હૈ. ક્યા આયા ઉસમેં ? ઓ..હો..હો...!

નીચે (ફૂટનોટ મેં) થોડા અર્થ હૈ, દેખો ! કર્મ કિસકો કહતે હૈં ? 'કર્તા દ્વારા હુઆ કાર્ય,...' હૈ નીચે ? ફૂટનોટ મેં હૈ. 'કર્મ–કર્તા દ્વારા હુઆ કાર્ય.' નોટ મેં હૈ. કર્મ કી વ્યાખ્યા–કર્તા દ્વારા હુઆ કાર્ય. આત્મા સ્વરૂપ કા કર્તા, ઉસસે હુઆ શુદ્ધ પર્યાય કાર્ય. આહા..હા..! હમ દુનિયા કા કામ કર દે, મકાન કા કામ કર દે, દુકાન કા કામ કર દે, પૈસે કા કામ કર દે, તિજોરી કા કામ કર દે, બોલને કા કામ કર દે, હિલને કા કામ કર દે. હરામ હૈ તેરી ચીજ મેં વહ હો તો. તેરી ચીજ મેં તો રાગ-દ્વેષ કા પરિણામ કા તેરા કાર્ય અજ્ઞાન સે હૈ. સ્વભાવ મેં કર્તા દ્વારા કિયા કાર્ય. શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ હો, શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ઔર સ્વરૂપાચરણ. વહી કર્તા આત્મા દ્વારા આત્મા કી ક્રિયા વહ કાર્ય.

'કર્તા–સ્વતંત્રરૂપ સે કરે સો કર્તા;' દેખો ! વ્યાખ્યા. સ્વતંત્રરરૂપ સે કરે સો કર્તા. ઉસકા અર્થ ક્યા હુઆ ? ભગવાનઆત્મા રાગ કી મંદતા કી સહાય લિયે બિના, કષાય કી મંદતા પહલે થી (કિ) યહ આત્મા ઐસા.. ઐસા.. ઉસકી સહાય લિયે બિના, અપને સ્વતંત્ર સ્વભાવ સે શુદ્ધભાવ કો કરે વહ કર્તા કહને મેં આતા હૈ. આહા..હા..! યહ વ્યાખ્યા તો અપને 'કર્તા-કર્મ અધિકાર' મેં બહુત બાર આ ગઈ હૈ. સ્કૂલ મેં ભી છ કારક કી વ્યાખ્યા ચલતી હૈ. (ભાઈ) આયે હૈં કિ નહીં ? નહીં આયે ? હેડમાસ્ટર નહીં આયે. રુક ગયે હોંગે. વહાં ઐસે આતા હૈ, કર્તા–સ્વતંત્રપને કરે સો કર્તા. કર્તા કા ઇષ્ટ સો કર્મ. ઐસા આતા હૈ. ધર્મી અપને સ્વભાવ કા કર્તા (ઔર) અપના ઇષ્ટ અપની શુદ્ધ પર્યાય. ધર્મી કો પુણ્ય-પાપ ઇષ્ટ હૈ નહીં. પુણ્ય-પાપ કા બંધન ઔર બંધન કા ફલ સમ્યગ્દષ્ટિ કો ઇષ્ટ હૈ હી નહીં. આહા..હા...! કઠિન બાત, ભાઈ ! સમજ મેં આયા ?

'કર્તા–સ્વતંત્રરૂપ સે કરે સો કર્તા.' યહાં કર્મ લિયા ના ? કર્તા દ્વારા હુઆ કાર્ય. નહીં તો કર્મ (ઉસે કહતે હૈં), કર્તા કા ઇષ્ટ વહ કર્મ. ઐસા ચલતા હૈ. કરનેવાલે કી પ્રિય ચીજ વહ કર્મ. મિથ્યાદષ્ટિ કી કરનેવાલે કી પ્રિય ચીજ વિકાર. સમ્યગ્દષ્ટિ કી પ્રિય ચીજ નિર્વિકારી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ઔર સ્વરૂપાચરણ. આહા..હા...! બહુત બાત બંદ હો ગઈ. વીતરાગ કા મૂલ માર્ગ થા બહુત રુક ગયા. ફેરફાર.. ફેરફાર.. ફેરફાર.. (હો ગયા). સચ્ચી બાત આતી હૈ તો (કહતે હૈં), એ.. એકાંત હો ગયા, એ.. એકાંત

હો ગયા. ચિલ્લાતે હૈં. કરો, પુકાર કરો, તુમ્હારે પાસ (હૈ). વહ પુકાર અંતર મેં છૂનેવાલી નહીં. સમજ મેં આયા ? આહા..હા..!

'ક્રિયા–કર્તા દ્વારા હોનેવાલી પ્રવૃત્તિ.' દેખો ! ભાષા. નીચે હૈ ? ભૈયા ! 'ક્રિયા–કર્તા દ્વારા હોનેવાલી પ્રવૃત્તિ.' લો, પ્રવૃત્તિ તો આઈ. લેકિન કૌન-સી પ્રવૃત્તિ ? દેહ કી ક્રિયા કી, શરીર કી, વાણી કી ? વહ નહીં. પુણ્ય પરિણામ કી પ્રવૃત્તિ ? નહીં. અંતર સ્વરૂપ મેં દૃષ્ટિ કરકે શુદ્ધભાવ કી પર્યાય હુઈ વહી અપની પ્રવૃત્તિ, વહી અપની પ્રવૃત્તિ (હૈ). રાગ સે નિવૃત્તિ વહી અપની પ્રવૃત્તિ (હૈ). આહા..હા...! સમજ મેં આયા ?

(ભાવાર્થ) :– 'મુનિરાજ સ્વરૂપાચરણ કે સમય...' મુનિરાજ શબ્દ લિયા હૈ લેકિન સાધક લેના. 'સાધક સ્વરૂપાચરણ કે સમય જબ આત્મધ્યાન મેં લીન હો જાતે હૈં તબ ધ્યાન, ધ્યાતા ઔર ધ્યેય–ઐસે ભેદ નહીં રહતે; વચન કા વિકલ્પ નહીં હોતા; વહાં (આત્મધ્યાન મેં) તો આત્મા હી કર્મ, આત્મા હી કર્તા ઔર આત્મા કા ભાવ વહ ક્રિયા હોતી હૈ, અર્થાત્ કર્તા-કર્મ ઔર ક્રિયા–વે તીનોં બિલકુલ અખંડ અભિન્ન હો જાતે હૈં...' અપના આત્મા હી શુદ્ધ કર્તા, શુદ્ધ ક્રિયા ઔર શુદ્ધ પરિણામ કર્મ. એક હો જાતે હૈં. ઓ..હો..હો...!

ઐસા તો સ્વરૂપાચરણ મેં યહાં લિખા હૈ. અનંતાનુબંધી કે અભાવ કે કાલ મેં. દેખો ! સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કા ઘાત અનંતાનુબંધી કરતા હૈ. પુણ્ય-પાપ કી પ્રીતિ અનંતાનુબંધી ભાવ હૈ. વહ સ્વરૂપાચરણ કા નાશ કરતા હૈ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ કી રુચિ કી પ્રીતિ વહ સ્વરૂપ કે આચરણ કી ઉત્પત્તિ કરતી હૈ. ઔર વિઘ્ન કરનેવાલા અનંતાનુબંધી કા નાશ હોતા હૈ. સમજ મેં આયા ? એક ભી બરાબર સમજે ના, એક હી વ્યાખ્યાન.. એક જાને વહ સર્વ કો જાને. એક ભાવ જાને તો સર્વ કો જાને. લેકિન એક ભી ભાવ સમજને કી દરકાર નહીં ઔર દૂસરા કહે તો હા.. તીસરા કહે તો હા..

મુમુક્ષુ :– અનેકાંત..

ઉત્તર :– અનેકાંત કા અર્થ ક્યા ? ઐસે હોતા હૈ ઔર દૂસરે સે નહીં હોતા ઉસકા નામ અનેકાંત (હૈ). ઇસી વિધિ સે હોતા હૈ, દૂસરી વિધિ સે નહીં ઉસકા નામ અનેકાંત (હૈ). યહાં ખીચડીવાદ નહીં. સમજે ? ફૂદડીવાદ. ફૂદડીવાદ નહીં હૈ.

ક્ષણ મેં ફિર જાયે (ઐસા નહીં હૈ).

'જિસમેં સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન ઔર સમ્યક્ચારિત્ર એક સાથ–એકરૂપ હોકર પ્રકાશમાન હોતે હૈં.' લો ! સમજ મેં આયા ? ઐસી અંતર સ્વરૂપ કી દૃષ્ટિ, પુણ્ય-પાપ કી રુચિ, દેહ કા લક્ષ્ય છોડકર સ્વરૂપ કી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરકે અંતર મેં આચરણ કરના, ઉસમેં તીનોં બોલ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર આ જાતે હૈં. વહી પ્રકાશમાન હોતા હૈ, વહી મોક્ષ કા માર્ગ હૈ, દૂસરા હૈ નહીં. (વિશેષ કહેંગે...)

(શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

❁

સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રનું લક્ષણ અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન

પરમાણ-નય-નિક્ષેપકો ન ઉદ્યોત અનુભવમેં દિખૈ;
દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય સદા, નહિં આન ભાવ જુ મો વિખૈ.
મૈં સાધ્ય સાધક મૈં અબાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈં;
ચિત્પિંડ ચંડ અખંડ સુગુણકરંડચ્યુત પુનિ કલનિતૈં. ૧૦.

અન્વયાર્થ :– [તે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર વખતે મુનિઓના] (અનુભવમેં) આત્મ-અનુભવમાં (પરમાણ) પ્રમાણ, (નય) નય અને (નિક્ષેપકે) નિક્ષેપનો વિકલ્પ (ઉદ્યોત) પ્રગટ (ન દિખૈ) દેખાતો નથી. [પરંતુ એવો અનુભવ હોય છે કે] હું (સદા) સદાય (દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય) અનંત-દર્શન-અનંતજ્ઞાન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્યમય છું. (મો વિખૈં) મારા સ્વરૂપમાં (આન) અન્ય રાગ-દ્વેષાદિક (ભાવ) ભાવ (નહિં) નથી, (મૈં) હું (સાધ્ય) સાધ્ય, (સાધક) સાધક તથા (કર્મ) કર્મ (અરુ) અને (તસુ) તેના (ફલનિતૈં) ફળોના (અબાધક) વિકલ્પરહિત (ચિત્પિંડ) જ્ઞાન-દર્શન-ચેતનાસ્વરૂપ (ચંડ) નિર્મળ તેમજ ઐશ્વર્યવાન (અખંડ) અખંડ (સુગુણકરંડ) સુગુણોનો ભંડાર (પુનિ) અને (કલનિતૈં) અશુદ્ધતાથી (ચ્યુત) રહિત છું.

ભાવાર્થ :– આ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર વખતે મુનિઓના આત્મ-અનુભવમાં પ્રમાણ, નય અને નિક્ષેપનો વિકલ્પ તો ઊઠતો નથી પણ ગુણગુણીનો ભેદ પણ હોતો નથી એવું ધ્યાન હોય છે. પ્રથમ એવું ધ્યાન હોય છે કે હું અનંતદર્શન-અનંતજ્ઞાન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્યરૂપ છું, મારામાં કોઇ રાગાદિક ભાવો નથી.હું જ સાધ્ય, હું જ સાધક છું તથા કર્મ અને કર્મના ફળથી જુદો છું. જ્ઞાન-દર્શન-ચેતના-સ્વરૂપ નિર્મળ ઐશ્વર્યવાન, તેમ જ અખંડ સહજ શુદ્ધ ગુણોનો ભંડાર અને પુણ્ય-પાપથી રહિત છું.

અશય એ છે તે સર્વ પ્રકારના વિકલ્પોથી રહિત નિર્વિકલ્પ આત્મસ્થિરતાને સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ સુદ ૪, ગુરુવાર
તા. ૨૪-૨-૧૯૬૬, શ્લોક–૧૦. પ્રવચન નંબર–૩૫

'દૌલતરામજી'ની કરેલી આ 'છ ઢાળા' છે. એની આ છટ્ઠી ઢાળા ચાલે છે, છટ્ઠીનો દસમો શ્લોક છે. શું અધિકાર છે ? શુદ્ધોપયોગ. આત્માએ અનંતકાળથી અનંત વાર શુભ અને અશુભના પરિણામરૂપી ઉપયોગ તો અનંત વાર કર્યો. સમજાય છે કાંઈ ? એ તો કાલે કહ્યું હતું દેહાદિક પરપદાર્થનું તો એણે કાંઈ કર્યું નથી, કોઈ દિ' કરી શકતો જ નથી. પોતાના આત્મા સિવાય શરીર, વાણી, પૈસો, લક્ષ્મી, આબરુ, કીર્તી, દીકરા, પુત્ર, પૈસા એનું તો કાંઈ જરીએય કરી શકતો નથી.

મુમુક્ષુ :– બધું કરે છે ને !

ઉત્તર :– કાંઈ કરતો નથી, મૂઢ માને છે કે, હું કરું છું. ભાવ કરે છે ઇ. શુભ ને અશુભભાવ, જેને અહીંયાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ કહેવામાં આવે છે. એણે અનાદિથી પોતાની દશામાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ અનંત વાર નિગોદથી માંડી નવમી ગ્રૈવેયક ગયો ત્યાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ કર્યું છે. નથી કર્યું શુદ્ધોપયોગનું આચરણ, વાણી, આ શરીર ચાલે એ ક્રિયાને પણ આત્માએ કોઈ દિ' કરી જ નથી. એ તો જડની અવસ્થાનું પર્યાય–કાર્ય છે. પર્યાય કહો કે જડનું કાર્ય કહો કે જડનો ભાવ કહો, એ જડના ભાવને આત્મા કોઈ દિ' કરે નહિ. પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ છે એની અનંતકાળમાં એણે દૃષ્ટિ કરી જ નથી. એથી એના પર્યાયમાં અશુદ્ધ ઉપયોગનું આચરણ, અશુદ્ધ પરિણામ, અશુદ્ધનો ભાગ શુભ ને અશુભ બેય અનંત વાર કર્યા (અને) ચાર ગતિમાં રખડ્યો.

હવે અહીંયાં શુદ્ધોપયોગની અને શુદ્ધ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રની વ્યાખ્યા છે કે, જે કદી અનંતકાળમાં કરી નથી અને કરે ત્યારે કેવી દશા હોય છે ? પ્રથમ અનુભવકાળ, પ્રથમ આત્માનો સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્તિનો કાળ, એ કાળે શુદ્ધોપયોગરૂપી આચરણ કઈ

રીતે હોય છે એનું આ વર્ણન છે. અને પછી પણ જ્યારે જ્યારે આત્મા ધ્યાતા-ધ્યાન-ધ્યેયને ચુકીને અભેદપણાનો ઉપયોગ કરે ત્યારે પણ આવા જ શુદ્ધોપયોગનું આચરણ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ ઝીણું. નવમી ગાથા થઈ ગઈ, દેખો !

હવે 'સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રનું લક્ષણ' કહે છે, જુઓ ! 'અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન'

પરમાણ-નય-નિક્ષેપકો ન ઉદ્યોત અનુભવમેં દિખૈ;
દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય સદા, નહિં આન ભાવ જુ મો વિખૈ.
મૈં સાધ્ય સાધક મૈં અબાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈં;
ચિત્પિંડ ચંડ અખંડ સુગુણકરંડ ચ્યુત પુનિ કલનિતૈં. ૧૦.

આહા..હા..! સમજ મેં આયા ? સમજાય છે ? પહેલી એની વિધિ તો જાણવી પડશે કે નહિ ? અનંતકાળમાં એ ચીજ શું છે એની રીત પણ જાણવામાં ન આવે તો અંદરમાં સ્વરૂપનો, અનુભવનો પ્રયોગ કઈ રીતે કરે ? એમ ને એમ શુભ ક્રિયાકાંડ કરતાં કરતાં કલ્યાણ થઈ જશે એમ નથી. સમજાય છે કાંઈ ? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, જપના શુભભાવ થાય એનાથી આત્માનું કલ્યાણ થશે એમ ત્રણકાળમાં નથી.

મુમુક્ષુ :– ધીરે ધીરે હળવો થાતો જાય.

ઉત્તર :– ધીરે ધીરે હળવો થતો જ નથી એનાથી. હળવી ચીજ જે નિર્વિકલ્પ પદાર્થ છે એને દૃષ્ટિમાં લે ત્યારે હળવો થાય છે. સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં તો અહીં વિશેષ વાત કરે છે. કે, બહારના જડ આદિ નિમિત્તો સાધન તો આત્માના અનુભવમાં સાધકપણે છે જ નહિ પણ આત્માના અંતર અનુભવ કાળમાં સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રના કાળમાં કષાયની મંદતાના ભેદનો વિકલ્પ (થાય) એ પણ એને સાધકપણે સહાયક નથી.

અહીં તો એ નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ જેનાથી વસ્તુની પહેલી સિદ્ધિ કરે. નય નામ એક ગુણને સિદ્ધ કરવાનો જે અંશ, જ્ઞાનઅંશ જેનાથી ગુણની સિદ્ધિ થાય કે જ્ઞાન છે, દર્શન છે, આનંદ છે. પ્રમાણથી દ્રવ્ય અને પર્યાયની સિદ્ધિ કરે. ત્રિકાળ દ્રવ્ય છે, વર્તમાન અવસ્થા છે, ગુણ-ભેદ છે એવું પ્રમાણ દ્વારા નક્કી કરે. નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણ. નિક્ષેપ (અર્થાત્) વસ્તુની સ્થિતિ વાસ્તવિક દ્રવ્ય કોને કહીએ, ભાવ કોને કહીએ

એનો વિચારથી નિર્ણય કરે. જે પ્રથમ જ્ઞાનમાં એ દશા આવે છે એ નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણના જ્ઞાનનો વિકલ્પ પણ જ્યાં સ્વરૂપના અનુભવમાં તે સાધક થતો નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

બહુ ફેર છે. અત્યારની માણસની એવી પ્રવૃત્તિમાં એવું એને સમજાવી દીધું છે કે, (તમે) આ કરશો તો કરતાં કરતાં (કલ્યાણ થઈ જશે). શુભ પરિણામ કરવા, શુભ યોગ કરવો. કરવો, હોય છે પણ ઇ કરતાં કરતાં તમારો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન થશે... સમજાય છે કાંઈ ? એમ માનીને એની જિંદગી નિષ્ફળ જાય છે.

અહીં તો આચાર્યનું કરેલું, 'સમયસાર'ની ગાથા છે એનો જ આ શ્લોક પોતે મુક્યો છે. સમજાણું ? છે ને ? તેરમી ગાથાનો છે. તેરમી ગાથાનો છે ને ? 'उदयति न नयश्रीरस्तमेति प्रमाणं' નવમો શ્લોક છે. આ ગાથા દસમી છે. 'સમયસાર'નો નવમો શ્લોક છે એની વાત આ દસમા શ્લોકમાં 'દૌલતરામજી' વાત કરે છે. એના ઘરની કંઈ છે નહિ. હિન્દીમાં સાદી સરળ ભાષામાં, સંસ્કૃતમાં જે હતું તેને સરળ ભાષામાં મુક્યું છે. એટલી વાત છે, બીજી કાંઈ વાત છે નહિ. એ નવમા શ્લોકનો જ અર્થ છે, દેખો !

તે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રના કાળમાં સાધક જીવને એમ લેવું. સાધક – એમાં મુનિ લીધું છે ને ? આત્મા પોતાના અંતર સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રના શુદ્ધોપયોગના કાળમાં શું હોય છે ? ભલે એક આઠ વર્ષની દીકરી હોય, દેડકો નાનો હોય, મચ્છ હોય એ પણ જ્યારે જ્યારે આત્માના સમ્યક્ અનુભવને પ્રથમ પામે છે કે જ્યારે જ્યારે વળી સ્વરૂપમાં અનુભવને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એની દશા આવી હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદની મૂર્તિ અખંડાનંદ એનું અંતર સ્વરૂપનું શુદ્ધોપયોગનું આચરણ, ત્યાં 'આત્મ-અનુભવમાં પ્રમાણ, નય અને નિક્ષેપનો વિકલ્પ પ્રગટ દેખાતો નથી.' ઝીણી વાત છે ને ?

ભગવાનઆત્મા પોતાના જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમાં અંતર્મુખ થઈને સ્વરૂપાચરણના શુદ્ધોપયોગમાં રહે ત્યારે આ નય, જે એક ગુણને સિદ્ધ કરવાનો અંશ છે, એ વસ્તુ તો અહીં અનુભવમાં સિદ્ધ છે. એને સિદ્ધ કરવાની રહી નથી. પ્રમાણથી આખી સિદ્ધ કરવી હતી એ વર્તમાન દશા અનુભવ કાળમાં આખી ચીજની શું ચીજ છે તે અનુભવ

કરે છે એટલે એને પ્રમાણથી સિદ્ધ કરવાની વાત રહેતી નથી. નિક્ષેપથી સિદ્ધ કરવાની વાત રહેતી નથી. દ્રવ્યની યોગ્યતા છે, ભાવ પ્રગટમાં દશાનો અનુભવ સ્વભાવ સન્મુખ વર્તે છે. ઝીણું છે. ગુજરાતી થયું પણ હવે વસ્તુ તો ઝીણી હોય એ આવશે કે નહિ ?

કહે છે, આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા પોતાના નિજ સ્વરૂપના સન્મુખ, સ્વરૂપની સન્મુખ, વિકારથી વિમુખ અને નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણના ભેદના વિકલ્પથી પણ ઉપેક્ષા કરી વિમુખ થઈ અને સ્વરૂપના સાધનમાં એકાકાર થાય છે ત્યાં એ નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણનો વિકલ્પ રહેતો નથી. આહા..હા..! ભારે ઝીણું, ભાઈ ! ભાઈ ! મુનિ ભલે લખ્યું. સાધક (લેવું). પહેલા કહ્યું સાધક છે. સમજાણું કાંઈ ?

સાધક દશા શરૂ થતાં ચોથા ગુણસ્થાનમાં, પાંચમામાં કે મુનિને શુદ્ધોપયોગના કાળમાં આવી સ્થિતિ હોય છે. આહા..હા..! જેને પ્રમાણ એટલે આખી ચીજનું જ્ઞાન– આ સામાન્ય વસ્તુ ધ્રુવ છે, વર્તમાન અવસ્થા પર્યાય (છે). બેના પ્રમાણજ્ઞાન દ્વારા નક્કી કર્યું. અન્યમતિઓથી વિપરીત જે કઈ વાત અન્યમતિ કહેલી છે એનાથી સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલી વાત સામાન્ય–ધ્રુવ, વિશેષ–પર્યાય એ પ્રમાણે પ્રમાણજ્ઞાન વડે નક્કી કર્યું. પણ જ્યાં અંતરમાં અનુભવ થતા એ વિકલ્પ ત્યાં રહેતો નથી. સમજાય છે કાંઈ ?

એક માલ લેવો હોય, માલ, પકવાન આદિ. તો ભાવ પૂછે કે, આ કેટલા રૂપિયાનો શેર છે ? કે, ભઈ પાંચ રૂપિયાનો શેર. ત્રાજવા ક્યાં છે ? ત્રાજવા, ત્રાજવા છે ને ? ત્રાજવા લાવ, ધડો કરો, ધડો. સરખું છે કે નહિ ? વળી આ બાજુમાં જેની કોર માલ નાખે એની કોર થોડુંક મીણ-બીણ, લાખ ચોટાડી દીધું હોય (તો) પા શેર, અધ શેર એટલે માલ ઓછો તોળાય. ધડો કરે છે કે નહિ પહેલો ? ધડો કરે છે, ધડો કરે. ત્રાજવા સરખા છે કે નહિ બરાબર ? ભાવ કરે પછી ત્રાજવાનો તોલ બરાબર ધડો કરે. અમારે કાઠિયાવાડીમાં ધડો કહે છે. ધડા કહતે હૈં ના ? એ..ઇ.. ! ત્રાજવાના ધડાને અને તોલના કાટલાને (બરાબર મેળવે). પછી ખાવા વખતે ત્રણ ભૂલી જાય. ખાવા વખતે ગોખ્યા કરતો હશે ? પાંચ રૂપિયાનો શેર આ કાટલાનો ધડો કરીને લીધો છે અને આ પાંચ શેર લીધો છે, પાંચ શેર લીધો છે. (એમ કરે તો) સ્વાદ ન આવે. સમજાય છે કાંઈ ?

એમ ભગવાનઆત્મા નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણના જ્ઞાન દ્વારા એ વસ્તુ શું છે એનું પહેલા સત્સમાગમે શ્રવણ આદિ કરીને નક્કી કર્યું હોય. અનંતકાળમાં અનંત અજ્ઞાનીઓ કહે છે એમ નહિ પણ સર્વજ્ઞે કહેલો આત્મા એક સમયમાં અનંત ગુણનો પિંડ આત્મા છે. એક સમયમાં અનંત ગુણની પર્યાય છે. એમ પ્રમાણથી એનું જ્ઞાન વિકલ્પથી, વિકલ્પ દ્વારા, મનના સંગ દ્વારા એ નક્કી કર્યું. નયથી નક્કી કર્યું કે, એક એક ગુણ એક એક નયથી જણાય છે. નિક્ષેપથી નક્કી કર્યું કે, દ્રવ્ય ત્રિકાળ અનંત કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થવાને લાયક જ આ આત્મા છે. સિદ્ધપદની પર્યાયને પ્રાપ્ત થવાને લાયકાતવાળું આ દ્રવ્ય છે. અંદર ભાવમાં હું જેટલો એકાગ્ર થાઉં એટલો વર્તમાન નિર્વિકલ્પ ભાવ પ્રગટ થાય એમ પહેલું નક્કી કરે. પણ નક્કી કરવાના કાળમાં એ થાતો ન હોય. ઓલો ભાવ પૂછે, એમાં તે ટાણે ખાતો ન હોય. અને ખાવું હોય તો કાંઈ તરત દુકાનેથી ઉપાડી લે છે ? લાવ. ભાવ પૂછ્યા વિના ખાવા મંડે ? ભાવ મારે પૂછવો નથી કે ત્રાજવા લાવ ખાવા મંડુ. પેલો ધોલ મારે, કોણ છે આ તે ? ભાઈ !

એમ આત્મા એમાં ગુણો, એની દશા, એમાં વિકાર શું છે એને પહેલા બરાબર જ્ઞાન દ્વારા નક્કી કરવું જોઈએ. કેટલી કિંમતે આત્મા મળે છે અને કેટલી કિંમત જોઈએ તેટલી અત્યાર સુધી ભરી નથી. એ પહેલું બરાબર નક્કી કરવું જોઈએ, નક્કી કર્યા પછી અનુભવ કાળમાં એ ખાતો હોય ત્યારે એ વિચાર રહેતા નથી. ઇ અહીં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? કાંઈ સમજ્યો જ ન હોય પહેલા, સમજ્યા વિના આમ આમ કરવા બેસે એમાં શું સમજે ઇ ? ધ્યાન કરો, શેનું પણ ધ્યાન ? કઈ ચીજ છે, કેટલા ગુણ છે, આગળ કહેશે, જુઓ ! અંદર. 'સુગુણકરંડ...' એ તો સુગુણકરંડ (અર્થાત્) અનંત ગુણનો કરંડિયો છે આત્મા. સમજાય છે કાંઈ ? 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર' આવે છે ને ? જુઓને ! 'રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર' આખો રતનનો કરંડિયો ભર્યો છે. 'સમંતભદ્રાચાર્ય'.

અહીં સુગુણકરંડ (કહે છે). ભગવાનઆત્મા એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં અનંતા અનંતા ગુણનો એ કરંડિયો છે. ખોલ એટલે ખા. સમજાય છે કાંઈ ? અંદર એકાગ્ર થા એટલે અનુભવ કર. પર ઉપર જેટલા વિકલ્પ જાય તેટલામાં તેટલો એ

અનુભવ થતો નથી. ભારે વાત ! માણસને અહીં પહોંચવું એને આકરું લાગે એટલે જાણે કોઈ બીજે રસ્તેથી મળી જાય (એમ ગોતે છે).

કહે છે, 'પ્રમાણ, નય, નિક્ષેપનો વિકલ્પ (ઉદ્યોત) પ્રગટ દેખાતો નથી.' 'ઉદ્યોત ન દિખૈ...' એટલે છે નહિ, એનો અર્થ એમ છે. 'પ્રગટ દેખાતો નથી...' એટલે અબુદ્ધિપૂર્વક કોઈ વિકલ્પ હોય એની વાત નથી. ભગવાનઆત્મા...! રાત્રે કહ્યું હતું ને ? ધ્યાતા ધ્યાન ને ધ્યેય, એ વિકલ્પનો ભેદ નથી. ત્યાં (૯મી ગાથામાં) કહ્યું હતું ને ? 'ચિદ્‌ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં;' ભગવાનઆત્મા ચૈતન્ય ભગવાન કર્તા અને શુદ્ધ–પુણ્ય-પાપના રાગ રહિત આત્માની શુદ્ધ દશા તે આત્માનું કામ એ કર્મ, એ કર્તવ્ય, એ કાર્ય અને એ ચૈતન્ય પરિણમે છે, ચૈતન્ય પરિણમે છે રાગ નહિ, પુણ્ય નહિ, એ ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ ભગવાન પરિણમીને જે ક્રિયા નિર્મળ થઈ એ ચૈતન્યની ક્રિયા. (એ) ત્રણ પ્રકારના વિચારમાં ભેદ રહેતા નથી. ઓ..હો..હો..! સમજાય છે કાંઈ ?

એમ અહીંયાં ત્રણનો વિક્ષેપ (નથી). પરંતુ એવો વિચાર રહે છે કે, 'હું સદાય (દગ-જ્ઞાન..) અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્યમય છું.' તે પણ હજી વિકલ્પ છે ત્યારે આ વિચાર ચાલે છે. સમજાય છે કાંઈ ? નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણનું જ્ઞાન કર્યું હતું એ વિકલ્પ છૂટી ગયા. હવે આ હું છું એમ આવ્યું પણ છે હજી વિકલ્પ રાગ. હું અનંત દર્શનમય (છું). મારામાં અનંત દર્શન છે. દૃષ્ટા સ્વભાવ તે અનંત છે. જેનો સ્વભાવ હોય એને માપ–અંત હોય નહિ, માપ હોય નહિ, અમાપ વસ્તુ છે.

વસ્તુ દૃષ્ટા ગુણ અનંત દર્શન છે, અનંત જ્ઞાન છે. બેહદ જ્ઞાન છે. એકલો જ્ઞાન જ મૂર્તિ ચૈતન્ય સ્વભાવ, સર્વજ્ઞ સ્વભાવ, સર્વજ્ઞ સ્વભાવ એવો અનંત જ્ઞાન તે હું છું. હું અનંત સુખ છું, અનંત આનંદ છું. જુઓ ! આ પહેલાં વિકલ્પો (આવે છે). અનુભવ શુદ્ધોપયોગ થવા પહેલાં આ વિકલ્પોનો વિચાર હોય છે. આહા..હા..! ભારે ! ત્યાં તો ક્યાંય સાંભળવા મળે એવું નથી, નહિ ? 'રતનગઢ'માં શું મળે ? ધૂળના રતન મળે. આ રતન મળે એવું છે ? આ ચૈતન્ય રતન. ચૈતન્ય રત્નાકર એમ ભગવાન કહે છે. ચૈતન્ય રત્નાકર – ચૈતન્યમાં ચૈતન્યના રતનનો સાગર ભર્યો છે ઇ. અનંતા...

અનંતા... અનંતા... અનંતા... અનંતગુણા ગુણો ! આકાશના પ્રદેશ કરતા અનંતગુણા ગુણ છે આત્મામાં. આકાશ જે સર્વ વ્યાપક છે, સર્વ વ્યાપક આકાશ, જેના માપ નથી, જેની હદ નથી એના પ્રદેશો જેટલા અનંત છે એથી એક આત્મામાં અનંતગુણા ગુણ છે. સમજાય છે કાંઈ ? એમાં પણ આ ગુણ મુખ્ય છે એથી મુખ્ય વાત લીધી છે. અનંત ચતુષ્ટય.

હું અનંત દર્શન (સ્વરૂપ છું). હું રાગ છું ને પુણ્ય છું એમ નહિ, હું કર્મવાળો છું એમ નહિ. સમ્યક્ અનુભવ શુદ્ધોપયોગના કાળ પહેલા પણ હું રાગવાળો છું ને કર્મવાળો છું એમ નહિ. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? હું તો અનંત આનંદમય છું. આહા..! ક્લેશની તો જ્યાં ગંધ નથી, અશાંતિના ભાવની જેમા ગંધ નથી. એવો હું અનંત આનંદના વાસથી વસેલું તત્ત્વ છું. એવો વિકલ્પ, મંદ રાગના વિકલ્પ દ્વારા પણ, મનના સંગ દ્વારા પણ આવો વિચાર શુદ્ધોપયોગની ભૂમિકા થવા પહેલા આવો એક વિચાર હોય છે. આહા..હા..! ભારે વાત ! સમજાણું કાંઈ ?

છ ખંડનો રાજા હોય, છન્નું હજાર સ્ત્રી હોય એ ધ્યાન કરવા બેસે ત્યારે આ પ્રમાણે વિચારે છે. હો એને ઘરે; છ ખંડનું રાજ મારામાં નથી. હું તો અનંત આનંદમય છું. એવો વિકલ્પ ઉઠે છે તો અનંત આનંદમય છું એવો વિકલ્પ હજી ઉઠ્યો છે, એ કાળે પણ હજી શુદ્ધોપયોગનો અનુભવ નથી. હજી આંગણું છે ઇ આંગણું હવે. એ આંગણું છોડીને ગરે ત્યારે અંદરમાં અનુભવ થાય. આંગણું કહતે હૈં ? આંગણું–આંગન કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..!

વસ્તુ છે ને ? અને વસ્તુ છે તો અનંત ગુણ વસેલા છે. વસ્તુ છે તો અનંત ગુણ એમાં વસેલા છે. જેમ વાસ્તુ કરે તો વાસ્તુ કરે તો કોઈ મકાનમાં કરે કે કોઈ જંગલમાં કરતું હશે ? એમ વસ્તુ ભગવાનઆત્મા છે તો એમાં અનંત અનંત સંખ્યાએ ગુણ વસેલા છે. એમાં હવે પ્રવેશ કરવાનું વાસ્તુ કરવા, ઠરવા જાય છે. તે પહેલા આવો (વિકલ્પ આવે છે કે) હું તો અનંત આનંદમય છું. મારે બાયડી છે કે છોકરા છે કે રાજ છે કે કુટુંબ છે કર્મ છે કે હું રાગવાળો છું, પુણ્યવાળો છું, પાપવાળો છું એ વિકલ્પ નથી ત્યાં. સમજાણું કાંઈ ? એ તો આગળ રહિત કહેશે. 'ચ્યુત કલનિતૈં.' એ કહેશે.

હું આ..હા..! અસ્તિ મહાસત્તા ધામ ભગવાન હોવાપણાના ભાવવાળો પદાર્થ, હોવાવાળો (છે) તો હોવાવાળામાં હોવાપણું શું છે ? પછી નથી શું ઇ પછી કહેશે. કલનિતૈં રહિત છું, અશુદ્ધ આદિ વિકલ્પોથી તો હું રહિત જ છું. સમજાય છે કાંઈ ? ભારે વાત ઝીણી, ભાઈ ! આ માણસને લોકોને સમ્યગ્દર્શનનો ઉપયોગ શું ? શુદ્ધઉપયોગ સમ્યક્ કાળે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (શું) એની ખબર નથી. શુભભાવથી થશે આગળ જતાં શુદ્ધોપયોગ આઠમે થાશે, જાવ. એને કોઈ દિ' ચોથું ગુણસ્થાન થાય નહિ એને કોઈ દિ' આઠમું આવે નહિ.

કહે છે, એ અનંત અનંત... બધું ભૂલી ગયો. જે નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ વડે સાધક માનતો એ સાધકપણું પણ છૂટી ગયું. વિકલ્પથી સાધક માનતો કે, આ બધા વસ્તુને સિદ્ધ કરવાના સાધન છે, એ છૂટ્યા, રહ્યો આટલો વિકલ્પ. 'અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન, અનંત સુખ, અનંત વીર્યમય છું.' પૂર્ણ વીર્યમય, પૂર્ણ બળમય, પૂર્ણ સામર્થ્યમય. મારા સામર્થ્યમાં અનંત સામર્થ્ય પડ્યું છે. અરે.. ! હું હીણો છું અથવા કર્મે મારું સામર્થ્ય હીણ્યું છે એ તો અહીં વાત જ નથી. કર્મે મારું વીર્ય હીણ્યું છે એ તો વાત છે જ નહિ પણ મારું વીર્ય નબળું છે મારે કારણે એ (પણ) અહીં નથી. સમજાણું કાંઈ ? આત્માના સ્વરૂપચારિત્રના કાળમાં આત્માનો અનુભવ, એ સમ્યગ્દર્શન થતાં (પહેલાં), સ્વરૂપનો અનુભવ થતાં પહેલાં એ વિચાર સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે કે સમ્યગ્દર્શન થવા પહેલા અને અનુભવ જ્યારે જ્યારે થાય ત્યારે પહેલાં ધર્મી જીવને હું કર્મથી હણાયેલો છું, કર્મથી મારું જ્ઞાન હણાણું છે એ વિચાર એને હોતા નથી. તેમ મારું જ્ઞાન મારાથી હીણું છે એ પણ વિચાર નહિ. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

અંતર આત્માના અનુભવમાં, આત્માના સમ્યગ્દર્શનના અનુભવ કાળમાં, સમ્યગ્દર્શન એ અનુભવ કાળમાં મારું જ્ઞાન જ્ઞાનાવરણીએ હણ્યું છે એ વિચારના કાળમાં એ વિચાર હોતો જ નથી. હણાણું નથી, પણ મારું જ્ઞાન અલ્પ મારાથી થયેલું છે એ વાત પણ એના વિકલ્પમાં નથી. સમજાણું કાંઈ ? હું તો અનંત જ્ઞાનમય છું. વસ્તુ... દ્રવ્યદૃષ્ટિ કરવી છે ને ? અનંત અનંત જ્ઞાનમય ભગવાનઆત્મા છે એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અનુભવના શુદ્ધોપયોગ કાળના પહેલા આવો આત્માનો વિચાર કરે છે. આહા..હા..! પૈસાવાળો છું ને એમ અહીં નથી કહેતા. વાળા તો કેટલા વળગ્યા ?

પૈસાવાળા ને છોકરાવાળા ને બાયડીવાળા ને... વાળા વાળા કહતે હૈં ના ? વો પૈર મેં વાળા નીકલતા હૈ ના ? આહા..હા..!

સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મી જીવ આત્માના શુદ્ધ અનુભવના કાળ પહેલા કે એવું સ્વરૂપ ચારિત્રનું આચરણ–સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર, ભગવાન શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ, એના અંતર આચરણમાં સ્થિર થવા પહેલાં પણ આવી એની ભૂમિકામાં આવા વિકલ્પ હોય. અનંત જ્ઞાન છું. હીણું જ્ઞાન નહિ, અનંત જ્ઞાન છું. ઝીણું દર્શન, ઓછું દર્શન નહિ પૂર્ણ દર્શન છું. અલ્પ સુખ નહિ, દુઃખ તો નહિ, દુઃખ તો નહિ, અલ્પ સુખ પણ નહિ, અનંત સુખ છું. આહા..હા..! અનંત વીર્ય છું. વીર્યને અંતરાય કર્મે રોક્યું એ તો છે જ નહિ પણ વીર્ય મારાથી હીણું થયું છે એ પણ અનુભવ પહેલા એ વિચાર નહિ. આહા..હા..! પર્યાયદૃષ્ટિ ઉડાડવી છે ને અહીં તો ? સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા સમ્યગ્દર્શનના અનુભવ કાળમાં ચોથે ગુણસ્થાને અનુભવ હોય છે, પાંચમે ગુણસ્થાને આત્માનો અનુભવ હોય છે ત્યારે પણ આત્મા અનુભવમાં આવ્યા પહેલા એના આવા વિકલ્પના વિચારની ધારા હોય. અનંત બળમય છું, મારા બળને મર્યાદા, હદ નથી. ભલે ક્ષેત્ર આટલું હોય, એટલું ક્ષેત્ર (છે) પણ એનો સ્વભાવ બેહદ.. બેહદ અચિંત્ય આનંદ, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ બળ, પૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શનમય છું. આહા..હા..! એટલી પ્રતીતિનો વિકલ્પ તો આત્માના સ્વરૂપાચરણ અનુભવકાળ પહેલાં આ ભૂમિકા એને આવે છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ?

'(મો વિખૈં) મારા સ્વરૂપમાં અન્ય રાગ-દ્વેષાદિક ભાવ નથી.' દેખો ! ભગવાનઆત્મા અનંત દર્શન, આનંદમાં અંતર અનુભવ કાળમાં જાય છે, અનુભવમાં જાય છે, પોતાના ઘરમાં જાય છે તે પહેલા રાગ, દયા, દાન, વિકલ્પ એ મારામાં છે જ નહિ. આહા..હા..! ઊંચી વાત છે, ભાઈ ! આ છેલ્લી. ખાસ નિર્વિકલ્પ આત્માના ઉપયોગનું ધ્યાન. સમજાય છે કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા... હું તો બેહદ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમય (છું) અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ જે ઉઠે એ રહિત છું, એ સહિત નહિ. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? પણ છે ને ? છે ક્યાં ? કોણ કહે છે ?

ભગવાનઆત્મા અનંત બેહદ આનંદ, જ્ઞાન, દર્શનનો દરિયો સમુદ્ર ચૈતન્ય રત્નાકર એમાં મેલ કેવો ? સમ્યગ્દષ્ટિ અનુભવ કરવા કાળ પહેલાં આવો વિચાર

કરે છે. આહા..! અહીં તો હજી એને અરે..રે.. ! આપણે તો કર્મવાળા છીએ ને શરીરવાળા છીએ ને રાગવાળા ને અરે.. ! એ તો પર્યાયદૃષ્ટિનો વિષય થયો, વસ્તુ ક્યાં આવી ? સમજાણું કાંઈ ? વસ્તુ ક્યાં આવી ? વસ્તુ આમ ભગવાન પરમાનંદની મૂર્તિ, એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં શુદ્ધ ચિદાનંદ ભગવાનઆત્મા એવો હું રાગ, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી રાગથી રહિત છું. એવો તો વિચાર શુદ્ધ ભગવાન આનંદનો અનુભવ, અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ કરવા પહેલા આવા વિકલ્પો એ ભૂમિકામાં આવે છે. આહા..! 'મારા સ્વરૂપમાં (આન)...' 'આન' આવ્યું ને ?

પરમાણ-નય-નિક્ષેપકો ન ઉદ્યોત અનુભવમેં દિખૈ;
દગ-જ્ઞાન-સુખ-બલમય સદા, નહિં આન ભાવ જુ મો વિખૈં.

આ તો 'છ ઢાળા' છે. મારા ભગવાનઆત્મામાં, એ અનુભવમાં ધર્મી જીવ અનુભવ થવા પહેલા આ વિચાર કરે છે 'આન ભાવ જુ મો વિખૈં.' નહિ. એ કર્મ શરીર તો નહિ પણ પુણ્ય ને પાપના રાગ જે થાય તે મારામાં નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? અને '(મૈં) હું સાધ્ય (અને મૈં) સાધક...' દેખો ! એ સમ્યક્ અનુભવના આનંદ અનુભવ અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ.

અનુભવ રત્ન ચિંતામણિ અનુભવ હૈ રસ કૂપ,
અનુભવ માર્ગ મોક્ષનો અનુભવ મોક્ષસ્વરૂપ.

ઇ અનુભવ. આત્માના આનંદના અનુભવમાં જે શુદ્ધોપયોગ પ્રગટે તે પહેલાંની દશામાં સાધ્ય વસ્તુ સ્વરૂપ, સાધક હું અને... સમજાય છે ? દેખો ! સાધક હું ને સાધ્ય વસ્તુ. પર સાધક તો નહિ. મૈં સાધ્ય-સાધક, ભાઈ ! એમ છે ને ? શું કહે છે ? સાંભળો ! હું સાધ્ય સાધક. સમ્યક્ અનુભવ પહેલા એ વિકલ્પનો વિચાર એવો હોય છે કે, એ રાગની મંદતા મને સાધક છે એમ માનતો નથી. નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણથી જે વિચાર કર્યા એ મને સાધક છે એમ પણ માનતો નથી. હું સાધ્ય ને સાધક છું. જુઓ ! ખૂબી. હું સાધ્ય પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ કરનાર અને હું સાધક. મારા શુદ્ધ સ્વભાવનું સાધન સાધક હું જ છું. રાગ, પુણ્ય, દયા, વિકલ્પ એ સાધક-ફાધક છે નહિ. આહા..હા..!

હું.. છે ને ? 'મૈં સાધ્ય સાધક મૈં અબાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈં;' હું સાધ્ય છું અને હું સાધક (છું)... જુઓ ! આ સાધકની વ્યાખ્યા. દુનિયા તોફાન કરે છે ને કે આ સાધક જોઈએ, આ સાધક જોઈએ. અરે.. ! સાંભળને હવે એ તો વ્યવહાર સાધનની વાત કરી છે. સાધન છે નહિ એને સાધન કહેવું એનું નામ વ્યવહાર છે. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદ ને અનંત જ્ઞાનનો અનુભવ કરવા પહેલા હું સાધ્ય અને સાધક હું જ છું. મારું આખું સ્વરૂપ તે સાધ્ય અને સાધકપણે પરિણમું છું એ સાધક હું જ છું. કોઈ વિકલ્પ સાધક છે, કષાયની મંદતા મને સાધક મદદ કરે છે અને હું પૂર્ણ સાધ્ય પરમાત્મા છું (એની) ના પાડે છે. એ..ઇ..! ભાઈ !

'પંચાસ્તિકાય'નો સાધ્ય-સાધક. ઇ તો વ્યવહારની વાત થઈ. વ્યવહાર વખતે વિકલ્પ મંદ કષાય (હોય છે). શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વભાવનો આનંદનો અનુભવ હોય ત્યારે પેલા મંદ કષાયને સાધકપણું 'પંચાસ્તિકાય'માં કહ્યું છે. એ અહીં ઊડાડી દીધું છે. સમજાણું કાંઈ ?

'મૈં સાધ્ય સાધક મૈં અબાધક,' હું જ સાધ્ય સાધક (છું). અને કર્મ અને 'તેના ફળોના વિકલ્પ રહિત...' દેખો ! કર્મ અને તેનું ફળ, જડ કર્મ અને તેનું ફળ રાગાદિનું જોડાણ થઈને થવું તે, અલ્પજ્ઞાન, અલ્પદર્શનનું જોડાણ થઈને થવું તે, એ ફળોના વિકલ્પ રહિત (છું), એ વિકલ્પ રહિત છું, ભેદ રહિત છું. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? વિકલ્પ રહિત કેવો છું ?

'(ચિત્‌પિંડ)...' 'જ્ઞાન, દર્શન ચેતનાસ્વરૂપ...' હું તો ચિત્‌પિંડ છું, ચિત્‌પિંડ–ચેતના છું. જ્ઞાન, દર્શન ભગવાનઆત્મા. પિંડ છું એમ કહ્યું છે. ચિત્‌પિંડ છું. પેલામાં સાધરણ જ્ઞાન, દર્શન લીધું. પિંડલો, પિંડ, જથ્થો, સમૂહ. એકલો જ્ઞાનનો પિંડ પુંજ છું. આત્મા જ્ઞાન પુંજ છું, જ્ઞાનનો ઢગલો છું.

'ચંડ...' 'નિર્મળ તેમજ ઐશ્વર્યવાન...' છું. નિર્મળ અને પૂર્ણ ઈશ્વર શક્તિવાન છું. હું જ ઈશ્વર પૂર્ણ સમર્થ છું. આહા..! એ અનુભવ થવા પહેલાં વિકલ્પમાં આવું આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? 'નિર્મળ તેમજ ઐશ્વર્યવાન...' 'ચંડ'ને ઉગ્રતા કીધી, ઉગ્રતા ગણી છે ને ?

'અખંડ...' 'સુગુણોનો ભંડાર...' હું ભગવાનઆત્મા અખંડ (છું). ગુણમાં ખંડ

શું ? અનંત જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણનો રત્નાકર પ્રભુ, અનંત ગુણનો હું કરંડિયો–ભંડાર છું. જેટલી કેવળજ્ઞાન આદિ ઋદ્ધિ પ્રગટશે એ મારા ભંડારમાંથી પ્રગટશે. ભંડારને ખોલીને એમાંથી નીકળશે. એ રાગને ખોલીને એમાંથી નીકળવાની નથી. આહા..હા..! ભારે ગોઠવ્યું છે પણ ! આ તો હિન્દી ભાષામાં 'દૌલતરામજી'નું છે. 'છ ઢાળા'. સમજાય છે કાંઈ ? સહેલામાં સહેલી ભાષામાં ગોઠવ્યું છે.

હું ભગવાનઆત્મા અનંત આનંદમય, મારા અનંત શુદ્ધ રત્નકંડમાં ભરેલું તત્ત્વ, કેવો છું ? 'અખંડ સુગુણોનો ભંડાર...' હું જ આત્મા અનંત ગુણનો ભંડાર છું. એ..ઇ..! આકરું (લાગે), સાંભળ્યું ન હોય. આવડો હું ? એવડો હું ? આપણે તો આ હણાય ગયેલા છીએ, કર્મથી હણાયેલા પામર છીએ. તું હજી આંગણાંમાં આવવાને લાયક નથી. સ્વરૂપના અનુભવ પહેલા આંગણું જોઈએ એ આંગણાંની પણ તારી તૈયારી નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

'અખંડ સુગુણોનો ભંડાર...' આહા..હા..! એને હજી એનો વિશ્વાસ (આવતો નથી). એ રાગ, વિકલ્પ સહિતના વિશ્વાસમાં આવી ચીજ હોય છે. સમજાય છે ? એ મનના વિકલ્પ સહિત વિચાર હોય ત્યારે આવો આત્મા છે એમ હજી તો પ્રતીતમાં વર્તે છે. રાગ સહિત પ્રતીત, હોં ! અનુભવ પછી. સુગુણોનો ભંડાર. વળી '(કલનિતૈં), કલનિતૈં.' 'અશુદ્ધતાથી રહિત છું.' બિલકુલ સામાન્ય જે રાગાદિ કહ્યું હતું એને હવે સમજાય છે ? બિલકુલ (રહિત છું). 'આન' કહ્યું હતું ને ? અનેરા. મારા સિવાય જે અનેરા છે, રાગાદિ અન્ય હતું ને ? 'આન' અન્ય ભાવ મારામાં નથી. પણ અહીં તો બધું જે આ રાગ-દ્વેષ બધા જેટલા વિકારી ભાવ આદિ છે એ બધી અશુદ્ધતાથી રહિત છું. આહા..!

એ વીર્યની પર્યાય, એ જ્ઞાનની પર્યાય, દર્શનની પર્યાય એટલું ત્યાં જોરથી વિકલ્પના સહિતનું કામ કરે, આવો છું પરથી રહિત છું. બધી અશુદ્ધતાથી રહિત છું. એવા એના વિકલ્પના જ્ઞાનમાં, વીર્યમાં એટલું જોર આવ્યું ત્યારે વિકલ્પ છૂટીને અનુભવમાં જાય ત્યારે વિકલ્પ રહેતા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

અહીંયાં 'દૌલતરામજી'એ મુનિપણાના અધિકારમાં આ લીધું છે. મૂળ તો મુનિપણાનો અધિકાર છે. કેમકે ચારિત્રની પ્રધાનતાથી અહીં વર્ણન કર્યું છે. પણ જે

પહેલું સ્વરૂપાચરણ છે એ તો ત્યાંથી શરૂ તો થઈ ગયું છે. 'પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્મદ્રવ્ય રુચિ ભલા હૈ' આતા હૈ ના ? ઇ ગાથા થઈ, ઇ ગાથા છે આમાં. એમાં લીધું ને ?

एकत्वे नियतस्य शुद्धनयतो व्याप्तुर्यदस्यात्मनः

पूर्णज्ञानघनस्य दर्शनमिह द्रव्यान्तरेभ्यः पृथक्।

એ ('સમયસાર'નો) છઠ્ઠો કળશ છે. સમજાણું ? એમાંથી લીધું છે. બારમી ગાથા(નો કળશ છે). 'द्रव्यान्तरेभ्यः पृथक्' એમાં એ વાત આવી ગઈ છે. બધા દ્રવ્યથી, રાગથી પૃથક મારી ચીજ છે એમ જે અનુભવ પરદ્રવ્યથી ભિન્ન થવું એ નિર્વિકલ્પ પ્રતીત અને અનુભવ છે. દર્શન પ્રધાનતામાં એ કથન છે. અહીં આમણે ચારિત્રપ્રધાન કથનમાં આ નાખ્યું છે. પણ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર તો ચોથે ગુણસ્થાનથી શરૂ થઈ ગયું છે. એની વિશેષતાનું વર્ણન અહીં મુનિપણામાં નાખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? કોઈ કહે કે, ચોથે ગુણસ્થાને સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર ન હોય, એમ નથી. ઇ તો ભાઈએ લખ્યું છે, કાલે કીધું ને ? 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા'. અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કોને કહેવો ? કે સ્વરૂપાચરણને ઘાતે તેને અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કહેવો. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! એમ આવે છે. 'જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા' પણ એ બધા બીજાના વ્યાખ્યાન, ટીકા (છે, એમ કહે). અરે.. ! સાંભળ ને.

મુમુક્ષુ :– 'ધવલ'માં છે.

ઉત્તર :– બધામાં છે, ઘણે ઠેકાણે છે. ચોથે ગુણસ્થાને સ્વસંવેદન આપણે નહોતું આવ્યું ? 'પરમાત્મ પ્રકાશ'. સ્વસંવેદન ચોથાથી શરૂ થઈને બારમે છદ્મસ્થને ઘણું હોય છે. તેરમે કેવળજ્ઞાન. સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા..! હજી એને એના જ્ઞાનની એ શું ચીજ છે એની ખબરું ન મળે અને એને અનુભવ ને સમ્યગ્દર્શન થાય અને ધર્મ થાય, ક્યાંથી ધૂળમાંથી ધર્મ થાય ? સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, અમે તો સુગુણનો ભંડાર ને અશુદ્ધતાથી રહિત (છીએ). અસ્તિ-નાસ્તિ કરી નાખી. અનેકાંત કર્યું. આમાં તો એ વાત છે. એ છે ને અધિકારમાં ? એ ગાથા. 'उदयति न नयश्री' એમાં છે ને ? 'અનુભવકી દશા મેં સૂર્યકા દૃષ્ટાંત' એમ કરીને 'બનારસીદાસે' આ 'उदयति न नयश्री' શ્લોક છે એમાં નાખ્યું છે.

जैसैं रवि-मंडलके उदै महि-मंडलमैं,
आतप अटल तम पटल विलातु है।
तैसैं परमातमाकौ अनुभौ रहत जौलौं,
तौलौं कहूं दुविधा न कहूं पच्छपातु है।
नयकौ न लेस परवानकौ न परवेस,
निच्छेपके वंसकौ विधुंस होत जातु है।
जे जे वस्तु साधक हैं तेऊ तहां बाधक हैं,
बाकी राग दोषकी दसाकी कौन बातु है।।१०।।

નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ પણ જ્યાં પહેલા નક્કી કર્યું હતું એ પણ જ્યાં બાધક છે તો વળી રાગની મંદતાના બીજા પરિણામ એને સાધક થાય એ વાત છે નહિ. આ તેરમી ગાથાની શરૂઆતમાં આ વાત લીધી છે. 'भूदत्थेणाभिगदा' એ કાંઈ મુનિની વાત નથી ત્યાં. એ દેવાનુપ્રિયા ! આ તેરમી ગાથાની વાત છે, ભાઈ ! પણ ભૂતાર્થનયથી આત્માને જાણે તેને ત્યાં સમ્યગ્દર્શન કીધું. બસ ! એની અહીં વાત છે આ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– મુનિને હોય એ બધું લાગુ પડે...

ઉત્તર :– બધું લાગું પડે. એ તો વળી આચરણને માટે. જેટલા આચરણ મુનિને હોય એનો એક અંશ શ્રાવકને હોય. કહો, સમજાણું આમાં ?

અહીં કહે છે કે, ભગવાનઆત્મા પોતાનું સ્વરૂપ, સ્વરૂપ, એનું આચરણ, સ્વરૂપ એનું આચરણ. આ પુણ્ય-પાપનું આચરણ એનું સ્વરૂપાચરણ છે ? ત્યારે સમ્યગ્દર્શનમાં સ્વરૂપાચરણ ન પ્રગટે તો સમ્યગ્દર્શન કેવું ? એ વિકારનું આચરણ તો અનાદિનું છે. કહો, ભાઈ ! પર સ્વરૂપનું આચરણ અને સ્વ સ્વરૂપનું આચરણમાં તો ઉગમણો-આથમણો ફેર છે. પુણ્ય-પાપના ભાવ વિભાવ પર સ્વરૂપાચરણ છે, પરભાવ આચરણ છે. એ પરભાવ આચરણ ધર્મ છે ? આત્મા જે અનંતકાળથી પર સ્વરૂપના આચરણથી ખસીને એમાંથી સ્વરૂપમાં આવ્યો ત્યારે એના સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થયા વિના આચરણ

ક્યાંથી પ્રગટે ? ક્યાંથી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પ્રગટ થાય ? સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો એ જ કહ્યું, ભગવાનઆત્મા સુગુણનો કરંડિયો–ભંડાર છું. અનંત આનંદ આદિ ગુણનો ભંડાર અને 'કલનિતૈં ચ્યુત...' હું પોતે જ અશુદ્ધથી ચ્યુત છું. મારા સ્વરૂપથી જ હું અશુદ્ધથી ચ્યુત છું. શું (કહ્યું) ? મારા સ્વરૂપથી જ અશુદ્ધથી ચ્યુત છું. ખસેલો, ચ્યુત એટલે રહિત. હું પૂર્ણાનંદ જ્ઞાનથી સહિત, હું પોતે અશુદ્ધતાથી ચ્યુત થયેલો એટલે રહિત જ છું, રહિત જ છું. આહા..હા..! અરે.. ! એ વાત સાંભળવા મળવી મુશ્કેલ પડે. ઇ સાંભળે નહિ ને વિચારે નહિ ને મનન કરે નહિ ને અંદરમાં પ્રયોગ કરે નહિ અને એને ધર્મ થઈ જાય. એમ ને એમ રખડે છે અનંતકાળથી. કહે છે હું તો અનંત ગુણનો કરંડિયો–ભંડાર છું. મારામાં અશુદ્ધતા રહિત છું, હું પોતે જ અશુદ્ધતા રહિત છું. એ આત્મા કહેવાય છે. સમજાણું ?

ભાવાર્થ :– 'આ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર વખતે સાધકને આત્મ-અનુભવમાં...' એ સાધક આમાં લખ્યું છે, હોં ! પહેલા એક ફેરી કહ્યું હતું. આમાં કહ્યું હતું, પહેલું લખ્યું છે, આમાં લખ્યું. 'આત્મ-અનુભવમાં પ્રમાણ, નય અને નિક્ષેપનો વિકલ્પ તો ઊઠતો નથી,...' વિકલ્પ નામ રાગની વૃતિનું ઉત્થાન સ્વરૂપના અનુભવમાં હોતો નથી. 'પણ ગુણગુણીનો ભેદ પણ હોતો નથી...' લ્યો ! હું ભગવાનઆત્મા અનંત ગુણવાળો અને આ અનંત ગુણ એવો પણ ભેદનો વિકલ્પ ત્યાં નથી. ગુણ-ગુણીનો ભેદનો વિકલ્પ પણ શુભરાગ છે, શુભઉપયોગ છે, એ શુદ્ધઉપયોગ નથી. આહા..હા..! 'એવું ધ્યાન હોય છે.' એવી એકાગ્રતા શુદ્ધ સમકિતમાં અનુભવમાં હું ગુણી અને આ ગુણ એવા ભેદનો શુભરાગ પણ હોતો નથી. શુદ્ધોપયોગ હોય છે. એ તો શુભરાગ છે, એ તો શુભઉપયોગ છે. અંતરના ધ્યાનમાં તેને શુભરાગ ગુણ-ગુણીના ભેદનો નહિ ને એકલો શુદ્ધોપયોગ હોય છે.

'પ્રથમ એવું ધ્યાન હોય છે...' જુઓ ! 'કે હું અનંતદર્શન-અનંતજ્ઞાન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્યરૂપ છું, મારામાં કોઈ રાગાદિક ભાવો નથી.' 'આન'માં આવી ગયું ને ? 'આન'માં. 'હું જ સાધ્ય, હું જ સાધક છું...' દેખો ! હું રાગાદિ રહિત, અશુદ્ધતાથી રહિત એવો શુદ્ધભાવ જ સાધ્ય અને સાધક એ હું જ છું. નિશ્ચય સાધ્ય-સાધક કહ્યા હતા. સમજાણું કાંઈ ? સાધ્ય નિર્મળ પૂર્ણ અને સાધક રાગ એ અહીં નહિ. પૂર્ણ

નિર્મળાનંદ આત્માની દશા તે સાધ્ય છે અને હું જ નિર્મળાનંદ ને એનો સાધનારો હું અપૂર્ણ નિર્મળ દશા એ હું સાધક છું પણ સાધક ને સાધ્યમાં મારી દશા જ બેયમાં નિર્મળ છે. સાધકમાં રાગની મંદતા સાધક અને પૂર્ણ સાધ્ય, એમાં હું છું નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

'તથા કર્મ અને કર્મના ફળથી જુદો છું.' આઠ કર્મથી તો જુદો પણ આઠેયના ઉદયના ફળથી જુદો. ઓ..હો... ! ૧૪૮ પ્રકૃત્તિ લીધી ને ? ૧૪૮ પ્રકૃત્તિ તો નથી પણ એના તરફની વર્તમાન પર્યાયનું જોડાણ થઈને મારામાં હીણી દશા (થાય) એ (પણ) નથી. સમજાણું કાંઈ ? ઈશ્વરની ગાદીએ બેસવા જાય છે ત્યાં અણઈશ્વરતા કેવી ? સમજાણું ? હું 'કર્મ અને કર્મના ફળથી જુદો છું. જ્ઞાન-દર્શન-ચેતનાસ્વરૂપ નિર્મળ ઐશ્વર્યવાન,...' હું જ્ઞાન જાણનાર, દર્શનસ્વરૂપ, ઐશ્વર્ય બળવાન (છું). 'તેમ જ અખંડ સહજ શુદ્ધ ગુણોનો ભંડાર...' લ્યો ! હું તો અખંડ ગુણ(નો ભંડાર છું). ગુણમાં ખંડ કેવા ? એકરૂપ ગુણ અખંડ ગુણ છે.

દ્રવ્ય અખંડ એક સંપૂર્ણ હોવાથી તેનો જ્ઞાનાદિ સ્વભાવ સંપૂર્ણ છે. 'શ્રીમદ્દે' લખ્યું છે ને ? 'શ્રીમદ્'નો ટૂકડો છે. જીવદ્રવ્ય એક અખંડ સંપૂર્ણ હોવાથી તેનું જ્ઞાન આનંદ આદિ સામર્થ્ય સંપૂર્ણ છે. જે સંપૂર્ણ વીતરાગ થાય તે સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞ થાય. એ ટૂકડો છે. આપણે 'સ્વાધ્યાય મંદિર'માં ખૂણામાં છે.

જીવ એક અખંડ એમ ગુણ એક અખંડ એમ લેવું. ત્યાં જીવને આખું દ્રવ્ય લીધું છે. અહીં પણ ગુણ એક અખંડ (લીધું છે). ગુણ અખંડ (છે). ગુણમાં ખંડ કેવા ? જ્ઞાન અખંડ, દર્શન અખંડ, આનંદ અખંડ બધું થઈને દ્રવ્ય અખંડ. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! જ્ઞાન-દર્શન-નિર્મળ (તેમજ) અખંડ તે પણ સહજ. સ્વભાવ જ મારો અખંડ એવો છે. એવા શુદ્ધ ગુણનો હું ભંડાર છું. સમજાણું કાંઈ ?

ભંડાર... ભંડાર પહેલા કહ્યું હતું ને ? નિધિ. સાતમામાં કહ્યું હતું, સાતમા શ્લોકમાં કહ્યું હતું ને ? સાતમાં નહોતું આવ્યું ? એ આવ્યું. 'સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ; જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ, મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ.' એ સાતમાં શ્લોકની છેલ્લી બે (કડી) હતી. એનો ને એનો સાતમો શ્લોક છે ને ? 'સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ; જિસ હોત પ્રગટૈ આપની નિધિ,' જુઓ ! પૈસા-બૈસાની નિધિ નથી આમાં, ભાઈ !

આહા..હા..! એને પૈસાની ક્યાં પડી છે ? કહો, સમજાણું ?ભગવાનઆત્મા...! કહે છે કે, સ્વરૂપાચરણ ને સાંભળો કે જેથી આત્માની નિધિ પ્રગટ થાય. 'મિટૈ પરકી પ્રવૃત્તિ સબ.' આ વિકલ્પ આદિની પ્રવૃત્તિ મટીને સ્વરૂપના આચરણની પ્રવૃત્તિ થાય. એને ભગવાન મોક્ષનો માર્ગ અને એને અનુભવ કહે છે.

'આશય એ છે કે, સર્વ પ્રકારના વિકલ્પોથી રહિત...' ટૂંકું કર્યું. 'નિર્વિકલ્પ આત્મસ્થિરતાને...' નિર્વિકલ્પ આત્મસ્વરૂપને સ્થિરતાને 'સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહે છે.' આ ચારિત્ર ચોથાથી અંશે પ્રગટ થાય છે. પાંચમે વિશેષ, છઠ્ઠે વિશેષ, સાતમે વિશેષ કરીને કેવળજ્ઞાનમાં પૂર્ણ (પ્રગટ થાય છે). એ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર જ મોક્ષનો માર્ગ છે.

(વિશેષ કહેશે...) (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❋

સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર અને અરિહંત અવસ્થા

યોં ચિન્ત્ય નિજમેં થિર ભયે, તિન અકથ જો આનંદ લહ્યો;
સો ઇન્દ્ર નાગ નરેન્દ્ર વા, અહમિન્દ્રકૈં નાહીં કહ્યો.
તબહી શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ, ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન દહ્યો;
સબ લખ્યો કેવલજ્ઞાન કરિ, ભવિલોકકો શિવમગ કહ્યો. ૧૧.

અન્વયાર્થ :- [સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રનું સ્વરૂપ] (યોં) આ પ્રમાણે (ચિન્ત્ય) વિચરીને (નિજમેં) આત્મસ્વરૂપમાં (થિર ભયે) લીન થતાં (તિન) તે મુનિઓને (જો) જે (અકથ) કહી ન શકાય એવો-વચનથી પાર (આનંદ) આનંદ (લહ્યો) થાય છે (સો) તે આનંદ (ઇન્દ્ર) ઇન્દ્રને, (નાગ) નાગેન્દ્રને, (નરેન્દ્ર) ચક્રવર્તીને (વા અહમિન્દ્રકૈં) કે અહમિન્દ્રને (નાહીં કહ્યો) કહેવામાં આવ્યો નથી-થતો નથી. (તબહી) તે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે ત્યારે જ (શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ) શુકલધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે (ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન) ચાર ઘાતિકર્મોરૂપી જંગલ (દહ્યો) બળી જાય છે અને (કેવલજ્ઞાન કરિ) કેવળજ્ઞાનથી (સબ) ત્રણલોકમાં હોવાવાળા બધાં પાદાર્થોના ગુણ અને પર્યાયને (લખ્યો) પ્રત્યક્ષ જાણી લે છે અને ત્યારે (ભવિલોકકો) ભવ્ય જીવોને (શિવમગ) મોક્ષમાર્ગ (કહ્યો) બતાવે છે.

ભાવાર્થ :- આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે મુનિરાજ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરી જ્યારે આત્મામાં લીન થઇ જાય છે ત્યારે તેમને જે આનંદ હોય છે તે આનંદ ઇન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર (ચક્રવર્તી) કે અહમિન્દ્ર (કલ્પાતીત દેવ)ને પણ હોતો નથી. આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર પ્રગટ થયા પછી સ્વદ્રવ્યમાં ઉગ્ર એકાગ્રતાથી-શુકલધ્યાનરૂપ અગ્નિ વડે ચાર * ઘાતિકર્મનો નાશ થાય છે અને અર્હંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય

* ઘાતિકર્મ બે પ્રકારના છે-દ્રવ્યઘાતિકર્મ અને ભાવઘાતિકર્મ. તેમાં શુકલ ધ્યાનવડે શુદ્ધ અવસ્થા પ્રગટ થતાં ભાવઘાતિકર્મરૂપ અશુદ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન થતા નથી તે ભાવઘાતિકર્મનો નાશ છે અને તે જ સમયે દ્રવ્યઘાતિકર્મને સ્વયં અભાવ થાય છે તે દ્રવ્યઘાતિકર્મનો નાશ છે.

છે તથા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે-જેમાં ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળની સર્વે વાતો સ્પષ્ટ જાણે છે અને ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપે છે.

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૬, શનિવાર
તા. ૧૨-૩-૧૯૬૬, શ્લોક–૧૧, ૧૨, ૧૩. પ્રવચન નંબર–૪૯

'છ ઢાળા'. છઠ્ઠી ઢાળા. એની ૧૧મી ગાથા છે. હિન્દીમાં ફેર હશે, નહિ ? હેં ? હિન્દીમાં ૧૧, ગુજરાતી ૧૧. જુઓ ! ૭ ગાથા સુધી કાલ થઈ હતી અને ૮-૯-૧૦ પહેલા થઈ ગઈ હતી. બીજું પદ. હતા ને ? એક દિવસ હતા કે નહિ ? રવિવાર અમાસ, અમાસને રવિવાર (હતી). કેમ સોમવારે એકમ હતી ને ? આ રવિવાર આવ્યા હતા ને પાછા ભાગી ગયા હતા ને ? ખબર પડે ને. બીજે દિ' નહોતા રહ્યા એટલે. સોમવારે એકમ હતી ને મંગળવારે બીજ હતી.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– ના, ના. આ તો નહોતા રોકાણા એ અપેક્ષાએ યાદ રહી ગયું હોય એમ. કે, બીજ ઉપર આવ્યા હતા અને નહોતા રોકાણા, એમ. તે દિ' આ ચાલ્યું હતું પહેલું ૮-૯-૧૦. હવે અહીંયાં ૧૧ની એની સાથે સંધિ કરીને વાત કરે છે, જુઓ ! **'સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર અને અરિહંત અવસ્થા'**

યોં ચિન્ત્ય નિજમેં થિર ભયે, તિન અકથ જો આનંદ લહ્યો;
સો ઇન્દ્ર નાગ નરેન્દ્ર વા, અહમિન્દ્રકૈં નાહીં કહ્યો.
તબહી શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ, ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન દહ્યો;
સબ લખ્યો કેવલજ્ઞાન કરિ, ભવિલોકકો શિવમગ કહ્યો. ૧૧.

પહેલો **'યોં...'** શબ્દ પડ્યો છે. સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરીને. એટલે શું એ ત્રણ ગાથામાં કહ્યું. છેલ્લું શું છે ? જુઓ ! કે, ધર્મી જીવ પ્રથમ આત્માનું

નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરીને આત્મા અખંડ આનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ (છે), એની અંતર્મુખ દૃષ્ટિ કરી આત્માના જ્ઞાનના વેદન દ્વારા સ્વરૂપાચરણનો અંશ પ્રગટ કરી અને જે સમ્યગ્દર્શન થયું એ ભૂમિકાને ચોથું ગુણસ્થાન કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ?

આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ ! એની પવિત્રતાની એકતામાં, એ પવિત્ર સ્વરૂપ નિજ ભગવાનઆત્મા, એની એકતામાં જે પવિત્રતાનો અંશ પ્રગટ થાય એ નિર્વિકલ્પ દશા છે. અંદરમાં ભેદ વિના (અર્થાત્) આત્મા જ્ઞાનગુણ ને આત્મા ધરનાર એવો ભેદ પણ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શનના કાળમાં સ્વ આશ્રયમાં એ ભેદ હોતો નથી. અહીં વાત ઉપરની કરી છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં ઉપરની વાત કરી છે. કે, જે ધ્યાન પછી શ્રાવકને દેશચારિત્ર અંશે પ્રગટ થાય, મુનિને છટ્ઠે સકળચારિત્ર પ્રગટ થાય. પછી સ્વરૂપમાં લીન થતાં સાતમા ગુણસ્થાનની વાત વિશેષ અહીં લીધી છે. જે ધ્યાનમાં એટલો મશગૂલ હોય છે... વિચાર કહે છે, અહીંયાં 'યોં ચિન્ત્ય' શબ્દ વાપર્યો છે. પહેલા વિચારણામાં એ હોય છે. શું ? કે,

મૈં સાધ્ય સાધક મૈં અબાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈં;
ચિત્પિંડ ચંડ અખંડ સુગુણકરંડ ચ્યુત પુનિ કલનિતૈં. ૧૦.

દસમી ગાથાના છેલ્લા બે પદ છે. હું એક સાધ્ય ને સાધક, એ અબાધક વિચાર પણ જ્યાં છૂટી જાય છે. હું સાધ્ય છું – સાધનારો અથવા સાધવા યોગ્ય વસ્તુ હું સાધક છું કે, આ વિઘનરૂપ બાધક છે, એ બધાં અબાધક અથવા બાધા રહિત છું. 'કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈં;...' કર્મ અને તેના ફળથી છૂટી જાય છે. એમ વિચાર અંદર કરે છે. 'ચિત્પિંડ ચંડ...' જ્ઞાન પિંડ ચંડ ઉગ્ર. એકલો જ્ઞાનનો ગોળો ભગવાન ચૈતન્ય સૂર્ય, એમાં 'અખંડ સુગુણકરંડ...' અખંડ સુગુણકરંડ (અર્થાત્) એકલા ગુણનો કરંડીયો આત્મા છે. ભગવાન જાણે શું કહે ? સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મી જીવને સમ્યગ્દર્શનમાં પહેલું એવું પ્રગટ થાય છે. અહીં સાતમાં ગુણસ્થાનની વાત છે. અહીંયાં સાતમામાં ચિત્પિંડ – હું જ્ઞાનનો પિંડ ચૈતન્ય દરિયો છું, અંદર સ્વભાવ (છું). ચંડ – ઉગ્ર સ્વભાવથી ભરેલો. અખંડ જેમાં ખંડ નથી. સુગુણકરંડ–

એકલા અનંત ગુણ. જેવા સિદ્ધ ભગવાનને અનંતા ગુણો છે એ પર્યાયે પ્રગટ થઈ ગયેલા છે. ભગવાન સિદ્ધ પરમાત્માને (પ્રગટ થયા છે) એટલા જ ગુણો મારામાં સુગુણકરંડ – એ બધાં અનંત ગુણનો હું કરંડિયો–ભંડાર છું.

'ચ્યુત પુનિ કલનિતૈં...' હું અશુદ્ધભાવથી રહિત છું. અશુદ્ધ જે વિકલ્પ મલિન શુભાશુભ રાગ (થાય) એનાથી (રહિત) છું, મલિનથી રહિત છું. સ્વરૂપના પૂર્ણ ગુણથી અખંડ એકરૂપ છું. એવું જ્યાં ધ્યાન જામે ત્યારે એને વિકલ્પ છૂટી જાય છે. સપ્તમ ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? જે મુનિને હોય છે. છઠ્ઠુ, સાતમું ગુણસ્થાન મુનિને અંદરમાં (હોય છે). સાચા મુનિ, એને મુનિ કહે છે ને ? બહારથી કાંઈ વેશ પહેરીને છોડ્યા કે નગ્ન થાય એ કાંઈ મુનિ (નથી).

અંતરમાં આનંદ સ્વરૂપનો સ્વાદ લઈ અતીન્દ્રિય આનંદ આત્મામાં અંદર પડ્યો છે, એનો સ્વાદ–અનુભવ લઈ અને આગળ ઉગ્રપણે આનંદના સ્વાદમાં સ્થિર થાય છે ત્યારે તેને સપ્તમ ગુણસ્થાન પ્રગટ થાય છે. વળી વિકલ્પ ઉઠે તો છઠ્ઠું ગુણસ્થાન આવે છે, એવું છઠ્ઠું-સાતમું હજારો વાર આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? એનો છઠ્ઠાનો-સાતમાનો કાળ બહુ થોડો છે પણ વેદનમાં સપ્તમ આવતાં ઘણું અંતર થોડો કાળ આનંદનું વેદન થઈ જાય. છઠ્ઠે ગુણસ્થાને વિકલ્પ આવતા વળી પ્રમત્તભાવ થઈ જાય. એ હવે છોડીને અહીં એકલી અપ્રમત્ત દશા સાતિશય, આગળ વધવાની દશાનું વર્ણન કરે છે. કહો, સમજાણું ?

'યોં ચિન્ત્ય...' દેખો ! આવી ચિંતવના કરતા અંતરમાં દેહ, વાણી, મનની કે પુણ્ય-પાપની અશુદ્ધતા મારામાં છે જ નહિ. હું તો પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદકંદ સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ સ્વરૂપ છું, જેવા સિદ્ધ છે એવી જ મારી ચીજ અંદર વસ્તુ છે, એમ ધ્યાનમાં ધ્યાન પહેલા પહેલી વિચારણા કરતા 'યોં ચિન્ત્ય...' એ શબ્દ પડ્યો છે. એવી પહેલી વિચારણા કરે છે. પછી 'નિજમેં થિર ભયે,...' વિચારીને આત્મસ્વરૂપમાં લીન થતાં. સમજાણું કાંઈ ? એણે મોક્ષમાર્ગ, પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન તો આત્માના વેદનથી પ્રગટ કર્યું હોય છે પછી મુનિ થાય છે, દ્રવ્યલિંગી બહારમાં નગ્ન મુનિ હોય છે. અંતરમાં ભાવ આનંદકંદની ઉગ્રતા ત્રણ કષાયના અભાવની વેદનમાં હોય છે. એ સકલવિરતિવાળો પણ આવા વિચાર કરીને જ્યારે (તેને પણ) છોડીને ધ્યાનમાં સ્થિર થાય છે ત્યારે

એની વાત છે. એ 'નિજમેં થિર ભયે,...'

મુમુક્ષુ :– ચિંતવન...

ઉત્તર :– એ ચિંતન એકાગ્ર થતાં છૂટી જાય. આમ લીન થતાં એ ચિંતવન વિકલ્પ (છૂટી જાય). અંતરમાં આનંદ આવતા વિકલ્પ છૂટી જાય. ચીઠ્ઠી વાંચી છે કે નહિ ? 'રહસ્યપૂર્ણ ચિઠ્ઠી'માં આવે છે. સવિકલ્પ દ્વારા નિર્વિકલ્પ ધ્યાન. ભાઈ ! સમકિતીને પણ (ધ્યાન થાય છે). ચોથા ગુણસ્થાનમાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય. આહા..હા..! અહીં કોણ જાણે શું હશે ધર્મ ? સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મ કાંઈ આ બહારની આ પ્રવૃત્તિ ને આ ને તે કાંઈ ધર્મ નથી. ધર્મ (તો) અંતર આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા વસ્તુ છે ને ? ચિદાનંદઘન ! દેહ પ્રમાણે શીતળ શીલા, શાંત શીલા આત્મા છે, અરૂપી. આ દેહ તો માટી છે, વાણી જડ છે, આઠ કર્મ છે એ માટી-ધૂળ છે, અંદર શુભ, અશુભ ને ભાવ થાય છે એ વિકાર છે. એ સિવાય આખું દળ ચૈતન્ય અરૂપી વિજ્ઞાનઘન, અનંત શીતળ, શીતળ શાંત શીલા, અવિકારી વીતરાગ સ્વભાવથી ભરેલો આત્મા અરૂપી છે પણ સ્વરૂપ છે એનું. અરૂપી છે પણ એનું સ્વરૂપ છે, અરૂપી એટલે અસ્વરૂપ છે એમ નહિ. અરૂપી એનું સ્વરૂપ છે. આ માટીના રંગ, ગંધ, રસ એ એનામાં નથી. એ અરૂપી ઘન ઘન અનંત ગુણનો વિજ્ઞાનઘન પિંડ, શીતળ શાંત ને અતીન્દ્રિય આનંદની આખી મૂર્તિ દેહ પ્રમાણે ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ ?

એનું પ્રથમ ભાન થયામાં સમ્યગ્દર્શન થયા પછી જ્યારે મુનિ થાય છે સકલ વિરતિ–તદ્દન ત્યાગી, નગ્ન દશા, અંતરમાં આનંદની ઉગ્રતા (સહિત) એ જ્યારે ધ્યાનમાં સ્થિર થાય છે ત્યારની આ વાત કરે છે. પહેલા ઘણી વાત (આવી ગઈ છે), આ તો છેલ્લી ગાથા છે ને ? છેલ્લી ગાથા. જે ધ્યાનમાં પ્રમાણ નય, નિક્ષેપ પણ નહિ. આ નય છે, આ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનને જાણનારો નય છે, આખી વસ્તુને જાણનારું પ્રમાણ(જ્ઞાન) છે એ પણ વિચાર જ્યાં નથી. એવા ધ્યાનમાં એ જામે (ત્યારે) જોડે મોટા હજાર બેંડ બાજા ભેગા થઈને વાગતા હોય (તો પણ) એને ખબર ન પડે. સમજાણું કાંઈ ?

એ 'નિજમેં થિર ભયે,...' જુઓ ! પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર–લીન થતાં 'તિન અકથ

જો આનંદ લહ્યો;’ એ મુનિઓને કહીં ન શકાય એવો વચનથી પાર આનંદ થાય છે. એ આનંદનું શું કહે ? ભાઈ ! આ રાગ-દ્વેષનું દુઃખ છે. રાગ-દ્વેષ કરે છે એ દુઃખ છે. શુભાશુભ ભાવ જે થાય છે એ દુઃખ છે. એ દુઃખની રહિત દશા અંદર થઈ તો દુઃખ રહિત તે અતીન્દ્રિય આનંદ થયો. સમજાણું કાંઈ ? એ સસલાના શીંગડા જેવું નથી. અંદર અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટ થાય છે, એમ કહે છે. વસ્તુ છે કે નહિ ? વસ્તુમાં એકાગ્ર થતાં વસ્તુમાં ભરેલો અતીન્દ્રિય આનંદ (પ્રગટ થાય છે). આત્મા ત્રિકાળ નિત્યાનંદ આત્મા છે. ખબર ન મળે કે, આત્મા કેવો હશે ? આવો આત્મા હશે ?

નિત્યાનંદ આત્મા સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરે કહ્યો છે. કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં ત્રણકાળના જેટલા આત્માઓ જાણ્યા એ ભગવાને અંતરમાં, આત્માને આનંદ ને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન - શાંતિનો કંદ જોયો છે. સમજાણું કાંઈ ? પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ. એ અહીં કહેશે પછી, કેવળજ્ઞાનમાંથી માર્ગ બતાવશે એમ કહેશે. એ આત્માનું ભાન અંતરમાં સ્થિર થતાં એટલો આનંદ આવે કે અકથ્ય–વાણીમાં એ આનંદનું કથન થઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

જગતની એક સાધારણ ઘી જેવી ચીજ સ્વાદમાં ખ્યાલ હોવા છતાં બીજા કોઈ પદાર્થ સાથે મિંઢવીને બતાવી શકે એવી તાકાત વાણીમાં છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? ઘીનો સ્વાદ આવતા એ સ્વાદ કેવો છે (એ) ખ્યાલમાં હોવા છતાં કેવો કોની સાથે મિંઢવીને – મેળવીને એનું માપ–પ્રમાણ આપી શકાય એવી કોઈ ચીજ નથી, એવી વાણી નથી. તો ભગવાનઆત્મા એની અંતર દશામાં અનુભવ દૃષ્ટિમાં પડતા જે આનંદ આવે (એ) અકથ્ય છે. શું હશે આ ? આ કષાય થાય છે ત્યારે આખા શરીરમાં આમ તાપ તાપ આકૂળતા જાણે થાતી હોય ! રોમાંચ (રૂપાવડાં ઊભા) થઈ જાય ને ? આમ આકૂળતા, આકૂળતા (થાય). મને ક્યાંય હખ (–સરખું) નથી, હોં ! એવી પ્રતિકૂળતા થાય ને ? મને ક્યાંય હખ નથી, મને ક્યાંય શાંતિ નથી એમ નથી કહેતા ? મને અંદર બળે છે, તેલની જેમ બળે છે. એ શું બળતરા છે ? એ રાગ-દ્વેષની આકૂળતા છે. એ આકૂળતા વિનાની અંદર દશા થાય તેને આનંદ દશા કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ આનંદ અકથ્ય – કહી ન શકાય એવા વચનથી પાર ‘આનંદ લહ્યો,’ આનંદ

લહ્યો નામ આમ થાય છે.

'તે આનંદ ઇન્દ્રને, નાગેન્દ્રને, (નરેન્દ્રને), ચક્રવર્તીને કે અહમિન્દ્રને (નવ ગ્રૈવેયકના) કહેવામાં આવ્યો નથી...' એટલે કે, એને હોઈ શકતો નથી. સમજાણું કાંઈ ? એ અતીન્દ્રિય આનંદનું કથન નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્રને પણ હોઈ શકે એ વસ્તુની ખબર નથી અથવા એને હોઈ શકતો નથી. સમ્યગ્દર્શનનો અંશે છે એની વાત નથી, આ તો ઉત્કૃષ્ટ .. વાત છે. ચક્રવર્તીને છન્નું હજાર સ્ત્રીમાં પણ એ આનંદ નથી. દેવને કરોડો અપસરામાં પણ એ આનંદ નથી.

'તે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે...' હવે આગળ લઈ જાય છે. 'ત્યારે જ (શુકલ ધ્યાનાગ્નિ કરિ) શુકલધ્યારૂપી અગ્નિ વડે...' અંતરમાં શુકલ નામ ઉજળી એકાગ્રતા, ઉજળી એકાગ્રતા (થાય). ઉજળી કહે છે ને ? સ્વચ્છ કહે તમારે ? શું કહે ઉજળીને ? ઉજ્જવલ. શુક્લ. શુદ્ધ ચૈતન્ય પિંડ આખો, એની અંદર નિર્મળ ધ્યાન ધારા, નિર્મળ ધ્યાન ધારા એકાગ્ર થાય એને શુકલધ્યાન કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ 'શુકલ ધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે (ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન) ચાર ઘાતિકર્મોરૂપી (કાનન) જંગલ...' જંગલ, મોટું જંગલ તેને બળી જાય છે. ઘાતિથી–દ્રવ્યઘાતિથી વાત કરી છે પણ ભાવઘાતિ પણ એમાં આવી ગયું. પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ખુબ લીન થતાં અશુદ્ધતાના ભાવનો નાશ થયો એ ભાવઘાતિનો નાશ થયો. અશુદ્ધતાનો નાશ થયો; એ કર્મનો નાથ થયો; એ જડઘાતિનો નાશ એને કારણે થયો છે.

એને ચાર ઘાતિ બળી જાય છે 'અને કેવળજ્ઞાનથી (ત્રણકાળ) ત્રણલોકમાં...' લ્યો ! ભાષા તો પહેલી ઇ આવી. જુઓ ! ચહુ ઘાતિ બળે છે. કથનની શૈલી શું કહેવી ? કેવળજ્ઞાન વડે ત્રણકાળ, 'ત્રણલોકમાં હોવાવાળા બધાં પદાર્થોના...' ત્રણકાળ, ત્રણલોક અને અલોક એમ લઈ લેવું. 'બધાં પદાર્થોના ગુણ...' એની અવસ્થા 'પ્રત્યક્ષ જાણી લે છે...' લ્યો ! એને અરિહંત અવસ્થા કહે છે.

પહેલેથી ઉપાડીને ઉપાડ્યું. પહેલું દુઃખની દશાથી ઉપાડ્યું હતું. પહેલું ઉપાડ્યું છે ને ? પહેલી ઢાળમાં. આવા આવા દુઃખ સહન કર્યા, આવા દુઃખ સહન કર્યા. હવે આનંદ સુધી લઈ ગયા. એ બધાં દુઃખનો નાશ કરી અને જેણે અતીન્દ્રિય આનંદ કેવળજ્ઞાનમાં પ્રગટ કર્યો. કહો, સમજાણું કાંઈ ? 'ત્યારે... એ પ્રત્યક્ષ જાણી લે છે

અને ત્યારે (ભવિલોકકો શિવમગ કહ્યો) ભવ્ય જીવોને...' પાત્ર જીવ હતા એને માટે કહે છે કે, 'મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે.' ઇ તો વાણી સહજ નીકળે છે પણ પાત્ર જીવને માટે મોક્ષમાર્ગ અરિહંત ભગવાન કેવળજ્ઞાન થયા પછી વાણી દ્વારા બતાવે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ :- 'આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે...' વિપરીત આચરણ એ વિભાવ આચરણ, વિકાર આચરણ (છે), આ સ્વરૂપાચરણ એટલે અવિકારી આચરણ. સમજાણું કે નહિ ? વિકારી શુભાશુભ પરિણામ એ વિભાવ આચરણ (છે), આ સ્વરૂપાચરણ (છો). ચોથા ગુણસ્થાનથી સ્વાનુભૂત્યા આવરણનો અભાવ થતો, ચોથા ગુણસ્થાનથી સ્વાનુભૂત્યા આવરણનો ક્ષયોપશમ થતાં, અહીં પોતાની ઉઘાડ દશા પ્રગટ થતાં અનુભૂતિમાં આનંદનો અંશ સ્વાનુભૂતિ પ્રગટે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ સ્વાનુભૂતિની ઉગ્રતા પૂર્ણ અશુદ્ધતા ટળીને ઘાતિનો નાશ થયો. પૂર્ણ અનુભૂતિ થઈ ગઈ. આત્માની પૂર્ણ અનુભૂતિ (થઈ). એનું નામ કેવળજ્ઞાન કહેવાય.

એવા આચરણ 'વખતે મુનિરાજ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરી,...' ઉપર પ્રમાણે એટલે આ ત્રણ ગાથાઓ કીધી ને ? ૮-૯ ને ૧૦. 'યોં ચિન્ત્ય...' શબ્દ છે ને ? 'જ્યારે આત્મામાં લીન થઈ જાય છે ત્યારે તેમને જે આનંદ હોય છે તે આનંદ ઇન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર કે અહમિન્દ્ર (કલ્પાતીત દેવ)ને પણ હોતો નથી.' સંસારના વિષયમાં સુખમય આનંદ હોતો નથી. કેટલાકને તો એવું લાગે કે, આ બધું આવું આત્માનું આવું સ્વરૂપ હશે ? આવું વર્ણન તે શું હશે આ ?

મુમુક્ષુ :- નમૂનો બતાવીને માલ....

ઉત્તર :- ઠીક ! એ તો પહેલું કહ્યું હમણાં, 'સ્વાનુભૂત્યાનું'. આવરણ ટળતા અંતર અનુભૂતિ થાય એ એનો નમૂનો (છે). એ તો પહેલું કહ્યું. કોણ કરે ? તો કહે છે કોણ નમૂનો બતાવે ? ભાઈ ! એમ કે નમૂનો બતાવીને આવડી મોટી વાત (કરવી) ? કીધું પહેલી તો વાત કરી હતી. ભગવાનઆત્મા જ્યારે... જ્યારે... જ્યારે... સ્વમાં આવે ત્યારે અનુભૂતિ એને થાય. લાખ વાતની વાત, ગમે એટલું ભણ્યો હોય ને ગમે એટલું શીખ્યો હોય ને ગમે એટલા વ્રતાદિ પાળ્યા હોય ને કષાયની મંદતા કરી હોય ને લાખ વાત કરી હોય બધી, સ્વ ચૈતન્યમાં એકાગ્ર થઈને અનુભૂતિમાં

આત્માના આનંદનું વેદન અને વીર્યાંતરાયનો તેટલો ક્ષયોપશમ, સ્વાનુભૂતિના આવરણનો ક્ષયોપશમ,... સમજાય છે ? એટલો અનુભવના વેદનમાં પહેલો એનો નમૂનો આવે. સમજાણું કાંઈ ? પહેલો નમૂનો બતાવ્યા વિના આ બધું ? એમ કહે છે ઇ. કોણ બતાવે ? શું હશે ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– હા, તો કીધું ને ! પહેલેથી શરૂઆત તો કરી હતી. પણ ઓલાને ચાખ્યા વિના એને સ્વાદની શી ખબર પડે ? સ્વાદ તો એ ચાખે ત્યારે એને ખબર પડે ને કે, આવો સ્વાદ આ લે છે. આવો સ્વાદ આ લે છે એ ખબર કોને પડે ? એ સ્વાદ પોતે જાણે એને ખબર હોય કે આવો સ્વાદ મને આવે એવો આને સ્વાદ આવે. કે પેલાનો સ્વાદ જાણીને અહીં સ્વાદ આવી જાય ? એમ કે, લોચો પોતે ખાય ને પેલાને (સ્વાદ આવી જાય) ? આહા..હા..!

એ ચૈતન્ય સત્તા ભગવાન અનંત ગુણનો પિંડ (છે). બધાં વિકલ્પોની રુચિ અને પરનો આશ્રય છોડી પહેલો જ ભગવાનના ભંડારના ખજાનાને ઓળખે. ઇ ઓળખે કોણ ? બીજો કોઈ ઓળખાવી દે ? લ્યો !

મુમુક્ષુ :– જેને ભોગવટો આવી ગયો છે એને તો સહેલું થઈ ગયું છે પણ અમારા જેવાને ?

ઉત્તર :– પણ એ જ કહે છે ને ? એણે આમ કરવું. એમ કહે છે. એણે એમ કરવું. એણે બહિર્મુખની વૃત્તિને છોડી અંતર્મુખમાં જવું. આ એનો પ્રયોગ અને યોગ ને અજમાયશ છે. તેથી તો કહ્યું 'લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આણો, છોડી જગત દ્વંદ ફંદ આતમ ધ્યાવો' પોતે ત્યાં પહેલું કહી ગયા. 'પરદ્રવ્યસે ભિન્ન આત્મરુચિ ભલા હૈ' આવ્યું હતું ને અંદર ? એમાં ઇ કહ્યું હતું ત્યાં. રુચિ કોણ છોડે પણ ? બીજો કહે એ છોડે ?

શુદ્ધ સ્વરૂપ પૂર્ણ આનંદ અને અનંત ગુણનો પિંડ છે એ પહેલી એના ખ્યાલમાં પ્રતીતિરૂપે શ્રદ્ધા યથાર્થ થવી જોઈએ. એ શ્રદ્ધા થયા પછી વિકલ્પ તોડીને અંદરમાં સ્વરૂપમાં સ્થિર થવું. ૧૪૪ (ગાથામાં) આવે છે ને ? જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મા છે, આનંદ

સ્વરૂપ આત્મા છે એનો પહેલો વિકલ્પ દ્વારા નિર્ણય કરવો. પછી એ વિકલ્પ તોડીને મતિજ્ઞાનના ભાવને અંદર સ્થાપવું અને સુખને અંદર... ભાઈ ! આવે છે ? સમજાણું કાંઈ ? ('સમયસાર') ૧૪૪. આહા..હા..! એ ક્રિયા કર્તાને કરવાની છે કે કોને કરવાની છે ? એ માથે (ઉપર) આવી ગયું છે. એમાં આવ્યું ગયું હતું કે નહિ ? પેલામાં આવ્યું હતું. નવમામાં આવ્યું હતું.

ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.

તીનોં અભિન્ન અખિન્ન શુધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;

નવમામાં આવી ગયું. એ તે દિ' આવી ગયું હતું. તમે હતા ત્યારે નહોતું આવ્યું ? છે ?

જહં ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેયકો ન વિકલ્પ, વચ ભેદ ન જહાં;

ચિદ્ભાવ કર્મ, ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં.

નવમો શ્લોક, નવમો. તમને કાઢતા વાર લાગી. 'ચિદ્ભાવ કર્મ,...' ત્યાં જ્ઞાનની નિર્મળતારૂપી પરિણામ જ પોતાનું કાર્ય છે. ભાઈ ! પુણ્યના વિકલ્પનું કાર્ય અને આત્મા કર્તા એ અંતર અનુભવમાં હોતું નથી. 'ચિદ્ભાવ કર્મ,...' કર્મ નામ કાર્ય, કાર્ય નામ કર્તૃત્વ. એનું કર્તૃત્વ–ચિદ્ભાવનું કાર્ય તે જ કર્તૃત્વ છે. 'ચિદેશ કરતા...' ભગવાન જ્ઞાનનો ઈશ, ભગવાન એનો કર્તા છે, બીજો કોઈ કર્તા છે નહિ. કોણ કર્તા ? એનો વિકલ્પ કર્તા નથી (તો) બીજો કર્તા ક્યાંથી લાવવો ? સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા પોતે કર્તા ચિદ્સ્વરૂપ જ્ઞાન, ચિદેશ ચિદ્–જ્ઞાનનો ઇશ્વર ભગવાન અને જ્ઞાનની નિર્મળ, નિર્મળ નિર્વિકારી શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિ, આનંદ આદિ પર્યાય એ ચિદ્ભાવ, એ એનું કાર્ય છે. આનંદનો અંશ, શાંતિનો અંશ પ્રગટ્યો એ એનું કર્મ–કાર્ય છે.

'ચેતના કિરિયા તહાં.' એ ચેતનાની ત્યાં ક્રિયા છે, રાગની ક્રિયા નથી. એકલો ચૈતન્ય ઘોળાઈને સ્થિરતાની ક્રિયા કરે છે એવા ત્રણ પણ 'તીનોં અભિન્ન...' ત્રણ પણ ભેદ નહિ ત્યાં. 'અખિન્ન શુધ ઉપયોગકી નિશ્ચલ દશા;...' કહો, સમજાણું કાંઈ ? એક સેકન્ડનો કેટલામો ભાગ કીધો હતો ? હજારમોં કીધો ને ? પછી ઘણાં વિચાર થયા. પાછળ વિપળ ને પળનું આવે છે કે નહિ ? ભાઈ ! શું (છે ઇ) ? પળ મોટી

કે વિપળ ? પળ મોટી. વિપળ નાની. સાંઈઠ વિપળની એક પળ, સાંઈઠ પળનો એક સેકન્ડ, સાંઈઠ સેકન્ડની એક મિનિટ. એટલે એક સેકન્ડનો છત્રીસમો ભાગ, છત્રીસમો ભાગ વિપળ થઈ. છત્રીસમો, છત્રીસસોમો ભાગ થયો ને ? છત્રીસસો, જેનો હજારમો ભાગ કહેતા હતા ને તમે ? સવારમાં નહિ ? સેકન્ડનો હજારમો ભાગ. પણ અહીં સુધીની વાત તો નિશાળે શીખ્યા હતા ત્યારે હતી. એક સેકન્ડનો સાંઈઠમો ભાગ તો પળ અને એનો સાંઈઠમો ભાગ વિપળ એટલે છત્રીસોમો ભાગ. નિશાળમાં ચાલતું હતું. એટલે કોઈ (કહેતું હતું), હજારમો ભાગ પકડી શક્યો છે. યંત્ર હશે, આમ પકડે શું અંદર ? અહીં તો પણ એ નિશાળમાં પહેલું આમ ચાલતું. એ આમ પકડી શકે એટલે કે આ આત્માનો ભાગ છે એમ પકડવા ક્યાં જાય ? પણ એના ખ્યાલમાં લઈ લે કદાચિત્ કે, આટલામો ભાગ આ હોય, હોવો જોઈએ. એ વિપળ એક સેકન્ડનો છત્રીસોમો ભાગ. ઓહો..હો..! સમજાણું કાંઈ ? એમાંય અનુભૂતિનો કાળ થોડો. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનો કાળ ઘણો થોડો (અને) સાતમાનો તો એનાથી (છઠ્ઠાથી પણ) અડધો.

કહે છે કે, જ્યાં એકલું અખિન્ન – ખેદ નહિ ને અભિન્ન એકરૂપ વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ ? એવી દશામાં આનંદ ઇન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર, અહમિન્દ્ર દેવને પણ હોતો નથી. ભલે થોડો કાળ (આવે) પણ વસ્તુનો ભાસ છે ને એમાં ? સમજાણું કાંઈ ?

'આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર પ્રગટ થયા પછી સ્વદ્રવ્યમાં ઉગ્ર એકાગ્રતાથી-શુકલધ્યાનરૂપ અગ્નિ વડે...' આગળ વધતો ને ? આગળ વધ્યો. 'ચાર *ઘાતિકર્મનો નાશ થાય છે...' નીચે ખુલાસો કર્યો છે, જુઓ ! 'ઘાતિકર્મ બે પ્રકારના છે - દ્રવ્યઘાતિકર્મ અને ભાવઘાતિકર્મ, તેમાં શુકલ ધ્યાનવડે શુદ્ધ અવસ્થા પ્રગટ થતાં ભાવઘાતિકર્મરૂપ અશુદ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન થતા નથી...' ઉત્પન્ન થતી નથી અને નાશ થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. શું કહ્યું ? શું કહ્યું ? શુકલ ધ્યાનની શુદ્ધતાની પર્યાય પ્રગટ થતાં અશુદ્ધતા–ભાવઘાતિની જે અશુદ્ધતા છે એ ઉત્પન્ન થતી નથી તેને ભાવઘાતિકર્મ નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ભાઈ ! મૂંઝાય છે, ભાઈ ! પૂછે ત્યારે શું હશે (એમ મૂંઝાય છે). આ તો કીધાંનું પૂછ્યું હતું.

અહીં ભાવઘાતિનો નાશ શબ્દ કીધો ને ? તો નાશની વ્યાખ્યા આ. નાશ એટલે શું ? આ અશુદ્ધતા છે એનો નાશ કરું, એમ છે ? અને આ ઘાતિ કર્મ આ જડ

છે એને નાશ કરું, એમ છે ? એ સ્વરૂપમાં શુદ્ધતામાં લીન... લીન... લીન... ઉગ્રમાં એકાકાર ધોળી ઉજ્જવળ એકાકાર થઈ અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન ન થઈ. ભાવઘાતિની અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન ન થઈ. એણે ભાવઘાતિકર્મનો નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે.

રાગના નાશનો પણ કર્તા આત્મા નથી. આવ્યું નથી ? અશુદ્ધતાના ભાવનો નાશકર્તા એ આત્માના નામ નથી. અહીં તો ઘાતિકર્મનો–જડનો નાશ કર્યો (એમ કહ્યું). લ્યો ! અહીં તો કીધું ઘાતિકર્મનો નાશ કર્યો. પેલામાં કીધું કે, આત્મા રાગનો નાશ કરે પરમાર્થે એવું આત્મામાં છે જ નહિ. રાગના નાશનું કર્તાપણું આત્મામાં નથી. નાશનું કર્તાપણું નથી. આહા..! હવે આ અર્થને સમજે નહિ અને (કહે), અહીં કર્યું જુઓ ! ઘાતિનો નાશ કર્યો કે નહિ ? ફલાણાનો કર્યો કે નહિ ? આ ભગવાનનું વચન છે કે નહિ ? (એમ કહે). પણ ભગવાનનું વચન કઈ અપેક્ષાનું ? તો આ (પણ) ભગવાનનું વચન છે કે નહિ ? 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહે છે કે, અશુદ્ધતાનો નાશ એનો આત્મા કર્તા એ નામ માત્ર આત્મામાં છે. પરમાર્થે અશુદ્ધતાના નાશનું કર્તાપણું આત્મામાં નથી. અશુદ્ધતાના નાશનું કર્તાપણું આત્મામાં નથી તો વળી ઘાતિકર્મના નાશનું આત્મામાં કર્તાપણું હોય ક્યાંથી ? સમજાણું કે નહિ ?

શબ્દ તો એમ લીધો જુઓ ! 'ચઉ ઘાતિવિધિ કાનન દહ્યો;...' ટૂંકું લખે તો શું લખે ? સમજાણું ? ભાવઘાતિકર્મ–અશુદ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન થતાં નથી એને ભાવઘાતિકર્મ શુકલ ધ્યાન વડે નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. 'અને તે જ સમયે દ્રવ્યઘાતિકર્મને સ્વયં અભાવ થાય છે...' એ તો એની મેળે થાય છે. છતાં અહીં નાશ થતાં પેલું ભાવ અશુદ્ધતાનું નિમિત્તપણું એનું હતું, એટલે એણે નાશ કર્યો એમ વ્યવહારથી કહેવામાં (આવે છે). અસદ્ભુત વ્યવહારનય. 'તે દ્રવ્યઘાતિકર્મનો નાશ છે.' કહો ! 'અને અર્હંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે...' એ અર્હંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ છે. 'જેમાં ત્રણલોક અને ત્રણકાળની સર્વે વાતો (એટલે સર્વ ભાવો) સ્પષ્ટ જાણે છે અને ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપે છે.' લ્યો ! ભવ્ય જીવને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. એ ૧૧મી (ગાથા પૂરી) થઈ. ભવ્ય જીવ મોક્ષનો માર્ગ ભગવાન કહે ત્યાં લાવ્યા. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. વાણી દ્વારા કહે છે એ પણ નિમિત્તનું કથન છે.

સિદ્ધ અવસ્થા (સિદ્ધ પરમાત્મા)નું વર્ણન

પુનિ ઘાતિ શેષ અઘાતિ વિધિ, છિનમાહિં અષ્ટમ ભૂ વસૈં;
વસુ કર્મ વિનસૈં સુગુણ વસુ, સમ્યક્ત્વ આદિક સબ લસૈં.
સંસાર ખાર અપાર પારાવાર તરિ તીરહિં ગયે;
અવિકાર અકલ અરૂપ શુચિ, ચિદ્રૂપ અવિનાશી ભયે. ૧૨.

અન્વયાર્થ :– (પુનિ) કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી (શેષ) બાકીના ચાર (અઘાતિ વિધિ) અઘાતિયા કર્મોનો (ઘાતિ) નાશ કરીને (છિનમાહિં) ક્ષણમાં [એક સમયમાં] (અષ્ટમ ભૂ) આઠમી પૃથ્વી-ઇષત્ પ્રાગ્ભાર-મોક્ષ ક્ષેત્રમાં (વસૈં) નિવાસ કરે છે, ત્યાં તેમને (વસુ કર્મ) આઠ કર્મોના (વિનસૈં) નાશ થવાથી (સમ્યક્ત્વ આદિક) સમ્યક્ત્વ વગેરે (સબ) બધા (વસુ સુગુણ) આઠ મુખ્ય ગુણો (લસૈં) શોભાયમાન થાય છે; [આવા સિદ્ધ થનાર મુક્તાત્મા] (સંસાર ખાર અપાર પારાવાર) સંસારરૂપી ખારા અને અગાધ સમુદ્રને (તરિ) તરીને (તીરહિં) બીજા કિનારાને (ગયે) પ્રાપ્ત થાય છે અને (અવિકાર) વિકારરહિત, (અકલ) શરીરરહિત, (અરૂપ) રૂપરહિત (શુચિ) શુદ્ધ-નિર્દોષ (ચિદ્રૂપ) દર્શન-જ્ઞાન-ચેતનાસ્વરૂપ તથા (અવિનાશી) નિત્ય-કાયમી (ભયે) થાય છે.

ભાવાર્થ :– અરિહંત અવસ્થા અથવા કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી તે જીવને પણ જે જે ગુણોના પર્યાયોમાં અશુદ્ધતા હોય છે તેનો ક્રમે ક્રમે અભાવ થઇ ને તે જીવ પૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પામે છે અને તે સમયે અસિદ્ધત્વ નામના પોતાના ઉદયભાવનો નાશ થાય છે અને ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ સ્વયં સર્વથા અભાવ થાય છે. તે સિદ્ધદશામાં સમ્યક્ત્વ આદિ આઠ ગુણો (ગુણોના નિર્મળ પર્યાયો) પ્રગટ થાય છે. આઠ વ્યવહારથી કહ્યા છે, નિશ્ચયથી અનંત ગુણો (સર્વ ગુણોના પર્યાયો) શુદ્ધ થાય છે, અને સ્વાભાવિક ઊર્ધ્વગમનના કારણે એક સમય માત્રમાં લોકાગ્રે પહોંચી જઇ ત્યાં જ સ્થિર રહે છે. એવા જીવો સંસારરૂપી દુઃખદાયી અને અગાધ સમુદ્રથી પાર થયેલ છે; તથા તે જ જીવ નિર્વિકારી, અશરીરી, અમૂર્તિક, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ અને અવિનાશી થઇને સિદ્ધદશાને પામ્યા છે.

હવે 'સિદ્ધ અવસ્થા (સિદ્ધ પરમાત્માનું) વર્ણન.' હવે અર્હંતથી સિદ્ધ થયા.

પુનિ ઘાતિ શેષ અઘાતિ વિધિ, છિનમાહિં અષ્ટમ ભૂ વસૈં;
વસુ કર્મ વિનસૈં સુગુણ વસુ, સમ્યક્ત્વ આદિક સબ લસૈં.
સંસાર ખાર અપાર પારાવાર તરિ તીરહિં ગયે;
અવિકાર અકલ અરૂપ શુચિ, ચિદ્રૂપ અવિનાશી ભયે. ૧૨.

ભાષા ભારે લીધી છે, જોયું ? એ પણ કવિ છે, હોં ! કવિ છે એમ નહિ કે જરી આમ થાય છે, ગોઠવે છે, જોયું ?

અન્વયાર્થ :- '(પુનિ) કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી...' એમ કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી 'પુનિ' છે ને ? 'બાકીના ચાર અઘાતિયા કર્મોનો નાશ કરીને...' લ્યો ! એ પણ અઘાતિયાનો નાશ કર્યો. એ ભગવાને અઘાતિ કર્મનો નાશ કર્યો એની મેળે સમજી લેવું. અસિદ્ધભાવનો નાશ થતાં, આત્મા સિદ્ધ પર્યાયની ઉત્પત્તિ થતાં અસિદ્ધ પર્યાયનો, અસિદ્ધ છે ને ઉદયભાવ ? નાશ થયો ત્યારે ચાર અઘાતિ પણ નાશ થયા એમ કહેવાય છે, ભાઈ ! શું થાય ? લ્યો ! આમાંથી (લોકો) કાઢે, એ... આમાં લખ્યું, આમાં લખ્યું. પણ આ લખ્યું એ પહેલું નક્કી કરે છે કે નહિ ? સમજ મેં આયા ?

વસ્તુમાં સ્વભાવની એકાગ્ર થતાં અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન ન થાય એને નાશ કર્યું એમ વ્યવહારે કહેવામાં આવે છે. અને કર્મ તો એને કારણે એ નાશ થવાને લાયકને યોગ્ય જ હતું તે એને કારણે વ્યય થઈ ગયું. એને આ ભગવાનઆત્માએ નાશ કર્યું એવા કથનો વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. જુઓ ! આમાં લખ્યું છે, જુઓ ! તમે 'છ ઢાળા' 'દૌલતરામજી' એમ કહે છે.

કહે છે 'અઘાતિયા કર્મોનો નાશ કરી (છિનમાહિં)...' થોડા સમયમાં. થોડા સમયમાં એટલે એક સમયમાં. સિદ્ધ થાય છે ને ? '(અષ્ટમ ભૂ) આઠમી પૃથ્વી-ઇષત્ પ્રાગ્ભાર-મોક્ષ ક્ષેત્રમાં નિવાસ કરે છે,...' લ્યો ! અહીં તો નિવાસ કરે છે, એમ લખ્યું છે. સિદ્ધ ત્યાં છે, નિવાસ કરે છે. ધર્માસ્તિકાય આગળ નથી માટે આગળ જાતા નથી (એમ નથી), નિવાસ જ એનો ત્યાં છે એમ કહે છે. આવ્યું કે નહિ એમાં ? એ નિવાસ

જ ત્યાં છે એમનો. નિશ્ચયથી પોતાના આત્માના સ્વરૂપમાં નિવાસ છે. સમજાણું ? વ્યવહારથી આઠમી પૃથ્વી મોક્ષ ક્ષેત્રમાં નિવાસ (કરે છે). એ વ્યવહાર છે. ત્યારે પેલા કહે, નહિ, ધર્માસ્તિ નથી માટે આગળ જતા નથી. એટલે (એનો અર્થ) સાદિ અનંતકાળ પરાધીન છે. અહીં તો કહે છે વસે છે ત્યાં એ વ્યવહાર છે. પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશના અતીન્દ્રિય આનંદમાં વસવું એ વાસ્તવિકતા છે. પરક્ષેત્રે વસે એમ કહેવું એ ઉપચારીત કથન છે.

'ત્યાં તેમને (વસુ) આઠ કર્મોના નાશ થવાથી સમ્યક્ત્વ વગેરે...' ... 'બધાં (વસુ સુગુણ) આઠ મુખ્ય ગુણો શોભાયમાન થાય છે;...' એનો થોડો ખુલાસો ભાવાર્થમાં કરશે. વ્યવહારથી છે ને આ આઠ ? નિશ્ચયથી .. આઠ ગુણો શોભાયમાન થાય છે. '(લસૈં)...' ઇ પર્યાયની દશા આઠ ગુણ પ્રગટી તેથી આત્મા શોભાયમાન થાય. એ ગુણની પર્યાય નહોતી ત્યારે અશોભાયમાન હતો. એ નિર્મળ દશા ભગવાનને પ્રગટી (એનાથી) શોભાયમાન (થયા), એ એની શોભા (છે). એ ગુણની નિર્મળ દશા પ્રગટ થઈ એ એની શોભા (છે).

'(આવા સિદ્ધ થનાર મુક્તાત્મામાં) (સંસાર ખાર અપાર પારાવાર) સંસારરૂપી ખારા અને અગાધ સમુદ્રને...' આ દરિયો ખારો છે ખરો ને ? લવણ. એની ઉપમા આપી છે. આ દરિયો છે ને ? સંસારરૂપી ખારો દરિયો, અસિદ્ધભાવ બધો ખારો દરિયો (છે). કહો ! પુણ્ય ને પાપ, કામ ને ક્રોધ વિકાર ખારો દરિયો છે, કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા આનંદનો દરિયો (છે), એ વિકાર તે ખારો દરિયો (છે). ઉદય ભાવ સંસાર છે ને ? એવા 'સંસારરૂપી ખારા અને અગાધ સમુદ્રને તરીને,...' 'અગાધ સમુદ્રને તરીને...' અપાર છે ને ? અગાધ.. આહા..હા..! ઉદયથાવ અગાધ. દુઃખ દશા. એવા દરિયાને તરીને '(તીરહિં) બીજા કિનારાને પ્રાપ્ત થાય છે...' સિદ્ધની પર્યાય પ્રગટ કરે છે. આ પર્યાય પૂરી થઈ ગઈ. સિદ્ધની પર્યાય (પ્રગટ થઈ). ઉદયભાવનો પૂર્ણ નાદ, ઉદય અસ્તિત્વ ભાવનો પૂર્ણ નાશ. બીજી દશાની ઉત્પત્તિ – બીજે કિનારે આવી પહોંચ્યા. સમજાણું ? સંસાર કિનારો ઓળંગી પોતાની નિર્મળ સિદ્ધ પર્યાયના કિનારે પહોંચી ગયા.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– અપાર એ પારાવાર દરિયો. અપાર, અગાધ. શું કીધું ? પારાવાર એટલે સમુદ્ર, અગાધ એટલે અગાધ કીધું ને ? અપાર એટલે અગાધ. ઉપમા આપી અગાધ પારાવાર. સંસાર અગાધ કેવો ? ખાર. છે ને ? એમાં શબ્દાર્થ લખ્યો છે જુઓ ! છે કે નહિ ? '(સંસાર ખાર) સંસારરૂપી ખારા...' શબ્દ છે ને ? શબ્દ પડ્યો છે એમાં. અપાર એટલે અગાધ. પારાવાર એટલે સમુદ્ર. એમાં દરેક શબ્દનો અર્થ છે. છે કે નહિ ? ભાઈ !

મુમુક્ષુ :– પારાવાર ..

ઉત્તર :– પારાવાર જ દરિયાનું નામ છે. કેમ પંડિતજી ? લ્યો ! વળી અમારા પંડિતને પૂછ્યું ને. પારાવાર અહીં લખ્યું છે ને ! હું તો અહીં ક્યાં... એણે લખ્યું છે ઉપરથી તો (કહું છું). પારાવાર નામ દરિયો. ઇ તો આપણે આવે છે કે નહિ ? આમાં 'પ્રવચનસાર'માં આવે છે કે નહિ ? લ્યો ! 'કુંદકુંદાચાર્ય'માં. 'કુંદકુંદાચાર્ય' નહિ ? 'પારાવાર' શબ્દ છે એમાં. જુઓ ! ('પ્રવચનસાર'માં 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવની ટીકાની શરૂઆત).' **'कश्चिदासन्नसंसारपारावारपार'** પારાવાર પાર, પારાવાર પાર. એમ શબ્દ છે. જુઓ !

'સંસાર સમુદ્રનો કિનારો જેમને નિકટ છે.' જોયું ? એવા 'કુંદકુંદાચાર્ય'. દેખો ! સમજાણું કાંઈ ? **'कश्चिदासन्नसंसारपारावारपार'** એમ શબ્દ છે. સંસાર એટલે જુઓ ! સંસાર પારાવાર પાર, સંસારરૂપી દરિયો એનો પાર પહોંચી ગયા. આમાં શબ્દ છે, જુઓ ! કંઈ ઘરનું નથી. બધા શબ્દો શાસ્ત્રમાંથી નાખ્યા છે, જુઓ ! સમજાણું ? ઉત્થાનિકામાં જ ઇ નાખ્યું છે. અહો...! જેનો મુક્તભાવ નજીક થઈ ગયો છે, સંસાર જેનો છેડો આવ્યો છે, એવા આસન્ન સંસાર પારાવાર – મહા સંસારરૂપી દરિયો જેનો પાર થઈ ગયા છે. આહા..હા..! સમજાણું ? 'સાતિશય વિવેકજ્યોતિ જેમને પ્રગટ થઈ છે...' લ્યો ! એમાં એમ કહ્યું, અહીં પૂરું થઈ ગયું. અહીં તો પૂરું બતાવવું છે ને !

અગાધ સમુદ્રને તરી ગયા છે. 'બીજા કિનારાને પ્રાપ્ત થાય છે...' એક કિનારો ખલાસ થઈ ગયો અને બીજે કિનારે આવી ગયા હવે. આહા..હા..! દરિયાને આ

કિનારે ને પેલા કિનારે જાય ને ? (પછી કહે) બાપા, પાર પહોંચ્યા હવે, લ્યો ! એમ આત્માની પૂર્ણ દશા પ્રગટ થઈ (એ) બીજે કિનારે આવી ગયા.

'અને વિકારરહિત,...' એનું સ્વરૂપ કહે છે. એ વિકારરહિત દશા, 'શરીરરહિત...' દશા. કલ નહિ–શરીર નહિ. પહેલી વિકારરહિત કીધી પછી શરીરરહિત કીધું. 'રૂપરહિત...' નામકર્મ સંબંધી રૂપીપણું દેખાતું ને ? રૂપ ક્યાં છે અંદર. '(શુચિ) શુદ્ધ-નિર્દોષ, (ચિદ્રૂપ) દર્શન-જ્ઞાન-ચૈતનાસ્વરૂપ...' જેનું દર્શન ને જ્ઞાન ચૈતનાસ્વરૂપ 'તથા (અવિનાશી ભયે), (અવિનાશી ભયે) નિત્ય-કાયમી થાય છે.' એમ ને એમ હવે કાયમ રહેશે. એ દશા કાયમ એમ ને એમ રહે છે. ન્યાંથી પાછા અવતરે છે, તમને નડે છે એમ છે નહિ. 'નિત્ય-કાયમી થાય છે.' લ્યો ! સમજાણું ?

શ્રદ્ધાનું જોર છે, આવે છે પેલામાં નહિ ? 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં. રાગરૂપે પરિણમતા નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી. સિદ્ધ ભગવાન રાગરૂપે પરિણમતા નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી તે શ્રદ્ધાનું બળ છે. સમ્યગ્દર્શનમાં આખો પૂર્ણાનંદ પ્રતીતમાં જે લીધો છે ને, એ બળ ત્યાં વર્ણવ્યું છે. ભાઈ ! આવે છે ?

સિદ્ધ રાગાદિરૂપે પરિણમતા નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી. શ્રદ્ધાનું જોર જે પહેલું પ્રગટ્યું છે ને ? પૂર્ણ.. પૂર્ણ અખંડ... અખંડ... અખંડ... એકરૂપ. એવી એ દશામાં સંસારનો અભાવ કરીને મુક્તિ પામ્યા, એ સમ્યગ્દર્શનના જોરે રાગરૂપે થતાં નથી અને સંસારને ઇચ્છતા નથી. કર્મને કારણે નહિ, કર્મ નથી માટે હવે રાગરૂપે થતાં નથી, કર્મ નથી માટે સંસારને ઇચ્છતા નથી, એમ નહિ, એમ નથી. જુઓ ! કેટલાક એમ કહે છે. અરે..! વાંધા, વાંધા તે વાંધા.

'નિત્ય-કાયમી થાય છે.' એવા ને એવા અનંત ગુણ જે પ્રગટ્યા એ એમ ને એમ રહે છે, એમ કહેવું છે. એમાં વધતું તો હોય નહિ પણ ઓછું થાતું નથી. એમ ને એમ એવા ને એવા અનંતકાળ જાય તોય ન્યાં હવે જિર્ણ થઈ જાય (એમ નથી). અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... ચોવીસી, અનંત પૂર્વે પરાવર્તન, સિદ્ધદશા ઉપર અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન. ભોગવતા ભોગવતા દશા કાંઈ હીણી થાય કે નહિ ? '(અવિનાશી) નિત્ય-કાયમી થાય છે.' લ્યો !

ભાવાર્થ :– 'અરિહંત અવસ્થા અથવા કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી તે જીવને પણ જે જે ગુણોના પર્યાયોમાં અશુદ્ધતા હોય છે તેનો ક્રમે ક્રમે...' અરિહંતમાં હજી અશુદ્ધતા હોય છે ને ? અરિહંતને બધાં ગુણો નિર્મળ થયા નથી. એટલે 'અશુદ્ધતા હોય છે તેનો ક્રમે ક્રમે અભાવ થઈને...' અશુદ્ધતા ક્રમે ક્રમે ખસે છે. ઉદયભાવને ક્ષાયિક કીધો છે ને ? એ અશુદ્ધતા ટળતી જાય છે કેવળીને પણ એટલો ક્ષાયિકભાવ નિર્મળ થતો જાય છે. 'તે જીવ પૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પામે છે...' તે અરિહંત જીવ પૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પ્રગટ કરે છે.

'અને તે સમયે અસિદ્ધત્વ નામના પોતાના ઉદયભાવનો નાશ થાય છે...' જુઓ ! આ અસિદ્ધત્વ. અસિદ્ધ છે ને ? અસિદ્ધ ઉદયભાવ 'અને ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ સ્વયં...' એ અસિદ્ધભાવનો નાશ થતાં એ પોતાના પર્યાયમાં થયો એ સિદ્ધ દશા પ્રગટ થતાં, પ્રગટ થતાં અસિદ્ધપણું ઉત્પન્ન થયું નહિ એનો ઉદયનો નાશ થયો એમ કહે છે. 'અને ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ સ્વયં સર્વથા અભાવ થાય છે. તે સિદ્ધદશામાં સમ્યક્ત્વ આદિ આઠ ગુણો...' આઠ ગુણો વર્ણવ્યા છે ને ? જ્ઞાનાવરણીયનો નાશ થતાં કેવળજ્ઞાન, દર્શનાવરણીયનો નાશ થતાં દર્શન (એવા) આઠ છે ને ? આઠ ગુણો. '(ગુણોના નિર્મળ પર્યાયો) પ્રગટ થાય છે.' એ ગુણો એટલે પર્યાયો. 'આઠ ગુણો વ્યવહારથી કહ્યા છે, નિશ્ચયથી અનંત ગુણો (સર્વ ગુણોના પર્યાયો) શુદ્ધ થાય છે,...' ખરેખર અનંતા ગુણોની પૂર્ણ પર્યાય પ્રગટ થઈ છે.

'અને સ્વાભાવિક ઊર્ધ્વગમનના કારણે એક સમય માત્રમાં...' જુઓ ! પેલામાં હતું ને થોડા સમયમાં. થોડા સમયમાં હતું ને ? છિનમાહિં – ઇ થોડા સમય. અહીં આ એક સમયમાત્રમાં. 'લોકાગ્રે પહોંચી જઈ ત્યાં જ સ્થિર રહે છે.' નાશ કરવામાં થોડા સમય લાગે છે એમ લઈ લીધું. સમજાણું કાંઈ ? 'એક સમય માત્રમાં લોકાગ્રે પહોંચી જઈ ત્યાં જ સ્થિર રહે છે.' નિવાસ કરે છે. 'એવા જીવો સંસારરૂપી દુઃખદાયી અને અગાધ સમુદ્રથી પાર થયેલ છે;...' આહા..હા..! ક્રમસર લઈ લઈને જુઓ ! ઠેઠ દુઃખથી લઈને ઠેઠ આનંદ સુધી લઈ ગયા. 'તથા તે જ જીવ નિર્વિકારી, અશરીરી, અમૂર્તિક, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ અને અવિનાશી થઈને સિદ્ધદશાને પામ્યા છે.' લ્યો ! એ સિદ્ધ દશા થઈ. હવે એના સ્વરૂપનું જરીક અલૌકિક વર્ણન કરે છે.

મોક્ષ અવસ્થાનું વર્ણન

નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;
રહિ હૈં અનંતાનંત કાલ, યથા તથા શિવ પરિણયે.
ધનિ ધન્ય હૈં જે જીવ, નરભવ પાય યહ કારજ કિયા;
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પંચપ્રકાર તજિ વર સુખ લિયા. ૧૩.

અન્વયાર્થ :– (નિજમાહિં) તે સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં (લોક-અલોક) લોક અને અલોકના (ગુણ-પરજાય) ગુણ અને પર્યાય (પ્રતિબિમ્બિત થયે) ઝળકવા લાગે છે અર્થાત્ જણાય છે, તે (યથા) જેમ (શિવ) મોક્ષરૂપે (પરિણયે) પરિણમ્યા છે (તથા) તેમ (અનંતાનંત કાલ) અનંતકાળ સુધી (રહિ હૈં) રહેશે.

(જે) જે (જીવ) જીવોએ (નરભવ પાય) પુરુષ પર્યાય પામીને (યહ) આ મુનિપદ વગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ (કારજ) કાર્ય (કિયા) કર્યું, તે જીવ (ધનિ ધન્ય હૈં) ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર છે; અને (તિનહી) તેવા જ જીવોએ (અનાદિ) અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવતું (પંચ પ્રકાર) પાંચ પ્રકારના પરિવર્તનરૂપ (ભ્રમણ) સંસારમાં રખડવાનું (તજિ) છોડી દઇને (વર) ઉત્તમ (સુખ) સુખ (લિયા) પ્રાપ્ત કર્યું છે.

ભાવાર્થ :– સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં કેવળજ્ઞાન દ્વારા લોક અને અલોક (સમસ્ત પદાર્થો) પોતપોતાના ગુણ અને ત્રણે કાળના પર્યાયો સહિત એક સાથે, સ્વચ્છ અરીસાના દૃષ્ટાંતે સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટ, જણાય છે; (પણ જ્ઞાનમાં અરીસાની જેમ છાયા અને આકૃતિ પડતી નથી.) તેઓ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામ્યા છે તથા તે દશા ત્યાં રહેલાં અન્ય સિદ્ધ-મુક્ત જીવોની માફક અનંત અનંતકાળ * સુધી રહેશે;

---

* જેમ બીજને બાળી નાખવામાં આવે તો તે ઊગે જ નહિ, તેમ જેણે સંસારના કારણોનો સર્વથા નાશ કર્યો તે ફરી અવતાર-જન્મ ધારણ કરે નહિ. અથવા જેમ માખમાંથી ઘી થયા પછી ફરીને ઘીનું માખણ થાય નહિ તેમ આત્માની સંપૂર્ણ પવિત્રતારૂપ અશરીરી મોક્ષદશા (પરમાત્મપદ) પ્રગટ કર્યા પછી તેમાં કદી અશુદ્ધતા આવતી નથી-સંસારમાં ફરી આવવું પડતું નથી.

અર્થાત્ અપરિમિત કાળ ચાલ્યા જાય છતાં પણ તેની અખંડ શાંતિ વગેરેમાં જરાપણ બાધા આવતી નથી. આ પુરુષ-પર્યાય પામીને જે જીવોએ આ શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કર્યું છે તે જીવો અત્યંત ધન્યવાદને (પ્રશંસાને) પાત્ર છે; અને તેઓએ અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા પાંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારના પરિભ્રમણનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ સુખ-મોક્ષસુખ-પ્રાપ્ત કર્યું છે.

'મોક્ષ અવસ્થાનું વર્ણન.'

નિજમાહિં લોક-અલોક ગુણ-પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;
રહિ હૈં અનંતાનંત કાલ, યથા તથા શિવ પરિણયે.
ધનિ ધન્ય હૈં જે જીવ, નરભવ પાય યહ કારજ કિયા;
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પંચપ્રકાર તજિ વર સુખ લિયા. ૧૩.

અન્વયાર્થ :– '(નિજમાહિં) તે સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં...' એની જ્ઞાનની પર્યાયમાં 'લોક અને અલોકના ગુણ અને પર્યાય...' દેખો ! 'ઝળકવા લાગે છે અર્થાત્ જણાય છે,...' અંદરમાં પર્યાયમાં જણાય છે. લોક અને અલોક એ બધું કેવળજ્ઞાનીની પર્યાયમાં ઝળકે એટલે કે જણાય છે, એમ. 'તે જેમ મોક્ષરૂપે પરિણમ્યા છે...' તે સિદ્ધ ભગવાન પોતાની મુક્ત આનંદ દશારૂપે થયા છે 'તેમ અનંતકાળ સુધી રહેશે.' એમ ને એમ અનંતકાળ રહશે, અનંતકાળ એવી ને એવી દશા. આહા..હા..! એ દિ' વાળ્યો– દિ' – દિવસ વળી ગયો. આત્માની પૂરી પર્યાય આનંદ... આનંદ... આનંદ... ભૂતકાળ તો સંસારનો કાળ અનંતમે ભાગે, સંસારની દુઃખની પર્યાયનો કાળ અનંતમો ભાગ. આનંદની પર્યાયનો કાળ અનંતગુણો. સમજાણું કાંઈ ? આહા..! આમ જઈએ તો અસંખ્ય સમય મોક્ષમાર્ગ સાધ્યો છે. ભગવાનઆત્માએ અસંખ્ય સમયમાં સાધન કર્યું છે અને એના ફળમાં અનંતકાળ રહે તેવી અનંત મોક્ષ દશા પ્રગટ કરી છે. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :– ઊંચો ?

ઉત્તર :– ઊંચો, હા, ઊંચા માટે તો આ વાત કરાય છે. પહેલી તો વાત કરી

કે, સંસારની દશાનો કાળ એના કરતા મોક્ષનો અનંતગુણો (કાળ છે). એક વાત. બીજું, એ સ્વરૂપને સાધવાના કાળથી પેલો તો અનંતા... અનંતા... અનંતા... ગુણો. સમજાય છે કાંઈ ? એવો મહા નફાનો વેપાર છે. એ કીધું ને ? ધન્ય તે મનુષ્ય નરભવ પામીને આ કાર્ય કર્યા. આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ ચૈતન્યનું દર્શન, એનું જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ સાધવાને–સિદ્ધ થવાને અસંખ્ય સમય જ એને લાગે, અનંત કાળ ન લાગે. એ અસંખ્ય સમયમાં સાધ્યું. કેવળજ્ઞાન, મોક્ષદશા અનંતકાળ એમ ને એમ રહેશે.

પેલું આવ્યું હતું નહિ ? શું આવ્યું હતું ? 'નિયમસાર'. ધ્રુવમાં સ્થિર થતાં એમ ને એમ રહેશે. 'નિયમસાર'માં નથી ? મોઢા આગળ કાંઈક. એની ભાવના કરતા ... હેઠે આવ્યું હતું. શું હતું ? કારણના જેવું જ કાર્ય થાય છે. કારણના જેવું જ કાર્ય થાય છે. તેથી સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાનો અભ્યાસ જ–સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાનો અભ્યાસ જ ખરેખર અનંતકાળ સુધી સ્વરૂપમાં સ્થિર રહી જવાનો ઉપાય છે. સમજાણું કાંઈ ? સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાનો અભ્યાસ. ભગવાનઆત્મા જે દૃષ્ટિમાં આવ્યો હતો તેમાં સ્થિરતાનો અભ્યાસ ખરેખર અનંતકાળ સુધી સ્વરૂપમાં સ્થિર રહી, સ્થિર રહી જવાનો એ ઉપાય છે. એ એમાં લખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ?

(અહીંયાં કહે છે), 'અનંતકાળ સુધી રહેશે. જે જીવોએ પુરુષ પર્યાય પામીને,...' પુરુષ પર્યાય પામીને થાય છે ને ? '(નરભવ પાય) આ મુનિપદ વગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ...' પુરુષને જ એ મુનિપદ હોય છે અને પુરુષને જ કેવળજ્ઞાન ને સિદ્ધ દશા થાય છે. એ 'કાર્ય કર્યું, તે જીવ (ધન્ય) ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર છે;...' ધનિ, ધન્ય છે ને બે વાર ? એટલે બે વાર ધન, ધન્ય (કહ્યું). 'ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર છે;...' એને ક્યાં ધન્યવાદ જોઈએ છે હવે ? પણ પોતાના ભાવને... ઓ..હો..! આ દશા ! પૂર્ણ આનંદ દશા એ એમ ને એમ અનંતકાળ રહે. એ ધન્ય અવતાર બાપા ! ધન્ય સફળ કાર્ય. આત્માનું એક સફળ કાર્ય છે. 'અને તેવા જ જીવોએ અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવતું...' પંચ પરાવર્તન દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનું રખડવું, 'પાંચ પ્રકારના પરિવર્તનરૂપ સંસારમાં રખડવાનું છોડી દઈને ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે.' એવા જીવને ધન્ય કહેવામાં આવે છે એને ફરીને અવતાર હોતો નથી. વગેરે કહેશે... (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

❋

વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૭, રવિવાર
તા. ૧૩-૩-૧૯૬૬, શ્લોક–૧૩, ૧૪, ૧૫. પ્રવચન નંબર–૫૦

'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા'. છેલ્લી ગાથાઓ છે. ૧૩મી ગાથાનો ભાવાર્થ. સિદ્ધનું સ્વરૂપ. સિદ્ધ પરમાત્મા સંસારનો નાશ કરીને સિદ્ધ થયા એનું શું સ્વરૂપ છે (તે કહે છે). છેલ્લી ગાથાઓ છે ને ? દુઃખથી માંડ્યું હતું, પહેલી શરૂઆત (ત્યાંથી કરી હતી). મહા નરકાદિના દુઃખો અનંતવાર સહન કર્યા. પછી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર દુર્લભ છે, એની પ્રાપ્તિ બતાવી. એના ફળરૂપે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પામ્યા એને મોક્ષરૂપી દશા થાય એ દશાનું વર્ણન છે.

ભાવાર્થ :– 'સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં કેવળજ્ઞાન દ્વારા લોક અને અલોક (સમસ્ત પદાર્થો) પોતપોતાના ગુણ અને ત્રણે કાળના પર્યાયો સહિત એક સાથે, સ્વચ્છ અરીસાના દૃષ્ટાંતે...' એટલો દૃષ્ટાંત વધારે મળ્યો, વધારે નાખ્યો. સ્વચ્છ અરીસો હોય, અરીસો–દર્પણનો દાખલો આપ્યો છે ઘણા શાસ્ત્રમાં. 'અમૃતચંદ્રાચાર્યે' 'પુરુષાર્થ સિદ્ધિ ઉપાય' આદિ(માં) દર્પણનો દાખલો આપ્યો છે. દર્પણમાં જેમ આખી ચીજો ઝળકે છે એમ ભગવાનઆત્મા પોતાના જ્ઞાનની પૂર્ણ પર્યાયમાં લોકાલોક ઝળકે (છે) એટલે જણાય. જણાય જાય એવો એનો એક સમયનો પર્યાય છે.

'સ્વચ્છ અરીસાના દૃષ્ટાંતે સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટ, જણાય છે; (પણ જ્ઞાનમાં અરીસાની જેમ છાયા અને આકૃતિ પડતી નથી.)...' અરીસાનું દૃષ્ટાંત આચાર્યોએ ઘણે ઠેકાણે કેવળજ્ઞાનમાં ઉપમા આપ્યો છે, દર્પણ .. એમ કરીને. **'તેઓ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામ્યા છે...'** (સિદ્ધ ભગવાન) **'તથા તે દશા ત્યાં રહેલા અન્ય સિદ્ધ-મુક્ત જીવોની માફક અનંત અનંતકાળ* સુધી રહેશે;...'** પરમાત્મા હવે ત્યાંથી ફરવાના નથી. દુઃખી દેખીને અવતાર ધારણ કરે છે, ભક્તોને... નહિ ? ભક્તોને સહાય કરવા અવતાર ધારણ કરે, એવું છે નહિ. નીચે ખુલાસો કર્યો છે, જુઓ !

'*જેમ બીજને બાળી નાખવામાં આવે તો તે ઊગે જ નહિ, તેમ જેણે સંસારના

કારણોનો સર્વથા નાશ કર્યો તે ફરી અવતાર-જન્મ ધારણ કરે નહિ.' કાલે કહ્યું હતું. શ્રદ્ધાના ગુણનું એટલું જોર છે ! પરમાત્મા પૂર્ણાનંદનું જે પહેલું સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર્યું હતું એને ને એનું સમ્યગ્દર્શન ત્યાં રહે છે. એથી એ સંસારના રાગાદિરૂપ પરિણમન કરતા નથી અને સંસારને ઇચ્છા નથી. ત્રણકાળમાં સાદિ અનંત દશા એની એવી રહેશે. ફરીને અવતાર-જન્મ ધારણ કરે નહિ.

'અથવા...' ઘણી વાર દાખલો આપીએ છીએ. આમ માખણ, 'માખણમાંથી ઘી થયા પછી ફરીને ઘીનું માખણ થાય નહિ,...' માખણનું ઘી થાય. સંસારની અશુદ્ધ દશા એ માખણ, એનો નાશ થઈને અંતર સ્વરૂપની શ્રદ્ધા પૂર્ણ આદિ પ્રગટ થાય. પણ ઘી થયેલું પાછું માખણ થાય એમ બને નહિ. એમ પૂર્ણ આનંદનો સ્વભાવ પ્રગટ થાય, સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય તો પાછો પડે નહિ તો આ તો પૂર્ણ દશા થઈ. સમજાણું કાંઈ ? એ ઘીનું માખણ થાય નહિ. 'તેમ આત્માની સંપૂર્ણ પવિત્રતારૂપ અશરીરી મોક્ષદશા (પરમાત્મપદ) પ્રગટ કર્યા પછી તેમાં કદી અશુદ્ધતા આવતી નથી-સંસારમાં ફરી આવવું પડતું નથી.'

વળી અહીંયા કહે છે. 'અપરિમિત કાળ ચાલ્યા જાય છતાં પણ તેની અખંડ શાંતિ વગેરેમાં જરાપણ બાધા આવતી નથી.' શાંતિ જુની નથી થતી એમ કહે છે. શું (કહ્યું) ? આત્મામાં જે અનંત શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... વીતરાગતા પ્રગટી એને ગમે તેટલો કાળ લાગે તો એ જુની થઈને જિર્ણ થતી નથી. એ તો એવી ને એવી તાજે તાજી શાંતિ રહે છે. કહો, સમજાણું ? નવી નવી પ્રગટ થાય છે ને ? 'આ પુરુષપર્યાય પામીને...' નરભવ લીધો હતો ને ? 'જે જીવોએ આ શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કર્યું છે તે જીવો અત્યંત ધન્યવાદને (પ્રશંસાને) પાત્ર છે;...' પોતાની પ્રશંસા સિદ્ધ પદની પ્રાપ્તિને માટે અનુમોદન કરે છે. ધન્ય અવતાર ! જેણે સંસારનો અંશ કર્યો અને મોક્ષદશા પ્રાપ્ત કરી. 'તેઓએ અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા પાંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારના પરિભ્રમણનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ સુખ-મોક્ષસુખ-પ્રાપ્ત કર્યું છે.' લ્યો ! હવે ૧૪મી.

રત્નત્રયનું ફળ અને આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ

મુખ્યોપચાર દુ ભેદ યોં બડભાગિ રત્નત્રય ધરૈં;
અરુ ધરેંગે તે શિવ લહૈં, તિન સુયશ-જલ જગ-મલ હરૈં.
ઇમિ જાનિ, આલસ હાનિ, સાહસ ઠાનિ, યહ સિખ આદરૌ;
જબલૌં ન રોગ જરા ગહૈ, તબલૌં ઝટિતિનિજ હિત કરૌ. ૧૪.

અન્વયાર્થ :– (બડભાગિ) જે મહાપુરુષાર્થી જીવ (યોં) આ પ્રમાણે (મુખ્યોપચાર) નિશ્ચય અને વ્યવહાર (દુ ભેદ) એ બે પ્રકારના (રત્નત્રય) રત્નત્રયને (ધરૈં અરુ ધરેંગે) ધારણ કરે છે અને કરશે (તે) તે (શિવ) મોક્ષ (લહૈં) પામે છે તથા પામશે; અને (તિન) તે જીવના (સુયશ-જલ) સુકીર્તિરૂપી જલ (જગ-મલ) સંસારરૂપી મેલનો (હરૈં) નાશ કરે છે અને કરશે. (ઇમિ) એમ (જાનિ) જાણીને (આલસ) પ્રમાદ [સ્વરૂપમાં અસાવધાની] (હાનિ) છોડીને (સાહસ) હિંમત-પુરુષાર્થ (ઠાનિ) કરીને (યહ) આ (સિખ) શિખામણ-ઉપદેશ (આદરૌ) ગ્રહણ કરો કે (જબલૌં) જ્યાં સુધી (રોગ જરા) રોગ કે ઘડપણ (ન ગહૈ) ન આવે (તબલૌં) ત્યાં સુધીમાં (ઝટિતિ) શીઘ્ર (નિજ હિત) આત્માનું હિત (કરૌ) કરી લેવું જોઇએ.

ભાવાર્થ :– જે સત્પુરુષાર્થી જીવ સર્વજ્ઞ-વીતરાગ કથિત નિશ્ચય અને વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણીને, ઉપાદેય અને હેય તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજીને પોતાના શુદ્ધ ઉપાદાન-આશ્રિત નિશ્ચયરત્નત્રય (શુદ્ધાત્મ આશ્રિત વીતરાગભાવરૂપ મોક્ષમાર્ગ)ને ધારણ કરે છે, તથા કરશે તે જીવ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામે છે તથા પામશે. (ગુણસ્થાનના પ્રમાણમાં શુભ રાગ આવે છે તે વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણવું અને તેને ઉપાદેય ન માનવું તેનું નામ વ્યવહાર-રત્નત્રયનું ધારણ કરવું કહેવાય છે;) જે જીવો મોક્ષ પામ્યા અને પામશે તેનું સુકીર્તિરૂપી જળ કેવું છે ? -સિદ્ધ પરમાત્માઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને સ્વસન્મુખ થનાર જે ભવ્ય જીવો છે તેના સંસાર (મલિનભાવ) રૂપી મળને હરવાનું નિમિત્ત છે. આમ જાણીને પ્રમાદને છોડી, સાહસ એટલે પાછો ન ફરે એવો અખંડિત પુરુષાર્થ રાખી આ ઉપદેશ અંગીકાર કરો. જ્યાં સુધી રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેર્યું નથી તે પહેલાં (વર્તમાનમાં જ) શીઘ્ર આત્માનું હિત કરી લેવું જોઇએ.

'રત્નત્રયનું ફળ અને આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ'.

મુખ્યોપચાર દુ ભેદ યોં બડભાગિ રત્નત્રય ધરૈં;
અરુ ધરેંગે તે શિવ લહૈં, તિન સુયશ-જલ જગ-મલ હરૈં.
ઇમિ જાનિ, આલસ હાનિ, સાહસ ઠાનિ, યહ સિખ આદરૌ;
જબલૌં ન રોગ જરા ગહૈ, તબલૌં ઝટિતિ નિજ હિત કરૌ. ૧૪.

જુઓ ! છેલ્લે ઉપદેશ છે. એક તો પહેલું (કહ્યું કે) '(બડભાગી) જે મહાપુરુષાર્થી...' મોક્ષમાર્ગનો પુરુષાર્થ એ મહાપુરુષાર્થ છે. સંસારનો પુરુષાર્થ એ ઊલટો ને ઊંધો છે. ભગવાનઆત્મા, એનો સ્વસન્મુખનો પુરુષાર્થ મહાપુરુષાર્થ (છે). અનંતકાળે નહિ કરેલો. કેમકે પોતાના સ્વરૂપની રચનાનું જે વીર્ય – પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને રચે એવું એનું વીર્ય મહાપુરુષાર્થ છે ઇ. વિકારને અનાદિકાળથી રચે છે શાસ્ત્રકાર તો એને નપુંસકતા કહે છે. વિકારને રચે ને વિકારના દુઃખને ભોગવે એ કાંઈ આત્માનો ખરો પુરુષાર્થ નથી.

આ કહે છે કે, મહાપુરુષાર્થ – ચૈતન્ય સન્મુખ થવું. અનાદિકાળથી પરસન્મુખ છે એનાથી વિમુખ થઈને સ્વસન્મુખ થવું (એ) મહાન પુરુષાર્થ છે. સમજાણું ? ભાઈ ! કોણ કરે એ મહાપુરુષાર્થ ? આહા..! ભગવાન ! પુરુષાર્થ તો તારામાં છલોછલ ભર્યો છે. વીર્ય ગુણ તો તારામાં આમ છલોછલ ભર્યો પૂર્ણ છે. એ ઉપર નજર નાખતા મહા સમ્યક્ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ચારિત્ર પ્રગટ થાય એ મહાપુરુષાર્થથી થાય છે. એવા જીવ 'આ પ્રમાણે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે પ્રકારના રત્નત્રયને (ધરૈં) અને ધારણ કરે છે અને કરશે...' પુરુષાર્થી જીવ, જુઓ ! નિશ્ચય રત્નત્રય પણ પુરુષાર્થી, વ્યવહાર રત્નત્રય પણ એ જ આત્મ વિકલ્પ વ્યવહાર પુરુષાર્થ છે. પુરુષાર્થથી આત્મા નિશ્ચય અને વ્યવહારને મોક્ષમાર્ગને ધારણ કરે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :– બડભાગી....

ઉત્તર :– એ પુરુષાર્થ છે. બડભાગિનો અર્થ એ ભાગ્યવાન એટલે પુરુષાર્થવાન એમ. ભાગ્ય એટલે જડનું અહીં શું કામ છે ? સિદ્ધને મહાભાગ્યવાન કહ્યા છે, ભાગ્યવાન ! સિદ્ધના એકસો આઠ નામમાં ભાગ્યવાન કહ્યા છે. સિદ્ધના ૧૦૮ નામ

છે ને ? સાંભળ્યા છે ? વાંચ્યાં છે ? હજી પહેલા-વહેલા આવ્યો છો ને ? એક હજાર આઠ નામ.

મુમુક્ષુ :- બનારસીદાસે.

ઉત્તર :- હા 'બનારસીદાસે' કરેલા છે, બીજા ઘણાએ કરેલા છે. 'આદિ પુરાણ'માં કરેલા છે. 'જિનસેનસ્વામી'એ કરેલા છે. બડભાગી મહાભાગ્ય, મહાભાગ્ય, એ જ મહાભાગ્યવાન સિદ્ધ પરમાત્મા. આ પુરુષાર્થ તો મોક્ષમાર્ગનો પુરુષાર્થ છે. સમજાણું કાંઈ ?

'નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે પ્રકારના રત્નત્રયને ધારણ કરે છે...' જુઓ ! પહેલો શબ્દ મુખ્ય છે, બીજો શબ્દ ઉપચાર છે. સમજાણું કાંઈ ? શરૂઆતમાં પણ નિશ્ચય ને વ્યવહાર એમ લીધું. નિશ્ચય ને પછી વ્યવહાર. એનો હેતુ અને કારણ લીધું. અહીં પણ મુખ્ય ને ઉપચાર બે કહ્યું. નિશ્ચય સ્વરૂપ આત્માનો અનુભવ, આત્માની દૃષ્ટિ, આત્માનું જ્ઞાન ને આત્માની રમણતા – એ નિશ્ચય રત્નત્રય છે. એને ધરેંગે (અર્થાત્) ધારણ કરશે, એમ કહે છે. ધારણ કરશે. એની મેળાએ નહિ, પુરુષાર્થથી ધારણ કરશે. સમજાણું કાંઈ ? વ્યવહાર રત્નત્રય પણ એ જાતનો શુભરાગ છે ને ? નિમિત્તરૂપે આવે છે એને વ્યવહારે ધારણ કરે છે એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

'તે મોક્ષ પામે છે...' મોક્ષના બે માર્ગ થયા ને ? એક ઉપચાર ને અણઉપચાર. તો બેયથી મોક્ષ પામે છે એમ કહેવામાં આવે છે. તે 'ધારણ કરે છે અને કરશે (ભવિષ્યમાં) તે મોક્ષ પામે છે તથા પામશે;...' પામે છે અને ભવિષ્યમાં પામશે. ભગવાનઆત્મા... એના સ્વભાવના અંતરમાં માહાત્મ્ય કરીને, અંતરમાં ઘોલન કરીને દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતામાં રમશે ઇ અલ્પકાળમાં મોક્ષને પામ્યા અને પામશે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? 'મોક્ષ પામે છે તથા પામશે; અને તે જીવના...' એ સિદ્ધ થયેલા આત્માના આહા..! '(સુયશ-જલ) સુકીર્તિરૂપી જલ (જગ-મલ) સંસારરૂપી મેલનો નાશ કરે છે અને કરશે.' એ સિદ્ધ ભગવાનને લક્ષમાં લઈને જે પરમાત્મા આવા થયા એની સુકીર્તિ જગ જલ - જાગે જગતમાં. આવા પરમાત્મા સિદ્ધો ઓ..હો...! એને જે લક્ષમાં લેશે એને એ સિદ્ધ ભગવાન એના મળના નાશ કરવામાં નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

'પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ' આવે છે કે નહિ ? 'પ્રસિદ્ધ સુસિદ્ધ વિશુદ્ધ' પ્રસિદ્ધ છે એ તો એમ કહે છે. સિદ્ધ ભગવાન તો જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ભાઈ ! આવે છે કે નહિ ? ભક્તિમાં આવે છે. પ્રસિદ્ધ છે ને કહે છે. સિદ્ધ તો પ્રસિદ્ધ છે ને ! આ પૂર્ણાનંદને પ્રાપ્ત એ તો સિદ્ધ અનાદિથી પ્રસિદ્ધ છે. એ પ્રસિદ્ધ, એના સુકીર્તિરૂપી જળથી, એની પ્રસિદ્ધિથી... સમજાય છે કાંઈ ? સંસારરૂપી મેલનો નાશ કરે છે. એની પ્રસિદ્ધિ સંસારરૂપી મેલનો નાશ કરે છે. એ સંસાર ગયો. આવા સિદ્ધ ભગવાન પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ સુસિદ્ધ, એની કીર્તિ એટલે એના ગુણગાન જે આ રીતે છે અથવા એની પવિત્રતા છે એ જ એની સુકીર્તિ છે. એને જે અંતરમાં સમજશે એને નિમિત્ત કરીને તેના જગરૂપી સંસારના મેલને તે હરનારા છે. સિદ્ધ ભગવાન મેલને હરનારા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? 'લોગસ્સ'માં આવે છે કે નહિ ? 'સમાહિવરમુત્તમં આરુગ્ગબોહિલાભં' શીખ્યા હતા તમે ? ભાઈ ! 'લોગસ્સ' શીખ્યા નહિ હોય. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

'એમ જાણીને પ્રમાદ (સ્વરૂપમાં અસાવધાની) (હાનિ)...' એ આળસની હાનિ કરીને, દેખો ! આળસને છોડીને. અહીંયાં પુરુષાર્થથી વાત છે. કર્મને નથી કહેતા કે હે ભાઈ સાહેબ ! કર્મ છૂટ, એને ધર્મનો લાભ કરવો છે. આળસ હાનિ, પાઠ છે ને ? 'એમ જાણી આળસ હાનિ સાહસ ઠાનિ, યહ સિખ આદરો' અસ્તિ-નાસ્તિ કરી. એમ જાણીને આળસ (અર્થાત્) આ સંસારના જેટલા પુરુષાર્થ તે આળસ છે, પ્રમાદ છે. જેટલા મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાનના પુરુષાર્થ (છે) તે બધો આળસ છે, એ આળસ છોડી, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :– પડ્યો રહે એ આળસુ નહિ ?

ઉત્તર :– પડ્યો રહે એ બધાં આળસુ જ છે, આત્માના પુરુષાર્થ નથી કરતાં એ બધા આળસુના–પ્રમાદના ગોર છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? ઇ કહે છે, જુઓ !

આળસ છોડી પછી હાનિ (એટલે) છોડી કીધું ને 'સાહસ ઠાનિ' 'હિંમત-પુરુષાર્થ કરીને...' હિંમત-પુરુષાર્થ કરીને. ઓ..હો..! હું તો અલ્પકાળે આત્માની પ્રાપ્તિ કરનાર, મુક્તિ કરનાર આત્મા છું. હું તો મોક્ષનો જ પાત્ર છું. 'એમ સાહસ પુરુષાર્થ કરીને આ શિખામણ-ઉપદેશ ગ્રહણ કરો...' આળસ છોડી, પુરુષાર્થ કરી આ શિખામણ જે કીધી એને ગ્રહણ કરો, સમજો, કહે છે. આ..હા..! જુઓ ! શું કહે છે ? 'જબલૌં

ન રોગ જરા ગહૈ, તબલૌં ઝટિતિ નિજ હિત કરૌ.' એ શાસ્ત્રમાં પણ એવા વાક્યો આવે છે. જ્યાં સુધી રોગ અને ઘડપણ ન આવે, પછી રોગ ને ઘડપણ આવશે પછી રાડ્યું પાડીશ કહે છે. ભાઈ !

'જ્યાં સુધી રોગ કે ઘડપણ ન આવે...' શરીરમાં રોગ આવે પછી એં..એં... (કરીને) રાડ્યું પાડે છે. એમ કહે છે ને ? અને 'ઘડપણ ન આવે...' ઘડપણ જાય જ્યાં ૮૫ ને ૮૦ ને આહા..હા..! લાળું પડે ને આ થાય, બેસાય નહિ. સાંભળો ! ભાઈ ! ક્યાં અમને બેસવાના ઠેકાણા નથી. એવા જ્યાં સુધી જરા ને રોગ, જરા એટલે ઘડપણ, ન આવે. 'ત્યાં સુધીમાં (ઝટિતિ) શીઘ્ર (નિજ હિત) એ આત્માનું હિત (કરૌ) કરી લેવું જોઈએ.' ઊંધા ભાવ તો અનંતકાળથી કરે છે ઇ પછી કહેશે. કહો 'ઝટિતિ' શાસ્ત્રમાં આવે છે હોં ! 'કુંદકુંદાચાર્ય' પણ કહે છે, ભાઈ ! નબળા પુરુષાર્થવાળાને... બાકી તો ઘડપણ હોય કે નારકીનો અવતાર હોય ત્યાં પણ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પામી શકે છે. પણ અહીંયાં તો સાધારણ પુરુષાર્થ નબળાવાળાને એ રીતે કહે છે, ભાઈ ! ઘડપણ ને જરા ન આવે ત્યાં સુધી સાવધાન કરી લે, પછી નહિ કરાય પછી રાડ્યું પાડીશ, અરે..! ટાળા ગયા, અરે..! ટાણે (કામ) કર્યા નહિ ને હવે ઘેરાય ગયા. ભાઈ ! એમ રાડ્યું પાડીશ. માટે ઝટ કરી લે એમ (કહે છે).

શીઘ્ર આત્માનું હિત કરો. ભાઈ સાહેબ ! શીઘ્ર હિત કરો પણ કર્મ નડે છે એમાં અમારે શું કરવું ? શીઘ્ર હિત કરો, શી રીતે કરવું ? દર્શનમોહ નડતો હોય, ચારિત્રમોહ નડતો હોય. પણ એ નડતું નથી, સાંભળને ! ઊંધા પુરુષાર્થે તું દબાઈ ગયો છો અને સવળા પુરુષાર્થે આત્માથી સ્વાધીનદશા પ્રગટ કરી શકે છે. તારા હાથની વાત છે એમ કહે છે જુઓને આમાં. આ 'દૌલતરામજી' આમ કહે છે. કર્મનું (એમ નથી કહ્યું કે), ભાઈ ! તને કર્મ ખસશે માટે હવે પુરુષાર્થ કરજે ! સમજાણું કાંઈ ?

આત્માનું હિત કરવું જોઈએ. હિત કરવું જોઈએ. ભગવાનઆત્મા ! ઓ..હો..! ઉગારી લેવો જોઈએ. ચોરાશીના અવતારમાં રખડતો એને ઉગારી લેવો જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? આમાં તો એમય ન કહ્યું કે, આ સંસારનું ભણવું જોઈએ, એ ન કહ્યું. આ કરવું, કહે છે.

ભાવાર્થ :– 'જે સત્‌પુરુષાર્થી જીવ...' (સાચા પુરુષાર્થી) 'જીવ સર્વજ્ઞ-વીતરાગ

કથિત નિશ્ચય અને વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણીને, ઉપાદેય અને હેય તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજીને...' યથાર્થપણે નિશ્ચય રત્નત્રય તે ઉપાદેય છે (અને) વ્યવહાર રત્નત્રય વચ્ચે શુભરાગ આવે છે પણ ખરેખર તો એ હેય છે. આવે છે એને વ્યવહારે ધારણ કરે છે એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું ? 'પોતાના શુદ્ધ ઉપાદાન-આશ્રિત...' એ તો અહીં આપણે ખુલાસો કર્યો છે. 'નિશ્ચયરત્નત્રય (શુદ્ધાત્મ આશ્રિત વીતરાગભાવરૂપ મોક્ષમાર્ગ)ને ધારણ કરે છે,...' ખરેખર સ્વરૂપને આશ્રયે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ ધારણ કરે અને જરી વ્યવહાર માર્ગ રહે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા આદિનો રાગ (આવે છે) એને વ્યવહારે ધારણ કરે એમ કહેવામાં આવે. એ નિમિત્તરૂપે છે ને વ્યવહારરત્નત્રય ? સમજાણું ?

'ધારણ કરે છે, તથા કરશે તે જીવ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ,...' પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ 'મોક્ષદશાને પામે છે તથા પામશે. (ગુણસ્થાનના પ્રમાણમાં શુભ રાગ આવે છે...' ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે શુભરાગ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિનો, શ્રદ્ધાનો, ભણતરનો એવો ભાવ આવે. 'તે વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણવું અને તેને ઉપાદેય...' ખરેખર એને આદરણીય માનવો નહિ. 'ન માનવું તેનું નામ વ્યવહારરત્નત્રયનું ધારણ કરવું કહેવાય છે;)...' આવે તેને આદરણીય ન માનવું પણ એને છે એમ જાણવું એનું નામ ધારણ કર્યું કહેવામાં આવે છે. 'જે જીવો મોક્ષ પામ્યા અને પામશે તેનું સુકીર્તિરૂપ જળ કેવું છે ?' જુઓ ! એની કીર્તિ. આ સંસારની કીર્તિ શું ધૂળ કહે છે એમ કહે છે. આણે પાંચ લાખ પેદા કર્યા ને પચ્ચીસ લાખ પેદા કર્યા ને ઓહો ! નામ રાખ્યું બાપુ એના બાપનું. પોતાનું નામ રાખ્યું, બાપનું નહિ. અહીં તો કહે છે સિદ્ધ ભગવાન આહા..હા..! જેની સુકીર્તિ એવું જળ એવું પ્રસિદ્ધ છે કે,

'સિદ્ધ પરમાત્માઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને સ્વસન્મુખ થનાર જે ભવ્ય જીવો છે તેના સંસાર (મલિનભાવ)રૂપી મળને હરવાનું...' પરમાત્માની સુકીર્તિરૂપી જળ 'નિમિત્ત છે.' એ ભગવાન સિદ્ધની સુકીર્તિ વ્યાપી છે. સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ છે ને ! નથી ભાળતો ? આવ્યું હતું. એ 'ધર્મદાસ ક્ષુલ્લક'માં આવે છે. 'ધર્મદાસ ક્ષુલ્લક' ગયા હતા ને ? ભટ્ટારક પાસે. (એને કહે છે), ભાળતો નથી ? સિદ્ધ છે ને ? સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ છે ને ? આ શું કહે છે ? સમજાણું ? સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ છે ને ! નથી જોતો ? કાનમાં

કીડા પડ્યા હતા. ધૂન લાગી ગઈ કે આ શું કહે છે આ ? એમ કરતા સિદ્ધ સ્વરૂપમાં... પોતાના સિદ્ધ સ્વરૂપમાં દૃષ્ટિ લાગી ગઈ. સમજાણું કાંઈ ? આવે છે ને ? ભાઈ ! એવી કીર્તિ સુસિદ્ધ ભગવાનની કહે છે કે જગતના પ્રાણીના અજ્ઞાનરૂપી મળને હરવામાં કારણ છે, નિમિત્ત હોં !

'આમ જાણીને પ્રમાદને છોડી, સાહસ એટલે પાછો ન ફરે એવો અખંડિત પુરુષાર્થ રાખી...' 'સાહસ ઠાનિ' છે ને ? પુરુષાર્થ પ્રગટ કર, પુરુષાર્થ. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પરમાત્મા પોતે બિરાજે છે. એમાં નજર નાખીને એવો ઠર કે, ફરીને પાછું ફરવું પડે નહિ. એમ કહે છે. '(સાહસ ઠાનિ) અખંડિત પુરુષાર્થ રાખી આ ઉપદેશ અંગીકાર કરો.' એ પુરુષાર્થ રાખી આ ઉપદેશ અંગીકાર કરો. 'જ્યાં સુધી રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેર્યું નથી...' હિન પુરુષાર્થીને જરી (કહે છે). બાકી ઘડપણ ને રોગમાં પણ કેવળજ્ઞાન પામે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! સાતમી નરકની પીડા, રવરવ નરક હટ ભૂલી જાય રોગ ને બધું. સોળ રોગ જેને સમયમાં. ઉપયોગ ને અંદરથી ફટ.. ખેંચે છે. ખેંચીને અંદરમાં લઈ જાય અને અનુભવ કરી લે, આત્માના આનંદનો સ્વાદ લઈ લે છે.એ સાતમી નરકના નારકી ! સમજાણું કાંઈ ? માટે રોગ ને વૃદ્ધાવસ્થામાં આત્માનું કાર્ય ન થઈ શકે એમ નથી

અહીં તો ફક્ત પહેલો ઝટ પુરુષાર્થ કરી લે. વૃદ્ધાવસ્થા ને રોગ આવ્યા પહેલા એટલી જરૂરિયાત બતાવવા વાત કરે છે. ભાઈ ! અહીંની વૃદ્ધાવસ્થા ને રોગ કરતાં અનંતગણુ દુઃખ નારકીમાં છે. પહેલી (નરકથી) અનંતગણુ સાતમીમાં છે. ત્યાં પણ એકદમ અંદરમાં (વળી જાય છે). અહો ! અરે..! આ તો આનંદકંદ સચ્ચિદાનંદ નિર્મળાનંદ પ્રભુ જ હું છું, હું જ પરમાત્મા છું. એવું ભાન સાતમી નરકના પ્રતિકૂળ સ્થાનમાં પણ કરે છે. 'રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેર્યું નથી તે પહેલાં (વર્તમાનમાં જ) શીઘ્ર આત્માનું હિત કરી લેવું જોઈએ.' ભવિષ્યમાં કરશું (એ) છોડી દેજે, વર્તમાન કરી લે. સમજાણું કાંઈ ?

છેલ્લી ભલામણ

યહ રાગ-આગ દહૈ સદા, તાતૈં સમામૃત સેઇયે;
ચિર ભજે વિષય-કષાય અબ તો, ત્યાગ નિજપદ બેઇયે.
કહા રચ્યો પર પદમેં, ન તેરો પદ યહૈ, ક્યોં દુખ સહૈ;
અબ 'દૌલ' હોઉ સુખી સ્વપદ રચિ, દાવ મત ચૂકૌ યહૈ. ૧૫.

અન્વયાર્થ :– (યહ) આ (રાગ-આગ) રાગરૂપી અગ્નિ (સદા) અનાદિ કાળથી હમેશાં (દહૈ) જીવને બાળી રહ્યો છે (તાતં) તેથી (સમામૃત) સમતારૂપ અમૃતનું (સેઇયે) સેવન કરવું જોઇએ. (વિષય-કષાય) વિષય-કષાયનું (ચિર ભજે) અનાદિ કાળથી સેવન કર્યું છે, (અબ તો) હવે તો (ત્યાગ) તેનો ત્યાગ કરીને (નિજપદ) આત્મસ્વરૂપને (બેઇયે) ઓળખવું જોઇએ-પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ; (પર પદમેં) પર પદાર્થોમાં-પરભાવોમાં (કહા) કેમ (રચ્યો) રાચી રહ્યો છે ? (યહૈ) તે (પદ) પદ (તેરો) તારું (ન) નથી, તું (દુખ) દુઃખ (ક્યોં) કેમ (સહૈ) સહન કરે છે ? ('દૌલ') દૌલતરામ ! (અબ) હવે (સ્વપદ) તારું આત્મપદ-સિદ્ધપદ તેમાં (રચિ) લાગીને (સુખી) સુખી (હોઉ) થાઓ ! (યહૈ) આ (દાવ) અવસર (મત ચૂકૌ) ગુમાવો નહિ.

ભાવાર્થ :– આ રાગ (મોહ, અજ્ઞાન) રૂપ અગ્નિ અનાદિકાળથી હંમેશાં સંસારી જીવને બાળી રહ્યો - દુઃખી કરી રહ્યો છે, તેથી જીવોએ નિશ્ચયરત્નત્રયમય સમતારૂપ અમૃતનું પાન કરવું જોઇએ, જેથી રાગ-દ્વેષ-મોહ (અજ્ઞાન)નો નાશ થાય. વિષય-કષાયોનું સેવન તું ઘણા કાળથી કરી રહ્યો છે, હવે તેનો ત્યાગ કરી આત્મપદ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ. તું દુઃખ શા માટે સહન કરે છે ? તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અનંત-દર્શન-જ્ઞાન-સુખ અને અનંતવીર્ય છે, તેમાં લીન થવું જોઇએ. તેમ કરવાથી જ સાચું સુખ-મોક્ષ મળી શકે છે. તેથી હે દૌલતરામ ! હે જીવ ! હવે આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કર ! ઓળખાણ કર! આ ઉત્તમ અવસર વારંવાર મળતો નથી, તેથી આ અવસર ગુમાવ નહિ. સંસારના મોહનો ત્યાગ કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય કર !

અહીં વિશેષ એમ સમજવું કે :– જીવ અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વરૂપ અગ્નિ અને

રાગ-દ્વેષરૂપ પોતાના અપરાધથી જ દુઃખી થઇ રહ્યો છે, માટે પોતાના સુલટા પુરુષાર્થથી જ સુખી થઇ શકે છે. આવો નિયમ હોવાથી જડકર્મના ઉદયથી કે કોઇ પરના કારણે દુઃખી થઇ રહ્યો છે અથવા પરવડે જીવને લાભ-નુકશાન થાય છે એમ માનવું તે બરાબર નથી.

'છેલ્લી ભલામણ'

યહ રાગ-આગ દહૈ સદા, તાતૈં સમામૃત સેઇયે;
ચિર ભજે વિષય-કષાય અબ તો, ત્યાગ નિજપદ બેઇયે.
કહા રચ્યો પર પદમેં, ન તેરો પદ યહૈ, ક્યોં દુખ સહૈ;
અબ 'દૌલ' હોઉ સુખી સ્વપદ રચિ, દાવ મત ચૂકૌ યહૈ. ૧૫.

આહા..! 'યહ રાગ-આગ દહૈ...' રાગ શબ્દે મોહ. રાગ તો સાધારણ શબ્દ વાપર્યો છે. રાગ શબ્દે મોહ. પરમાં પ્રિતિ અને પરમાં અસ્થિરતા એ રાગ. હે આત્મા ! એ રાગ-આગ અગ્નિ છે એ તો. આહા..હા..! ભગવાનઆત્મા શીતળાનંદ પ્રભુ ! શીતળનાથ ! એને છોડી ને આ મિથ્યામોહ રાગ અગ્નિ સળગે છે. બરાબર હશે ? ભાઈ ! આ રળવામાં ને ભોગમાં ને આબરુમાં ને કીર્તિ સાંભળવામાં ને... આગ સળગે છે, અહીં તો કહે છે. જુઓને !

'યહ રાગ-આગ દહૈ સદા,...' ચોવીસ કલાક તને રાગ સળગે છે, બાપા ! ભાઈ ! ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ નિર્મળાનંદ પ્રભુ ! શીતળનાથ શીતળ... શીતળ... શીતળ... શીતળ... ઉપશરસ જેના સ્વભાવમાં વરસે, એવો ભગવાન એને છોડી કોઈ પણ વિકલ્પ ઉઠાવવો ભ્રમણાનો, અસ્થિરતાનો, વિષયનો, આબરુનો, કીર્તિનો, આગ સળગે છે, કહે છે. બરાબર હશે ? આહા..હા..! કેમ હશે ? ભાઈ ! આ આમાં કાંઈ માણસ દુઃખી તો લાગતા નથી. આત્માની શીતળ છાયા, કલ્પવૃક્ષમાન શીતળ પ્રભુ, એને છોડીને જેટલા વિકલ્પો ભ્રમણાના કે રાગ-દ્વેષના કરે એ બધી અગ્નિ સળગે છે. ભાઈ ! ભાઈ નથી આવ્યા ? ઠીક. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં આગ સળગે છે (અને) અહીં (આત્મામાં) શીતળતાના ઢગલા પડ્યા છે, એમ કહે છે. આહા..હા..! એકાંત.. નહોતું આવ્યું ? 'શીતળ શીલા એકાંતની, જ્યાં

ઇન્દ્રો વિશ્રામ લહૈ.' સમવસરણમાં કાલે સ્તુતિમાં આવ્યું હતું. શશીકાંત, શીતળ શશીકાંત શીલા. ઇન્દ્રો આવીને વિશ્રામ લે છે. ભગવાનના દર્શન કરવા. અહીં વિશ્રામ કરીએ. એમ આ શશીકાંત શીતળ આત્મા શાંત... શાંત... શાંત.. એક વિકલ્પનું ડોકિયું ઉઠે એ બધો દુઃખ ને રાગ અગ્નિ છે. સમજાણું કાંઈ ?

અહીં તો શું કહ્યું ? અનાદિકાળથી શુભાશુભ ભાવ બધાં રાગની દાહ છે, એમ કહે છે. ચોવીસે કલાક ! અનંતવાર દિગંબર મુનિ થયો તો પણ રાગ-દાહ સળગે છે. બરાબર છે ? પણ આ શું કહેવાય છે આ ? કે, 'રાગ-આગ દહૈ સદા, તાતૈં સમામૃત સેઈયે;' એ શુભ ને અશુભ રાગ એ બધો મિથ્યાભ્રમ એ બધી આગ છે. અનંતકાળમાં નવમી ગ્રૈવેયક અનંતવાર ગયો ત્યાં પણ આગમાં સળગતો હતો, એમ કહે છે. આહા..!

મુમુક્ષુ :– સંસાર અટકે.

ઉત્તર :– સંસાર અટકે તો શું કામ છે એને હવે ? હોળી ઓલવવી છે કે રાખવી છે એને ? સમજાણું કાંઈ ? હોળી કહે ને ? હોળી – હુતાસણી.

અહીં તો કહે છે કે, અહો ! ભગવાનઆત્મા જેટલા પ્રમાણમાં તેં પરમાં સુખ છે એવી બુદ્ધિ, પરને લઈને દુઃખ છે એવી બુદ્ધિ, ઇષ્ટ-અનિષ્ટની બુદ્ધિઓ, એ બધો રાગ અગ્નિ છે, અગ્નિ. આત્માની શાંતિને બાળે છે. એમાં બળી રહ્યો છું, જલી રહ્યો છું ચોવીસ કલાક, એમ કહે છે. એમ હશે ? ભાઈ ! આ પૈસાવાળા એમ હશે ? કે ગરીબ જ હશે ? ચારે ગતિમાં ગરીબ ને તવંગર, રાંક ને રાજા, નારકી ને દેવ, બધાં ચોવીસે કલાક આત્મદૃષ્ટિ ને આત્માના જ્ઞાન વિના આગથી સળગી રહ્યા છે. ભાઈ ! ચોવીસ કલાક કીધું ને ? અશુભભાવથી સળગે છે એમ નથી કીધું. રાગ એટલે મોહ. મોહના તો જે પ્રકાર મિથ્યાત્વ લ્યો, શુભાશુભ ભાવ લ્યો, બધો મોહ (આવી ગયો).

'યહ રાગ-આગ દહૈ સદા, તાતૈં સમામૃત સેઈયે;' તે રાગ 'જીવને બાળી રહ્યો છે રાગ તેથી સમામૃત (સમતારૂપ) અમૃતનું સેવન કરવું જોઈએ.' સમતા શબ્દે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર. સમજાય છે કાંઈ ? સમતા એટલે વીતરાગતા ને વીતરાગતા એટલે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર સમજાણું કાંઈ ? મિથ્યાદર્શન,

મિથ્યાજ્ઞાન ને મિથ્યા રાગ-દ્વેષ તે અગ્નિ (છે). માટે તેને ટાળવા 'સમામૃત સેઈયે;' સમ પ્રભુ ભગવાન, સમામૃત સ્વરૂપ પોતાનું છે એની અંતર પર્યાયમાં ભગવાનને સેવવો કે, જેથી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પ્રગટ થાય. કહો, સમજાણું આમાં ? સમતારૂપી અમૃતનું સેવન – સંતોષ (કરવો જોઈએ). સંતોષની વ્યાખ્યા – પુણ્ય-પાપભાવ બંધનું કારણ છે, શરીર આદિ પર (છે), આત્મા જ્ઞાતાદૃષ્ટા સ્વ (છે) એવી અંતર દૃષ્ટિ ને જ્ઞાન કરવું એનું નામ સંતોષ ને સમતા કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? સમામૃત કીધું પાછું, જોયું ? સમતારૂપી અમૃત. પેલું આગ. પેલું આગ, ત્યારે આ અમૃત.

'સેવન કરવું જોઈએ. વિષય-કષાયનું...' અરે...! ભાઈ ! કહે છે, વિષય કષાય તો જે છે એનું અનાદિકાળથી સેવન કર્યું છે. વિષય કષાય - તે પર તરફના ભાવો-તેં અનાદિથી સેવ્યા. સ્વ વિષય છોડીને, પર વિષય તરફના ભાવ અનાદિથી કર્યા છે. સ્વર્ગમાં હો, નરકમાં હો બધે ઠેકાણે તે એ પરભાવ કર્યા છે. એ 'વિષય કષાય (ચિર ભજે) અનાદિકાળથી સેવન કર્યું છે,' ભજન કરે છે, ભાઈ ! બરાબર છે ? અનાદિકાળથી વિકારનું સેવન કરે છે. આગને સળગે એને સેવન કરે છે, કહે છે.

મુમુક્ષુ :– પ્રેમ કેમ તોડવો ?

ઉત્તર :– પ્રેમ તોડવો પોતાના હાથમાં અધિકાર (છે). આમ પ્રેમ છે ને આમ પ્રેમ કરવો. શું હશે એમાં ? ફેર કેટલો હશે ? અનાદિકાળથી તે વિષય કષાયને ભજી રહ્યો છો. એક જ વિષય કષાય અનાદિથી સેવ્યા છે, એમ કહે છે.

'હવે તો તેનો ત્યાગ...' કર. હવે તો છોડ, હવે તો છોડ, બહુ સેવ્યા. આહા..! નિજપદ છે ને ? 'અબ તો ત્યાગ અને નિજપદ બેઇયે, નિજપદ બેઇયે.' અનુભવીએ. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ અનાકૂળ સ્વરૂપ, શીતળ શાંત જ્ઞાનાનંદ જળથી ભરેલું અમૃત સ્વરૂપ, એનો અનુભવ કર ને ! જેમાં શાંતિ છે, જેમાં સંતોષ છે, જેમાં તૃપ્તિ છે, જેમાં કૃત્યકૃત્યપણું છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આ એવું સેવન કરો, કહે છે. ઊલટું સેવન કરે છે, સુલટું કરે. એમાં કાંઈ એમ નથી કહ્યું કે, કર્મ તને બાળે છે. એમ કહ્યું છે આમાં ક્યાંય ? જુઓ ! કહ્યું છે આમાં ?

મુમુક્ષુ :– બીજા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

ઉત્તર :– બીજા શાસ્ત્રમાં તો નિમિત્તથી કથન હોય. આ 'રાગ-આગ દહૈ સદા...' એમ કીધું છે. ભાઈ ! તારો વિકાર તને બાળે છે. કર્મ તને બાળે છે ને દુઃખ આપે છે ને એમાં (નો) એક શબ્દય છે પડ્યો છે એમાં ? આ 'દૌલતરામજી' કૃત 'છ ઢાળા' છે. ચાલતી ઢાળા. આ હજારો માણસને કંઠસ્થ હશે કેટલાકને. સમજાણું કાંઈ ?

એક જ વાત–વિકારનું સેવન ઊંધા પુરુષાર્થથી કરે છો, સુલટા પુરુષાર્થથી અમૃતનું સેવન કર. બસ ! એક જ વાત કરી. એમાં ક્યાંય કર્મને યાદ કર્યા નથી. કર્મ તને આમ મોળા પડે ને થાય ને આમ થાય ને. ભાઈ ! બહાના કર્યા મફતનો ઢોંગી (છે). દોષ કરે ને નાખે કો'કને માથે, કર્મ અમને આમ કરે છે. સમજાણું ? 'રાગ આગ દહૈ' કર્મ તને બાળે છે, કર્મ તને સળગાવે છે ને દુઃખી કરે એમ કહ્યું નથી એમાં.

નિજપદને 'ઓળખવું જોઈએ–પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ...' 'નિજપદ બેઇયે' એ નિજપદને અંદર વાળ, અંદર ઉગાડ. પેલો વિકારનો ઉગાવો અનાદિથી બહુ કર્યો. ભગવાનઆત્મા શાંત અનંત ગુણની શાંતિ, સંતોષથી ભરેલો (છે). આ તૃષ્ણા... તૃષ્ણા... તૃષ્ણા... પૈસાની તૃષ્ણા, ધૂળની તૃષ્ણા, આબરુની તૃષ્ણા, મોટપની તૃષ્ણા (એમાં) સળગી રહ્યો છે. શાંત શાંત જળ તારું પ્રભુ ! નિજપદમાં આવી જા અને એમાં ઠર, એને પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. આહા...!

'કહા રચ્યો પર પદમેં, ન તેરો...' ભાષા જુઓ ! 'કહા રચ્યો પર પદમેં, ન તેરો પદ યહૈ, ક્યોં દુઃખ સહૈ;, પદ યહૈ, ક્યોં દુઃખ સહૈ;...' કહો, આમાં સમજાય છે કે નહિ ? 'પર પદ... કહાં રચ્યો પર પદમેં ન તેરો...' અરે...! ભગવાન ! 'પર પદાર્થોમાં-પરભવોમાં કેમ રાચી રહ્યો છે ?' ભાઈ ! પર વિકારીપદ રાગ-દ્વેષ, અજ્ઞાન, વિષય, ભોગ, વાસના, ભ્રમણા એ પરપદમાં ભગવાન શું રાચી રહ્યો ? 'પર પદ કહા રચ્યો પર પદમેં, ન તેરો પદ યહૈ,...' એ આ પદ તારું (છે). પેલામાં આવે છે ને ? ભાઈ ! એ 'अपदं पदम्' એવી શૈલી બધી એણે આ શાસ્ત્રની જ કરી છે. 'સમયસાર' અરે...! આ અપદ છે, અપદ છે, હોં ! આવે છે ને ? ભાઈ ! એ તારું પદ અહીં છે, અહીં છે. બે વાર (લીધું છે). શૈલી બધી (એવી જ લીધી છે).

આ પૂર્વના પંડિતો ઘરનું કાંઈ નહિ. આચાર્યના શાસ્ત્રોની ભાષા પણ એ રાખીને વાત કરે છે. આહા..હા..!

ભાઈ ! એ વિકારી પદ તારું નહિ, ભાઈ ! અપદ છે ને, પ્રભુ ! આહા..! એ વિકારી પદ, વિકાર એ પરમાં સુખ બુદ્ધિ, પરમાં દુઃખબુદ્ધિ, ઇષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ, રાગ-દ્વેષ ભાઈ ! પરપદ તો દુઃખ છે ને ! અપદ છે ને ! આ નિજપદ તો અહીં છે ને ! જુઓ ! એમ કીધું ને ? 'પદ યહૈ' અહીં છે, ન્યાં એમ કહ્યું છે ને ? ભાઈ ! અહીં છે, અહીં છે. 'નિર્જરા અધિકાર' આહા..હા..! ભાઈ ! તું અહીં છો ને અંદર. તારું પદ આનંદ ને જ્ઞાન, અંદર તું છો ને ! આ બહારમાં ક્યાં રખડે છો ? આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

'કહા રચ્યો પર પદમેં, ન તેરો પદ યહૈ, ક્યોં દુઃખ સહૈ;' 'પદ યહૈ...' આ પદ પડ્યું છે ને, પ્રભુ ! આહા..હા..! અંદર અનાકૂળની શીલા પડી છે ને ! એ આનંદની અતીન્દ્રિય આનંદની પાટ અરૂપી ચૈતન્ય શીલા છે. આ પદ રહ્યું, ભાઈ ! આહા..! 'ક્યોં દુઃખ સહૈ;...' આ પદ પડ્યું છે ને દુઃખ કેમ સહન કરે છે ? એમ કહે છે. આવું પદ છે ને શાંતરસનું ભગવાન, એને છોડીને આ દુઃખ કેમ સહન કરે છે ?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– વજન છે. સમજાણું ? જુઓ ! એ આમાંથી લીધું છે, હોં ! શેમાં નિર્જરામાં છે ને ? સમજાણું કાંઈ ? એ ઘરનું નથી, દેવાનુપ્રિયા ! છે ને ત્યાં ? અપદ... અપદ છે ને ? આ એક જ પદ આસ્વાદ યોગ્ય છે.

एकमेव हि तत्स्वाद्यं विपदामपदं पदम्।
अपदान्येव भासन्ते पदान्यन्यानि यत्पुरः।।१३९।।

'તે એક જ પદ આસ્વાદવા યોગ્ય છે.' ભગવાનઆત્મા ! 'કે જે વિપત્તિઓનું અપદ છે.' જેમાં વિપત્તિ પદ છે નહિ. એવા આપદાઓના સ્થાન નથી 'અને જેની આગળ અન્ય (સર્વ) પદો અપદ જ ભાસે છે.' જુઓ ! આ આવ્યું, જુઓ ! ૧૩૮ 'आसंसारात्प्रतिपदममी रागिणो नित्यमत्ताः' અહીં ભાઈ 'રાગ' શબ્દ વાપર્યો છે, રાગ વાપર્યો છે. એણેય ત્યાં રાગ વાપર્યો છે.

आसंसारारात्प्रतिपदममी रागिणो नित्यमत्ताः

सुप्ता यस्मिन्नपदमपदं तद्विबुध्यध्वमन्धाः।

एतैतेतः पदमिदमिदं यत्र चैतन्यधातुः

ભાઈ ! આમ ચૈતન્યનો, આનંદનો ધાતુ–ધરનારો ભગવાન છે ને, ભાઈ ! એ અહીં છો ને, પ્રભુ ! તું અહીં છોડીને બહાર ક્યાં જાય છે ? ભાઈ ! સમજાય છે ?

एतैतेतः पदमिदमिदं यत्र चैतन्यधातुः

शुद्धः शुद्धः स्वरसभरतः स्थायिभावत्वमेति।।१३८।।

'હે અંધ પ્રાણીઓ ! આ અનાદિ સંસાર માંડીને પર્યાયે પર્યાયે આ રાગી જીવો...' જુઓ ! ઇ જ ભાષા છે, હોં ! રાગી જીવો. આ રાગ મત્તા. કીધું હતું ને અહીંયાં ? 'સદાય મત્ત વર્તતા થકા જે પદમાં સૂતા છે–ઊંઘે છે તે પદ અર્થાત્ સ્થાન અપદ છે–અપદ છે.' આહા..હા..! 'આ તરફ આવો–આ તરફ આવો, તમારું પદ આ છે–આ છે.' જુઓ ! અહીંયાં આવ્યું ઇ.

આ 'પદ યહૈ, પદ યહૈ' એ શબ્દ ઉપર જોર છે. જુઓ ! 'પદ યહ હૈ...' પદ તારું અહીં છે ભગવાન અંદર ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે. ખબર ન મળે, ઘરમાં મુડી, ગોતવા જાય બહાર. 'પદ યહૈ ક્યોં દુઃખ સહૈ;...' અહીં આનંદ પડ્યો છે ને દુઃખ કેમ સહન કરે છે ? એમ કહે છે. 'અબ 'દૌલ' હોઉ...' સમજ્યા ને ? 'હોઉ સુખી સ્વપદ રચિ, દાવ મત ચૂકૌ યહૈ.' અરે..! આવું તારું પદ ! અરે..! ઘરે ભર્યો ભંડાર અને આ એંઠા ચૂથણા ચાવે છે, કહે છે. લોકોમાં નથી કહેતા ? એલા ઘરે આવી તારી સ્ત્રી અને આ જ્યાં-ત્યાં વાઘરણમાં ફરે છો. અરે..! સમજાણું ? એમ આ તારે ઘરે ભગવાન પડ્યા છે ને, ભાઈ ! એ ભગવાનને મળવા જાતો નથી ને આ વિકારને જ્યાં-ત્યાં મળવા ચાલ્યો જાય છે, શું છે આ તને ? આહા..હા..! સમજાણું ?

'હે દૌલતરામ ! તે પદ તારું નથી, તું દુઃખ કેમ સહન કરે છે ? હે દૌલતરામ ! (અબ) હવે (સ્વપદ) તારું આત્મપદ-સિદ્ધપદ તેમાં (રચિ) લાગીને સુખી (હોઉ) થાઓ !

(યહૈ) આ (દાવ) અવસર (મત ચૂકૌ) ગુમાવો નહિ.' આ દાવ અત્યારે અવસર છે, કહે છે. સમજાણું ? 'સબ અવસર આ ગયા હૈ' એ તો કીધું હતું હમણાં, 'ટોડરમલ્લ'માં આવે છે ને ? સબ અવસર આ ગયા. તેરી આળસે, નજરને આળસે રે ભગવાન પડ્યા રહ્યા અંદરમાં. 'નજરને આળસે રે, નયને ન નીરખ્યા હરિ' લ્યો ! છેલ્લો શબ્દ છે. આ ભાઈ ! બહુ બોલે છે વારંવાર હોં ! (એને) આખું મોઢે છે ને ! એને આખું મોઢે છે. આ દાવ અવસર, આ દાવ. ઓલા દાવો નથી નાખતા ? પાસા. કહે છે કે આ દાવ નાખવાનો અવસર છે. આ મત ચૂકૌ, માંડ આવો થોડો કાળ આવ્યો. આહા..!

ભાવાર્થ :– 'આ રાગ (મોહ, અજ્ઞાન) રૂપ અગ્નિ...' જુઓ ! રાગનો અર્થ મોહ મોહ છે આ. 'અનાદિકાળથી હંમેશાં સંસારી જીવને બાળી રહ્યો-દુ:ખી કરી રહ્યો છે,..' કોણ ? રાગરૂપી અગ્નિ. 'તેથી જીવોએ નિશ્ચયરત્નત્રયમય સમતારૂપ અમૃતનું પાન કરવું જોઈએ,...' સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે આત્માનું અમૃત, એ આત્માની દૃષ્ટિ થઈને એને અમૃત સ્વરૂપ કહેવાય છે, એનું સેવન કરવું જોઈએ. 'જેથી રાગ-દ્વેષ-મોહ (અજ્ઞાનનો) નાશ થાય. વિષય કષાયોનું સેવન તું ઘણા કાળથી કરી રહ્યો છે,...' એ તો અનંતકાળથી કરતો આવ્યો છો. 'હવે તેનો ત્યાગ કરી આત્મપદ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. તું દુ:ખ શા માટે સહન કરે છે ?' મૂઢતાથી સેવન કરે છે. ભાન નથી એને.

'તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અનંતદર્શન-જ્ઞાન-સુખ અને અનંતવીર્ય છે,...' આ એમાં તું દૃષ્ટિ કર ને લીન થા. તારું ઘર તારી પાસે (છે), ઘરમાં આવ્યો નહિ. શું ગાયુ નહોતું હમણાં ? અપના નિજ ઘર નહિ પાયા. આવ્યું હતું ને ? 'કબ હુ નિજ ઘર ન આયો' પર ઘર રખડી રખડીને મરી ગયો. ભગવાનઆત્મા, બાપુ ! અંદર પૂર્ણાનંદ નિજ ઘરમાં કોઈ દિ' આવ્યો નહિ. હવે તો આવ, હવે તો આવ, એમ કહે છે. આહા..હા..! પણ કર્મ માર્ગ દે ત્યારે થાય ને અમારે ? આવું કોણે કહ્યું તને ?

'તું દુ:ખ શા માટે સહન કરે છે ?' તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો આ છે. 'તેમ કરવાથી જ સાચું સુખ-મોક્ષ મળી શકે છે. તેથી હે દૌલતરામ ! હે દૌલતરામ !' આત્માની અનંતી દૌલતનો રામ–દૌલતરામ છે, એનું નામ પણ દૌલતરામ આવ્યું.

બધાં આત્મા દૌલતરામ છે. આ ધૂળની દૌલતમાં કાંઈ નથી. હેરાન હેરાન થઈને મરી જાય છે, છતાં છોડતા નથી.

'હે જીવ ! હવે આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કર ! ઓળખાણ કર ! આ ઉત્તમ અવસર વારંવાર મળતો નથી,...' બાઈયું ગાય 'નાણા મળશે પણ ટાણા નહિ મળે' એવું ગાય. પૈસા ખર્ચાવવા માટે. અહીં કહે છે કે, બાપા ! આવા ટાણા નહિ મળે. નથી ગાતી બાઈયું ? આ લગન-બગન હોય ને ત્યારે ગાય છે. આવા ટાણા નહિ મળે. એ.. ભાઈ ! મોટાને મોઢા આગળ કરીને ઉશ્કેરે. એ... ભાઈ ! જાગો રે, ઉઠો રે આમ લગન આવ્યા ને એમ કરીને ગાય છે. ટાણા નહિ મળે. એમ કરીને (કહે). ખર્ચો કાંઈક ઘરને ઉજળા કરવા. ધૂળમાંય નથી. ન્યાં તું ઘર મેલા કરે છે. અહીં તો કહે છે, હે આત્મા ! જાગ રે જાગ ! તારા ઘર ઉજાળા કર, ભાઈ ! આહા..હા..! સમજાણું ? 'આ ઉત્તમ અવસર મળતો નથી, તેથી આ અવસર ગુમાવ નહિ. સંસારના મોહનો ત્યાગ કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય કર !'

'અહીં વિશેષ એમ સમજવું કે :' જુઓ ! આ બધો છેલ્લી ભલામણનો ઉપદેશ છે, હોં ! આખો. 'જીવ અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વરૂપ અગ્નિ અને રાગ-દ્વેષરૂપ પોતાના અપરાધથી જ દુઃખી થઈ રહ્યો છે,...' પોતાના અપરાધથી થઈ રહ્યો છે. 'માટે પોતાના સુલટા પુરુષાર્થથી જ સુખી થઈ શકે છે. આવો નિયમ હોવાથી જડકર્મના ઉદયથી કે કોઈ પરના કારણે દુઃખી થઈ રહ્યો છે અથવા પરવડે જીવને લાભ-નુકશાન થાય છે એમ માનવું તે બરાબર નથી.' કહો, સમજાણું કાંઈ ? કર્મને લઈને દુઃખી થયો, કર્મને લઈને રખડ્યો છું, કર્મને લઈને હેરાન થયો એ વાત માનવું સાચું નથી. છેલ્લી વાત, લ્યો !

ગ્રંથ-રચનાનો કાળ અને તેમાં આધાર

ઇક નવ વસુ ઇક વર્ષકી, તીજ શુકલ વૈશાખ;
કર્યો તત્ત્વ-ઉપદેશ યહ, લખિ બુધજનકી ભાખ.
લઘુ-ધી તથા પ્રમાદતૈં, શબ્દ અર્થકી ભૂલ;
સુધી સુધાર પઢો સદા, જો પાવો ભવ-કૂલ. ૧૬.

ભાવાર્થ :– મૈં દૌલતરામે પંડિત બુધજનકૃત * છ ઢાળાની કથનીનો આધાર લઇ ને વિક્રમ સંવત્ ૧૮૯૧ના વૈશાખ સુદ ૩ (અક્ષયત્રીજ)ના દિવસે આ છ ઢાળા ગ્રંથની રચના કરી છે. મારી અલ્પ બુદ્ધિ તથા પ્રમાદથી તેમાં કયાંય શબ્દની કે અર્થની ભૂલ થઇ ગઇ હોય તો બુદ્ધિમાન તેને સુધારીને વાંચે, જેથી કરીને જીવ આ સંસાર-સમુદ્ર તરવામાં શક્તિ માન થાય.

છઠ્ઠી ઢાળનો સારાંશ

જે ચારિત્રના હોવાથી સમસ્ત પર પદાર્થોથી પ્રવૃત્તિ હઠી જાય છે, વર્ણાદિ અને રાગાદિથી ચૈતન્યભાવને જુદો કરી લેવામાં આવે છે, પોતાના આત્મામાં આત્મા માટે, આત્મા વડે પોતાના આત્માનો અનુભવ થવા માંડે છે, જ્યાં નય, પ્રમાણ, નિક્ષેપ, ગુણ-ગુણી, જ્ઞાન-જ્ઞાતા-જ્ઞેય, ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેય, કર્તા-કર્મ અને ક્રિયા આદિ ભેદનો જરાપણ વિકલ્પ રહેતો નથી, શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ અભેદ રત્નત્રયવડે શુદ્ધ ચૈતન્યનો જ અનુભવ થવા માંડે છે તેને સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહે છે; આ સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર ચોથા ગુણસ્થાનથી શરૂ થાય છે, અને મુનિદશામાં વધારે ઉચ્ચ થાય છે. ત્યારપછી શુકલધ્યાનવડે ચાર ઘાતિ કર્મનો નાશ થતાં તે જીવ કેવળજ્ઞાન પામીને અરિહંતપદ

* આ ગ્રંથમાં છ પ્રકારના છંદ અને છ પ્રકરણ છે તેથી, તથા જેમ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના પ્રહારને રોકનાર ઢાલ હોય છે તેમ જીવને અહિતકારી શત્રુ-મિથ્યાત્વ, રાગાદિ આસ્ત્રવોને તથા અજ્ઞાન અંધકારને રોકવા માટે ઢાલ સમાન આ છ પ્રકરણ છે તેથી, આ ગ્રંથનું નામ 'છ ઢાળા' રાખવામાં આવેલ છે.

પામે છે; પછી બાકીના ચાર અઘાતિ કર્મનો પણ નાશ કરીને ક્ષણમાત્રમાં મોક્ષ પામીને સંસારથી કાયમને માટે વિદાય થઇ જાય છે ત્યારે તે આત્મામાં અનંતકાળ સુધી અનંત ચતુષ્ટયનો (અનંત-જ્ઞાન-દર્શન-સુખ-વીર્યનો) એક સરખો અનુભવ થયા કરે છે, પછી તેને પંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારમાં ભટકવું પડતું નથી. કદી અવતાર ધારણ કરવા પડતા નથી. સદાય અક્ષય-અનંત સુખને અનુભવે છે. અખંડિત જ્ઞાન-આનંદરૂપ અનંતગુણમાં નિશ્ચલ રહે છે તેને મોક્ષસ્વરૂપ કહે છે.

જે જીવ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે આ રત્નત્રયને ધારણ કરે છે અને કરશે તે મોક્ષ પામે છે અને પામશે. દરેક જીવ મિથ્યાત્વ, કષાય અને વિષયોનું સેવન તો અનાદિ કાળથી કરતો આવ્યો છે પણ તેનાથી તેને જરાપણ શાંતિ મળી નથી. શાંતિનું એકમાત્ર કારણ મોક્ષમાર્ગ છે તેમાં જ જીવે તત્પરતાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કદી કરી નથી, તેથી હવે પણ જો શાંતિની (આત્મહિતની) ઇચ્છા હોય તો આળસ છોડી (આત્માનું) કર્તવ્ય સમજી રોગ અને ઘડપણ વગેરે આવ્યા પહેલાં જ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઇએ, કેમ કે આ પુરુષપર્યાય, સત્સમાગમ વગેરે સુયોગ વારંવાર પ્રાપ્ત થતા નથી, માટે તેને પામીને વ્યર્થ ગુમાવવો ન જોઇએ-આત્મ-હિત સાધી લેવું જોઇએ.

ગ્રંથ-રચનાનો કાળ અને તેમાં આધાર

ઇક નવ વસુ ઇક વર્ષકી, તીજ શુકલ વૈશાખ;
કર્યો તત્ત્વ-ઉપદેશ યહ, લખિ બુધજનકી ભાખ.
લઘુ-ધી તથા પ્રમાદતૈં, શબ્દ અર્થકી ભૂલ;
સુધી ધાર પઢો સદા, જો પાવો ભવ-કૂલ. ૧૬.

ભાવાર્થ :– 'મેં દૌલતરામે પંડિત બુધજનકૃત *છ ઢાળાની કથનીનો આધાર લઈને...' આ કહ્યું એ ઢાળાની વ્યાખ્યા એક ફેરી કરી હતી. જુઓ ! નીચે છે.

'*આ ગ્રંથમાં છ પ્રકારના છંદ અને છ પ્રકરણ છે તેથી, તથા જેમ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના પ્રહારને રોકનાર ઢાલ હોય છે તેમ જીવને અહિતકારી શત્રુ-મિથ્યાત્વ, રાગાદિ

આસ્ત્રવોને તથા અજ્ઞાન અંધકારને રોકવા માટે ઢાલ સમાન આ છ પ્રકરણ છે...' આ છ અધિકાર ઢાલ સમાન છે. 'તેથી, આ ગ્રંથનું નામ 'છ ઢાળા' રાખવામાં આવેલ છે.'

'વિક્રમ સંવત્ ૧૮૯૧ના વૈશાખ સુદ ૩ (અક્ષયત્રીજ)ના દિવસે આ છ ઢાળા ગ્રંથની રચના કરી છે. મારી અલ્પ બુદ્ધિ તથા પ્રમાદથી તેમાં ક્યાંય શબ્દની કે અર્થની ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો બુદ્ધિમાન તેને સુધારીને વાંચે, જેથી કરીને જીવ આ સંસાર-સમુદ્ર તરવામાં શક્તિમાન થાય.' લ્યો ! પોષ વદ દસમથી શરૂ કર્યું હતું. આ રવિવારે પૂરું થાય છે 'છ ઢાળા'. છેલ્લો એક બોલ થોડોક લઈ લઈએ. છેલ્લો થોડો છે ને ?

કોઈ દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યનો કર્તા ખરો નથી. છે એમાં બધામાં છે ? બધાંમાં છે ? હવે એમાં તો ઘણું આવી ગયું છે, હોં ! ચિદેશ કર્તા, પોતે કર્તા છે બીજો કોઈ કર્તા નથી. કોઈ દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યનો કર્તા ખરો નથી. આત્માનો સ્વભાવ તો જ્ઞાતાદૃષ્ટા છે. છે ? છેલ્લું, છેલ્લું. તદ્દન છેલ્લું, તદ્દન બધું કાઢી નાખીને છેલ્લું.

આત્માનો સ્વભાવ તો દૃષ્ટા-જ્ઞાતા છે. નીકળ્યું છોકરાઓ ? હવે પોતે કેવો દેખવાવાળો, જાણવાળો તો રહેતો નથી. હું તો એક જાણનાર-દેખનાર આત્મા જ્ઞાતાદૃષ્ટા છું. જે જે પદાર્થોને તે દેખે-જાણે તેમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું માને. માને છે, ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે નહિ. જાણનાર-દેખનાર આત્મા છે. જગતની ચીજો જણાય એવી યોગ્યતા એનામાં છે, આ જાણનાર છે. બીજું કાંઈ વચમાં નથી. પાંચ છોકરા છે એમાં એક છોકરો એનો હોય. આમ દેખે તો પાંચેયને એકસાથે. ખરું કે નહિ ? જાણવામાં શું ફેર ? આ મારો, ઇ ક્યાંથી આવ્યું ?

મુમુક્ષુ :– ....

ઉત્તર :– ઊભો કર્યો એ તો. પાંચ છોકરા એકસાથે ઊભા હોય. એમાં એનો એક છોકરો (હોય). આ મારો છે, મારો ક્યાંથી આવ્યું ? એ પાંચેયને જાણવાનો તું જાણનાર છો.

મુમુક્ષુ :– ચહેરો-મહોરો એની જેવું હોય.

ઉત્તર :– ચહેરો-મહોરો એની જેવો ક્યાં હતો ? ધૂળમાં. એ તો પરમાં છે. આકાર

ને પ્રકાર એવું લખ્યું છે, હોં ! સમજાણું કાંઈ ?

એમ મકાન, એમ દાગીનો, એમ લક્ષ્મી એમ જે જ્યાં દેખે એ તો જાણવા-દેખવાવાળો છે. એમાં આ મારું એ ક્યાંથી (આવ્યું) ? એમાં લખ્યું છે એમાં ?

મુમુક્ષુ :– એમાં જાય...

ઉત્તર :– શી રીતે જાય ? કોણ જાય છે ? એ તો પોતે પોતામાં જ્ઞાનમાં રહે છે. જાય ક્યાં ને આવે ક્યાં ? જે પદાર્થને દેખે-જાણે તેમાં ઇષ્ટપણું માને છે એમ કહેવું છે. છે નહિ. એ તો જાણવા-દેખવા લાયક છે આત્મા અને એ જાણવા-દેખવાને જ્ઞેય છે. વચમાં એ લાકડું ખોસે (છે) કે, આ મારે ઠીક છે ને આ છે મારા, આ મને ઠીક નથી ને આ નહિ મારા. આ મને ઠીક છે ને આ છે મારા, આ મને ઠીક નથી ને આ નહિ મારા. એ વચ્ચે લાકડું કાઢ્યું. બધી બાઈયું તો ઘણી છે પણ આ મારી બા એમ કેમ થયું ? ક્યાંથી આવ્યું ? ઇ કહે છે. પણ બધાં બૈરા તો ઘણાં છે. આત્મા છે, શરીર છે એ તો જ્ઞાનમાં જાણવા લાયક છે.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– એ અંદર ભ્રમણા ખોસે છે, એમ કહે છે. નો કીધું ? માને છે. તેથી રાગી-દ્વેષી થાય છે. માને માટે રાગ-દ્વેષ (થાય છે). એ તો જ્ઞાતાદૃષ્ટા છે, જાણવા-દેખવાવાળો (છે) અને એ જણાય એવી વસ્તુ છે. વચ્ચે બે સિવાય ત્રીજો સંબંધ નથી, સંબંધ ઉભો કરે છે, નથી ને ઉભો કરે છે. કોઈના સદ્‌ભાવને અને કોઈના અભાવને ઇચ્છે છે પણ તેનો સદ્‌ભાવ કે અભાવ આ જીવનો કહ્યો થતો જ નથી. આ હોય તો ઠીક, આ રહે તો ઠીક, હોં ! એ રહે તો ઠીક એટલે ? એનું રહેવું કાંઈ તારે આધીન છે ? આ રહે તો ઠીક, આ અનુકૂળતા, આટલા આટલા પદાર્થ રહે ને તો બહુ સારું. અને કોઈનો અભાવ ઇચ્છે. આ રોગ આદિ ચાલ્યો જાય, અણાબરુ ચાલી જાય તો ઠીક. પણ એમ ચાલી જાય ? એ તો જગતના પદાર્થ છે. ભાઈ ! જુઓ ! આ શું લખ્યું છે ? છે અંદર, હોં !

કોઈનો સદ્‌ભાવ અભાવ... છે ? આ જીવનો કર્યો થતો નથી. અંદર તો છે હજી, સવારે પૂછ્યું, કેમ છે ? ... કારણ કે, કોઈ દ્રવ્ય, કોઈ અન્ય દ્રવ્યનું કર્તા છે

જ નહિ. તું સદ્ભાવ એટલે એની હયાતી એથી રહે અને હયાતી છોડવા માંગ એટલે હયાતી ચાલી જાય, (એમ) તારા આધીન એ છે નહિ. એને આધીન આવે ને એને આધીન જાય. પણ સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના સ્વભાવરૂપે પરિણમે છે. એ એને કારણે આવે ને જાય. તું તારે કારણે જાણ અને દેખ, બસ ! બાકી કાંઈ સંબંધ બીજો નથી. આમ માત્ર આ જીવ વ્યર્થ કષાયભાવ કરી વ્યાકૂળ થાય છે. મફતનો જાણવું-દેખવું છોડી, મારા માની, ખોટા માની, દુશ્મન માની, વેરી માની, મિત્ર માની વ્યર્થ કષાય કરીને દુઃખી થાય છે. માટે હે જીવ ! આવા ટાણા મળ્યા હવે (મિથ્યા માન્યતાને) છોડ. એમ છેલ્લું કહ્યું ને ? હવે એ રાખવા જેવું નથી. લ્યો ! (વિશેષ કહેશે..)

(શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)